T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANLAMBİLİM AÇISINDAN ESKİ UYGURCA ŞİİRLER

DOKTORA TEZİ

Nurdan BESLİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TEMMUZ, 2019

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANLAMBİLİM AÇISINDAN ESKİ UYGURCA ŞİİRLER

DOKTORA TEZİ

Nurdan BESLİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

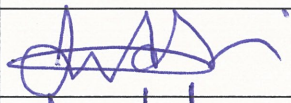
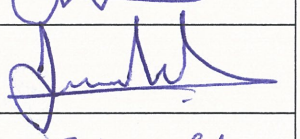
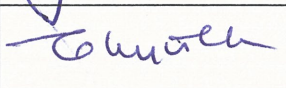
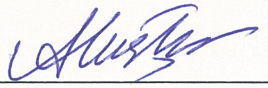
Tez Danışmanı

Prof. Dr. Funda TOPRAK

TEMMUZ, 2019

ONAY SAYFASI

Nurdan BESLİ tarafından hazırlanan "Eski Türk Şiirinde Anlambilim" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/ oy çokluğu ile ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Prof. Dr. Funda TOPRAK	AYBÜ	
Prof. Dr. Serkan ŞEN	OMU	
Doç. Dr. Hacer TOKYÜREK	EÜ	
Doç. Dr. Akartürk KARAHAN	AYBÜ	
Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM	AYBÜ	

Tez Savunma Tarihi: 17. 07. 2019

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (17.07.2019) .

Nurdan BESLİ

Canım Ailem'e...

TEŞEKKÜR

Tez konumun seçilmesinden tamamlanmasına kadar geçen süreçte, beni maddi ve manevi her anlamda destekleyen ve her zaman yanımda bulduğum saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Funda Toprak'a, yine her zaman bir adım arkamda durarak benden desteklerini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Akartürk Karahan'a, çıktığım tez serüveninde bana yol gösteren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Serkan Şen'e ve bilhassa sorduğum her soruyu gece gündüz demeden yanıtlayan, manevi desteğini hiç eksik etmeyen, engin bilgisi ve alçak gönüllülüğü ile bana her anlamda örnek olan saygıdeğer bahşım, Doç. Dr. Hacer Tokyürek'e teşekkür ederim.

Düştüğüm yerden kaldıran ve tez yazım sürecinde bana ellerini uzatarak manevi desteklerini esirgemeyen Babam Saffet Benli'ye, bana en çok emek veren annem Fatma Benli'ye, en kötü günümde beni sıkı sıkı saran ablam Esra Akkuş'a, zor zamanlarımda sığındığım limanım Esma Göçmen'e ve M. Fatih'e ayrı ayrı teşekkür ederim. Tez yazım sürecinde hayatımıza iştirak ederek hayatımı güzelleştiren, yanıbaşımda oturup bekleyerek gönülleriyle yüreğime dokunan evlatlarım M. Kaan ve İpek Beren Besli'ye, sevgileriyle stresimi azaltan manevi oğullarım Pelo ve Ekmeleddin'e ayrı ayrı teşekkür ederim.

Zor günlerimde bana ışık olup yol göseren sevgili arkadaşlarım Hümeyra Karagöz ve Naziye Dirikgil'e, yardımlarını esirgemeyen oda arkadaşım Dr. Yaşar Tokay'a ve her zaman desteklerini hissettiğim Kübra Kara, Dr. Latife Özcan ve tüm hakiki dostlarıma çok teşekkür ederim.

Doktora eğitimim boyunca çalışmalarımı 2211-A Doktora Burs Programı çerçevesinde destekleyen TÜBİTAK'a ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI ii
BEYAN iii
TEŞEKKÜR v
İÇİNDEKİLER vi
TABLOLAR DİZİNİ ix
ÖZET x
ABSTRACT xi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ xii
GİRİŞ 1
1. İNCELEME METİN 21
1.1. Sözcükte Temel Anlam ve Yan Anlam 22
1.1.1. Somuta Eklenen Yeni Somut Kavramlar 28
1.1.2. Somuta Eklenen Yeni Soyut Kavramlar 32
1.1.3. Soyuta Eklenen Yeni Somut Kavramlar 35
1.1.4. Soyuta Eklenen Yeni Soyut Kavramlar 37
1.2. Eş Ve Yakın Anlamlı Sözcüklerin Kullanılması 57
1.2.1. Yakın Eş Anlamlılık (near synonyms, plesionyms) 62
1.2.2. Mutlak Eş Anlamlılık/ Bütünsel Eş Anlamlılık 65
1.2.3. Bilişsel Eş Anlamlılık 68
1.3. Zıt Anlamlı Sözcüklerin Bir Arada Kullanılması 75
1.3.1. Sözcük Düzeyindeki Ters Anlamlılık 77
1.3.2. Biçimsel İlişkili Ters Anlamlılık 80
1.3.3. İlişkisel Ters Anlamlılık 81
1.3.4. Dereceli Ters Anlamlılık 85
1.4. Kavram Alanı 90
1.5. İkilemeler: (Sözcüksel Bağdaşıklık) 121
1.5.1. Kavram Alanını İşaretleme Yoluyla Anlamı Pekiştirme 127
1.5.2. Anlamı Sınırlandırma Yoluyla Kuvvetlendirme 130
1.5.3. Anlamı Tekrar Yoluyla Beliren Ve Kuvvetlenen Birimlerle Pekiştirme 133
1.6. Şiir Dilinde İmgelerden Yararlanma 146
1.6.1. Özel Adlardan Yararlanma 146

1.6.2. Tasarımlar/İmgeler Duygu Değeri 167
1.7. Benzetmeler 197
1.7.1. Gerçekçi (Nesnel-Doğrudan) Benzetmeler: (İng. Realistic (Objective-Literary) Similes) 202
1.7.1.1. Zamirlerle Kurulan Benzetmeler 202
1.7.2. Metaforik (Öznel, Doğrudan Olmayan, Eğretilemeli) Benzetmeler: (İng.Metaphorical (Subjective- Non Literary) Similes) 204
1.7.2.1. Özgünlük Açısından Benzetmeler 206
1.8. Aktarmalar 221
1.8.1. Deyim Aktarması (Metaphor) 221
1.8.1.1. Kavram Türleri Bakımından Kavramsal Metaforlar 227
1.8.2. Ad Aktarması (Düz Değişmece/ Mecaz-I Mürsel/ Metonimi) 265
2. SONUÇ 283
3. ŞİİR METİNLERİ 295
3.1. Mısra Başı Kafiyesiz Şiirler 295
3.1.1. Altun Yaruk Süü Ülüş 295
3.1.2. AY I Tegzinç 296
3.1.3. AY II 300
3.1.4. Altun Yaruk 3. Kitap (5.bölüm) 302
3.1.5. Altun Yaruk 4. Tegzinç 304
3.1.6. Altun Yaruk V. Kitap 309
3.1.7. Altun Yaruk 6. Kitap 336
3.1.8. Altun Yaruk VII. Kitap 344
3.1.9. Altun Yaruk VIII. Kitap 366
3.1.10. Altun Yaruk IXTegzinç 390
3.1.11. Altun Yaruk X. Bölüm 420
3.2. Mısra Başı Kafiyeli Şiirler 462
3.2.1. Berliner Texte XIII 462
3.2.2. BT III 505
3.2.3. Reşit Rahmeti Arat Eski Türk Şiiri 509
3.2.3.1. Mani Muhitinde Yazılmış Metinler 509
3.2.3.2. Budist Çevreye Ait Metinler 516
3.2.4. Dunhuang ve Turfan Metinleri 567
3.2.5. Din Dışı Metinler 570

KAYNAKÇA 575

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde yeni anlamlar kazanmış sözcükler. 42
Tablo 2. Eski Uygur şiirinde eş anlamlı sözcükler. 72
Tablo 3. Eski Uygur şiirinde zıt anlamlılık..... 88
Tablo 4. Eski Uygur Şiiri'nde yer alan sözcüklerinin kavram alanı. 109
Tablo 5. Eski Uygur Türkçesi şiirlerinde ikilemeler. 135
Tablo 6. Eski Uygur Şiiri'nde özel adlar. 162
Tablo 7. Şiir metinlerinde yer alan belirli imge ve duygu değerlerine sahip sözcükler. .. 191
Tablo 8. G Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde yapı bakımından benzetmeler. 215
Tablo 9. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde metaforlar. 257
Tablo 10. Eski uygur şiirinde ad aktarması. 281

ÖZET

Anlambilim Açısından Eski Uygurca Şiirler

Bu çalışmada Eski Uygur Türkçesi Döneminin edebi mahsullerinden olan şiirler üzerine anlambilimsel çalışma yapılmıştır. Büyük oranda Budist ve Manihaist kökenli eserlerin yer aldığı dönem, dini öğretmek ve yaymak gayertiyle yazılmış dini karakterli çalışmalarla doludur. Dini öğretme ve yayma konusunda en etkili yollardan biri olan şiirler, Uygur toplumunda sözlü olarak halk kitlelerine iletilmekteydi. Farklı dillerden yapılmış çevirilerden ve telif eserlerden oluşan şiir külliyatı, şekil bakımından mısra başı kafiyeli ve kafiyesiz şiirlerden oluşmaktadır. Eldeki metinlerden hareketle yapılacak anlambilimsel bir çalışmanın sağlıklı olabilmesi için öncelikle şiirlerin Eski Uygurcadan Türkiye Türkçesine aktarımlarının düzgün bir şekilde yapılmış olması gerekmektedir. Bu çalışma eldeki metinlerin çevirilerinden başlamak üzere eksikliklerin giderilmesi ve hataların düzeltilmesini amaçlamış böylelikle metinleri anlambilimsel çalışmaya uygun hale getirmeye çalışmıştır. Sözcük anlambilim metodlarıyla incelenen şiir metinleri, anlam çeşitlenmeleri, benzetmeler, imgeler ve duygu değeri, yan anlam, çok anlamlılık, ikilemeleri eş anlamlılık, zıt anlamlılık, kavram alanı ve metaforlar, ad aktarması vb. yöntemlerle ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Derin ve zengin anlamlarla örülmüş şiir metinleri, çeşitli açıklamalarla anlaşılır hale getirilmeye çalışılmış ve doğru anlama ulaşabilme hedeflenmiştir. Her bir sözcüğün diğer bir sözcüğe dolayısı ile bağlama etkisi nedeniyle anlam üzerinde belirleyici olması, sözcüklerin dizimiyle oluşmuş şiir incelemelerinde, anlambilimsel değerlendirmelerin önemini arttırmıştır. Eski Uygur Türkçesi şiirleri denilince genellikle akla mısra başı kafiyeli şiirler gelmektedir. Ancak mısra başı kafiyeli olmayan ve söz dizimiyle ahengin sağlanmaya çalıştığı manzum parçalar da Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinin diğer önemli bir yarısını oluşturmaktadır. Yapısal bakımdan ayrıma tabi tutulan bu şiirler anlambilimsel açıdan incelendiğinde aralarında çok ufak faklılıkların olduğu ve bunların da genellikle şairlerin tercihlerine dayalı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Budizm, Eski Uygur Türkçesi, Manihaizm, Şiir, Uygurlar

ABSTRACT

Old Uighur Poems In Terms of Semantics

In this study, a semantic research is conducted on poetry, which is one of the literary products of Old Uighur Turkish. The period, mainly nestling creations that have Buddist and Manihaist roots, is full of studies that were written with efforts of enlightening and disseminating religion. Poetries, which are one of most effective means of enlightening and disseminating religion, were orally conveyed to the society in Uighurs. The poetry corpus, which is composed of translations from different languages and copyright works, consists of poetries with beginning rhymes and without beginning rhymes in terms of form. In order to make a proper semantic study from the texts available, primarily, the poetries need to be properly translated from Old Uighur Turkish to Turkey Turkish. This study, beginning from the translations of available texts, aims to correct mistakes and supply the deficiencies, thus texts are tried to predispose for semantic research. Poetry texts, which are examined with word semantic methods, are interpreted separately by the procedures of meaning range, figure of speech, imageries and emotion value, connotation, polysemy, repetitions, synonymy, antonymy, conceptual field and metaphors, synecdoche and so on. Poetry texts, having deep and wealth meaning, are tried to make comprehensible with the help of various explanations to arrive at the exact meaning. Being decisive on meaning because of the indirect binding effect of each word to the other word increases the significance of semantic research in poetry examinations comprised of word order. When it is said poetries of Old Uighur Turkish, poetries having beginning rhymes are come to mind in general. On the other hand, poetics which are without beginning rhymes and where the harmony is gained with syntax also constitute an important half of poetry texts of Old Uighur Turkish. Although these poetries are differentiated in structural regard, when they are examined, very little differences, which are generally based on the preferences of poets, are observed between them.

Keywords: Buddhism, Manihaism, Old Uyghur Turkish, Poetry, Uyghurs

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Akt. : Aktaran
Alm : Almanca
AY : Altun Yaruk
B. : Budist Metin
BT : Berliner Texte
CK : Ceval Kaya
Çev. : Çeviren
D.D : Din Dışı Metinler
DS : Drevnetyurkskiy Slovar
EDPT : An Etimolojik Dictionary of Pre Thirteen Cenntury
ETŞ : Eski Türk Şiiri
EUTS : Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
EUTSV : Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı
Far. : Farsça
Fr. : Fransızca
İng : İngilizce
İns : İnsadi Sutra
M. : Mani Muhiti
Mad. : Madde
Moğ. : Moğolca
OTWF : Old Turkic Word Formation
Raja : Rājāvavādakasūtra
SH : Willim Edward Soothill
Skr. : Sanskritçe
Smt. : Somut
Sogd. : Soğdça
Syt. : Soyut
T. : Türkçe

GİRİŞ

Batı literatüründe "semantik" olarak adlandırılan "anlambilim", göstergebilim anlamındaki *semiyoloji/semiyotik* kelimeleri ile aynı kökten gelmekte, yani gösterge-gösterilen gibi kavramlarla yakından ilişkilendirilmektedir. Zihinde beliren, yani gösterilenin anlamını ya da anlatmak istediğini araştıran bu bilim dalının kurucusu "Essai de Semantique" eseriyle Fransız dilbilimci Michel Bréal'dır. Breal'in anlam değişikliği konusunda Karl Reisig'den etkilendiği de bilinmektedir (Demirci 2017: 220). M. Aydın'a göre Yunanca semaino (şu veya bu anlama gelmek, anlam aktarmak) kelimesinden türyen Fr. sémantique "semantik", sema "gösterge" anlamındaki sözcükten gelmektedir. Gerçekte semantique "anlam"ın sıfatı yani anlamla ilgili anlamındaki sözcük, zamanla dilbilimsel bir terime dönüşmüştür (Aydın, 2014: 93). Batıda 19. yüzyılda başlayan anlambilim çalışmaları bir bilim dalı yetkinliğine erişmeden önce, bilim adamları tarafından "anlam"a ilişkin merak edilen sorular neticesinde vücut bulmuştur. Anlamın ne olduğu, değişebilirliği ve tüm sorunları mantıkçılar, felsefeciler, ruh bilimciler tarafından defaatle ele alınmıştır. Guiraud'a göre dili anlam açısından inceleyen bilim dalları[1], anlam sorununu farklı şekillerde izaha çalışmış olsalar da içerik ve gösterge bağlamında dilbilim tarafından ele alınmıştır (Guiraud, 1975: 5). Anlam bilimin henüz tanımlanmayıp dilbilim araştırmaları içinde yer aldığı dönemde, özellikle 1960'lardan sonra salt biçim ve yapı çalışmalarıyla yetinilmemesi gerektiği düşüncesi, ortaya çıkan araştırmların ihtiyaçları doğrultusunda belirmiştir. XIX. yüzyılda Alman dilcisi H. Reisig, A. Darmesteter ve Michael Breal da özellikle anlam değişmeleri; bu değişmelerin nedenleri, türleri gibi konular üzerinde durarak anlam bilimin ortaya çıkmasına büyük katkıda bulunmuşlardır (Bayraktar 2004: 65). Gösterilendeki değişimler, anlamsal çeşitlenmeler araştırmacıların dikkatini çekmiş ve yapılan art zamanlı incelemelerle anlamların değişebilirliğinin saptanmasıyla anlambilim çalışmaları başlamıştır. Anlam bilimi bu bağlamda tanımlayan Karaağaç,

1 G. Leech'e göre anlamın tanımlanması konusunda yapılan en temel hatalardan biri bunu dilbilimi dışındaki bilimlerin eline (örneğin psikoloji, kimya) bırakma yanılgısıdır. Leech'e göre anlam, dilin içinde biraz ele alınması gereken değil dilbilimde bir fenomen olarak anlaşılması gereken bir konudur. Bir dilin anlamsal olarak ne olduğunun anlaşılması, cümlelerin arasında ortaya çıkan anlamların öğrenilmesi vb. konulara ilişkin yanıtları içermektedir (Leech, 1981: 8).

> "Dil birimlerinin gösterge değerlerini ve bu değerlerdeki değişiklikleri izleyen dil bilgisi koludur. Anlam bilgisi, saymaca bir birim olan ve ancak biçim birimi düzleminde bir değer taşıyan ses birimi dışındaki söz ve söz dizimi yapılarındaki anlam değişmelerini izleme bilgisidir. Bir yandan anlam değişme yollarının yapısını inceleyerek, diller arasında bu konuda var olan evrensel kuralları bulmağa ve göstermeye çalışmak, bir yandan da herhangi bir dilin söz ve söz dizimi birimlerinde görülen anlam değişmelerini izlemek, bu bilimin başlıca konularıdır."

şeklinde ifade etmiştir (Karaağaç, 2013: 31); Bu alan üzerinde art zamanlı çalışmaların yanı sıra yapılan eş zamanlı çalışmalar da konuya farklı bakış açısıyla yaklaşılmasına neden olmuştur. Dilbilim çalışmalarına çok büyük bir katkı olan Sassure'nin sözcüğe gösterge, gösteren, gösterilen düzleminde yaklaşması birçok dilbilimsel çalışmanın temelini oluşturmaktadır. D. Aksan, anlamı göstergeden hareketle "dilde birer "gösterge" niteliğiyle yer alan, insanın dünya bilgisine dayalı birtakım belirleyicileri bulunan sözcüklerin belli bir bağlam ve belli bir konu içinde ilettikleri kavram." şeklinde tanımlamıştır (Aksan, 2009: 48). Kılıç'a göre ise göstergeden hareketle anlambilim zaman zaman göstergebilim olarak da anılmaktadır (Kılıç, 2009: 13). O. Toklu, göstergelerin tümünün bir anlam içermesi, anlamsız bir göstergenin bulunmayışı gibi nedenlerle anlamın tüm dilbilim çalışmalarının merkezinde olduğunu belirtmiştir (Toklu, 2003: 88). Özellikle "Sassure'ün gösterge yaklaşımı sözcüğe, dolayısıyla anlama yönelik çalışmaları bir çığ gibi arttırmış ve anlam bilimi Avrupa'da çok önemli bir bilim dalı durumuna gelmiştir. Özellikle de J. Trier'in kavram alanı saptaması, anlam bilimi çalışmalarına yeni açılımlar getirmiştir." (Bayraktar, 2004: 65). Ayrıca farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazanan sözcüklerin bir ileti içinde birbirlerine tıpkı bir mozağin parçaları gibi bağlı olduklarını belirten Trier, kelimelerin bu örüntü içinde birbirleriyle kurdukları bağlam ve etkileşim neticesinde anlamlandırıldığını belirtmiştir (Trier 1969: 1-3). Genel tanımlarda "sözcüğün anlamı yoktur, anlamları vardır" anlayışı da sözcük anlamlarının aslında bağlam ve duruma göre şekillendiğini göstermektedir. Lyons, kelimelerin cümle içerisinde şaşırtıcı şekilde başka şeyi söyleme olasılığının, değişme ihtimalinin olduğunu belirtmiştir. Sözcüğün anlamı, sözcüğün diğer kelimelerle yan yana oluşturduğu birimdeki anlamı ile ortaya çıkmaktadır (Lyons, 1977: 2). Anlamla ilgili en sık kullanılan kavramlardan biri de bağlamdır. Bir dil biriminden önce ve sonra gelerek onu kuşatan ve onun anlamını ve değerini belirleyen örüntüye bağlam denilmektedir (Aydın 2014: 96).

Çeşitli görüş ve yaklaşımlar neticesinde genişleyen anlam bilim çalışmaları 19. yüzyıldan başlamak üzere aşağıdaki gibi gelişim göstermiştir.

1. Tarihi (gelişmeli) anlambilimin egemen olduğu ve temelde anlam değişmelerinin ele alındığı dönem.
2. Tarihi (gelişmeli) anlambilimle karma nitelikli bir sözcük anlambiliminin kendini kabul ettirdiği karma dönem.
3. Bir cümle ve sözce anlambiliminin geliştiği dönem.

Tamba- Mecz anlambilimi üç döneme ayırmaktadır. Breal ve Trier gibi bilginler tarafından yürütülen ve sözcüklerin tarihi ve dildeki anlam alanlarının gelişmesi, anlambilim yasalarının ortaya çıktığı dönem ilk dönem olan "gelişme dönemi*"*dir. söz varlığının kuruluşu ve sözcüklerin tarihi gibi konuların ele alındığı Ulmann ve Guiraud gibi bilim adamlarınca yürütülen "karma dönem" ve Chomsky, Katz-Fodor vb. bilginlerin yer aldığı sözcük anlambilimden genellikle tümce anlam bilime geçişin yapıldığı "dilsel modeller dönemi"dir (Aksan 2009: 19). Anlambilim öncelikle anlamın ne olduğunu incelemiş ardından kelimelerin anlamına yönelmiş ve nihayetinde kelime, cümle ve sözcelerin anlamını irdelemeye başlamış bir bilimdir (Aydın 2014: 94). Yapısal anlambilim, genellikle belli sayıda anlambirimciğe dayanarak anlambirimleri açıklamaya, bunların oluşturduğu yapıyı belirlemeye, anlamlı birimleri çözümlemeye yönelmektedir. Anlamsal alan, kavramsal alan, sözlüksel alan, yapısal dilbilim çerçevesinde dilin anlam boyutu enine boyuna irdelenmekte, dilsel değer üzerinde odaklaşan çalışmalar yapılmaktadır. Öte yandan, "günümüzde kimi dilbilimcilerin önce en küçük anlamlı birimler düzleminde içeriğin belirlenmesi gerektiğini savunmalarına karşın (sözlüksel anlambilim) birçok dilbilimci anlamın tümce düzleminde ele alınmasından yanadır." (Vardar: 1988: 21). Huber, anlambilimin pekçok farklı şekilde (sözcük anlamlarının birbiriyle olan bağıntıları, sözcüklerin anlam yapısı, tümcenin anlamı, dilsel birimlerin dildışı göndergelerle olan bağı, bağlam ve dünya bilgisinin dilsel birimlerin anlamlarına etkisi, tümcelerin derin yapısındaki önermelerin tümce yüzey yapısına dönüştürülmesi) ele alınabileceğini ancak temelde "anlam nedir?" sorusu ile başlayan çalışmaların sözcük yahut da tümce düzleminde dilsel birimlerin anlamını çözmeye odaklandıklarını belirtmiştir (Huber, 2008: 141-142).

Demirci'ye göre dilbilimin ana maksadı anlamı ortaya çıkararak konuşur veya yazarın zihnini okur veya dinleyicinin zihnine sunmaktır. Sesler, kökler, ekler, kelimeler, ögeler, cümleler ve metin bu amaca hizmet etmekte, dolayısı ile diğer dilbilim alanları anlam bilim ile ilişkilendirilmektedir (Demirci 2017: 221). Dilin temel işlevi olan iletişim

de “anlam”la iç içe bir sistemdir. Konuşur ya da yazarın duygu ve görüşlerine dayalı olan ileti metni, karşı tarafa ulaştırılmak istenen anlamsal birimciklerden müteşekkildir. Kılıç’a göre “iletişimde bir beyinden bir öteki beyine gönderilen anlam yüklü simgeler anlambilimin temelini oluşturur. Dilin gelişimi düşünceye yansır; çünkü dil ile düşünce karşılıklı birbirlerini etkileyerek yeni düşüncenin oluşmasına neden olur, yeni anlamların oluşmasına neden olur.” (Kılıç, 2009: 14-15). İletilmek istenen duygu ve düşüncelerin metni, yani ileti sözcüklerden oluşan bir yapıdır. Bu yapı bağlam denilen çeşitli anlam örüntüleri ile birbirine bağlanmıştır. Her sözcük yanındaki sözcüklere göre anlam bulmakta ve yeni anlam değerleri kazanmaktadır. Bu sözcüklerin ele alınarak anlamsal incelemelerinin yapılması sözcük anlam bilimi çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Huber’in de belirttiği gibi, sözcük anlam bilimi sözcüğün anlam bağıntılarına dayalı çalışmalardır. Sözcük, kavram ve anlam boyutuyla ele alınan çalışmalar düşün alanı ile ilgilidir (Huber 2008: 158). Aksan’ın anlambilim tanımı sözcüklerin, tümcelerin ve sözcelerin anlamının incelenmesine dayanmaktadır (Aksan, 2009: 20). Metinlerin doğru bir şekilde anlaşılması ve tüm anlam inceliklerine vakıf olunması kelimelerin ikliminde dolaşıp, gizli veya açık izleri doğru okumakla mümkün olabilecektir (Zülfe 2012: 152).

Sözcük anlambilim çalışmalarında araştırmacılar genel olarak eş anlamlı sözcükler, zıt kavramlar, kavram alanı, yan anlam, soyut-somut sözcükler, çok anlamlılık bağlamında konuya yaklaşmışlardır (Ulmann 1978: 355-362; Leech 1981:9-23; Giraud 1975: 35). Eski Uygur Türkçesi şiir metinleri, sözcük anlam bilimi konusu dâhilinde belirlenmiş on (temel anlam, yan anlam, çok anlamlılık, eş anlamlılık, zıt anlamlılık, kavram alanı, ikilemeler, tasarımlar, duygu değeri, benzetmeler, metaforlar, metonomi) temel başlıkta değerlendirilmeye çalışılmıştır. İmgebilim ve deyişbilimsel yöntemlerle ele alınmış birkaç Budist ve Manihaist şiir dörtlüğü dışında, bu şiirler üzerinde daha önce hiçbir anlambilimsel çalışma yapılmamıştır. Budist, Manihaist ve din dışı metinlerden oluşan Eski Uygur Türkçesi şiirleri daha önce metin yayını ve dilbilgisi çalışmaları ile ele alınmış, şiirlerin anlamları daima ihmal edilmiştir.

Eski Uygur Türkçesi şiir metinleri belli bir din ve kültür muhiti çevresinde yazılmış, belirli bir bilgi birikimi dâhilinde anlaşılabilecek metinlerdir. Metinler büyük oranda dinî karakterli olduğu için Uygurların benimsedikleri dinleri bilmeye ihtiyaç vardır. Buna göre adlarına Orhun yazıtlarında rastlanan Uygurlar’ın o dönemlerden itibaren Budizmi yaşadıkları düşünülmektedir. E. Esin’e göre II. yüzyıl dolaylarında Orta Asyaya yayılan

Budizm Batı Türkistan'dan ziyade Doğu Türkistan'da hızlı bir gelişim göstermiştir (Esin, 1978: 59). Köl Bilge tarafından kurulan Uygur Kağanlığı, 840 yılında Kırgızlar tarafından yıkılınca hâkimi oldukları toprakları bırakarak bir kısmı Kansu koridoruna bir kısmı ise Turfan havzasına yerleşmek zorunda kalmışlardır (Klimkeit, 2004: 97). Yani Kırgızların Uygur hâkimiyetini baltalamasıyla Çin'in Türkistan bölgesine göç eden Uygurlar, Hoço, Kuça, Kansu, Turfan gibi zengin ve yerleşik bir medeniyete sahip olan kentlere yerleşmiş bu bölgelerin yaygın dini olan Budacılığın bir kez daha etkisi altında kalmışlardır (Ruben 2004: 15). Klimkeit'e göre bu merkezlere gelmeden önce de Budizmle tanışmış olan Türkler, Manihazim'in resmi olarak kabulüne rağmen Budizm'e de rağbet etmiş, kendilerine uygun gördükleri dinleri yaşamaya devam etmişlerdir (Klimkeit, 2004: 97-102). Ö. İzgi'nin de belirttiği gibi İslamiyet öncesinde çeşitli dinlere yakınlık göstererek hoşgörüyle yaklaşan Uygurlar, bu dinleri kolayca kabul etmiş ve hatta bu dinlerin koruyuculuğunu ve savunuculuğunu üstlenmişlerdir (İzgi, 1987: 17). Uygurların yaşadığı coğrafyada yaygın bir din olan Budizm, bu coğrafyaları dinî numunelerle bezemiş, tapınaklar, mağaralar ve çeşitli eserlerle kalıcı bir inanç vücuda getirmiştir.

Siddharta Guatama adında 29 yaşındaki bir prensin, hayatı sorgulaması ve ardından aydınlanması ile başlayan Budizm, hastalık, yaşlılık, ölüm vb. dünya gerçeklerinin kişiye ancak acı verdiğini, hakiki mutluluğa erişmenin, dünyevi arzulardan geçmekle oluşabileceğini gösteren bir dindir. Ruben'e göre doğum-ölüm döngüsü ile canlılara ancak acı veren bu hayattan kurtulma çareleri arayan Siddharta, bu dinin önderi ve kurucusudur (Ruben 2004: 8). "Altı yıl boyunca Ganj vadisinde dolaşarak pek çok din büyüğü ile karşılaşan, onlara ait çeşitli sistemleri deneyerek tecrübe edinen, katı çile yöntemleri uygulayarak önce kendini ve insanı tanıyan Siddharta, en son kendi dini uygulamaları ile otuz beş yaşında bir akşam üstü Nerancarâ ırmağı kenarındaki Bodhgaya ağacının altında aydınlanmaya erişti (Kaya 1999: 139). Hayatın gerçekleriyle yüzleşerek çıktığı bu yolda yaban incir ağacı altında Ṇirvānaya erişerek Buddha olan Siddharta, Śakyamuni Buddha adıyla evrenselleşme yolunda büyük bir adım atmıştır. Kaya'ya göre;

> "Buddha bir insandır, dengeli ve sağlam düşünen bir insan. Bir tanrı değildir. Ölümünden sonra tanrılaştırılmıştır. Öne sürdüğü ve insanlara sunduğu öğreti de tamamen akla ve mantığa dayanır. Olağanüstü olayların, mucizelerin yeri yoktur. Tanrı, ruh, öteki dünya gibi kavramların da onun öğretisinde yeri yoktur. Her insan kendi içinde "Buddha" olabilecek cevheri taşır ama bunu için çabalamadığından Buddha olamaz. Her insan gerçeği bizzat kendisi aramalıdır. Başkalarının kefil olduğu, yemin ettiği olaylar, sistemler, inançlar Buddha'nın gözünde geçerli değildir. İnsan, olağanüstü güçlerden, tanrı veya tanrılardan medet umarak gerçeğe ulaşamaz. İnsanı kötülüğe

sevkeden cehalet (avidyā) ve yanlış görüşler (miççhâ ditthi)dir. İnsan bunları yok etmekte hiç tereddüt etmemelidir." (Kaya 1999: 17).

Buddha aydınlandıktan sonra daha önce birlikte çalışmış olduğu beş münzevi ile düşüncelerini Sarnath'daki geyik koruluğunda paylaştı. Dört yüce gerçek ve sekiz katlı yüce yoldan bahseden Buda düşünceleriyle arkadaşlarını etkiledi ve o günden itibaren Dharma çarkı dönmeye başladı. Herşeyden el etek çekmek yerine duyusal zevkler, cinsel arzular, ün peşinde koşmak, aşırı yemek, aşırı uyumak, mal mülk peşinde durmak gibi isteklerden uzak durulması gerektiğini anlatan Budda, böylelikle ilk vaazını vermiş oldu (Hanh 2014: 12-13). Buddha'nın ölümünün ardından dinin önde gelenleri tarafından devam ettirilen vaazlarda Budizm'de kutsal kabul edilen Buddha, Dharma ve Sangha çeşitli benzetme ve örneklerle anlatılmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Buddha'nın ölümünden sonra bir birlik oluşturulmaya çalışılsa da ayrılıklar yaşanmış ve Budizm üç ayrı mezhepte varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Mahāyāna (büyük araç), Hināyāna (küçük araç) ve Vacrayana (sert araç, elmas araç) isimleriyle adlandırılan mezhepler kurallara uyma ve serbestlik noktalarında birbirlerinden ayrılıyorlardı. Herkese açık olan Mahāyāna anlayışı, manastır düzeninden uzaklaşmayı tercih ederken, herkese açık olmayan Hināyāna mezhebi, meditasyon ve sıkı disiplinden yanaydı. Vacrayana ise disiplin ve serbesliğin bir arada olduğu zorlu ve herkesin uygulayamayacağı bir mezhepti (Kaya 1999: 29). Hināyāna mezhebinden ziyade canlıların tamamını kurtarmayı hedefleyen Mahāyāna mezhebi, Uygurların daha yoğun şekilde etkilendikleri mezheptir. Bu anlayışa göre bir canlının doğum-ölüm döngüsünden kurtulabilmesi her şeyden önemlidir. Hināyāna mezhebinde yalnızca kendi kurtuluşunu önemseyen din büyükleri, Mahāyāna'da canlıların kurtuluşu için çoğu zaman kendilerini feda etmişlerdir. Uygurca Budist metinler bu tür anlatılar ile doludur. Uygurların benimsedikleri dinlerdeki uygulamalar kendi anlayışlarına yakın olduğu ölçüde daha çok benimsenmiştir. Abdukelimi'ye göre Türklerin arasında Budizmin daha çok yaygınlaşan Mahāyāna mezhebi, "Türk kozmolojisinin esasını oluşturan Üniversalizm'in etkilerini güçlü şekilde barındıran bir toplum dini olmak eğilimindedir. Üniversalizm'in merkeziyetçi kâinat telakkîsinin etkisiyle Mahāyāna mezhebi, dünya hükümdarının dünyanın merkezindeki yerine Budizm'deki tarihî Burkan Śakyamuni'nin şahsiyetini yerleştirmiştir." (Abdukelimi, 2006: 42).

Uygurlar arasında diğer yayılmış olan din ise Manihaizm'dir. Düşgün'e göre;

> "Manizm, Manihaizm yahut Maniheizm şeklinde adlandırılan Mani dini, kurucusu; doğumu belgelerle M.S 206 yılı olarak tarihlenen, Mani olan, İranî bir dindir. Manizm; Zerdüştî'liğin ve Mitraizm'in yanı sıra Zurvanizm gibi İran dinleriyle çatışma halinde kurulmuştur. Diğer İran menşeli dinler gibi yalnız o coğrafyada kalmamış VI. Yüzyıla kadar Kuzey Afrika'dan, İspanya'ya, Roma ve Galya'ya kadar ve daha sonra Uzak Doğu'ya yayılmaya başlamıştır. Dualist bir yapı üzerine kurulu olan Mani dini, Gnostik dinlerin en mükemmel örneklerindendir. Hristiyanlık başta olmak üzere; Mazdaizm, Zurvanizm, Budizm ve diğer İran dinlerinden birçok unsuru içerir ve senkretik karakter taşır. Zerdüşt'ü, İsa'yı peygamber olarak kabul eden Mani; kendini peygamberler silsilesinin son basamağı olarak görür. Dualist esaslara dayalı inançta; iyi-kötü, aydınlık-karanlık unsurların birleşiminden oluşur. Mani de kendisini "ikiz" olarak adlandırdığı ruhani bir varlıkla eş olduğunu savunur." (Düşgün 2011: 12).

Tekin'e göre de benzer şekilde her şeyin iki zıt kutup halinde çatışması temeline dayalı olan Mani dini, iyi-kötü, güzel-çirkin, madde-ruh, ışık-karanlık, gündüz gece vb. temelli görüşü ile başlangıcı olmayan bir zamanda ışık ve karanlığın mücadelesi ile ortaya çıkmıştır. "Karanlıklar ülkesinin ışık ülkesinden bir parça ışığı çalması üzerine madde ve ışığın, yani ruhun karışması ortaya çıkmıştır ve bu, dünyanın bugünkü halidir. Gerçek bilginin görevi, bu karışımı tanımak ve ışığı karanlıktan, maddeden ayırmaktır." (Tekin, 1962: 2). Manihaizm, Bögü Kağan tarafından 762 yılında devletin resmi dini olarak kabul edilmiş ve Uygurlar arasında yayılımı artmıştır. S. Karakaş'a göre Ötüken'de bulunan Türkler İpek yolunu kullanan misyoner Soğudlar tarafından Manihaizmle tanıştırılmış ve küçük kitleler halinde bu dini kabul etmişlerdir. III. yüzyılda doğan bu din Bögü Kağan'ın hamlesi ile yaklaşık beş asır sonra Uygurlar arasında yayılmış böylelikle tarihinde ilk ve son kez resmi din statüsü kazanmıştır (Karakaş, 2010: 5). Barthold'a göre Uygurlar Mani dinini Soğd misyonerler vasıtası ile kabul etmişlerdir. Çine sefer düzenleyen Bögü Kağan öncelikle Soğudlarla ilişki içinde bulunmuş, bu topluluğun ticarete yatkın yönünden bir hayli etkilenmiştir (Barthold, 2004: 47). Bögü Kağan'ın Manihaizm'i benimsemesinde siyasi ve sosyo-ekonomik etkenler bulunmaktadır. Soğudlarla geliştirilmiş ticari faaliyetlerin yanı sıra Çin memleketinde çıkan siyasi gerginlikler neticesinde Böğü Kağan'nın Çin'i himayesi altına alması askeri ve sosyal ilişkilerin de bir hayli ilerlemesine neden olmuştur. Gömeç'e göre Batıda Hristiyanlık ve Zerdüştlüğe alternatif olarak varlık gösteren Manihaizm Çinle gelişen ilişkiler neicesinde devlet dini olarak benimsenmiştir (Gömeç, 2011: 84-86).

Uygurların Mani dinini kabul etmelerinin Türk tarihinde büyük bir önemi vardır. Budizm ve Hristiyanlığın tüm üstün başarılarına rağmen VIII. Yüzyıl ve öncesinde bu

dinlerin bütün bir kavim dini olarak kabul edilişi hiçbir kaynakta mevcut değilken Türklerin eski inançlarına taban tabana zıt olan Manihaizm, bir devletin resmi dini olarak kabul edilmiştir. Bu dinin kabulü ile birlikte adam öldürmenin kıyamette kişiye fayda sağlayacağını düşünen Türkler, bir hayvanı bile incitmenin kötülük olarak algılandığı ve yasaklandığı bir dinde hayvan etinden dahi beslenemeyecek pirinçle ve tüm canlılara iyilikle yaşantısına devam edecekti (Barthold: 2004: 48). Uygurların göç etmelerinin ardından yeni coğrafyalardaki kültür ve yoğun din etkileşimi ile gelen değişiklikler, toplumu derinden etkilemiş, Türk toplumunun yaşayış biçimini tamamiyla değiştirmiştir. Bu etkileşimde ticaret yolları üzerinde bulunan Uygurların Soğudlu tüccarlar vasıtasıyle Budizm ve Manihazim'e bağlı dini kabulleri büyük oranda uygulamaya çalıştıkları bilinmektedir. Yeni muhit ve dinlerin etkisi ile ortaya çıkan değişim Taşağıl'a göre Türklerin farklı yönlerinin ortaya çıkarmış, böylelikle yerleşik hayat tarzıyla birlikte günümüze kadar ulaşan eşsiz sanat eserlerinin oluşumuna fırsat vermiştir. Bu şartlar doğrultusunda Uygurlar diğer Türk toplulukları arasında bambaşka bir kesimi oluşturmuşlardır (Taşağıl, 2002: 215). Roux'a göre Uygurların dini kabulleri onları uygarlaştırma noktasında etkilemiştir. 840 yılında uygarlaşma seviyesinde geride olan bu topluluk, büyük Budist merkezlerinde her yönden kendilerini geliştirerek kusursuz öğrenciler olduklarını ortaya koymuşlardır (Roux, 2015: 162; 175). Zeren'e göre;

> "Geçmişleri milâd öncesi yüzyıllara dek uzanan Uygurlar, VIII. Yüzyılda Orhun Bölgesi'nde kurdukları devletin yaklaşık yüz yıl sonra yıkılmasının ardından Çin ve Asya arasında bir kültür köprüsü olan İpek Yolu üzerinde yer alan Turfan ve Kansu Devletleri'ni kurmuşlardır. Gerek en eski dinleri olan Gök Tanrı dininin yerine benimsedikleri Maniheizm, Budizm ve Hıristiyanlık gibi yabancı dinler, gerekse 22 dil ve 20 alfabenin var olduğu Turfan bölgesinde bulunan çok dilli ve etnik kökenli bir sosyal yapı ile karşılaşma neticesinde Uygurlar'ın yaşam biçimleri, toplum yapıları, dini yaşam ve inançları ile bunların sonucu olarak gelişen maddi kültürleri oldukça farklılaşmıştır. Böylelikle eski Türk kültürünü de devam ettirmenin yanı sıra birçok yabancı tesirler altına girmişler ve zengin Doğu Türkistan mirasını da bünyelerine katarak yepyeni bir kültür sentezi yaratmışlardır."

(Zeren 2015: 2). Ruben'e göre Çin'in Türkistan bölgesine göç eden Uygurlar Hoço, Kuça, Kansu[2], Turfan gibi zengin ve yerleşik medeniyete sahip olan bu kentlerin ikliminden bir hayli etkilenmişler ve zengin bir edebi birikim vücuda getirmişlerdir (Ruben, 2004: 15). Uygurlar dünya tarihinin gelişimine katkıda bulunmuş ve bastıkları eserler ile Budizm'i kendi inançları doğrultusunda yaymışlardır (Düşgün 2011: 11). S. Çağatay'a göre

2 Kansu bölgesinin asıl özelliği Budacılığın en çok gelişmiş olduğu bölgedir. Tun-huang (Bin Buda) mağaralarının bulunduğu bu bölgede Budizme ait birçok kaynak ele geçirilmiştir.

Uygurlardan kalan eserlere bakıldığında muazzam bir kültüre sahip oldukları anlaşılan Uygurların, İpek yolları üzerinde tacirler vasıtasıyla edindikleri yeni ilhamlar, yeni medeni tasavvurlar ve dil numuneleri ile eşsiz bir birikim vücuda getirilmiştir (Çağatay, 1943: 77). Yerleşik hayata geçmelerinin ardından kentler ve ibadethaneler inşa eden Uygurlar, sahip oldukları Budizm ve Manihaizm dinlerini yayabilmek maksadıyla yoğun bir tercüme faaliyetine girişmişlerdir (Ağca, 2006: 1; Zengin, Yaman 2018: 175). Edebiyat ve sanat eserleri bakımından birçok yapıt vücuda getiren Uygurların edebi metinleri genellikle tercümelere dayanmaktadır. Tercümelerin yanı sıra özgün yapıtların da bulunduğu eserler, Budizm ya da Manihaizm'i Uygurların kendilerine bürüdükleri yeni bir sentezi yansıtmaktadır. Ruben'e göre Uygurlar Budacılığa ait yapıtları genellikle Toharca, Soğdca ve Sanskritçeden eklemeler ve genişletmeler yaparak çevirmişlerdir. Çeviri yapılırken karşılığı olmayan kelimeler için dilde yeni kelime türetme yollarına başvurmuşlardır. (Ruben, 2004: 17).

Uygurlardan günümüze kalan edebi eserlerden bazıları da şiir parçalarıdır. Günümüze ulaşabilmiş bu şiir parçalarının bazıları hasarlı ve eksik olmasına rağmen büyük bir edebi derinliği yansıtmakta ve bir dönemi aydınlatabilecek malzemeyi sunmaktadır. Budist şiirlerin sayıca daha fazla olduğu bu külliyat, Manihaist ve az da olsa din dışı şiir parçalarından müteşekkildir. Barutçu'ya göre

> "İslami Türk çevresi dışında Türk Tengri dini, Maniheist, Buddhist ve çok kısıtlı da olsa Nesturi Türk çevrelerinden günümüze kalan manzum dil yadigârlarının Türk şiir tarihi araştırmalarında, birçok bakımlardan önemli bir yer alacağına şüphe yoktur. Hem dini hem din dışı edebiyatın örneklerini sunan bu manzum dil yadigârlarının, Türk şiirinin bize malum en eski tanıkları oldukları Türk nazım tekniğinin menşei ve özellikleri üzerinde söylenenlerin ve söyleneceklerin söz konusu malzeme dâhilinde olacağı açıktır." (Barutçu, 1991: 69).

Abdurrishid Yakup'a göre Dunhuang[3] ve Turfan bölgesinde yaratılmış çeviri, uyarlama ve telif yoluyla ortaya konulmuş Eski Uygurca manzum metinler, Uygurların 8-14. yüzyıllar arasındaki edebi mirasını temsil etmektedir (Yakup, 2006: 122) Doğu Türkistan'da bulunmuş eldeki Budist ve Manihaist eserlere bakıldığında Manihaist eserlerin daha eski olduğu anlaşılmaktadır. Tekin'e göre Manihaizm'i Doğu Türkistan'a gelmeden önce kabul etmiş Uygurlar daha önce yazdıkları bu metinleri Moğolistan'dan

3 10. Yüzyıla kadar Çin yönetiminde olan Tun-huang 911 yılında Tegin'in kumandasındaki Uygur ordusu tarafından ele geçirilmiştir (Çandarlıoğlu 65). Bu bölgede Uygurca ile ilgili pekçok el yazması eser bulunmuştur.

Türkistan'a getirmiş olmalılardır (Tekin, 1986: 7-8). Eserlerle ilgili en önemli nitelik dini-didaktik karakterli eserlerin dini öğretmek gayreti ile yazılmış olmalarıdır. Tekin'e göre didaktik tarzda yazılan bu eserler genellikle şiirsellikten ve şiirsel coşkunluktan yoksundur. Şiirlerin az bir kısmı sanatsal doyuma ulaştırmaktadır (Tekin, 1986: 19). Mevcut şiirlerin tercüme, telif ve orijinal eserler olduğunu belirten Barutçu, Budist Türk şiirinde "şiir manzume, nazım" için en yaygın kullanılan kelimelerin *koşug* ve *takşut* olduğunu, şiir için daha çok "dörtlük, kıta, bent" demek olan Skr. *şlok* sözcüğünün kullanıldığını ifade etmiştir. Manihaist şiirde övgü ve hayır duaları ile kısıtlı olan şiirlerin Budist metinlerde medhiyeler, tövbe duaları, hatime duaları, manzum jataka ve avadanalar ile dini ve didaktik yazılmış çeşitli konuların yer aldığını belirtmiştir (Barutçu, 1991: 83).

Eski Uygur Türkçesi şiir metinleri ile ilgili çalışmalara bakıldığında şiirlerin yapı bakımından incelendiği görülmektedir. Eski Uygur şiirleri yapı bakımından mısra başı kafiye düzeni ile yazılmış, genellikle dörtlüklerin kullanıldığı, çeşitli aliterasyonlarla ses uyumlarının yakalandığı, ses, hece ve sözcük tekrarları ile ahengin sağlandığı yer yer kafiye ve redifli şiirlerdir (Barutçu 1991: 79; Yakup 2006: 126; Sertkaya 2004: 25; Tekin 1986:8, Tekin 1965: 59; Ölmez 2001: 12; Arat 1991: 63-242; Zieme 1991: 38; 353-358). Araştırmacıların şiirlerle ilgili belirttiği bir diğer ortak husus ise dörtlük şeklinde yazılmayan mısraların varlığı ile ilgilidir. Buna göre iki veya sekiz mısradan oluşabilen şiir parçaları da bulunmaktadır. Arat'a göre bilhassa Mani muhitinde yazılan şiir parçalarından bazılarının daha önce görülen çerçevenin dışında kalarak "şekilsiz" olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir (Arat, 1991: 3). Eski Uygur şiirlerinde mısraların kimi zaman tek bir şiir üzerinde dahi düzensizlik gösterdiği görülmektedir. Tek bir şiirde bile düzensizleşen bu yapı, şiirlerde anlamın önemli olduğunu göstermektedir. Şairlerin didaktik bir kaygı ile yazdıkları şiirler Gabain'e göre belli bir yapı dâhilinde, hece ölçüsü vb. yapısal şiir özellikleri ile sunulabilirse bu üstün sanatsal bir hal alabilecektir (Akt. Zieme 1991: 38). Eski Uygur Türkçesi mısra başı kafiyeli şiirler genellikle 13-14-15'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Bunun yanı sıra 11 ve 8'li hece ölçülü şiirler de bulunmaktadır. (Akt. Yakup, 2006: 126). Eski Uygur Budist ve Manihaist şiirlerin en önemli niteliklerinden biri de aliterasyonların görülmesidir. Zieme'ye göre Eski Uygur şiirinde sıklıkla b, q/k, s, t, y sesleriyle yapılan aliterasyonlar görülmektedir. Bu tür aliterasyonlarda bö/bü sesleri de aynı aliterasyon değerine sahiptir (1991: 359). T-d, k,q, a-e, o-u ve ö-ü sesleri de yine birlikte kullnıldığında alitersayon oluşturmaktadır. Eski Uygur Türkçesi şiirleri çeşitli ses tekrarları ve aliterasyonları ile göz kafiyesi ile yazılmıştır. Bu

şiirlerde bulunan bir diğer yapı hususiyeti ise ifade gücünü arttırmak amacıyla yüklemlerin başa alınmasıdır. Tekin'e göre genel olarak burkan vaazlarında mücerret meselelerin, zihinlerde daha iyi anlaşılması düşüncesiyle takşutlarla ifade edildiğini ve ekseriyetle söze, heybetli bir şekilde, yüklemlerin öne alınmasıyla başlandığını ifade etmiştir (1965: 50).

Günümüze kadar şiir yayını ve yapı çalışmaları ile ele alınmış[4] Eski Uygur Türkçesi Budist ve Manihaist şiirleri, genellikle mısra başı kafiyesi ile sınırlandırılmış ve bu yapı dâhilinde incelenmiştir. Arat'ın "Eski Türk Şiiri" başlığı ile verdiği çalışması bu anlamda mısra başı kafiyeli şiirlerden oluşan bir antoloji niteliğindedir. Ancak Uygurların "takşut ve şlok" ile ifade ettikleri tabir, sadece mısra başı kafiye ile yazılan şiirleri kapsamaz. Buna göre Altun Yaruk'ta sık sık karşılaşılan "şlok takşut" ifadesinin ardından gelen manzum kısımlar elbette ki Eski Uygur şiirinin diğer önemli bir yarısını oluşturmaktadır. Şingko Seli Tutung[5] tarfından ele alınan Xuanzang Biyografisi[6]ve Altun Yaruk'ta bulunan

4 Dorfer, Gerhard, 1996: *Formen der alteren türkisehen Lyrik. Szeged.* (studia uralo-altaica. 37).
Zieme Peter (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren,* Berlin.[BT XIII].
_____(1991). *Die Stabreimtexte der Uiguren von Turfan und Dunhuang,* Akademia Klado, Budapest.
_____(1968). "Türkçe Bir Mani Şiiri" *Türk Dili Araştırmaları Belleten,* 69, s. 45-49.
_____(1975). *Manicheisch- Türkische Texte,* Schriften Zur Geschichte Und Kultur Des Alten Orients, Berliner Turfantexte V, Akademie-Verlag- Berlin.
_____(1979). "Eski Uygurların Burkancılıkla İlgili Aliterasyonlu Koşukları Üzerine", I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20 X. 1973) Tebliğler 2. Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, s. 566-569.
Ölmez, Mehmet (2001). "Eski Türk Şiirine Kısa Bir Bakış", *Hece Dergisi,* Türk Şiiri Özel Sayısı, 7-14.
Tekin, Talat (1986). "İslam Öncesi Türk Şiiri", *Türk Dili,* S. 409, s. 3-42.
Oda, Juten (1993). "Eski Bir Türk Şiirindeki Yol Temür Adlı Bir Zat Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları 3.*
Sertkaya, O,F (2004). "Burkancı (Budist) ve Manici (Maniheist) Türk Edebi Çevreleri- Nazım", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi,* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları: Ankara, s.25-135.
Tekin, Şinasi (1965). "Uygur Edebiyatının Meseleleri Şekiller Vezinler", Ankara: *Türk Kültürü Araştırmaları,* Yıl II, Sayı 1-2.
Arat, Reşit Rahmeti (1991). *Eski Türk Şiiri,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Yakup, Abdurishid (2006). "Erken Dönem: Uygur Edebiyatı (VIII-XII Yüzyıl 1. Nazım*)", Türk Edebiyatı Tarihi*, 4 Cilt,1. Cilt. Editör: Talât Sait Halman, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 122.
Clark, Larry (1982). "The Manichean Turkic Pothi Book", *Altorientalische Forschungen,* 9: 145-218.
Barutçu, Sema (1991). "Maniheist ve Buddhist Çevrelerde Türk Şiiri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara: sayı. 604 s.69-87, 1991. S.71-74.
_____(2002). "Eski TürklerdeDil ve Edebiyat", *Türkler,* C. III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 481-501.
Düşgün, Umut (2011). *En Eski Türk Şiiri Metinlerinin İmgebilim ve Deyişbilim Yöntemleriyle İncelenmesi,* Muğla, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi.
Elverskog, Johan, 1997: *Uygur Buddhist Literature.* Turnhout. (Silk Road Studies. 1.)
Bombaci, Alessio (1965). The Turkic Literatures, İntroductory Notes on the History and Style", *Philogiage Turcicae Fundamenta II,* Wiesbaden, XI-LXXI.
Gandjei, T (1970). "The Prosodic Structure of an Old Turkish Poem.", Mary Boyce and İlya Gershevitch (eds.), *W.B. Henning Memorial Volume,* London.
Doerfer, Gerhard (1996). *Formen der alteren türkischen Lyrik,* (Studia Uralo-Altaica. 37), Szeged.
5 Ailesi, doğum yılı meslek hayatı ile ilgili kesin bilgileri bulunmayan Şınko, Zieme'nin belirttiğine göre övülmüş On uygur ilinde doğmuştur. Üç eseri ile bilinen şairin adı eserlerde yanlış okunmakla birlikte doğrusunun "Şinko" şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir (Zieme 1976: 768).
6 Xuanzang Biyografisi üslup olarak Altun Yaruk'tan daima önde tutulmş ve Şingko'ya şairlik vasfı bu eseri neticesinde verilmiştir.

manzum bölümler Şingko'nun şairlik kabiliyetini ortaya koyduğu önemli yapıtlardır. Özellikle Xuanzang Biyografisi'nde Şingko'nun kendi üslubuna uygun bir çeviriyi tercih ettiği (Zieme 1991: 84) ve bu kavi üslübu sayesinde Arat'a göre şairlik vasfını hakettiği ifade edilmiştir (Arat 1965: XXI).

Şimdiye kadar anlaşıldığı üzere Altun Yaruk'taki şiirler genellikle şiir olarak kabul görmemiş bu şiirler üzerine bir inceleme de yapılmamıştır. 10 bölümden[7] oluşan Altun Yaruk isimli eser, 1994'te Ceval Kaya tarafından toplu şekilde yayınlanmış, ardından çeşitli araştırmacılar tarafından karşılaştırmalı yayınlarla daha ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Bu yayınların bazıları manzum bölümleri belirtmiş, bazıları ise bu konuda herhangi bir değerlendirme yapmamıştır. Manzum bölümlere ilişkin açıklamalar ise yapısal özelliklere dair birkaç cümleyi geçmeyecek notlar şeklindedir. Buna göre Altun Yaruk IX. bölüm şiirleri için Uçar, genellikle 8-9 hece ölçüsüyle yazılmış şiirlerin hece ölçülerinin 6 ila 14 arasında değişebileceğini ve bu şiirlerde aliterasyonların görülebildiğini belirtmiştir (Uçar, 2013: 165). Altun Yaruk VII. kitabın daha çok övgü şiirleri üzerine yazıldığını belirten Çetin, 7-8-9 hece ölçüsüyle yazılmış şiirlerin ahenklerinin genellikle gramatikal ses tekrarlarına dayandığını ve yer yer kelime tekrarları ve ses tekrarları ile şiirde uyumun yakalandığını ifade etmiştir. Şiir mısralarındaki hece sayılarının birbirinden farklı oluşunu kısmen çeviriye bağlayan Çetin, telif şiirlerde de bu uyumusuzluğun görüldüğüne dikkat çekmiştir. (Çetin, 2012: 16-19). VI. Bölüm şiirlerinin yayınını yapan Ayazlı, Altun Yaruk nesir kısımlarından şlok takşut "dörtlük manzume" ikilemesi ile manzum kısımlara geçildiğini, zengin aliterasyonlu olan bu kısımların ise genellikle övgü şiirleri olduğunu belirtmiştir (Ayazlı, 2012: 6). Altun Yaruk IV. bölümdeki manzum kısımların kafiye bakımından uyumlu olmadığını belirten Tokyürek, mısraların bazı yerlerinde rastlanan redif ve kafiyelerin bazı yerlerde hiç bulunmadığını ifade etmiştir (Tokyürek, 2018: 21).

Uygurca Altun Yaruk Çince'den çevrilmiş bir eserdir. Eserin çeviri olması çeviri parçaların şiir özelliklerini taşıyıp taşıyamayacağı konusunda ihtilafa düşülmesine neden olmuştur. Ancak her şeye rağmen Altun Yaruk şiirleri, bazı araştırmacıların ilgisini çekmiş ve yapısal anlamda bu niteliklerinin değerlendirilmesine neden olmuştur. Ercilasun'a göre Altun Yaruk'ta yer alan manzum parçalar, Uygur şiirinin karakteristik özelliği olan mısra

7 Altun Yaruk Süü ülüş ve X. Bölümde yer alan "buyan evirmek" bölümleri Çince metinde bulunmayan ve esere daha sonradan eklenen bölümler olduğu için Uygurca'nın geç dönem özelliklerini göstermektedir. Özellikle "buyan evirmek" bölümünde bulunan yer yer mısra başı kafiyeye ulaşma gayreti metnin başka müstensihler tarafından eklenmiş olabileceğini akıllara getirmektedir. Dolayısıyle bu iki bölüm şiir incelemelerine tabi tutulmamıştır.

başı kafiye özelliğini taşımasa da, yüklemin nesneden önce gelmesi ve 4+3 hece vezninde yazılma gayreti bu parçaları nesirden ayıran en önemli özelliktir. Bu eserdeki manzum parçalarda Şingko Seli Tutung'un yer yer lirik bir söyleyişe ulaştığı belirtilmiştir (Ercilasun, 2004: 243-244). Başka bir ahenk unsuru olarak, Budist çevreye ait eserlerden Altun Yaruk'taki manzum parçalarda olduğu gibi şiiriyetin söz dizimi ile gerçekleştirildiği ve dörtlüklerde mısraların belli yerlerindeki kelime ve kelime gruplarında tekrar eden bir hece vurgusu düzeninin sağlandığı dikkati çekmektedir." (Barutçu 1991: 81). Barutçu'nun değindiği bu söz dizimine bağlı ahenk, belki de Şinko'nun AY[8]'deki ustalığını gösteren en önemli unsurlardandır. Zira Eliot'un da belirttiği gibi şiirde sözcükler, diğer sözcükleri anlamlandıracak şekilde dizilirler bu diziliş, eksiksizce anlamını bulan sözcüklerin tam bir uyum içinde ortak bir musikinin temposuna ayak uydurmasını andırır (Akt. Akay 1996: 18).

Altun Yaruk şiirlerinin doğru bir şekilde değerlendirilebilmesi için öncelikle o coğrafyalardaki kültürün iyi bir şekilde bilinmesine ihtiyaç vardır. Özgül, müzik, dans ve şiirin aynı kaynaktan geldiğini bunların bazen dini (ibadet, dua, zikir..) bazen sihri (büyücü, kahin, tabip..) çeşitli ayinlele birleştiğini ve bu üçlüden dansın ayrılmasıyla şiir ve müziğin alakasının devam ederek tüm kavimler için dünya müştereği olduğunu belirtmiştir. Türk boyları arasında koşuk sözcüğünün "şarkılı oyun havası"[9] anlamlarında kullanıldığını ve Uygurlar'daki *takşut* "şiir, manzume, beyit" anlamındaki sözcüğün de daima Skr. *şlok* "ilahi" sözcüğü ile birlikte kullanıldığını belirten Özgül, Türkçede yalnızca şiiri karşılayan bir sözcüğün bulunmadığını zira şiirin nağmeden bağımsız düşünülmediğini ifade etmiştir. Özgül, durmun böyle oluşunu, şiirin sosyal ve dini değerlerinin edebi kıymetinden önce gelmesine ve sözlü edebiyatın hüküm sürdüğü coğrafyalarda şiirin dinleyiciye yalın halden ziyade besteli bir şekilde iletilmesinin bir dünya geleneği oluşuna bağlamıştır (Özgül, 2003: 47;49). Arat'a göre de şiirler Türk milletinin fikri hayatını yansıtmasının yanı sıra onların sanat ve musiki duyguları ile de yakından ilgilidir (Arat, 1991: IX). Şinasi Tekin, Uygurca masalların bile tahkiye üslubundan ziyade soru-cevap'a dayalı karşılıklı konuşmalara dayalı bir anlatım tarzına sahip olduğunu, bu durumun da bu türlerin sessizce okunmayıp topluluk önünde yüksek sesle okunmak için meydana getirildiklerini ispatladığını belirtmiştir. Türklerin öteden beri musikiye düşkün bir topluluk olduğunu belirten Tekin, onların her fırsatta konserler

8 Altun Yaruk.
9 Radloff da benzer bir tespitte bulunmuştur bk. (2003: 49).

verdiklerini ve minyatürlerde ut çalan, şarkı veya vaazlar söyleyen kişilere sıklıkla rastlanıldığını belirtmiştir (Tekin, 1965: 32;33).

Altun Yaruk'taki şiirlerin vaaz yoluyla dinleyicilere belli bir nağme eşliğinde aktarıldığı düşünülmektedir. Zira şiirlerin geneline bakıldığında konu itibariyle ilgi çekici ve şiirsel aktarıma müsait konular olduğu görülmektedir. Bilhassa övgü konularını içeren bölümler *şlok takşut* ikilemesinin ardından verilmektedir. Bu şiirler arasında daha ağır felsefik ya da tamamen didaktik amaçla yazılan parçalar da bulunmaktadır. Bunlar da önemine haiz olarak şiir bütünlüğünde verilmiş olmalıdır. Aşağıda verilen Altun Yaruk'un farklı bölümlerinden parçalarda yapısal aliterasyonlar (k,t), tekrarlanan kelimelerle sağlanan ahenk unsurlarından başka, konunun şiiriyete uygunluğu göze çarpmaktadır. Zieme, konuyla ilgili Uygur şairlerinin çeviride anlamsal çeviriyi sanatkârane ifadenin önüne çıkarttıklarını özellikle belirtmiştir (Akt. Ölmez 2001: 11)

közünüzüng ėtigi,
kök lėnhuaka ogşayur
tüzdem yürüng tişingiz
karlıg tag teg yaltrıyur (AY Ayazlı VI/5)

"gözünüzün biçimi (güzelliği) mavi lotusa benziyor düzgün beyaz dişiniz karlı dağ gibi parlıyor"

adruk adruk edgüler üze
uz etiglig etözüngüz ol
kėng tan körkle közüngüz
kök lėnhuaka ogşatı ol (AY ÇetinVII/350)

"Bedenimiz türlü güzelliklerle bezenmiştir. Gözünüzün genişliği ve güzelliği mavi lotusa benzemektedir."

Şinasi Tekin'e göre Uygur şiirinin belirleyici özelliklerinden olan aliterasyonlar, komşu dillerde bulunmayan (Çin, Tohar, Tibet) bir nitelik olarak Türkçenin kendi yapısında bulunmaktadır. İfadeye güç veren bu üslup hususiyeti Türkçede *kara kara düşün-, körü körüne, yağmur yağ-, sap sarı, kap kara* gibi ilk heceleri tekrar eden birçok yapıda karşımıza çıkmaktadır. Bu kullanımlar Türkçenin tabii yapısından kaynaklanan ve

sanat gayesi olmayan ifâde hususiyetleridir. Ve edebi eserlerde tercih edilen kullanımlardır (Tekin, 1965: 60). Tekin'in de belirttiği gibi Türkçe'nin kendinde bulunan bu yapısal özellik, Türk kültür hayatında bulunan şiir, şarkı geleneği[10] ile birleştiğinde ortaya söylenmek ve vaaz etmek üzere manzumlar çıkmaktadır. Şairin şairlik kuvveti ile dizilen[11] bu sözcükler hem yapı hem de anlama hizmet edebilen edebi metinlerin oluşmasına imkân vermektedir. Zieme'ye göre[12] Altun Yaruk'ta Çinceden yapılan tercümelerde Şingko birebir tercüme yapmamış, tercümeyi anlambirliğinden hareketle vermeye çalışmıştır. Böylelikle de ekleme ve uyarlamalar ile şiiri adapte etmiştir (Zieme, 1991: 101). Bu da Şingko'nun eseri kendi tasarrufunda dilin tüm imkânlarını kullanarak anlamsal ve yapısal özelliklere dikkat ederek bir şiir vücuda getirme gayretinde olduğunu göstermektedir. Zieme'nin yapısal özellikler bakımından dikkat çektiği bir diğer husus ise bu şiirlerin 4+3 hece ölçüsü ile yazılarak genellikle dörtlükler şeklinde sunulmuş olmasıdır. Bu da halk şiiri ile benzerlik göstermektedir (Zieme, 1991: 100). Altun Yaruk'taki şiirler genel olarak dörtlükler şeklinde yazılmış olsa da anlambiriminin tamamlanmadığı kısımlarda metinler daha uzun mısralardan bölünmüş böylelikle anlamsal bütünlüğe uygun hareket edilmiştir.

İ. Özel'e göre şiir, "anlatılmaz bir şeyin anlatılmaya çabalanmasının sonunda, yeterince anlaşılmayan bir şeyin etkili bir anlatıma kavuşturulması uğrunda harcanan çabaların sonucunda ortaya çıkar…Yani şiir bize düz yazının veremediğini sağlar." (Özel, 2000: 18-19). Necip Fazıl'ın şiirdeki anlamı açık ve bildirisel bir boyutta sunan şairlere asıl görevleri olan telkinden ziyade tebliğe vardırdıkları için "kaba davulculuk" görevi atfetmesi gibi (Reyhanoğulları, 2018: 161) şiir açık olmayanı, gizli olanı sanatkârane sunan şeydir. Ancak Eski Uygur Türkçesi Manihaist ve Budist şiirlerin yazılma gayelerine bakıldığında bu şiirlerin amacı gereği tebliğ üslupları dikkat çekmektedir. Sanat ve estetik bakımdan öne çıkmış şiirler dahi dine ait bir akideyi düşündürmekte ya da hatırlatmaktadır. Öyleyse modern sanatla eski dönenmdeki sanat anlayışları bir şeyi öne çıkarma ve daha iyi anlatma noktasında birleşmektedir. Şiir dilinde etkili anlatım elbette ki Jakobson'un şiir dili olarak tanımladığı ve şairin iletisini "nasıl söylediği" ile ilgili olan kısımdır. Cohen'e

10 Kam geleneği de bu konu ile bağlantılı düşünülebilir.
11 Şiirlerde şairler, "koştum" vb. ifadeleri kullanmaktadır.
12 Peter Zieme'ye göre farklı bir dilden yapılmış tercüme şiirleri, kelime kelime tercümeden ziyade adapte edilmiş ve şairlik vasfının ön planda tutulduğu şiirlerdir. Böylelikle şiirlerin aktarıldığı dildeki ahenk ve şiir yapısı bozulmamaya çalışılmıştır (1991: 38). Bu konuyla ilgili diğer bir görüş de Klimkeit'e aittir. Çevirilerde kişiselliğin ön planda olduğunu belirten Klimkeit "Buda", "Budalar" çevirilerinin Buddha Baba, babamız Buddha şeklinde kendi kültür ve inanç birikimleri doğrultusunda şekillendirildiğini belirtmiştir (2009: 104).

göre şiirle düz yazının arasındaki fark, sözvarlığı ögeleri arasında kurulmuş değişik bağıntılarda gizlidir (Akt. Aksan 2013: 30).

Bu çalışmada Eski Uygur Türkçesi döneminin Budist, Manihaist ve Din Dışı metinleri anlambilimsel bakımdan incelenmiştir. Şiirler, Reşit Rahmeti Arat'ın "*Eski Türk Şiiri*" adlı yapıtından, Altun Yaruk manzum parçalardan ve Turfan ve Dunhuang mağaralarından elde edilmiş şiirlerden oluşmaktadır. Tercüme ve telif eserlerden oluşan şiir metinleri, anlambilimsel çalışmaya uygunluk ve eldeki metinlerin sayıca fazlalığı nedeniyle genellikle tam ve bütün şiir parçalarının tercih edilmesine neden olmuştur. Anlambilimsel çalışmaların sağlıklı değerlendirilebilmesi için öncelikle metin yayınlarının sağlıklı olması ve çevirilerin doğru şekilde yapılmış olması gerekmektedir. "Eski Türk Şiiri"adlı yapıtta öncelikle metin yayını bakımından sıkkıntılı olan kısımlar bulunabildiği ölçüde P. Zieme'nin "Die Stabreimtexte Der Uiguren von Turfan und Dunhuang" isimli eserinden tamamlanmıştır. Buradan tamamlanan şiir parçaları çevrilerek, şüpheli yerlerde Almanca tercümelerden faydalanılmıştır. Bunun dışında Berliner Texte XIII'teki mısra başı kafiyeli şiirler yine Eski Uygurca bölümlerden çevrilmiş Zieme'[13]nin çevirilerinden nadiren yararlanılmıştır. Bu metinler de aynı şekilde tam ve bütün olan parçalardan seçilmeye çalışılmıştır. "Eski Türk Şiiri" adlı yapıt, Uygurca çeviriler bakımından düzeltilmeye muhtaçtır. Zira Arat tarafından 1965 yılında yayımlanmış eser, Budizm ve Manihaizm'in Eski Uygurca metinlerle birlikte tam olarak aktarılamamasından kaynaklı anlaşmazlıklarla doludur. Metinlerin yeniden çevrilerek anlaşılabilecek şekle getirilmesi hiç şüphesiz ki anlambilimsel çalışmalar için en temel gereksinimdir. Bu çalışma yukarıda sayılan mısra başı kafiyeli şiirler ve Altun Yaruk'taki şiirlerden oluşmaktadır. Altun Yaruk metinlerinde bulunan manzum kısımlar çeşitli araştırıcılar tarafından yayımlanmış haliyle bu çalışmaya alınmıştır. Ancak bu kişilere ait çeviriler de gözden geçirilerek kusurlu kısımlar tamamlanmış, çevirilerde değişiklikler yapılmıştır. Aktarmalar anlamsal bütünlük sağlayabilmesi için nesire çevirilerek verilmiştir. Anlaşılabilmesi adına değişiklik yapılan çeviriler aşağıdaki gibidir:

yat üze artançsız yanınçsız tözlüg.
yavalduru udaçı yanggarınçsız işlig.
yavalmaz tepremez yangı arıg vajır.
yavrımaz artamaz yarp katıg tong şır.

13 P. Zieme'nin bazı çevirileri Eski Uygurca'sı ile uyuşmaması nedeniyle tercih edilmemiştir.

yavlak şımnulug yagısın utup.
yança ėyindeçi tėp yadılmış atlıg.
yalanguknung tengrining yalanguz bakşısı.
yalınlıg çoglugka yükünürmen. (ETŞ Arat 10/16)

"yabancı tesiri ile bozulmaz, değişmez köklü, yavaşlatmaya muktedir, yenilmez işli[14], yavaşlamaz, kıpırdamaz, saf tabiatlı *vajra,* zayıflamaz, bozulmaz, sağlam, katı tong şir. Kötü, şeytan düşmanını mağlûp edip, Vurup- ezen diye adı yayılmış olan, insanların, tanrıların tek hocası, ateşli ve alevli önünde hürmetle eğilirim."[15]

"Yabancı bir şey tarafından bozulup değiştirilemeyecek, yumuşatılması mümkün olmayan, yerinden oynatılmayacak, saf elmas (gibi) değişmeyecek, bozulmayacak, sabit ve katı şir, kötü şeytanları yenerek onlara zulm eden diye adı yayılmış olan, insanların (ve) tanrıların tek hocası, haşmetli önünde hürmetle eğilirim."

Reşit Rahmeti Arat'a ait ilk çeviri, metnin anlatmak istediği anlamı aktaramamakta, çevirideki hatalarla anlam yanlış ve kusurlu hale gelmektedir. Ayrıca yer yer çeviride birebir aktarma gayreti, çevirinin anlaşılmasını da güçlendirmektedir. Aynı şekilde Altun Yaruk VIII. Kitapta yer alan bir çeviri hatası da aşağıdaki gibidir.

köni törü küçinde ėligler hanlar edgü çoglanur
yorımasar ėl başçı
raca şaştır atlıg törüçe
ol ėldeki kişiler
saçılur artayur kamagun
kaltı yanga tepmiş teg
lėnhua çeçeklig kölmenig (AY Çetin VIII-146).

"Kişiler doğru yolda iseler (bu doğru işler) etkisiyle hükümdarlar iyice parlar güçlenir. Ülkenin yöneticisi Rajaşastr yasalarına uygun şekilde davranmazsa o

14 yanggarınçsız işlig "yenilmez işli" şeklinde çevrilmiş kısım tamamen çeviri mantığına aykırı bir kullanımdır. Aslında bu yapı müstakil bir birim değil bir önceki cümle ile bağlantılı bir kullanımdır. Reşit Rahmeti Arat bu yapıyı gözden kaçırarak, çeviriyi daha farklı bir mecraya sürüklemiştir.
15 Reşit Rahmeti Arat Çevirisi.

ülkedeki kişiler bütünüyle dağılırlar, bozulurlar aynı çiçekli bir göleti dağıtması gibi."[16]

"Doğru töre sayesinde hükümdarlar görkem (ve) haşmet kazanırlar. Ülkenin yöneticisi Rajaşastr yasalarına uygun şekilde davranmazsa o ülkedeki kişiler bütünüyle tıpkı bir filin göleti basarak (sıçratıp) dağıtması gibi darmadağın olurlar."

Ana metinde son kısımda yer alan bölüm çeviriye dâhil edilmemiş böylelikle anlamsal kusurlar ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki metin de VI. kitapta yer alan ve değiştirilen bir çeviri örneğidir.

sizler kamag törtegü,
uzatı küyü küzetü tutguka,
turgurgalı yanmaksız,
kınıg katıg bek köngül
bo nom erdini yörügi
teringde tering keng tėtir (AY Ayazlı VI-51).

"sizin dördünüzü sürekli koruyup gözetmesi geri çekilmeyen (değişmez) kahraman bir gönül yerleştirmesi için bu öğreti mücevherinin anlamı (son derece) derin ve geniştir"[17]

"Sizin dördünüzü daima koruyup gözeterek sarsılmaz ve değişmez bir iman vücuda getirmek için bu öğreti cevherinin anlamı oldukça derin ve geniştir."

Çevirilerde birlik sağlanması adına okuma ile ilgili (*oron/orun vb.)* ihtilaf bulunan kısımlar düzenlenmiş ve tek bir şekil tercih edilmiştir. Ayrıca kapalı ve açık e'lerin gösteriminde bütünlük sağlanması amacıyla tüm metinlerde belirlenmiş ortak karakterler kullanılmıştır. Damak n'sinin kullanımı ise farklı ses değerini işaret etmemesi amacıyla "ng" şeklinde gösterilmiştir. Ayrıca şiir parçaları inceleme bölümünde kolaylık olması amacıyla araştırmacıların kendi yayınlarındaki numaralandırma sistemine bağlı kalınmaksızın yeniden numaralandırılmıştır. Şiirlerin eski numarandırılma yöntemi karşılaştırılma yapılabilmesi adına şiirlerin üst kısmında belirtilmiştir.

[16] Engin Çetin Çevirisi.
[17] Özlem Ayazlı Çevirisi.

Doğru anlamlardan hareket edilerek anlambilimsel çalışmaların sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için öncelikle metinlerin gözden geçirilmesi geremektedir. Bu çalışmada metinlerin doğru bir şekilde ortaya konulması için yayınlardan ve tezlerden[18] hareket edilmiş, çeviri eksikleri ve kusurları elden geldiğince tamamlanmaya çalışılmıştır. Altun Yaruk Süü Ülüş ve I. Tegzinç ve II. Tegzinç[19] ve X. Tegzinç'te daha önce Türkiye Türkçesine aktarılmamış bölümler Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Yine X. Bölümde Saadet Çağatay çevirileri 1945 yılının imkânları dâhilinde çevirildiği için, göz ardı edilerek yeniden çevrilmiştir. Metinler incelenmeye hazır hale getirildiğinde ise belirlenen anlambilimsel başlıklar şiirlere uygulanarak sözcüklerin anlamsal nitelikleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Kelimelerden hareketle sözcük anlambilim temelinde bir sözcüğün şiire kattığı anlamlar, anlam değişiklikleri, anlam çeşitlenmeleri, benzetmeler, metaforlar, duygu değerleri, zıt kavramlar, kavram alanları, imgeler ve eş anlamlı sözcükler metin bağlamında ele alınmıştır. İncelenen her bir ögenin iyi anlaşılabilmesi için ayrıntılı şiir açıklamaları da incelemelerle birlikte sunulmuştur. Anlam bilim çalışmaları genellikle sayıca bir ya da birkaç metin üzerinde anlambilimsel başlıkların değerlendirilmesi ile yapılırken, eldeki metinlerin çok oluşu ve metinlerin belirli bir karakteristiğinin olması nedeniyle bu çalışma anlam bütünlüğü olan birimlerde ele alınmıştır. Bentlerin, beşliklerin ya da daha çok mısradan oluşan şiir parçalarının konu ile ilgili örnekleri ilgili birime dayandırılarak verilmiş ve her bölüm sonuna tablolarla şiirler genel hatları ile değerlendirilmiştir. Bu da çalışmanın anlambilimsel açıdan rehber ve kılavuz olarak değerlendirilebilmesine olanak vermiştir.

Çalışma genelinde Eski Uygur Türkçesi için ihtilaflı konulardan biri olan mısra başı kafiyesiz şiirlerle ilgili fikir sahibi olabilmek adına, her bir inceleme mısra başı kafiyeli ve kafiyesiz şiirlerde ayrı ayrı yapılmış ve sonuçlar tablolarla birlikte sunulmuştur. Böylelikle Eski Uygur şiirinde yapının anlambilimsel açıdan etkileri üzerinde fikir sahibi olunmuştur. Barutçu'ya göre Eski Türk şiirinin teknik ve konu bakımından derinlemesine bir incelemesi yapılmamıştır. Bu incelemenin eldeki metinlerindeki dil formasyonunu bozmayacak şekilde ve aynı zamanda duyguyu yansıtacak şekilde hassasiyetle yapılması gerekmektedir (Barutçu, 1991: 70). Benzer şekilde Çağatay da Altun Yaruk için;

> "kitap gayet derin bir Budizm eseridir. Budizm'in dini akidelerine felsefesine dair, türlü türlü mevzudaki dini düsturlar, ağır cümlelerle geniş bir şekilde izah edilerek tekrarlanmıştır. Mümkün

18 Eski Türk Şiiri Metin 13A Ayşe Kılıç'ın tez çalışmasından tamamlanmıştır.
19 Wilkens'in çevirileri şiir bölümünü içermemektedir. Dolayısıyla faydalanılamamıştır.

olduğu kadar sarih bir dilde, Türkçenin kendi bünyesinden yapılmış olan ıstlahatlar, tabirler kullanılarak gayet ağır bahisleri içine almıştır. Dil bakımından basit, adeta vülgarize edilmiş gibi görünen kelimelerin derin manaları olduğundan Yeni Türkçeye çevirmenin ve umumiyetle pek ağır olan bu mevzuları aydınlatmanın güçlüğünü ne kadar kayıt etsek de az gibi geliyor. Her ne kadar Eski Türkçe araştırmaları, oldukça genişlemiş ve ilerlemiş olsa da henüz bu eserlere hak verecek kadar değildir. Elbet bir gün eser tamamiyle incelenip, güç ve karanlık safhalar aydınlanır; pek karışık ve zor olan Budist felsefenin esasları, eski dilimizin billur gibi kelimeleriyle, Türk bilim alanının değerli bir yerini işgal eder." (Çağatay, 1945: 5-6)

Yorumlarında bulunmuştur. Arat da benzer şekilde Türk nazmının birçok bakımdan karanlık, müphem ve tereddütlü kaldığını, bu edebi mahsüllerin incelenmesi konusunda göz önünde bulundurulması gereken unsurların dahi cevapsız sorular kısmında bulunduğunu belirtmiştir (Arat, 1991: X). Eldeki metinler sadece yapısal yönden ele alınarak işlendiği müddetçe "anlam" kavranamayacak böylelikle yapısına aşina olunan yapıtlar anlaşılmaktan uzak kalacaktır. Kılıç'a göre eski çağlardan beri dillerin biçimi üzerine yoğunlaşmış çalışmalar anlama ulaşamamanın neticesinde çalışmaların bir temele oturmadığını dolaylı yollarla da olsa anlamın yapı ile birlikte çalışmanın özünü vereceğini belirtmiştir (Kılıç, 2009: 17). Eski Uygur Türkçesi şiirlerinin anlambilimsel yöntemlerle ele alındığı bu çalışma, manzum metinlerin daha doğru ve açık şekilde anlaşılabilmesi için sözcüklerden hareket etmiş, sözcüklerin metin bağlamına kattığı anlamlarla birlikte şiirleri açıklama gayretinde olmuştur. Türk şiirinin VIII-XIV. yüzyıllarını kapsayan dönemlerde yazılmış şiirlerin muhattap kılındığı din ve kültür daireleri de şiirler vesilesi ile yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın ilim âlemine ufak bir katkı sağlaması ve diğer çalışmalara yol göstermesi amaçlanmıştır.

1. İNCELEME METİN

1.1. Sözcükte Temel Anlam ve Yan Anlam

Sözcükte anlam konusunu iki başlıkta değerlendirmek yerinde olacaktır. Buna göre sözcükler; "temel anlamlı ve yan anlamlı" olmak üzere iki şekilde sınıflandırılabilirler. *Temel anlam, düz anlam* ya da *göndergesel anlam* olarak bilinen terim üzerinde bilinen en net bilgi onun sahip olduğu anlamı nedensizce edinmiş olmasıdır. Zira yan anlam insanoğlunun zihninde kurduğu ve anlamlandırdığı şemanın somut halini yansıtırken temel anlam herhangi bir ön kurmacaya sahip değildir. Gösterge gösterilen arasındaki ilişkinin nedensiz, saymaca ve toplumsal uzlaşmaya dayalı olması Günay Karaağaç'ın düz anlam tanımının en temel niteliğini yansıtmaktadır (Karaağaç, 2013: 35). Araştırmacılar anlamın sınıflandırılması noktasında fikir birliğine sahip değildir. Buna göre anlam temel anlam, yan anlam ve mecaz anlam olmak üzere üç ana başlıkta değerlendirilendirlebilir. Sözcükte anlamı gerçek anlam, gerçek ve mecaz arasında olan yan anlam ve mecaz anlam olmak üzere üç başlıkta değerlendiren Kerim Demirci'ye göre sözcükler gerçek anlamı ile ilişkili ise yan anlamlı, ilişki kaybolmuşsa mecaz anlamlı kabul edilirler (Demirci, 2017: 225). Karaağaç'a göre "dil birimlerinin nedenli kullanımları onların yan anlamlarını vermektedir. Mecaz, iğnelemeli ve metaforik anlamlar yalnızca nedenli kullanımlar neticesinde ortaya çıkabilir. "Bir varlığı, kendi adıyla değil, neden-sonuç, parça-bütün, benzerlik-aykırılık vb. ilişkilerde bulunduğu komşu bilginin adıyla anmaya yan anlam denir. Yan anlam, nedensiz dil göstergelerinin, herhangi bir ilişkiyle, başka bir varlık için kullanıldığı ve söz diziminde gerçekleşen anlamdır. Yan anlam, diğer adıyla iğretilemeli anlam, sosyal, nedensiz ve saymaca bir gösteren-gösterilen ilişkisine sahip dil göstergelerinin nedenli kullanımıdır." (Karaağaç 2013: 35-36). Bu düşünceden hareketle gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkinin nedenli-nedensiz oluşuna göre anlamı iki kategoride değerlendirmek yerinde olacaktır. Zira mecaz ve yan anlam aynı düzlemde ve insanoğlunun katkısıyla oluşmuş anlam olaylarıdır. Bu sebeple mecaz anlamı da yan anlamın içinde kabul etmek doğru görünmektedir.

Temel anlamın tanımına bakıldığında bir sözcüğün herhangi bir yeni anlam kazanmamış hali Nizamettin Uğur'a göre "başat anlam" "temel anlam", "düz anlam", "göndergesel anlam", "asıl anlam", "ilk anlam", "konuluş anlam" olarak isimlendirilen ve okuyucu ya da dinleyicinin zihninde beliren en yaygın anlam olarak tanımlanan ve yan anlamların oluşumuna kaynaklık eden kavramların sözlüksel anlamlarına temel anlam denilmektedir (Uğur 2003: 21-22). Belirli bir bağlam ve konu olmaksızın sözcüklerin

duyulduğunda ya da okunduğunda zihinde canlanan ilk tasavvura "temel anlam" denilmektedir (Aydın 2014: 102; Aksan 2009: 50). Toplumun ortak kabulünü yansıtan sözcüklerin temel anlamları öncelikle genel bir kavrama işaret etmektedir. Örneğin ağaç sözcüğünün zihindeki tasarımı bireylerin zihinlerinde bireysel farklılıklar göterse de temelde genel bir kavrama işaret etmektedir. Berke Vardar, bunu temel anlamın nesneler sınıfına işaret etmesi olarak açıklamıştır. Vardar'a göre temel anlam aynı zamanda bir birimin mantıksal, bilişsel ve nesnel anlamıdır ve bilimsel söylemde yaygın olarak kullanılmaktadır (Vardar 1988: 89). Fatma Erkman Akerson da benzer niteliği düzanlamın karmaşık yapısı olarak açıklamaktadır. Buna düzanlam bağlam içinde kullanılmadığında gönderimini tüm küme üzerine yaptığı için genel, bağlam içinde kullanıldığında ise tekil nitelik göstermektedir. Tencere denildiğinde aklımızda genel anlamda birçok tencere şeması oluşmaktadır ancak bağlamına göre *reçel tencereden* bahsedilirse anlam tekil bir düzleme indirgenmiş olur (Akerson 2005: 120).

Yan anlamın tanımına bakıldıgında Berke Vardar'a göre "(Alm. *Konnotation, Nebenbedeutung,* Fr. *Connotation,* İng. *Connotation)* yan anlam "bir sözcüğün sürekli anlamsal ögelerine ya da düzanlamına kullanım sırasında katılan ve bildirişenlerin tümünce algılanmayan, ikincil kavramlara, imgelere, öznel izlenimlere, vb. ilişkin olan duygusal, coşkusal ikincil anlam; çağrışımsal değer." (Vardar: 1988: 224). Demirciye göre ise yan anlam "bir kelimenin gerçek anlamıyla bağlantılı olarak bilhassa benzetme yoluyla kazandığı yeni anlamdır. Buna konotatif veya çağrışımsal anlam de denilebilir." Demirciye göre dilin en kaygan zemini olan anlam konusunda bir sözcüğün günümüze kadar çeşitli anlamlar kazanarak gelmesi çok tabiidir (Demirci 2017: 225). Mehmet Hengirmen yan anlamı "bir sözcüğü, temel anlamı dışında, çeşitli benzerliklere, çağrışımlara dayanılarak yüklenen ikincil anlam" olarak tanımlamıştır. Ayak sözcüğünün temel anlamı dışında "etap" anlamında kullanılmasını yananlam olarak değerlendirmiştir. Bir sözcüğün temel anlamı dışında kazandığı anlam ve anlamları dilin doğal seyrini göstermektedir. Buna göre, dil sürekli bir devinim ve değişim içinde olan toplumun nabzını tutan çağın gereksinimlerini yansıtan bir ayna vazifesini üstlenmektedir. Aksan, dil göstergelerinin yalnızca bir kavramı yansıtmakla kalmayıp zamanla yeni anlamlar, tasarımlar ve okuyucu ya da dinleyici üzerinde duygu değerleri uyandırabileceğini belirtmiştir (Aksan 2013: 93).

Uğur'a göre "sözcüklerin yan anlam kazanma süreçlerinde, genellikle başat anlam çağrışım merkezini, çekirdeği oluşturur. Şöyle ya da böyle, kimi kez biçimsel benzerlik,

kimi kez işlev benzerliği, kimi kez konum ortaklığı… bu çağrışımın sinyalleri olmuştur. "baş"ın yüksekte oluşu, düşünce organı beyni taşıması, yuvarlak bir uç oluşu vb., yan anlamların edinilmesindeki espirilerdir." (Uğur 2003: 25). Fatma Erkman Akerson'a göre de düz anlamdan kopuk olmayan ve belli nitelikler bakımından düz anlama göndermelerde bulunan yan anlamlar sanat ve edebiyat yapıtlarının oluşturulmasında yaygın şekilde kullanılmaktadır (Akerson 2005:120). N. Güz'e göre "Şiirde önemli olan düz anlam değil, yan anlamdır. Şiir dilini günlük dilden ayıran niteliklerden biri de daha çok duyguya bağlılığıdır. Bunun için de seslerin parçaüstü birimlerin önemi büyüktür." (Aksan 2013: 99).

Akerson'a göre yan anlamlar kalıplaşmış yani topluma mal olmuş şekilde karşımıza çıkabileceği gibi bireysel yani kişiden kişiye değişebilen yananlamlar da bulunabilmektedir (Akerson 2005:120). Yan anlamlar bireysel yönler içerdikleri gibi toplumsal, tarihsel, ekinsel, vb. özellikler de kapsarlar. Kimi dilbilimciler, yananlamları, anlatım düzlemi düzanlam dizgesi olan bir içerik düzlemi olarak ele alırlar. Toplum, doğal dilin kendisine sağladığı birinci dizgeden kalkarak yananlam dizgeleri oluşturur." (Vardar: 1988: 224). Palmer, vücut organlarından gelişen anlamsal yapıların diller arasında farklılıklar gösterebileceğini belirtmiştir. Buna göre, dağın ayakları veya iğnenin gözü bazı dillerde hiç bulunmayabilir ya da farklı şekillerde karşımıza çıkabilir (Palmer 1976: 66). Karaağaç'a göre

> "Dillerin anlam yapıları, aynı zamanın ve aynı coğrafyanın insanları arasında bile yaş farklarına, mesleklere ve daha doğrusu bütün kişilere göre farklılık taşır, farklı çağrışım alanlarına kadar sahiptir. Herhangi bir söz, söz öbeği veya cümlenin her kişide uyandırdığı çağrışımlar farklıdır; çünkü herkesin varlık ilişkileri, bilgilenme kanalları, kısacası geçtiği yol farklıdır. Bu yüzden, aynı yer ve zamanlarda aynı dili kullansalar bile, kimse kimseyi yüzde yüz anlayamaz. Bütün bunlara rağmen sözlerin bireysel olan çağrışım alanı dışındaki anlam yapıları, ister bir bilgiye doğrudan işaret eden düz, saymaca veya asıl anlamı olsun, isterse sosyal çağrışımlara dayalı yan, iğretilemeli veya dal anlamı olsun sosyaldir; belirli bir yer ve zamanın bütün üyelerince ortaktır." (Karaağaç 2013: 36-37).

Mehmet Aydın bir sözcüğün sözlüklerde verilen anlamlarının çok anlamlılık olarak değerlendirilebileceğini ve yan anlamın da temelde çok anlamlılIk ifadesi olduğunu belirtmiştir. Baş kelimesini "ser" ve "kafa" temel anlamlarını veren Aydın bu organların bir ekibin lideri "başı" anlamında kullanılmasını yan anlamlı ve aynı zamanda çok anlamlı olarak belirtmiştir (Aydın 2014: 105-106). Palmer'e göre de aynı şekilde vücudun organlarından yola çıkılarak anlamlandırılmış çok anlamlılık niteliği gösteren birçok örnek

bulunmaktadır (Palmer 976: 66). Dilin temel niteliklerinden biri olan çok anlamlılık "insanoğlunun kavramları kimi zaman daha etkili, daha somut, daha kolay biçimde dile getirebilmek için, aralarında biçim, işlev, amaç ilişkisi ve yakınlığı bulunan başka kavramlara dayanarak açıklamak istemesinden kaynaklanır; zaman zaman benzetmeli, nükteli anlatım eğilimini de içerir… Aksan'a göre bir kavramın temel anlamı dışında edindiği diğer bütün anlamlar o kavramın yan anlamlarını göstermektedir. "başta organ adları, vücut bölümleri, çok kullanılan eylemler olmak üzere, doğadaki nesnelere, doğadaki nesnelerin de insanlara aktarılması göstergeleri çok anlamlı duruma getirir." İşte bu çok anlamlılık gösteren kavramların temel anlamı dışındaki yeni anlamları yan anlamlarına işaret etmektedir (Aksan 2009: 58-59).

İng. Polysemy; Alm. Polysemie, Mehrdeutigkeit; Fr. Polysemie şeklinde isimlendirilen çokanlamlılık Hengirmen'e göre kısaca "birden çok anlamlı olma durumu"dur. Dilde sözcükler, yaygın kullanıma bağlı olarak başka anlamlar da kazanırlar. Özellikle organ adları, yakın çevremizdeki varlıkların adları olan sözcükler çok anlamlı sözcüklerdir. Birçok anlamlı sözcüğün hangi anlamının kastedildiği, kullanıldığı dil bağlamına göre belirlenir. Örneğin *bu çalışmada nasıl bir yol izlediniz?* Cümlesinde *yol* sözcüğü, yöntem, teknik anlamına gelir" (Hengirmen: 2009: 106-107). "Anlam çeşitlerinden biri olarak polisemi, bir kelimenin bir ya da birden çok "yan anlam"a sahip olmasını ifade eder. Bir kelimede temel anlamla bağlantılı birden çok anlamın bulunması; bir kelimenin anlam genişlemesi yoluyla, asıl anlamı ile olan ilişkisini kaybetmeden yeni anlamlar kazanmasıdır." (Berbercan 2013: 83; Karaağaç 2013: 215; Aksan 2009: 70; Aksan 2004: 322; Üçok 2004: 92).

Bir dildeki sözcüklerin "birden fazla anlamı karşılama" hadisesi nedeni ve sonuçları bakımından araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu hadisenin dile katkıları, dilde yarattığı varsa problemler ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmiştir. Dilde kaçınılmaz bir durum olarak algılanan çokanlamlılık, dilin yaşını, zenginliğini, estetik kazanımlarını ve kullanışlılığını göseren bir anlam olayı olarak kabul görmüştür. Aksan'a göre, sözcüklerin ilk değerlerinden bir şey kaybetmeden yeni anlamlar kazanması kelimelerin sağlığı ve sağlamlığıyla ilgilidir (Aksan 2004: 72). Türkçede özellikle günlük dilde birçok sözcükte karşımıza çıkan çokanlamlılığın bu yaygın kullanımı Vardar ve Kahraman'a göre sık kullanım ile yakından ilgilidir. (Vardar, 1988: 65; Kahraman, 2015: 2). Yani bir sözcüğün sık sık tekrarlanıyor olması onun farklı bağlam ve durumlarda yeni anlamlar kazanmasına

yol açmaktadır. J Trier'e göre kavramlar tıpkı mozaik gibi birbirini etkileyen parçacıklardan oluşmaktadır ve her bir kavramın değeri diğer kavramlarla bağlantısına göre belli olmaktadır (Trier 1969: 1-3). Genel tanımlarda "sözcüğün anlamı yoktur, anlamları vardır" anlayışı da sözcüğün anlamının aslında bağlam ve duruma göre şekil aldığını göstermektedir. G. Tasvyk'ya göre kelimeler doğası gereği bağlantılı anlamlarla güçlenerek büyürler ve aslında sadece basit bir anlam taşımak çok az sözcükte karşılaşılacak bir durumdur. Pratik olarak kullanılan sözcüklerde temel anlamlarının yanı sıra bağlam içerisinde kazandığı farklı anlamların olduğu görülmektedir (Tasvyk 2011: 1-6). Farklı durum ve bağlamlarda yeni anlamlar kazanmış sözcükleri anlamsal bakımdan değerlendiren Toklu'ya göre eğretilemeler çokanlamlılığın bel kemiğini oluşturmaktadır (Toklu 2003: 94).

Çokanlamlılığın bazı durumlarda iletişimi aksatarak bir kusur olarak görülmesinin yanı sıra onun bu muğlak tarafı edebi eserlerde okuyucuya ayrı bir lezzet vermiş ve bu imgeler sıklıkla başvurulan dil unsurları haline dönüşmüştür. Kahraman'a göre dilde yanLış anlamalara ve iletişim aksaklığına neden olan çokanlamlılık, okuyucuyu yeni ve farklı düşünce yapılarına sevk etmesi bakımından edebiyatın temel gayelerinden biridir (Kahraman 2015: 2). Karaağaç'a göre de "çok anlamlılık, birebir karşılamaya engel olması ve dolayısıyla bir iletişim kusuru olmasına rağmen, bilhassa eski devirlerin edebiyatlarında pek rağbet görmüş; dilin eş sesli veya çok anlamlı yapılarına başvurmak, estetik bir ölçü olarak kabul edilmiştir." (Karaağaç 2013: 215-216). Stephen Ulmann da benzer şekilde çok anlamlılık hadisesinin yarattığı anlam bulanıklığına rağmen bunun bir kusur olamayacağını ve dilin temel bir niteliği olarak algılanması gerektiğini belirtmiştir (Ulmann 1978: 358).

Çokanlamlılığın anlam bulanıklığı yaratma nedeninin yeni anlamlarının yanı sıra eş seslilikle olan bağlantısı olduğunu düşünen araştırmacılar da bulunmaktadır. Palmer, birden çok anlama sahip olan ve eş sesli olarak bilinen sözcüklerin günümüzde çokanlamlı olarak kabul edildiğini belirtmiştir (Palmer 1976: 68-69). Karaağaç'a göre de eş seslilik ve çok anlamlılık birbirleri içinde değerlendirilebilecek iki kavramdır. Bugün çok anlmalılık altında verilen anlamlar tek başına eş seslilik olarak değerlendirilebilir çünkü belki de bugün eş sesli olarak düşünülen bir sözcük eski devirlerde çok anlamlılığın sahip olduğu bugün unutulmuş bir anlamdır (Karaağaç 2013:250). Z. ve A. Kıran'a göre eşadlılık ve çokanlamlılık birbirinden farklı konulardır. Eşadlılık sözlüksel düzlemde belirsizliğe yol

açmaktadır. Örneğin "Mesut Yılmaz dinleniyor" cümlesinde telefonla ya da tatilde dinlenmesi bakımından anlam belirsizliği bulunmaktadır (Kıran 2006: 249-250). M. Aydın da benzer şekilde eşseslilik ve çok anlamlılığın birbirinden bağımsız terimler olduğunu, eş adlılığın oluşumunda "vaktiyle farklı kavramları yansıtan iki veya daha çok göstegenin zaman içinde geçirdikleri ses veya biçim değişikliği sonucunda" birbirine yaklaşması ile oluşmuş olabileceğini belirtmiştir (Aydın, 2014: 122). J. Lyons çokanlamlılık ve eşsesliliğin anlamların birbiri ile alakalı olup olmadığına bakılarak anlaşılabileceğini belirtmiştir. Ancak Aygül Uçar'a göre, bu ölçüte ek olarak çokanlamlılıkta anlamlar açıkça bağlantılı ve hatta kimi zaman aşırı benzerdir ve tarihsel olarak diğer anlamlardan türeyen anlamlar yakından bağlantılıdır. Bu bağlantı eş sesli sözcüklerde bulunmamaktadır ayrıca çokanlamlı sözcükler sözlükte bir düzen içerisinde yer almaktadır (Uçar 2009: 77-78). Pierre Frath'a göre ise anlam konularının en çok tartışılan problemlerinden biri olan eş seslilik ve çokanlamlılığı ayırma yöntemi anlamsal bakımdan ad aktarması ya da metaforik bakımdan olmalıdır (Frath, 2001: 43). A. Vicente ve I. Falkum'un da benzer şekilde belirttiği gibi çokanlamlı yapılar metonimik ya da metaforik karakter göstermektedir (Vicente, Falkum 2018: 3). Eşsesli sözcüklerin sözlük içerisinde farklı madde başlarında olması çokanlamlı sözcüklerin ise aynı madde başında verilmesi bu ayrımın daha net yapılabilmesine imkan vermektedir. "Kır saçlı ve kır çiçekleri" örneğinde kır sözcüğünün anlamsal herhangi bir bağı bulunmamaktadır. Dolayısı ile eşsesliliği ve çokanlamlılığı aynı düzlemde incelemenin doğru olmayacağı düşünülmektedir.

Diller kullanıldıkça gelişen, geliştikçe zenginleşen ve her türlü dilsel ihtiyacı karşılayabilecek olan sistemlerdir. Aksan'a göre "diller işlendikçe, değişik bilim ve sanat dallarında ürünler verildikçe, "soyutlama*"* gücü artmakta, özellikle soyut kavramlarda büyük bir zenginlik ortaya çıkmaktadır" (Aksan 2004:322). Sık kullanım ve bağlam sözcüklerin çokanlamlılık kazanmasına neden olan en önemli unsurdur. Çokanlamlılık ifade eden sözcükler genellikle somuttan soyuta doğru bir gelişim göstermektedir. Bu dil olayının gelişmiş dillerde sıklıkla kullanıldığı ve gelişmiş dillerin de soyutlama kabiliyetinin yüksek olduğu bilinmektedir. Sözcük türleri bakımından bu anlam olayının en çok fiillerde görüldüğü gözlemlenmiştir. Farklı bağlam ve durumlarda kullanılan fiiller birçok isimle yan yana gelmiş ve bu yolla yeni anlamlara kavuşmuştur. Örneğin "kırmak" eylemini birçok isimle birlikte farklı kelime kadrolarıyla kullanmak mümkündür. Bu anlamda isimlerin oluşturduğu anlamsal düzenin eylemlerin anlamına yön verdiğini söylemek mümkündür. Karaağaç'a göre; "Sözlüklerdeki sayıları, varlık adlarına göre çok

daha az olan eylem adlarının anlamları, varlık adlarından çok daha zengindir; çünkü oldukça değişik varlıkların aynı eylemi yapıyor olmaları, eylemleri sayıca sınırlı kılarken, onların anlam yapılarını renklendirmiş ve dolayısıyla, sözlüklerdeki anlamlarının artmasına yol açmıştır." (Karaağaç 2013: 280).

Bu bilgilerden hareketle temel anlamı dışında yeni anlamlar kazanmış her sözcüğün çokanlamlı olduğunu söylemek mümkündür. Birden fazla anlam kazanmış sözcükler ise Doğan Aksan'a göre

- Somuta yeni somut anlamlar eklenmesi
- Somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi
- Soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi
- Soyuta yeni somut anlamlar eklenmesi

yoluyla bu anlamları kazanmıştır. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde sık karşılaşılan çok anlamlı sözcükler Aksan'ın soyut-somut ilişkisine göre değerlendirilip verilmeye çalışılmıştır.

1.1.1. Somuta Eklenen Yeni Somut Kavramlar

Somut bir anlama sahipken yeni bir anlam kazanarak zihinde yeni somut bir göstergeye kavuşmuş sözcükler, Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde sıklıkla karşılaşılan yeni anlamlı sözcük yapılarındandır.

Yüz: (Bağlamda Kazandığı Anlam) **Yüzey**
eşidmişig tutdaçıg
tėtik tilengü kılmakın
yagız **yėrning yüzinte**
kamagta başdıng kılur siz (AY VII/290)

"Duyan(lar)ın, (öğretinin gereklerini) yerine getirenlerin aydınlanmasını sağlamakla bütün yeryüzünde (onları) en üstün kılansınız."

Budizm'de Buddha'nın aydınlanmasının ardından Dharma Tekerleğinin çevrildiği ilk vaazı verilmiş ve bu andan itibaren canlılar hakikati bilmeye çağırılarak aydınlanmaları konusunda bilgilendirilmiştir. Bu sebeple Buddha'nın ya da zahidlerin vaaz verdikleri ve bu yolla pek çok kişiyi aydınlanma yoluna çağırdıkları bilinmektedir. Küçük'e göre 80

yaşında vefat eden Buddha, son 40-50 yıllık sürecini Hindistan'ın kuzeyinde ve ortasında verdiği vaazlarla geçirmiş ve bu yolla belirli bir taraftar kitleye ulaşmıştır. Hatta bunlar arasında bulunan dilenci rahiplerin kurduğu "Sangha" diye adlandırılan bir teşkilat da oluşmuş ve yayılış daha sistemli bir halde devam etmiştir (Küçük, 2018: 200). Şiir metninde *ėşidmişig tutdaçıg "*işittiklerini yerine getirenler*"* ifadesinin kullanılması o günün şartlarında öğretilerin yayılma şekline ve aydınlanma yolunda hareket eden dindarlara bir gönderme olarak düşünülebilir. Buna göre öğretileri işitme yoluyla farkındalık kazanan kişiler bu dünya hayatında herkesten üstün konuma gelebilecektir. Budizm'e göre üstünlük karma döngüsünden çıkış ile mümkün olacaktır. On hayat şekli bulunan Budizm inancında, yeniden doğumla yine bu on hayat şeklinde vücut bulmak aydınlanmanın henüz gerçekleşmediği anlamına gelmektedir. Bir canlı dünyada yaşadığı müddetçe ızdırap yükünü çekmekle yaşantısına devam edecek ve edebi huzura ulaşamayacaktır. Dünyada bulunan varlıklar arasında üstün olmak, her türlü dünya bağından kurtularak Ṇirvāna mutluluğuna erişmekle mümkün olacaktır. Şiir metninde yer alan yeryüzü ifadesi kişileştirme yolu ile somutlaştırma bildirmektedir. EUTSV ve DS'de "yüz" temel anlamında kullanılan sözcük metinde "yüzey" anlamında kullanılarak yeni somut anlam kazanmıştır. Organ adlarından yeni somut anlamlar elde edilmesi birçok dilde olduğu gibi Türkçede de sıklıkla kullanılan çokanlamlı yapılardan biridir.

Yaval-: Yumuşat-, Teskin Et-

(Bağlamda Kazandığı Anlam) **hareket et-**

yat üze artançsız yanınçsız tözlüg.
yavalduru udaçı yanggarınçsız işlig.
yavalmaz tepremez yangı arıg vajır.
yavrımaz artamaz yarp katıg tong şır.
yavlak şımnulug yagısın utup.
yança iyindeçi tėp yadılmış atlıg.
yalanguknung tengrining yalanguz bakşısı.
yalınlıg çoglugka yükünürmen. (ETŞ Arat 10/16)

"Yabancı bir şey tarafından bozulup değiştirilemeyecek, yumuşatılması mümkün olmayan, yerinden oynatılmayacak olan saf elmas (gibi) değişmeyecek, bozulmayacak, sabit ve katı şir, kötü şeytanları yenerek yılmış adı olan, insanların (ve) tanrıların tek hocası, haşmetli önünde hürmetle eğilirim."

Şiir metni elmas ile Buddha arasındaki benzerliklerden yola çıkarak Buddha'yı "ışık" imajı doğrultusunda ele alıp, onun değerliliğinden ve saygınlığından bahsetmektedir. Manihaizm ışık ve karanlık imajları üzerine kurulu düalist bir dindir. Bu dini anlatılarda "ışık" imajı genellikle mücevher olarak somutlaştırılmaktadır. Budist metinlerde genellikle *erdini* olan bu sözcük Manihaist metinlerde "ratna ya da vajır" sözcükleriyle karşımıza çıkmaktadır. Vajır "elmas" anlamındaki sözcük sağlamlığı ve parlaklığı ile bilinen bir mücevherdir. Buddha da aynı şekilde tüm güzel ve iyi erdemleri barındırması bakımından parlak ve din inancı bakımından katı ve sarsılmaz olarak tasavvur edilmektedir. Aydınlanmışlığı ile tüm şeytanları mağlup eden Buddha bu anlamda tüm tanrıların ve insanların önderi ve hocası durumundadır. EUTSV ve DTS'de "yumuşat-" teskin et-", temel anlamında kullanılan sözcük metinde "hareket et-" anlamıyla yeni somut bir anlam kazanmıştır.

Yanmaksız: Dönmez

(Bağlamda Kazandığı Anlam) **Değişmez, Sarsılmaz**

sizler kamag törtegü,
uzatı küyü küzetü tutguka,
turgurgalı **yanmaksız,**
kınıg katıg bek köngül
bo nom erdini yörügi
teringde tering keng tėtir (AY Ayazlı VI/51).

"Sizin dördünüzü daima koruyup gözeterek sarsılmaz ve değişmez bir iman vücuda getirmek için bu öğreti cevherinin anlamı oldukça derin ve geniştir."

Şiir metninde *kamag törtegü "*dördünüz*"* olarak bahsedilen kişiler dört Maharaaja Tanrılardır. Soothill'e göre tanrı yerinin dört Tanrı kralı olan Dhrtarasta, Virudhaka, Virupakşa ve Vaisvarana tanrılarının genel adıdır. Meru Dağının etrafında yaşayan ve yeryüzünü ruh ve asuralar gibi yaratıklardan koruyan gözeticiler olarak bilinmektedir. Böylelikle dünyayı koruyan dört Tanrı kral olarak bilinmektedirler (Soothill, 1937: 145;173). Gakkai'ye göre ise Sumeru Dağının ortasında bulunan cenette yaşayan bu dört Kral, diğer insanlara göre dokuz milyon insan yılı fazla yaşayan Tanrılardır (Gakkai, 2002: Heaven of the four heavenly kings mad.) Şiir metninde Buddha yeryüzünün koruyucusu olarak bilinen bu dört Tanrıya öğreti cevherini açklamakta ve şiirin devamında bu öğretiyi

tüm yeryüzüne yaymalarını istemektedir. Şiir metninde bulunan yanmaksız "dönmeyen" Orhun Türkçesi döneminde de "dönmek" temel anlamında kullanılan sözcük metinde "değiş-" anlamında kullanılarak yeni somut bir anlam kazanmıştır. Şiir metni yeryüzünü koruyan bu dört Tanrı kraldan hakiki bir iman (değişmeyen) yaratacak öğretiyi yaymasını istemektedir.

Kötür-: Kaldır-, Yükselt-

(Bağlamda Kazandığı Anlam) **Taşımak**

tokuz ay on kün kötürüp
tolgatu tugurtunguzlar
tugtumuz erser ögüçümüz
tozdın topraktın örü alıp
tolp etözümüzni yup
torkuta işgirtide yörgeding (BT-XIII-12B/74)

"dokuz ay on gün (bizi) taşıyıp sancılar çekerek doğurdunuz doğunca da anneciğimiz tozdan topraktan kaldırıp (ve) tüm vücudumuzu yıkayıp atlasa, ipeğe sardınız"

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde kadın vücudunda doğmak canlılara verilecek büyük cezalardan biridir. Tokyürek'e göre kadın şehvetiyle, güzelliğiyle ve cinsel gücüyle dünya bağlarından biridir. Kadın şeytan ve yılanla bir tutulan böylelikle Budizm'de aşağı görülen bir varlıktır (Tokyürek 2011: 384). Budizm'de şeytani karakterde olan kadınların bir sonraki yaşantısında yılan olacaklarına inanılmaktadır. Bu kadar kötü yaratılışta olan kadın evren ve samsāra'nın oluşumunun nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir (Tokyürek 2016: 308). Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde kadın vücudunda olmanın aşağılık bir hal sayılmasının yanı sıra kadınlar tanrıça ve anne kimlikleriyle şiir metinlerinde yer almaktadır. Kadın toplumsal doğurganlık görevini yerine getirdiğinde yani anne olduğunda toplumda saygı görmüş diğer hallerde toplumdan dışlanmıştır. Yukarıdaki şiir metninde annelerin doğum esnasında çektikleri sıkıntılar dile getirilmiş ve annelerin merhametlerinden bahsedilmiştir. Buddha zamanında dahi dışlanmış olan kadınların daha sonraları Sangha teşkilatına girmiş olmaları kadınlara yönelik bakış açısını yansıtmaktadır (Besli 2017: 283). Yalnızca anne olduğunda değer bulan kadının merhameti, doğurganlığı yani bereket ve çoğalmanın timsali oluşu Buddha ile aralarında benzerlikler kurulmasına neden olmuş ve bu durum şiir metinlerine yansımıştır. Şiir

metninde yer alan *tokuz ay on kün kötürüp "*dokuz ay on gün taşıyıp*"* anlamındaki cümlede yer alan *taşı-* fiili, Orhun Türkçesi döneminde "kaldır-, yükselt-" temel anlamlarında kullanılmış, daha sonra yeni anlam kazanarak metinde "taşımak, yüklenmek" anlamlarını üstlenmiştir.

1.1.2. Somuta Eklenen Yeni Soyut Kavramlar

Somut bir anlama sahipken yeni bir anlam kazanarak soyut bir hale geçmiş sözcükler Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde sıklıkla kullanılan yeni anlamlı sözcük yapılarındandır. Somut yani duyularla algılanabilen bir halden soyut, düşünce yolu ile anlaşılabilen bir hale geçiş, okuyucu ve dinleyici üzerinde daha büyük bir etki uyandırmaktadır. Zira somut bir anlatım daha çok bilgi içerip her hali ile anlaşılmaya müsaitken, soyut bilgi anlaşılmak noktasında bazı eksikler yaratır ve bu da okuyucu ve dinleyicinin kendine göre metni tamamlamasına fırsat verir. Şiirin yapısal olarak soyut ve imajlı anlatımlara dayalı olması onun yazılış amacına katkı sağlayan en temel unsurdur.

Ulug: Ulu, Büyük

(Bağlamda kazandığı anlam) **Yüce**

kaltı erklig küçlüg alku **ulug** arjılarnıng takı burhanlıg kangımız bo sansarlıg
ulug taluy ügüzning içinte
paramıtlıg kangımız barça bütürüp tükel bilge biligke tegdi
udı alku tınlıglarıg
tuyunmak bölüklerke tükellig kılgalı
birtemleti ėltdi (AY Kaya II/25)

"dahası güçlü kuvvetli bütün yüce münzeviler ve Buddha babamız, erdemli atalarımız bu samsaralı büyük okyanus içinde tamayiyle bilgiye ulaştı, ve bu bilgilere uyarak tüm canlıların aydınlanmasının tamamlanması için tümünü iletdi."

Aydınlanabilmek için inzivaya çekilerek nefis terbiyesi, dünyanın gayesi, çekilen ızdıraplar vb. konuları düşünerek gerçekleştirilen aydınlanma, öncelikle Buddha'nın gerçekleştirdiği daha sonra ise birçok kişiyi etkilediği bir uygulamadır. Buddha'nın, münzevilerin ve geçmişte atalarımızın samsāra olarak adlandırılan ve canlıya ızdırap verdiği düşünülen doğum-ölüm döngüsünden kurtulması için gerekli aydınlanma bilgisine

sahip olması gerekmektedir. Büyük bir okyanusa benzetilen samsāra, dev dalgalarla canlıyı saran ve onun boğulmasına neden olan tehlikeli bir afet olarak tanımlanmaktadır. Aydınlanma bilgisine erişmiş bu yüce azizlerin bu bilgiyi diğer canlılara aktarışları şiirin konusunu oluşturmuştur. Şiir metninde karşılaşılan *ulug "*ulu, çok büyük*"* temel anlamında kullanılan sözcük Orhun Türkçesinde de bu anlamı ile kullanılmış ancak metinde "yüce" anlamında kullanılarak soyut bir anlam kazanmıştır. Zira metinde münzevilerin somut olarak büyüklüklerinden değil aziz ve yüce oluşlarından bahsdilmektedir.

Tözün: Düzgün, İyi Davranış

(Bağlamda Kazandığı Anlam) **Asil**

bilegüsiz yiti vajır tėyür
bilegüsiz yiti vajır tėyür
vajırda ötvi biliglim **tözünüm** yarukum
vajırda ötvi biliglim bilgem yangam (ETŞ Arat 3/7).

"**elmas için bilenmeden keskin derler, elmas için bilenmeden keskin derler; elmastan daha keskin benim bilgem, asilim, ışığım, elmastan daha keskin benim bilgem, filim."**

Manihazim "ışık" imajının çok yoğun şekilde işlendiği ışık ve karanlık karşıtlığında gelişen düalist karakterli bir dindir. Zeren'e göre "Budist, Zerdüşt ve Hristiyan dini prensiplerinden faydalanmış olan Manihaizm gnostik[20] ve senkretik[21] bir din olup ışık ve karanlık (iyilik ve kötülük) olan iki asli zıt prensibe ve bu prensiplerin birbirleriyle olan ilişkilerine dair üç zaman tasavvuruna dayanır." (Zeren, 2015: 55). Karakaş'a göre Manihazim'de evreni yataran Işık Tanrısı (Zurvan) ilk insan ise Hormuzta (hürmüz)'dır. (Karakaş, 2010: 102). Hormuzta'nın karanlıkla mücadelesi üzerinde gelişen dini inanış, "ışığın" merkeze alındığı ve kutsandığı bir algı ile yayılmıştır. Manihaizm tesirinde yazılmış şiirlerde kutsal kabul edilen bu ışık imajının mücevherler bünyesinde somut olarak anlatıldığı görülmektedir. Buna göre bilenmeden de oldukça değerli olan Elmas,

20 "Yunanca gnosis "marifet, irfan" kökünden gelişen gnosizm, Gündüz'e göre varlıkların teolojik ve kozmolojik düzlemde dualite ile açıklanmasıdır. Temelde ışık alemi ve karanlık alem olmak üzere birbirine zıt nitelikler barındıran iki alemin ve bu alem içindeki iyi ve kötü varlıkların daimi mücadelesine dayanan bir inançtır (Gündüz, 2003: 2). Işık'a göre Gnostizm düşüncesinin kaynağı Hristiyanlık olarak gösterilse de çıkışının M.Ö dönemlere dayandığı ve doğu kökenli bir din ve felsefik akım olduğu düşünülmektedir (Işık 2012: 32).
21 Birbirinden ayrı düşünce, inanış ve öğretileri kaynaştırmaya çalışan felsefe sistemi (TDK SÖZLÜK)

bilgili, asil, ışık ve fil olarak gösterilen Buddha'yı temsil etmektedir. Metnin bir önceki mısrasında geçen Buddha kavramı Manihaizm metinlerinde Mani'nin Buddha olarak anılmasına işaret etmektedir. Tokyürek'e göre Manihazim'de kullanılan Buddha terimi, peygamber anlamında olup Mani'nin kurduğu dine evrensellik kazandırmak gayesi ile tercih edilmiştir (Tokyürek, 2012: 2892) . Şiir metninde geçen *yangam "*filim*"* ifadesi tam olarak bu etkinin tesirinde kalındığını gösteren bir kullanımdır. Budizm'de Buddha'nın fil olarak düşünülmesi bir benzetme değildir. Erengil'e göre Buddha'nın dünyaya gelişinde öncelikle anne rahmine beyaz bir fil olarak düştüğüne inanılmaktadır (Erengil, 2004: 21). Manihazim çevresinde yazılmış şiirlerde Buddha'nın yaşantısı ile ilgili terimlerle karşılaşılmasını Tokyürek, Budizm'in Manihazm'e etkisi olarak değerlendirmiştir (Tokyürek, 2012: 2903). Şir metninde yer alan *tözün* EDPT'de "düzgün, iyi davranış" (Clauson, 1972: 576) temel anlamlarında kullanılan sözcük metinde "asil" anlamında kullanılarak yeni soyut bir anlam kazanmıştır. Somut anlamlı sözcüklerden soyut anlamlı sözcüklere geçiş genellikle dilin işlekliğine ve anlatım açısından gelişmişliğine işaret etmektedir.

Çoglug Yalınlıg Bol-: Işıltılı Paıltılı Ol-

(Bağlamda Kazandığı Anlam) **Görkemli ol-**

kayu kişiler ėşidip,
bo nom erdinig boşgunsar,
erklig türklüg alp atım
çoglug yalınlıg bolgaylar (AY Ayazlı VI/155).

"her kim bu öğreti cevherini dinleyip, öğrense güçlü, kahraman ve haşmetli, görkemli olacak."

Vaazlar aracılığı ile insanlara anlatılıp açıklanan öğretileri dinleyerek anlamak ve özümsemekle kişilerin güçlü, kahraman ve haşmetli olacakları ifade edilmiştir. Budizm'de insanı bu dünyaya bağlayan arzu ve ihtiraslar "hastalık"[22] ve "düşman"[23] olarak düşünülmektedir. Bir hastalık insanı nasıl güçten düşürerek ölümüne neden olursa işte arzu ve ihtiraslar da kişinin kurtuluşa, aydınlığa erişemeden ölümüne neden olacaktır. Kişi on hayat şeklinden birinde ölüm döngüsünden kurtularak hakiki mutluluğa yani Ṇirvāna'ya erişmelidir. Budizm'de sıklıkla kullanılan bir diğer metafor ise kleśaların/nizvanıların

22 Bk. (Yunusoğlu 2016: 235, 259).
23 Bk. (Yunusoğlu 2016: 229).

"düşman" olma motifidir. Metinde yer alan "kahraman" ifadesi düşmanlarına galip gelmeye işaret eden bir sözcüktür. Buna göre tıpkı bir düşman gibi insanı esir alan dünyalık arzular, kişinin mahvına ve cehennemlik oluşuna neden olur. Aydınlanmaktan ve hakiki mutluluktan uzak kalacak kişi, doğum-ölüm döngüsünden kurtulamayarak ebedi bir ızdıraba düçar olacaktır. Son olarak şiir metninde öğretileri benimseyen kişinin *çoglug yalınlıg bol- "*ışıklı parıltılı ol-" ifadesi ile anlatılmak istenen kişinin aydınlanması ve Buddhalık seviyesine çıkarak haşmet kazanmasıdır. "ışıltı, parıltı" temel anlamlarında EUTSV (2014: 117, 382) ve DTS'de (1969: 151,229) kullanılan sözcük, metin bağlamında kazandığı "aydınlan-" anlamı ile soyut bir anlatım kazanmıştır. Öğreti cevheri ile aydınlanan kişi güçlü, kudretli, kahraman, bilgili yani aydınlanmış olabilecektir.

1.1.3. Soyuta Eklenen Yeni Somut Kavramlar

Soyut bir anlama sahipken yeni bir anlam kazanarak zihinde yeni somut bir göstergeye kavuşmuş sözcükler Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde az kullanılmıştır.

Köngül: Yürek
(Bağlamda Kazandığı Anlam) **Kalp**
bo nom erdinig kop köngülin,
etözleri **köngülleri,**
kalangurgaylar ögrünçin, (AY Uçar IX/297)

"her kim bu öğreti mücevherini bütün kalbiyle dinlese, bedenleri, gönülleri sevinçle sıçrar"

Orhun Türkçesi döneminde, EUTSV (2014: 200) ve DS'de (1969: 315) "gönül, yürek" temel anlamında kullanılan sözcük metinde "kalp" somut anlamını kazanmıştır. Metinde yer alan "köngül" kelimesi soyut anlama sahip olan yürek sözcüğüdür. Ancak daha sonraki mısrada kullanılan "köngül" sözcüğü atması bakımından organ olan kalbi işaret etmektedir. Türk Diline ait ilk metinler olan Orhun yazıtlarında "köngül" sözcüğü soyut şekilde ve "yürek" temel anlamında kullanılmıştır. Daha sonraları bu sözcük "kalp, düşünce, bilinç, iman" vb. anlamlar kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. Şiir metni öğreti cevheri dinleyerek özümseyenlerin tüm hastalıklardan[24] yani dünya arzu ve

24 Hastalık Budizm'de sıklıkla kullanılan kleśa yani nizvanilara ait bir metafordur. Bu hastalıkların insanı çürüterek öldüreceğine böylelikle ebedi huzura kavuşulamayacağına inanılmaktadır. Buna göre, doğum-ölüm

ihtiraslarından kurtularak sağlık bulacaklarına gönderme yapmaktadır. Öğreti ile aydınlanmış bir beden ve ruh, ebedi bir huzur bulacak böylelikle sevinç içinde olabilecektir.

Sımta-: İhmal Et-

(Bağlamda Kazandığı Anlam) **Engelle-**

kılıp ayıg kılınçıg
ėl han **sımtap** boş ėtip
uu körüp edlemeser tıdmasar
neng ermez bo yana
inçip köni törüçe evrilmek
sürgülük ol kavırıp (AY ÇETİN VIII/109)

"yine ülkedeki insanlar kötü işler yaptığında hükümdarlar engelleyip boşa çıkarmazsa bu hiç uygun değildir. (onları) yakalayıp doğru yola sevk etmek gerekir."

Eski Hint geleneklerinde kralların bazı niteliklere sahip olması gerekmektedir. Barış yanlısı, özverili, başkalarına zarar vermekten daima kaçınan, sadaka veren, tahammüllü, dürüst, yumuşak huylu, dindar, güleryüzlü ve içten olması beklenen krala bakış açısı *bir kral nasılsa dünyanın düzeni de öyledir* düşüncesi çevresinde geliştiği için, kralların kişiliğine büyüsel bir güç ve sorumluluk yüklenmiştir. Kralların inançları ve dine hizmetleri tüm halka mal edilmiş kraldan üstün bir güç ve inanç beklenmiştir (Ruben: 2004: 66-67). Budizm Hint toplumunun etkisi altında gelişmiş bir din olduğu için Buddha'da bulunan niteliklerin kralda bulunması gerekli niteliklerle uyuşması kraliyet ve Buddhalık arasında bir bağ oluşmasına neden olmuştur. Siddharta Guatama'nın da kraliyet ailesinden geliyor olması ve diğer çatiklerde ve anlatılarda aydınlanmanın genellikle prensler çevresinde gelişmesi hiç şüphesiz ki yukarda bahsi geçen sebeplerle ilgilidir. Harun Güngör'e göre "eski Türklerde Göktanrı inancı ve atalar kültüne bağlı olarak hakana atfedilen semavi ve kutsal özellik, Mahāyāna Budizminde, Burkan kut'una namzet ve insanlığın kurtarıcısı bir mukaddes "bodhisattva hükümdar" tipinin menkıbelerde yer tutmasına imkân vermiştir." (Güngör 2015: 145-146). Türk gelenek ve inançlarıyla da uyuşan bazı nitelikler, Türklerin yabancılık çekmeden "burkan[25]" anlayışını

döngülü olan canlıların karma adı verilen bu döngüden kurtulmaları ancak aydınlanmaları ile mümkün olabilecektir. Kişinin aydınlanması ise hastalıklardan arınması ile mümkündür.

25Şinasi Tekin'e göre bur+kan şeklinde incelenebilecek olan yapı, Hindçe son sesi düşen Buddh-(a) kelimesinin Çince telaffuz şekli olan bur'un henüz yazılı olarak edebi faaliyet göstermeyen Türkler arasında

benimsemelerine ve geliştirmelerine neden olmuştur. Şiir metninde Buddhalık niteliklerine sahip hükümdarlardan ülkede çıkan adaletsizliklere, kötü işlere karşı tedbirci bir düzen kurmaları, bunlarla mücadele ederek halkı doğru yola sevk etmeleri beklenmektedir. Şiir metninde yer alan *sımta-* eylemi EUTSV ve DTS'de "ihmal et-" temel anlamında verilmişken metin bağlamında yeni somut bir anlam kazanarak "engelle-" anlamında kullanılmıştır.

Ser-: Tahammül Et- Katlan-

(Bağlamda Kazandığı Anlam) **kontrol altında tut-**

öçüg kekig kiterip
övke tülükin sergürüp
ögüg kangıg tapınu
özte uluglarıg ayanglar (BT XIII 15/16)

"öç ve kini yok edip, öfkeyi kontrol edip ana babaya hizmet ederek kendinizden büyüklere saygı gösterin!"

Şiir metni kişileri ebedi huzura ulaştıracak bazı öğütler vermektedir. Buna göre insanoğlunda bulunan kin, nefret, öfke, öç alma gibi duyguları[26] bastırarak, söndürerek ebedi huzura ulaşmak mümkündür. Budizm'de anne babaya hizmet etmek, büyüklere saygı duymak da yine iyi bir Budist özellikleri arasındadır. Şiir metninde yer alan *sergür-* EUTSV ve DTS'de "tahammül et-, katlan-" temel anlamlarında kullanılan sözcük, metin bağlamında "kontrol et-" anlamında yeni somut bir anlam kazanmıştır.

1.1.4. Soyuta Eklenen Yeni Soyut Kavramlar

Soyut bir anlama sahipken temel anlamı dışında yeni soyut bir anlam kazanan sözcükler Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde az kullanılmıştır.

---

kulaktan kulağa aktarılan fakat anlamlandırılamadığı için kan (önceleri dini bir tabir olan hükümdar?) sözcüğü ile birleştirilerek kendilerine uygun hale getirilen birleşik yapılı sözcük grubundan oluşmuştur (Tekin 1965: 28).

26 Yılmaz'a göre altı yaşam şeklindeki bazı baskın özellikler kişilerde yoğun olarak görülebilmektedir. Örneğin öfke, kin ya da savaş ve kavga gibi kökü öfkeye dayanan davranışlar cehennemliklerde daha yoğun görünmektedir. Bu kişiler öfkeli, sert, hiddetli ve telaş içindedirler (Yılmaz, 2007: 77).

Edgü: İyi

(Bağlamda Kazandığı Anlam) **Yüce**

ertimlig mengike ilinmişke
eşsiz köni nomug nomlatıngız
emgeklig taluytın keçürttüngüz
edgü nirvanka yakın ilttingiz (ETŞ M. 7/116)

Bu geçici huzura kendilerini kaptırmış olanlara, eşsiz hakiki yolu gösterdiniz; böylelikle eziyet denizinden geçirdiniz, onları yüce Ṇirvāna'ya yaklaştırdınız."

Budizm'de dünya hayatı geçici bir döngü olarak kabul edilmektedir. Conze, Budist düşüncesine göre her şeyin geçici olduğu ve hiçbir şeyin kalıcı olmadığı dünya hayatında sevilen ve elde edilmek istenen şeylerin bu düşünce doğrultusunda değersizleştiğini, sevincin, huzurun ve doyumun çok kısa süreli olacağını elde, edilen her şeyin ölümle son bulcağı bilgisine dayandığını belirtmiştir (Conze 2004: 21). Şiir metni de bu düşünce doğrultusunda samsāra yani genedoğumlu yaşantıyı, eziyet denizine benzetmiş ve Buddha'yı bu eziyet denizinden canlıları kurtaran kişisi olarak göstermiştir. Deniz içerisinde bulunan her şey geçici olarak görülmektedir. Hanh'a göre denizde bulunan dalgalar eninde sonunda bir kıyıya ulaşacak ve dalga son bulacaktır (Hanh 2014: 109) Deniz içinde dalgalarla hemhal olan insan için de durum farksızdır. Budizm'de kıyı olarak bilinen Samsāra ve Ṇirvāna canlının ulaşacağı istikamettir. Kişi ya doğum ölüm döngüsünde kalacak ya da aydınlanarak Ṇirvāna'ya ulaşacaktır. Şiir metnine göre Buddha öğretileriyle gerçek ve hakiki yola işaret eden böylelikle kurtuluş yolunu göstererek canlıları Ṇirvāna'ya yakınlaştıran kişidir. Ṇirvāna'nın sıfatı durumundaki edgü "iyi" EDPT (Clauson 1972: 51) temel anlamındaki sözcük metin bağlamında "yüce" anlamında kullanılarak yeni soyut bir anlam kazanmıştır. Ṇirvāna Budistler tarafından yüce, kutsal kabul edilen bir yerdir.

Yarlıg Bilme-: Emir Tutma-

(Bağlamda Kazandığı Anlam) **Zorba Ol-**

yaguru tugmış yigitler
yarsınçıg yavız ölümke
yaşıp yupanıp ozgu yok

yarlıg bilmez yagıka (BT XIII 16/17)

“yeni doğmuş gençler (bile) zorba düşmandan (kurtulamayacağı gibi) iğrenç, kötü ölümden gizlenip kurtulamazlar”

Budizm’e göre doğum-ölüm döngüsü canlının kaçıp kurtulabileceği bir yaşam şekli değildir. Ölümün düşmana benzetildiği şiir metninde yalnızca yaşlıları değil gençlerin de ölüme namzet oldukları ve bu sondan hiçbir şekilde kurtulamayacakları belirtilmiştir. Sidharta Guatama aydınlanmadan önce bazı dünya gerçekleri ile yüzleşmiştir. Bu dünya gerçeklerinden biri de ölümdür. Yaşlılık ve hastalık gibi dünya gerçeklerinin de farkında olan Buddha, yaşlanmayarak genç kalan birinin yine ölümle yüzleşeceğinin farkındadır. Her şeyin geçici olduğunu ve bir sonunun bulunduğunu hatırlatan şiir metninde *yarlıg* EDPT’de (1972: 966-967) “daha yüksek durumda olandan daha alçak durumda olana emir” temel anlamında kullanılan sözcük metin bağlamında “zorba, eşkıya” soyut anlamlarına gelerek yeni bir anlam kazanmıştır.

Alp: Sert, Dayanıklı, Cesur

(Bağlamda Kazandığı Anlam) **Güç, Çetin, Zor**

adınçıg ıduk kangımız
agınçsız köngül
alku tınlıg oglanınıg
alp erti sansartın… (ETŞ M.7/40).

“Seçkin aziz babamız, sarsılmaz (hakiki) bir imana (sahip olup) tüm insanoğlunun, Samsāra’dan (kurtulması) oldukça güç idi.”

Şiir metninde “baba” olarak hitap edilen kişi Buddha’dır. Yunusoğlu’na göre toplumlardaki duygusal ve uzamsal tecrübeler bazı akrabalık terimlerinden metaforların oluşmasına sebep olmuştur. Buna göre tüm ataerkil[27] toplumlarda ailenin reisi konumunda olan baba, aileyi korumak, çocuklarına iyi bir gelecek sağlamak, onlara doğru yaşam biçimlerini sağlamak hususunda sorumlu kişidir. Budist toplumu içinse Buddha, tüm cemaatlerin ve toplulukların başındaki kişidir. Budistlere uygun yaşam biçimlerini

27 Yunusoğlu, bu durumun ataerkil toplumlarda görüldüğünü, Uygurca çevirilerde Buddha’ya ilişkin “baba” çevirilerinin Çince metinlerde mevcut olmadığını belirtmiştir (Yunusoğlu, 2016: 192).
.

öğretmek noktasında, onların kurtuluş yoluna ulaşmaları için geleceklerini hazırlamak noktasında belirli sorumlulukları üstlenmiştir. Bu da onun bu toplumda baba olarak algılanmasına neden olmuştur (Yunusoğlu, 2016: 192-193). Klimkeit'e göre, Eski Türkler, Bumin ve onun kardeşi İstemi'yi Türk devletinin kurucu babası olarak görmekte ve onların yönetimine tanrısal bir kutsiyet atfetmekteydiler (Klimkeiit, 2009: 94). Metinde babaya hitaben kullanılan *tınlıg oglanı* ifadesi baba-çocuk düzleminde Buddha'nın evlatlarının samsārā döngüsünden kurtuluşlarının zor olmasıyla açıklanabilir. Ancak hakiki bir imanla bu döngüden kurtulabilecek insanlara, bu şekilde yol gösterilmektedir. Şiir metninde yer alan alp, EDPT'de sert, dayanıklı, cesur (Clauson, 1972: 127) temel anlamındaki sözcük metin bağlamında "güç, çetin" anlamında kullanılarak yeni soyut bir anlam kazanmıştır.

ėnç mengilig: Huzur, Mutluluk

(Bağlamda Kazandığı Anlam) **Sağlık**

neteg yanglıg aşasar ,,
aş suvsuşlar tatıgın ,,
bulur ötrü tınlıglar ,,
ėnç mengilig bolgalı ,,
uyur yene kılgalı ,,
bo ok tıltagtın etözte ,,
bışurdaçı aş ootın ,,
öçürmekli isimekli ,, (AY Çetin IX 518).

"**Canlılar, ne tür yiyecek içecek tadını alırsa, [acaba] sağlıklı olmaya kavuşabilecektir? Aynı şekilde, bu sebepten dolayı [mı] sıcak yiyecekler bedende ateş yapıyor? "**

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinin bir kısmı tıp ilmine ait bilgiler sunmaktadır. İnsanların hastalıkları ve bu hastalıklara çare verecek beslenme şekillerinin verildiği bilgiler, Budizm'de Ayurveda olarak adlandırılmaktadır. Tomlinson'a göre 5000 yıllık Hint geleneklerine dayalı olan bu tıbbi sistem eski fakat popüler bir şifa kültürüdür. Dengeli bir yaşam sürebilmeyi amaçlayan sistem doğal yollarla mükemmel bir sağlık yaratmayı amaçlamaktadır (Tomlinson, 2002: 8). Altun Yaruk IX. bölümde yer alan bu bilgiler Uçar'ın belirttiğine göre hastalık felaketine uğramış bir ülkenin içinde bulunduğu hastalıktan kurtulma yöntemlerinin ayrıntılı olarak anlatıldığı kısımdır. Şifacı olan

Jalaṃdhara soru cevap şeklinde oğluna bilgilerini sunmakta böylelikle okuyucu ve dinleyici aydınlatılmaktadır (2013: 18). Şiir metninde yer alan *ėnç mengilig* EUTSV (Doğan, 2014: 126) ve EUTS'de (Caferoğlu, 2011: 94) "rahat, huzur, sakin, sükunet" temel anlamında kullanılan sözcük metinde "sağlık" soyut anlamını kazanmıştır.

Tablo 1. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde yeni anlamlar kazanmış sözcükler.

Metinde yer alan Fiiller Temel Anlamları ve Kazanılan Yeni Anlamlar		**Metinde yer alan isimler Temel Anlamları ve Kazanılan Yeni Anlamlar**	
Kazanılan Yeni Anlamlar "*" ile gösterilmiştir.		**Kazanılan Yeni Anlamlar "*" ile gösterilmiştir**	
I.Bölüm[28]	**II.Bölüm[29]**	**I.Bölüm**	**II.Bölüm**
Aça adıra: açıklamak *Uyandır- AY V/88 Smt+syt	Açın-: açmak, ortaya çıkarmak * İtiraf etmek ETŞ 13A-19; Smt+Syt	Ada: engel, zarar, ziyan, tehlike * Zor; Smt+Syt AY X/ 485 Musibet; Smt'Smt AY VIII/272	Abıt-: teskin etmek, avutmak * Kandırmak ETŞ B.10- 91; Syt+Syt
Al-: almak, yakalamak, davranmak * Buyan al-: sevap kazanmak; Smt+Syt AY IX/706	Agzan-: Konuşmak, söylemek, telaffuz etmek * Ezberlemek BT XIII/ 43-8; Smt+Smt	Adırtlıg: açık, ayrıntılı, kesin * Düzgün; Smt+Smt AY X İz, işaret, belirti; Smt+Smt AY X/ 629	Ada: engel, zarar, ziyan, tehlike *Bela ETŞ 26/15 *Kaza bela; Smt+syt BT XIII/47-13 Afet Smt+smt BT XIII/47-14
Alkın-: tükenmek, azalmak, mahv olmak * İsig özi alkın-: ölmek; Smt+Smt AY VIII/215	Al-: almak, yakalamak, davranmak * Kabul etmek; Smt+Syt ETŞ.B.9-107	Adruk: farklı, çeşitli, ayrı, seçkin * Mükemmel AY IX/ 217 AY; Smt+Syt X XXVIII/34 *Eşsiz; Smt+Syt AY X /664 Seçkin; Smt+Syt AY VII/	Adırmuş: ayrılmış, seçilmiş *Yüce; Smt+Syt BT XIII/19-59
Amrıl-: yatıştırmak, sakinleştirmek, teskin etmek, uysallaştırmak * Huzur bulmak AY X/654 BT XIII 21/7 Syt+Syt	Alkın-: tükenmek, azalmak, mahv olmak *Ortadan kalkmak ETŞ 13B/2	Adruksuz: farklı, çeşitli, ayrı, seçkin olmayan * Eşsiz AY I -70 Smt+syt	Adırtlıg: açık, ayrıntılı, kesin * Seçkin; Smt+Syt BT XIII/21/34 BT XIII/41/-15
Arta-: bozulmak, batmak, mahvolmak * Agır arta-: ağır olmak AY VIII/ 137; Smt+Syt *Çürümek; Smt+Smt AY IX/509	Amrıl-: yatıştırmak, sakinleştirmek, teskin etmek, uysallaştırmak *Etkisiz hale getirmek; Syt+Smt BT XIII/46-19	Agır: ağır, değerli * Saygı, hürmet AY I/1; AY II/ 697; AY IV/1 AY VI/;126 AY VII/42; AY VII/906; AY VIII/; AY IX/32; AY IX/7; AY X/123;	Ajun: dünya, hayat * Hayat şekli BTXIII/16-27,29; Smt+Syt

[28] Kafiyesiz Şiirler
[29] Kafiyeli Şiirler

	*Bitmek, sona ermek; Syt+Smt BT XIII/ 47-15 *Huzur vermek; Syt+Syt BT XIII/ 21-9	AY X-XXIX/660; Smt+syt(112) *Çok büyük; Syt+Smt AY IV/; AY II RM 96; AY III/; Haşmet: Syt+Syt AY X /630-123	
Artat-: bozmak, çürütmek, mahvetmek ***** Zarar vermek AY VIII/425; Smt+Smt	Bar-: varmak, gitmek *****Yalanguk ajununta bar-: insan hayat şekline girmek AY V/60; Smt+Syt ***** Uğramak B12 Rājā/ 12	Alp: cesur, yiğit *Zor AY III/8 Soyut-soyut	Adruk: farklı, çeşitli, ayrı, seçkin *Eşsiz BT XIII/ 40-13 Seçkin ETŞ 10/130
Aşa-: yemek yemek, gıda almak, tüketmek ***** ėnç mengig aşa-: huzura kavuşmak AY V/64; AY IX/316 Maruz kal- AY VIII/520 *****Mahabutlarıg aşa-: iyileştirmek AY VIII/304 Smt+syt	Batur-: gizlemek, batırmak, saklamak * Kapatmak; Smt+Smt BT XIII/ 13-30 Ekmek; Smt+Smt DD Hasat 2/7	Başdıng: başta olan, ilk, öncü, lider * Üstün;Smt+Syt (2) AY VII 15A/293 ; VIII-348;	Agır: ağır, değerli Saygı, hürmet BT-13- 12/49; BT13 15/6; BT13 39/20 *Mübarek, Syt+Syt BTXIII 20/42; BTXIII 43/11; ETŞ 9/64; Çok, büyük; Syt+Smt BT XIII/40-16 BT XIII/42-9
Başla-: başlamak, bir topluluğun başına geçmek *Kurmak; Smt+Smt AY VIII 1630, Bodunug başla- Yönetmek; Smt+Smt AY VIII-41 *hareket et- AY VIII-517	Bekle-: bağlamak, sabit kılmak, haraketsiz bırakmak, hapsetmek *Kilitlemek BT XIII/ 46-16; Smt+Smt	Boş: serbest, boş semersiz *Boş köngül: *Cömert; Smt+Syt AY X 629/97 Boş bol-: düşmek, kendini bırak- ;Smt+Syt AY IX/ 688	Agınçsız:sarsılmaz, yerinden oynamaz, sabit *Tereddütsüz ETŞ 10- 262; Syt+Syt
Bekle-: bağlamak, sabit kılmak, haraketsiz bırakmak, hapsetmek * Gözetlemek AY X/500 Smt+Smt	Belgür-: belirtmek, belli olmak, açığa çıkmak, belirmek, ortaya çıkmak, görünmek * Doğmak; Smt+Smt BT XIII/42-18	Çın: gerçek, doğru * Samimi ; Syt+Syt AY X /324	Altun: Altın *Altun Urug: seçkin, asil soy; Smt+Syt BT XIII/43-13 BT XIII/46-4 BT XIII/ 47-4 ETŞ 26-13
Belgür-: belirtmek, belli olmak, açığa çıkmak, belirmek, ortaya çıkmak,	Bil-: bilmek, anlamak, ayrımına varmak, idrak etmek *Fark etmek, itiraf etmek	Çıvşagun: ekşi *Asitli; Smt+Smt AY IX/ 467	Başlagulug: başına geçebilecek

görünmek * Mevcut olmak, Smt+Smt AY X 480	BT XIII/ 13-38; Smt+Smt		*İdare edebilecek ETŞ 9-84; Smt+Syt
Bulgan-: hiddetten heyecana kapılmak, sarsılmak, bulan- *Harekete geçmek Smt+smt AY IX 592	Bulgan-: hiddetten heyecana kapılmak, sarsılmak, bulan- *Bulaş- ETŞ 9-79	Çoglug yalınlıg: ışıklı, ışıltılı *Çoglug yalınlıg: haşmetli; Smt+Syt AY VI/158	Belgü: işaret, alamet, belirti, emare *Esas; Smt+Syt ETŞ.9-39
Bultuk-: bulunmak, mevcut olamk *Maruz kalmak; Smt+Syt AY VIII/412	Busandur-: endişelendir-, kederlendir-, *Taciz etmek, rahatsızlık vermek ETŞ 10- 56; Syt+Syt	İgid: sahte, yalancı, hilekar * Yanlış ETŞ 10-/234 Syt+Syt	Birtemlig: birlikte, tamamıyle, büsbütün, toptan *Nihayet, sonuç ETŞ 10- 78; Smt+Smt
Bütür-: bitir-, tamamla- Büt-: tamamlamak, bitirmek * Yetişmek, büyü-; Smt+Smt AY VIII-496 Büyütmek; Smt+Smt	Buyan evir-: bağışlamak; Smt+syt BT13-12/42; ETŞ 9/106; ETŞ -13/44;	İlinçsiz: bağsız, ilişkisiz * Boşluk AYUçar X- /32-34; Syt+Syt	Bulunç: bulma, kazanç, yarar, fayda, ganimet * Kısmet ETŞ 13F-20; Smt+Syt
Emgen-: ızdırap çekmek, acı çekmek, yorulmak *Yüreği parçalanmak AY X Eziyet görmek AY VIII/324 Kederlenmek AY X/139	Bütür-: bitir-, tamamla- Büt-: tamamlamak, bitirmek * Yap-, yerine getir- ETŞ 13B/62; Smt+Smt	İsig öz: sıcak öz * İsig öz: can AY VIII/414; Smt+Syt	Eriş: *Davranış ETŞ.9-88 ETŞ.9-94 Smt+Smt
Erkeçlen-: Teke doğur- * Çalkalanmak AY X	Ert-: geçmek, geçip gitmek *Bitmek ; Smt+Smt BT-12B- 25	Katıg: katı, sert, sağlam, kuvvetli * katıg ün: yüksek ses AY X 636/331; Smt+Smt	Iduk: gönderilmiş, kutsal, mukaddes, aziz *Tanrı; Syt+Syt BT XIII/ 20-35
Ert-: geçmek, geçip gitmek *Aşmak; Smt+Syt AY X/634	Ertür-: geçirtmek yaptırmak *Kurtar-; Smt+Smt ETŞ 10/485-70 * Bitirmek ETŞ/9-99 Smt+smt	Katıglıg: karışık *birleşik; Smt+Smt AY IX 377-454	Kėng: geniş *Huzur; Smt+Syt ETŞ 12-55
Ertür-: geçirtmek yaptırmak *Almak, yakalamak; smt+Smt AY X /488	Idala-: bırakmak, terk etmek, * Kurtarmak; Smt+Smt BTXIII/15-62	Ked: şöhret, ün *Maharetli, Syt+Syt AY IX-57 Ustalık; Syt+Syt AY IX 511	Körkle: güzel * Görkemli; Syt+Syt ETŞ 9/12

Idala-: bırakmak, terk etmek, *Etöz ıdala-: kendini paralamak, canını feda etmek; Smt+Syt AY VIII/503 AY X/303	Kan- büt-: doymak, tamamlanmak *Kavuşmak, erişmek BT 40/27;, Smt+smt	Kėng: geniş * Huzur; Smt+Syt AY X/62	Köngül: gönül, yürek *Bilinç; Syt+Syt ETŞ/.9-33
Kıl-: kılmak, yapmak yerine getirmek * Buyan kıl: sevap işlemek AY III/; AY VI/129 AY VIII/82	Kandur-: tatmin etmek, kandırmak * Gidermek ETŞ 10- 142; Syt+Syt	Kėrtgünç: inanç, din, iman *Samimi AY V/5; AY; Syt+Syt VII/400;	Köz: göz * Bakış; Smt+Syt BT XIII/21-76 *Közi yaruk: mutlu, sevinçli; Smt+Syt
Kan- büt-: doymak, tamamlanmak* Gerçekleşmek AY VII-158; Smt+smt	Kev-: zayıflatmak, güçsüzleştirmek *Gevşetmek, Smt+Syt	Keyirkençig: karşılıklı isyan, kargaşa * Feryat AY X/494; Syt+Syt	Közünür: görünen *Közünür üd: şimdiki zaman; Smt+Smt BT XIII/13-57 *Şimdi ETŞ 12/46
Katıglan- 1)Çalışıp çabalamak, gayret etmek *Olgunlaşmak AY I/32 Smt+syt	Kir-: girmek, gelmek * Katılmak, dahil olmak; Smt+smt ETŞ 13D-1 ETŞ 13G-4 Yaşamak; Smt+smt ETŞ 19/10	Köngül: gönül, yürek *Katıg köngül: sağlam karakter, Kararlılık; Syt+Syt AY VI/54; AY VII-15A/163 Katıg köngül: Sağlam düşünce; Syt+Syt AY IX/ 176	Orun: yer, mekân, *Makam BT XIII/19-57; Smt+Syt
Kavır-: toplamak, bir araya getirmek, kavurmak * Yakalamak AY VIII/ 114; Smt+Smt	Kiter-: gidermek, uzaklaştırmak *Yok etmek; Smt+ Smt BT XIII/15-17	Manggal: saadet * Şöhret ETŞ10/127 ; Syt+Syt	Tangsuk: acayip kıymetli, değerli *Eşsiz, nadir; Syt+Syt ETŞ /10- 268
Kir-: girmek, gelmek * Nomka kir-: öğretiyi benimsemek Smt+syt AY IX 312 Düşmek Smt+smt AY VIII 1236-1237 Musallat olmak Smt+syt AY VIII Ulaş-, var- AY IX 46	Kötür-: götür-, yükle-, kaldır-, yükselt-, tahammül et- * Bod kötür-: yaşam sürmek, Smt+Syt BT XIII/20/39; BT XIII/47/24; BT XIII 21/35 Taşımak, yüklen- Smt+Smt BT-12B- 19	Orun: yer, mekân, * Yüzey; Smt+Smt AY VII/548; AY VIII/1185 Makam; Smt+syt AY VII /10; AY X CK 629/15	Tengrilig: mabed, tapınak * Ruh ETŞ 10- 250; Smt+Syt
Köngülker-: düşünmek, mülakaza etmek *Dikkat göstermek Syt+Syt	Kötrül-: götürül-, kaldırıl- * Atı kötrül-: Saygı duyul-: BT XIII/15-3;; BT XIII/	Sakınç: düşünce, niyet, fikir * Endişe, keder AY X 629/ ; 90; Syt+Syt	Tüşüt: karşılık, sonuç, netice * Amel; Smt+Syt

AY IX 539	20-46; BT XIII/46-18; BT XIII/ 47-3; BT XIII/ 13-9; ETŞ 10/700;mt+Syt9		BT XIII/ 35-4
Köntür-. düzeltmek *Gerçekleştirmek AY VIII/504; Smt+Smt	Nomlug aşıg aşa-: öğretiyi sindirmek BT XIII/47-19 Smt+syt		Tolu: dolu, tam, hep, bütün, tamamıyla *Sık; Smt+Smt ETŞ.9-16
Kötrül-: götürül-, kaldırıl- * Atı kötrül-: saygı duyul- AY I/45;/60; RM 697-15/60; AY IV/37 AY X RM 670/824; Smt+Syt(5)	Ongar-: onarmak, iyileştirmek, uyanmak, aydınlanmak * Anlatmak ETŞ 12- 50 Anlamak ETŞ 13F-15	Tanglançıg: hayrete şayan, acayip, şahane * Muhteşem AY X/XXIX/629; Syt+Syt	Uguş: soy, nesil, kuşak, kabile, tür, sınıf * Kök; Smt+Syt ETŞ 9/2
Küse-: istemek Niyaz et- AY X/339 Smt+Smt	Olur-.: otur-, ikamet etmek *Dalmak; Smt+Syt ETŞ.8-15 Yaşamak Smt+Syt ETŞ M 4/17	Tangsuk: acayip kıymetli, değerli * Mükemmel; Syt+Syt AY V/41 Muhteşem; Syt+Syt AY X/112	Ulug**:** ulu, çok büyük * İyi ETŞ 9-108 Smt+syt
Küzet-: korumak, gözetmek, kollamak * Muhafaza etmek B12 Rājā/10; Smt+Smt	Örit-: yükseltmek * Köngül örit-: Gönüllü olmak, istemek; Smt+syt BT XXXI/42-2; ETŞ 10/170 Bilig örit-: bilgi meydana getimek, ortaya çıkarmak; Smt+syt BT XIII/12/37 Korkınç örit: korku duygusu uyandır-, korku duygusu ortaya çıkarmak, korkmak; Smt+syt ETŞ 10/51 Küsüş örit-: arzu et-,arzu duygusu uyandırmak; Smt+syt ETŞ 26/23	Titmek: terk etmek, kabul etmemek, vaz geçmek, bırakmak * Etöz tit- Adamak, feda et-; Smt+syt AY X 321, 344, 353 AY X CK 629/96	Üdün: zaman * Ebedi; Syt+Syt BT XIII/ 28-32
Ornat: yapmak, inşa etmek, yerleştirmek *Sebat ve sabır göstermek,	Ötkün-: örnek olmak ETŞ 13A/36	Tetrü: ters, tam, sabit, doğru, dikkatli, * Oldukça AY VIII/44	Yang: Parlaklık * Güzellik BT XIII/39-7; Smt+Syt

Smt+syt AY VII 14A-68 Yaşamak, Smt+syt AY X XXIX/643			
Örit-: yükseltmek * Örit-: yükseltmek * Köngül örit-: Duygu uyandırmak AY IX 506; Smt+Syt Köngül örit-: Gönüllü olmak, istemek; Smt+Syt AY Kaya X/524	Ötün-: saygılı biçimde anlatmak, arz etmek, rica etmek, dilemek * Sunmak; Smt+Smt ETŞ 15/81	Tutunçsuz: tutulamayan *Anlaşılması imkansız; Smt+Syt AY IX/ 260	Yavız: kötü, bozuk, fena *İşe yaramaz, faydasız; Smt+Smt BT XIII12/92
Örten-: alev almak, yanmak, tutuşmak * Kavrulmak; Smt+Syt AY X 636/333	Sakın-: düşünmek, niyet etmek, hesaba katmak, tasarlamak *Farkına varmak ; Syt+Syt BTXIII/12B-67	Tülük. Kuvvet ETŞ 10/276	Yaratıngulug: donanmış, süslenmiş *Uyulması gerekli, ETŞ.10-171; Smt+Syt
Ötgür-: Girmek, içine nufüz etmek, içine işlemek, açıklamak, derinlemesine anlamak * Aktarmak Smt+Syt BT-12B- 26 Geçmek Smt+Smt ETŞ 10/52	Ser-: tahammül etmek, katlanmak, durmak, * Beklemek; Syt+Smt BT XIII/15-2 Kontrol etmek; Syt+Smt BT XIII/15-18	Tüş: meyve, mahsül, netice, karşılık, ödül * Katkı ETŞ 17/3 Smt+Smt	Yitinç: ulaşma, erişme Yitinçsiz:yetişilmez,, erişilmez *Mümkün olamayan ETŞ 9/30; Smt+Syt
Saçmak: saç-, dağıt-, yay- * Ögin könglin saç-: aklını karıştırmak; Smt+syt AY VII-55; AY IX-60		Uguş: soy, nesil, kuşak, kabile, tür, sınıf * Dünya; Smt+Smt AY VII/313 ülke; Smt+Smt AY IX/222	Yol: Yol Yavlak yol: uygunsuz iş BT XIII/4616; RAJA; B12/12 Edgü kılınçlar yolı: doğru ameller; Smt+Syt AY VIII-522 Köni yol: doğru, uygun amel ETŞ 10/77 Ortun yol: bulunulması gereken durum; Smt+Syt ETŞ 10/150 Ayıg yol: uygunsuz iş; Smt+Syt ETŞ 12/2 Kėng yol: huzur diyarı; Smt+Syt, ETŞ 12/54

Ser-: tahammül etmek, katlanmak, katlanabilmek *Beklemek; Syt+Smt AY X/124	Sımta-: ihmal etmek * Osal sımtag bol-: gafil olup kanmak (BT XIII/15-28) Syt+Smt	Ulug: ulu, çok büyük *(miktarca) fazla, çok AY I Yüce AY II RM 98 Smt+smt	Yüz: yüz çehre *Yüzey (10); Smt+Smt BT XIII/19-16
Seril-: bir yerde kalmak, bulunmak, dayanmak * Yerleşmek; Smt+Smt AY IV/31 Sakinleşmek; Smt+Syt AY X CK 629/194; 636/321	Suk-: gagalamak, sokmak, batırmak * Atmak BT XIII/13-3; Smt+Smt	Üdün: zaman * An; Syt+Syt AY IX/63; 149 Süre; Syt+Syt AY X CK 635/295	
Sıkıl-: sıkılmak, eziyet etmek *İnlemek; Syt+Smt AY X 478	Tarka emgekke tegin-: zahmete değmek * Dert tasaya uğramak; Syt+Syt BT XIII/ 20-51	Ülgülençsiz: ölçülmez, ölçülemez * Mukayesesiz AY V /105 Eşi benzeri olmayan AY X/818 Syt+syt	
Sımta-: ihmal etmek * Boşver- AYVIII-344; Syt+Smt Engelle-; Syt+Smt AY VIII/110	Tegin- saygılı biçimde yap-,ulaşmak, kalmak, uğramak *Kavuşmak; Smt+Smt ETŞ 10- 293 * Tatmak, bulmak ETŞ/8-15; Smt+Smt ETŞ/8-31 *Temin etmek; Smt+Smt ETŞ 10/114	Ünyük: çıkmış *Yüksek AY VII-275 Smt+Smt	
Tayan-: dayanmak, yaslanmak, güvenmek * Destek vermek AY VII-204; Smt+syt Gönülden inan- ; Smt+syt AY VII/64	Tokıt-: dövdürmek * Maruz kalmak ETŞ /10- 464; Smt+Syt	Yavız: kötü, bozuk, fena * Korkunç ; Smt+Smt AY X/ 484	
Tegin- saygılı biçimde yap-, ulaşmak, kalmak, uğramak * Tutmak; Smt+Smt AY VIII-370 * Küsüş tegin-: Niyaz	Topul-: yığılmak, delmek, delinmek * Aşmak; Smt+Smt ETŞ 10- 56	Yitinçsiz:yetişilmez,, erişilmez *Mümkün olmamak; Smt+Syt AY V /130; AY VII 368; Geniş; Smt+Smt	

etmek, yalvarmak; Syt+Syt AY VIII/1194; AY IX-507; AY X-XXIX/**			
Tegşil-: değişilmek, değiştirilmek * Öngi kırtışı tegşil-: rengi solmak; Smt+Smt AY IX/ 685	Töşen-: döşenmek, kullanmak *Uzanmak; Smt+Smt BTXIII/15-60	Yitinç: ulaşma, erişme Yitinçsiz:yetişilmez,, erişilmez *Mümkün olmamak; Smt+Syt AY V/ 130; AY VII/ 368;	
Tengle-:ölçmek, karşılaştırmak, mukayese etmek *Hesaplamak AY X/244; Smt+Smt		Yol:yol * Yavlak yol: uygunsuz iş; Smt+Syt AY VIII/ Edgü kılınçlar yolı: doğru amaller; Smt+Syt AY VIII/249 Kėng yol: huzur diyarı; Smt+Syt AY X/62	
Tepre-: kımıldamak, haraket etmek *Emiği tepremek: Heyecanlanmak; Smt+Syt AY X/382 *Ögi tepre-: kararlı olmamak; Smt+Syt AY VII 14A/68	Tur-: durmak, kalkmak, yükselmek, ayakta olmak, doğmak 2)Hayat bulmak; Smt+Syt BTXIII/ 42-3 *Orunlarta tur-: yaşamak; Smt+Smt BT XIII/21-13 *Yaşamak ETŞ M.2/9	Yon: çare, usul *uygun; Syt+Smt AY IX /562, 613, 631,	
Tetik kıl-: zeki ol, dikkatli *Aydınlanmak AY VII/291	Turgur-: ortaya çıkmak * Öküng köngül turgur-: pişman ol- , Smt+syt BTXIII/ 12-49 *Kėrtgünç turgur-: inanmak, Smt+syt BT XIII/40-13 *Küsüş turgur-: arzu et-, Smt+syt ETŞ 10/261 *Sakınç turgur-: düşünmek, Smt+syt ETŞ 13F/6	Yorıg: gidiş, yürüyüş, yol, usul *Davranmak ETŞ 13F/37; Smt+Smt	

Tıd-: engellemek, önlemek *Terk etmek, bırakmak; Smt+Smt, AY VIII AY IX /201	Tut-: tutmak, elinde bulundur- Saklamak, Smt+smt ETŞ 10- 1 *Tugum Ajun tut-: Doğum hayat şekline girmek BTXIII/ 13-72, Smt+syt Çahşapt Tut-: emir yerine getirmek BTXIII/ 15-60, Smt+smt	Yüz: yüz çehre *Yüzey (38); Smt+Smt BT XIII/19-13	
Titre-: titremek * Etöz titre- Duygulanmak, etkilenmek; Smt+Syt AY Gulcalı X/60	Tuy-: duymak, sezmek, hissetmek *Tanı- ETŞ.12- 11 *Aydınlanmak ETŞ 13A-33 BT XIII/ 19-74 BTXIII/ 20-35 ETŞ 10/53,59199,220;270 ETŞ 12/29;30;31;32 ETŞ 13B/17; ETŞ 13/C75 ETŞ 14B-1;4 ETŞ 9/93 *Anlamak, Kavramak BT XIII/ 12- 21 *Öğrenmek ETŞ 12/21 Uyanmak ETŞ 9-92 ETŞ 13B-87 ETŞ 15-42		
Tog bil-: iyice bilmek * küçümsemek AY VIII-417	Üdrül-: seçilip ayrılmak * Uzaklaşmak BTXIII/20-53; Smt+Smt		
Topul-: yığılmak, delmek, delinmek * Gömülmek AY X/538; Smt+Smt	Uduz-: götürmek, sevk etmek, izletmek, * Yol göstermek ETŞ.9-64; Smt+Syt		
Toşgur-: baskın yapmak *Doldurmak Smt+smt AY VIII… *Tesir etmek; Smt+syt AY IX /30,123 *Birleştirmek, bir araya getirmek; Smt+smt BT XIII/50-47	üle-: bölmek, taksim etmek, pay etmek, ayırrmak * Dağıtmak; Smt+Smt BT XIII/20-60 Ortaya çıkarmak; Smt+Syt BT XIII/24/9		
Törçi-:türemek, doğmak,	üz-: koparmak, ayırmak,		

neşet etmek *Yayılmak; Smt+smt AY IX 590 *Oluşmak; Smt+smt AY IX 591 *Ortaya çıkarmak; Smt+smt AY IX 605 *Harekete geçmek; Smt+smt AY IX 608,610	kesmek, delmek, parçalamak Öz isig üz-: can vermek, ölmek BT XIII/13-3; Smt+Smt		
Tur-: durmak, kalkmak, yükselmek, ayakta olmak, doğmak * Orunta tur-: yaşamak AY VII/548; Smt+Syt * Korkunçta tur-: korkuya kapılmak AY VIII/318 Köngülte tur-: bilince erişmek; Smt+Syt AY X CK 669/807 Yügerü tur-: öne çıkmak, harekete geçmek; Smt+Smt AY VII /335	Ün-: çıkmak, ortaya çıkmak, yükselmek * Sızmak Insadi Sūtra 6		
Turgur-: ortaya çıkmak * Köngül turgur-: :niyet beslemek Smt+syt *Yarlıkançuçı köngül turgur-: merhamet et- smt+syt AY VII/401; AY IX 601; AY X/709 *Kakıg köngül turgur-: sinirlen-, kız- , Smt+smt AY VIII/129 *Yenig köngül turgur-: kötü düşünce besle- smt+syt AY IX 681 Agır Ayag Köngül Turgur-: *Saygı Duy- smt+syt AY X/ XXIX-660 *Yügerü turgur-: öne çıkmak, harekete geçmek AY VII/335 *Törü turgur-: yasa	Üntür-: çıkarmak, yükseltmek *Meydana getirmek ETŞ 13A-11		

yerleştirmek AY VII/334 Smt+smt			
Tut-: tutmak, elinde bulundur- * ėkireçgü köngül tut-: şüphe barındır-, Smt+syt *sėzik köngül tut-:şüphe barındırmak, şüphe duy- Smt+Syt *yaguk tut-: yakınlaştırmak AY VII/331, Smt+smt *Ögin könglin yakın tut-: muhabbet beslemek, Smt+syt AY III/30 *Erig ornag tut-: yerleşmek, ikamet et-, Smt+syt AY V/4	Yaktur-:kopya ettirmek, çoğalttırmak *Bastırmak BTXIII 20/61 BTXIII/40/14-39 BTXIII/ 42-2 BTXIII/ 47-10 ETŞ 26/8		
Tuy-: duymak, sezmek, hissetmek * Aydınlanmak Rm 96-18; Syt+Syt AY IX-37 AY X/ 629-89 RM 668/805	Yaratın-: donanmak, süslenmek, yaratılmak, oluşturulmak * Gayret etmek B.M. 13G-8; Smt+Syt		
Urtur-: vurdurmak, saldırmak, yerleştirme *Kurmak AY IX 117; Smt+Smt	Yarlıka-: emtermek, buyurmak, söylemek, dilemek *Merhamet etmek ETŞ 15-25; Smt+Syt		
Uz et-: iyi hale getirmek * Süslemek AY IX 113 Smt+Smt	Yaykal-: sallanmak, yalpa vurmak * Kabarmak; Smt+Smt İns /22		
Üdrül-: seçilip ayrılmak *Kurtulmak AY X/312 Smt+Syt Üdrül-: seçilip ayrılmak, ayrıl-, seçil- *Kurtulmak; Smt+Smt AY X 304	Yavaltur: yumuşatmak, teskin etmek *Yavaşlamak, Syt+smt ETŞ /10- 17 *Sindirmek, Syt+smt ETŞ 10- 253		
Yarıl-: yarılmak, parçalanmak * Kögzü yarılmak: çok acı	Yıg-: engellemek *Sıyrılmak; Smt+Smt		

çekmek; Smt+Syt AY X/633-217	ETŞ/8-29		
Yavaltur: yumuşatmak, teskin etmek *Dinginleşmek, Syt+smt AY VII 14A 75	**Yügür-:** koşmak *Devam etmek, sürmek, Smt+Syt BT-12B-8		
Yaykal-: sallanmak, yalpa vurmak * çalkalanmak; Smt+Smt AY X/ 630-127			
Yazukla-: hata etmek, suç işlemek * Cezalandırmak; Smt+Smt AY VIII 1586 *Suçlamak; Smt+Syt AY VIII 1427			
Yorı-: Yürümek, gitmek, hareket etmek *Dönmek;Smt+Smt AY VIII 1646 İlgilen-, uğraş- Smt+Smt AY VII 733-734 *Yayıl-; Smt+Smt AY VIII/ 133 *Yönet-, Smt+Syt hükümranlık sür, AY X/629-83			

Not: Tablo numaralandırılması şiir metinlerinde solda bulunan numaralandırma sistemine göre yapılmıştır.

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde yeni anlamlar kazanarak çok anlamlı hale gelen sözcüklerde gelişimin yönünün çoğunlukla somuttan somuta, somuttan soyuta; soyuttan soyuta ve son olarak soyuttan somuta doğru geliştiği gözlenmiştir. *Yüz* sözcüğü yan anlam kazanarak "*yüzey*" anlamında; *alkın- "*tükenmek, mahvolmak*"* eylemi *isig öz alkın-* deyimi ile "ölmek*"* anlamında; *bütür- "*tamamlamak, bitirmek*"* eylemi "büyümek, yetişmek*"* anlamlarını kazanarak somut bir halden tekrar somut bir hale geçerek yeni anlamlar kazanmışlardır. Şiir metinlerinde sıkça görülen somut bir halde iken soyut bir anlam kazanmış sözcükler ise şiirin ve dilin soyutlama gücüne işaret etmektedir. Buna göre *kir- "*girmek" eylemi *nomka kir- "*öğretiyi benimsemek" anlamıyla Budist felsefe ve şiir diline uygun yeni bir anlama kavuşmuştur. *Al- "*almak*"* eylemi de benzer şekilde *buyan al-*

*"*sevap kazanmak*"* anlamı ile; *kėng "*geniş" sözcüğü *"*huzur*", yol* sözcüğü *yavlak yol* "uygunsuz iş" yeni anlamlar kazanmışlardır. Yine şiir metinerinde soyut iken soyut yeni anlamlar kazanmış sözcükler de bulunmuştur. Buna göre dinî metinlerde yoğun şekilde kullanılan *tuy-* "duymak, sezmek, hissetmek" eylemi, bağlamda "*aydınlanmak"* anlamıyla Budizmin esasını aktaracak yeni bir ifade biçimine kavuşmuştur. *Köni "*gerçek, hakik" sözcüğü bağlamda *"*dürüst*"* anlamı ile *kėrtgünç* "inanç*"* sözcüğü "samimiyet" anlamı ile *alp "*cesur, yiğit" anlamı "zor" anlamı ile bağlamda farklı gösterilenler edinmişlerdir. Sıklık oranı az olan soyutken somut anlam kazanmış sözcükler *erig "*öğüt, nasihat" "haraket, tavır"; *amrıl- "*yatıştırmak, sakinleştirmek" eyleminin "bitmek, sona ermek" anlamını, *ser- "*tahammül etmek, katlanmak*"* eylemi *"*bekle-" anlamını kazanarak dilin ve şiir dilinin anlam imkânlarını genişletmiştir. Metinlerin anlam bilim açısından ele alınmış olması, metinler üzerinde daha önceden yapılmış hataların düzeltilmesine de imkân tanımıştır. BT XIII ve ETŞ metinlerinde geçen *küün yaktur-* eylemi, şiir çevirisinde *"*mum yaktır-" şeklinde aktarılmış[30] ve bu hali ile sözcük EDPT[31]'de ve DTS'de[32] bu anlamıyla verilmiştir. Ancak P. Zieme[33] çevirisinden de anlaşılacağı üzere sözcük Eski Türkçe döneminde bulunmayan ve daha sonraki dönemlerde de takibi yapılamayan yeni bir fiile işaret etmektedir. Buna göre *yaktur-* "bastır-" sözcüğü metin bağlamından da anlaşılacağı üzere *küün yaktur- "*adet bastır-" şeklinde şiirin anlamına uygun olarak çevrilmiştir. Burada sorulması ve cevaplanması gereken en önemli husus ise daha önce karşılaşılmayan sonraki dönemlerde de görülmeyen bu eylemin çok anlamlılık ifade edip etmediğinin tespiti noktasında olmalıdır. Eski Türkçe *ya-**: *dön-* eyleminden geliştiği düşünülen sözcüğün –k- kuvvetlendirme ifade eden fiilden fiil yapma ekini ve ettirgenlik eklerini aldığını düşünüldüğünde eylemin anlamının "tekrar ettir-, yeniden yaptır-" anlamlarına geldiği yorumuna ulaşılabilir. Fiilin yeni bir anlam kazanması ise Uygurlar döneminde kopyalama ve çoğaltma faaliyetlerine paralel olarak yazılan şiir metinlerinin, sutraların baskılarının yapılması eylemi neticesinde ortaya çıkmış olabileceği yönündedir. Zira şiir parçalarından birinin hatime bölümünde kişilerin hastalıklardan kurtulmak ve bir sonraki

30 Arat, Reşit Rahmeti (1991). *Eski Türk Şiiri, Ankara:* Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 238-239; Sertkaya, Osman Fikri (2004). "Burkancı (Budist) ve Manici (Maniheist) Türk Edebi Çevreleri", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi,* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s.117

31 Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymolgical Dictinory of Pre- Ttirteenth Century,* Oxford Clarendon Press, p. 900.

32 Nadelyayev, V.M., D. M. Nasilov, E.R. Tenişev, A.M. Şçerbak, (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar*, Leningrad: Akademiya Nauk SSSR İnstitut Yazıkoznaniya, p. 238

33 Zieme, küün <chin. Juan "a rool ofpaper" sözcüğünün gelişimine bağlı olarak fiili tahmin etmiş olmalıdır. Bk. (Zieme, 1985: 156).

yaşamlarında varmak istedikleri haller ile ilgili niyetleri neticesi ile sutraları çoğalttırdıkları bilinmektedir.

yaktur- "bastır-" eyleminin yanı sıra ilk kez karşılşılan birleşik fiiller ve deyim yapıları da temel anlamlarıyla verilmiş ve yeni anlamları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Şiir metinlerinde yeni yan anlamlar kazanarak çok anlamlı hale geçen tüm isim ve fiiller aşağıdaki tabloda verilmeye çalışılmıştır. Birimlerin yeni anlam kazanmasında hiç şüphesiz ki şiirin konusu birinci derecede etkili olmuştur. Buna göre *batur- "*gizle-, batır-, sakla-" eylemi hasat metinlerinde *"*ekmek, dikmek*",* bir diğer şiirde ise "kapatmak*"* anlamlarında kullanılmıştır. Tabloda şiir metinleri mısra başı kafiye düzenine göre iki ana bölümde değerlendirilmiştir. Bu anlamda, anlam değişmeleri bakımından tablolarda iki bölümü birbirinden ayıran en temel unsur, şairlerin kafiye düzenine göre yazdıkları şiirlerde, şiirlerin önce anlam daha sonra yapı bakımından farklı olmalarından kaynaklanmıştır. Buna göre kafiyesiz şiirler bölümü daha çok Budizmin anlatıldığı ve bilgi yoğunluğunun gözlendiği metinler olmuştur. Bu sebeple *altun "*altın" sözcüğü ilk bölümde Buddha'nın *altın ağızını, altın ışıklı sutrayı, altın tekerlekli Çakravartin'i* ya da *altın ışıklı öğretiyi* anlatırken ikinci bölüm şiirleri genel olarak Budizmi benimsemiş yahut benimseyememiş canlı merkezinde ele alınmıştır. Merkezi canlı olan şiirlerde kişilerin uyduğu ve uymadığı kurallar neticesinde düştükleri durumlar sıklıkla işlenmiştir. Bu şiirlerde Budist yaşantı öylesine hâkimdir ki sıklıkla itiraflar, pişmanlıklar, bağışlanan sadakalar anılır. Şiirde karşılaşılan sadece bahsi geçen canlılar değildir, şairin kendini anlattığı, tuttuğu oruçtan, bağışladığı sevaplardan dem vurduğu da gözlenir. Bu sebeple *altun "*altın" sözcüğü bu kez bağlama uygun yeni bir anlam kazanır ve ikinci bölüm şiirlerinde *altun uruglar "*seçkin soylar, nesiller*"*e sık sık dualar edildiği gözlenir. Birinci bölüm şiirlerinde *evir-* "döndürmek*"* eylemi *edgü evir- "*iyilik bağışla-" anlamı ile bir kez geçerek dinde sadakaya ait bilgi düzeyinde kalırken ikinci bölüm şiirlerinde *buyan evir-* "sevap bağışlamak-" anlamı ile beş kez kullanılarak şair tarafından bizzat kullanılır ya da tavsiye edilir. Yine *köngül turgur- "*niyet besle-" eylemi (deyimi) ilk bölüm şiirlerinde *Agır ayag köngül turgur- "*saygı duy-*"*, *yarlıkançuçı köngül turgur- "*merhamet et-*"* eylemleri genellikle Budhha, Bodhisatva ve azizlere yönelik anlatımları ifade etmesi ile yukarıdan aşağıya doğru bir yön bildirmektedir. İkinci bölüm şiirlerinde ise *köngül turgur "*niyet besle-" deyimi bu kez *ökünç köngül turgur "*pişman ol-" şeklinde tespit edilmiştir. Bu da iyi bir Budist olabilme umudunu taşıyan canlıların duygu ifadesidir. Benzer şekilde *agır ulug* ikilemesinde yer alan *agır* "ağır, değerli" sözcüğü birinci bölüm şiirlerinde

"*saygıdeğer*" anlamı ile azizlerin sıfatı durumundayken ikinci bölüm şiirlerinde *agır ulug busat baçag* şeklinde iki ayrı yerde "mübarek oruç" anlamıyla yine dini uygulaması gereken kesimin ihtiyaçlarına yönelik olarak kullanılmıştır. Buna göre sözcüklerin anlamları, anlam alanları, anlam değişmeleri ya da kazandıkları yeni anlamlar yine belirli bir konu etrafında şekillenirler.

1.2. Eş Ve Yakın Anlamlı Sözcüklerin Kullanılması

"İki ya da çok sayıda gösterenin bir tek gösterilene göndermede bulunmasına eş anlamlılık denir. Eşanlamlılık çoğu zaman salt nitelikli olmaktan uzaktır; bu nedenle özdeşlikten çok, anlamca yakınlık belirtir. Çünkü aynı bağlamda hiçbir anlam farklılığı getirmeden birbirinin yerini alabilecek dil göstergeleri yok denecek kadar azdır." (Kıran 2006: 252). Araştırmacıların genel olarak üzerinde hem fikir oldukları konu, hiçbir anlam farkı yaratmadan birbirlerinin yerine kullanılabilecek sözcük çiftlerinin yok denecek kadar az sayıda bulunmasıdır. Palmer, konuyla ilgili olarak dillerde çok nadir olarak görülecek tam olarak eş anlamlı sözcüklerin dilde yaşayamayacağını belirtmiştir (Palmer, 1976: 59-60) Gencan, bu bağlamda en ince ayrıntılarına kadar yakın anlamlı sözcüklerin aynı şeyi anlatabileceklerini böylelikle anlam yönünden denklik içinde olan bu kelimelerin anlamdaş ya da eş anlamlı olarak adlandırılacaklarını belirtmiştir (Gencan, 2001: 549). Benzer bir görüşe sahip olan Toklu, eş anlamlılığın, iki ayrı göstergenin aynı anlama gelemeyeceği ve sadece yakın anlamlara gelebileceği noktasından hareketle, geleneksel olarak "aynı kavramın farklı sözcükler tarafından işaret edilmesi" tanımına itiraz ederek Türkçede eş anlamlı olarak bilinen hürriyet/özgürlük, fert/birey, cemiyet/toplum vb. sözcüklerin birbirinin yerine kullanılamadığını aralarında nüansların olduğunu belirtmiştir (Toklu, 2003: 94-95). Hengirmen, "dilbilim açısından bir dile ait sözcüklerin tam olarak eşanlamlılık sergiledikleri kabul edilmez. Bu hem dildeki en az çaba yasasına aykırıdır, hem de gerçekte böyle sözcükler bulunmamaktadır. Örneğin *yufka* ve *yeğni* "ağır olmayan" anlamına gelmekle eşanlamlı görünür ama kullanıldıkları yerler, böylece anlam değerleri eş değildir. Örneğin *yufka yürekli* denebilir ama *yeğni yürekli* denmez." (Hengirmen, 2009: 159).

Demirci yukarıdaki görüşlere katılmakla birlikte "zaman" mefhumu üzerinde durarak başlangıçta aynı anlamlarda kullanılan sözcüklerin zamanla yeni anlam boyutları kazanarak farklı anlamsal detaylar elde etmeleriyle yakın anlamlı hale gelmiş olabileceklerini dolayısıyle her eş anlamlı kelimenin, eşi kabul edilen diğer sözcüğün yerine uymayabileceğini belirtmiştir. Dilin dönüşümsel yapısının kullanım durumuna göre bir sözcüğü sık kullanımına bağlı olarak her bağlama uygun olarak kabul görebileceğini diğer sözcük çiftinin ise az kullnımla yadırganabileceğini ifade etmiştir (Demirci, 2017: 228). Doğan Aksan da yine zamanın etkisinden bahsederek önceleri yakın anlamlı olan kimi sözcüklerin tarihi gelişim ve değişime maruz kalarak "eşanlamlı" hale gelebildiklerini

örneğin "yollamak ve göndermek" sözcükleri bugün Türkçede eşanlamlı olarak kullanılmaktayken Türkçenin eski dönemlerinde *göndermek (<köndürmek= doğrultmak, yöneltmek), yollamak (yola salmak, uğurlamak)* anlamlarında kullanıldıklarını belirtmiştir (Aksan, 2009: 79).

Karaağaç'a göre dillerde anlam bakımından tamamen birbiri ile örtüşen sözler, genellikle bulunmaz. Eş anlamlı sözler anlam bakımından birbirine benzer olmakla birlikte, birini diğerinden ayıran bir ayrıntıya sahiptirler. Eş anlamlı sözlerin birbiriyle olan anlam yakınlığını açıklamaktan çok, anlam farklılıklarını açıklamak daha zordur. Bunun nedeni öncelikle eş anlamlı sözlerin anlam farklılığının çoğu zaman çok ince ayrıntılarda saklanmış olmasıdır. Bu ince ayrıntı açık olarak kavranamaz. İkinci olarak, eş anlamlı sözlerin farklılığının, kullanılma alanıyla ilgili biçim farklılığı olması da mümkündür. Eş anlamlılar, anlam yönünden yakın sözler oldukları için, bazen birbirleri yerine kullanılırlar." (Karaağaç, 2013: 373). Benzer şekilde Sueda Özbent'e göre de "eşanlamlı görünen kelimeler dahi anlamsal olarak tam örtüşmezler ve her bağlamda birbirlerinin yerine kullanılamazlar ve hatta bu nedenle sistem içerisinde gereklidirler. Örneğin ak ve beyaz, kara ve siyah gibi kelimeler eşanlamlı gibi görünseler dahi, kullanım alanlarına bakıldığında her zaman birbirlerinin yerini alamadıklarını görürüz: Ak akçe, alın akı, sütten çıkmış ak kaşık… / kara gözlüm, kara elmas, kara gün, yüz karası, kara baht... gibi. Sözlüksel alandaki sözcükler kısmen eşanlamlıdır" (Özbent, 2013: 57). Hatipoğlu, konu ile ilgili olarak eş anlamlılık kavramının tamamen göreceli olduğunu, matematiksel bir eşitliğin ileri sürülemeyeceğini ve her eş anlamlı sözcüğün birbirinin yerine kullanılamayacağını belirtmiştir. Ona göre anlamca tamamıyle aynı görünen yapıların arasında ufak da olsa mutlak bir ayrılık bulunmaktadır (Hatipoğlu, 1970: 9). Kelimeler arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıkan eş anlamlılık konusunda dilbilimciler arasında yaygın olarak dilde başlangıçta bir kavramı yansıtmak için birden çok göstergenin kullanılamayacağı görüşü hâkimdir. Bir başka deyişle aynı dilde iki ayrı gösterge bütünüyle aynı anlama gelemez. Eşanlamlılıkta, anlamca yakın ögeler ayrı ayrı göstergelerle dile getirilmektedir (Günay 2015: 124).

Eş anlamlılık konusu üzerinde Doğan "eş anlamlılığın bir derecesi var mıdır? Eş anlamlılığın kaç türü vardır? Eş anlamlılığın ölçütleri nelerdir? Doğal bir dilde tümüyle eş anlamlı sözcükler var mıdır? Doğal bir dilde tümüyle eş anlamlılık mümkün değilse eş anlamlı görülen sözlüksel biçimler arasındaki semantik ilişki nedir? Eş anlamlı biçimler

arasındaki semantik farklılılar nelerdir? Eş anlamlılığın alt anlamlılıkla bir ilişkisi var mıdır? Çok anlamlıkla eş anlamlılık nasıl bir ilişki içindedir? Eş anlamlılık bağlam-bağımlı bir fenomen midir? Anlamsal özdeşlik için dil bilgisel özdeşlik gerekli midir? Eş anlamlıların sözlüklerin yapılanmasındaki önemi nedir?" gibi sorularla eş anlamlılığın ne olduğuna ilişkin soruların yanıtlarına ulaşmaya çalışmıştır. Eş anlamlılığın "birden daha fazla sözcüğün anlamının aynılığı ya da yakınlığı" şeklinde tanımlandığını belirten Doğan, anlam aynılığı ya da yakınlığı salt bir nitelik olarak ele alınamayacağını eş anlamlılık bildiren sözcüklerin yakınlık ve aynılık derecelerinin farklılaşabileceğini belirtmiştir. (Doğan, 2011: 79; 85). Cruse'un eş anlamlılık derecelendirmesini kabul eden Doğan'a göre eş anlamlı sözcükler, mutlak (bütünsel) eş anlamlı, yakın anlamlı ve bilişsel eş anlamlı olmak üzere üç farklı kategoride değerlendirilebilirler. Dilbilimciler, aralarında eş anlamlılık ilişkisi bulunduğunu öne sürebilmek için iki sözcüğün birbirinin yerine kullanılabilirlik özelliği bulunması gerektiği konusunda hem fikir olmuşlardır

Cruse, eş anlamlılığı,

a) Mutlak eş anlamlılık,
b) Bilişsel eş anlamlılık,
c) Yakın eş anlamlılık olmak üzere üç bölümde inceler.

Eş Anlamlılık belirten her iki ögenin her koşulda anlamsal olarak birbirine denk gelme durumuna mutlak eş anlamlılık denilmektedir, Lyons tarafından ortaya atılan (Lyons 1983: 400) ve birçok araştırmacı tarafından kabul görmüş bu görüşe göre "anlamlarının tümü aynı olan, bütün bağlamlarda eş anlamlılık gösteren ve semantik, bilişsel ve bilişsel olmayan tüm ortamlarda da eş değerli olan" sözcük gruplarının mutlak eş değerli olduğunu belirtmiştir (Akt. Pilten 2013: 34). Gerçek eş anlamlılığın çok nadir görüldüğünü belirten Lyons, Ullman'ın görüşleri olan "yanlıksal ve duygusal yükünde bir değişiklik olmaksızın herhangi bir bağlamda birbiri yerine geçebilme" özelliklerini taşımaları gerektiği fikrini savunmaktadır (Lyons, 1983: 399). Bilişsel eş anlamlılık ise Lyons'a göre dilin kullanımı söz konusu olduğunda, belli bir sözcüğün değişik duygusal ya da uyarıcı çağrışımsal nedeniyle bir başkasına tercih edilişi bilişsel eş anlamlılığı ifade etmektedir (Akt, Pilten 2013: 37). Pilten'e göre bilişsel eş anlamlılıktaki sözcük çiftleri aynı semantik anlama girmelerine rağmen farklı gerçek durumları yansıtmaktadır (Pilten, 2013: 44). Buna göre, bu eş anlamlılık derecesi anlam olarak aynı fakat duygu değeri olarak farklı çiftleri yansıtmaktadır. Yakın eş anlama bakıldığında Cruse, "anlamın özünü büyük ölçüde

paylaşan fakat nispeten ikincil açılardan farklılık gösteren sözcüklerdir" şeklinde tanımlamıştır. Bu sözcük çiftlrinden birinin diğer bir diğerine uymayacağı anlam alanları bulunmaktadır. Bu sözcüklerin ana anlam özellikleri bakımından denk ancak ikincil anlam bakımından eş olmadığını belirtmektedir (Akt. Pilten 2013: 45-48).

Dilde bulunan sözcüklerde eş anlamlılığın ortaya çıkmasının nedeni bağlam, coğrafya ve zaman mefhumlarına bağlanmaktadır. Sözcüklerin anlamlarının bulundukları bağlama göre belirlenmesi, onların yeni anlam kazanmalarına yol açar. Kendi anlamı dışında yeni anlam kazanan bu sözcükler, bir başka sözcükle aralarında ufak farklılıklar da olsa eş anlam belirtebilirler. Bir dilin kullanıldığı coğrafyalarda farklı adlandırmalar o dilde eş anlamlı sözcüklerin türemesine neden olabilmektedir. Aralarında yakınlık bulunan bu tür sözcükler dil içerisinde eş anlamlılık belirtebilirler. Örneğin *sofra bezi* yerine kullanılan *peştamal*, *havlu* yerine kullanılan *peşkir* coğrafyaya bağlı kullanımları içermektedir. Zaman kavramına bakıldığında ise dilin dönüşümsel yapısı sözcüklerin anlamlarında değişimlere sebep olduğu için, yeni bağlamlarda farklı anlamlarla kullanılan sözcükler kimi zaman temel anlamından uzaklaşarak bir başka sözcüğün anlamına yakınlaşarak eş anlamlılık bildirebilirler. Bu da dilin zaman içerisinde maruz kaldığı değişimle açıklanmaktadır. Sarı'ya göre;

> Bütün bu bilgiler ışığında, eş anlamlılıkla ilgili incelemelerde üç temel hususun ön plana çıktığı görülmektedir: Bağlam, coğrafya (lehçe/ağız), zaman. Bağlam, kelimenin sözlük anlamından ziyade kullanımıyla ilgili bir terimdir ve yukarıda alıntısı yapılan birçok dilcinin vurguladığı gibi, eş anlamlılıkla ilgili çalışmalarda dikkat edilmesi gereken önemli bir ölçüttür. Sözlüklerde eş anlamlı biçimde verilen birçok kelime, farklı bağlamlarda farklı anlamda kullanılabilmektedir. Yine yukarıda belirtildiği gibi coğrafyaya bağlı eş anlamlılık, lehçe ya da ağızlarda kullanılan kelimeleri içine almaktadır (Sarı, 2011:537). Eş anlamlılık ile ilgili çalışmalarda göz önünde bulundurulması gereken bir diğer unsur zamandır. Esasen dilde ortaya çıkan değişmeleri inceleyen çalışmalarda, zaman faktörü dikkate alınmalıdır. Tarihsel dilbilimi ve art zamanlı incelemelerin temel dayanağı zamandır. Tarihî metinlerde eş anlamlı gibi kullanılan birçok kelime bugün farklı anlam özellikleri kazanmıştır. Bu anlam farklarının sebepleri ve tarihsel uzantılarının incelenmesi, önem arz etmektedir. (Sarı, 2012: 2221).

Eş anlamlı sözcüklerin oluşum şartları dışında sözcüklerin hangilerinin eş anlamlı kabul edilip edilmeyeceğide yine tartışmalı konular arasındadır. Buna göre bir dile yabancı dillerden girmiş ve dilde karşılığı olan sözcüklerin eş anlam olamayacağı, dilde var olan sözcüğün ancak alınan sözcüğün çevirisi olabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır. Eski Uygur Türkçesinde *tsuy "*günah, kabahat*"* anlamında kullanılan sözcük, Türkçede karşılığı

olan *yazuk "*günah, kabaat*"* sözcüğüyle ikileme olarak kullanılmaktadır. Eğer sözcük alındığında çeviri mantığı ile alınmış olsaydı karşılığı *yazuk* şeklinde verilir bir daha da *tsuy* sözcüğü kullanılmazdı. Buna göre eş anlamlı sözcükler yapısal olarak yabancı kelimelerden de oluşabilmektedir. Özellikle dile çeviri eserler vasıtası ile yeni giren sözcükler dilde bulunan yakın anlamlı sözcükle anlamı pekiştirmek gayesi ile yan yana kullanılarak eş anlamlı olarak kabul görürler. Dilde kullanıma bağlı olarak yerleşen yeni sözcük, diğer sözcüğün eş anlamlısı olarak dile yerleşebilir. Gencan'a göre;

> "Türk diline yabancı dillerden gelmiş ve eş anlamlı olarak değerlendirilebilecek sözcükler bulunabilir. Ancak bunlar da aralarında bir nüans olmadan anlamdaşlık belirtmezler. Zira duygu ve imge değerlerinde hiçbir ayırtı olmadan bir kavramın iki anlamdaş sözcükle anlatımına hemen hemen hiç rastlanmaz." (Gencan, 2001: 550)

Demirci de aynı şekilde eş anlamlı yapılar Türkçe ve yabancı kelimelerden oluşabileceğini eş anlamlı bir sözcüğün bir cümlelen çıkarılıp yerine diğer eş anlamlının uymayışının toplumun sözcüğü kabullenip kabullenmemesi ile ilgili olduğunu, ortaya çıkacak ve kulağa hoş gelmeyen ve yadırganan kullanımların tamamıyle bu kabullenişle ilgili olduğunu belirtmiştir. Atasözleri, deyimler, kalıpsözler ve vecizelerde toplumsl hafızada yer alan kullanımların adeta sözcüğü kalıplaştırdığını belirtmiştir (Demirci, 2017: 228). Eş anlamlı sözcüklerin dilde kullanımlarına farklı bir açıdan bakıldığında eş ve yakın anlam belirten kullanımlar Aksan'a göre;

> "Bir dilde, birbirine yakın anlamda birçok sözcüğün bulunması o dilin zenginliğini, işlenmişliğini gösteren özelliklerdendir. Örneğin Türkçede *darılmak, küsmek, gücenmek, incinmek, alınmak* gibi, aynı kavram alanından, aralarında ince kullanım ayrımları olan göstergelerin bulunması bunun tanıklarındandır." (Aksan, 2009: 78);

Eş anlamlılık hadisesinin oluşabilmesi için dilin uzun bir süre işlek olarak kullanılması gerektiğini belirten Aksan, bu şekilde eş anlamlı sözcük kullanımlarına bakılarak dilin yaşına ait saptamaların yapılabileceğini belirtmiştir (Aksan, 2009: 79). Aksan'ın bu görüşlerinden hareketle Eski UygurTürkçesi şiir metinlerinde yoğun şekilde karşılaşılan yakın eş anlamlı sözcükler işlek bir dilin varlığına işaret etmektedir. *Tile- iste, küse-* "istemek, arzu et-", *yaruk, yaşuk, yaltrık "ışık, parltı", kadgu, busuş, emgek* "kaygı, keder, sıkıntı" vb. özcükler dilin işlek şekilde kullanılarak aralarında ufak farklılıklar bulunan sözcüklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde eş anlamlı sözcüklerle en çok ikilemeler içinde karşılaşılmıştır. Yakın eş anlamlı sözcüklerin yoğun şekilde kullanıldığı eserlerde eş anlamlı sözcükler, sözcük

tekrarına düşmemek ya da anlatılanı daha etkili bir hale getirmek amacıyla tercih edilmiştir.

1.2.1. Yakın Eş Anlamlılık (near synonyms, plesionyms)

Cruse, "anlamın özünü büyük ölçüde paylaşan fakat nispeten ikincil açılardan farklılık gösteren sözcüklerdir" şeklinde tanımlamıştır. Bu sözcük çiftlerinden birinin diğer bir diğerine uymayacağı anlam alanları bulunmaktadır. Bu sözcüklerin ana anlam özellikleri bakımından denk ancak ikincil anlam bakımından eş olmadığını belirtmektedir (Akt. Pilten 2013: 45-48)

Ört- (ört-, kapatmak) **Kizle-** (gizle-) **Yaşur-** (gizlemek) **Batur-** (gizle-, sakla-)

Açın-: (açmak, dağıtmak); **Yad-:** (yaymak, dağıtmak)

üstünki ol kılınçlarımın ökünür men
üküş telim yazuklarımın bilinür men
özüm amtı **açınur men yadınur** men
örtmez kizlemez yaşurmaz baturmaz men (BT XIII-5/37)

"yukarıdaki o hareketlerimden pişmanlık duyarım, (işlediğim) bütün günahlarımı itiraf ediyorum kendim şimdi bunları açıp ortaya döküyorum hiçbirini örtmem, gizlemem, saklamam ve kapatmam."

Bu şiir, kötü amellerinden pişmanlık duyan bir Budist'in günahlarını itiraf ettiği bir durumu ifade etmektedir. Jung'a göre vicdan özellikle de rahatsız bir vicdan cennetin bir hediyesi olabilir; eğer özeleştiri amacıyla kullanılırsa gerçek bir lütuftur (Jung, 1998: 55). İnsan psikolojisine ağırlık veren günahlar tüm dinlerde insanoğlunu rahatsız eden bir ruh hali oluşturmuştur. Şiirde Budist kişinin günahlarını saklamadan ve gizlemeden itiraf etmesi ilgi çekici görünmektedir. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde sıkça karşılaşılan *yazuklarımın bilinür men amtı açınur men yadınur men "*günahlarımın farkındayım, şimdi bunları açıp ortaya döküyorum*"*kalıp ifadesi Budistlerin günahlarını ne şekilde ortaya koyduğu düşüncesini akla getirmektedir. Budizm'in etkilendiği Hinduizm'e bakıldığında günahlar aydınlanmanın önündeki en büyük engel sayılmaktadır. Böylelikle günahlardan kurtulma din adına bir inanırın yapması gereken en büyük ibadet çeşididir. Hinduizm'de arınma pekçok şekilde gerçekleşebilir. Kimi zaman Ganj nehri bir arınma vesilesi iken

kimi zaman tekrarlanan bir zikir ya da meditasyon kişiyi günahlarından arındırabilir (Arslan, 2013: 115) Budizm'le aynı tarihlerde ortaya çıkan Caynizm[34]'de bir guru[35] veya sadhu önünde tövbe etmek ve işlediği günahlardan pişmanlık duymak, asketizmin[36] gerekleri arasındadır (Arslan, 2013: 253)

> "Caynist munilerin derûnî tapas uygulamaları arasında ise cehâlet nedeniyle işlenen günahlardan pişmanlık duyma, yaşlılara saygı, ve hürmet, diğer munilere hizmet, kutsal metinleri okuma ve üzerinde tefekkür etme, bütün bencil düşüncelerden uzaklaşma, derin düşünceye dalma (dhyana) yer alır. Bunlar arasında meditasyon çok önemlidir ve ona çok zaman ayrılır. Böylece hem zihinsel huzur ve sükûnet elde edilir, hem de daha üst manevî safhalara (gunasthana) geçiş için iç kontrol geliştirilir. Caynizm'de konsantrasyon objesine önem verilir. Zira objenin durumuna göre tefekkürün iyi veya kötü, dolayısıyla ulaşılan sonucun da iyi veya kötü olacağına inanılmaktadır." (Akt. Arslan 2013: 254

Yani kişi, saklamadan ve gizlemeden günahlarını açıkça ortaya koymakta ve bunlardan rahatsızlık duymaktadır. Pişmanlık ve arınma kişinin aydınlanmasında en önemli unsur olarak kabul edilmektedir. Budizmde yukarıda bahsedilen dinlerde olduğu gibi "günah itirafı" denilen ve kıdemli bir rahip tarafından yönetilen aylık toplantılarda itiraf ve kefaret uygulamalarının olduğu bilinmektedir (Küçük 2018: 238). Şiirde yer alan eş anlamlı sözcükler incelendiğinde bazı yapıların mutlak eşanlamlı ve bazılarının ya yakın anlamlı olduğu görülmektedr. *Üküş-telim* ifadesi ve *kizle-* ve *yaşur-* sözcükleri birbirlerinin yerine kullanılabilen ve birbirlerinin anlamlarını daha iyi karşılayabilen sözcüklerken *açın-, yadın-; ört-, kizle- ve batur-* eylemleri birbirleri arasında yakınlık bulunan sözcüklerdir.

Sansız sakışsız (sayısız) **Kolusuz** (sayısız, hesapsız),

ür ırak (uzun zaman, geçmiş**)**

Erklig Türklüg (güçlü kuvvetli**)**

men uyur[37] men toyına
öngre ertmiş **ür ırak**
sansız sakışsız kolusuz

34 M.Ö. VI. Yüzyılda Hinduizmdeki kast sistemi, Brahman sınıfına ve kanlı kurban törenlerine karşı ortaya çıkmış bir dindir. Hindistan'a mensup bir din olan Caynizm, bazı araştırmacılar tarafından bir mezhep veya tarikat ve özellikle de Budizm'in bir kolu olarak gösterilmiştir. Ancak bu dinin Budizm'den ayrılan bazı özellikleri bulunmaktadır (Küçük, Tümer 2018: 173).
35 Yaşayan bir gelenek olan Yoga grular tarafından ormanda, evlerde veya farklı mekanlarda öğrencilere öğretilir. Gurular bu anlamda geleneği nesilden nesile aktaran kişilerdir (Arslan 2013: 29).
36 dhyana (meditasyon), dikşa (manevî inisiasyon), tapas (asketizm) dinlerdeki farklı isimlendirmelerdir.
37 Çağatay, Asilzade, muktedir anlmında kullanılmış olduğunu belirtmiştir (1945: 115).

asanki kalplar içinte
antag yme üdlerte
erklig türklüg kan boltum (AY Kaya X/76).

"ey rahipler asilzade olan ben, uzun müddet önce, sayılamayacak kadarki geçmiş zamanlarda, işte öyle zamanlarda güçlü kuvvetli bir han idim,"

Bu şiir, Altun Yaruk X. Bölüme ait bir şiirdir. Şiirden önce "Şehzade ile Aç Bars" hikayesi anlatılmış ve sonrasında Buddha'nın ağzından bu hikaye tekrar manzum şekilde ifade edilmiştir. Şiirin mukaddimesi olan yukarıdaki bölüm Buddha'nın yine bir asilzade olan Mahasattvi ile ortak yönünü hatırlatması ile başlamıştır. Aydınlanma noktasında hem model olan hem de anlattıklarıyla aydınlanma bilgisi veren Buddha etkileyici anlatım yöntemleriyle manzum bölümün anlatıcısı konumundadır. Metinde kullanılan ür-ırak "uzun zaman-geçmiş"; erk, türk "güç, kuvvet" ve sansız sakışsız[38] ve ülgüsüz "sayısız, hesapsız" sözcükleri yakın anlamlı kullanımlardır. Giriş bölümünde art arda bunca eş anlamlı sözcüğün kullanılmış olması hiç şüphesiz ki anlamı kuvvetlendirmek ve etkiyi arttırmak amacıyladır.

Agır (mübarek) **Ulug** (yüce)

Bek (pek) katıg (katı)

yėme kutlug kėng şipkanlıg yunt yıl
sekizinç ay bir yangı **agır ulug** posat
baçag kün üze: men üç erdinilerte
bek katıg süzük kėrtgünç köngüllüg

upasanç zaraki? (BT XIII-20/42)

"Kutlu 'geng' da denen at yılın, sekizinci ayının ilk günü olan mübarek büyük oruç gününde, ben üç cevhere sağlamca ve temiz gönül ile inanan Budist mümine Şaraki. "

Yukarıdaki şiirde oruç günü mübarek olarak nitelendirilmiştir. Soothill tarafından festival günleri olrak tanımlanan ve aslında Brahman'ın kanlı kurban törenlerine hazırlık günü olan fakat sonradan ayda altı gün tutulan orucu ifade etmektedir (Soothill, 1937:

38 Sansız sakışsız ifadesi ikilemedir. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde "San ve sakış" sözcükleri sayı anlamında genellikle ikileme içinde kullanılmıştır. Bu sözcükler arasında daha yakın bir anlam ilişkisi bulunmaktadır.

330). Budizmdeki perhiz şeklinde bazı besinleri yememek olarak yapılan bu ibadet, Caynizm'de de çok daha ağır hükümleri olan ve üst üste 40 günü kapsayan bir süreçtir (Küçük, Tümer 2018: 551). Budizm'e bu dinlerden geçtiği düşünülen ibadet, şiir metinlerinde de görülmektedir. Şiirlerde mübarek olarak tanımlanan oruç, *agır –ulug* "mübarek" yakın anlamlı ikileme sözcükler ile nitelendirilmiştir. *Agır ve ulug* sözcükleri temel anlamları dışında yeni anlamlar kazanmış kelimelerdir. Yeni anlamlar üzerinden değişen anlamsal değerler, tek bir gösterileni işaret ederek anlamsal bir yakınlığa kavuşmuştur. Metinde üç cevher olarak adlandırılan Buddha, Dharma ve Sangha yolunda ilerleyen ve oruç tutarak nefsine engel olmaya çalışan bir budistin sağlam inancından söz edilmektedir. *Bek* "pek, sağlam" *katıg* "katı" sözcükleri de yine farklı bağlamlarda farklı anlam değerine sahip olacak yakın anlamlı sözcüklerdir.

1.2.2. Mutlak Eş Anlamlılık/ Bütünsel Eş Anlamlılık

Eş Anlamlılık belirten her iki öğenin her koşulda anlamsal olarak birbirine denk gelme durumuna mutlak eş anlamlılık denilmektedir, Lyons tarafından ortaya atılan (Lyons, 1983: 400) ve birçok araştırmacı tarafından kabul görmüş bu görüşe göre "anlamlarının tümü aynı olan, bütün bağlamlarda eş anlamlılık gösteren ve semantik, bilişsel ve bilişsel olmayan tüm ortamlarda da eş değerli olan" sözcük gruplarının mutlak eş değerli olduğunu belirtmiştir (Akt. Pilten 2013: 34). Gerçek eş anlamlılığın çok nadir görüldüğünü belirten Lyons, Ullman'ın görüşleri olan "yanlıksal ve duygusal yükünde bir değişiklik olmaksızın herhangi bir bağlamda birbiri yerine geçebilme" özelliklerini taşımaları gerektiği fikrini savunmaktadır (Akt. Lyons 1983: 399).

Ög (anne); Ana (anne)

kayu neçe ımug ınag burkanlarnıng.
kamagunung yalanguz ögi siz erür siz.
kamagta yėg arıg süzük bolmak üze.
kamaglıg siz anası siz yarlıkarsiz. (ETŞ 14/27)

"daha nice ümit ve destek olan buddhaların, hepsinin biricik annesi siz oluyorsunuz; herkesten üstün, temiz, duru olmakla herkesinsiniz, annesisiniz, merhamet edersiniz."

Şiir metninde pekçok Buddha için umut ve dayanak olan, saf ve temiz niteliği ile tıpkı bir anne gibi herkesi merhameti ile kuşatan Buddha'dan bahsedilmektedir. Buna göre şiir metninde "Buddha annedir"[39] metaforu kullanılmıştır. Budizm'in ilk dönemleri her ne kadar kadına karşı negatif bir tutum içinde olsa da daha sonraki dönemlerde kadınların Sangha Teşkilatına kabul edilmesiyle bu kötü bakış açısı kırılmaya çalışılmıştır. Ancak temelde Buddha'nın kadınlara bakış açısı da düşünüldüğünde Budizm'de kadın vücudunda olmak her zaman kötü olarak kabul edilmiştir. Kadının toplumda değer gördüğü konum, onun "görevli olarak algılandığı" çoğalma, doğurganlık işlevine yüklenmiştir. Kadınların "annelik" vasfı Budizm'de kutsal kabul edilmiştir. Annelerin merhameti, koruyucu, kollayıcı tabiatları Buddha ile bağdaştırılmıştır. Düşgün'e göre birçok metinde baba ve anne olarak karşılaşılan Buddha, "arttıran", "çoğaltan" anne vasfıyla nitelendirilmektedir (Düşgün, 2011: 45-46).

Budist metinlerde birçok açıdan Buddha ile benzerlikler gösteren Nilüfer çiçeği Zimmer'e göre, evrenin yaratılışında Brahmayı doğuran bu anlamda evrenin rahminin kapısı ve üreme organı olarak düşünülen bir imgedir (Zimmer, 2004: 104-105). Şiir'de yer alan saf ve temiz olma[40] ibaresi lotus çiçeğinin bu niteliğine bir gönderme olarak düşünülebilir. Zira pek çok yerde kullanılan Buddha Lotus'tur metaforu dolaylı yönden Buddha'nın annelik vasfına gönderme yapmaktadır. Şiir metninde karşılaşılan *ög* ve *ana* sözcükleri her bağlamda birbirine uyum sağlayabilecek mutlak eş anlamlı kelimelerdir. Sözcüklerin eş anlamlı olarak tercih edilmiş olması şiirin estetik boyutuna ve dilin zenginliğine işaret etmektedir.

Tezgürü (kovup kaçır-) **Kaçurmak** (kaçır-)

ilki tözi arıg bilge biliglig.
ėdiz uçruglug tug örü tikip.
igid sakınçlıg yad yagılarıg.
ırak **tezgürü kaçurmak** üze.
içtin sıngarkı köni yorıglıg.
ėlin uluşın uz küzetdeçi.

39 Mağfiret Kemal Yunusoğlu, "metaforlar" isimli eserinde Buddha Annedir metaforuna yer vermemiştir. Bu metafora yer verilmemiş olması Budizm'in kadına bakış açısı ile ilgili olmalıdır. Ancak Yunusoğlu'nda bulunan Buddha Lėnhua'dır metaforu dolaylı olarak Buddha'nın anne olduğunu işaret etmektedir. bk. Yunusoğlu 2016: 99).

40 Budizm'de nilüfer çiçeği köklerini çamurdan almasına rağmen suyun yüzeyinde saf ve berrak şekilde kendini gösteren bir çiçektir. Günahlar, ızdıraplar ile yaşantısını sürdüren ve aydınlanma ile saflaşıp temizlenen Buddha da bu anlamda lotus çiçeğine benzetilmektedir.

indir-a kidu tuvaça raca.
ıduk ėligke yükünürmen. (ETŞ 10/232)

“Aslı esâsı temiz hikmet olan, yükseklere çıkan tuğunu dikip, yanlış düşünceli yabancı düşmanları uzaklara kovup, kaçırmak suretiyle iç bakımından dürüst hareketli, halkını, memleketini iyice koruyan Indraketudhvaja raja, mukaddes hükümdarın önünde hürmetle eğilirim.”

Şiir metninde İndra Tanrı’nın düşmanları kaçırıp uzaklaştırmasından bahsedilmektedir. Karakaş’a göre ilk insan olan Hormuzta Tanrı (Zurvan yani Ezrua’dan çıkmış bir varlık, İran geleneğinde Hurmuz) karanlık güçlerle savaşması için beş oğlu ile birlikte (ateş, ruzgar, su, ışık ve hava) mücedele etmiştir (Karakaş, 2010: 101). Onun bu mücadelesi aydınlığın karanlığa, iyliğin kötülüğe mücadelesi olarak bilinmektedir. Gakkai, İndra’nın yağmur, fırtına ve savaş tanrısı olduğunu belirtmektedir. Onun bu savaşçı kimliği Rigveda’da da yer almış ve büyük bir kahraman olarak nitelendirilmiştir (Gakkai, 2002: İndra mad.)

Budist metinlerinde Sakra olarak bilinen İndra, tüm tanrıların kralı durumundadır. Doğa olayları, gökyüzü Tanrısı ve cennetin hükümdarı olarak bilinen İndra, (Soothill 1937: 481) memleketini ve canlıları kötülüklerden uzaklaştıran Tanrı hükümdardır. Şiir metninde bahsedilen “tuğ” Tokyürek’e göre, Buddha’nın öğretisini temsil etmektedir (Tokyürek, 2011: 221). Zeren’e göre ise Tanrı İndra’nın bayrağı bayramı”olarak bilinen Hint krallarının, şehrin merkezindeki bir direği bu tanrının kumaştan resimleri ile kapladığı kutlamalar olmalıdır (Akt. Zeren 712). İndra’nın tuğu ile bu kutlamalara gönderme yapıldığı düşünülmektedir.

Şiir metinlerinde hikmetli, temiz, bilgili ülkesini ve canlıları koruyan Tanrı hükümdar İndra, düşmanlarını kaçıran kişi olarak gösterilmiştir. *Tezgür-* ve *kaçur-* eylemlerinin aynı anda kullanıldığı metinde eylemlerin mutlak eş anlamlı olduğu, anlamsal açıdan farklılıklarının bulunmadığı görülmüştür.

Ögrünç (sevinç) Sevinç (sevinç)

üstün orunta erigme kamag tengriler erkligi
altın yėrde yorıgma yalanguklarnıng begleri
turgurzunlar kamagun **ögrünç sevinç** köngülüg

eliglerin kavşurup tınglazunlar sözleyin (AY Çetin VIII/5)

"**gökyüzünde bulunan bütün tanrıların muktedirleri, yeryüzünde yaşayan insanların hanları, bütünüyle sevgi dolu bir kalp barındırsınlar (ve) ellerini kavuşturup dinlesinler (ben) söyleyeyim."**

Budizm'de Tanrılar ve insanlar yaşam şekli olarak birbirinden ayrılmıştır. Tanrı yaşam şekli ızdırabın olmadığı bir hayat şekli olması nedeniyle canlıların ulaşmak istediği bir derecedir. Tokyürek'e göre çok güçlü karaktere sahip, uzun yaşayan, insanlardan daha mutlu bir hayat süren bu anlamıyla en iyi yaşam biçimi olan tanrılar dünyası, iyi tohum ve iyi yaşantılar neticesinde kazanılmaktadır (Tokyürek, 2011: 358).

Şiir metninde gökyüzünde yaşadığı belirtilen tanrılar Budizm'de kademe kademe gökyüzünde bulunmaktadır. Örneğin bir kısmı Sumeru'nın üçüncü katında iken bazıları Sumeru'nun zirvesine konuşlanmıştır. Tanrıların bu gökyüzünde bulunmaları ile ilgili Skr. Deva sözcüğüne bakıldığında Tokyürek "parlamak" anlamındaki **diw* kökünden, "göksel, ışıkla ilgili" sözcüğüne dayandırmakta ve Deva'sözcüğünün de "göksel ruh" anlamına geldiğini belirtmektedir (Tokyürek, 2011: 387).

Budist metinlerde insanların yaşadığı yer ile ilgili olarak ise dvipa "kıta, ada" sözcükleri geçmekte bunlar ise "yėr yüzü, yėr" şeklinde ifade edilmektedir. İnsanlar ve tanrılar on hayat şekli içinde bulundukları için samsāra döngüsüne tabi olarak yaşamaktadırlar ve böylelikle doğum ve ölümü defaatle yaşamışlardır. Şimdi içinde bulundukları hal bir önceki karmalarının neticesi olan bu canlılar aydınlanıncaya kadar bu döngüden kurtulamazlar. Yukarıdaki şiir parçası on hayat şeklinde yaşayan tanrı ve insanlara öğretiyi rehber edinmelerini öğütleyen bir çağrı olarak düşünülebilir. Bu şiir parçasına göre tanrı ve insanlardan beklenen tek şey ise sevgi dolu bir kalp ile öğretiye yönelmeleridir.

1.2.3. Bilişsel Eş Anlamlılık

Lyons, dilin kullanımı söz konusu olduğunda, belli birsözcüğün değişik duygusal ya da uyarıcı çağrışımsal nedeniyle bir başkasına tercih edilişi bilişsel eş anlamlılığı ifade etmektedir (Akt, Pilten 2013: 37). Pilten'e göre bilişsel eş anlamlılıktaki sözcük çiftleri aynı semantik anlama girmelerine rağmen farklı gerçek durumları yansıtmaktadır (Pilten,

2013: 44). Buna göre bu eş anlamlılık derecesi anlam olarak aynı fakat duygu değeri olarak farklı çiftleri yansıtmaktadır.

Yıgla-: Ağlamak; Yaşı aka tökül-: (göz) yaşı ak-, ağlamak

maharatı ėlig kan
açıg ünin **yıglayu**
örü turtı orunıntın
yakın bartı kėntü özi
hatun kamılmış orunka
sogık suvın bügürti
etözinge bütürü
ol sogık suv küçinte
ėlig begning hatunı
ötrü timin ėtilti
ançakaya öglenti
yaşı aka tökülti
ėlig begke ayıtdı (AY Gulcalı/X/296)

"maharatı hükümdar han acı sesiyle ağlayarak yerinden kalkıp hatununun yattığı yere yaklaşıp onun vücuduna soğuk su serpti, bu sayede hükümdarın hatunu hemen kendine geldi, aklı başına geldi ve gözünden yaşlar dökülerek hükümdara şöyle söyledi:"

Şehzade ile aç pars hikâyesine ait bu şiir parçasında, Prens Mahasattvi'yi kaybeden anne ve babanın bu kayıp ardından yaşadıkları trajedi lirik bir üslupla anlatılmıştır. Prens Mahasattvi aç bir parsa merhamet ederek canını feda etmiş, böylelikle bodhisattvalık makamına ulaşmıştır. Mahāyāna Budizmi'nde sıklıkla karşılaşılan "başkalarının faydası için canını feda etme" anlayışı, bu şiir metninde yine tėgin/han[41] çerçevesinde sunulmuştur. Büyük taşıt olarak herkesi kapsayan bir din anlayışını sunan Mahāyāna mezhebi, Küçük'e göre herkese cevap verebilen, herkesin ihtiyaçlarını gideren ve doktrinlerin halkın anlayacağı tarzda basitleştirilerek anlatımını önemseyen bir din anlayışıdır (Küçük, 2018: 243) Şiir metninin herkesin anlayabileceği şekilde

41 Kraliyet mensuplarının ülkeleri için canını verme anlayışı Hinduizm geleneklerinde var olan bir inanıştır. Mitolojiye dayanan bu anlayışta ülkesine 12 yıl hizmet vermiş yöneticiler ölümle mükafatlandırılmıştır (Ruben 2004: 65).

hikâyeleştirilerek anlatılmış olması elbette ki anlatımı etkili kılma yöntemlerinden biridir. Şairin şiir içinde eş anlamlı sözcüklerden faydalanması da şiiri tek düzelikten kurtarmak ve okuyucu ya da dinleyiciyi metne bağlayabilmek gayesi ile tercih edilmiş olmalıdır. Canını feda eden prensin ardından anne ve babası gözyaşlarına boğulması, şiir metninde *yıgla-*, *yaşı aka tökül-* eylemleri ile sunulmuştur. "Ağlamak" fiilini işaret eden bu eylemlerin farklı durumları işaretledikleri aralarında nüanslar bulunduğu bilinmektedir. Buna göre *yaş tökül-* eylemi daha istemsiz bir durumu işaret ederken *yıgla-* daha bilinçli bir eylemin ifadesidir. Şiir metninde farklı durumlar için eş anlamlı eylemlerin kullanılması dilin işlekliğini ve zenginliğini yansıtmaktadır.

Ölümke uğra-: ölmek;

Yitmiş yokadmış bol-: ölmek

bo busuşug sakınçıg sözlegeli kim ugay
çommış batmış erür men
busuşlug taluy içinte
ugramış men ölümke
unakaya kiçmedin
atayım üçün korkar men
yitmiş yokadmış bolgay mu tėp (AY Kaya X/32).

"bu kederli düşüncenin (rüyanın) yorumunu bana kim söyleyebilecek, keder denizi içinde boğulup batmışım ben, daha ölmeden ölmüşüm, yavrum ölmüş müdür diye endişeleniyorum"

Zevk sefa içinde keyifli bir hayat süren Siddharta Guatama gezintiye çıktığı bir gün karşılaştığı sakat, yaşlı, kokuşmuş bir ceset ile hayatın eğlenceden ibaret olamayacağını yaşlılık, hastalık, ölüm ve acılarla hayatın her an içiçe olduğunu farkederek gerçeğin peşine düşmüştür. Yukarıdaki şiirde yavrusu ölen bir annenin ızdırapla tanışması ve "keder denizi" olarak tanımladığı hayata battığını bildirmesi Budizm'in temel düşüncelerinden biridir. Budizm'e göre hayat ızdırabın ta kendisidir. Bu ızdıraplı yaşantıyı bir denize benzeten Budist muhayyilesi, kıyıya çıkmayı bir kurtuluş olarak düşünmüş bu hayat yolculuğunu ise Samsārā olarak adlandırmıştır. Dünya hayatı içinde ölümle tanışan bir annenin ızdırabını yansıtan metin, dünya ızdıraplarını *kiçmedin ölümke uğra- "*ölmeden ölmek" olarak anlatmıştır. Şiirde eş anlamlı olarak kullanılmış *ölümke uğra-, yitmiş*

*yokadmış bol- "*ölmek" eylemleri şairin akıcı uslübunu güçlendiren ve anlatımı etkili kılan kullanımlardan biridir.

Kolun-: istemek

Ötügçi bol-: istemek, niyaz etmek

öz bakşıka üç erdini kutınga ınanıp.
ögdi sözlep tapıg tutup öz boşug **kolunu.**
öngilerning buyanınga töz eyin ögirü.
ürgüt nomlap ür turzun tep **ötügçi bolzunlar.** (ETŞ Arat 13/17)

"kendi üstatlarına ve üç cevher kutsallığına inanıp, övgüler düzüp kulluk ederek kendi bağışlanmasını isteyip, başkalarının iyiliklerine içten sevinip, daima öğretiden bahsedip, uzun yaşamayı istesinler."

Bir Budisti kurtuluşa eriştirecek olan şey "üç cevher" olarak adlandırılan Buddha, öğreti ve cemaat yolundan gitmektir. Budistlere kurtuluş yolunu, hakikatleri anlatan üstatlara uyarak günahlarından pişmanlık duymaları ve bu günahlardan da yine üstatları yardımıyla arınmaları Budizm'de görülen uygulamalardır. Küçük'e göre ayda iki kez toplanılan ve "günah itirafı" denilen toplantılarda kıdemli bir rahip yönetiminde yıllık arınmalar gerçekleştirilmektedir (Küçük, 2018: 238). Doğru yolda giden ve arınmalar gerçekleştiren, kalbini daima doğru ve temiz tutan, iyilik yapıp iyilik düşünen ve öğretiden beslenip daima ondan bahseden Budistlere yönelik tavsiyelerin bulunduğu şiir metninde *kolun- "*istemek*" ve ötügçi bol- "*niyaz etmek" eylemleri farklı durumları yansıtsa da temelde aynı anlama gelmektedir. Yine bu sözcüklerin farklı kullanımları şairin şiirinin etki gücünü arttırmak gayesi ile olmalıdır.

Tablo 2. Eski Uygur şiirinde eş anlamlı sözcükler.

Mutlak Eşanlamlılık		**Yakın Eşanlamlılık**		**Bilişsel Eşanlamlılık**	
Bölüm I	Bölüm II	Bölüm I	Bölüm II	Bölüm I	Bölüm II
Köy- Örten-	Yabız yavlak	Öçür- kiter-	yarsınçıg yavız	Tug- Ajunınta bar-	İsig tın kesil- Etöz kamıl-
Vihar, sengrem	vrhar sangram	çoglug yalınlıg	Alku barça	Yıgıl-, yumgın kel-	uç kıdıg yok ulsuz tüpsüz
	Yalvar- Ötün-	Tiki, ün	körgüsüz yavız	Erinçke- Yarlıkançuçı köngül turgur-	
	Oz- Kutrul-	Kadguluk emgeklig	öçzün alkınzun kitzün tarıkzun	Ölümke uğra- Yitmiş yokadmış bol-	
	Ata kang	Başdınkı ilki	Yit- Yokad-	Etözün yėrke çal- Yėrte tüşüp yat-	
		Yıgla-, telmir-	Üzüksüz Turkaru	Yaşı ak- Yıgla-	
		Etin ün	busuşsuz kutlug	Yaşı aka tökül- Yıgla-	
		Tile- küse-	ugusuz sergüsüz unçsuz	Seril- Ėnç kıl-	
		Asıl-, üstel- (artmak)	tükel egsüksüz	Etözün buşı bėr- Etözin kemiş-	
		Ög, ana	burun ertmiş öngdün		
		Sezik, ėkireçgü	Örletil- keglen-		
		Orun, yer			
		Busuş, kadgu			
		etözi isig özi			

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde aynı mısrada bulunmayan fakat aynı üçlük, dörtlük, beşlik vb. mısralarda yer alan ve eş anlamlılık bildiren morfemler yukarıdaki tabloda yer almaktadır. Eş ve yakın anlamlı sözcüklerin daha sık görüldüğü tabloda, mutlak eş anlamlı sözcükler sınırlı kullanılmıştır. Bilişsel eş anlamlı sözcüklerin daha çok Altun Yaruk içindeki "çatiklerin" anlatıldığı bölümde kullanılması dikkat çekicidir. Hikâye üslubu ile aktarılan bölümün dinleyici ve okuyucu üzerindeki etkiyi arttırabilmek gayesi ile bu yapılardan yararlanıldığı düşünülmektedir. Bunun dışında anlam olarak mutlak ya da yakın bir anlam bildiren eş anlamlı sözcükler bazen ikilemeler içerisinde yer almıştır. Şiir metinlerinin tamamına hâkim olan bu yapılar daha önce "ikilemeler" bölümünde yer aldığı için yukarıdaki tablo farklı bir bakış açısıyla sunulmuştur. Şiir metinleri içerisinde yer alan eş anlamlılık bildiren ikilemeler aşağıdadır.

yelvi kömen "sihir büyü" *,yarut- yaşut-* "aydınlatmak ışıtmak", *keng tering* "genişlik derinlik" *ulsuz tüpsüz* "uçsuz bucaksız", *şlok takşut* "şiir, şarkı", *küy- küzet-* "koru- gözet-", *kınıg katıg bek* "acımasız kıyıcı kat", *enç menig* "huzur mutluluk*" yėr orun* "yer, mahal*",* *yagısız yavlaksız* "düşmansız tehlikesiz", *ig agrıg* "hastalık" *ėl uluş* "memleket, ülke" *igsiz kemsiz busuşsuz* "hastalıksız dertsiz", *aya- agırla-* "saygı hürmet" *öy- sakın-* "düşün-" *ög- alka-* "övmek, takdir etmek" *san sakış* "sayı hesap", *kolusuz yėtinçsiz* "sınırsız ulaşılmaz" *erklig türklüg* "güçlü kuvvetli" *çoglug yalınlıg* "ışıltılı parıltılı, haşmet" *agır ayag* "saygı, hürmet" *erşi karşı* "kavga anlaşmazlık" *ed tavar* "mal mülk" *busuş kadgu* "keder kaygı" *kut buyan* "saadet bahtiyarlık" *üküş telim* "pek çok, sayısız" *sugançıg tatıglıg* "hoş, tatlı, mükemmel" *tapıg udug* "saygı hürmet*" yok kurug* "yokluk boşluk" *aglak arıg* "sessiz sakin" *yıd yıpar* "güzel kokulu, mis kokulu" *arıg silig* "saf temiz", *at(lıg) küü(lüg)* "ad, şan" *kan- büt-* "tamamlanmak, yerine gelmek", *küse- yalbar-* "istemek, arzu etmek" *tıltag eyin "*sebep" *ülgüsüz sansız* "sayısız hesapsız" *ürüg uzatı* "sürekli daima" *yavaş serimlig* "sakin sabırlı" *tikim ėdiz* "yüksek" *sögütlerte arıgta* "ağaç orman", *ün tiki* "gürültü, ses" *taluy ügüz* "okyanus", *umug ınag* "umut, dayanak" *iş ködüg* "iş, güç" *yek içgek* "şeytan, cin", *çın kėrtü* "doğru gerçek", *aglatı artuk* "fazla, aşırı" *ürüg ürgüt* "daima, sürekli" *ög ana* "anne" *öng mengiz* "görünüş, yüz" *küsüş tilek* "istek dilek" *arın- süzül-* "temizlen-" u*çsuz kıdıgsız* "uçsuz bucaksız", *üjik ekser* "harf hece" *aç- adır-* "açıklamak, izah etmek", *adır- üdür-* "ayırmak, seçmek" *turuk küçsüz aç* "zayıf, güçsüz, aç" *ötün- sözle-* "arz etmek, söylemek" *ı ıgaç* "bitki, ağaç" *arıg süzük* "temiz, saf" *erdini yinçü* "mücevher, inci" *kalp üdün* "devir, zaman" *köni tüz* "doğru düzgün" *bursang kuvrag* "cemaat, topluluk" *ayag çilteg tapıg* "saygı, hürmet" *yaruk yaltrık* "ışıltı" *yalt- yaşu-* "parlak ışıltılı" *yarun tang* "şafak", *hua yavışgu* "çiçek" pra kuşatre "bayrak" bulung yıngak "yön taraf" hua çeçek "çiçek" yun- arıt- "yıkanmak" *ögrünç sevinç* "mutluluk", *ögir- sevin-* "sevinmek, mutlu olmak", *be(r)k katıg* "sağlam" *yėvig tizig* "teçhizat" *tüpsüz kıdıgsız "*dipsiz bucaksız" *ozgur- kutgar-* "kurtarmak" "*öç- tarık-* "yok olmak" ata *kang* "baba" *kevil- küçsire-* "zayıflamak" asıl- üstel- "çoğalmak, artmak" *ig toga* "hastalık", *tepre- törçi-* "hareket etmek, yayılmak" *ot em* "ilaç, çare", *yaruk yaşuk* "aydınlık, ışık" *ig kem* "hastalık" *bodın sın kırtış* "beden, dış görünüş" *sav söz* "söz laf" *tetrü yangluk* "hata, yanlış" *otaçı bahşı* "hekim, tabip" *övkelen- kakı-* "hiddet öfke" *tile- küse-* "dilemek, istemek" *tamırlıg yultuz* "esaslı, köklü" *ötgür- topul-*

"nüfuz etmek, girmek" *kutsuz kıvsız* "talihsiz bahtsız" *emgen- tolgan-* "ızdırap, sıkıntı" *yantud utlı* "cevap karşılık*" öç kek* "öç, kin" *ev bark* "ev bark" *bag çug* "bağ engel" *usal sımtag* "gaflet" *yaş- yupan-* "gizlenip saklanmak" *yarsınçıg yavız* "iğrenç kötü" *arış arıg* "saf temiz" *sugançıg körkle* "hoş güzel" *açıg tarka* "acı" *ada tuda "*kaza bela" kirsiz arıg "saf temiz" *busuş emgek* "kederli, ızdıraplı" *yarp katıg* "sağlam, *erüş üküş* "pek çok sayısız" ideng tutçı "sürekli daima" *alku kamag* "bütün hepsi" *küü çav* "şan şöhret" *mün kadag* "suç günah*" tap- bul-* "elde etmek, bulmak" *körksüz yavız* "çirkin" ut- *yiged-* "yenmek, kazanmak" *adak songı* "son bitim" *bodun kara* "halk" *alp alpagut* "cesur yiğit" *ayıg yavız* "kötü" *kit- tarık-* "git- yok ol-" *aç kız* "aç kıt" *ig kėgen* "hastalık" *ı tarıg* "hububat" *küçi tüşi* "sebep neden" *yolçı yėrçi* (bahşı) "kılavuz rehber" *anaz umug* "umut dayanak" *köni kėrtü* "gerçek doğru" *açın- yadın-* "açmak, ortaya dökmek*" ört- kizle-* "gizlemek, saklamak" *öç- alkın-* "ortadan kalkmak- yok olmak" *ökün- kakın-* "pişman olmak" *arı- silin-* "arınmak temizlenmek" *em yürünteg* "ilaç çare" *erig ornag* "yer mekân" *ençgü esengü mengi* "huzur mutluluk" *tolp kamag* "bütün hepsi" *kısga kavıra* "kısaca özet", *maitre yarlıkançuçı* "merhametli" *yıd yuk* "artık", *kkir mün* "kir, kabahat" *asıg tusu* "fayda" *mengi ögrünç* "mutluluk" *noş tatıglıg (sukançıg)* "ilahi tat" *amıl aglak* "sakin tenha" *amıl tikisiz* "sessiz sakin" *ėrteki söki* "eski kadim" *idiz tikim* "yüksek" *öl ödüş* "nem, ıslaklık" *tutçı yistim* "daima sürekli" *yėg üstünki* "üstün seçkin" *tapın- udun-* "saygı göster-" y*ürüng arıg* "ak pak" ürgüt tutçı "daima sürekli" öt erig "öğüt" tsuy ėrinçü "günahkar" tar sıkış "darlık sıkıntı" iste- tile- "istemek dilemek" *çın köni "*gerçek doğru", *küç küsün* "güç kuvvet" *yang kip* "kalıp şekil" *kutlug* ülüglüg "bahtlı kısmetli" buzul- arta- "bozul- kötüleş-" ugusuz sergüsüz "dayanılmaz katlanılmaz" ilki *töz*i "aslı esası" *tükel egsüksüz* "tam eksiksiz" *kkir kakaç* "kir pislik" *kintsü mün yazuk* "günah" *kolula- ülgüle-* "hesap etmek paylaştırmak" *aş- üklit-* "art- çoğal-"

Buradaki sözcük gruplarından anlaşılacağı üzere eş anlamlı ikilemelerin bazıları mutlak eş anlamlı yapıda "ög ana, ata kang vb." iken bazıları yakın anlamlı "ėl uluş "memleket, ülke" igsiz kemsiz busuşsuz "hastalıksız dertsiz" vb. şekillerde kullanılmıştır.

1.3. Zıt Anlamlı Sözcüklerin Bir Arada Kullanılması

İng. *antonymous*; Alm. *antonym*; Fr. *antonyme*“ dilbiliminde *antonymy* “zıt anlamlılık, karşıt anlamlılık” olarak bilinen bu terim Hengirmen tarafından “anlamca taşıdıkları özellikleri birbirinde bulunmayan, birbirinin karşıtı olan” sözcükler olarak tanımlanmıştır. *Sıcak/soğuk, eğri/düz, bozuk/düzgün, geniş/dar* sözcüklerinin birbirinin karşıtı olduğunu belirten Hengirmen, bu sözcüklerin birbirlerinin niteliklerinden yoksun olduğunu belirtmiştir (Hengirmen, 2009: 244). Bayraktar'a göre dilde en uç ve birbirine en zıt ifadeleri anlatan sözcükler karşıt anlamlı kabul edilirler. Örneğin “kara” sözcüğünün karşıtı “ak”tır ancak sarı sözcüğü en açık ve en koyu sözcüklerden biri olmadığı için zıt anlamlısı bulunmamaktadır (Bayraktar, 2004: 140). Birbirlerine karşıt anlam yansıtan sözcükleri “*karşıt anlamlı*” olarak tanımlayan Toklu, bu anlam özelliğine sahip bazı sözcüklerin aralarında derece farklılıkları bulunduğunu *ölüm/yaşam* kelimelerinde bulunmayan bu niteliğin *sıcak/soğuk* zıt anlamlı ikilisinde *ılık* ve *serin* kavramlarının ara derece bildirdiğini belirtmiştir (Toklu, 2003: 95). Benzer bir görüşe sahip olan Kıran, “anlam açısından birbirinin karşıtı olan sözcüklerin oluşturduğu ilişki” olarak tanımladığı zıt anlamlılığın aralarında evreler bulunan ve bulunmayan sözcükler bakımından birbirlerinden ayrılmaları gerektiğini *sıcak/ılık/serin/soğuk* kavramları ile *evli/bekar* morfemlerinin aynı kategoride değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir.

Karaağaç, insanoğlunun evreni tanıma sürecinde temel varlık bilgisinde karşıtlıkların çok önemli olduğunu bu anlamda zıtlıkların insan zihninin en temel eksenlerinden biri olduğunu belirtmiştir (Karaağaç, 2013: 530). Dilbilimsel bir terim olarak “anlamları bakımından birbirine karşıt olan, birbirine karşı duran bilgilerin adları olan sözler” olarak tanımladığı karşıt anlamlılık, Lyons tarafından en önemli anlam ilişkilerinden biri olarak kabul edilmiştir. Zıt anlamlılık ya da anlam karşıtlığı olarak isimlendirilen bu anlam özelliği Lyons' a göre bazı özel koşullarda karşılaşılmaktadır. Aralarında zıt anlam ilişkisi olduğu düşünülen bazı sözcüklerin “bütünleyicilik” ilişkisi ile birbirlerine bağlı olduğunu belirten Lyons, *evli/bekar* ve *eril/dişi* sözcükleri arasındaki ilişki *iyi* ve *kötü* sözcükleri arasındaki ilişkiden daha farklı olduğunu ifade etmiştir. Ona göre “John evli değildir” önermesi “John bekardır” önermesini de kapsamakta ancak “John iyi değildir” önermesi “John kötüdür” önermesini içermemektedir (Lyons, 1983: 411). Palmer'e göre de aynı şekilde *male/female, married/single, dead/alive* gibi sözcüklerin diğer karşıt anlamlı sözcüklerden ayrılması gerekmektedir. Ayrıca *obedient/disobedient, honest/dishonest* vb.

sözcükleri de farklı bir kategoride değerlendirilmelidir (Palmer, 1976: 81-82). Lyons ve Palmer'in üzerinde durdukları ve anlatmaya çalıştıkları husus nesnel ve öznel zıt anlamlı sözcüklerin birbirlerini kapsama ilişkileri olmalıdır. Buna göre, nesnel durumların belirli sınırları olacağından neyi kapsayıp kapsamadığı, sınırlarının ne olduğu noktası açık olduğu için bir kapsama ilişkisinden bahsedilebilecektir. Ancak subjektif alanlarda sınır çizmek mümkün olmayacağı için "zıt anlam" değişebileceğinden bir kapsamlayıştan bahsedilemeyecektir. Buna göre güzel/çirkin ve kuzey/güney önermelerini birlikte değerlendirildiğinde "Deniz güzeldir" önermesi "Deniz çirkin değildir" önermesini kapsamamaktadır ancak "Deniz üveydir" önermesi "Deniz öz değildir" önermesini içermektedir. Buna göre kişiden kişiye değişmeyecek durumları anlatan sözcükler arasında birbirlerinin yoksunluğu durumu yine kendilerine işaret etmektedir. Ancak öznellik belirten ve durumdan duruma, şarttan şarta ve kişiden kişiye değişebilen nitelikler birbirlerinin yoksunluk durumunu karşılamazlar. Örneğin acı/tatlı sözcükleri "baklava acı değilir" ve baklava tatlıdır" örneklerinde birbirlerini işaret etmezler.

Konuyu farklı bir kategoride değerlendiren Aksan'a göre;

> "batı dillerinde *antonymie/ antonymy* olarak bilinen tersanlamlılık birçok türü ve sınıflandırılması bulunan anlambilim konularındandır. Buna göre "sözcük düzeyindeki karşıtlık türlerinden yön gösteren ters anlamlılara Türkçeden *aşağı/yukarı, ileri/geri, sağ/sol, kuzey/güney* gibi örnekleri gösterebiliriz. Dereceli tersanlamlılara *sıcak/ılık/serin/soğuk, açık/aralık/kapalı* örnekleri gösterilebilir. İlişkisel tersanlamlılar olarak nitelenenler ise *almak/satmak, satılık/kiralık, ana baba/evlat, usta/kalfa/çırak* sözcükleri uymaktadır. Biçimsel, ilişkili tersanlamlılara Türkçeden *sorumluluk/ sorumsuzluk, paralı/parasız, görmüş/görmemiş* karşıtlıkları gösterilebilir." (Aksan, 2009: 81-82).

Aksan, derece bildiren zıt anlamlı sözcükleri, ekler vastası ile karşıt anlama geçen sözcükleri ve aralarında nitelik olarak tam bir zıtlık bildirmeyen ancak ters bir ilişki bulunan sözcük guruplarını birbirinden ayırmıştır. Zıt anlam bildiren sözcüklerin genellikle sıfat ve zarf türünden olan sözcüklerden oluştuğu görülmektedir. Atmaca'ya göre zıt anlamlılığın oluşabilmesi için kelimenin bir niteliğe sahip olması gerekmektedir. Buna göre sıfatların ve zarfların sözcüksel anlamda daha çok zıtlık bildirdikleri temel anlamdaki isimlerin pek zıtlık bildirmedikleri bilinmektedir (Atmaca, 2011: 544). G. Leech'e göre ise tersanlamlı sözcüklerin isim, sıfat, zarf gibi birbirinden farklı yapılardaki sözcükler olabildiğini belirtmiştir. Farklı yapılarda karşılaşılan tersanlamlı ögeler yabancı kökenli

sözcükler ve Türkçe kökenli sözcüklerle kurularak oluşabilmektedir (Akt. Aksan 2009: 82).

Demirci, iki ayrı sözcüğün aralarındaki anlam tezatını zıt anlamlılık olarak açıklamıştır. Ona göre, Türkçede *iyi-kötü, siyah beyaz, aşağı yukarı, az çok, iç dış, geniş dar, artı eksi* vb. birbirinin tam zıt anlamlısı sözcükler bulunurken, metin bağlamında aslan ve ceylanın zıt anlam olarak kabul edildiği örneklerin de var olduğunu belirtmiştir (Demirci, 2017: 226). Bu durumda zıtlık yaratmak bir anlamda yazarın ve şairin tasarrufuna kalmış bir durumdur. Günlük hayatta zıtlık içermediği düşünülen bazı sözcükler, şair ve yazarların bakış açılarına göre okuyucu ve dinleyiciye yansıtmak istedikleri anlama göre yeniden şekillenirler. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde karşılaşılan zıt anlamlılık örnekleri daha çok kalıp ifadeler çerçevesinde karşılaşılan bir durumdur. Bu yapılar *sözcük düzeyindeki ters anlamlılık, biçimsel ilişkili ters anlamlılık, ilişkisel ters anlamlılık ve dereceli ters anlamlılık* başlıklarıyla sınıflandırılmıştır.

1.3.1. Sözcük Düzeyindeki Ters Anlamlılık

Üstün (üstte) **Altın** (altta)

bo tıltagın ötrü olar ,,
kolti kalplar içinte,,
sakınu sözleyü yėtinçsiz ,,
üd kolular ertginçe,,
üstün tengri yėrinte,,
altın yene yalangukta ,,
tugum tutup uzatı ,,
aşarlar yėg mengig ,, (AY Uçar IX/309).

"Bu nedenden dolayı, onlar *kotī kalpa* içinde düşünülmesi ve söylenmesi yetmeyecek kadar zaman geçtiği zaman, idraki [ve] söylenilmesi muhâl olan zaman geçtiği süre boyunca, yukarıda tanrı ve aşağıda da insan yerinde devamlı olarak, tekrar tekrar doğup en üstün mutluluğun tadını çıkarırlar."

Budizm'de altı hayat şekli içerisinde üç iyi hayat ve üç kötü hayat şekli olmak üzere canlılar kategorik olarak bölünmüşlerdir. Buna göre cehennemler, pretelar ve hayvanlar üç

kötü hayat şeklindeyken asuralar, insanlar ve tanrılar üç iyi hayat şeklindedirler. Bu hayat şeklinin iyi hayat şekli olarak isimlendirilmesini Tokyürek, "canlıların geçmiş hayatlarındaki iyi kökler ve erdemleri sonucunda iyi bir dünyada yeniden doğdukları için iyi dünya diye adlandırılır" şeklinde açıklamıştır (Tokyürek, 2011: 360). Bir önceki yaşantılarında iyi amelleri olan canlılar, üç iyi hayat şeklinde dünyaya gelirler. Bu hayat şekillerinden en iyisi şüphesiz ki Tanrılar dünyasında yaşam bulmaktır. Tokyürek, Budizmde çok güçlü karakterlere sahip olan tanrıların uzun ve mutlu bir hayat süren canlılar olduğunu belirtmiştir (Tokyürek, 2011: 388). Şiir metninde dünya hayatında diğerlerine göre daha mutlu şekilde yaşayan tanrı ve insan yaşam şekilleri bulundukları yerler bakımından zıt ifadeler kullanılarak verilmiştir. Skr. "deva" sözcüğünden gelen ve "gökle ilgili, göksel" anlamlarına gelen Tanrılar Sumeru Dağının eteklerindeve zirvesinde yaşarken insanların "yėr yüzünde, yağız yėr"de yaşadıkları belirtilmektedir.

İglig Kemlig (hastalık, rahatsızlık) **Enç** (sağlık, huzur)

iglig kemlig tınlıgların
ıraktın bakıp körser siz
ikinti künke tegmezken
ėnç kılur siz ıdukum-a (BT XIII-21/26)

"Hasta (ve) hastalıklı canlıları uzaktan bakıp görseniz ikinci güne ulaşmadan sağlıklı (ve) huzurlu kılarsınız ey Azizim"

Şiir metninde ey Azizim! diye hitap edilen kişi bir Bodhisattva'dır. Bodhisattva'ların canlıların zor zamanlarında yardımlarına koşmaları, onları kurtarabilmek amacıyla canlarını feda etmeleri Mahāyāna Budizminin en temel öğretilerindendir. Yalnızca kendi kurtuluşunu düşünmeden başkalarını kurtarabilmek maksadıyla hareket eden Bodhisattvalar, yangın, fırtına, açlık vb. durumlarda daima canlılara yardım etmişlerdir. Yukarıdaki şiir parçasında hastalığa tutulmuş canlıların Bodhisattva'yı dayanak olarak gördüklerini belirten bir dörtlük verilmiştir. Bodhisatvvalardan biri olan Avalokitaśvara üstün görme ve işitme kabiliyeti ile tanınmaktadır. O, kendisinden yardım isteyen canlıların çığlıklarını işitebilmekte ve yardıma muhtaçları görebilmektedir. Onun

engin merhamet gözü sayesinde canlılar zor durumlardan kurtulmaktadırlar. Şiir metninde "ig, kem: hastalık" ve "enç: huzur" sözcükleri bir problem ve çözümünü yansıtacak şekilde verilmiştir. Baş dizelerde poblem olarak gösterilen "hastalık"ın çözümü son dizede "enç" sağlık, huzur şeklinde kullanılarak karşılanmıştır.

Y(a)ruk (aydınlık) **Karanggu** (karanlık)

yarukın toorlug bedizingiz
tüzkerinçsiz erür tengrim
tüzüde yadılıp toşgurur
tolp kamag yer suvug
tıdıgsız barıp yarutur
ontın sıngar uluşlarıg
kalışsız barça tarkarur
kamag **karanggu** kararıg (AY Uçar IX/90)

"Işık ağı ile kaplı süsünüz kıyaslanmaz tanrım! Her yere yayılıp doldurur, on taraftaki ülkeleri, bütün yeryüzünü[2] engelsiz gidip aydınlatır. [Eksiksiz hepsini, bütün kara karanlığı uzaklaştırır."

Buddha'nın ışığı hem görünen fiziksel hem de manevi anlamda büründüğü ışıktır. Şiir metninde Buddha'nın hem görünümündeki ışığından hem de yeryüzünü cehaletten, kirden, günahtan arındıran aydınlanma ışığından bahsedilmektedir. Soothill her buddhanın sahip olduğu zahiri ve batini ışığın var olduğunu belirtmiştir (Soothill, 1937: 220). Yine Buddha ışığı kavramıyla "ruhsal aydınlanma"nın kastedildiğini ayrıca ifade etmiştir (Soothill, 1937: 226). Şiir metni Buddha'nın fiziksel ışığını anlatarak başlayıp daha sonra aydınlanma ışığının tüm diyarları karanlıktan kurtaracağından bahsetmektedir. Yani metin, gözün ilk gördüğü ışıktan söz ederek madde dünyasını daha sonra tüm diyarları "karanlık"tan kurtarmak ibaresi ile manevi yaşantıyı kastetmektedir. Karanlık, Budizm'de tüm kötü şeylerin ifadesi olmuştur. Din bu kavramla "günahları, cehaleti, kötülüğü, cehennemi, aldatmayı, hırsı vb." tüm kötülük hallerini kastetmektedir. Buna göre bu kötülüklerden kurtulmak ancak aydınlanma ile mümkün olacaktır. Şiir metninde yaruk "ışık" ve karangu "karanlık" sözcükleri inanç sistemindeki dualizmi yansıtacak şekilde kullanılmıştır.

1.3.2. Biçimsel İlişkili Ters Anlamlılık

Körklüg (güzellik) **Körksüz** (çirkinlik)

körklüg körksüz körküngüz
alku tükel bar erür
közüngüz üze uyur siz
kördeçilerig korkıtgalı (AY ÇetinVII/190)

"Bedeninizde güzellik ve çirkinlik hepsi eksiksiz vardır. Gözünüzle sizi görenleri korkutursunuz."

Şiir metni Buddha'nın güzelliklerinden ve çirkinlik olarak nitelendirilen gücü, heybeti ve görkeminin kendisini görenler üzerinde bıraktığı tesirden bahsetmektedir. Gözleri ile kendisine bakanları ürperten Buddha, Barutçu'nun da belirttiği gibi ağaç gibi dosdoğru, boyu kadar kulaçları olan, vücudunun üzeri Aslan Hanı'na benzeyen, çenesi aslan tabiatlı bir şekilde yaratılmıştır (Barutçu, 1992: 15). Bu özellikleri onu ihtişamlı ve dolayısıyle korkutucu göstermektedir. Buddhanın diğer nitelikleri ise doyulamayacak kadar güzellikte olmasıdır. Kirpikleri, burnu, dişleri diğer canlılardan çok daha farklı ve eşsiz güzellikte olan Buddha, diğer yaratılmışlardan bu nitelikleri bakımından ayrılmaktadır.

Egsük (eksik) Egsüksüz (eksik olmayan, tam)

amtı munta bo yėrte,,
çambudivip atlıg uluşta ,,
barçata yagzun yėti erdini ,,
yėvig tizig **egsüksüz** ,,
kayu inçe bar erser ,,
edi tavarı **egsükler** olar barça tapınça ,,
edlig tavarlıg bolsunlar tėp ,, (AY Çetin VII/175)

"Şimdi, burada, bu yerde, *Jambudvīpa* adlı ülkede, her taraftan yedi mücevher ve ihtiyacımız olanlar (Skr. *saṃbhāra*) eksiksiz olarak yağsın. Ne kadar malı mülkü eksik olan [insan] varsa, hepsi gönlünce mal mülk sahibi olsun!"

Jambudıipa dört büyük kıtanın güneyinde yer alan ve üçgen şekilli olan adını içerisinde bulunan Jambu ağacından almıştır (Soothill: 1937: 481). Gakkai'ye göre dünyanın merkezinde olduğu düşünülen Sumeru dağının çevresindeki kıtalardan güneyde kalanı Jambudvipa'dır. Bizlerin yaşadığı yer olarak bilinen bu mekân, dünya hayatının yaşandığı yerdir (Gakkai, 2002: Dvipa Mad.). Şiir metninde yer alan yedi çeşit mücevher Soothill'de altın, gümüş, kristal, inci gibi yedi çeşit değerli eşyadan oluşmaktadır. Aynı zamanda bu yedi çeşit mücevherin Cakravartin'in yedi hazinesi olan at, altın tekerlek, fil gibi sembolik ögelerin de olabileceğini belirtmiştir (Soothill, 1937: 12). Şiir metninin devamında mücevherleri gönlünce alıp ferahlayan insanlar *Ratnarāśi* adlı *Buddha*nın miras bıraktığı *dharma*sına sahip çıkarak öğreti üzerine yaşamışlardır. Şiirde *egsükler* ve *egsüksüz* sözcükleri biçimsel açıdan zıt anlamlılık oluşturmaktadır. Bu sözcüklerin zıt anlam ifade edecek şekilde kullanımları her iki sözcüğün de anlamını pekiştirmektedir.

Ülgülençsiz (ölçülemez) **Ülgü teng urup** (ölçmeye çalış-)

üzeliksiz burhanlarnın edgülerinte
ülgülençsiz yėg üstünki adruklarınta
ülgü teng urup ayıglap tanıp olarta
üküş ayıg kılınç kıltım ajun ajunta (BT XIII-5/17).

"en üstün buddhaların iyiliklerine, ölçülmeyen en üstün meziyetlerine, ölçü, denk tutup, kötüleyip inkâr ederek, çeşitli hayat şekillerinde pek çok kötülük yaptım."

Buddha'nın on unvanından bir tanesi de "ülgülençsiz" *ölçülemeyen, eşsiz, muhteşem, mukayesesiz* erdemlere sahip olmasıdır. Soothill tarafından *eşsiz, yüce, üstün, emsalsiz* şekilde (Soothill, 1937: 377) adlandırılan bu nitelikler Buddha'yı diğer canlılardan ayıran özelliklerdir. Şiir metninde Buddha'nın bu niteliklerini üstün kabul etmeyip ayrıca inkar yoluna giderek çeşitli hayat şekillerinde yeniden hayat bulan günahkar bir kişinin itirafları görülmektedir. Budizm'de günah itirafı arınma ve aydınlanma yolunda önemli bir adım kabul edilmektedir. Şiirde ölçülmezlik ve ölçülmek anlamlarındaki sözcükler zıtlık içinde birbirlerinin anlamlarını tamamlayacak ve pekiştirecek şekilde kullanılmıştır.

1.3.3. İlişkisel Ters Anlamlılık

ėligingiz (el) **adakıngız** (ayak)

adakıngızning uulınta,
çakır lakşan ėtigi ol
ming kigeyke tükellig,
otıra koollug uldunglug
eligingiz adakıngız engrekleri,
tözü turur ėtiglig
kop belgüke egsüksüz, (AY Ayazlı VI/18).

"Ayağınızın altındaki çark alameti süslü bin (dingile) tekerleğe sahip el ve ayak parmaklarınızın hepsi eşit ve düzgün biçimdedir"

Budhanın doktrini Budizm'de çakra ya da tekerlek olarak adlandırılmıştır (Soothill 1937: 235). Güneş arabasının tekerleği olarak da bilinen çakra, Buddha'nın 32 alametinden biridir. Cevherin hakimiyet sembolü olması gibi çakra da güç, iktidar ve bilgeliğin semboludur (Soothill, 1937: 303). Buddha'nın ayaklarının altıyla bu çarkı çevirdiğine inanılmaktadır. Gakkai'ye göre Buddha'nın 32 alametinden biri de el ve ayaklarında bulunan çark izleridir (Gakkai, 2002: thousand spoke Wheel mad.) Barutçu Buddha'nın el ve ayakları ile ilgili "uzun ve perdeli al ayağı, pamuk gibi yumuşacık el ayası, ayak tabanı güzel ve zarif topuk kemiği, çakra tekerlekli el ayası ve ayak tabanı, pek dümdüz ayak tabanı" şeklinde izah etmiştir (Barutçu, 1992: 17). El ve ayak parmakları için ise "meşale alevine benzer meyve gibi dümdüz parmaklar" benzetmesi yapılmıştır (Barutçu, 1992: 15).

Gakkai, Hint mitolojisinde yer alan ideal hükümdarın tanrı düşmanlarını boyunduruk altına almak ve adaleti sağlamak için kullandığı engelsiz silahı olan Çakra'nın Budizm'de Buddha'nın öğretisi olarak düşünüldüğünü, bu çarkın dünyevi arzu ve aldatmaları boyunduruk altına alıp, canlıların aydınlanmasına vesile olduğunu belirtmiştir (Akt. Tokyürek 2011: 215). Bu anlamda yaşamı bir çark gibi düşünen Budistler, kendi amelleri neticesinde altı yaşam şekline göre yaşamakta amellerinin belirleyiciliği ile bu döngüde yer değiştirmektedirler (Irons 2008: 558). Buddha'nın "*kanun tekerleğini döndürmek*" adını verdiği ilk vaazı ile başlayan bu döngü evrendeki tüm döngüleri kapsayan bir simgedir. Şiir metninde yer alan el ve ayak sözcükleri ilişkisel ters anlamlılıkla birbirine bağlanmış zıtlık belirten ifadelerdir.

Ogul (oğul) **kız** (kız)

otlug oprı ev bark ol

ogul kız tėgme bag çug ol
ol anı teg savlarta
osal sımtag bolmanglar (BT XIII 12/25)

“ev bark ateşli bir çukurdur; oğul kız denilen her ikisi de bağdır, engeldir (bağlanmalardır) bunlar gibi sözlere gafil olup kanmayın, (kayıtsız kalmayın)!”

İnsanoğlunun temel ihtiyaçlarından biri olan barınma ihtiyacı dünyaya ait isteklerin başında gelmektedir. Bir ev sahibi olarak dünyada kazanç elde etmiş kişi aynı zamanda dünyalık arzularını yerine getiren kimsedir. İnsanın içinde bulunan her türlü arzunun, hırsın, şehvet gibi duyguların ifadesi olan “nizvani” Samsāra’daki kişinin savaştığı ve kurtulmaya çalıştığı bağlardır. Samsāra’nın ev benzetmesi Eski Uygur Türkçesinde sıklıkla karşımıza çıkan metaforlardandır. Samsāra yani dünya hayatı, insanı içinde tutması bakımından eve benzetilmiş ancak bu evin ateşli bir çukur olduğu belirtilmiştir. Dünyanın ev ile benzerliği Yunusoğlu tarafından da belirtilmiştir (Yunusoğlu, 2016: 168). Samsāra ve Nizvani’ların aynı zamanda ateşe benzetilmesi “ev”in “ateşli bir çukur” olarak algılandığını göstermektedir. Dünya nimetlerinden olan evlatların da kişiyi dünyaya bağlayan bağ olduğu belirtilmiştir. İnsanoğlunda bağlanma duygusu yaratan hertürlü dünyevi istek onu Ṇirvāna çizgisinden uzaklaştırmakta böylelikle kurtuluşun önündeki engel olarak görünmektedir. Şiir metni Budist müminleri dünya hayatına karşı uyarmış, burada da zıt anlamlı sözcüklerden faydalanmıştır.

İg (hastalık) **em** (çare, deva)

igler kaçan bilü tüketser ,,

bo **igler**ning tözlerin ,,

igke yaraşı yonınça ,,

kılmış kergek ot **emig ,,**

kaltı **igning** belgüsin ,,

adırtlıg adıra adırtlap ,,

anta ken **emle**gü ol ,,

tözin tuta başlagın ,, (AY Uçar IX/481).

“Ne zaman hastalıklar ve bu hastalıkların kaynağı fark edilirse, [o zaman] hastalıklara uygun olarak ilacı hazırlamak lazımdır. Bu nedenle, hastalığın alâmeti ayrıntılarıyla tefrik edilir edilmez, [hastalığın] başlangıcı ve kaynağı dikkate alınarak tedavi uygulanmalıdır.”

Altun Yaruk, dini bilgileri ihtiva eden bir sutra olmasının yanı sıra içerisinde beşeri bilimler ve tıp ilmine ait bilgileri de içeren kapsamlı bir eserdir. Altun Yarık IX. kitapta yer alan, okuyucu ve dinleyiciye pratik bilgiler veren bu manzum bölüm, Uçar’ın da belirttiği gibi hastalık felaketine uğramış bir ülkenin içinde bulunduğu hastalıktan kurtulma yöntemlerinin ayrıntılı olarak anlatıldığı kısımdır. Şifacı olan Jalaṃdhara soru cevap şeklinde oğluna bilgilerini sunmakta böylelikle okuyucu ve dinleyici aydınlatılmaktadır (Uçar, 2013: 18). Tedavide hastalığın kaynağının birinci derecede önemli olduğu belirtilen şiir parçasında belirtilerin önemi üzerinde de durulmaktadır. Hint geleneğinden başlamak üzere Budizm’de “ayurveda”[42] adıyla anılan tıp ilmi, Tokyürek’e göre canlıların beden ve zihni kurtuluşunu mümkün kılan eski Hint kültüründe önemli olan ve Budizm’le birleşerek daha da önemli hale gelen geleneksel uygulamalardır (Tokyürek, 2014: 235).

Pandey, Hindistan’da Buddizm ve Ayurvedanın temelde aynı amaca hizmet ettiğini her ikisinin de acıyı yok etmeyi amaçladığını belirtmiştir. Ayurveda bireyin fiziksel, psikolojik ve ruhsal durumunu konu edinmiş bir yaşam bilimi olarak değerlendirilmektedir. Budizm’de *dukha* sözcüğü ile tanımlanan acılar benzer şekilde Ayurveda ilminde de *Ayurvedic Acharya Vagbhata* şeklinde tanımlanmakta ve insanın fiziksel, zihinsel ve psikolojik rahatsızlıklarını kapsayan geleneksel bir tedavi yöntemidir (Pandey, 2015: 466). Eski Uygur Türkçesinde “otaçı ya da emçi” gibi adlarla anılan şifacıların başında Buddha gelmektedir. O tabipler kralı olarak bilinmektedir. Pandey’e göre Buddha, aklın bedenle olan yakın ilişkisinin farkındaydı zihinsel ve fiziksel hastalıklardan haberdardı. Aklı kullanmanın fiziksel hastalıkları yenmede bir araç olduğunu düşünen Buddha, zihinsel sürecin önemini vurguladı (Pandey, 2015: 468). Böylelikle Kaya, hasta olan insanlar iyileştiren Buddha’nın Bhisakka yani “büyük doktor” olarak adlandırıldığını belirtmiştir (Kaya, 1999: 21). Şiir metinlerinde karşılaşılan *ig* ve *em*

42 Chahuan’a göre insan vücudu yaratılıştan beş elementle donatılmıştır. Bu beş elementin insan vücudundaki dağılımı insanın vücut sağlığını belirlemektedir. Bu oran bozulduğunda hastalıklar baş göstermektedir (2015: 13)

sözcükleri ilişkisel olarak ters anlamlıdır. Metinde bir problem ve çözümü şeklinde sunulan sözcükler aynı zamanda "dört soylu gerçek"[43]e de işaret etmektdir.

1.3.4. Dereceli Ters Anlamlılık

Başdınkı (baştaki) **Ortunkı** (ortadaki) **Adaktakı** (sondaki)

kolulayu körser men
bo nom ėligi atlıg sudurta ,,
başdınkı ortonkı adaktakı ,,
yörügleri edgü erür ,,
teringte tering ülgüsüz ,,
kengi inçgesi kolusı ,,
yüleşürüg ogşatıg kelürüp ,,
ogşagalı boltukmaz ,, (AY Uçar IX/278).

",, Bu *dharma*ların şâhı adlı *sūtra*da, baştaki, ortadaki ve sondaki anlamların [hepsinin] mükemmel olduğunu, [anlamların] genişliğinin, inceliğinin ve ölçüsünün pek derin ve ölçülemez [oluşunun] mukâyasesinin, imkânsız olabileceğini düşünüyorum."

Öğreti kitaplarının şahı olarak kabul edilen Altun Yaruk, kendi içinde bulunan manzum bölümlerde de bu niteliği ile sıklıkla anılmıştır. Eserin başı, ortası ve sonunun yani her tarafının anlam derinliği, estetik değeri ve kıymetinin ölçüsüz olduğu kabul edilmektedir. Bir benzerinin olmadığı kabul edilen bu eser, şiir metninde eşsiz kabul edilmiştir. Manzum bölümde karşımıza çıkan *başdınkı, ortonkı, adaktakı* "baştaki, ortadaki, sondaki" sözcükleri dereceli bir zıtlık bildirmekte ve aslında metnin tamamını anlatmaya çalışmaktadır. Metnin tamamına yapılan gönderme kademeli sözcüklerle ifade edilerek anlam daha etkili ve kuvvetli hale getirilmiştir.

Yay (bahar) **yaz** (yaz) **küz** (güz) **Kış** (kış)

yaykı üdde aşagu ol ,,

irig köyürügli isig aşıg ,,

43 Dukha (emgek: ızdırap), Samudya (ızdırabın kaynağı), Nirodha (ızdırabın giderilmesi, Magga (ızdırabı gideren yol) şeklinde Budizm'in temel felsefesini yansıtmaktadır (Kaya 1999: 22).

yaz yėsünler şor aşıg ,,

isig yaglıg aş içgüg ,,

küzki üdde aşagu ol ,,

sogık yaglıg süçig aş ,,

kış yėsünler çıvşagun ,,

irig süçig yaglıg aş ,, (AY Uçar IX/461)

"Bahar mevsiminde, katı ve kaynamış sıcak yiyecekler yenmelidir. Yaz [mevsiminde hastalar], tuzlu, acı, sıcak ve yağlı yiyecek yesinler. Güz mevsiminde, soğuk, yağlı ve tatlı yiyecek yenmelidir. Kışın [hastalar] asitli, katı, tatlı ve yağlı yemek yesinler"

Eski UygurTürkçesi metinlerinde ağlıklı yaşam ve tedavi yöntemlerini içeren ilme Ayurveda denilmekteydi. Hint geleneğinden teşekkül eden bu yaklaşım, Budizm'de de kendini göstermiş ve binlerce yıl insanlığın faydalandığı bir yöntem olmuştur. Ayurveda'yı iyi yaşama ve iyileşme sanatı olarak tanımlayan Rhyner bu sözcüğün Sanskritçe Ayus *"hayat"* ve veda "bilgi, bilim" sözcüklerinin birleşiminden oluştuğunu belirtmiştir. Gündelik bilgi teorilerinden oluşan Ayurveda, bizimle bütünleşebilen, hayat kalitemizi arttıran bizi yönlendiren bir sanat olarak da tanımlanmıştır (Rhyner 2017: 15). Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde de karşımıza çıkan bu yaklaşım yöntemi, insanlara hastalık belirtilerini, hastalıktan kurtulma yöntemlerini ve zihinsel ve ruhsal sağlık önerilerini içermektedir. Tıbbın annesi olarak tanımlanan Ayurveda'yı modern tıptan ayıran üç unsur bulunmaktadır. Kişisel hijyen bilgisi ile önleyici bir sağlık hizmeti de sunan Ayurveda, aynı zamanda insan psikolojisi ile de ilgilenmekte ve hastalıklara ve sağlık koşullarına yönelik tedavi edici uygulamaları sunmaktadır (Rhyner 2017: 16-17). Yukarıdaki şiir parçasında insanlara sağlıklı beslenme koşulları anlatılmakta ve mevsimlere göre beslenme tavsiyeleri sunulmaktadır. *Yaz, küz* ve *kış* sözcüklerinin dereceli olarak zıt anlam belirttiği metinde mısra başındaki ve mısra sonundaki kafiyeler de ayrıca dikkat çekmektedir.

Ertmiş (geçmiş) **közünür** (şimdi) **kelmedük** (gelecek)

ertmiş kelmedük közünür üdki edgü erenler

emgekligin burhan kutınga evrildeçiler (BT XIII-13/58)

“geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanın iyi insanları, ızdırap çekip Buddha saadetine erişmeye uğraşanlar.”

Şiir metnine göre geçmiş zamanlarda insanlar her nasıl ızdırap çektilerse şimdi ve gelecekte de ızdırap çekerek Buddha saadetini arayacaklardır. Her devirde insanlara, kılavuzluk yapabilecek Buddha’lar bulunacak ve onlara yol gösterecektir. Buna göre geçmişin buddhası Kasyapa, şimdiki zamanın buddhası Śakyamuni ve geleceğin buddhası ise Maitreya’dır (Soothill 1937: 58). Şiir metninde *ertmiş kelmedük közünür* “*geçmiş, şimdi* ve *gelecek*” sözcükleri dereceli zıt anlam belirtmektedir.

Tablo 3. Eski Uygur şiirinde zıt anlamlılık.

Sözcüksel Ters Anlamlılık		**Biçimsel İlişkili Ters Anlamlılık**		**İlişkisel Ters Anlamlılık**		**Dereceli Ters Anlamlılık**	
I BÖLÜM	II BÖLÜM	I BÖLÜM	II BÖLÜM	I BÖLÜM	II BÖLÜM	I BÖLÜM	II BÖLÜM
Edgü ayıg	Tumlug isig	ürlükli ürlüksüz	bolmış bolmaduk	El- adak	Ana ata	ertmiş kelteçi közünür	ertmiş kelmedük közünür üdki
tugmak ölmek	Az - üküş	m(e)nli mensizli	umugsuz umug	kişili t(e)ngrili	Ogul -kız	Ertmiş ken keligme üdki amtıkı	öngre amtı ken
Yok bar	Tün küntüz	körklüg körksüz	Yangıl- Yangılma-	öz adınagu	Kadaş yagı	başdınkı ortonkı adaktakı	
ulug kiçig	Edgü Ayıg		Tuyun- Tuyunma-	ög kang	ög kang	Yaz Yay Kış	
Tün küntüz	Tun- Açıl-		Tuy- Tuyma-	ėçi kadaş	Akaş kök yagız	tugmak karımak ölmek	
edgü yavız	Yinik Agır		Akıglıg Akıgsız	Örü agtın- Oltur-	Togmak öçmek		
Yer, kök	Agtın- İn-		Körser- Körmeser	İg em	tengri yalnguk		
Üstün Altın	Bar Yok		Kör- Körme-	togmak ölmek	Yay kış		
İsig Sogık	utru tetrü			Ėçi, ini	ezüksüz çın		
Açıg Süçig	Bar kılmak kel kılmak			çın kėrtü ezügsüz	Öl- Tug-		
Karı yigit	Yeg Bışıg			İg kem enç	Öz yad		
Bar yok	örü kodı				Ög- İr-		
ölügi tirigi	Ayıg Yėg				yıleyülı çınlayulı		
kodı örü	Üküş Az				kirsiz arıg		

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde aynı mısra içerisinde yer almayan farklı mısralar arasında bulunan zıt anlamlı sözcükler yukarıdaki tabloda verilmiştir. İkilemelerin yer almadığı tabloda, şairlerin ikilemeler dışında kullandığı zıt anlamlı sözcüklerin kullanımı yer almaktadır. Buna göre, zıt anlam belirtmediği düşünülen bazı çiftler, şiir bağlamında diğer sözcüklerle oluşturdukları anlam çevresinde karşıt anlam ifade etmiştir. Tüm şiirlerin geneline bakıldığında zıt anlamlılık hadisesinin şairler tarafından estetik amaçlı kullanılmadığı ve pek de bu yönteme başvurmadıkları görülür. Birinci ve ikinci

bölüm şiirlerini karşıt anlamlı sözcükler bakımından ayıran tek fark, şiirlerde işlenen konu bağlamındaki farklılıklardır. Her iki bölümde de şairlerin bu anlam hadisesinden yararlanma gayretinde olmadıkları düşünülmektedir. Şairlerin zıt anlamları daha çok ikilemeler içerisinde kullandığı görülmektedir. Şiir metinlerinde tespit edilen ters anlamlı ikilemeler *keçin tavrakın* "geç erken", *ulugı kiçigi* "büyük küçük", *tugmak ölmek* "doğmak, ölmek", *özüg yatıg* "öz yabancı" *azlı üküşli* "az çok", *tünle küntüz* "gece gündüz", *küni tün* "gece gündüz", *üstün altın* "üst alt", *kündin tagtın* "güney kuzey*"*, *alpırkanmak erinmek* "sebat etmek, usanmak", *özke adınaguka* "*tanıdık, yabancı", yat öz* "yabancı, öz", *öngdün kidin* "doğu batı" şeklinde sayıca daha yoğun olarak kullanılmıştır. Ters anlamlı sözcüklerin büyük yoğunluğunun sözcüksel ters anlamlılık, ardından ilişkisel ters anlamlılık olduğu görülmektedir. Biçimsel ve dereceli ters anlamlılık kısıtlı şekilde kullanılmıştır.

1.4. Kavram Alanı

Kavramın ne olabileceğine ilişkin ruhbilimciler ve dilciler çeşitli görüşler bildirmişlerdir. Bu görüşlerden en ilginç olanı ünlü Felsefe Sözlüğü yazarı F. Mauther'in "sözcük dışında kavram nedir bilmiyorum" sözü oldukça ilgi çekicidir. Sözcükten farklı olarak kavramın bir genelleme ve soyutlama bildirmesi en belirgin niteliğidir (Aksan 2009: 150-151). Araştırmacıların kavrama yönelik olarak üzerinde birleştikleri konu kavramların genel bir anlam belirtmesi yani üst bir anlama sahip olması yönündedir. Evrende karmaşık halde bulunan nesne ve tasavvurların bir düzen dâhilinde sınıflandırılarak anlamlanrılması ve bu anlamlandırmanın genel olarak soyut bir nitelik taşıması kavrama ilişkin araştırmacıların uzlaştığı noktalardan bir diğeridir. J. Lyons'a göre, zihnin nesneleri anlamasına ve bilmesine yardımcı olan fikir, düşünce ve zihinsel bir yapı sistemi olarak bilinen kavramlar, geleneksel sınıflandırma ve kategorilendirmede sözcük ve nesnelerin arasında yer almaktadır. Sözcüklerin kavramların göstericileri olduklarını belirten Lyons'a göre kavramlar soyut-somut, basitlik-karmaşıklık, tekillik-çoğulluk, genellik-özellik gibi ikilikleri bünyesinde barındırmaktadır (Lyons 1977: 110). Genelleme ve soyut özellikler bildiren kavramın bu niteliğine ilişkin Üçok, tabiatta karşılaşılan nesneleri çeşitli analiz ve sentezlerle ayırıp ona uygun bir kavram adı belirleyen insanoğlunun yarattığı kavramı tek başına tabiatta bulamayacağını ancak içine sığdırdığı kelimelerle tam olarak gösterebileceğini belirtmiştir. Buna göre tabiatta bir "bitki"ye ya da bir "hayvana" rastlayamayacak olan insanoğlu, pek tabi bir "menekşe" ve "kedi" ile karşılaşabilecektir (Üçok 2004: 18-23). Emel Huber'e göre aynı şekilde dünya karmaşık bulunan nesne ve olgulardan oluşmaktadır. İnsanoğlu arasında benzerlikler bulunan nesne ve olguları gözlemleyerek bunları çeşitli şekillerde sınıflandırarak kavramları oluşturmuştur. Bu kavramlaşma neticesinde nesne ve olgular arasındaki karmaşa azalmış ve aralarındaki nizami düzen ortaya çıkmıştır. İnsanlar tarafından belirlenen bu düzen ise dilsel topluluklara göre farklılıklar gösteren bir düzen olmuştur (Huber 2008: 149-150).

Kavramların bir dil birliği içinde aynı anlama geldiği diğer dillerde farklı şekilde anlamlandırılabileceği gibi farklı kategori sitemlerine de sahip olacağı belirtilmiştir. Arap dilinde yer alan *deve* kavramı ve bu kavramın altında yer alan alt anlamları Türkçe'de yer almaz dolayısıyle Türklerde *deve* kavramına ilişkin farklı bir anlam oluşurken Araplarda farklı şemalar oluşmaktadır. Palmer, benzer örneği İngilizce'de yer alan *sister* "kız kardeş" ve *brother* "erkek kardeş" için göstermekte bunları üst bir kavrama bağlamanın mümkün

olmadığını ancak Türk dilinde *kardeş* kavramı altında yer alan *kız kardeş* ve *erkek kardeş* alt anlamlarından bahsetmektedir (Akt. Karahan 2013: 189). Kategorilendirmenin yanı sıra toplumun kültürü, inançları, değerleri, zihniyeti hatta tek tek şahısların tecrübeleri de bir kavramın oluşmasında ve anlaşılmasında etkilidir. Üçok'a göre kavramların göstergesi olan kelimeler hiçbir surette bir eşyanın kılığını ve gerçek yapısını yansıtamazlar. Kişiden kişiye göre değişebilen bu nitelik kişinin zihnindeki düşünce ve hayallere göre değişiklik göstermektedir. Yani her ferdin zihninde teşekkül eden kavramlar diğer zihinlerden ne tam olarak farklı ne de tam olarak aynıdır. Hayallerin zihin sisteminde düzene konulması ile oluşan kavramlar kelimelerle mevcudiyet bulurlar (Üçok 2004: 18). Aksan, "dünyadaki nesnelerin, biçimlerin olgu, durum ve devinimlerin dilde anlatım buluşu" olarak değerlendirdiği kavramların, aynı dili konuşan birey ve toplumlarda sözcüğün değerinin benzerlik göstereceğini ancak burada da yöreye, kültüre ve hatta kişisel özelliklere göre ufak değişiklikler görülebileceğini belirtmiştir. Kavramın asıl değişikliği farklı toplumlarda farklı inanç ve kültüre sahip topluluklarda görülebileceğini burada da içi boş kavram şemaları oluşabileceğini belirtmiştir. Örneğin "bürüksel lahanası"nı daha önce deneyimlememiş kişi için gördüğünde o bitkiye karşı bir kavram şeması oluşmuştur ancak o şemaya ilişkin bir değer bulunmamaktadır (Aksan 2009b:151). Aynı şekilde J. Trier de kavram alanının elle tutulabilir bir tarafının bulunmadığını bu alanın kişilerin duygularından şekillendiğini belirtmiştir. (Trier 1969:3).

Kavram alanının daha iyi anlaşılabilmesi için *Altanlamlılık, İng. hyponymy; Alm. Hyponm; Fr. Hyponymie* olarak adlandırılan ve genel olarak sözcükler arasındaki içerme ve kapsama ilişkisi olarak tanımlanan alt anlamlılığı bilmekte fayda vardır (Hengirmen 2009: 24; Kıran 2006: 251; Karçığa 2016: 12; Vardar 1988: 24; Toklu 2013: 101). Akartürk Karahan, "Alt anlamlılık (hyponomy), kısaca bir kavramın kapsamındaki sözcükler, bir türe ait cins adlarıdır. Alt anlamları kapsayan bütüncül yapı ise üst anlamlılık terimiyle ifade edilir. Kavram alanı konusu içerisinde yapılan bu türden sınıflandırmalar, dildeki hiyeraşiyi göstermesi ve anlambilimsel incelemeleri kolaylaştırması bakımından yararlıdır" şeklinde tanımlamıştır. (Karahan 2013:187). Günay Karaağaç "daha genel bilgilere ad olan anlamların altında yer alma ve daha dar bilgilere ad olma durumu" olarak tanımladığı alt anlamlılığın "alt veya üst anlam olarak adlandırılmasını sağlayan şeyin parça-bütün ilişkisi olduğunu belirtmiştir. Buna göre parçalar bütünlerin alt anlamlarıdır. Orman üst anlamına "bitki, hayvan, kaya" parçaları alınabilir. Bitki üst anlamına "ağaç ve çiçek" alt anlamları girebilir. Ağaç üst anlamına "çam, ardıç, kavak vb." alt anlamlar

girebilir. Bu şekilde daha genel anlamlar dar bilgilere indirgenmiş olur (Karaağaç 2013: 124). Leo Weisgerber'e göre de aynı şekilde insanların zihin yapılarından müteşekkil dil alanı bütün bir parça şeklinde iken bölümlere ayrılır her bir bölüm bütünden ayrılıp yeni bir bütünlük sağlar ve bu yeni bütünlükler de komşu alanların bir araya gelmesiyle hudutlanır (Weisgerber 1968: 20).

Kavram alanı konusunda J Trier'in görüşleri bu konuya temel oluşturmuş ve birçok araştırmacı görüşlerini bu temel doğrultusunda şekillendirmiştir. Trier'e göre "kelime alanını, kelime grubunu kelime örtüsünü mozaik misali meydana getiren tek tek kelimeler ve işgal ettikleri yer kavram blokunun hudutlarını teşkil eder ve onu bölümler… Münferit bir kelimenin manası, kavram bakımından ona komşu olan kelimelerin manasına bağlıdır." (Trier 1969: 1-3). Berke Vardar,

> (Alm. *Begriffsfeld;* Fr. *champ conceptual, champ notionnel,* İng. *conceptual fielf).* "bir sözlüksel alanda anlatımını bulan *anlamsal alan*ın dış gerçeklik düzlemindeki kavramsal karşılığı. Birçok dilbilimci gerçekte *kavramsal alan* terimini *anlamsal alan* terimiyle eş anlamda kullandığından yukarıdaki tanımda yer alan ayrım daha çok kuramsal bir ayrımdır. *Kavramsal alan* deyimi J. Trier'den kaynaklanır ve yapısal bir anlayışı yansıtır. Bu bilgin anlığın kavramsal kesimine ilişkin sözcükleri incelemiş ve bunların yapı kuran düzenli bir bütün oluşturduğunu, bu bütünde yer alan her birimin öbürlerine bağımlı olduğunu kanıtlamıştır. Bu anlayışa göre, bir kavramda beliren değişiklik komşu kavramların ve onları belirten sözcüklerin de değişime uğramasına neden olur. Sözcükler, kavram alanlarını kaplayan *dilsel alan*lar oluşturur; bir dünya görüşünü dile getirirler." şeklinde belirtmektedir. "(Vardar 1988: 138-139).

Dili bir bütün olarak ele alan Pierre Guiraud dil içinde yer alan ögelerin değerini kendi nitelik ve biçiminden değil bütün içindeki yerinden ve bağıntılarından aldığını belirtmiştir. Guiraud'a göre sözcükler kavram alanını kaplayan bir "dilsel alan" oluşturmakta ve kişiye ait bir dünya görüşünü ortaya çıkartmaktadırlar (Guiraud 1975: 92). "Dil alanı ve dilin sözvarlığını ilgilendirmesi bakımından sözcük alanı terimiyle de anılan bu kuram kimi çevrelerde benimsenmiş, Almanya'da Weisgerber, Fransada Matore ve Guiraud gibi araştırıcılarca ele alınmıştır. Örneğin Türkçede *alınmak, incinmek, kırılmak, gücenmek, darılmak, küsmek* gibi yakın anlamlıların oluşturduğu bir alanın varlığı düşünülebilir. Bu ögelerin değerleri ve birbirlerinden ayrımları, alan içinde birbirlerine göre belirlenir." (Aksan 2009: 42-43). Osman Toklu anlam alanı "anlamca akraba, anlam yönünden birbiri ile ilişkili sözcükler oluşturur." Söz varlığının anlam ilişkilerine göre bir kesiti olan "anlam alanı" çeşitli büyüklükteki alanlardan oluşup çoğunlukla kesişmektedir

(Toklu 2013: 105). Toklu'ya göre *ölmek/vefat etmek/şehit olmak/ebediyete intikal etmek/hakkın rahmetine kavuşmak/hayatını kaybetmek/sizlere ömür/ yaşamını yitirmek/gebermek/cartayı çekmek/mortlamak/dört kolluya binmek/nalları dikmek/ duası okunmak* vb. sözcükler aynı anlam alanından sözcüklerdir (Toklu 2003: 100-101). F. de Saussure aynı dil içerisinde yakın anlamlı sözcüklerin karşılıklı olarak birbirini sınırladıklarını belirlemiştir. Buna göre *korkmak, çekinmek* sözcükleri olmasaydı, "*ödü patlamak*" sözcüğü aynı zamanda "*korkmak ve çekinmek*" anlamlarını da kapsamak durumunda kalacaktı ya da sözcüğün anlamı çevresinde bulunan diğer sözcüklerin anlamına göre belirlenmektedir. Buna göre "*güneş*" sözcüğünün anlam değeri bile komşuluk ilişkisine göre değişebilmektedir (Saussure 1998: 169). Kıran, bir sözcüğün değer açısından diğer sözcüklerle bağıntısı ve karşıtlığına göre belirleneceğini belirtmiştir (Kıran 2006: 133). Konuyu özetleyen Servet Karçığa'ya göre "Birbirine yakın olan, aralarında ortak bir bağ bulunan ve anlam yönüyle birbirlerini tamamlayan kelimelerin oluşturduğu dilsel alana *kavram alanı* denilebilir. Bir kelimenin anlamının öğrenilmesinde ve öğretilmesinde kavram alanının rolü büyüktür. Çünkü aynı kavram alanına ait kelimeleri bilmeyen için o kelimelerin manalarında bir belirsizlik oluşur ve bu belirsizlikle anlatımda kelimeler tesirini yitirir. Ayrıca aynı kavram alanı içinde olan kelimeler bir dilsel alan oluşturur ve bu dilsel alan sayesinde toplumların dünya görüşü daha net anlaşılır. Diğer bir tabirle toplumların nasıl düşündükleri onların kavramlara bakış açısıyla eşdeğerdir" (Karçığa 2015: 2514).

Anlam alanı, kavram alanı ve *dilsel alan* terimlerinin genellikle aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Mehmet Aydın'ın da belirttiği gibi anlamlı ögeler olarak değerlendirilen sözcükler gösterdikleri anlamlarn, yan anlamların ve tasavvurların anlam çerçevesi olarak değerlendirilmektedir (Aydın 2014: 101). "*Anlam alanı (kavram alanı)* söz, söz öbeği ve cümle gibi bir dil biriminin gerçek ve iğretileme anlamlarının oluşturduğu alana denir." (Karaağaç 2013:119). Engin Çetin'e göre, kavram alanı sözüklerin metin bağlamında kazandığı yakın ve zıt anlamlı sözcüklerin tümünden oluşmaktadır. Temel anlamdan başlamak üzere yan anlamlar (somuttan soyuta gelişen sözcükler), farklı alana ait sözcükler ve yeni sözcükler bu alanı oluşturmaktadır (Çetin 2009: 826). Çetin, Orhun yazıtlarında "itaat" kavramının birçok sözcükle anlatılabilir olmasının yalnızca dil malzemesini ortaya koymadığını, aynı zamanda o dil kullanıcılarının yaşam tarzını, düşünce biçimlerini ve bir milletin psikolojik hadiselerini tümüyle yansıttığını belirtmiştir (Çetin 2009: 827-835).

J. Trier'in görüşlerinden biraz daha farklı olarak Jolles, İpsen ve Bally de sözcüklerde *çağrışımsal alan* olarak tanımladıkları birbirleriyle ilişkili sözcüklerin oluşturduğu karmaşık bir düzenden bahsetmektedirler. "öküz" sözcüğün çağrışımsal alanında "inek, boğa, dana, boynuz" sözcükleri girmektedir" (Guiraud 1975: 93). İlgili olarak bk. (Karaağaç 2013:239). Düzenin karmaşık olarak değerlendirilmesinin nedeni ilişki bağlamının kişilerce değişebilmesinin yanısıra sözcükler arasındaki aralarındaki ilişkinin J. Trier'in yapısalcı dilbilim ekseninde tanımladığı "*kavram alanı*"na göre daha uzak olmasından kaynaklanmaktadır. Araştırmacılar tarafından kimi zaman *çağrışımsal alan* ve *anlamsal alan (kavramsal al*an terimlerinin birbirinden ayrılmadığı görülmektedir. Aksan'a göre Türkçede *şeftali, kayısı, zerdali* hatta *armut* gibi meyvelerin ortak adı olan *erük* kavramı zamanla anlam daralması yoluyla tek bir meyveye isim olmuş bu durum da yeni kavram alanlarının oluşmasına neden olmuştur. *Yıkamak, çalkalamak, durulamak, şartlamak* ya da Türkçede renk ve akrabalık isimlerindeki çeşitlenme belirli bir kavram alanının varlığına işaret etmektedir (Aksan 2009: 43).

Fatma Erkman Akerson'a göre kavram alanında benzer nitelikler taşıyan sözcükleri bir küme olarak değerlendirmek doğrudur. Ele alınan her sözcük ise mevcut kümesine gönderme yapmakta böylelikle birden fazla niteliğe de sahip olmaktadır. Yani sözcükle birlikte zihinde oluşan kavram yalın değil karmaşıktır. Dil bilimcilere göre kavramlar anlambirimciklerinden oluşmaktadır. Bağlamdaki sözcüğün durumuna göre bazı anlamlar örtük kalırken bazıları da vurgulanabilirler. *Yenge* kavramı (*kadın, evli, akraba, amca eşi, dayı eşi, erkek kardeş eşi* vb.) anlabirimciklere sahiptir. Konuşma esnasında ya da bağlamdan bahsedilen yengenin amca eşi mi dayı eşi mi yoksa abi eşi mi olduğu anlaşılmaktadır. (Akerson 2005: 122-123). Benzer şekilde Kerim Demirci "anlam ekseni" olarak tanımladığı birbiri ile alakalı sözcükleri birbiriyle alakasız sözcüklerden ayırma işi olarak tanımlamaktadır. *Sakal, traş köpüğü, havlu* sözcüklerinin insan zihninde bir "*traş olma*" durumunu canlandırdığını ve bu sözcük grubunu "*bulgur*" sözcüğünün her açıdan bozacağını ifade etmektedir. Divan edebiyatındaki "tenasüp" sanatının yani anlam münasebeti içinde bulunan kelime ve kavramların oluşturduğu anlam ilişkisidir. Anlam ekseninin bir bağlam ve düzlem meselesi olduğunu belirten Demirci yukarıda bahsi geçen "*sakal*" sözcüğünün *bıyık, saç, kirpik* vb. sözcükler ile birlikte kullanılarak vücuttaki tüğler bağlamında kullanılmasının farklı eksenlerde görev alabilmeleri ile açıklamaktadır. Bu da dilin çift eklemliliğini gösteren bir hadisedir (Demirci 2017: 231-232). Benzer tanımlar için bk. (Vardar 1988: 61).

Çağrışımsal alan ve *kavram alanını (anlam alanı)*ya da *anlam ekseni* olarak tanımlanan ve birçok araştırmacı tarafından terim anlamı olarak birleştirilen kavramları birbirinden ayıran en temel nitelik kavram alanı ve anlam ekseni'nde temel anlamlar ve yan anamların aralarında ufak farklılıklar barındıran sözcükleri göstermesi (*kırılmak, gücenmek, darılmak*) iken çağrışımsal anlamın komşuluk ilişkisi ile birbirleri ile ilişkili sözcüklerin bir araya gelerek okuyucu veya dinleyici üzerinde muğlak bir anlama gelebilecek şekilde kullanılmasıdır. Ancak bu belirsiz ifade çoğu zaman konuşulan konu üzerinde iki tarafın da bilgi sahibi olması nedeniyle anlaşılır haldedir. Ya da bağlamdan anlam anlaşılabilir. Örneğin "savaş" sözcüğü "kılıç, kalkan, silah vb." sözcüklerle ilişkilidir. Ancak kişinin zihnindeki savaş şemasına göre bu ilişki değişebileceği için bir muğlaklık söz konusudur. Yani buraya kişiden kişiye değişebilmek üzere" barış, ölüm, kan vb." sözcükleri de ilişkilendirmek olasıdır. Kavram alanı konusu içerisinde değerlendirilen alt anlamlılık ve üst anlamlılık terimleri bu anlamda "çağrışımsal alan" ile aynı şeyi anlatmaktadır. Araştırmacılarda kafa karışıklığı yaratan bu durum bir terminoloji problemi olarak da değerlendirilebilir.

Eski Uygur Türkçesi şiirlerini "kavram alanı" bakımından değerlendirirken araştırmacıların "çağrışımsal alan" olarak kabul ettikleri üst ve alt anlamlılık kapsamında sözcüklerin ortaya konulması, şiirlerin hangi kavramlar çevresinde yazıldığını ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Şiirlerde en çok karşılaşılan ve birbirleriyle ilişkili olan sözcükler bir anlam kümesi olarak değerlendirildiğinde üst bir anlam ifade edildiği görülmektedir. Eski Uygur Türkçesi şiirlerinde konuyla ilgili karşılaşılan sözcükler *inanç, tabiat, sağlık, renk, toplum, hayvan, zaman, mekân, miktar, kişi-unvan, duygu, eğitim-öğretim, değerli eşya, vücut* kavramları çevresinde yer almaktadır. Söz varlığını ortaya çıkartmakta kullanılan bu sınıflandırma metodu, bir milletin duygu, düşünce, inanç, zihniyetini yansıtması bakımından çok önemlidir. Bir milleti bu anlamda ele veren sözcükler, o millete ait şiirlerin de bu bağlamda değerlendirilmesiyle daha iyi anlaşılırlar. Buna göre Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde *inanç* kavramının şiirlerin odağı olduğunu söylemek mümkündür. Şiir metinlerinde sıklıkla karşılaşılan ve çoğu zaman yine "kavram alanı" olarak tanımlanmış, yakın anlamlı sözcüklerin sıklıkla tekrar edildiği bilinmektedir. Subaşı Uzun tarafından anlatımı kuvvetlendirme maksadı ile yapıldığı düşünülen "aynı kavram alanından sözcüklerin aynı tümce içinde birlikte kullanılması (*ölmek, yok olmak, mahv olmak* vb.) şiirlerde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur (Uzun, 1995: 83-84). Thompson'ın sözcüklerin anlam sınırlarının genişliğini ve birden fazla

anlamının olduğunu belirttiği ve "anlam noktası" yerine "anlam bölgesi" olarak değerlendirdiği anlayışı bu minvalde değerlendirilir (Nıda: 2003: 180). Özellikle çeviri eserlerde kelime akratmalarda ortaya çıkan kavram alanları kelimelerin yalnızca tek bir anlamı değil, anlamlarının olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İlhan Uçar'a göre çeviri eserlerin aktarılması sırasında sözcüklerin aktarılmasının kavram alanlarının oluşmasında etkili olduğunu belirtmiştir (Uçar 2013: 2673). Şingko Seli Tutung ya da Pratya şiri, Aprın Çor Tigin, Asıg Tutung vb. şairler şiir metinlerini aktarırken çeviri yaptıkları dilde anlatılan ifadeleri kendi dillerine aktarırken kavram alanları oluşmuş oluşan bu kavram alanları ise duygu birliğini sağlayarak anlamı kuvvetlendirmiştir.

Eski Uygur Türkçesi döneminde yazılmış şiir parçalarında kavram alanı üst anlam ve alt anlamlılık da dâhil olmak üzere ele alınmıştır. Yani bir şiir metninde birbiri ile aralarında ufak farklılıklar bulunan ve anlam güçlendirici olarak kullanılmış temel ve yan anlamlar ele alınmış, aynı zamanda araştırmacılar tarafından çağrışımsal olarak değerlendirilen alt ve üst anlamlar da ayrıca gösterilmiştir. Rıdvan Öztürk'e göre bir isim çevresinde bulunan sıfatlar o ismin anlam dairesinin ortaya konulmasında oldukça önemlidir (Öztürk 2011: 24). Öztürk'ün belirttiği bu hadise aynı zamanda tarafımızca da çok önemsenmiş zira bir sözcüğün önünde ve ardında kullanılan ifadeler o sözcüğün anlam alanını etkilediğinden ve bu etkileşimin şiir dilinde gösterilmesi uygun bulunmuştur.

Saflık Kavram Alanı: *arış* "temiz", *kirsiz münsüz* "kusursuz", *arıg* "arı", *süzük* "duru", *silig* sözcükleri "saflık, temzilik" kavram alanını oluşturabilecek söz birlikleridir. Metinler arasında bu sözcükler tarandığında "saflık ve temizlik" kavram alanından sözcüklerle çoğu zaman Buddha'ya ait niteliklerin anlatıldığı görülmüştür. Ayrıca meditasyon sırasında kişinin temiz bir yerde bulunması ve inanan kişinin saf ve temizlikle iman etmesi Eski Uygur şiirinin "saflık" kavram alanını kullandığı yerler olmuştur. Benzer kavramların art artda kullanımı ve çağrışımsal bir düzende verilmesi okuyucu ve dinleyici üzerinde etkiyi arttırmak üzere yapılmış olmalıdır.

Saflık Kavram Kullanım Alanı: *yeg arık süzük, yegrek arık süzük, üzeliksiz arıg süzük, arıg süzük uluş, arıg silig orun, arıg süzük nom, arık süzük kertgünç köngül, arış arıg çın (köni), arıt-, yun-,*

Saflık kavram alanından sözcüklerin önlerinde ve arkalarında kullanılan sözcükler sıklıklarına göre tespit edilmiştir. Bu sözcükler daha çok *yeg*, *yegrek* "daha çok, daha iyi",

üzeliksiz “üstün”, *uluş* “ülke”, *nom* “dharma, öğreti”, *köngül* “gönül”, *arıt- yun-* “yıkamak arındırmak” şeklindedir. Buna göre şiirden anlaşılan saflık kavramı sıradan bir saflık değil, “daha çok daha üstün” bir saflıktan bahsedilmektedir. Ve bu saflık başta Buddha’nın niteliklerini anlatmaktadır. O saf hali ile tüm azizlerin hükümdarıdır. Saf olan diğer kavramlar ise *dharma, gönül, ülke ve yer’dir.* Saf ve hakiki bir imanla inanılan saf ve temiz dharma, inananları tertemiz saf, mutluluk diyarına ulaştırır. Eski Uygur Türkçesinde saflık kavram alanına bağlanmış ifadeler bu şekildedir.

kirsiz münsüz tokılıg
arıg süzük közüngüz ol
ap alçak ėtiglig
kök lėnhua öngi teg (AY Uçar V/57-60)

“tertemiz, zarif, berrak gözünüz vardır, pek zarif yapılı, mavi Lotus rengi gibidir.”

Şiir metninde Buddha’nın gözleri renginden dolayı mavi lotus çiçeğine benzetilmiştir. Buddha’nın 32 lakşanasından biri de mavi gözlü olmasıdır (Barutçu, 1992: 15). Lotus çiçeği yetişme koşulları bakımından Buddha ve Budizm inançları ile benzerlikler göstermektedir. Buna göre çamurda yetilen lotus çiçeği su üzerinde berrak, duru ve tertemiz şekilde görünmektedir. Lotus çiçeğinin kendi kendini temizleyebilme özelliği dini bir metafor olarak kullanılmasına imkan vermiştir. Buna göre her canlı her ne kadar günahkar olsa da bu kirlerden arınarak temizlenme imkanına sahiptir. Eski Hint geleneklerinde bulunan kast sistemine bir anlamda karşı çıkan Buddha, Budizm’le birlikte birey davranışlarını temele koyarak, bireyi hareket noktası kabul eden bir anlayış geliştirmiştir. Küçük’e göre temel karma sisteminde kişinin sosyal yaşantısı ve iyi kötü kaderi bir önceki hayatında yaptığı amellerle oluşmuştur ve bundan yeni bir hayatta doğmadan kurtuluş bulunmamaktadır. Buddha’nın getirdiği yeni anlayışta ise kişinin kaderi Tanrı iradesine göre değil, kişinin kendi iradesine göre şekillenecek ve Ṇirvāna’ya ulaşmakla her şey son bulacaktır (Küçük, 2018: 224). Sarıkçıoğlu’na göre “nehirlerin denize döküldükten sonra isimlerini kaybetmeleri gibi Buda tarikatına giren kastlar da isimlerini kaybederler.” (Sarıkçıoğlu, 2016: 177). Böylelikle her birey herhangi bir etikete tabi tutulmaksızın aydınlanmaya namzet olarak kabul edilmiş ve aralarında ayrım gözetilmemiştir. Bu anlamda temizliği, saflığı, her türlü kötülükten arınmayı yansıtan lotus çiçeği, Buddha’nın evrene bakış açısını yansıtmaktadır.

atı kötrülmiş burhannıng ıduk yarlıgıça

arış arıg köni kertü köngültekiçe
alku ulug bahşılarnıng aymıştakıça
azu evrilmedim ol köni yorıgtakıça (BT XIII 13/9)

"adı yüceltilmiş Buddhanın kutsal buyruğunda olduğu gibi, saf temiz ve gerçek, hakiki bir imandaki gibi, tüm yüce üstadların söyledikleri gibi ve o doğru yolda olduğu gibi dönmedim."

Şiir metninde doğru yol, hakiki bir iman, Buddha buyruğu ve hocaların söyledikleri şeylerin kurtuluş vesilesi olduğu ve kişilerin bunlardan dönmemesi gerektiği mesajı verilmiştir. Buddha'nın sözleri arkasından gelen kişilerce derlenmiş ve kitaplaştırılarak muhafaza edilmiştir. Buddhaların konuşmalarını, vaazlarını ve hitabelerini içeren Sutralar bu konunun ana kaynaklarındandır. Buddha'dan geriye kalan kaynaklarla canlılara yol göstermeye çalışan hocalar, insanlarda hakiki bir iman oluşturmaya çalışarak onlara doğru yolu göstermişlerdir. Böylelikle kurtuluşa erişmek isteyen canlının bunlara sahip çıkması ve muhafaza etmesi gerekmektedir. Şiir metni bu anlamda kişileri kurtuluşa eriştirecek unsurlara işaret etmektedir.

Izdırap Kavram Alanı: Emgek, Busuş, Kadgu,

Eski Uygur Türkçesi Budist metinlerinde *emgek* "ızdırap" sözcüğü Budizm'in felsefesini anlatan anahtar sözcüklerden bir tanesidir. Buddha yaşamın kendisinde var olan bu ızdıraba son verip, canlıları sonsuz mutluluğa ulaştırmak için var olmuştur. Yaşamın özünde olan bu ızdırap Buddha tarafından dört soylu gerçekle anlatılmış ve sekiz aşamalı yol ile bu ızdıraptan kurtulma yolları gösterilmeye çalışılmıştır. Buddha'ya göre yaşamın sınırlı olması bile bir ızdırap nedenidir. Canlıların yaşam boyu duydukları ihtiraslar, tutku, aç gözlülük, şehvet ve cehalet gibi olumsuz duygu ve çeşitli olumsuz ameller insanın ızdırabını arttıracak ve bunlardan kurtuluş yolunu bulamayan kişiyi ızdırap sarmalına itecek unsurlardır. Ruben'e göre, "budacılığa göre istisnasız bütün duygular kötüdür. Bir duygunun iyi veya kötü olmasının hiçbir önemi yoktur. Bütün bunlara bağlı kalmak kurtuluşa giden yoldaki engellere takılıp kalmak demektir. Varlığımıza mutluluk, özgürlük, dinginlik verecek tek şey varsa o da bütün insanlığın iç huzuru, mutluluğudur." (Ruben 2004: 78).

Eski Uygur şiirleri genel olarak dini metinler olduğu için *emgek* "ızdırap" sözcüğü bu şiirlerde yoğun şekilde işlenmiştir. Emgek sözcüğünün anlamını daha da güçlendirmek

amacıyla *busuş* "keder", *kadgu* "kaygı, üzüntü" sözcükleri de aynı anlam dairesinde kullanılmıştır. Canlıların ızdırapları bu üç sözcükle aktarılmaya çalışılmıştır.

Izdırap Kavram Kullanım Alanı: *Açıg tarka emgek, üküş telim emgek, alku emgek, kamag emgek, uçsuz kıdıgsız emgek, tüü törlüg öngi emgek, ulsuz tüpsüz emgek, aç kız emgek, emgen-,kutgar-, ozgur-, kiter-,törçi-, busan-, kadgur- bulgan-*

Emgek "ızdırap" sözcüğünün önünde arkasında kullanılan isimler ve kullanılan fiillere bakıldığında Eski Uygur şiirine kattığı anlam görülmektedir. Taranan metinlerde *emgek* sözcüğü yukarda görüleceği üzere *çok acı* bir ızdırabı yansıtmakta ve bu ızdırap *çeşitli, çok şekillerde, uçsuz bucaksız, sınırsız* olarak anlatılmıştır. Metinlerde sınırsız ve pek çok farklı çeşitleri görülen ızdırabın metinlerde sıklıkla karşılaşılan ve kurtulması söndürülmesi gerekli bir olgu olduğu görülmektedir. Denize benzetilen ızdırabın derinliği ve sonsuzluğu anlatılmıştır.

bo munung küçinde,
tarkarıp kalısız alku emgek
bolmagay takı busuş kadgu, (AY Ayazlı VI/98)

" Bu (öğreti) sayesinde bütün sıkıntılar uzaklaşıp kaygı keder de olmayacak"

Öğreti, insanları dünya arzu ve ihtiraslarından yani dünya bağlarından kurtararak ebedi huzura ulaşmalarını sağlayan bir araçtır. Dünya hayatı kişi için ızdıraplar denizi olarak görülmüştür. Çünkü dünyada hastalık, yaşlılık, ayrılık, ölüm vb. her şey insanı üzen ve kederlendiren hakikatlerdir. Çok soğuk havaya maruz kalan insanoğlu için bu da bir acı, hava şartlarıyla oluşan kıtlık, sel vb. felaketler hepsi ayrı ayrı birer acıdır. Hanh'a göre bir diş ağrısı, kış günü üşüme, bir araya gelmiş her şey eninde sonunda ayrılacağını bilmek, bugün sağlıklı olan karaciğerimizin yaşlandıkça hastalanması vb. her şey acı sebebidir çünkü sevinç yalnızca bir illüzyon ve bir yanılsamadır (Hanh, 2014: 24). Öğreti ile bunların farkına vararak, dünya hayatına bağlanmadan kurtuluşa erişebilmek, insanın yegane huzur vesilesidir.

potalak tagta şişirlıg
bo orunlarta turup siz
busuşlug emgeklig tınlglarıg
bodlayu baka yarlıkar siz (BT XIII 21/21)

“Potalaka dağda cevherli bu yerlerde yaşayıp siz kederli ve acılı canlılara sürekli merhamet edersiniz.”

Soothill’e göre Potalaka Dağı Malakuta’nın güney doğusunda Avalokitesvara’nın (Kuanşi im Pusar) evi olduğu düşünülen dağın adıdır. (Soothill, 1937: 412). Şiir metninde cevherli bir dağda yaşayan Bodhisattvanın kederli canlılara merhamet ettiğinden bahsedilmektedir. “Budizm’de Kuan Yin olarak bilinen Bodhisattva Avalokitesvara dünyanın acı çığlıklarını duyan ve anlayan demektir.” (Tokyürek 2011: 47). Merhametiyle tanınan bu Bodhisattva Tekin’e göre sıkışık anlarında ona başvuran ve ondan yardım isteyen canlılara tanrısal gücünden faydalanarak yardım eden (Tekin, 1960: 4) kız çocuğu isteyenlere kız çocuk, erkek çocuğu isteyenlere erkek çocuk veren; ateşte kalmışları kurtaran, denizde kalmış mağdurları ıslanmadan kurtaran, insan yiyen devlerden muhafaza eden, fırtınada kalanları fırtınadan kurtaran, öfkeli kişiyi öfkesinden kurtaran ve ihtiyaca yönelik yardımlar sunan kişi olmuştur (Elmalı 2014: 252).

Saygı Kavram Alanı: Agır aya- “saygı göster-“, ayagka teg- “yüceltme-“, atı kötrülmüş “adını yüceltme-“

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde saygı kavramı Budhalar (Tengrim şeklinde saygı ifadesi kullanılarak da anlatılır) Bodhisattva’lar Azizler, Rahipler Cemmat ve Dharmaya sözcükleri çevresinde kullanılmıştır.

Saygı Kavram Kullanım Alanı: yükün- “secde et-“,ög- “meth et-“, küle- “şöhretini anlat-, meth et-“, tapıg udug kıl- “hürmet göster-“

Saygı ifade eden sözcüklerin birlikte kullanıldığı alt anlamlı sözcükler incelendiğinde saygı duyulana *secde etmek, onu yüceltmek, meth etmek, hürmet etmek* çağrışımsal alanlarla birlikte kullanıldığı görülmüştür. Buddhalar ve diğer saygı duyulan kişilerden bahsedildikten sonra onlara secde edildiğini görmek Eski Uygur şiirinde sıkça görülen motiflerdendir. Aynı şekilde o kişilerden övgü ile bahsetmek ve onlara hürmet etmek de yine saygı kavramı ile birlikte en çok karşılaşılan durumlar olmuştur.

adınçık ıduk bo tavçolug orunta
agır ayag sakınçın
ayagka tegimliglerke yükünü
ayıgıg kşanti kılınglar (BT XIII 15/5)

“(bu) seçkin ve kutsal Tavçolug yerinde hürmete layık düşüncelerinle saygı değer (Budhalara) secde ederek günahlarınızdan (dolayı) af dileyin”

Şiir metninde Buddha’nın aydınlandığı yerde Buddhalara saygı ve hürmet göstererek tövbe edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Şiir metninde kullanılan ayagka tegimlig “saygıdeğer” anlamındaki sözcük Tokyürek’e göre Eski Uygur Metinlerinde sıklıkla kullanılmış, Buddhaların niteliklerini yansıtan unvanlarından biridir (Tokyürek, 2011: 167). Skr. *Arhat* olan sözcük Soothil’in aktardığına göre Mahāyāna Budizm’inde Bodhisattvalara karşılık gelirken Hinayānā mezhebinin en yüksek derecedeki kişisini karşılamaktadır. Ayrıca saygıdeğer, layık, aydınlanmış kişi, aziz, dindar anlamlarını karşılayan sözcüğün Buddha gerçekliğine tanıklık etmiş ve dünyayı kurtarmak için görevlendirilmiş 16, 18 ya da 500 ünlü öğrenciyi de kast ettiği belirtilmiştir (Soothill, 1937: 290; 472). Conze’ye göre Budizm’de bulunan üç ana bölümde kurtuluşa erişmiş, dünya bağlarından kurtulmuş, tutkularını isteklerini yenmiş, yeniden doğmayacak kişi olan Arhat, ilk dönemde görülen aydınlanmış kişidir. Daha sonraki dönemlerde sırasıyla yerini Bodhisattva ve Siddha’ya bırakmıştır (Conze, 2004: 8). *Agır ayag* sözcükleri de yine saygı ve hürmet kavram alanını yansıtan söz birlikleridir. *Agır* temel anlamı dışında kullanılarak “değer” anlamını kazanmış, aya- “yükseltmek” fiili de *agır* ismi ile kullanılarak saygı, hürmet anlamlarını kazanmıştır. Budistlerde tövbe etmek önemli bir dini gerekliliktir. Budistler aydınlanma ya da meditasyon öncesinde temiz olabilmek adına sıklıkla tövbe etmişler, manevi temizliği birçok şeyin önünde tutmuşlarıdır.

atı kötrülmiş ayagka tegimlik tengrim çın
kėrtü birök alku burkanlar kėrtüdin
kelmişler monçulayu nirvanka
monçulayu nirvanka kirü
yarlıkamazlar erser şarırlıg
süngükleri yme yok erser
ne üçün yene sudur nomda
nırvanıg bar tėp yarlıkap
ulatı şarırlıg süngükinge
yalanguklarıg tengrilerig
agır ayag tapıg udug kılgalı
negülük yarlıkadı (AY Kaya I/83)

Adı yüceltilmiş saygıdeğer Tanrım, gerçek ve hakiki tüm Buddhalar, doğrudan gelmişler, bu şekilde Ṇirvānaya giremezlerse, kemik ve kalıntıları da yok ise neden sutra dharmada Ṇirvāna var diye buyurur ve kalıntı ve kemiklerine Tanrı ve insanların saygı duyması için buyurulur."

Sutralar Buddha'nın vaazlarını, dinin gereklerini, Buddhanın konuşmalarını ya da dinleyenlerin soru ve cevaplarını içeren kaynak kitaplardır. Şiir metni bir soru cümlesi şeklinde sunulmuştur. Buna göre *Atı kötrülmiş ayagka tegimlik tengrim* diye hitap edilen Buddhalar, diğer bir ünvanları olan *kėrtüdin kelmişler "*hakikatten gelmişler*"* şeklinde anılmışlardır. Buddha'nın on ünvanından ilki olan terim Soothill'e göre aydınlanma hedefine ulaşmış anlamına gelmektedir. Buddha'nın ünvanlarından en yüksek olanıdır (Soothill, 1937: 209). Tokyürek'e göre canlıları doğum ve ölüm çemberinden kurtarmayı ifade eden terim, Buddha'nın hayattayken kullandığı dini hayatın en yüksek kademesini ifade eden bir ünvandır (Tokyürek, 2011: 168). Şiir metninde yer alan Buddhaların kalıntıları ile ilgili Küçük, Buddha'nın ölümünden sonra cesedinin yakılarak, geriye kalan kemik kalıntılarının muhafaza edilerek on yöne gömülüp üzerlerine de Stupalar inşa edildiğini belirtmiştir (Küçük, 2018: 201). Şiirde sorulan sonu muhtemelen Hinayāna ve Mahāyāna Budizm'inin Ṇirvāna ve Buddha tasavvurlarına farklı bakış açılarından gelişmektedir. Sarıkçıoğlu Hinayāna mezhebinin Ṇirvānayı bir son olarak düşündüğünü, tekrar vücut bulma imkânlarının ortadan kalktığını düşündükleri bu durumun, Mahāyāna mezhebinde yaşarken ulaşılabilecek bir aşama olduğunu belirtmektedir (Sarıkçıoğlu, 2016: 177). Buna göre Mahāyāna'da Ṇirvāna ne bir son ne de zahiri bir mekândır. Buddha'ların Ṇirvāna'ya girmeyişleri dolayısıyle ölmeden önce (kalıntılarının bulunmayışı) Ṇirvāna'ya varmış olmaları, Mahāyāna Budizm'inin bu konuya bakış açısıyla ilgili olmalıdır.

Hakikat Kavram Alanı: Köni "doğru", Çın "gerçek", Kėrtü "hakiki", Ezügsüz "yalansız, gerçek"

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde hakikat ve gerçeklik kavramlarını anlatmak için aralarında ufak farklılıklar olan *Köni "*doğru", *Çın "*gerçek*", Kėrtü "*hakiki*", Ezügsüz "*yalansız, gerçek*"* sözcükleri kullanılmıştır. Bu sözcüklerin art arda kullanımları ile hakikat anlamı pekiştirilmiştir. Kavram alanında arada ufak farklılıklar olan sözcükler girebileceği gibi *ezügsüz "*yalansız" gibi zıt anlamlı olumsuzları da girebilmektdir.

Hakikat Kavram Kullanım Alanı: Köni nom, köni törüg, köni yol, çın kėrtü köngül, Çın kėrtü sav

Hakikat kavram alanını oluşturan sözcüklerin çevresinde bulunan diğer sözcüklere bakıldığında Eski Uygur Şiiri'nde hakikat ile anlatılmak istenen düşünceye ulaşmış oluruz. Buna göre şiirde *nom, törü* bir gerçeği ve hakikati anlatmaktadır. Uygur şiiri canlılara hakikatı ve doğruyu gösteren *köni yol*'lardan bahsetmektedir. Yine hakiki ve samimi bir iman ve hakikatli doğru sözler (vaazlar) şiirin en çok vurguladığı unsurlardır.

atı kötrülmiş tengrim siz
kėrtü savıg inçip yarlıkap
ornanmış siz ėnçkülüg
köni kėrtü çın nomda
antag yanglıg çın kėrtü
ezügsüz ıduk savıngız üçün
anın küyü küzetü tutgay biz
bo nom erdinig turkaru (AY Kaya X/701).

"**adı yüceltilmiş tanrım, siz doğru sözü buyurup huzur yerinde otursunuz. Gerçek (ve) hakiki doğru öğretide (yer alan) bu şekilde gerçek, doğru (ve) yalansız kutsal sözleriniz sayesinde biz bu öğreti cevherini sonsuza dek koruyacağız."**

Şiir metninde saygıdeğer Buddha'nın sözlerinin gerçek, hakiki ve yalansız olduğu anlatılmaktadır. Bu bilgi benzer kavram alanından sözcüklerle aktarılmıştır. Huzur yeri olarak anlatılan Ṇirvāna, Buddha'nın aydınlanarak vardığı yerdir. Doğru sözleri ve uygulamalarıyla kendi aydınlanışını gerçekleştiren Buddha, geriye kendine ait sözleri bırakmıştır. Buddha'nın sözlerinin gerçek haliyle korunup muhafaza edilmesi için Sangha teşkilatı kurulmuş ve bu konuşmalar yazılmaya başlanmıştır. Buddha'nın sözlerini içeren yazılı kaynaklar böylelikle korunmuştur (Küçük 2018: 231). Conze'ye göre ise Buddha'ya ait olduğu düşünülen metinlere ulaşmak çok güçtür, bu metinler iyi şekilde muhafaza edilememiş ve birçoğu yok olup gitmiştir (Conze, 2004: 14). Hanh, Buda'nın öğretilerinin ezber yoluyla ağızdan ağıza aktarıldığını ancak bu yayılma esnasında sapmaların oluşabildiğini belirtmiştir. Sutraları ezberleyen insanların anlatılanı tam olarak anlamamaları ya da ezberi unutup bazı sözcükleri değiştirmeleri bu sapmaların en önemli nedenlerindendi (Hanh, 2014: 19).

öge yükünmiş buyanımın evirer men.
ürgüt tutçı köni kėrtü nom nomladaçı.
ögin ulug tuyunmış men bolmakım üze
ötügçisiz adınlarka umug bolayın. (ETŞ 9/106)

"övüp secde ettiğim sevabımı tevcih ederim, dâimâ, her vakit doğru, gerçek dharma vaz'edip, akıl (ve bilinçle) iyi şekilde aydınlanmış olduğum için şefâatçileri bulunmayan kimselere ben ümit olayım."

Tekin'e göre, Uygurlarda vakıf işlerinden ortaya çıkan sevap ya da dini bir eser yazılmasıyla ortaya çıkan sevap sık sık bağışlanmıştır. Eski Türklerde bulunan *balbal dikme* geleneğine benzerliği nedeniyle Türklerin kolaylıkla benimsediği bu sevap tevcihi adeti, bir canlıyı samsāra döngüsünden kurtarabilecek faydalı bir uygulama olması nedeniyle uygulayan kişilerin kendilerini Bodhisattvalara benzetmelerine neden olmuş ve dini bir tatmin de beraberinde getirmiştir (Tekin 1963: 233-235). Sevap bağışlama adetinin temelinde ahiret inancı ve atalar kültü olduğunu düşünen Güler, sevabı kazanan kişi tarafından başkalarına yapılan bu bağışlamanın, yaşayan birine, bir ölüye, tabiat üstü varlıklara ve Buddha gibi üstün kişilere de yapılabileceğini belirtmiştir (Güler 2018: 171). Şiir metninde Buddha övgüsünden ortaya çıkacak sevabı bağışlayan şair, öğreti bilgisini sunarak kendini aydınlatabildiğini, kendine yetecek olan bu birikimden arta kalan sevabı da ihtiyaç sahiplerine bağışladığını belirtmiştir. Yardıma ihtiyacı olanlara yardım dağıtan ve "başkalarına faydası olur düşüncesi" ile hareket eden Bodhisattva'ya benzeyebilmek gayretinde olan şair, bu benzerlikle başkalarına ümit olabilmekten beslenmekte ve bununla yetinmektedir. Şiir metninde doğru ve hakiki dharmanın vaazından bahseden şair, köni ve kėrtü sözcüklerini aynı kavram alanından kullanmış ve nom sözcüğünün sıfatı olarak kullandığı bu yapıları ikileme yapısında sunmuştur.

Işık Kavram Alanı: yaruk, yaşuk, yaltırık, çog, yalın,

Eski Uygur Türkçesi şiirlerinde ışık kavramı *yaruk, yaşuk, yaltırık, çog, yalın* sözcükleri ile anlatılmaya çalışılmıştır. Buddha ve Dharmanın ışık olma imajı Buddhist metinlerde sıklıkla kullanılan metaforlardandır. Kelime anlamı "aydınlanmış olan" anlamına gelen Buddhadır. (Kaya, 1999: 13). Aydınlanma bilgisi ile etrafına ışık saçma vazifesini yüklenmiş kişi olarak bilinmektedir. Işık kavram alanı etrafında ayrıca nom (dharma)

anlatılmaktadır. Çünkü dharma sahip olduğu bilgilerle canlıları aydınlatmakta ve onu samsāra karanlığından kurtarmaktadır.

Işık Kavram Kullanım Alanı: yarut- "parla-", yaşut- "ışılda-", kün tengri "güneş", ay "ay", kün "güneş", yadıl- "yayıl-", yula "meşale", erdini "cevher", altun önglüg "altın renkli"

Işık kavram alanını oluşturan sözcükler etrafında kullanılan ve ışık saçana ay, güneş, meşale, cevher sözcükleri çeşitli benzetmeler ve metaforlarla anlatılmaktadır. Işığın altın renkli olması yine sıklıkla kullanılmış benzetmelerdendir. Altın o dönemde kullanılan değerli madenlerin başında gelmektedir ve Buddha'nın vücudü tıpkı altın gibi parlamaktadır yahut dharma tekerleği altındandır. Bu sözcükler aynı zamanda *yarut- ve yaşut-* eylemleri ile birlikte kullanılmıştır.

arslan hanı mangıgı teg
sılıg körkle yorıkıngız ol
yangı tugmış kün tengri teg
yalınlıg körkle yarukunguz ol (AY Uçar V/74)

"**Aslan hanının yürüyüşü gibi azametlidir yürüyüşünüz. Bedeninizin ışığı, yeni doğmuş güneş tanrısı gibi pırıl pırıldır**."

Buddha'yı diğer canlılardan ayıran otuz iki alamet (iz) bulunmaktadır. Bu alametlerde Buddha'nın belinden yukarısının yapısı ve çenesinin genişliği bakımından aslana benzetildiği görülmektedir (Barutçu, 1993: 15). Şiir metninde Buddha azametli yürüyüşü bakımından arslana benzetilmektedir. Arslan'ın orman içerisinde güç ve kudret bakımından diğer canlılara karşı olan üstünlüğü onun metaforik anlatımlarda kullanılmasına neden olmuştur. Diğer canlılardan güçlü ve kudretli olan Buddha aynı zamanında ışığı ve görkemiyle adeta güneş gibi parlamaktadır. Onun bedeni bu anlamda diğer canlılardan ayrılmıştır. O aydınlanmış olan, kurtuluşa erişmiş olan her bakımdan diğer canlılardan farklı kabul edilmektedir. Şiir metninde altı çizili sözcükler aynı kavram alanında bulunan sözcüklerdir.

tüküni kırk sekiz edgü nomlarlıg.

tözüte yadılmış yaruk yaltrıglıg.
tükezigçe uz tümeki ėtigi.
tükel egsüksüz kutlug ülüglüg.
tük tümen türlüg tangsuk edlerin.
tözkergülügsüz çoglug yalınlıg.
tünerig sansarnıng yaruk yulası.
tüpkerü tuymışka yükünürmen. (ETŞ 10/264).

"bütün kırk sekiz iyi törelere sâhip, her tarafa yayılmış, tamamı iyi, tümü düzenli, parlak, ışıklı, tamamıyla eksiksiz bahtlı talihli, binlerce türlü hayret verici şeylerle aslına esâsına erişilmeyen haşmetli, karanlık samsāra'nın parlak meşalesi, tamamen aydınlanmış önünde hürmetle eğilirim."

Gakkai, Mahāyāna Budizminde üç anlaşılabilir ana kural, on büyük kural ve kırk sekiz küçük kural bulunduğunu, üç ana kuralı Mahāyāna Bodhisattvalarıyla ruhban sınıfının uygulayacağını belirtmiştir. Bu üç ana kuralda Mahāyāna Bodhisattvaları için Buddha tarafından oluşturulan bütün standart davranışlar ve bütün kuralları uygulamak, bütün iyi kökleri ve bütün varlıkları çevrelemek düşünceleri bulunmaktadır (Akt. Tokyürek 2011: 250).Şiir metninde kırk sekiz küçük kuralı dahi uygulamış, bu haliyle aydınlanmış evrendeki tüm şaşırtıcı, hayranlık verici şeylerden bile daha çok hayranlık uyandıran Budda'nın, aynı zamanda Samsāra'nın meşalesi olduğu vurgulanmıştır. Yine "ışık" imajıyla yansıtılan Buddha meşaleye benzetilerek canlıları karanlık dünya hayatından yani samsāra denilen doğum-ölüm döngüsünden kurtaracak rehber ve önder olarak gösterilmiştir. Buddha'nın "ışık" imajı çevresinde verilen altı çizili sözcükler aynı kavram alanını oluşturmaktadır.

Yok Olma Kavram Alanı: Öç-, alkın-, tarık-, kit-, arta-, öç-, yokad-, yunçı-, tarkar-, yit-

Yok olma Budizm'de önemli kavramlardan biridir. Yokluk özellikle de kötü ameller ve canlıları kötü duygulara ve dolayısıyle samsāra döngüsüne ulaştıramıyorsa yani kötü duygular ve ameller yok edilememişse ebedi mutluluk ve huzur hiçbir zaman gerçekleşmez. Budizm'de ızdıraplar (ki onlar canlıları ebediyen sıkıntıda bırakacak bir haldir) ateş ile temsil edilmiştir. Bu temsili ateşin sönmesi ızdıraplardan kurtulma anlamına gelmektedir. *Öç- "*sönme-" kavramı ile anlatılan sönme ve yok oluş canlıları "sönme" anlamına gelen Ṇirvāna'ya ulaştıracaktır. Yok olma kavram alanını oluşturan diğer

sözcükler ise yok olan diğer şeylerden bahsetmektedir buna göre Eski Uygur şiirinde huzurun yok olması, adaletin yok olması canlıların yok olması vb. veya hiç yok olmayan ebedi şeyleri anlatırken de (Buddha) bu eylemler kullanılmıştır.

Yok Olma Kavramı Kullanım Alanı: nizvani "hırs", kadgu "kaygı", korkınç "korku", ėl uluş "memleket, ülke", etöz "vücut", kişiler,

Yok olma kavramlarının kullanım alanına bakıldığında en çok nizvani (ihtiras, canlıları yoldan çıkaracak hisler) sözcüğü ile kullanıldığı görülmektedir. Nizvani'ların (kleśa) yok olması sönmesi Buddha'nın önderlik ettiği yolda birinci gayesi olmuştur. Canlıların gerçek kurtuluşa erişebilmeleri için tüm nizvanılardan kurtulmaları istenmektedir. Yok olması istenen ve "yok olma" kavram alanındaki sözcüklerle sıklıkla kullanılan bir diğer kelime "üzüntü, ızdırap" anlamına gelen *kadgu* sözcüğüdür. Her türlü *kadgu'dan* kurtulmak doğru yolda olan bir Budist için en temel gereksinimdir. *ėl uluş, etöz* ve *kişilerin* yok olması da şiirlerin bağlamlarına göre anlamlandırılmış diğer sözcüklerdir.

bo altun küvrüg ünining
çoglug yalınlıg inçip küçinte
alku nizvani kadgularnıng
adartmakı barça öçer alkınur
aop korkınç ayınç tarıkıp kitip
ėnçkülüg esenlig kıltı (AY Kaya II/19)

"bu altın davulun sesiyle parlaklık ve ışıltısının nisbetinde tüm ihtirastan kaynaklı kaygıların zararı tamamıyla söner ve yok olur. Korkunç endişe ve korkular yok olup yerini huzur ve mutluluğa bırakır"

Şiir metninde altın davulla anlatılmak istenen altın ışıklı bir öğretininin tıpkı bir davul misali sesini ulaştırabildiği ve etkisine aldığı alanlardır. Davulun sesi gibi yayılan öğreti, ulaştığı yerlerde insanları etkilemekte ve tesiri altına almaktadır. Budizm'de önemli olan "ışık" imajı davulun ve dolayısı ile öğretinin ışıklı olarak anlatılmasına neden olmuştur. Her şeyin iyi ve güzel tarafını anlatan ışık, insanoğlunun aydınlanmasını yansıtmaktadır. Yunusoğlu'na göre Dharma'nın davul olarak kavramlaştırılması, Hint kültürünün tesiri ile açıklanabilir. Hint kültür ve sanat hayatında ayrı bir yere sahip olan davul, Budizm'de de varlığını korumuştur (Yunusoğlu, 2016: 212). Şiir metninde ihtiras, kaygı ve endişelerin sönmesi ile anlatılmak istenen tüm bu nizvaniların/kleśaların ateş

olarak algılandığını göstermektedir. Ṇirvāna'nın kelime anlamının "sönme" olması Budizm'de ateşin ne kadar kötü olarak düşünüldüğünü yansıtmaktadır. Nitekim şiir metninin son dizesi, endişe ve korkuların yok olarak yerini huzura bıraktığını ifade etmektedir. Şiir metninde hırs ve ihtiraslar, kaygı ve endişeler "yok olma" kavram alanından sözcüklerin kullanılması ile ifade edilmiştir.

ol ėlteki kişiler
alkınurlar yavız bulgakın
ol ėl içinte ayaglıg
ulug begler buryuklar
yala yangkun alkınıp
öz etözleri yokadur
sever amrak at adgır
yügrük yangada ulatı
ançulayu ok yme kamagun
saçılurlar kalısız
orun orun sayu öngi öngi (AY Çetin-VIII/222)

"O ülkedeki insanlar kötülük (ve) karışıklık neeniyle yok olurlar. Memleketteki saygı duyulan kişiler, büyük beyler, bakanlar iftiralara maruz kalıp ölürler. Çok sevdiği atları, çevik, güçlü filleri ve başka benzerleri de eksiksiz her biri başka bir yere hep birden dağılırlar."

Şiir metninde memleket düzeninden bahsedilmektedir. Yöneticilerin adaletli olmaları bir memleketin idaresi için en temel unsur olarak görülmektedir. Eski Hint geleneğinde yönetimle ilgili halkın tutumu yöneticilere büyük sorumluluklar yüklenmesine neden olmuştur. Ruben'e göre "bir kral nasılsa dünya düzeni de öyledir" anlayışına sahip Hint toplumunun her bakımdan krala odaklı bir anlayışa sahip olduklarını belirtmiştir (Ruben, 2004: 66). Memlekette iftiraların, yalanların ve düzensizliğin artması ile at ve çevik fillerle anlatılan güç unsurlarının da dağılacağını böylelikle memlekete dair her şeyin kaybedileceği belirtilmiştir.

Tablo 4. Eski Uygur Şiiri'nde yer alan sözcüklerinin kavram alanı.

Üst anlam alanı *(alanlar)*	**Alt anlam alanı Bölüm I** *(dizisel ilişkiler)*		**Alt Anlam Alanı Bölüm II** *(dizisel ilişkiler)*		**Manihaist Metinler (Bölüm II)** *(dizisel ilişkiler)*	
	İsimler	**Filler**	**İsimler**	**Fiiller**	**İsimler**	**Fiiller**
İnanç kavram Alanı	Sudur, Mahyn, Iduk, Erdini, Nom, kuvrag, Burkan, kėrtü, çın, Tengri, Bodisatav, nirvan, edgü kılınç, ayıg kılınç, yavlak yol, emgek, nizvani, sansarlıg,arjıl ar, ölmek, ezrua, kut, buyan, tėtsė, tamu, prit, asurita, yalanguk, yılkı ajun, dyan, yanmaksız, kınıg katıg pek köngül, tamuluglar, busuş, kadgu, yėk, sėziksiz, ikireçgü, küsüş, daranı, şaştır, toyın	Ög-, yükün-, Aya- agırla- Ayagka teg-, Yarlıka- tapıg udug kıl-, ėrinçke-, tsuyurka Küy- küzet-, evirmek, Oz-, ozgur-, arın-, süzül-, kutgar-, irinçke-, küse-, ötün- ,kantur-, alka-, buşı ber-, ınan- , agır, ayag kıl, kut kolun- , arın- süzül-, tapın-, yalbar-, kükül-, yalvar-	Tsuy, Burhan, kılınç, Şastır, nom, nizvani, bodi, erdini, yazuk, toyın, şamnanç, ayıg kılınç, ayagka tegimlik, kut, nom, kėrgünç, dintar, küsüş, atı kötrülmiş, ayıg kılınç, yavız kılınç, kėrtü, Ṇirvāna, ıduk, buyan, utlı (mükâfat), mün kadag (kusur, kabahat), yazuk, darmahariki tengriler, şazın (dini öğreti), köni yol, burkan, sudur, kut, buyan, nom, kėrtü, piratityasanbutpad, emgek, Şımnu, Rakşaz (şeytan), yörüg (tefsir), dintar, Pudgıl, ötügçi, alkış, tuyunmak, tapıg, kılınç, buyan, arya sangga kuvraglar, usal sımtag,	Yükün- (çok yoğun, nerdeyse şiirin yüzde 80) Ötkür-, Silkin-, kiter-, Inan- Kşanti kıl-, Boşug kşanti ber-, Emgen- Buşı bir-, Arsık- (aldan-), Osal sımtag bol, tile-, oz-, kutrul-, tapın-, az-, yangıl- kükül-, ög- kandur-, yarlıka- (merhamet et-), ant antık-, boşug kol- ,yalbar-, küzet-, tüşüt kıl- (amel et-), buyan evir- , ökün-, bil- , açın-, yadın-, örtme-, yaşurma-, kizleme-, baturma-,, öç-, alkın-, yokad-, kit- , tarık-, kşanti bol-, arı-, silin-, kutrul- Oz-,	Fėrişteler Tengri, burkan, emgek, nom, yekler, üzütler,	Ög-, küzet-, kıv kol- Yarlıka -tapın-, kurtul-,

				ağırlatıl-buyan evir		
	Sögüt, yıd yıpar, lènhua, Bimba atlıg yèmiş, şala sögüt, tütsig, çeçek, ı tarıg, tüş yèmiş, mandarik atlıg hua çeçek, Udumbar çeçek,	Salın-	I ıgaç, padm-a lènhua, Pundarik çeçek, ı tarıg, arıg, kumut hua togurçugı, artuç (ardıç ağacı) söğüt, Padma çiyoda lènhua, udumbara çeçek, sala sögüt, ot, çümgen, urug, evin (başak), sorma (buğday) (hasat metni), tütşü, çıntanlıg (sandal ağacı)			
Hayvan Kavram Alanı	Arslan, arı, kaz, yuy kuş (tavus kuşu), bars, böri, at, koyn, takıgu, luu, kuş keyikler, at adgır, yanga, ingek, laçin (şahin)		Kurt (solucan), arslan, ud, yunt, baçag kün, bars, at, kalavnik kuş, luu, öküz Çivaçivak (sülün) Yuy (tavus kuşu) kekük (kartal)		Yılan,	
Sağlık Kavram Alanı	yèèl tözlüg ig, yèèlig sarıgıg leşipig, sanipatig, leşip tözlüg [ag]rıg ig, sarıg tözlüg isig, ot, em, otacı, ölüm, öz yaş,turuk, tirig, leşip tözlüg tumlıg ig (balgam kaynaklı üşüme hastalığı), sarıg tözlüg isig ig (safra kaynaklı ateşli hastalık),		Ölüm, ig kem, uzun yaşamak, em, yürüngteg (ilaç, çare)	İsig tını kesil-, ènçsiret-, yaşa- , ènç kıl-, emle-	Ölmek	

Tabiat Unsurları ve Doğa Olayları Kavram Alanı	Ay Tengri, Kün Tengri, Tag, yėrtinçü, Tolun Ay, Taluy, ügüz, Kök Kalık, tikim ediz sengir, üngür (mağara), arıg, yultuz, yėl, köl, sakak (dağ eteği), yagız yėr, bag tuglap (bağ-bahçe), tamız (damla)	Yaltrı-, yaşu-, yaru-, Yel yeltir, yagmur tökül-	Kemre (mağara), bulıt, Yagmur, Yėr yüzi, ay, kün, tag,, Yayıt (otlak), yėėl, yagmur, kök, akar suvluk, idiz tikim kayalık, suv kıdıgı, artuç sögüt altı, uçdaçı kölmen suvluk, tag, yėrtinçü, oot, Suv tengrisi, Suv kelgini (sel), Akaş (gökyüzü), buz, kıdıg, taluy, kök kalık, köl, kar, kıragu, oy (çukur), yagız (toprak), kar, yagmur, teşük	Yagmur yagıt-, kölit- (gölgelendir-), küküre-, yagıd-, yaşla- çak-	Kün Tengri, Ay Tengri, bulıt,	
Toplum ve Toplumsal İlişkiler Kavram Alanı	Gandarvilar çandallar (cellatlar), yavız yavlak kişilerig, ezügçi yongagçı kişi, bursang kuvraglar, kineralar, toyın, arhant titsu (arhant öğrenciler), kişi, Kut vahşıklarnıng kuvragı, tözünler, tamu prit yılkıta tugmışlar, yalanguk ajunta barmışlar, kişiler		Bursang kuvraglar, toyınlar, şamnançlar, begler, çantallar (cellatlar), urı (delikanlılar), ogrılar (hırsızlar), upasılar (mümin), tözünler, azganlar, dintar, kunçuy, oglanlar, yigitler, alp erenler, bodilig kızlar, kang, ıduk, upasanç, tınlıglar uguşı, süü, çerig, kadaşlar, yagılar, tėtsė (öğrenciler), Bilge ereneler, tuyunmışlar, Odunmuşlar, kadır yavlak tınlıgların, umugsuz tınlıgların, İrinç emgekke basıltılmışların (ezilenler), İrkilü		Tüzünler, kasınçıglar, tüzün bilge kişiler, tanıgmalar, Tengri nomın todagmalar-, yeklerge tapunug malar, ėrinçü kılıgmalar,	Adrıl-, Yakış (yakınlaşmak), öpüş-, külüş-, olur-

			kelmiş tsuy ėrinçülüggünahkar zavallılar, Birin birin azmışlar, ınanmışlar, yol yangılmışlar, yad yagılar, Umugsuzlar, Tuyunmuşlar, utmışlar, arya sangga kuvraglar, kızlar kırkın (cariyeler), daşmanlar (din adamları)			
Zaman Çağ Devir Kavram Alanı	Tabışgan Yıl, kalp üdte, ertmiş, közür kelteçi, kėn keligme üd, tün, küntüz, ay, yıl, alku üdler, kün, Öngre üdler, yazkı üd, yay üdler, küz üdler, kışkı üdler, karlıg buzlug üd, asanki kalplar, ötrü, ol üdün, anta ötrü, öngre, öngre üd, yagmurlug üd,	Ert-	Asanki kalp, ötrü, yunt yıl-, baçat kün, tün, küntüz, körünç üdler (gelecek zamanlar), ud yıl, alku üd, bars yılı, ken keligme üd, ertmiş üd, kelmedik üd, közünür üd, üç üd, Sansız üküş kalp üd, ür kėç, Sanı yüzming koltı nayut yıl ay, Öngdün, kşan üdte, tuyunmuş üdte, Öngre, amtı, kėn, Bir kşanka anı, İniş üd, yazi küz, orgu üd (biçme zamanı, hasat metni)			
Mekân Yer Kavram Alanı	Tung Huvan, yü hua kung vihar, Çambudivip Uluş, Yėrtinçü, Sumır Tag, aglak arıg orun, Sarasvati üskünte, tikim ėdiz	Bar- Ün- (çıkmak), Kigür- Taşgar- Teg-,	Kemre (mağara), tavçolug orunta, ev bark, balık, yagız yėr yüzi, yaylık, uguş, anagamilar ornıntın, tag, karaçang, Nirvan, yėrtinçü, Sukhāvati, potalak tag, Amida, Potalaka	Aş-, ün-, kir-, Taşkar-, tegzinü tur-	Sansar,	

	sengirte (dağ zirvesi), üngür (mağara), arıg (ormanlık alan), Vint Tagıg, Astrayastiriş atlıg orun, ev, goşavati atlıg balık, sengrem, ordu, arıg silig orun, çayti atlıg yėr, yagız yėr, bag tuglap (bağ bahçe), balık, tag töpüsi, Ṇirvan, Sansar, Tuşıt tengri yėri		Tag, sansar, öngdün kidin kündin tagtın, tı ornaglıg (kesif yerler), Aviş Tamug, Yayıt (otlak), ėl uluş, Vrxar (manastır), alaçuka (ev), arıg, balık, vrhar, sangram, stupka, aranyadan (manastır), akar suvluk, idiz tikim kayalık, imirt çogurt sögüt arasında, suv kıdıgı, artuç sögüt altı, uçdaçı kuşkıyalar tirinlig kuvraglıgta Sep sem aglakta aglak orunta, telim sögütlügte, kölmen suvlukta, yol, tengri yerleri, sukavatı uluşta, burkannıng üski, bodimant orunta (taht), Bulung yıngak kınlık, oy yerler, Rajargha arlıg balık, bagdat, urum ėller			
Kişi ve Ünvanlar Kavram Alanı	Tėtsė (keşiş), arjılar, ėlig, Sarasvati Tengri Kızı, Ezrua, bodisatavla, pratyikabutlar arhantlar, tört Maharaç Tengriler, Narayan Tengri Kızı, Pratyapati Tengri, ög ana, asurilar, kang, begler, buryuklar, ėlig han,	Ög-, küle, Tapın-Tapıg udug kıl-Aya-, agırla-	Krkasunti burhan, Kanakamuni burhan, kençkıye, Kaşıp atlıg Burhan, Ṣakimuni Buddha, Maiterya, Ög, upasılar, kunçuy, Brxmadati han, Piratakabut, Aşoki Han, tigit, beg, işi, Ary-a avalokitaişvari bodistav, yol temür yiuçing,	Tan Tengri	Kang, tegin,	

	Çakravart Han, Suçate atlıg Beg, ratnaraşi atlıg açarig, mahoragelar kuvragı, şakimuni burhan, akşobi atlıg burhan, kadaş, ini, toyın, Mahassatvi, tigin, Mahabalı, Mahadıvı, katun, erenler, Mahamaya,		kadaş, ogul, kız, ata, ana, abida, Amogapaş, il, han, buyan kaya sal, eke (abla), tölek kız tengrim, tengri ilig könçök, Kirāsiz Iduk kut, Tuglug kutlug Aga, kunçıgan Aga, Raca-putira tayzılarnı (prens), Silig Tigin, kamala açari, arziler, Brahman, Arjı, mar mişha, mada maryam, Mahamad yalavaç			
Eğitim Öğretim Kavram Alanı	Ögretig, bilmek, ukmak, sudur, bilge bilig, üjik, aksar, şlok, takşut, bahşı, nom nomla-	Aç- yad-, okıt-, uk-, sözle-, ö-, sakın-, tıngla-, boşgun-, ötle-, erigle-, Biltür-, tuyun-, Biti- koşa tegin-	Agam sudur, bahşı, bölük, ögdi yükünçi, ögretig, bilig, şazın(dini öğreti), biligsiz (cehalet), yolçı yerçi (rehber), şlok, takşut, nom bitig, tegzinç, öt erig, bilgin yėrçi, öt erig, üjik ekşer, yörüg, padak, ögdi şlok, ögdig (methiye), bitig,	Tıngla-, sakın-, Tuyun-, ukıt-, ö-, sakın-,yaktur (bastır-), üle-, bil, nom nomla-, okı-, agzan- (ezberle-), yarlıka-, uk-, boşgun-, boşgur-, yıgıp koş-, takşut koş-, biti-, Talula-, yıg-, takşutka intür-	Tengrining Bitigi,	ėşid-,
Duygu Kavram Alanı	Korkınç, İnçkülüg esenlig, kadgu, açıg, az, küzetçilig (güven), ėnç mengig, busuş, ögrünç, amıl (dingin), sėziksiz,	Emgek emgen-, amrıl-, amran- Yavaltur- (dinginlşti r- öbkele-, kakı-, kal bol-, sıgta-, yıgla-,	Sėziksiz köngül Ökünç köngül, korkınç, Öç, kek (kin), az, yanıgsız köngül, mengi (mutluluk),	Az amran-, kork-, tangla-, amrıl-, ögirde- (sevin-), çımat- (kız-), ögir-, ökün- ,		Kadgur-, kavışıg sa-, öpse-,

	ikireçgü, yavaş serim (sabırlı), sevinç, amranmak (şehvet)	sevin-,	intin (huzur), ürkgü (korku), az övke, elvirgü (şaşkın), mengi, ėnç, övke, erinmek, kadgu, amranmak (şehvet)			
Vücut ve Beden Hareketleri Kavram Alanı	Süngük, köz, etöz, töpü, saç, tiş, tıl, kaş, burun, yin (cilt), yüz, erin (dudak), yorık, il, kol, tiz, adak, engrek, köngül (bilinç), agız, kulgak, baş, emig, ömgen (damar)	Yorı-	Emig, Süngük, etöz, toklı başlag (kuru kafatası), kol, but (bacak), töpü, köz, yüz, engleri yarları (ten, tükrük),		Köz, kaş,	
Eşya-Değerli Eşya Kavram Alanı	Vaydurı erdini, Çoglug yalınlıg, ratnavajra, şobag altun, yaltrıklıg, ed tavar, pra (ipek), Bındatu (ham ipek), Dırjul (mızrak), Ok, ya, kılıç, urungu, baltu, yinçü, çintamani atl(ı)g erdinig, çeç kaşın (turkuaz yeşim taşı)	Yarut-, yaşut-, yaltrı- Yaru- Küse-	Altun, kümüş, erdini, töpülüg (taç), esri torku (ipekten kemer), munçuglug (tesbih), kılıç, közüngü, munçuk, sıruk (sırık) sankay (kalkan), ok, ya, uruk çakar (sapan), vajır, Ratna-çantıra erdini, Temir, tuç, kümüş, Dardavaçır (çok sert elmas), Çintamani, küvrüg, aya çang kopuz, kürlig sam kin tuç burgu, bılur kengrenek çıngırçak, pipa kopuz, çı çımguk		Redni Vajır (elmas)	

Miktar Derece Kavram Alanı:	Telim, üküş, tüzkerinçsiz, ülgülençsiz, tenglençsiz, parmanular sanınca, artukrak, sansız, ülgüsüz, satıgsız	Asıl-, üsdel-,	Telim üküş,			
Rankler Kavram Alanı:	Kök aşirvat önglüg, kara kabunlar ėligi öngi, yürüng, kök lėnhua öngi, kızıl, yipün, karangu, yagız,	Karar-	Yürüng, kızıl, ak, kara,	Köker-,		

I.Bölüm ve II. Bölüm şiirlerinde yer alan sözcükler kavram alanı bakımından değerlendirildiğinde on dört kavramın bu sözcüklere üst anlam olarak getirilebildiği görülmüştür. Yani kavram alanı çalışmalarında sıklıkla yapılan sınıflandırma ya da kümelendirme işlemine göre, şiir metinlerinde karşılaşılan sözcükler anlamsal olarak yukarıda belirlenen kavramların alt anlamlısıdır. Mevcut kelimeler I. Bölüm ve II. Bölüm olarak nitelendirilen bölümlere ayrıldığında Şingko Seli Tutung ve diğer şairlerin şiirlerinin hangi kavram alanlarında yazıldığı görülmüştür. Buna göre "inanç" kavramı altında yer alan birçok sözcük olduğu, her iki bölümün de şiirlerinde inan-(ç) kavramlarının başat anlam unsuru olarak kullanıldığı görülmüştür. İsimler ve fiillere bakımından da inanç söz varlığının bu anlamda ortak olduğu görülmüştür. II. Bölüm şirlerinde sıklıkla kullanılan ve neredeyse şiirlerin yüzde sekseninde kullanılmış *ökün-"*pişman ol-*", yükün- "*secde et-", *kşanti kıl- "*af dile-" *arı-, silin- "*temizlen-, arın-*"* ve *buyan evir- "*sevap tevcih et-" ifadelerinin yoğunluğu Uygur şairlerinin "bizzat nazm ettim" ifadelerinin layığı olarak anlatmak istedikleri hususları yansıtmaktadır. Klimkeit'e göre Türk Budizm'inde günah itiraf metinlerinin yoğun olmasının nedeni, yalnızca yabancı kaynaklı bir etki olmayıp tarihsel ve doğa kaynaklı harici güçler karşısında duyulan çaresizlik hissi neticesinde ortaya çıkan halet-i ruhiyedir. Orta Asya'nın çöl coğrafyalarında yaşayan insanlar, göçebe yaşam tarzıyla sürekli yabancı güçlerin tehdidi altında kalmışlar ve her an bir tehlikeyle karşılaşabilme şüphesiyle yaşayıp etraflarında gelişen hadiselerin etkeni olmaktan ziyade edilgeni olarak dinsel açıdan kendilerini daima

"günahkârlık" şüphesinde hissetmişlerdir (Klimkeit, 2004: 107). Buna göre Uygur şairleri şiirlerde I. Bölüm şiirlerinin bilgi veren aydınlatan yapısının yanı sıra günahlardan af dileme, günahlardan pişman olma, arınma ve başta bulunan Buddha'lara secde edip yazdıkları şiirleri tevcih etmelerini konu edinmiştir.

Hayvan kavram alanı altındaki sözcükler incelendiğinde II. Bölüm şiirlerinde yer almayan ve yalnızca I. Bölüm şiirlerinde bulunarak Buddha ile benzerlikleri ve Buddha'nın bazı niteliklerini anlatan hayvanlara yer verilmiştir. Başta *Yanga "*fil*"* sözcüğü bir benzetme unsuru olmayıp bizzat Buddha'nın bir fil olduğu düşünülen mısraların varlığı bilinmektedir. Buddha'nın yürüyüşünün benzetildiği arslan, başındaki tüylerin benzetildiği *yuy kuş* "tavus kuşu" ve *luu* "ejderha" sözcüğü Budizm'de sıklıkla karşılaşılan hayvanlardır. Diğer hayvanlar da özellikle II. Bölümde yer alan hayvanlar bizzat temel anlamında kullanılmış hayvanları temsil etmektedir.

Sağlık kavramı altındaki sözcükler incelendiğinde I. Bölümde yer alan çeşitli hastalık isimleri dikkat çekmektedir. Şiir mısralarına bakıldığında hastalıkların tarifinin yapılarak bu hastalıkların terim ad olarak adlandırılması şiirlerin öğretici, bilgi verici işlevini ön plana çıkartmaktadır. II. Bölüm şiirlerinde bu işlevin varlığından söz etmek mümkün değildir.

Doğa kavram alanı altında yer alan sözcüklere bakıldığında tabiat usnsurlarının II. Bölüm şiirlerinde daha çeşitli olduğu görülmekedir. Altun Yaruk'ta yani I. Bölümde yer alan tabiat unsurlarının en temel (*yer, kök, tag, ay, kün, köl, yel* vb.) şekilde kullanıldığı görülmektedir. II bölüm şiirlerinde çok çeşitli *kemre "*mağara", *buz, kar, kıragu, oy "*çukur*", kar, teşük "*çukur*",* *yayıt "*otlak*", idiz tikim kayalık, suv kıdıgı, artuç sögüt altı* vb.) tabiat unsurlarına rastlanmıştır. Bunun nedeni ise ikinci bölüm şiirlerinde şairlerin daha serbest ve sanatkarane bir yöntemi seçmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. II. Bölüm şiirleri öğreticiliğinin yanı sıra mısra başı kafiyeyi önemsemesi ve şiir içinde sözcüklerle ahengi yakalama gayesi ile estetik bir amaca hizmet etmiştir. Şairler çeviri yaptıkları dilde beğendikleri ve uyarlayabileceklerini düşündükleri şiirleri Türk diline uyabilecek şekle getirmiş ve üzerinde sanatkarlıklarını göstermişlerdir. Mısra sonlarında yazdıkları "bizzat nazmettim" ifadesi de bu anlayışı ispatlamaktadır.

Toplum kavram alanına bakıldığında I. Bölümde *toyınlar, bursang kuvrag, arhant tėtsė "*azizlerin öğrencileri", *Kut vahşıklarnıng kuvragı, tözünler, asuralar* (beş hayat

şeklinden biri), *Kut vahşıklarnıng kuvragı "*iyi ruhlar topluluğu*" kişiler, hayvan, yalanguk, tamu prit yılkıta tugmışlar "*cehannemlikler" gibi hayat şekillerinden bazıları ve *yavız yavlak kişiler* "kötü kişiler", *ezügçi kişiler* "yalancı kişiler*"*gibi topluluklar bulunmaktadır. Bu sıralanan topluluklar Budizm'in anlaşılması ve öğretilmesinde bilinmesi gerekli en temel unsurlardır. Zira bu topluluklar beş hayat şeklini ve Budizmin kutsal kabul ettiği cemaatleri içermektedir. II. bölüme bakıldığında ise değişik birçok topluluk ile karşılaşılmaktadır. I. bölümde yer alan topluluklara ilaveten *hırsızlar "ogrılar", upasılar "*mümin*", azganlar, kunçuy, oglanlar, yiğitler, alp erenler, bodilig kızlar, kang, çantallar* "cellatlar*" ıduk, upasanç, süü, çerig, kadaşlar, bilge ereneler, tuyunmışlar* "aydınlanmışlar*" , odunmuşlar "*uyanmışlar", *kadır yavlak tınlıgların "*kötü canlılar",

*umugsuz tınlıglar, İrinç emgekke basıltılmışlar "*ezilenler", *İrkilü kelmiş tsuy èrinçülüg "*günahkar zavallılar", *Birin birin azmışlar, ınanmışlar, yol yangılmışlar "*yoldan çıkmışlar*", yad yagılar "*düşmanlar*", kızlar kırkın* "cariyeler*"* vb. toplumun birçok kesimi şiire aktarılmıştır. II. Bölüm şiirlerinde dikkat çeken unsur, günahkar bir kesimin varlığının yoğunluğudur. Dindar aydınlanmış ve uyanmış bir kesimin yanı sıra şiir mısralarına çoğunlukla kötü, hırsız, azmış kimseler, umutsuz kimseler, günaha bulanmış bir kesim gözler önüne serilmiştir.

Zaman kavramına bakıldığında I. Bölüm ve II. Bölüm arasındaki zamanlar arasında büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Ancak II. Bölümde yer alan Bereket metinlerinden dolayı İniş üd, yaz, küz, orgu üd (biçme zamanı) gibi hasadı anlatan zaman dilimleri yer almaktadır.

Mekân kavramı altında şiir metinlerinde geçen birçok sözcük tespit edilmiştir. Budizm'de sıklıkla geçen ve temel sayabilecek bazı mekânlar bulunmaktadır. Bunların kutsal ya da Budizmin tarihine ilişkin önemleri bulunmaktadır. I. Bölümde sıklıkla karşılaşılan bu mekânlar (*Çambudivip Uluş "*Jambudvipa Ülkesi", *Sumır Tag "*Sumerü Dağı*", Sarasvati üskünte "*Sarasvati huzuru, önü*", arıg "*ormanlık alan*", sengrem "*manastır*", ordu "*saray*", arıg silig orun "*Buddha yeri", *çayti atlıg yèr, Nirvan, Sansar, Tuşıt tengri yèri* şeklindedir. II. Bölümde *yer alan Aviş Tamug "Avici Cehennemi", Vrxar "*manastır*",Sukhāvatī "*mutluluk ülkesi*"* gibi temel yerlerin yanı sıra *akar suvluk, èdiz tikim kayalık, imirt çogurt sögüt arası* gibi daha birçok mekân tasvir edilmiştir. Bazı tasvirler öylesine gerçekçi yapılmıştır ki okuyucu ya da dinleyicilerin kendilerini o

mekânda hissetmemeleri imkansızdır. Bagdat, urum èlleri vb. özel şehir isimleri de şiir metinlerinde karşılaşılan yer adlarıdır.

Kişi ve ünvan kavram alanını ile ilgili söz varlığı incelendiğinde I. ve II. bölümlerde özel isimlerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Budizm'e emek vermiş kişiler (*Aşoka* vb.), *Buddha'lar (Kanakamuni burhan, Kaşıp atlıg Burhan, Sakimuni vb.) ve Boddhisattva'lar (Maiterya, Avalokita'işvari bodistav* vb.) en çok zikredilen isimler olmuştur. Her iki bölüm için kullanılan ünvanlara bakıldığında dönemin en çok kullanılan *beg* "bey", *tigin* "prens*", kang "*baba*", eke* "abla*", katun "*hatun*", erenler "*erler" vb. birçok unvan kullanıldığı görülmüştür. I. Bölüm ve II. bölüm şiirlerini birbirinden ayıran en temel nitelik II. bölüm şiirlerinde şair özel isimlerine (*Asıg Tutung, Bıratya Şiri, Kki Kki* vb.) de rastlamış olmaktır. Şiirleri çevirip özel bir halde sunan şairler kendi isimlerini şiir metinlerine ekleyerek izlerini bırakmışlardır. Bu şiirler dini, sosyal, iktisadi ve beşeri birçok bilgiyi sunmasının yanı sıra o dönemdeki şairlik geleneği hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Budistlerin diğer dinlerle münasebetleri nedeniyle *mar mişha (Hz. İsa), mada maryam (Meryem Ana), Mahamad yalavaç (Hz. Muhammed)* gibi özel kişi isimler de şiir metinlerinde yer almıştır.

Eğitim öğretim kavram alanı altında yer alan sözcüklere bakıldığında şiirlerin öğretme gayesi ile yazıldığı dikkat çekmektedir. *Aç- yad- "*izahatlıca aç-", *okıt- "okut-", uk-* "anla-", *sözle-* "söyle-", *ö- "*düşün-", *sakın- "*düşün-", *tıngla- "*dinle-", *boşgun- "*öğren-", *boşgur- "*öğret-", *ötle- erigle- "*nasihat et-", *biltür- "*bildir-", *tuyun- "*aydınlan-", *agzan- "*ezberle-" eylemleri öğretme ve öğrenme kavram alanını işaret etmektedir. her iki bölüm şiirlerinde de *nom nomla- "*vaaz ver-" *takşut "*şarkı", *şlok "*manzume" *ve padak* "manzume*"* ifadeleri öğretimin hangi yollar aracılığıyle yapıldığını göstermektedir. Öğretimi yapan kişi *yolçı yèrçi* "kılavuz" olarak isimlendirilmiştir. II. bölüm şiirlerinde ayrıca *yıgıp koş- "*derleyip nazm et-", *takşut koş- "*manzume terkip et-", *biti- "*yaz-", *yaktur- "*bastır-", *talula- "*seç-", *yıg- "*biriktir- yığ-", *takşutka intür- "*nazma sok-" eylemleri şiirlerin bizzat seçilerek nazım tekniğine uyarlandığını ve sonrasında bastırılarak çoğaltıldığını göstermektedir.

Duygu kavram alanına bakıldığında dini metinlerde sıklıkla karşılaşılan ve dinin mükâfatı olarak görülen duygular Eski Uygur şiirlerinde de bulunmaktadır. *esenlig, amıl "*dingin*", küzetçilig "*güven", *enç menig* "huzur*", ındın "*huzur*", ögrünç "*sevinç", *amran-* "sakinleş-*", yavaltur- "*dinginleş-" *vb*. İnsanı samsāra'ya sürükleyecek bazı duygular ise *az*

"hırs*", öç kek "*kin"*, övke "öfke", öbkele- "*öfkelen-" *, kakı- "*kızma-*", çımat- "*kızma-", *amranmak* "şehvet*"* şekillerinde tespit edilmiştir. Dinî kaidelerin yerine getirilmemesi ile ortaya çıkacak duygular ise *korkınç "*korku*", ürkgü "*korku*", kadgu "*kaygı", *açıg "*acı", *busuş "*üzüntü*", emgek emgen- "*zahmet çek-" ve son olarak II. bölüm şiirlerinde çokça görülen *ökün- "*pişman ol-" duygularıdır. I.. bölüm şiirlerinde yer alan ve Manihaist şiir çevresinde meydana gelmiş şiirlerde ise aşk duygusunun ele alındığını görmek mümkündür. Buna göre sevgili için derlenmek *kadgur- "*kederlen-*", öpse- "*öpmek isteme*", kavışıgsa- "*kavuşma isteme*"* duyguları da şiirlerde yer almaktadır.

Vücut kavram alanı altında yer alan sözcüklere bakıldığında ilk bölüm şiirlerinde daha çok Buddha'ya ait organların ele alındığı görülmüştür. Buddha'ya ait *saç, tiş, tıl, kaş, burun, yin* "cilt", *yüz, erin "*dudak*", el, kol, tiz, adak, engrek "*parmaklar" vb. organlar 32 Buddhalık alâmeti kapsamında le alınmıştır. II. bölüm şiirlerinde yer alan vücut bölümleri ise daha ziyade secde ederken kullanılan *töpü "*baş, tepe*",* canlılardan arta kalan süngük (kemik), toklı başlag (kuru kafatası) vb. şekilde ele alınmıştır. Ayrıca sevgiliye ait kaş ve göz de kullanılmış organlardandır.

Eşya kavram alanında yer alan sözcükler döenminde değerli olarak kabul edilen eşyaları yansıtmaktadır. Bu eşyalar değerliliklerinden dolayı dini unsurların temsilinde kullanılmıştır. "erdini" genellikle dahrama'nın anlatılırken kullanıldığı bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Ya da "altun" madeni Buddha'nın vücudunun benzetilmesinde ya da *altun küvrüg, altun tilgen "*tekerlek*"* gibi dini sembollerin aktarılmasında değer göstergesi olarak kullanılmıştır. Bunların yanı sıra musiki aletleri *bılur kengrenek çıngırçak, pipa, kopuz çı çımguk* ya da savaş aletleri ok, ya, baltu o dönemde kullanılan eşyaları yansıtmaktadır.

Miktar kavram alanı bölümlerde benzer şekillerde kullanılmıştır.

Renk kavram alanı altında yer alan sözcüklere bakıldığında Buddha tasvirlerinde renklerin sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Özellikle I. Bölüm şiirlerinde yer alan bu tasvirlere göre Buddha'nın gözü *kök lėnhua "*mavi lotus*"* gibidir. Dişleri, *karlı dag teg yürüng* "karlı dağ gibi beyaz" vb. şekillerde işlenmiştir. Doğa, tabiat tasvirlerinde de karşımıza çıkan renkler I. Bölüme nazaran II. bölüm şiirlerinde daha yoğun şekilde işlenmiştir. *Kızıl öküz, kara bulutlar* vb. şekillerde kullanılmıştır.

1.5. İkilemeler: (Sözcüksel Bağdaşıklık)

Yun. Hendiadyoin, "iki yoluyla bir" anlamına gelen ve Türkçede genelikle "ikilemeler" olarak bilinen kavram, Türkçe'nin her döneminde sıklıkla kullanılmış, anlamı güçlendirmek ve anlatımı etkili hale getirmek için başvurulmuş dil birlikleridir. İkilemenin yanı sıra *ikizleme, söz koşması, tekrar, yineleme, hendiadyoin, koşma, koşaç, söz yığımı, sıralama, katmerleme, çift sözler* gibi isimlerle de anılan yapılar, Hatiboğlu'na göre anlamı kuvvetlendirmek, anlatım gücünü arttırmak ve anlatımı zenginleştirmek amacıyla aynı kelimelerin tekrarları, eş, yakın ya da zıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılması veya sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılması ile meydana gelen dil hadisesidir (Hatipoğlu, 1981: 9). Hint- Avrupa dillerinde bulunmayan bu özelliğin Korece ve Japoncada görüldüğünü, Türkçede ise her dönemde ve lehçelerde sıklıkla kullanıldığını belirten Aksan, bu yapıların Türkçeye olağanüstü bir nlatım kudreti kazandırdığını belirtmiştir (2006: 81). Aynı şekilde Toklu da Türkçe'nin ikilemeler yönünden zengin olduğunu, her türden sözcüğün metin içerisinde art arda kullanılmasıyla kalıplaşan yapıların "ikileme" olarak adlandırılabileceğini ifade etmiştir (Toklu, 2003: 111). Korkmaz'a göre;

> "Aralarında belli bir ses düzeni bulunan biçim ve anlamca birbiriyle ilişkili olan aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin tek bir kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi ile oluşturulan kelime grubu" olarak tanımlar ve ikilemeleri yapı olarak şu şekilde tasnif eder: "Aynı kelimenin tekrarı ile kurulanlar: teker teker; eş veya yakın anlamlı kelimelerle kurulanlar: köşe bucak; Zıt anlamlı kelimelerle kurulanlar: iyi kötü; Aynı kelimenin ön sesinin değiştirilerek tekrarlanması ile kurulanlar: ayak mayak" örneklerini göstermek mümkündür. (2003; 82-83)

Korkmaz'ın tanımında olduğu gibi Vardar ve Çoraklı da benzer şekilde sınıflandırarak aynı sözcüğün yinelenmesine "*güzel güzel*" "kara kara, aynı sözcüğün kısmen tekrarlanması "*ev mev, kitap mitap*"; eş ve yakın anlamlı sözcükler "*eş dost*" ve zıt anlamlı sözcüklere de "*dost düşman*" örneklerini vererek bu yapılarda temel gayenin anlama ve anlatıma güç katmak ve anlamı pekiştirmek olduğunu belirtmişlerdir (Vardar 2002: 119; Çoraklı, 2001: 53). Bu sınıflandırmalara ek olarak Toklu tek başına anlamlı olmayan ve sesçe birbirini çağrıştıran sözcüklere "*abur cubur, eciş bücüş*" ve yansıma sözcüklerden oluşan ikilemelere de "*şapır şupur, mırıl mırıl*" örneklerini vermiştir (Toklu, 2003: 112).

Mevcut ikilemelerin ne şekilde oluştukları, ses düzenleri, hece sayıları, ahenkleri, anlamları ve yapıları üzerine bugüne kadar çok düşünülmüş çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. İkilemlerin yan yana belirli kurallar dahilinde gelip gelmediği, merak konusu olmuş ve araştırmacılar bu doğrultuda kurallar oluşturma yoluna gitmişlerdir. İkilemeleri oluşturan sözcüklerin ünlü ve ünsüz özellikleri, darlık- genişlik durumu, az heceden çok heceye dizilişi gibi kıstaslar bu konuda göz önünde bulundurulan niteliklerdir. Vecihe Hatipoğlu, Saadet Çağatay, Mehmet Ali Ağakay, Leyla Karahan, Emrah Bozok, Osman Nedim Tuna[44] gibi araştırmacılar ikilemelerin yapısı ile ilgili görüş bildiren araştırmacıların başında gelmektedir. Tek heceli ikilemelerden başlamak üzere ünlü ile başlayanlar, ünsüz ile başlayanlar, ikilemeyi oluşturan grupta ikinci kelimenin ünlü ya da üzsüz oluşu, birinci ve ikinci gruptaki sözcüklerin hece sayıları, ikilemelerin son sesleri, anlamlı oluşları, ünlülerin anlama katkısı45 vb. pek çok kıstas dahilinde araştırmalar yapılmıştır. Yıllarca süren derleme çalışmaları ile tüm ikilemeleri ayrıntılı bir şekilde inceleyen Tuna ve diğer araştırmacıların görüşlerinden hareketle, dilde hiçbir oluşumun tesadüfi olmadığı ve dilin belirli bir mantık ve kurallar ilkesine göre ikilemeleri oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmacılar ikilemlerin sınıflandırılması noktasında bazı fikir ayrılıkları yaşamaktadır. Alm. *Gemination, Verdoppelung, Reduplikation,* Fr. *gemination, redouplement, reduplication,* İng. *gemination, reduplication* olan ikilemeler, Yun. karşılığı olan *Hendiadyoin* yani "iki yoluyla bir"in anlatılması konusunda görüş ayrılığı içindedirler. Abik'e göre ;

> "Zıt anlamlı birliklerin (kadınlı erkekli, içli dışlı, geceli gündüzlü vb.) birliktelik, ikisi bir aradalık, bütünlük anlamını taşıdığı görülmektedir. Bazı anlam ilgisi, anlam yakınlığı bulunan ikililerde (allı morlu, etli butlu, isli küflü vb.) de bir aradalık, birliktelik anlamı vardır. Eş anlamlı birliklerde (evli barklı, saklı gizli vb.) bu anlam görülmemekte, hendiadyoin "iki yoluyla bir" ifadesi sezilmektedir. Aynı değer, iki yoluyla bir, birinci kelimeye sesçe benzer bir ses birliği ile birinci kelimenin tekrarı gibi görünenler durumunda olan birlikler için de geçerlidir." Abik üzerinde araştırma yaptığı +lI…+lI ile Eski Türkçe +lIg…+lUg yapılarından gelişmiş ikiliklerin anlamından hareketle ikileme, tekrar, söz

44 Tuna, Osman Nedim (1986.) "Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabiî Bir Ünsüz Dizisi", Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 163-228.

45 Leyla Karahan yansıma sözcüklerin tekrarları ile ilgili yaptığı çalışmasında /A/…/U/ ses düzeni ile kurulmuş tekrarların, düzensizliği, çirkinliği, hoşa gitmemeyi, rahatsız ediciliği çağrıştıran bir anlama sahip olduğunu ikinci tekrarda yer alan /U/ ünlüsünün çıkışı esnasında dudakların aldığı şeklin olumsuz duyguların ifadesinde kullanılan bir beden dili olduğunu belirtmiştir (Karahan 2008: 7).

koşması, ikizleme vb. farklı adlandırmaların daha netleşebileceğini ve belki de konudaki karışıklığa çözüm getirilebileceğini düşünmektedir. (2010: 1-18).

Zıt anlamlı sözcüklerin ikileme oluşturup oluşturmayacağı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Birbirinden bağımsız iki zıt anlamlı sözcüğün ikileme olamayacağını belirten Erdem, iki sözcüğün yan yana yeni bir anlamı meydana getirmesi durumunda ikileme kabul edilebileceğini düşünmektedir (Erdem, 2005: 192). Karaağaç ve Emre de benzer bir görüşle ikilemeler tanımında eş ve yakın anlamlı sözcük çiftlerinin ikizlendirmeleri oluşturduğunu belirtmiştir (Emre 1945: 58; Karaağaç 2013: 486). Karşıt görüş bildiren Ağakaya, zıt anlamlı sözcüklerin ikileme olduğunu hatta bunların kimi zaman mecaz yoluyla yeni bir kavram oluşturduğunu kimi zamansa iki kutuplu düşünceleri anlatmaya yaradığını yahut iki ihtimali karşılaştırıp ikircilikli anlatım sağladığını belirtmiştir (Ağakaya, 1954: 104). Teres, Bozkurt da benzer şekilde zıt anlamlı sözcüklerin ikileme oluşturduklarını ve cümlede durumlarına göre farklı anlam bildirdiklerini yahut kavramın sınırlarını çizdiğini belirtmişlerdir (Teres, 2015:195). Grönbech "sıralamalar" başlığı altında değerlendirdiği konuyu "rastgele birçok adı kapsar; iki adın ikilemeli olarak zıt anlamlı, yahut *yer sub* gibi iki zıddın bağlanması ile meydana gelmiş bir bütün kavramı ifade etmek için iki adın yan yana getirilmesi şeklinde değerlendirdiği konuda benzer görüş bildirerek zıt anlamlı sözcüklerin de ikileme sayıldıklarını ifade etmiştir. Konu ile ilgili Şen (2002: 2), Eraslan (2012: 450), Suçin (2006: 283), Aksan (2005: 948), Ergin, (2004: 377-379), Gencan (2001: 217-220), Alkaya, (2008: 47-49), Toprak (2005: 283) da zıt anlamlı sözcüklerin ikileme oluşturduğu yönünde görüş bildirmişlerdir.

İkilemelerle ilgili görüş ayrılığının yaşanmasına neden olan bir diğer konu, yinelemeler ve tekrarların ikileme sayılıp sayılamayacağı noktasındadır. Bazı araştırmacılar "ikilemeler" terimini kullanmaksızın "tekrarlar" ve "yinelemeler" başlıkları ile konuyu ele almışlardır. Karaağaç "*hendiadyon, doubling* sözcüklerinin karşılığını "yineleme" olarak adlandırmış ve bu yapıların bir varlık ya da eylemi karşılamak üzere eş görevli sözcüklerden oluştuğunu belirtmiştir. Buna göre anlam ve biçim bakımından birbiriyle bağlantılı yapıların bir araya gelmesiyle oluşan grubun yineleme öbeği olarak tanımlanabileceğini ve bu yapıların iki, üç ve dört sözcükten oluşabileceğini belirtmiştir (Karaağaç, 2013: 486). Ergin "tekrarlar" başlığı altında incelediği konuyu aynen tekrarlar(dağ dağ, göz göz vb.), eş mânâlı tekrarlar (açık saçık, toz toprak, ite kaka vb.) zıt mânâlı tekrarlar (iyi kötü, alt üst, bata çıka vb.) ve ilâveli tekrarlar (su mu, iş miş, yem yeşil vb.) olmak üzere dört kısımda incelemiştir (Ergin, 2004: 377-379). Tuna, "tekrarlar"

ismiyle yazdığı ve ikilemeleri de bu grupta dahil ettiği yazısında ikilemeler ve yinelemeler konusunda herhangi bir ayrım gözetmeksizin üst üste aynı şekilde yazılan birimleri tekrarlar olarak adlandırmıştır (Tuna, 1948: 429). Gabain "ikileme" başlığı ile değerlendirdiği konuya ilişkin tekrar eden çiftleri örnek olarak göstermiştir: *akuru akuru" çok yavaş, ağır ağır", öngi öngi çok farklı (çeşitli), yana yana "tekrar tekrar, basa basa "çok sonra" neçe neçe "her nasılsa", ming ming tümen tümen "sonsuz çoklukta"*(2007: 108) Eraslan da konuyu "ikilemeler (tekrarlar)" başlığı altında değerlendirerek konuya bir bütün olarak yaklaşmıştır. Sağlamgöncü konuyla ilgili olarak tekrar ve ikilemenin aynı terimler olduğunu belirtmiştir (2013: 1). Konuyla ilgili (Hatiboğlu 1981), (Gencan 2001: 217-220), (Aksan 2005: 948), (Üstünova 1998: 464), (Demircan) benzer görüş bildirmişlerdir.

Erdem, ikileme ve yinelemelerin yetersiz tanımlar dolayısıyla birbirine karıştırıldığını ancak bunların farklı terimler olduğunu belirtmiştir. Erdem, ikilemelerin din ve kültürel etkileşimlerden etkilendiğini, oluşumlarının zaman gerektirdiğini, iki kelimenin aynı anlamı ifade etmesi gerektiğini, cümle içinde aynı görevi üstlendiklerini, aynı ekleri aldıklarını ve sözlükte madde başı olabildiklerini belirtmiştir (Erdem, 2005: 189-225). Ceylan;

> "ikileme ve yineleme terimlerini birbirinden farklı olarak değerlendirdik. Bize göre hendiadyoin anlamla ilgili bir kavramken (aynı anlamlı ayrı iki kelimeden oluşur: *bıç- kes-, bil- uk-, at çav, atlıg külüg, bügü bilge, biliglig ukuşlug)* repetation ve reduplication ses ve öge tekrarlarına dayandığı için yapıyla ilgili kavramlardır. Örneğin ev bark hendiadyoininde, ögeler arasında hiçbir ses uyumu yoktur ama gönülden gönüle *(ak-), ev de ev (yani), pespembe (çiçek), çocuk mocuk* yapılarında ise öge ve ses tekrarları vardır. Dolayısıyla ev bark hendiadyoininde anlamın tekrar edilerek güçlendirilmesi söz konusudur." (Ceylan, 2009: 15-16)

diye belirtmektedir. Ceylan, buradan hareketle ikilemeye karşılık olarak kullanılan hendiadyoin teriminin "birleme" terimi olarak isimlendirilmesini ve pekiştirme, abartma, beraberlik, süreklilik bildiren hece ve ses tekrarlarına ikileme, aynı sözcüğün tekrarından oluşan ikilileri de yineleme olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Subaşı da ikilemeler ve tekrarların birbirinden farklı şeyler olduğunu belirterek bağdaşıklık konusunda her iki konuyu farklı kategorilerde değerlendirmiştir (Subaşı, 1995: 64).

Araştımacıların ikilemeler konusunda birden fazla sebepten ihtilafa düştükleri görülmektedir. Aynı sözcüklerin yinelenmesi ile meydana gelen tekrarların ikileme kabul

edilip edilmeyeceği noktasına anlam odaklı bir yaklaşımla bakıldığında, aynı sözcük tekrarlarının ve ikileme olarak düşünülen eş, yakın anlamlı ve zıt anlamlı sözcüklerin anlama pekiştirme ve anlamı kuvvetlendirme noktasında katkıda bulundukları görülmektedir. Aynı sözcüğün tekrarı ile meydana gelmiş *kat kat dağlar* sözcük grubunda *kat kat* sözcüğü tekrarlı şekilde kullanılmadığında herhangi bir anlam belirtmeyecek ancak tekrarlı şekilde kullanıldığında dağların pekçok kata sahip olduğunu kuvvetli ve pekiştirilmiş bir şekilde aktarabilecektir. Aynı şekilde *lapa lapa kar* örneğinde de *lapa kar* başka bir anlam ifade edecekken *lapa lapa kar* başka bir anlamı güçlü ve pekiştirilmiş bir şekilde aktaracaktır. Hatiboğlu'nun da belirttiği gibi "Türkçede ikilemenin ortaya çıkmasındaki etken anlamdır… Anlamı belirtmek, pekiştirmek, güçlendirmek amacıyla yeni bir sözcük üretir gibi, iki sözcük yan yana getirilir ve bu birlikten ortaklaşa yeni bir anlam, güçlü bir kavram elde edilir." (Hatipoğlu, 1981: 55). Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde *Anlamı Tekrar Yoluyla Beliren Ve Kuvvetlenen Birimlerle Pekiştirme* başlığı altında verilen aynı sözcük tekrarları ve ses tekrarları ile yapılan pekiştirme grupları (süp süzük, ap alçak vb.) bu başlık altında değerlendirilmiştir. Araştırmacıların görüş birliğine varamadıkları bir diğer konu olan zıt anlamlı sözcüklerin "iki yoluyla bir" tanımını sağlamaması nedeni ile ikileme sayılamayacağı düşüncesi zıt anlamlı sözcüklerin bir araya gelerek tek bir göstergeye işaret etmesi nedeniyle ikileme olarak değerlendirilmiştir. Farklı uçlarda olan aralarında benzerlik bulunmayan karşıt kavramlar bir araya gelerek tek bir anlamı işaret etmekte ve yeni bir anlam kazanmaktadır. Zıt anlamlı sözcüklerin Teres'in de belirttiği gibi (Terse, 2015: 195) cümleye sınırlandırma anlamı pekiştirmiş ve kuvvetlendirerek anlatımı etkili hale getirmiştir. Zıt anlamlı sözcüklerle kurulmuş ikilemlerin anlamı yine pekiştirici yönde etkilemeleri *Anlamı Sınırlandırma Yoluyla Kuvvetlendirme* başlığı ile değerlendirilmesine sebep olmuştur. Son olarak eş ve yakın anlamlı sözcüklerin bir araya gelmesiyle meydana gelen ikilemeler, anlam açısından metne sağladıkları anlamı pekiştirme ve kuvvetlendirme etkisiyle *Kavram Alanını İşaretleme Yoluyla Pekiştirme* başlığı altında değerlendirilmiştir.

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde karşılaşılan ikilemeler daha çok eş ve yakın anlamlı sözcüklerin bir araya gelmesi yoluyla oluşan ve kavram alanına işaret eden sözcük gruplarından oluşmaktadır. Bu sözcükler Türkçe+Türkçe, Sanskritçe+Türkçe (Türkçe+Sanskritçe, Soğdça+Türkçe, Moğolca+Türkçe, Çince+Türkçe (Türkçe+Çince) ve

Farsça+Türkçe, Soğodça+Sanskritçe46 birleşmelerinden meydana gelmiş ikilemelerdir. Karatayeva'ya göre "alıntı sözlerden oluşan ikilemelerin eşlerinin önemli bir kısmı semantik açıdan sinonim sözlerdir. Bunun sebebi de, bir dildeki bir kavramı ifade eden yabancı dilden giren bir söz ile birleştirilerek kullanmış, buna karşılık bu dildeki yeni sözün kavranması için aslı sözlerden oluşan ikilemeler yapılmıştır." (Karatayeva, 2004: 91).Yeni dinlerin kabulü ile pekçok yeni dini terminoloji ile karşılaşan Budist ve Manihaist Uygur toplulukları Erdem'e göre önceki dinleri ve kültürlerinde bulunan sözcükleri farklı din ve kültürlerin etkisiyle anlamlarını yitirmiş ve bu yolla çeşitli ikilemelerin oluşumu hızlanmıştır (Erdem, 2005: 191-192). Şen'e göre Eski Uygur Türkçesi metinlerinde ikilemelerin sıklıkla kullanılmasının nedeni yeni girilen Budizm ve Manihaizm etkisiyle yazılmış metinlerin aktarımında canlılığı korumak ve bu dinlere ait terminolojilerin aynı kavram alanından Türkçe sözcüklerle birlikte kullanılarak açıklanması ve öğretilmesini sağlamaktır (Şen 2002: 1) Şinasi Tekin de benzer şekilde dilde tutunamamış, yaygın şekilde kullanılmayan, yadırganan yahut anlamı tam kavranamamış, hala bulanık olan ya da yabancı dilden alınmış ve anlamı bilimeyen sözcüklerin yanına aynı kavram alanından sözcüklerin kullanılmasıyla yukarda bahsi geçen sözcüğün anlamının açıklığa kavuşması, izah bulması yani bir sözcük vasıtasıyla diğerinin açıklanması gibi amaçlarla ikilemelere başvurulduğunu belirtmiştir (Tekin, 2001: 106). İkilemeler, ikilemeyi oluşturan sözcüklerin sıklıkla bir arada kullanılmasıyla adeta kalıplaşırlar. Bu sebeple çoğu zaman ikilemeyi teşkil eden sözcükler kendi aralarında yer de değiştirmezler. Sözcükler yer değiştirse bile bu çoğu zaman yadırganma ile karşılanır. Çoraklı'ya göre;

> "İkilemeler arasındaki kalıplaşma o kadar kesindir ki, ikilemeyi meydana getiren sözcüklerin yerleri değiştirilemez, bazıları ise yalnız başlarına kullanılamazlar. Çoluk çocuk, eski püskü ve yırtık pırtık gibi ikilemelerde; çoluk, püskü ve pırtık sözcükleri zorlama olmaksızın yalnız başlarına kullanılamazlar. Bunlardan başka her iki sözcügü de yalnız başına kullanılmayan, allak bullak, karman çorman, mırm kırın, gibi ikilemeler de vardır. Bu sözcükler arasında birlikte kullanımlarını gerektiren gizli bir bağ vardır, işte bu bir kalıplaşmadır. İkilemeyi meydana getiren sözcükler arasında sıra bakımından da kesin bir kalıplaşma vardır. Önce kullanılan sözcük sonra, sonra kullanılan sözcük önce kullanılamaz; kullanılır ise kalıplaşma bozulur, dolayısıyla ikileme ortadan kalkar. Eninde sonunda, karı koca, kış kıyamet, kıt kanaat, kol kanat, kör kütük, gibi ikilemeler arasındaki sıra kalıplaşması o kadar kesindir ki, sıraları değiştirilemez, değiştirildiğinde ikileme

46 Bozok'a göre "köken bakımından en az rastlanan ikileme türünü bu grup (iki farklı dille kurulmuş ikilemeler) oluşturur. Çoğunlukla tercüme eserlerde karşımıza çıkar. İkilemeyi oluşturan sözcüklerin kökeni değişik dillerden olabileceği gibi aynı dilden de olabilir. Bu tür ikilemelerde kullanılan Sanskritçe sözcüklerin yoğunluğu dikkat çeker. Anlam açısından, bu tür ikilemeler, eş anlamlı ya da yakın anlamlı sözcüklerin bir araya gelmesinden oluşan ikileme sınıfında yer alır. Zıt anlamlı iki yabancı sözcüğün bir araya gelmesinden oluşan ikilemeler görülmez." (2012: 69).

ortadan kalkar, kan koca yerine koca karı kullanılması durumunda olduğu gibi." (Çoraklı, 2001: 54)

Kalıplaşmış şekillerde kullanılmaktadır. Hatipoğlu ikilemelerin uzun yıllar birlikte kullanılan kalıplaşmış yapılar olduğunu bu nedenle bunların sırasının değiştirilemeyeceğini ve bazılarının kendi başına yaşayamayıp, kullanılamayacağını belirtmiştir (Hatipoğlu, 1981: 15). Eski Uygur Türkçesi metinlerinde ikilemelerin kimi zaman yer değiştirebildiğini belirten Yıldız'a göre cümle bağlamında herhangi bir anlam değişikliğine neden olmayan ve henüz kalıplaşmamış ikileme yapılarında yer değişikliği görülebilmektedir (Yıldız, 2012: 145). Can'a göre de Eski Uygur Türkçesi kalıplaşma konusunda tam bir kararlılığın görülmediği bir dönemdir (Can, 2010: 82). Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde yer değiştiren ikilemelerin çoğunun, şairlerin mısra başı kafiye düzenine uymak gayreti ile yerlerini değiştirdikleri düşünülmektedir. Zira yer değiştiren ikilemelerle kafiye ile yazılmış II. bölüm şiirlerinde daha sık karşılaşılmıştır. Bunlardan ziyade şiir metinlerinde ikilemelerin kendi arasında yarattığı ahengin şiirin bütününde de bir ahenk sağladığı, şiirin akıcılığına katkıda bulunduğu bilinmektedir. Hatiboğlu'na göre " ikileme aslında anlam gücü sağlamak için yaratılan bir psikoloji ve müzik olayıdır. Türkçede ikileme, şiire, düz yazıya anlam, aydınlık katan, güzellik, ahenk sağlayan ve ancak başarılı ozanlarca, yazarlarca sezilmiş bir sırdır." Yanyana gelen sözcüklerdeki ses uyumunun şiirde etkisinin büyük olduğunu düşünen Hatipoğlu, ikilemelerin ezgi ile yoğrulmuş anlamı güçlendiren yapılar olduğunu düşünmektedir (Hatipoğlu, 1981: 11-12).

Türkçenin tarihi dönemleri üzerinde ikilemelerle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. (Toprak, 2005: 277-292; Aydın, 1997:417-421; Aktan, 2010: 1-12; Ölmez, 1997: 19-40; Ceylan 2009: 1-484) (Ağca 2015: 201-221), (Can 2010) (Ölmez, Aris 2019), (Ölmez 2017) bunlardan bazılarıdır.

1.5.1. Kavram Alanını İşaretleme Yoluyla Anlamı Pekiştirme

Dilde sözcüklerin tek başlarına kullanılmadıklarını belirten Suçin'e göre bir metin oluşturabilmek için sözcüklerin arasında bağlaşıklık ve bağdaşıklık bulunması gerekmektedir. (2006: 282). "Birbirine yakın olan, aralarında ortak bir bağ bulunan ve anlam yönüyle birbirlerini tamamlayan kelimelerin oluşturduğu dilsel alana *kavram alanı*

denilebilir. Bir kelimenin anlamının öğrenilmesinde ve öğretilmesinde kavram alanının rolü büyüktür." (Karçığa 2015: 2514). Yeni dinlerin kabulü ile dillerine pekçok yabancı sözcük giren Uygurlar, bu karmaşayı anlaşılır hale getirebilmek amacıyla yabancı sözcükle kendi dillerinden benzer ve yakın anlamlı olan sözcükleri bir arada kullanarak bir kavram alanı işaretleyerek yabancı sözcüğün anlaşılmasına olanak sağlamışlardır. Ağca'nın da belirttiği gibi;

> "Türk dili, diğer ikileme türlerine sahip olmakla birlikte, eş anlamlı ya da yakın anlamlı ikilemeler bakımından oldukça zengindir. Hemen hemen aynı anlama gelen ya da aynı kavram alanına ait bu tür ikilemeler, Türk dilinin bilhassa Eski Uygurca çevresinde yaygındır. Eski Uygurcada Türk dilinin diğer çevrelerinde görülmediği kadar eş ve yakın anlamlı ikilemelere rastlanmaktadır." (2015: 202).

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde sıklıkla karşılaşılan eş ve yakın anlamlı sözcülerle kullanılmış ikilemeler kavram alanına işaret etmesi bakımından anlatılanı daha kapsamlı hale getirmiş ve anlamın kuvvetlenerek pekişmesine neden olmuştur. Yabancı sözcüklerle kurulmuş ikilmelerde ise anlamdaki belirsizliğin giderilmesi için işaretlenmiş olan kavram alanı, okuyucu ve dinleyiciye yol göstermiş böylelikle metnin anlaşılması sağlanmıştır.

Yėr Orun (Yer mekân**)**

küntin yıngak otrugta,
yėr orun sayu turdaçı
kayu neçe bar erser,
öngi öngi baglıg kişiler,
uzatı ögrünçlüg bolzunlar, (AY Ayazlı VI/71).

"Güney (tarafındaki yerlerde) Dvipa'da yaşayan ne kadar farklı kişiler varsa daima sevinçli olsunlar.

Şiirde bahsedilen güney taraf olarak bahsedilen mekân, Jambudvipa olmalıdır. Soothill tarafından dört büyük kıtanın güneyinde olduğu düşünülen ve üçgen şekilli olduğuna inanılan bu mekân, Meru dağının tepesinde bulunun ve çok büyük olan jambu ağacından bu adı almış olmalıdır (Soothill, 1937: 481). Gakkai'ye göre dünyanın merkezinde olduğu düşünülen Sumeru dağının çevresindeki kıtalar Dvipa olarak belirtilmektedir. Bu kıtaların güneyinde bulunan yer ise Jambudvipa'dır. Bizlerin yaşadığı yer olarak bilinen bu mekân, adını Jambu ağacından almıştır (Gakkai, 2002: Dvipa Mad.).

Şiir metninde güney kesimde yaşayan insanların sevinçli olmaları istenmektedir. Bu insanlar hakkında verilen tek bilgi ise baglıg "bağımlı" olduklarıdır. Yeryüzüne bağlı olan yani yer yüzünde yaşayan bu kişiler karma döngüsüyle hayatlarını sürdüren ve henüz aydınlanma mutluluğuna erişememeiş kimselerdir. Gakkai jambudvīpa'da yaşayan insanların sevinçlerinin diğer üç kıtada yaşayan insanlara göre daha az olduğunu belirtmiştir. Zira bu kıta kötü karmalı insanlarla doludur. Bu sebeple Buddha'lar bu insanları kurtarabilmek maksadıyla en çok bu kıtada bulunmaktadır (Gakkai, 2002: Jambudvipa mad.) Karma'nın kişinin içinde bulunduğu Kast sistemine göre değişmeyen görevi ve mecburi kaderi olarak algılanmasına karşı çıkan Buddizm, bu karma anlayışını kişinin kendi amelleri doğrultusunda değiştirmeye çalışmıştır (Küçük, 2018: 224) Bu sebeple "bağımlı kişiler" coğrafyasında insanlar her açıdan Buddha'ya muhtaç durumdadırlar. Şiir metninde yer alan yėr orun "yer, mekân" ikilemesinde ikilemeyi oluşturan sözcükler yakın ve eş anlamlı sözcüklerdir. Yėr sözcüğü "yėr yüzü" yagız yėri, yani geniş mekânları işaret ederken orun "yer" genellikle dar ve kısıtlı mekânları ifade etmektedir.

Kınıg Katıg Bek (*Sağlam, Katı, Sarsılmaz*)

Turgurgalı yanmaksız,
kınıg katıg bek köngül
bo nom erdini yörügi
teringde tering kėng tėtir (AY Ayazlı, VI/51)

"**sağlam bir gönül yerleştirmesi için bu öğreti mücevherinin anlamı (son derece) derin ve geniştir"**

Şiir metninde öğreti hem mücevhere benzetilmiş hem de derinliğinden bahsedilerek denize benzerliğine de gönderme yapılmıştır. Buna göre Buddha'nın öğretileri, Hint toplumundaki sınıfsal farklılıklara karşı çıkan ve tüm nehirlerin aynı denizde buluşması gibi bütünleyici bir yapıya sahiptir. Yunusoğlu'na göre Buddha'nın insanları çevresine toplayarak onlara Budizm yolunu göstermesi nehirleri kucaklayan bir deniz metaforu ile anlatılmaktadır (Yunusoğlu, 2016: 107). Öğretiler tıpkı bir deniz gibi kapsayıcı, toparlayıcı, bütünleştirici ve sonsuz genişliktedir. Bir gönlün hakiki bir iman vücuda getirebileceği kadar derinlikte bilgiye sahip öğretiler, sayılamayacak kadar çok erdem ve fazileti içeren, bilgiyle yoğrulmuş, insanları her açıdan doyurabilen kaynaklardır. Şiir metni öğretinin mücevher olması benzetmesi ile de onun paha biçilmez oluşunu anlatmak

istemektedir. Şiir metninde kullanılan üçlemeler aynı kavram alanına işaret eden sözcük birlikleridir.

Alp Agır (*Çok Büyük*), **Ürüg Uzatı** (*Sürekli Daima*), **Umug Inag** (*Umut Dayanak*)

inçip **alp agır** adalıg
açıg emgeklerintin
yene **ürüg uzatı**
ara kirü yarlıkap
umug ınag bolur siz (AY Tokyürek IV/54).

"şöyle çok büyük tehlikeli acı (ve) ıstıraplara rağmen sürekli araya girerek umut ve dayanak olursunuz"

Budizm'de canlıların çektikleri acıların son bulması, onların kurtuluş yolunu bularak bu yol üzere hareket etmelerine bağlanmıştır. Canlılara bu yolu işaret eden Buddha, dünya hayatında yaşadıkları ızdıraplar için onlara kurtuluş umudu olmuştur. Conze'ye göre acılı ve yalancı dünyadan bu doğum-ölüm döngüsünden kurtulmak üzere bir çıkış yolu bulunmasaydı canlılar için asıl acıklı ve vahim durum bu olacaktı (Conze, 2004: 23). Yılmaz'a göre "bu hayatın doğası, acılar, üzüntüler ve sevinçler; mükemmel olmayış, sürekli olmayış ve cevhersiz oluştan ibarettir… Doğum, ihtiyarlık, hastalık, ölüm, kaba insanlarla birliktelik veya sıkıntılı şartlara bağlı olmak, sevilen kişilerden ayrılmak, istenileni elde edememek, elverişli şartların kaybı, acı, sızlanma, umutsuzluk, gibi" pek çok şeyin canlılar için ızdırap sebebi olduğunu belirtmiştir (Yılmaz, 2007: 116). Canlıların bunun gibi acılardan kurtuluşunun yagane koşulu Buddha, öğreti ve Sanga yani "üç cevher" yoluna uyarak kendi içinde aydınlanmayı gerçekleştirebilmesine bağlanmıştır.

1.5.2. Anlamı Sınırlandırma Yoluyla Kuvvetlendirme

"İnsan yaşamında önemli bir yer tutan karşıtlığın insanoğlunun dünyayı algılama ve kavrama yöntemlerinden biri" olduğunu düşünen Dinar, hayatın bir yansıması olarak düşündüğü karşıtlıkların bazen cümle düzeyinde çok farklı kavramlar üzerinden dolaylı şekilde aktarılabileceğini belirtmiştir (Dinar, 2018: 19; 3). Karşıt anlamlı iki sözcük bazen bir araya gelerek başka bir göstergeye işaret edebilir ya da zıt kavramlar arasındaki sınırlar anlama birinci derecede etki ederek anlamın seyrini değiştirebilirler. Can'ın da belirttiği gibi "zıt anlamlı kelimelerden oluşan ikilemelerle anlatılmak istenen kavramın sınırlılıkları

anlatılmaktadır. Bu kelimelerle farklı kavramlar karşılaştırılarak her bir kavramın özelliği zıtlıklar aracılığıyla açıklanmaktadır." (Can 2010: 97). Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde şairlerin öncelikle zıtlıklarla sınır çizip ardından başka bir kavramla bu sınırları kaldırarak anlamı pekiştirdikleri görülmüştür. Zıt anlamlı ikilemelerde kullanılan bu nitelik, genellikle ikilemenin ardından olumsuz bir ifade ile ya da kapsamlayış anlatan bir sözcük yardımıyla ortaya çıkmaktadır.

Öz(üg) Yat(ıg) (*Tanıdık Yabancı*)

öz yaş ulatı ed tavarlarnıng
ürlügsüzin bilingler
özüg yatıg tėmedin
ögdilig buşı bėringler (BT XIII-15/9)

"ömrün, yaşın mal ve mülkün geçici olduğunu biliniz! Öz yabancı demeden övülmüş sadaka veriniz"

Siddharta Guatama'nın aydınlanmasındaki en büyük etken, sarayını terk ederek çıktığı yolculuk sırasında rastladığı ve yüzleştiği bazı gerçeklikler olmuştur. Siddharta'nın karşısına çıkan bir hasta, bir yaşlı, sakat ve karşılaştığı ölü, onun hayatı ve hayattaki acıları, hayatın gerçekliğini sorgulamasına neden olmuştur. Buna göre sağlık, ömür, bedenin güzelliği vb. her türlü dünyevi görüntünün geçici olduğunu, en nihayetinde hayatın ve tüm mutlulukların birer yanılsama olduğunu farkeden Siddharta, dünyaya kendisini bağlayan ızdırap temelli bağlardan kurtularak aydınlanmasını gerçekleştirmiştir.

Şiir metni de aynı doğrultuda ömrün, yaşın malın ve mülkün geçici olduğunu hatırlatarak canlıları sadaka vermeleri hususunda teşvik etmektedir. Sadaka vermek hususunda şiirde öncelikle tanımlanan kişilerin tanıdık ve tanıdık olmaması kriteri, ardından gelen olumsuz ifade aşılmış, böylelikle tüm insanların kastedilmesiyle anlam kuvvetlendirilerek pekiştirilmiştir.

kirlig nomlarıg salmadın
kirsiz nirvanıg almadın
kėçin tavrakın tėmedin
kėrtü çın burhan kutın bulturur (BT XIII 20/29)

“kirli öğretileri bırakmadan Kusursuz Ṇirvānayı almadan geç veya erken demeden gerçek hakiki Budha saadetini buldurur.”

Şiir metninde *kirlig* “kirli” sözcüğü ile anlatılmak istenen ihtiraslar yani insanı cehennem hayatına sürükleyecek unsurlardır. Şiir metnine göre canlılar kirli olan bu kaideleri bırkarak, kirsiz olan ihtirasları söndürerek geç veya erken demeden hakiki Buddha saadetine yani aydınlanmaya erişebileceklerdir. Yine şiir metninde *kėçin tavrakın* zıt anlamlı ikilemesi anlamı öncelikle sınırlandırmış, ardından kullanılan olumsuzluk ifadesi ile de anlamları pekiştirilmiştir.

yatvısınça tikvisinçe on sıngar üç üdki.
yalanguklar arslanınga yumkıka kalısız.
yapa kat kat erklig toorı alkınçsız körügnüng.
yaratıngu yangı üze yükünmek kılalım. (ETŞ 13/6)

“enine, boyuna, her yerde ve her üç zaman içinde, kat-kat kudretli ağı sonsuz görüşlü insanlar arslanına (Buddha) , düzenlenen gün içinde hürmetle secde edelim.”

Şiir metninde *yatvısınça tikvisinçe* “enine, boyuna” ifadesiyle yeryüzü ve gökyüzü kastedilmektedir. Yer ve gök sınırlandırmasının ardından gelen *on sıngar “*her yön, her taraf” anlamındaki sözcükle sınırlandırma kaldırılarak bütünü, tamamı anlatılarak anlam kuvvetlendirilmiş ve pekiştirilmiştir. Her yerde ve geçmiş, şimdi ve gelecek zamanda bulunan sonsuz görüşlü insanlar arslanı olarak bilinen Buddha’ya secde edilmiştir. Yunusoğlu’na göre

> “hayvanlarla ormanlarda, dağlarda ve çöllerde yaşayan ilk insanlar arslanın yenilmez ve hükmeden sıfatını çoktan çeşitli tecrübelerine dayanarak idrak etmiş olmalıdır ki bunun neticesinde arslan hayvanlar aleminin kralı olarak kabul edilmiştir. Buddha’nın Budist dünyasında tam otorite sahibi olması, herkesi kendine itaat ettirebilen, sıradışı güce sahip olan özellikleri, onun hayvanlar alemindeki benzeri arslan ile karşılaştırılmakta ve Buddha arslan olarak kavramsallaştırılmaktadır.” (2016: 195).

İnsanların arslanı olan Buddha yine insanlar arasında da yaratılış olarak önde, eşsiz ve mükemmel tasavvur edilmektedir.

1.5.3. Anlamı Tekrar Yoluyla Beliren Ve Kuvvetlenen Birimlerle Pekiştirme

Bazı ikileme yapılarında anlam tekrar yoluyla ortaya çıkmakta, değişmekte ya da pekişmektedir. Bu tekrarlar ikilemeyi oluşturan sözcüklerden birinin aynen yinelenmesi şeklinde olabileceği gibi ikilemeyi oluşturan sözcüklerden birinin ses yapısına benzeyen ses tekrarları ile de yapılabilmektedir. Ses tekrarları ikilemenin anlamını pekiştirmek ve kuvvetlendirmek amacıyla yapılırken, sözcük tekrarlarında yapı yineleme sayesinde anlam kazanmaktadır. Şinasi Tekin, Türkçenin öteden beri ifadeye güç veren bazı üslüp hususiyetlerine sahip olduğunu belirtmiştir. Herhangi bir sanat gayesi olmayan bu yapıların dilin doğasında olduğunu ifade eden Tekin,, *kara kara düşün-, sap sarı, kap kara, yağmur yağ-*[47] gibi ilk heceleri tekrar eden yapıların edebi eserlerde kasıtlı kullanılarak anlamların pekişmesi ve kuvvetlenmesi maksadıyla kullanılabildiğini belirtmiştir (Tekin, 1965: 60).

Kat kat (kat kat**)**

atkaşu turur kat kat tagta amıl aglak aranyadanta
artuç sögüt altınınta akar suvlukta
amrançıgın uçdaçı kuşkıyalar tirinlig kuvraglıgta
atkagsızın mengi tegingülüg ol anı teg orunlarta (ETŞ 8/1).

“Birbirine bağlı duran kat kat dağlarda, sâkin ve ıssız manastırda, ardıç ağaçları altında, akarsular boyunda; sevimli kuşların uçtukları ve toplanıp, bir araya geldikleri yerlerde, hiçbir şeye bağlanmadan, huzura erişilebilir işte öyle yerlerde!”

Şair şiir metninde, dünyevi açıdan güzel bir mekân çizmiş ancak şiirin son mısrasında her ne kadar güzellik de olsa bu tür dünyalıklara bağlanmamak gerektiğini belirterek, hakiki huzura erişmeyi tavsiye etmiştir. Buddha’nın tefekkürle tüm dünyevi arzulardan arınarak vardığı aydınlanma hali kendi kendine gerçekleştirdiği bir eylemdir Yılmaz’a göre hayatın ve ölümün anlamını çözebilmek ancak dervişler gibi ya da Buddha gibi yaşamakla mümkündür. Zira bu hal yaşamadan kavranabilecek bir hal değildir. Kendi çabalarıyla Buddha olan Śakyamuni bu aydınlanma gerçeğinin herkes tarafından yapılabileceğini belirtmiştir (Yılmaz, 2007: 136). Kendi kendine çabalamadan yalnızca bir kılavuza uymanın tapınmayı beraberinde getirebileceği düşüncesiyle tehlikeli olduğunu

47 Aynı kökten türemiş ad ve eylemlerin birbirleriyle bağdaşıklık göstereceğini belirten Subaşı Uzun’a göre kelti, keligme; sü, sünüş- vb. örnekler birbirleriyle ilintili ifadelerdir (Subaşı Uzun 1995: 84-85). Şiir metinlerinde aynı kökten sözcük kullanımı, mısra başı kafiyeye uymak gayreti ile ya da anlamı pekiştirmek maksadıyla eş ve yakın anlamlı ikileme yapılarında kullanılmıştır.

belirten Fromm aynı şeyleri sözler ve düşünceler için de düşünmektedir (Akt. Yılmaz 2007: 136).

Şiir metninde yer alan mekân tasviri öylesine canlıdır ki, okuyan ve dinleyen kendini anlatılan mekânda buluverir. Ancak bu mekân, dünya hayatı için görünürdeki bir huzur mekânıdır. Şair "öyle yerlerde" olarak bahsettiği soyut bir mekân belirlemekte ve o mekâna ulaşmanın ancak tüm dünyevi bağlardan kurtulmakla gerçekleşebileceğini belirtmektedir. Bu mekân sönme olarak da bilinen Ṇirvāna'dır. kişinin kendi içinde yaptığı bir gezinti sonrası ulaştığı bu mekân, hedeflenen ve varılmak istenen temel yerdir.

Şiir metninde tekrar yoluyla anlam kazanmış kat kat taglar "kat kat dağlar" ifadesi, sözcüklerin tekrarlanmadığı durumda anlamsız kalacaktır. Bu sebeple ikilemelerde bazı yapılar tekraralanarak anlam bulmakta ya da anlamı pekişmektedir. Tekrarlanarak anlam bulan kat kat yapısı, dağların yüksekliğini ve katlarını anlatarak anlamı kuvvetlendirmiş ve pekiştirmiştir.

Süp süzük (Arınmış, Ter temiz)

kkirsiz münsüz süp süzük ..
süzülmiş yaruk biligingiz ..
taluy ügüz teg keng tering ..
ulsuz tüpsüz edgüleringiz ..
kök kalık teg yėtinçsiz .. (AY UçarIX/560)

Saf ve âşikar bilginiz okyanus gibi geniş ve derindir. Dipsiz (ucu bucağı olmayan) faziletiniz gökyüzü gibi geniştir."

Şiir metninde Buddha'nın bilgisi okyanusa benzetilmiştir. Okyanus ile ilgili ilk akla gelen nitelik geniş ve derin olmasıdır. Yunusoğlu'na göre okyanus içinde çeşitli mücevherleri barındıran, insanoğlu için hem geçim kaynağı, hem de dünyayı tanımada kullandığı bir araçtır (Yunusoğlu, 2016: 106). Buddha'nın bilgisinin içinde hazineleri barındıran denize benzetilmiş olması bu bilginin insanlar için çok önemli ve gerekli olabileceğinin hatırlatılmak istenmiş olmasıdır. Şiir metninde Buddha'nın bilgisinin denize, fazilet ve erdemlerinin ise gökyüzüne benzetilmiş olması her iki varlık alanının da çok büyük ve geniş olmasından haynaklanmaktadır. Bilgisi ve erdemleri ile yeri ve göğü kuşatmış olan Buddha canlıların aydınlanması için onlara yol göstermektedir.

Adruk Adruk (farklı, farklı**)**

adruk adruk edgüler üze
uz ėtiglig etözüngüz ol
king tan körkle közüngüz
kök lėnhuaka ogşatı ol (AY Çetin VII/350)

“Bedenimiz türlü güzelliklerle bezenmiştir. Gözünüzün genişliği ve güzelliği mavi lotusa benzemektedir.”

Şiir metninde Buddha’nın gözleri renginden dolayı mavi lotus çiçeğine benzetilmiştir. Buddha’nın 32 lakşanasından biri de mavi gözlü olmasıdır (Barutçu, 1992: 15). Geniş yapraklar içinde açan eşsiz lotus bitkisi, güçlü yaprakların aksine narin bir görüntüye sahiptir. Yaprakların göz çevresine çiçeğin ise göze benzetildiği şiir metninde, metaforik açıdan pek çok anlam taşıyan bu bitkinin çamurda yetişmesine rağmen her gece kapanarak kendini temizleme özelliğine sahip olması onun en önemli özelliğidir. Buddh’nın istiğrak’a dalarak kendini aydınlanma bilgisi ile arındırmış olması çiçekle aralarında kurulan benzetmenin temel sebebidir. Buddha’nın evrene ve insanlığa bakış açısı, Hint geleneklerinin aksine tanrı iradesine bırakılmamış, kişinin kendi iradesiyle geleceğini belirleyebilme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Böylelikle ne kadar günahkar olsa da kişi arınabilme ve Ṇirvāna’ya ulaşabilme hakkına sahip olabilmiştir. Buddha’nın evrene bakış açısı yani Budizm’in canlıya bakışı bu dinin yayıldığı coğrafyadaki yerel bir çiçeğin yaşam koşullarından haraketle anlatılmaya çalışılmıştır. Çiçeğin naifliği, eşsizliği, saf ve temizliği, duruluğu Buddha’nın gözlerini andırmakta, yetişme koşulları ise metaforik açıdan evrene bakışını yansıtmaktadır. Gözleri dışında bedeninde 32 alamet bulunan Buddha diğer canlılara göre güzel ve görkemli alametlere sahiptir. Bedeninin sahip olduğu bu güzellikler adruj adruk “farklı, çeşitli” ikilemesiyle pekiştirilmiştir. İkilemede bulunan sözcükler tekrar yolu ile anlamı pekiştirmiş ve kuvvetlendirmiştir.

Tablo 5. Eski Uygur Türkçesi şiirlerinde ikilemeler.

Kavram Alanını İşaretleme Yoluyla Anlamı Pekiştiren İkilemeler (üçlemeler)	**Anlamı Sınırlandırma Yoluyla Kuvvetlendiren İkilemeler (üçlemeler)**	**Anlamı Tekrar Yoluyla Beliren ve Kuvvetlenen Birimlerle Kurulmuş İkilemeler (üçlemeler)**

I.BÖLÜM	II.BÖLÜM	I.BÖLÜM	II.BÖLÜM	I.BÖLÜM	II.BÖLÜM
yėlvi kömen (Sihir Büyü) (Moğ.+T.)	Tile- küse- (dilemek, istemek)	Ulugı kiçigi (*Büyük Küçük*)	kėçin tavrakın (geç erken)	öngi öngi (farklı farklı)	Kat kat (kat kat)
yarut- yaşut- (Aydınlatmak Işıtmak) (T.+T.)	Buusın siksilin (etki, tesir)	Edgü yavız (*iyi kötü*)	artuksuz egsüksüz (eksiksiz)	Üdün üdün (ebedi)	tümen tümen (binlerce)
Keng Tering (Genişlik Derinlik) (T.+T.)	tamırlıg yıltızlıg (esaslı, köklü)	Tumlugta isigde (soğuk sıcak)	tünle küntüz (gece gündüz)	Adruk adruk (ayrı ayrı, farklı)	Birin birin (teker teker)
Ulsuz Tüpsüz (Uçsuz Bucaksız) (T.+T.)	Ulsuz tüpsüz (*Uçsuz Bucaksız)* (T.+T.)	Anaka ataka (anne baba) Ata ana	Özke adınaguka (tanıdık, yabancı)	Tüp tüz	ap alçak (zarif)
Şlok Takşut (Şiir, Şarkı) (Skr.+T.)	ötgürü topulu (nüfuz etmek, girmek)	ogul kız (oğul kız)	Kuduluş agılış (alçalıp yükselme)	neçe neçe (nasıl)	Yup yumrak (yumuşak)
Küy- Küzet- (Koru- Gözet-) (T.+T.)	Torku işgirti (atlas ipek)		küni tüni	Kiçig kiçig (küçük)	süp süzük (arınmış)
Kınıg Katıg Bek (Acımasız Kıyıcı Katı) Bek katıg T.+T+T.)	Kutsuz kıvsız (talihsiz bahtsız)		üstün altın (üst alt)	Kayu kayu (nasıl)	Sep sem (ıp ıssız)
ėnç Mengig (Huzur Mutluluk) (T.+T.)	Emgen- tolgan- (ızdırap, sıkıntı)		Bar- kel- (gitmek gelmek)	ikirer ikirer (ikişer ikişer)	toz toprakıg (*toz toprak*)
yėr Orun (Yer Mahal) (T.+T.)	yantud utlı (cevap karşılık)		öngdün kidin (doğu batı)	toz toprakıg (*toz toprak*)	
	Öç kek (öç, kin)		kündin tagtın (güney kuzey)		
Yagısız Yavlaksız (Düşmansız Tehlikesiz) (T.+T.)	Usal sımtag (gaflet)		ayazka yagızka (gök yer)		
ig Agrıg (Hastalık)	Aruşı arkagı (zincir köstek)		Bar yok (var yok)		
ėl Uluş (Memleket Ülke)	Tutuş keriş (kavga gürültü)		Busuşsuz kutlug (kedersiz mutlu)		
İgsiz Kemsiz Busuşsuz (Hastalıksız Dertsiz)	Yaş- yupan- (gizlenip saklanmak)		Utru tetrü (ileri geri)		
Aya- Agırla- (Saygı Hürmet)	yarsınçıg yavız (iğrenç kötü)		Yatvısınça tikvisinçe (en boy)		
Ö- Sakın- (Düşünüp	tözgerü çıngaru (gerçeklik hakikat)		Azlı üküşli (az çok)		

Taşınmak)				
Ög- Alka- (Övmek, Takdir etmek)	altun kümüş (altın gümüş) kümüş altun		Özüg yatıg (öz yabancı) Yat öz	
yėr Suv (Yer Yeryüzü)	az nızvanıka (hırs ihtiras) F+Soğd.			
Yėrtinçü yėr Suv (Yer Yüzü)	azıp yangılıp (yoldan çık-, yanıl-)			
San Sakış (Sayı Hesap) Sansız Sakışsız (Sayısız Hesapsız)	arış arıg (saf temiz)			
Kolusuz Yetinçsiz (Sınırsız Ulaşılmaz)	sugançıg körkle (hoş güzel)			
erklig türklüg (Güçlü Kuvvetli)	ülgüsüz sansız (sayısız hesapsız)			
çoglug yalınlıg (Işıltılı Parıltılı)	Arasız oksuz (desteksiz, donanımsız)			
buyan edgü (Sevap, İyilik) (Soğd.+T)	Ed tavar (mal mülk)			
agır ayag (Saygı Hürmet)	Kut buyan (saadet, bahtiyarlık)			
Erşi Karşı (Kavga Anlaşmazlık)	Han hatun (han hatun)			
Ed tavar (Mal Mülk)	Adasız tudasız (kazasız belasız)			
Busuş Kadgu (Keder Kaygı)	kkirsiz arıg (saf temiz)			
Kut(ı) Buyan(ı) (Saadet Bahtiyarlık) (T.+Soğd)	busuşlug emgeklig (kederli ızdıraplı)			
üküş telim (Pek çok, sayısız) Telim üküş	yarp katıg (sağlam katı)			
sugançıg tatıglıg (Hoş, Tatlı, mükemmel)	busuşsuz emgeksiz (dertsiz sıkıntısız)			
tapıg udug (Saygı Hürmet)	erüş üküş (pek çok sayısız)			
Yok Kurug (Yokluk	ideng tutçı (sürekli daima)			

Boşluk)				
Tüş utlı (sonuç, karşılık)	imirt karnggu (karanlık)			
Aglak Arıg (Sessiz Sakin)	alku kamag (bütün hepsi)			
Yıd(lıg) Yıpar(lıg) (Güzel Kokulu Mis Kokulu)	adınçıg tanglançıg (şaşırtıcı hayret verici)			
Arıg Silig (Saf Temiz)	küüsi çavı (şan şöhret) çavıkmış küülüg			
At(lıg) küü(lüg) (Ad, Şan)	müni kadagı (suç günah)			
Kan- Büt- (Tamamlanmak Yerine gelmek)	Münsüz kadagsız (kusursuz kabahatsiz)			
Küse Yalbar- (İstemek arzu etmek)	tapgu bulgu (elde etmek bulmak)			
Tıltag Eyin (sebep)	üzüksüzin tı tutçı (ebedi sonsuz)			
ıduk kutlug (kutsal kutlu)	yalınlıg çoglug (parlak ışıltılı)			
Ülgüsüz Sansız (Sayısız Hesapsız)	körksüz yavız (çirkin)			
Ürüg Uzatı (Sürekli Daima)	açıg tarka (acı)			
Yavaş Serimlig (Sakin Sabırlı)	utar yigedür (yenmek kazanmak)			
tikim ediz (Yüksek)	adak songınta (son bitim)			
Sögüt(lerte) arıg(ta) (ağaç orman)	terk üdün (çabuk hızlı)			
Tag(ta) arıg(ta) (dağ bayır)	Bodun kara (halk)			
ününg tikisin(Gürültü Ses)	alpın alpagıtın (cesur yiğit)			
Kün(li) ay(lı) (güneş ay) Ay kün	Ayıg yavız (kötü)			
körü kolulayu (düşünmek , hesap etmek)	Kit- tarık- (git- yok ol-)			
ür üdün (uzun zaman, zaman)	Tun- beklen- (kapan- örtül-)			
Yavız kadır	aç kız (aç kıt)			

(kötü kızgın				
taluy ügüz(okyanus) (Çin.+T.)	ig kėgen (hastalık)			
Aglatı artuk (fazla, aşırı)	ı tarıg (hububat)			
Ürüg ürgüt (daima, sürekli)	bütüp bışıp (tamamlan-olgunlaş-)			
Ög ana (anne, ana)	küçinte tüşinte (sebep neden)			
Öngüngüz mengizingiz (görünüş, yüz)	yolçısı yerçisi (kılavuz rehber)			
küsüş tilek (istek dilek)	yolçı yerçü bahşı (kılavuz rehber önder)			
arınmak süzülmek (temiz saf)	alkusı barça (hepsi, bütünü)			
uçsuz kıdıgsız (uçsuz bucaksız)	ulug küçlüg (büyük güçlü)			
alp agır (çok, büyük)	anaz umugsuz (umut dayanak)			
Üjik ekser (harf hece)	köni kertü (gerçek doğru)			
Aç- adır- (açıklamak, izah etmek)	Açın- yadın- (açmak ortaya dökmek)			
umug ınag (umut, dayanak)	örtmez kizlemez (gizlemek saklamak)			
iş ködüg (iş, güç)	Yaşur-batur- (gizlemek örtmek)			
yek içgek(şeytan cin) (Skr.?+T.)	Öç- alkın- (ortadan kalkmak- yok olmak)			
Çın kėrtü (doğru gerçek) (Çin.+T.)	Ökün- kakın- (pişman olmak)			
adırmak üdürmek (ayırmak seçmek)	Arı- silin- (arınmak temizlenmek)			
turuk küçsüz aç (zayıf, güçsüz, aç)	istim turguluk (sürekli aralıksız)			
Ming tümen (binlerce)	Arı- alkın- (temizlenip yok olmak)			
Ötün-sözle- (arz etmek, söylemek)	arıg kirsiz (temiz)			
ıgaçlar bitki, ağaç)	em yürünteg (ilaç çare)			

ulug açıg (büyük acı)	erig ornag (yer mekân)			
yagız yėr (toprak, yer yüzü)	yegi sedreksiz (sıkı)			
Tıd- ıdalat-	ėnçgü esengü mengilerke (huzur mutluluk)			
arıg süzük (temzi saf)	ençgülük esengülüg (huzur mutluluk)			
erdini yinçü (mücevher inci) (Skr. +T.)	sılıg körkle (görkemli güzel)			
kalp üdün (devir, zaman) kalp üd (Skr. +T.)	Tolp kamag (bütün hepsi)			
uçsuz kıdıgsız ülgüsüz (uçsuz bucaksız)	kısga kavıra (kısaca özet)			
ayag çilteg tapıgın (T.+T.+T.)	Tütrüm tering (derin ince)			
y(a)ruk yaltrıklıglar (ışıltı)	Al altag (yol yöntem, çare usul)			
yaltrıyu yaşuyu (parlak ışıltılı)	Maitre yarlıkançuçı (merhametli)			
ėlig han (hükümdar)	Al altag (aldatma hile)			
yarun tang (şafak)	bilgeli ukgalı (anlamak farkında olmak)			
öngre ertmiş (geçmiş)	kkirsiz [mün]süz (kirsiz kabahatsiz)			
ėltü uduzup (götürmek) uduz-?	yıd yuk (artık)			
ėlig begke (hükümdar)	asıg tusu (fayda)			
tangsok körkle (muhteşem)	mengi ögrünç (mutluluk)			
hua yavışgu (çiçek) (Çin.+T.)	noş tatıglıg sukançıg			
ögir- sevin- (sevinmek, mutlu olmak)	noş tatıglıg mengülüg			
pra kuşatre (bayrak)(Soğkr .+.+Skr.)	noş tatıglıg (ilahi tat)			
hua çeçek (çiçek) (Çin.+T.)	Alp(ım) bekrek(im) (güçlü kuvvetli)			
bulung yıngakıg (yön taraf)	Kin yıpar yıdlıg (anber misk)			

yunup arıtınıp (yıkanmak)	Amıl aglak (sakin tenha)			
kengürü yad- (genişletip yayıp)	Amıl tikisiz (sessiz sakin)			
ögrünç sevinç (mutluluk)	Örüg amıl(huzuru)			
be(r)k katıg (sağlam)	erteki söki (eski kadim)			
isig yaşı (göz yaşı)	İdiz tikim (yüksek) Tikim ediz			
Töz yıltız (kök)	Öl ödüş (nem, ıslaklık)			
sıg yuka (derin olmayan, ince)	yıl ay (yıl ay)			
	Sansız üküş (sayısız, çok)			
yėvig tizig (mücevher)	Tutçı (y)istim (daima sürekli)			
Aç- yad- (açmak yaymak)	Yeg üstünki (üstün seçkin) Üstünki yeg			
tüpsüz kıdıgsız (dipsiz sınırsız)	kadır yavlak (kötü haşin)			
ozgurur kutgarur (kurtarmak)	ayag tapıg udug (saygı hürmet)			
ozgalı kutrulgalı (kurtulmak)	Tapın- udun- (saygı göster-)			
yüleşürüg ogşatıg	Yürüng arıg (ak pak)			
kök kalık (gök yüzü)	ürgüt tutçı (daima sürekli)			
üd kolular (zaman)	öt erig (öğüt)			
ayıg kılınçı (günah, kötü amel)	Ugusuz sergüsüz (dayanılmaz katlanılmaz)			
Öç- tarık- (yok olmak)	unçsuz kötrünçsüz (dayanılmaz katlanılmaz)			
atam kangım (baba)	Sugançıg edgü (tatlı güzel)			
kevilip küçsirep (zayıflamak)	İlki tözi (aslı esası)			
asıl(ur) üstel(ür) (çoğalmak, artmak)	Tez- kaç- (kaçmak)			
aş suvsuşlar (yiyecek içecek)	Ülgüsüz üküş (sayısız çok)			

aşka tonka (yiyecek giyecek)	tük tümen (sayısız binlerce)			
ig togag (hastalık)	Tükel egsüksüz (tam eksiksiz)			
aşıg içgüg (suvsuşug) (yiyecek içecek)	keç üdün (uzun zaman)			
yaragınça yonınça (uygun)	Kkir kakaç (kir pislik)			
Tepre- törçi- (hareket etmek, yayılmak)	Kintsü münlüg yazuklarıg (günah)			
singürü bışuru (nüfuz ettirmek)	Örmiş tugmış (ortaya çık- bulun-)			
ot emig (ilaç, çare)	Bilge bilig (bilgili bilge)			
agrıg tikig (hastalık rahatsızlık)	Yeg üzeliksiz (en üstün yüksek)			
yaruk yaşuk (aydınlık, ışık)	Kolula- ülgüle- (hesap etmek paylaştırmak)			
İg kem (hastalık)	Adırtlarıng adrukların (ayrılık farklılık)			
bodın sının kırtışın (beden, dış görünüş)	Aş- üklit- (art- çoğal-)			
savın sözin (söz laf)	Ukmaz tuymaz (anlamaz,kavramaz)			
Üz- kes- (kesmek)	Üz- kes- (kesmek)			
tı ornaglıg (sağlam)	Yaşur- batur- (gizlemek)			
köngüli biligi (şuur, bilinç)	Küy- Küzet- (Koru- Gözet-) (T.+T.)			
saçı başı (saç baş)	Yagı yavlak (düşman)			
otaçı bahşı (hekim, tabip) (T.+Çin.)	İg agrıg (hastalık)			
ev bark (ev)	El Uluş (Memleket Ülke)			
Yaşur- batur- (gizle-)	Ö- Sakın- (Düşünüp Taşınmak)			
Bag çug (bağ engel)	Yalınlıg çoglugka (haşmetli)			
tetrü yangluk (hata, yanlış)	Buyan Edgü (Sevap, İyilik)			

	(Soğd.+T)			
övkelenser kakısar (hiddet öfke)	Agır Ayag (Saygı Hürmet)			
öngi kırtışı (şekil, biçim)	Üküş Telim (Pek çok, sayısız) Talim üküş			
Alku kamag (bütün, hepsi)	Yıd Yıpar (Güzel Kokulu Mis Kokulu)			
Ulatu kamag	At(lıg) küü(lüg) (Ad, Şan)			
asıg tusu (fayda)	bütmiş kanmış			
Bilge bilig (bilgili bilge)	Iduk kut (kutsal, mübarek)			
Küç küsün (güç)	taluy ügüz(okyanus) (Çin.+T.)			
bügü biliglig	Ög ana (anne, ana)			
Et kan (beden)	Tilek küsüş (arzu istek)			
Al altag (metod, yöntem)	uçsuz kıdıgsız (uçsuz bucaksız)			
Öç-, alkın- (mahvolmak)	umug ınag (umut, dayanak)			
itig yaratıg (süslemek)	Kertü çın (doğru gerçek) (T+Çin.)			
	ı ıgaçlar (bitki, ağaç)			
	Yagız Yer (toprak, yer yüzü)			
	arıg süzük (temzi saf)			
	kalp üdün (devir, zaman)			
	bursang kuvraglarnıng (cemaat, topluluk (Soğd.+T)			
	ögrünç sevinç (mutluluk)			
	b(e)k katıg (sağlam)			
	kök kalık (gök yüzü)			
	ayıg kılınçı (günah, kötü amel)			
	Asıl- üstel- (çoğalmak, artmak)			
	köngüli bilig (şuur, bilinç)			
	Ming tümen (binlerce)			
	ev bark (ev)			

	raja ilig kan (hükümdar)			
	Rāma ögrünç (sevinç)			
	Rsayan Tatıglıg			
	Bag koşug (bağ)			

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde birçok ikileme kullanılmıştır. Bu ikilemelerin büyük bir bölümü eş ve yakın anlamlı sözcük birliklerinden oluşmaktadır. Eş ve yakın anlamlı sözcüklerin bu denli sık kullanılmasının nedeni aynı kavram alanına işaret eden ikilemelerin konuyu daha net, anlaşılır ve etkin bir biçimde sunuyor olmasıdır. Kavram alanına işaret eden ikilemeler daha kapsamlı bir anlatımla okuyucu ve dinleyici üzerinde dah büyük bir etki uyandırmaktadır. İkilemeleri oluşturan sözcüklere bakıldığında din, kültür, coğrafi yakınlık vb. sebeplerle etkileşimde bulunulmuş dillerden (Çince, Moğolca, Sanskritçe, Soğdça, Farsça) alınmış kelimelerle oluşturulmuş ikilemelerin yanı sıra Türkçe+Türkçe yapısında kurulmuş pekçok örnek tespit edilmiştir. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde karşılaşılan asıg tusu "fayda", ada tuda "tehlike", ot em "çare" ed tavar "mal mülk" vb. yalın halde kullanılan ikilemeler kalıplaşma eğilimindedir. İkilemelerin kalıplaşması ile ilgili Grönbech, çekimlenmemiş yapıların aralarında daha sıkı bir bağ ve anlam yakınlığı olduğun, bağlantının az olduğu durumlarda ise her unsurun daha sık çekimlendiğini ifade etmiştir. Çekimlenmiş yapıların çekimlenmesine göre ikilemenin anlamının değiştiğini düşünen Grönbech, konuyla ilgili öginge kangınga "annesine ve babasına", ögi kangınga "ana babasına", ögli kanglıka "hem annesine hem babasına" örneklerini vermiştir. (Grönbech, 2011:101-103). Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde aynı kavram alanına işaret eden birçok ikileme bulunmaktadır. Şairler çeviri yaptıkları dilden bir kelime aldıklarında, bu sözcüğün kendi dillerinde tutunabilmesi için onu aynı kavram alanından bir sözcükle art arda kullanmışlar ve böylelikle sözcüğün anlaşılmasını ve dilde tutunmasını sağlamışlardır. Çeviri yapılan dilden alınan sözcüklerin çoğunlukla dini terminolojiye ait kavramlar olması, şairlerin esas metnin anlamı koruyabilmek maksadıyla bazı terimleri aynen almalarına neden olmuştur. Bu durum da yabancı kökenli sözcüklerle kurulmuş ikilemelerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde karşılaşılan zıt anlamlı sözcüklerle kurulan ve anlamı sınırlandırma yoluyla oluşturulmuş ikilemelerde dikkat çekici unsur, bu sözcüklerin kavramsal sınırlılıklarının önce belirtilip ardından başka sözcükler yardımıyla sınırlarının aşılarak anlamın kuvvvetlendirme yoluna gidilmiş olmasıdır. özke adınaguka timedin "tanıdık-tanımadık demeden, ayırmadan" örneğinde görüldüğü gibi, şairler öncelikle tanıdık ve

tanımadıklar arasında bir sınır belirleyerek sonra bu sınırı olumsuz bir ifade ile aşarak, anlamı kuvvetlendirme ve pekiştirme yoluna gitmişlerdir. Bu yapılarla şiir metinlerinde sıklıkla karşılaşılmaktadır. Sözcük tekrarları ya da çeşitli ses tekrarları ile kurulmuş ikilemelere bakıldığında ise bazı ikilemelerin tekrar yoluyla anlam kazandığı, bazılarının da bu yolla anlamının pekiştiği görülmektedir. üdün üdün yıgılurlar "zaman zaman yığılırlar"[48] örneğinde olduğu gibi sözcük tekrarı olmaksızın cümlede herhangi bir anlam bütünlüğü sağlanamamaktadır. Böylelikle ikilemelerin tekrar yoluyla anlam kazandığı ya da anlam değişikliğine uğradığını söylemek mümkündür. Ses tekrarları yoluyla yapılan ikilemeler ise daima anlamı pekiştirmek gayreti ile kurulmuş yapılardır.

İkilemelerin yer değiştirip değiştirmemesi ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde kullanılan ikilemelerin çoğunlukla II. bölüm şiirlerinde yer değiştirdikleri görülmüştür. Yer değiştiren bu yapıların mısra başı kafiye düzenine uymak gayreti ile şairler tarafından değiştirildiği düşünülmektedir. Çın kėrtü "kertü çın", küsüş tilek "tilek küsüş", kan- büt- "büt- kan-",üküş telim "telim üküş", çoglug yalınlıg "yalınlıg çoglug", küü çav "çav küü" ve altun kümüş "kümüş altun" şeklinde değiştirilmiştir. Bu ikilemelerin yalnızca bir tanesi yer değiştirmiş şekilde mısra başı kafiye düzeninin olmadığı I. bölüm şiirlerinde kullanılmıştır. Bu kullanım beş mısra ara ile kullanılması bakımından şairin uslubu olarak değerlendirilebilir.[49] Şiir metinlerinin kimi zaman günlük dil kullanımlarının dışına çıkıyor olması dilde kalıplaşma bildiren yapılar hakkındaki yorumları güçleştirmektedir. Eski Uygur Türkçesi dönemi kalıplaşma için erken bir dönem olarak kabul edilse de şiir metinlerine bakarak kalıplaşmalar hakkında yorum yapabilmek mümkün değildir.

48 Buradaki zaman zaman ifadesi Türkiye Türkçesindeki "ara sıra, bazen" anlamında olmayıp, uzun zamanlar, uzun yıllar anlamında kullanılmıştır. Bkz. AY Çetin VIII/*
49 Bkz. AY Tokyürek, IV/*

1.6. Şiir Dilinde İmgelerden Yararlanma

1.6.1. Özel Adlardan Yararlanma

Şiir dilinde kullanılan bazı sözcükler okuyucu ve dinleyici üzerinde çeşitli çağrışımlara neden olur. Bu sözcükler ortak kültüre, inanca ve tarihe dayandığı için ortak çağrışımlar meydana getirir. İşte bu da böyle sözcükleri anlam bakımından diğerlerinden farklı kılmaktadır. Bu tarz sözcükler bağlı bulundukları bağlam dışında müstakil olarak çok farklı ve derin anlamları, çağrışımları beraberinde getirirler. Örneğin Budist toplumunda cakra "araba tekerleği" sözcüğü çok derin anlam ve çağrışımlara sahipken bir başka topluluk için hiçbir şey çağrıştırmayabilir. Ya da benzer şekilde *Kabe* Müslümanlar için kutsal kabul edilerek bir çok tasarım ve duyguyu beraberinde getirirken bir Lamaist için hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Okuyucu ve dinleyici üzerinde diğer sözcüklere göre farklı etkiler uyandıran, şiiri etkili hale getiren ve neticesinde çeşitli duygulanmalara da sebep olan böyle sözcükler özel bir isim, imge değeri olan bir sözcük ya da duygu değeri taşıyan bir kelime olabilir. Bir sözcüğün çeşitli çağrışımlar yaratması öncelikle okurun donanımına bağlıdır. Aynı toplumda aynı kültür ve inançla yetişmiş bir birey yazarın okuyucuyu taşımak istediği yöne özgü birikim ve hayal dünyasına sahip değilse yazarın mesajını layıkıyle anlayamayacaktır. Ya da yazarla aynı toplumda yetişmemiş aynı kültürü ve inançları paylaşmamış birinin yazarı anlayabilme ihtimali çok düşüktür. Bilhassa özel adların kullanımında okuyucu/dinleyici konuya tamamen yabancı kalacaktır. Özel adların ve imgelerin kültürel öğerler olduğunu belirten Altay, (Altay, 2001 40-41) yabancı bir okurun bu göstergeleri anlayamayacağını ve çağrıştırdığı imgelerden yararlanamayacağını bu metinlerin okuyucuda herhangi bir duygu uyandırmayacağını belirtmiştir.

Aksan'a göre özel bazı adlandırmalar kişilerin zihninde bazı duygulanmalara sebep olmaktadır. Örneğin *Atatürk, Fatih Sultan Mehmet* gibi özel adlar olumlu duygulara *Hitler* ise milyonlarca kişi nazarında olumsuz bir algıya neden olmaktadır. *Çanakkale*, kahramanlık, vatanseverlik, zafer gibi duyguları çağrıştırırken *Mekke, Medine, Kudüs, Paris* bambaşka duyguları çağrıştırmaktadır (Aksan, 2009: 57). Uçan'a göre ise "dili oluşturan sözcükler masum değildir. Dil, düşünen, konuşan özneyi, seslendiği kişiyi incitir, yaralar, sevindirir, üzer, inandırır, kandırır. Dilin, düzanlamın ötesinde duygusal bir gücü vardır. Her sözcük bağlam içinde esenlikli ya da esenliksiz yeni duygular üretir, farklı anlamları çağrıştırır." (Uçan, 2010: 31) İşte sözcüklerin bu kabiliyetleri edebi eserlerde kulanılarak bazı edebi sanatların oluşmasına imkan sağlamıştır. Klasik edebiyatta "telmih"

olarak ifadesini bulmuş bu sanat, Saraç'ın da belirttiği gibi insanların bağlı bulunduğu toplumun geçmişine, kültürüne, sosyal yaşantı ve psikolojik gerçekliğine göre bazı özel adlar, millet adları ve coğrafi adlar vb sözcükler dairesinde o toplumda çeşitli hayallere ve çağrışımlara neden olabilirler (Saraç, 2012: 282)

Açıl'a göre "edebi sanatlardan biri olan telmih de sadece bir edebi sanat işlevi görmez. Kelime düzeyinden mürekkep bir söyleme biçimine uzanan telmih, aynı zamanda, hafıza, metinlerarasılık, anlatı ekonomisi gibi vasıtaları kullanarak bir edebiyat geleneği inşasına katkıda bulunur." (Açıl, 2014: 5). Sözcüklerin yüklendiği çağrışımlar kaynaklarını sosyal yaşantı, tarih, sanat, gündem, inanç, gelenek- görenek ve daha birçok kaynaktan alabilir. Klasik edebiyatta Levend, kitabını Kuran, hadis, ayet, enbiya kıssaları, mucizeler, tarihi şahsiyetler, efsanevi kahramanlar, efsaneler ve rivayetlerin kaynaklığında başlıklara ayırmıştır (Levend, 1984: 101-298).

Bir edebi metinde belirli bir imge değeri olan özel adlar ya da sözcükler Aksan'a göre okuyucu ya da dinleyicinin yetişme çevresi, dünya bilgisi ve ruhsal yapısına göre kişiden kişiye değişiklik gösterse de toplumda bir takım genel değerleri yansıtmaktadır (Aksan, 2009: 57) Toplumun genel değerleri üzerine kurulmuş, okuyucu ve dinleyici üzerinde genel etkileri olan sözcüklerin metinlerarsılık yöntemi ile oluşturulduğu düşünülmektedir. Bir milletin zihniyetini besleyen kaynaklar yeni oluşturulmuş bir metinde kendini gösterir. Ancak bu gösterme yeni öğrenme yoluyla değil öğrenilmiş olanın hatırlanması yoluyla ortaya çıkacaktır. Yani bizde olanın bize tekrar sunulması "metinlerarasılık" olarak değerlendirilmektedir. Şahin'e göre;

> "Bir edebî metni anlamaya çalışırken o metnin yazarının düşüncesini, ideolojisini, değerlerini, içinde yetiştiği kültürü ve metnin yazıldığı dönemin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel özelliklerini bilmek, bu yolda bize önemli bilgiler sağlar. Fakat bir edebî metni tam ve eksiksiz anlayıp yorumlamak istiyorsak tüm bu bilgilerle beraber o metne metinlerarası bir bakış açısıyla yaklaşmamız gerekecektir. Çünkü her metin, kendinden önce oluşturulmuş metinlerle, atasözleriyle, vecizelerle, şarkılarla, türkülerle, şiirlerle, resimlerle, heykellerle ya da herhangi bir sanat eseriyle ilgili ve alakalıdır. Bu ilgi ve alaka Antik Çağdan günümüze çeşitli şekillerde gerçekleşmiştir." (Şahin, 2014: 187).

Metinlerarasılık yöntemi terimsel anlamı kullanılmadan aslında metinlerde kullanılagelen bir yöntem olmuştur. Klasik edebiyatta beyitlerde Peygamberlere yapılan göndermelerden başlamak üzere tarihi şahsiyetlere ya da ortak hafızada bulunan bir olaya

yönelik göndermeler aslında metinlerarasılık yönteminin kullanımı ile ilgilidir. Ferhat Korkmaz'a göre;

> 20. yüzyılda ortaya atılan bir yöntem gibi görülse de metinlerarası yöntemin yeni veya sadece postmodern edebiyata münhasır olduğunu öne sürmek geleneği dışlamak veya görmezden gelmek anlamına gelmektedir. İnsanlık birikiminin çağlar boyu dönüştürülerek aktarılması 'metinlerarasılık'a sunulacak en önemli kanıttır. Kutsal kitaplarda yer alan metinlerarası örnekleri, özellikle insanlığa iyilik ekseninde dikte edilen değerler veya peygamber kıssalarının benzer metinsel özellikleri görmezden gelinemez. Metinlerarasılık kavramı sadece postmodernizme münhasır kılınırsa, edebiyat eleştiri ve kuramlarının eksik bir yanı kalacaktır. 'Metinlerarasılık' klasik edebiyat retoriğine uygulamak kesinlikle bir anakronizm değil, aksine klasik sanatçıların yöntemleri içinde bulunan bir araştırma biçimidir. Özellikle de edebî sahada gelenek ilişkisi çerçevesinde gelişen ve dönüşen edebiyat bağlamında 'metinlerarasılık'ın olmadığını iddia etmek mümkün değildir. Bu açıdan, metne verilen değer ve eleştiri geleneği dikkate alındığında klasik edebiyatta metinlerarasılık kavramının izleri detaylı bir şekilde izlenilebilir. (Korkmaz, 2017: 85-86).

Edebi eserlerde okuyucu ve dinleyici üzerindeki etkiyi arttırmak gayreti ile kullanılan ve çeşitli çağrışımlar uyandıran sözcükler eski edebiyatta mecaz, istare, teşbih, telmih gibi edebi sanatlar vasıtası ile karşımıza çıkmaktadır. Ortak geçmiş ve muhayyileye dayanan bilgi ve zevkler sanat eserlerinde işlenerek estetik şekilde okuyucu ve dinleyiciye sunulmaktadır. Türkdoğan'a göre postmodern edebiyatta kullanılan bir yöntem olan metinlerarasılık geleneğe bir parodi nesnesi olarak yaklaşan, geleneği bir kaynak olarak algılayan bu bağlamda kültürel mirası kucaklayan bir yöntemdir. O, metinlerarası ilişkiyi, bir nevi mazmun geleneğini sürdürmek, kültürel kodlarla teması devam ettirmek bir de metnin anlam derinliğini sağlamak için kullanır (Türkdoğan, 2007: 170).

Metinlerarasılık olarak değerlendirilen bu terim Türk anlatı geleneğinde de sıklıkla kullanılmaktadır. Sözlü kültür ürünleri yazılı esereri besleyen ve yazarlar tarafından istifade edilen önemli kaynaklardır. M. Emin Bars'a göre

> "Milletler için destan, efsane, menkıbe gibi edebi mahsullerin önemi büyüktür. Bu mahsuller bir milletin ruhunda yaşayan belgelerdir. Edebi ürünlerin bir kısmında tarih ile menkıbe birbirine karışmıştır. Destanlar çok uzun bir gelişim sürecinin tamamlanması sonucunda günümüze kadar ulaşmışlardır. Milletlerin karakterini göstermesi açısından, destanların en büyük özelliği ferdi olmamalrıdır. Halk anlatmalarının içinde yaratıldıkları topluma mal olabilmeleri için, uzun bir oluşum sürecinden sonra, yüzyıllar boyu sürecek olan nesilden nesile aktarılma yoluyla, günümüze

kadar gelmişlerdir. Tarihi unsurların yanında milletlerin geçmişteki belki de hiçbir kaynakta bulunmayan bilgileri de yer almaktadır.” (Bars, 2015: 466),

Bakhtin’in de belirttiği gibi “Her metin bir alıntılar mozaiği gibi oluşur, her metin kendi içinde başka bir metnin eritilmesi ve dönüşümüdür.” (Akt. Aktulum, 2000: 41). Modern edebiyatta “metinlerarasılık” terimi ile açıklanan ve her metnin bir önceki metinden etkilenmiş olacağı düşüncesi sadece metin boyutunda düşünülmemesi gereken bir hadisedir.

Qasımova’nın da belirttiği gibi “Yazarlar, metinlerarasılık ilişkisine başvururken sadece edebi metinlerden faydalanmazlar. Aynı zamanda fikrî metinlerle, resimlerle ya da müzikle de bağlantı kurabilirler.” (Qasımova, 2011: 64). Yani bir metnin önceki metinlerden etkilenmiş olma düşüncesi her türlü yapıtı kastetmekle birlikte yazarın zihniyeti, muhayyilesi, duygusunu da kapsayan ortak bir kümeyi işaret etmektedir. Ortak kültürün içinde yaşayan ancak kişisel farklılıkları olan yazar, topluma belirli bir birikimle seslenecek ve elbetteki kendi kişisel gelişimi doğrultusunda da yeni bir iz bırakacaktır. Bulut’a göre;

> Kolektif bilinçten gelen metinlerarası ilişki, yazarların neredeyse tamamını kapsayan bir yazım sürecidir. Metin yazarı her şeyden evvel bir okur olarak birçok metni bilinçaltına almış kimsedir. Bu doğrultuda, kimi zaman bilinçaltının dışavurumu, kimi zamanda takdir ve hayranlık neticesi olarak yazılmış metin okunmuş olan metnin izlerini taşır. Bu izler araştırmacıyı metinlerarası ilişkilere götürse de esasen bu planlanmış bir metinlerarasılık değildir. Yalnızca yazarın okuma ardalanının metnine yansımasıdır. (Bulut 2018: 8)

Şahin de benzer şekilde yazarın etkilendiği unsurları değerlendirerek yazarın metinde birebir kendinin ortaya çıkamayacağını tarih, sosyoloji, kültür, din, diğer sanat eserleri ve edebî metinlere bağlı birikimlerin ışığında metinlerarası bir yöntemle eserin incelenebileceğini vurgulamıştır (Şahin, 2014: 188). Edebi metinlerde karşımıza çıkan ve önceki birikimlere dayanan bu alıntılar, imgeler ve benzetmeler şiir dilinde karşımıza çıktığında şiirin kendine has yapısı ile düz yazıdan daha farklı şekilde değerlendirilmektedir. Öz bir anlatımı benimsemiş olan şiirde, bu kısa anlatı türünde “anlam” yoğun ve etkileyici olmalıdır. İşte bu etki ve zenginlik pekçok yerde şiir dilinden faydalanmayı gerekli kılmıştır. Aksan’a göre kısa yoldan dinleyici ve okuyucuya ulaşabilen, duygu, düşünce ve coşkuyu öz şekilde karşıya iletebilen başka bir anlatı türü bulunmamaktadır. Ressamın fırçasıyla bir resmin renklenmesi ya da doğru notalarla bir

bestenin ortaya çıkması gibi sözcükleri doğru seçmiş ve yerinde kullanmış bir şairin şiiri de her bakımdan etkileyici olacaktır. Zira şiirin mayası, özü ve hamuru yani şairin araç ve gereci tamamıyle sözcüklere bağlıdır. Şiiri ve şairi usta kılan sözcüklerin konumu ve durumudur (Aksan 2005: 11). Modern Türk Şiirinde sözcükleri ustaca kullanmış ve şairlikte ayrıcalıklı bir yere sahip Cemal Süreya "metinlerarasılık" yötemini kullanmada da ayrı bir yere sahip olduğunu düşünen Asiltürk'e göre;

> Türk şiirinde özel adları hem gerçek hem de mecazi, çağrışımsal anlamlarıyla bu kadar zengin şekilde izlek haline getirebilen başka bir şair yoktur. Köy, kasaba, kent, ülke, kıta adları; Türk ve dünya tarihinden tarihsel kişiliklerin adları, kâşifler ve mucitler, bilim ve sanat adamları, edebiyatçılar onun şiirlerinde adeta geçit resmi yapar. Bazen şiirin hemen başında bazense hiç beklenmedik bir yerinde özel ad patlamaları birer imge sürprizine dönüşür. Şair, özel adları birer kültür verimi olarak değil, şiirde yaratmak istediği dünyanın tamamlayıcı parçaları olarak kullanır. Bir ansiklopedi okurken, köşe yazısı için kaynak taraması yaparken herhangi kişi veya yer adıyla ilgili ilginç bir şey öğrendiğinde "buradan bir imge çıkar" diyerek sağa sola notlar aldığı ve sonra bunları anlam bütünlüğünü bozmadan şiirlerine serpiştirdiği düşünülebilir.(Asiltürk, 2015: 244)

Cemal Süreya gibi birçok yazarın şiiri ve yapıtı da özel adlar, imgeler ve duygu değerleri ifade eden sözcüklerle doludur. Metinlerde yer alan alıntılar, anıştırmalar, mecazlar ve benzetmeler yapıtı eski metinlere bağlı kılan unsurlardır. Bu anlamda Bakhtin'in de belirttiği gibi başka bir metnin varlığı olmaksızın salt kendinden türemiş bir metnin var olması olanaksızdır yani "saf metin yoktur" (Akt. Aykanat 2012: 13). Araştırmacılar arasında bulunan ve alıntı, anıştırma gibi konuların ayrımı ve ayrıntısına girmeksizin Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde alıntı, anıştırma yani bir metinden birebir alıntılama yapma ya da birebir alıntı yapmaksızın olayı ya da durumu özel adlar, imgesel sözcükler vasıtasıyla hatırlatma, akla getirme anıştırma" vb. teknikler sıklıkla kullanılmıştır. Yitiken Sutra, Lotus Sutra vb. kaynaklar direkt alıntıların kaynağı olarak gösterilmiştir. Anıştırma ise Budistlerin ortak hafızalarında yer alan sözcükler vasıtası ile şiir metinlerinde sıklıkla kullanılmıştır. Eski Uygur Türkçesine hakim olan bir araştırıcı Budizm'i bilmeden Budist şiirleri anlayamayacaktır. Zira şiir Budist inanışı çevresinde gelişmiş özel adlar ve imgesel sözcüklerin çağrıştırdığı imajlarla doludur. Bu imajlar çerçevesinde ortaya çıkacak duygu değeri ise çoğu zaman donanımlı okuyucu tarafından hissedilecektir.

Yazarların eserlerinde yer verdikleri alıntı, anıştırma ya da telmihin kaynaklarını Qasımova aşağıdaki gibi belirtmiştir (Qasımova, 2011: 63-68)

- Dini metinlerle kurulan ilişkiler
- Edebi Metinlerle Kurulan İlişkiler
- Sosyal ve İktisadi Metinlerle Kurulan İlişkiler
- Ve Diğerleri (Müzikal metinler, diğer sanatlar, günlük hayatta kullanılan klişeleşmiş ifadeler, atasözleri ve deyimlerle kurulan ilişkiler

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinin kaynağını oluşturan öğelere bakıldığında dini metinlerle kurulan ilişkilerin ön planda olduğu görülmektedir. Din çevresinde ele alınmış alıntılar, özel adlar ve çağrışımlarla dolu imgesel sözcükler, donanımlı okuyucu tarafından anlaşılabilecek niteliktedir. Karadağ'a göre özel adlar, şiirin anlaşılabilmesi açısından önemli unsurlardır. Çünkü bu unsurlar "gösterilen" olduklarından gösterge kapsamında kabul edilirler (Karadağ, 1998: 64)

Erdem'e göre "bir nesne, ondan bağımsız unsurlarla (ses, şekil, görüntü vs.) ifade ediliyorsa orada muhakkak gösteren gösterilen ilişkisi vardır" Bu ilişki bağlamında "yazar, kültürel mirastan hazır olarak aldığı imge değeri taşıyan göstergeleri metnin merkezine koyarak yapıyı oluşturmaya çalışır. Bu noktada iş okuyucuya düşmektedir. Çünkü göstergenin normal anlamından öte, kültürel mirastan aldığı çağrışımları bilmesi lazımdır." (Erdem, 2009: 121,125).

Budistlerin dinî bilgilerin dışında etkilendikleri ve şiirlerine yansıttıkları kültürel mirasa dayalı çağrışımlar da şiirlerde tespit edilmektedir. Örneğin hastalıkların işlendiği Altun Yaruk IX. kitapta yiti uguş "yedi temel unsur" olarak bahsedilen sağlık bilgisini ya da otacı "hekim" tarafından bilinmesi gereken sekiz türlü erdem "sekiz türlü tedavi yöntemi"nin metni kavrayabilmek açışından sağlık ve tedavi yöntemlerine yapılan göndermeler olduğunu anlayabilmek önemlidir. Budistlerin ve Manihaistlerin kendi anlayışları çevresinde geliştirdikleri çağrışımları olan göstergeler için, okuyucu ve dinleyicinin belirli bir donanıma sahip olması gerekmektedir. Hasat metinleri çevresinde gelişmiş ve toplumun ortak inançları ve kabullerine yönelik çağrışımları olan özel sözcüklere bakıldığında yine Dhanadeva Tanrısının "Bereket Tanrısı"nın yalnızca Hasat Metinlerinde karşımıza çıkması hiç şüphesiz ki anlayıcıya yönelik bir anlatımın tercih edildiğini göstermektedir. Aynı şekilde şiir metinlerinde karşılaşılan özel adlardan oluşan göstergeler metnin bağlamına göre bambaşka çağrışımları beraberinde getirebilir. Örneğin metinde geçen *Ezrua, Hormuzta Tengri, Śakyamuni* ifadeleri bağlama göre din, kültür ya da geleneğe dayalı unsurları hatırlatabilir. Örneğin Buddha'nın tabipliği ile ilgili metinde, Buddha adı, sağlık kavram alanı ile ilgili sözcüklerle kullanılarak farklı çağrışımlara sebep

olacakken Buddha'nın güzelliğinden bahsedilen bir metin çok daha başka çağrışımlara sebep olacaktır Bu sebeple okuyucu ve dinleyicinin belli bir donanıma sahip olması gerekmektedir. Erdem'in konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

> "Edebî metinler, dilin gösteren gösterilen ilişkisinde en yüksek seviyeye ulaştığı metinlerdir. Bu metinlerde gösterenler yani kelimeler vasıtasıyla yazar ulaşmak istediği bazı somut, soyut, duygusal unsurları dile getirmeye çalışır. Bu durum bize aslında bir üst gösterenler dizgesine geçtiğimizi göstermektedir. Kelimeler günlük çağrışımlardan farklı olarak, kültürel, toplumsal, tarihi ve siyasi arka plana dayalı gösterilenleri belirtir. Dolayısıyla bu tür metinleri anlamak bazen oldukça güçtür, çünkü o metnin yazıldığı kültürel ve siyasal ortamı iyi bilmeyi gerektirmektedir." (Erdem, 2009: 123).

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde "Özel Adlardan Yararlanma" başlığı ile verilen bu bölüm yukardan beri anlatılmaya çalışılan okuyucu ve dinleyici üzerinde çeşitli çağrışımlara neden olan, anlatıma somutluk kazandıran, bir hatırlatma ve değinme gayreti ile metnin etkileyiciliğini arttırmaya yarayan göstergeleri kapsamaktadır. Eski Uygur Türkçesi Budist ve Manihaist şiirde karşımıza çıkan ve belirli bir bilgi birikimi neticesinde anlaşılabilecek özel adlardan bazıları şu şekildedir.

SUMER TAG:

Dini inanışlarda da rastlanılan "dağlar" genellikle kutsal kabul edilmiş ve kişilerin zihninde çeşitli çağrışımlara neden olmuştur. Baş'a göre yüceliği ve gizemli tarafları olan dağlar, insanoğlu'nu daima cezbetmiş ve bu durum edebi eserlerde de kendini göstermiştir (Baş, 2016: 925) Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde karşımıza çıkan ve Kaya tarafından"bir dağ adı" (Dağ, 2006:292) olarak tanımlanan Sumeru, dünyanın merkezine oturtulmuş ve tüm dünyadaki dağların merkezi olduğu düşünülen ve dört kıtayı çevrelediğine inanılan dağ silsilesidir (Soothiil 1937: 1279). Eliade'ye göre Hint inanışında Meru, Ural- Altay halklarında Sumeru, İran inanışında El-Burz dağı vb. dünyanın merkezinde olduğuna inanılan ve gökle bağlantılı olduğu kabul edilen ve üzerinde kutup yıldızının eşlik ettiği düşünülen kutsal bir dağın varlığı birçok millet tarafından kabul edilmiş bir inanıştır. Bu kozmik dağın zirvesi sadece yeryüzünün en üst noktası değil aynı zamanda dünyanın göbeği, yaratılışın başladığı yer olarak kabul edilmektedir (1994: 26-29). Düşgün'e göre hayatın başlangıcını simgeleyen ve bir karına düşmek gibi düşülen dağ, evrenin doğumuna işaret etmektedir (Dilişgün, 2011: 56).

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde Buddha için yaratıldığı düşünülen bu dağ, yeryüzünün dayanağı olarak aktarılmaktadır. Aynı zamanda Buddha'nın görünüşündeki heybet ve görkem bu dağa benzetilmekte ve tepesinde tanrıların yaşadığı ifade edilmektedir. Bu dünyayı sabitleyen Sumeru Dağının, Cakravartin'in tahtı ve gücüne benzetildiği de belirtilmektedir (Akt. Zeren 2015: 417). Özcan'a göre ise Bodhisattva Avolokiteśvara Sumeru Dağı'nın dördüncü kademesinde oturan dört liderden biridir (Özcan, 2015: 44) Başka bir inanışa göre ise Çintamani mücevherine sahip ejderler Hanı'nın hükümdarlık merkezinin Sumeru Dağ'ı olduğu bilinmektedir (Esin 2001: 66). Kutsal kabul edilen Tanrıların, Bodhisattvaların burada yaşadığı ve buluştukları bilgisi, aynı zamanda var olan bir merkez mekân arketipi Sumeru Dağı'nın kutsallığına işaret etmektedir.

adınka idi ogşamaz,
taglar hanı **sumer tag** teg
alku edgülerin agır tėtir
anın amtı yükünür biz
burhanlıg ıduk taglar hanınga (AY Ayazlı VI /29)

"dağların hükümdarı Sumeru Dağı gibi başkalarına hiç benzemeyen (ve), tüm iyilikleri ile kıymetlenmiş kutsal dağlar hükümdarına bu özelliklerinden dolayı, hürmet ederiz"

Bu metinde "ıduk taglar hanı" Sumerurāja Bodhisattva'ya (Tokyürek 2011: 136) gönderme yapılmaktadır. Sumer Dağının zihinlerde oluşturduğu büyüklük, yücelik ve dünyayı çevreleme imajı ile Sumerurāja arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır. Güç ve görkem sahibi Bodhisattva Sumer Tag (Sumeru Dağı) imajı ile akıllara getirilmiş onun da tıpkı Sumeru gibi dünyanın merkezinde olduğu bilgisi aktarılmaya çalışılmıştır. Gakkai'ye göre Doğu, Batı, Kuzey ve Güneyde yer alan Sumeru Dağı altın, gümüş, zümrüt ve kristallerle bezenmiştir. Meru olarak da bilinen dağ, Çin kaynaklarında genellikle "en yüce" ve "en parlak" anlamlarında kullanılmıştır. (2002: Sumeru Mount mad.) Mücevherlerle bezendiği bilinen bu dağ, Buddha'nın yaptığı iyiliklerin kıymetinin aktarılmasında bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Metinde adınka idi okşamaz "hiç kimseye benzemez" şeklinde çevrilen kısım hem Sumeru'nun diğer dağlardan farklı olduğunu hem de Buddha'nın bu sebeple haşmet, yaratılış, görkem, idrak vb açılardan başkalarına benzemediğini vurgulanmak amacıyla kullanılmıştır.

ayagulug umugumuz birer tuşlarda
adınlarnıng asıgı üçün küü kelig üze
ançulayu kaltı **sumur taglar** kanı teg
ay-ı ulug artuk körkle etöz belgürtür
azu yeme ol kangımız bagtaşınu
amrılıp ėnç tepremedin olurmış üdte
arıtı neng semeksizin alkutın sıngar
Angsız üküş uluşlarda tolu közünür (ETŞ Arat 9/9).

"Saygıdeğer, hürmete layık dayanağımız ile karşılaşmada başkalarının faydası için sihirli güç gösterip [şekil değiştirerek] dağlar hanı olan *Sumeru* gibi heybetli ve görkemli görünür yahut da o babamız bağdaş kurarak sakin, rahat ve kımıldamadan oturduğunda istisnasız her tarafta, tüm diyarlarda sıklıkla görünür."

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde sıklıkla yer alan ve tüm dağların merkezi olduğu düşünülen Sumeru Dağı, bu şiirde de merkez durumu, heybeti ve görkemi açısından benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Tanrılara Buddha ve Bodhisattvalara ev sahipliği yapan bu mekân aynı zamanda kutsal kabul edilmesi bakımından da benzetmelere konu olmaktadır. Yukarıdaki metinde başkalarına faydalı olabilmek gayesi ile kılık değiştiren bir Buda'nın görkemli görüntüsünden bahsedilmektedir. Elmalı'ya göre Eski Uygur Türkçesi metinlerinde karşımıza çıkan kutsal bir varlık ya da kusursuz bir insan bedeninde gerçekleşen "belgürtme etöz" vücut değiştirme" olarak adlandırılan hadise, zamanın ve yerin şartlarına uygun olarak canlılara fayda sağlama düşüncesi ile kılık değiştirmedir (Elmalı, 2012: 7-13). Metinde canlılara faydalı olan Buddha, kılık değiştirmek ya da meditasyon ile farklı yerlerde bulunarak bu eylemlerini gerçekleştirebilmektedir. Burada Sumeru Dağı'nın kullanım nedeni sadece benzetmeye dayalı olarak kullanımı değil aynı zamanda "dağ" imajından da faydalanılmak istenmesidir. Sumeru tıpkı göbek deliği gibi evrenin merkezi durumundadır. Tıpkı Buddha'nın da tek ve bir olması gibi merkez imajını simgelemektedir. Fakat aynı zamanda Sumeru Dağı'nın dört bir kıtayı çevrelediği de bilinmektedir. Burada ise tek ve bir olan Buddha'nın aynı zamanda, zaman ve mekân sınırı olmaksızın dünyanın dört bir tarafına ulaşabildiği mesajı verilmektedir. Herkes tarafından bilinen özel bir ismin kullanılmasıyla metinlerin daha iyi anlaşılması ve mesajın daha etkili şekilde verilmesi sağlanmıştır.

CAKRAVART HAN:

Hint kültüründe evrenin Cakravatin adlı kusursuz kral tarafından yönetildiğine inanılmaktadır. Bu inanış dinler arası etkileşim neticesinde Budizm'de de kendini göstermiş ve bu kusursuz kral Buddha ile özdeştirilmiştir. Çakravartin'in Buddha olduğu düşünülmekle birlikte başka Çakravartinlerin olduğuna yönelik bilgier de bulunmaktadır. "Budizm'de bahsedilen iki *mahapuruşa*dan ("büyük adam") biri Buda, diğeri ise dünya işleri tekerleğini döndüren cakravartin'dir. (Akt. Zeren 2015: 417). Hint idealine dayanan ve dünyevi alemi birleştiren evrensel bir hükümdar olarak tanımlanan Buddhism'in politik bir figürünün Maytrı olduğu düşünülmektedir (Buswell, 2003: 538). Çark gibi, tekerlek gibi, tekerlekli (Kaya 2006: 116). "Teker döndüren kral" ya da "teker döndüren krallık" anlamlarında kullanılan terim Hint mitolojisinde ideal yönetici olarak gösterilmiştir. Kelime Sanskritçe "chakra (tekerlek)" ve "vartin (döndüren)" sözcüklerinden oluşmaktadır. Cakravartin cennet tekerleğini çeviren ve dünyaya barış ve huzur getircek güçten ziyade adaleti önemseyen kişi olarak gösterilmektedir (Gakkai, 2002: chakravartin mad.). Budizm anlatılarında bu çarkı ilk çeviren kişinin Buddha olduğu anlatılmaktadır. Hanh'a göre Buddha'nın aydınlanışını çevresindekilere anlatması ile birlikte tüm yeryüzü sallanmaya başladı ve tüm tanrılar, insanlar ve diğer canlılar hep bir ağızdan evrende aydınlanmış bir insanın doğduğunu ve Dharma Çarkını harekete geçirdiğini söylediler (Hanhi 2014: 13).

Her yere serbestçe giden araba, kurtuluş merdiveninde en üstte olan biri (Arslan: 2018: 103) olarak da tanımlanan Cakravartin, dört çeşit maddeyi de temsil etmektedir. Altın, gümüş, demir ve bakır elementleri ile dört yönü temsil eden şahsın öğretileri ile tüm evrene hükmeden Buddha'yı işaret ettiği düşünülmektedir (Soothill, 1937: 1167-1247). Buswell'e göre ideal yönetici olarak tanımlanan Chakravartin'in 32 alameti olduğuna inanılmaktadır. Dharma kanunlarına göre yönetimi benimsemiş ve barış çağını yaşatacak hükümdar/ Bodhisattva olarak tanımlanmıştır. (Bodhisattva, 2003: 657-658). Son olarak Pommaret'e göre ise, tüm kralların da kralı olan ve kural koyucu olarak tanımlanan Chakravartin, Budist hükümdara verilen diğer ad olarak tanımlanmaktadır (Pommaret 2015: 256).

öngre üdlerte men boldum ,,
altun tilgenlig **çakravart han**
tıddım ıdalatım yagız yèrig ,,
taluy ügüz birle birgerü ,,

erdini yinçü toşgurup ,,
tört diviplig yėrtinçüte ,,
anı üze kıldım agır ayag ,,
kėrtütin kelmiş burhanlarka (AY Uçar IX/1)

"Daha önce altın tekerlekli *Cakravartin* han olmuştum. [O vakit] dört *dvīpa*lı yeryüzündeki [dünyayı] doldurup, dünyayı mücevher ve inci ile okyanuslar ile birlikte terk etmiştim. Bunlarla, doğrudan gelen (Skr. *tathāgata*) *Buddha*lara hürmet göstermiştim."

Adaletin, barışın ve huzurun timsali Cakravarta'nın metinde geçmesi hem Buddha kimliğini ortaya koymakta hem de bu kişinin de Budha'lara hürmet gösterdiğini açıklamasıyla Buddha'lık makamını yüceltmektedir. Metinde önceki yaşantısında Cakravartin han olduğunu belirten Buddha, Buddhalara hürmet gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Metnin devamındaki bölümlerde "sayısız *kalpa* boyunca pek çok kez hükümdar *Śakra* olmuştum. Birçok varlık şeklinde, sayısız kez *Ezrua* Tanrı olmuştum; Geçmişteki *Sujāta* adlı hükümdar, yani şu anki şahsım, *Śākyamuni Buddha* olan ben" gibi ifadelerle kimliğini anlatan Buddha "yakın yeri [dünyayı], dört kıtayı baştan aşağı mücevher, inci, turkuaz ve yeşim taşı ile doldurarak terk etmiştim" ifadeleriyle Cakravartin olduğu dönemde kraliyet gücünü ve yönetim anlayışını yansıtan hazinelerden bahsetmektedir. Budist inancın yayılması ile birlikte monarşik kuvvetin etkisinin azalacağı düşünülerek doğru, adaletli ve barışçıl bir yönetim anlayışının belirlendiği bilinmektedir. Bu minvalde kralın ülkesini yönetebileceği en büyük cevheri sağlam bir sistem olmalıdır. Buddha bu cevheri dünyaya bıraktığından bahsetmektedir. Ve işte Dharma kanunlarına göre işleyen bu düzende de *kertütin kelmiş* "hakikatten gelmiş" Buddhalara hürmet ettiğini belirtmiştir.

öngre üdlerte tokuz on ,,
artukı tokuz kata ,,
kolti kalplar ertginçe,,
tutşı boltum **çakravart han** ,,
yene ertginçe ülgüsüz ,,
yüz ming kata kalp üdlerte,,
kiçig kiçig ėllerte,,
üküş boltum ėlig beg ,, (AY UÇAR 9/234).

“Eskiden, doksandokuz *koti* [adet] *kalpa* boyunca, sürekli olarak hükümdar *Cakravartin* olmuşum. Yine, sayısız, yüz bin *kalpa* zamanında, küçük küçük ülkelerde, pek çok kez hükümdar olmuştum.”

Burada da Buddha, önceki yaşantısında Çakravartin olduğundan bahsederek kraliyetle ilgili sahip olduğu bilgileri Çakravart imajı üzerinden vermeye çalışmıştır.

ARY-A AVALOKİTEŚVARA (KUANŞİ İM PUSAR):

Ary-a Avalokiteśvara (Kuanşi İm Pusar) adı ile bilinen ve İslami Türk Edebiyatındaki karşılığı “hızır” olan Bodhisattva, darda kalmış canlılara yardımcı olan onları zorluklardan kurtaran bir şahsiyettir. Zaman ve mekân konularında kısıtlama olmaksızın istediği yer ve zamanda bulunabilen, bazı durumlarda kılık değiştiren kişidir. Elmalı’ya göre “Kuanşi im Pusar da tıpkı diğer kutsal varlıklar gibi yeryüzünde yaşayan çaresiz canlılara türlü türlü yollarla ve çeşit çeşit bedenlerle faydalı olmaya çalışır. Bu dünyadaki canlı varlıklar, kimin yüzünü görünce doğru yolu bulabileceklerse, kurtulabileceklerse Kuanşi im Pusar, onlara o canlıların yüzü ile görünür.” (Kunaşi, 2012: 22). Sıkışık anlarında ona başvuran ve ondan yardım isteyen canlılara tanrısal gücünden faydalanarak yardım eden Avalokişteşvera, (Tekin 1960: 4) Kız çocuğu isteyenlere kız çocuk, erkek çocuğu isteyenlere erkek çocuk veren; ateşte kalmışları kurtaran, denizde kalmış mağdurları ıslanmadan kurtaran, insan yiyen devlerden muhafaza eden, fırtınada kalanları fırtınadan kurtaran, öfkeli kişiyi öfkesinden kurtaran ve ihtiyaca yönelik yardımlar sunan kişi olmuştur (Elmalı 2014: 252). Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde de karşımıza çıkan bu Bodhisattva darda ve zorda olanlara yetişmesi ile tanınmaktadır.

ülgüsiz sansız yüz ming tümen tınlıglar uguşı
üküş telim açıg tarka emgekig teginürte
öyü sakınu kuanşı im bodisatvıg birök atasar
öngi üdrülürler adatın tėp ėşidmiş üçün (BT XIII-20/50)

“Sayısız milyarlarca canlılar topluluğu, pekçok derde maruz kaldıklarında, işitmiş oldukları Kuanşi İm Pusar adını anmayı akıl edebilirlerse tehlike ve zorluklardan kurtulurlar..

Bu şiirde sayısız canlının birçok derdine yetişebilen ve onları bu dertlerden kurtaran Kuanşi İm Pusar, tanrısal gücü olan “her şeye yetebilme ve erişebilme” gücü ile

yansıtılmıştır. Budistler arasında yaygın olan Avalokişteşvera'nın zorluk anında canlılara yardımcı olduğu bilgisi anılarak canlılara bir hatırlatma yapılmış ve tekrar zorluk anında anmaları için tavsiyede bulunulmuştur. Şiir içerisinde bu Bodhisattva'nın isminin anılması onun kişiliği üzerinden Budist anlatılara gönderme yapmakta ve okuyucu ya da dinleyici üzerinde etki uyandırmaktadır. Buna göre halk tarafından "daha önce işitildiği düşünülen bilgi" Avalokiteśvara'nın imajı doğrultusunda somutlaştırılmaktadır.

ugrayu soka öz begim yol temür yiuçing
ulug işke karaçang sıngar yumşatdı erti
umug bolup kuanşi im bodisatav adasız kılıp
urug kadaş ogul kız birle kavışgu üçün (BT XIII 20/54).

"İşte, bilhassa öz beyim Yol Temür Yiuçing ulu iş için Karaçang eyaletine hizmete gönderilip gitti. Umarım ki soyumuz (ailemiz), oğul ve kızımız ile kavuşabilmemiz için Kuaşi im Bodhisattva (bizi) tehlikelerden korur."

Bu şiirde de yine kendi başlarında bulunan beylerinin iş için uzak bir eyalete gitmesiyle tedirgin olmuş kişilerin Kuanşi İm Bodhisattva'nın kendilerini tehlikelerden koruması ile ilgili temennilerden bahsedilmektedir.

SUKHĀVATĪ ULUŞ:

Budizm'de inananları motive etmek ve dine yakınlaştırabilmek amacıyla acının bulunmadığı rahat ve huzuru temsil eden mekânlardan bahsedilmektedir. Bunlar arasında Tuşita Cenneti, Sukhāvatī Uluş vb. özel isimli mekânlar bulunmaktadır. Sukhāvatī Uluş "sevinç, mutluluk, zevk" anlamlarında kulanılan *sukha* sözcüğü ile "ülke olarak bilinen yer, alan" anlamlarına gelen *vati* sözcüğünün birleşmesinden oluşmuştur (Akt. Tokyürek 2011: 91).

Budizm'de cennetle bir tutulanSukhāvatīuluş Amitabha[50]'nın batıdaki saf yeri, sevinç diyarı ve sevinç zirvesi gibi isimlerle anılmaktadır. (Soothill 501-1034). Ayrıca Amithaba Buddha diyarı olarak bilinen ve batıda yüz milyonlarca yıl Buddhalara mekân olmuş yerin adıdır. Sonsuz Buddha yaşamı isimli Sutra'da yer alan bilgiye göre, Amida, Buddha olduğunda yaşayabileceği saf ve temiz topraklardan oluşan bir ülke yapmaya söz

50 "sınırsız, sonsuz" anlamlarındaki Sanskritçe amita sözcüğü ve abha "ışık" sözcüklerinin birleşiminden oluşan kelime (Gakkai amidus mad.) Amitābha Buddha şeklinde "bilge, ışık, Buddha" anlamlarında kullanılmaktadır.

verdi. Hiç acının olmayacağı bu topraklarda yalnızca rahat ve huzur bulunacaktı (Gakkai, 2002: Perfect Bliiss mad.). Daharmakara (hükümdarken tahtından vazgeçmiş ve öğretiye uyarak aydınlanmış kişi) seviyesine ulaşmış Amithaba tam olarak bir Bodhisattva misyonu olan dünyayı saflaştırma, temizleme ve güzelleştirme işini yüklenerek Buddha olduğunu belirtmiştir. Bu Buddha Sukhāvatī denilen mutluluk ve saflık diyarında yaşamaktadır (Buswell, 2003: 14).

Buswell'e göre Budizm'de pekçok Buddha ve Bodhisatvva'nın böyle kendilerine ait mekânları olduğu bilimmektedir (Buswell, 2003: 698). Bunlardan biri olan Sukhāvatī Uluş da tam cennet özellikleri göstermektetir. Şahin'in belirttiğine göre mücevherlerle süslenmiş ağaçların bulunduğu bu mekân daima yeşillik içinde sıcak ve soğuk su akıntılarının bulunduğu şakrak ötüşlü kuşların bulunduğu bir yerdir (Şahin, 1993: 375).

apam bizing bo yaşımız alkıngu üd bolsar.
alku türlüg tıdıgımız alkınzun utgurak.
amıta-aba burkan yüüzin yügerü biz körüp.
arıg **sukavatı uluşta** tugalım terk tavrak (ETŞ 13B/5-8).

"eğer bizim bu hayatımızın bitme zamanı gelirse, her türlü engellerimiz tamamiyle ortadan kalksın, *Amitābha* buddhanın yüzünü huzurunda görüp, derhal temiz *Sukhāvāti* diyarında doğalım."

Bu şiirde hayatlarını tamamlayan canlıların bir sonraki yaşamları için Sukhāvatī'de doğmak istemelerinden bahsedilmektedir. Bir canlının böyle güzel bir mekânda doğabilmesi elbette ki bir önceki yaşantısında güzel ameller işlemesine bağlıdır. Amithaba Buddha'nın burada yaşadığı bilgisi de onun huzurunda doğup yüzünü görmek şeklinde belirtilmiştir. Burada bu özel adın kullanılması ile Budistlere iyi amelde bulunmaları neticesi hatırlatılmaktadır. Kutsal mekânların bu şekilde zikredilmeleri inananların dini motivasyonunu arttırmak gayesi ile olmalıdır.

kidin yıngak abida tėp
kėrtütin kelmişning uluşınta
kėng mengilig sukavatita
kirsiz arıg ay tengrite (BT XIII-15/17).

“Batı tarafta Amida denilen doğrudan gelmişin ülkesinden; çok sevinçli, mutlu Sukhāvati’den temiz, saf Ay tanrıdan”

Bu şiirde de Sukhāvatī’den bilgi verilmekte ve sevinç ve huzur makanı olduğu belirtilmektedir. Yeri batı tarafta olan bu ülke, acı ve ızdırabın son bulduğu sevinç ve mutluluk ülkesidir. kertütin kelmiş “hakikatten gelmiş” olmak ise Buddha ünvanlarının en yükseğidir ve aydınlanmış olmayı ifade etmektedir (Akt. Tokyürek 2011: 167). Aydınlanmış ve doğum-ölüm çemberinden kurtulmuş kişinin yeri olarak aktarılan Sukhāvatīinanmış kimselere hem aydınlanma bilgisi ile Buddhalık makamını hem de olarak huzur diyarı Sukhāvatī’yi işaret etmektedir. Saf ve ay tanrı kullanımı ise sınırsız ışık anlamına gelen Amitaabha’ya bir gönderim olmalıdır.

MAYTRI/ MAİTREYA/MATTAYA

Maitreya figürü dünyada az sayıda bulunan evrensel figürlerden biridir. Theravada ve Mahāyāna Budizmlerinde önemli bir rolü olan Maitreya, insanların gelecekteki iyi yaşamlarının umudu olarak görülmektedir. (Sponberg 1988: 2). Hinayana mezhebi doğrultusunda yazılmış “Maytrisimit” isimli eserde Maitreya, Hinayana ve Mahāyāna mezheplerinin ortak öğrelerindendir. Maitreya’nın Budizm’deki yeri üzerine önemli tespitleri bulunan Röhrborn, Maitreya Budizmi’nin Hinayana ve Mahāyāna’yı kucaklayan özelliklerini; laikler için kurtuluş yolu olması, arhat olma kurtuluş gayesi ve Buda olmanın yolu olarak listelemiştir (Akt. Zeren 2015: 536).

İyiliksever, dost canlısı olarak tanımlanan Maitreya, geleceği umutla beklenen Budistlerin mehdisi olarak tanımlanmıştır Geleceğin Buddhası olarak da adlandırılan Maiterya, yeryüzüne inmemiş olmakla birlikte şuan Tusita Cennetinde yaşamaktadır ve Śakyamuni Buddha’nın Ṇirvāna’ya girişinden itibaren 5670.000.000 insan yılı kadar orada bulunacaktır. Brahman bir aileye mensup olan Maitreya, “iyiliksever” ve “yenilmez” lakaplarıyla tanınmaktadır (Soothill, 1937: 353; 456). Gakkai tarafından Śakyamuni Buddha’nın yerine geleceği düşünülen ve “geleceğin Buddha’sı” olarak bilinen bir Bodhisattva olarak tanımlanan Maitreya, Hindistan’da ilk yüzyıllardan beri inanılan bir inanç figürü olmuştur. Bu figür daha sonraları Çin ve Japonya’ya dağılmıştır (2002: Maitreya Mad.) Maiterya çevresinde gelişmiş bu kültür öncelikle Hindistanda ve ardından 5. ve 6. yüzyıllarda Asya ve Çin’de gelişimini sürdürmüştür. (Buswell 2003: 507).

Tekin'e göre Şakyamuni Buddha'nın halefi olarak bilinen Maytrı Burkan, Şakyamui devrinde Samsāra döngüsünden kurtulamamış canlı Maytrı döneminde kurtulşuşa erişebilecektir. Yani Maytrı Burkan geldiği dönem için bir dayanak olarak telakki edilmektedir (Tekin, 1971: 33; 196). Maytrı bu anlamda kesin kurtuluşu simgelemektedir. Tokyürek, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde Maitreya'nın Buddha ya da Bodhisatva ayrımının yapılmadığını bu kişinin her iki şekilde de zikredildiğini belirtmektedir (Tokyürek, 2011: 94-95). Buswell'e göre Maitreya Doğu Asyada populer olan iki Bodhisattva'dan biridir. Yeryüzüne iniş tarihi ile ilgili net bir görüş bulunmamakla birlikte 5.6 milyon yıl sonra ya da 560 milyon yıl sonra gelebileceği en yaygın olan görüştür. (Buswell, 2003: 59; 73).

Sansarta ėrinç mini teg
Sakınsar erti kim me yok
Şaşmaksız burkan bolmışta
Sakıngıl mini maytrı (ETŞ 17/5).

"Samsāra'da benim gibi bir cefakârı düşünecek bir kimse bile yok; hakikatli bir burkan olunca beni de düşünün, Maiterya"

altı kaçıglıg yagılarım
alıp iltkelir mini tamuka
anı üçün sizinge evirtim
algıl mini maytrı (ETŞ 17/14).

Düşmanım (olan) altı duyu organım, beni cehenneme sürükler, bu sebeple yönümü size çevirdim, alın beni Maytrı!"

Bu şiirlerde Maitreya'dan yardım isteyen canlılar dikkati çekmektedir. İlk dörtlükte yer alan "şaşmaz burkan bolmışta" ifadesi Maytrı'nın henüz bir Buddha olmadığının onun geleceğin Buddhası olduğunun kabul edildiğine işaret etmektedir. Samsāra döngüsünden kurtulamamış olan ve bu anlamda kendini cefakâr olarak tanımlayan bu canlı, Sakyamunı'nin devrinde başaramadığı "mutlak kurtuluşu" Maytrı'dan istemektedir. İkinci dörtlükte ise 6 duyu organıyla algılanan ve fark edilen dünyanın çeşitli ihtiraslarla kişiyi kendine bağladığından ve bu bağlılığın da kişiyi cehenneme sürüklediğinden bahsedilmektedir. Cehennemde bulunmak istemeyen bu canlı Maiterya'ya yardım çağrısında bulunmaktadır. Kelime anlamı olarak sevecen, şefkatli, dost canlısı, merhametli

gibi anlamlara gelen Maytrı Metinlerde kurtuluşu simgeleyen bir imaj olarak kullanılmıştır. Bu özel adın anılması Budistlere umut vermekte ve onlara kurtuluşu müjdelemektedir.

Tablo 6. Eski Uygur Şiiri'nde özel adlar.

Özel Ad	**Sayı**	**Bölü I**	**BölümII**	**Manihaist**
Sumer tag	3	4	2	1
taglar hanı	3	3	3	
Tört maaharaaça t(e)ngriler	2	4	-	
Çambudivip uluş	1	3	-	
Sarasvati	4	4		
Ezrua (Tanrılar)	3	11	2	
Hormuzta Tanrılar: sakra		5	1	
Buddha		48	61	2
Tanrıça Narayan	1	1	1	
vint tag	1	1	-	
vasu atl(ı)g kız	1	1	-	
nanti atl(ı)g udaçı kızı	1	1	-	
asurilar arkası t(e)ngriler kuvragı	1	4	-	
Pratyapati t(e)ngri	1	1	-	
Cakravartin han	1	3	-	
Ratnaşiki (Samyaksambuddha)	1	1	-	
goşavati atl(ı)g balık	1	1	-	
ratnaraşi atl(ı)g açarig	9	9	-	
suçate atl(ı)g elig han	4	6	-	
şakimuni Buddha	2	4	2	
akşobi atl(ı)g burkan	1	1	-	
gang atl(ı)g ,, ulug ügüzdeki	1	1	-	
ıduk çayti orunta	1	2	-	
mahabutlar kuvragı	1	2	-	
Astrayastiriş atlıg orun		2	-	
Rajaşastr (Buddha)		1	-	
Mahasattva (özel isim)		5	-	
Maharatı (hükümdar, özel isim)		1	-	

Şudadnı Han (özel isim)		1	-	
Mahamaya (özel isim)		1	-	
Mahabah (özel isim)		1		
Mahadıvı (özel isim)		1		
Ananda Buddha		1	-	
Maharatpaçatı		1		
Vişabu burhan		-	1	
Tuşıta tanrı yeri:		2	1	
Rakşas (şeytan)		2	2	
Şariputra (rahip)(müritlerin en büyüğü)		1		
Mançuşırı (Mahāyāna müritlerinin en büyüğü)/ olağan üstü niteliklere sahip bir Buddha		1		
Asuriler (tanrı ve yarı insan topluluğu)		5	1	
Gandarviler (müzik ve koku tanrısı)		3		
Kinariler				
Krkasunti burhan			1	
Kanakamuni burhan			1	
Kāsyapa Buddha		-	1	
Maytri Buddha/Bodhisattva		-	5	
Sumedha(?) ve Samhadāsa		-	1	
Ajātasatru (rahip adı)		-	1	
Menander (rahip adı)		-	1	
Utpalavarnā (hükümdar adı)		-	1	
Kamāpriya (rahibe adı)		-	1	
Svāsin (özel ad)		-	1	
Angulamālya (özel ad)		-	1	
Ātavaka (özel ad)		-	1	
tavçolug orunta		-	1	
brahmadatta han		-	1	1
Aşoka han (budizmin destekçisi kral)		-	1	
Mudra		-	1	
upasanç zaraki?		-	1	
Yol Temür Yiuçing			2	
Ary-a Avalokitesvara Bodhisattva (Kuanşi İm Pusar)		-	4	
Karaçang eyaletine			1	
yin wang taysi			1	

Amida (Abita Buddha)		-	7	
Sukhāvati	1	-	1	1
yin wang taysi (prens)			1	
Uccadhvaja (Saray Adı)			1	
Amoghapāsa Buddha			1	
Yamānatka (batının şeytanarını kontrol eden altı bacaklı tanrı			1	
Yamadeva			1	
Süleyman Vang			3	
Şaturu??			1	
Rākşasas			1	
Aviş tamu			2	
Buyan Qaya Sal			2	
Amitāyus Sutra			1	
Rajāputras			3	
Arslan Bilge Tanrı			4	
tölek kız tengrim			1	
Tuglug Qutlug Aga			2	
Yitiken Sutra			2	
Sitadapatri Surtasını			1	
Kamala Açari			3	
Vajradhvaja (Boddhisatva)				
Rasāyana Dharmā				
Mandari				
Tang tengri				11
kün tengri				3
Ay tengri				1
Buda avatansaka atlıg sudur			1	
tolpı tüzün (ugan)			3	
Sarvārthasiddha şehzâde			1	
Vairocana (Buddha)			1	
Amitāyus (Buddha)				
akşobhya (Buddha)				
Buddha Tuvaçan			1	
Samantabhadra (Buddha/Bodhisattva)			3	
Ardın Gandhahastī (Bodhisattva)			1	
Ṇirvānaketu (Bodhisattva)			1	
Svasti siddham			1	
Sānta hoca			1	

Sıdap nom bitig			1	
Rasmiprabhasa(ay tanrı)			1	
Candrabodhi			1	
Anāsvara (cennet?)			1	
Bhadra-şri			1	
Candana-Sri			1	
Asoka-Sri Buddha			1	
mar mişha (HZ. İsa)			1	
Mahamad yalavaç (Hz. Muhammed			1	
mada maryam (Meryem Ana)				
Nārāyana Sri			1	
Nāyaka(hoca)			1	
Kusuma Sri			1	
Dakṣināk̄			1	
Dāna sreṣṭha			1	
Pratya Sri			2	
Smrti-Sri			1	
Suparikīrtitanū mandheyasrī			1	
Indraketudhvaja raja (indra tanrı kral)			1	
Suu-virkranda-Sri.			1	
Yikirandagamini			1	
Çintāmani		1	1	
Upāli-sūtra’			1	
Tayşing (dharma kitabı)			1	
Rājargha (şehir)			1	
Ajatasatr (özel isim)			1	
Vaidei (özel isim)			1	
Devarzi (vaaz eden kişi, özel ad)			1	
Buddha Avatansiaka			1	
Mañjusrī Buddha/Bodhisattva			1	
Jātismara			1	
Pratya Srī,			2	
Nāgārjuna (Bir okul kurucusunun dı)			1	
Āryabhāşā (Sanskritçe)			1	
Nirvikalpa Adlı medhiyeyi			1	
Ki Ki (şair)			1	
Atsang (şair)			2	
Nāmasamgiti Sütra			1	
Mandari Bodhisattva			1	

Sılıg tigin (şair)			3	
Dhanyedeva Tanrı (Bereket Tanrısı)			2	

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde karşılaşılan "özel isimler" yukarıdaki tabloda yer almıştır. Tespit edilen her bir özel adın çağrışımsal değerinin olmayacağını bilmekle birlikte, bu özel isimlerin bazı bilimsel verilere ulaşılmasına imkân sağlaması nedeni ile tablolaştırılması uygun görülmüştür. Şairin diline, inancına, kültürüne, tarihine yabancı olan birinin eldeki mevcut metinlerden çeviri yöntemi ile bir ölçüde yararlanması mümkün iken, "özel adların" herhangi bir dile çevirilmeyişi bu göstergelerin şiir diline kattığı anlamın önemini arttırmaktadır. Şairin dini nitelikte özel isimlerden yararlanmış olması, tercih ettiği özel isimler, bunların hangi konu çerçevesinde ele alınmış olduğu, mekân isimlerinin ya da kişi isimlerinin mi tercih edildiği gibi pekçok unsur şiir ve şairle ilgili bilgi vermektedir.

Tablonun geneli değerlendirildiğinde Altun Yaruktaki isimlerin Tanrı çevresinde, diğer müstakil ve mısra başı kafiye ile yazılmış şiirlerin Bodhisattva çevresinde dağılım gösterdiği görülmektedir. II. bölümde yer alan Bodhisattva isimlerine ek olarak bazı özel şehzade isimlerinin de Bodhisattva'ya dönüştükleri eklenirse, II. bölüm şiirlerinin Mahāyāna Budizminin özelliklerini daha çok gösterdiği söylenebilir. İkinci bölümde yer alan Maytrı ve Kuanşi İm Pusar Bodhisattvaları da yine Mahāyāna (Büyük Taşıt) öğretisine uygun olarak kendilerini canlılar için feda eden ünlü Bodhisattvalardır. Altun Yaruk şiirlerinde çeşitli Buddha isimleri II. bölüm şiirlerine göre daha fazladır. Tabloda dikkati çeken bir diğer husus *Ezrua ve Hormuzta Tengri* özel adlarının Altun Yaruk'ta sıklıkla geçmiş olmasıdır. II. Bölümlerde incelenen Budist şiirlerde bu oranın çok daha az olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgiden hareketle Altun Yaruk Sutra'nın daha yoğun şekilde Manihaizm'in etkisinde kalmış olduğu söylenebilir. Orijinali Sanskritçe olan ve oradan Çinceye çevrilen ve sonrasında Uygurca'ya aktarılan Altun Yaruk, Çince çevirisinden farklı olarak süü (giriş) ve Buyan Evirmek bölümlerine de sahiptir. 1688 yılında Leningrad nüshalarına eklenen bu kısım Uygur metinlerinde geç dönem özelliklerini taşımaktadır (Ağca 2006: 535). Burada akla gelen ise II. bölüm şiirlerinde yer alan sevap tevcihi kısımlarının örneklenerek sonrasında Altun Yaruk'a girmiş olmasıdır. Altun Yaruk şiirinin bu bölümünde yine *Ezrua ve Hormuzta Tanrı, Ay, Güneş ve Yıldızlar* tevcih bölümünün Manihazim'i hatırlatan unsurlarıdır. II. bölüm şiirlerinde sıklıkla görülen sevap tevcihi ile

şairler eserin yazımından gelecek sevabı sürekli olarak bağışlamışlardır. Yukarıda tabloda yer alan şair isimleri genellikle bu tevcih bölümlerinde zikr edilmiştir.

Yukarıda tabloda özel kişi adlarından başka özel mekân isimleri de bulunmaktadır. Dini nitelik gösteren bu mekânlar; *Tuşita Tengri orun, Avici Tamu, Jambudvipa, Sukhāvatī* vb. mekânlardır. Ayrıca metinlerde *Gaşovati, Tavçolug Orun, Rajarga, Karaçang* gibi mekân adları da zikredilmiştir. "Özel adlar" çeviri metinlerde değişmediği için bu kullanımların çağrışımlarının değişmediği düşünülmektedir. Bu sebeple bilhassa çeviri metinlerde, orijinale sadık kalınması adına bu kullanımların ayrıca önemlidir. Şiir metinlerinde görülen diğer özel adlar ise öğreti kitapları olan Sutra isimleridir. *Yitiken Sütra, Upāli-sūtra, Rasāyana Dharma ve Tayşing Dharma* gibi özel adlar II. bölüm şiirlerinde mevcuttur. I. Bölümde Altun Yaruk ismi özel bir isim olarak değil bir sıfat kullanımı şeklinde *altun yaruklug nom erdini "altın ışıklı öğreti cevheri* şeklinde geçmiştir.

Manihaist çevrede görülen Kün Tengri (Güneş) ve Ay Tengr (Ay) özel isimleri de Manihaizm'in kutsal kabul ettiği "ışık" imajı çevresinde kullanılmış öğelerdir. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde şairler din bilgisini pekiştirmek amacıyla dinde kutsal kabul edilen Buddha isimlerinden başlamak üzere Bodhisatvvalara, kutsal mekânlara kadar pekçok ismi eserlerinde kullanmışlardır. Dine katkıda bulunmuş bir okul kurucusunun adı, ya da vaaz vermiş bir kişinin adını da bu metinlerde bulmak mümkündür. Şairlerin "özel adlardan" faydalanarak okuyucu ve dinleyiciyi etkileyecek çeşitli çağrışımlardan faydalandıkları ya da bilgi vermek amacıyla pragmatik bir tavırla kullandıkları söylenilebilir.

1.6.2. Tasarımlar/İmgeler Duygu Değeri

Şiir dilinde yer alan göstergelerin "gösterilen" değerinin çeşitli olması, şiir dilinin en önemli özelliklerinden biridir. Bu anlatı türünde kısa ve etkili anlatım şekli, onu diğer türlerden ayırmakta ve imge kullanımını arttırmaktadır. Doğan'a göre "içsellestirilen eşyanın hayal süzgecinden geçirilip dil imbiğinden damıtılmasıyla varolan şiiri, bu varoluşta eşsiz kılan en önemli ögelerden biri de şüphesiz ki şairin kullanmış olduğu imgelerdir." (Doğan, 2006: 109). Düşgün'e göre imge,

> "Sanat veya edebiyat eserinde, ürününde açıkça söylenmeyen; okur, dinleyici, izleyici ile üretmenin yaşadığı toplumun etkileşimidir. İmge kültürel, politik, mitolojik ve sosyal temeller üzerine oturtulmuş,

karşıtıyla var olan ve içinde bulunduğu her yaratının özünü teşkil eden, açıkça fark edilemeyen bir iletidir." (Düşgün, 2011: 17).

Şairin açık olarak belirtmek istemediği, okur ya da dinleyiciye bıraktığı şiirin bu gizemli tarafı, şiirin ve şairin kudretini gösteren önemli bir unsurdur. Eseri ve yazarı karşıtlarından ayıran işte bu çağrışımlardır. Şairin "imge"yi diğer sözcüklerle bir arada kullanışı, okuru/dinleyiciyi ulaştırmak istediği liman, onun ustalığını sergilediği tarafıdır. "Bir şiiri etkileyici, duygulandırıcı, dolayısıyla da kalıcı kılan etkenlerin başında, şairin dili kullanmakta, duygu ve düşüncelerini, zihninde beliren özgün imgeleri dinleyen/okuyana aktarmaktaki, coşkularını yansıtabilmekteki başarısı gelir." (Keklik 2013: 1803). Demirgüneş'e göre şairin şiiri, kendi deneyimlerinden yaşantısından, özlemlerinden ve birikimlerinden müteşekkildir (Demirgüneş, 2008: 501) Dolayısı ile şairin şiiri, imgelerle düşüncelerini sunuş biçimidir. İmgelerin kişilerdeki tecrübe, anlayış, kavrayış, inanç daha birçok birikimden haraketle anlaşılır olması anlatılan metni bireyselleştirmiş gibi görünse de Ulağlı'ya göre imge "toplumsal işlenme ve dışavurum süreçlerinden geçen toplumsal önyargılar aracılığıyla kalıpyargılara dönüştüğü bir mekânizmadır. İmgenin oluşumu bir iç eylem olarak kabul edilse de, bilinçaltı ve üretmen-toplum ilişkisinin bir ürünüdür." (Ulağlı 2006: IV). Burada daha önce "özel adlardan yararlanma" bölümünde bahsedilen metinlerarasılık ekseninde imgelerin oluşum sürçlerini değerlendirmek yerinde olacaktır. Elbette ki şairin ya da yazarın belirttiği bir imge daha önceki metinlerle ya da yaşantılarla etkileşim içinde olacağından tamamıyle şairin denetiminde oluşmuş bir bilgi, tecrübe ya da inanış olmayacaktır. İşte Ulağlı'nın bahsettiği toplumsal üretim şairin bir türlü kurtulamayacağı bu etkidir. Metinlerearsılık olarak değerlendirilen ve bir yapıtta öne çıkan bu unsurları çıkarttığımızda yazarın şahsi tutumu ve katkıları üzerinden bir değerlendirme yapmak olasıdır. Yazarın iletmek istediği şey ile okurun ya da dinleyicinin aldığı şey aynı olmayabilir burada da yine Demirgüneş'in bahsettiği okuyucunun esere katkısı, kendi bireyselliği doğrultusunda kendi dünyasına ve kendi artalan bilgilere göre farklı anlamlara ulaşır (Demirgüneş, 2008: 503) düşüncesini hatırlamak yerinde olacaktır. Bu sebeple bir edebi metnin gerçek anlamda anlaşılabilmesi okurun ya da dinleyicinin yazarla paylaştığı toplumsal, inançsal, kültürsel birikime sahip olması ve yazarın kişiyi götürmek ya da ulaştırmak istediği duygusl yoğunluğa açık olması gerekmektedir. Yani ortaya konulan edebi metinde imgelerin anlaşılabilmesi öncelikle donanımlı bir okura/dinleyiciye bağlıdır. Zira okurun bilgi düzeyi, kültürü imgenin anlaşılabilmesini mümkün kılacaktır.

İnsan beyninin donanımlı bir yapıda olması tek bir gösterge üzerinden çeşitli tasarımların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Özellikle de soyut ve yalıtılmış göstergelerin ortam hazırladığı bu durum, kişiselliğin de yardımıyla çok çeşitli çağrışımları beraberinde getirecektir. Türkçede *hastane, ilkbahar, savaş* vb. imgelerin kişiyi bu sözcükler çevresinde farklı tasarımlara ve duygulara yönlendireceği düşünülmektedir. Örneğin savaş göstergesi beraberinde silahlar, bombardımanlar, yaralılar, ölüler vb. tasarımların canlanmasına neden olacaktır (Aksan, 2009: 52).

Şiirde yer alan bazı sözcükler öyle derin anlamlar taşır ki bazen kocaman bir inanç sistemini bazen koskoca felsefi bir düşünceyi bazen bir hayat görüşünü ve belki de yüklü bir aşkı anlatıverir tek bir sözcük üzerinden. Demirgüneş'e göre "şairler şiirlerini oluştururken seçtikleri sözcüklerin düşünce, coşku ve tasarımlarını etkili bir biçimde dile getirebilmek için onların tüm anlam değerlerinden yararlanabilmeyi, onları etkileyici bağlantılar içinde kullanmayı yeğlerler." (Demirgüneş, 2008: 502). Böylelikle tek bir sözcük üzerinden birçok bilginin ya da duygunun çağrıştırılması okurda etki uyandıracak en önemli niteliktir. Erol, şiirde yer alan göstergeler demetinin anlam boyutuna derinlik kazandırdığını var olan imgelerin şiirde yaratılan duyguları ve düşleri tecessüm ettirdiğini düşünmektedir. Erol' a göre;

> "şiir, yazarının kaleminde okuyucusunu imgeler yoluyla düşündürme sanatı olarak teşekkül eder. Nitekim manzum metinlere özgü betimlemelerde zihinde tasarlanan, dolayısıyla görüntü sağlayan çeşitli imgeler egemendir. İmgeler vasıtasıyla sözcüklerin günlük kullanımlarından farklı kullanım alanlarına gidilir." (Erol, 2014: 392)

Sözcüklerin günlük kullanım dışındaki bu kullanımlarını anlayabilmek ve eserden etkilenebilmek ise elbette ki yine okuyucu ve dinleyicinin birikimine ve kişisel tecrübelerine bağlıdır. Şiirin herhangi bir düzyazı anlatısı gibi okuyup anlaşılamayacağını düşünen Korkut (1996: 31), şiirde sessel, görsel, söz dizimsel, biçimsel ve anlamsal birçok katmanın iç içe yer aldığını ve bunların hepsinin birlikte ele alınarak anlamın tam manası ile anlaşılabileceğini düşünmektedir. Şiirde yer alan anlamın göstergenin üzerinde bulunan ve toplumsal uzlaşmaya dayalı olan anlamdan daha farklı bir anlamın olduğunu yani "gösterilen" konusunda şirin kişisel özgürlüğünü sonuna kadar kullanduığını belirtmiştir. Şairin bu özgürlüğü kimi zaman metnin anlaşılmasında problemlere neden olmaktadır. Metinde anlamın özneye göre değişebildiği, öznenin algısı, kavrayış tekniği, bakış açıları ya da konunun şunuluşu, sunuluş zamanı ya da konuyu yorumlayan öznenin konumuna

göre değişiklikler gösterebimektedir. Bu durum da anlamın istikrarsızlığı problemini gündeme getirmektedir (Akt. Kıran 2009: 8). Anlamın belirsizliği ise, metne nesnel verilere dayalı bir yaklaşım gerekliliğini gündeme getirmiştir. Göstergebilim bu anlamda, her bir sözcüğü içinde bulunduğu bağlama göre anlamlandırmayı teklif etmektedir.

Göstergebilim'e göre bir metin incelemesi yüzey yapı ve derin yapı incelemesi eşliğinde yapılmaktadır. Yüzey yapıda kesitlere ayrılan metinde noktalama işaretleri de anlama etki eden unsurlar olarak incelenebilmektedir. Göstergebilimin "derin yapı" olarak tanımladığı şey metnin gizemli ve muğlak taraflarının anlaşılması yöntemidir. Bir göstergenin sahip olduğu derin anlamları, üzerinde yer alan imajların tamamıyle açıklanması demektir. Doğan'a göre günlük dil malzemesi ile ortaya çıkmış şiirin, anlamsal çağrışımları ve beraberinde getirdiği yoğun duygular dilbilimden göstergebilime edebiyattan estetiğe pek çok araştırıcının ilgisini çekmiştir (Doğan, 2013: 123). Aksan'a görede benzer şekilde şiirde yer alan tasarım ve duygu değerleri, kişiden kişiye göre değişiklikler gösterecektir (Aksan, 2013: 102). Kişinin ruh haline, yetişme tarzına, yaratılışına, çevresine, içinde bulunduğu yer ve zamana göre farklılıklar gösterecektir. Ancak tüm bunlara rağmen bazı duygu değerlerinin değişmeyeceğini savunan Aksan, *düğün, bayram* gibi sözcüklerin olumlu, *ölüm, morg* vb. sözcüklerin de olumsuz değerlerinin olacağını belirtmektedir.

Şiirde var olan duyguların da belirli bir yöntem dahilinde ele alınması gerekliliğini savunan göstergebilim, duyguların da metnin incelenmesi sonucunda nesnel bir değerlendirmeye tabi olabileceğini belirtmiştir. Erol'a göre (2014: 390). şiir incelemelerinde temel varlığı sözcüklerden oluşan şiirdeki duyguların öznel bir değerlendirme yerine müşahhas verilerin kullanılarak edebiyat biliminin daha nesnel nitelik kazanması anlambilimsel/göstergebilimsel bir çalışmayı zorunlu hale getirmektedir. Göstegebilimsel çözümlemelerde var olan "duygu değeri, duygu ulamı' ya da Aksan'ın belirttiği gibi *duygusal anlam (emotional meaning, emotive meaning*) ya da *etkileyici içerik (affective content)* şeklinde isimlendirilmektedir. Dilde var olan sözcükler gösterge olarak belirli tasarımlara neden olmakla birlikte bazı duygulandırıcı öğeleri de bünyelerinde barındırırlar. Farklı dillerden alınacak *kanser, cenaze, morg* vb sözcüklerin benzer duygulanmaları beraberinde getireceğini savunan Aksan, anlambilim incelemelerinde bazı araştırmacılar tarafından birbirinden ayrı ele alınan tasarımlar ve duygu değeri konularını bir bütün olarak değerlendirmiştir. (Aksan, 2009: 56). Bir ruh halinin yansıması olan

duygu değeri hiç şüphesiz ki yazarın eserine katmak istediği duygu ile şekillenmektedir. Duygu değeri ile ilgili olarak Uçan;

> "Sözcüklerin duygu değerini dikkate alarak yapılan bir çözümleme, öznel ve ideolojik yargılardan olabildiğince uzaklaşıp dile, metne yöneliş anlamına gelir. Diğer taraftan, yazınsal metindeki sözcüklerin duygu değerinin ortaya konulması, metindeki öznenin duygularını, düşüncelerini ve bakış açısını da ortaya koyacaktır. Yerdeşlik, başka bir deyişle, sözcüklerin duygu değerinin metinde oluşturduğu bu ortak payda, metnin esenlikli ya da esenliksiz bir duygu değerine sahip olduğunu, metindeki söylemi ve anlamı açığa çıkaracaktır." (Uçan, 2010: 31).

Metinlerdeki duygu değerlerinin esenlikli ve esenliksiz olarak değerlendirilmesi yine metin bağlamında ortaya çıkacak bir veridir. Bazı sözcükler tek başlarına düşünüldüğünde olumlu ve olumsuz bir anlam belirtmezler. Korkut'a göre aşk sözcüğü kendi başına belirsiz bir duygu değerine sahiptir. Yani "aşk" insana *mutluluk, sevinç* gibi duyguları yaşatabilecekken, imkânsız aşk ya da tutkusal aşk bağlamında kişiye *ölüm, felaket, yıkım* gibi birimlerle kullanılmasıyla esenliksiz bir değer kazandırabilir. Dolayısı ile bir sözcüğün yer aldığı bağlam yani onun diğer sözcüklerle kurduğu ilişki, ortaya çıkan duygunun değerini belirlemektedir (Korkut, 1996: 32) . Duygu değerinden de başlamak üzere Bayram'a göre (2016: 1744) "edebî eserler üzerindeki göstergebilimsel çalışmaların asıl amacı, eserin içindeki kelimelerin, yapıların ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerinin oluşturduğu derin yapıyı tespit ederek eserin layıkıyla anlaşılabilmesini sağlamaktır." Bir metnin sahip olduğu yapılarla birlikte anlaşılabilmesi konusunda Aykanat;

> "Biçimsel yapıları ve sözdizimsel kurgusuyla takdîm olunan bir metnin, anlam dünyasını sunmak, söz konusu metnin derin yapısını irdelemeyi gerektirir. Bir şâirin ya da yazarın, oluşturduğu metne dâhil ettiği her bir sözcük; bir anlam, bir kültürel kod ya da bir edebî değer olabilir. Bu bahisle ilgili şiir adına şâirce oluşturulan sözcükler arası etkileşim ve iletişimin çözümlenmesi aynı metnin derin yapısının keşfedilmesini sağlayacaktır." (Aykanat, 2013: 999).

Bir metnin anlaşılması öncelikle okurun/dinleyicinin yazar düzeyinde bir birikiminin olması ile mümkündür. Yazar ile aynı kültürde yetişmiş, aynı inanca sahip, aynı tarihi yaşamış okuyucu ya da dinleyici bu anlamda yazarı daha iyi anlayacaktır. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerine çağrışımsal göstergeler (imgeler) açısından bakmak, öncelikle yazarla benzer birikimlere sahip olmayı gerektirmektedir. Yazarın şahsi kimliği ve özgün sanat anlayışı bahsedilen konunun dışında kalmaktadır. Yazarların şiirleri yazma sebepleri dikkate alındığında okuyucu ya da dinleyicinin iyi bir din bilgisine sahip olması gerekliliği hemen farkedilecektir. X-XIV yüzyıla ait şiir metinleri, din kaideleri ve din felsefesi

çevresinde kaleme alınmış niteliktedir. O günün şartlarında insanların bu metinleri akıllarında tutabilmeleri için metinlerde benzetmeler yardımıyla çeşitli ilişkiler kurulmuştur. Bu anlamda metaforlarla süslenmiş metinlerde metaforların dışında şiirde müstakil olarak konumlanmış ve birçok çağrışımı da beraberinde getiren sözcükler bulunmaktadır. Metafor ve benzetmelerden tamamen bağımsız olmamakla birlikte bu müstakil sözcüklerin ayrıca ele alınması gerekliliği bu konuda açıklama yapmayı gerekli kılmıştır. Aşağıda kısaca örneklendirilen şiir metinlerinde nitelik bakımından "yayılgan[51] imgeler"in kullanıldığı görülmüştür. Zira sözcüklerde çağrışımlar o kadar derin boyutlardadır ki zincirleme birçok bilgiyi birlikte açıklama ihtiyacını doğurmaktadır. Anlam bakımından ise dini[52] nitelikte olan bu imgeler Eski Uygur Türkçesinde sıklıkla kullanılmış ve çeşitli duygu değerlerini de beraberinde getirmiştir.

NİRVĀNA: (KESİN KURTULUŞ)

- **Niteliğine Göre Yaygın, Anlamına Göre Dini İmge**

"Mistik alanlar ve kutsal mekânlar, dinlerde en cok rastlanan yapılar olarak göze çarpmaktadır. İnanırlar tarafından cennet, ütopik ve haz dolu diyarlar gibi, mükemmel ve kusursuz bir âlem tasavvuru, din edimlerinin kişiyi veya ruhunu vardıracağı, sakin bir şekilde mutluluğa ereceği mekânlar tasarlanmaktadır. Gerçek mekânı zihinde gören Budizm, acı dolu dünyayı "sekiz katlı soylu yol" ile aşarak; *Dukha,* acı cekme ile yani bütün tutkular, tatminsizlikler, hastalıklar, haz, deneyimler ve mutluluk unsurlarını geride bırakabilirse ve bilinç demetlerinden gelen algıları sona erdirebilirse Ṇirvāna'ya, kurtulusa erebilmektedir." (Düşgün 2011: 43). Canlıların dine bağlanmasında ve iştirakında "sonsuz bir mutluluk" vaadi, arayışta olan canlıların dinin gereklerini yerine getirmesinde en önemli motivasyon çeşididir. Budizm'de Ṇirvāna bu anlamıyla çeşitli çağrışımları da beraberinde getirmekte ve dinde canlılara kurtuluş imkanı sunmaktadır.

51 "Estetik açıdan en makbul sayılan imge türü; zihinsel kurguya geniş bir bakış açısı kazandıran ve yaratıcı öğelr içeren yayılgan/gelegen imgelerdir. Yayılgan imgeler, sürekli yaratımlara açık söz oyunlarından oluşur… Bu tür imgelerin durgun suya atılan taş misali yorumlandıkça açılan, çoğalan ve değer duygusuna doğru genişleyen anlam dizgeleri oluştururlar." (Korkmaz 2002: 276).

52 "Toplumların ilahî yahut insanî bir frekansla, iletiyle düzenlenmesini, bir kurallar silsilesi tabiiyetinde uyum içinde yaşamasını sağlayan, kurtuluşu ve en önemlisi "Yaratıcı" fikrini insanlığa aktaran ve buyuran din ve inanç sistemleri; bu ifadeleri metinler halinde inananlara sunarken bir takım semboller, sembolik ifadeler, eski inançlara ve olaylara dair telmihler, göndermeler yapmaktadırlar. Dinin ve dolayısıyla dini metinlerin içeriği sembolizm ve imajlar ile desteklenmektedir. İbadetlerde, ayinlerde ve bir dinî bir durumu izah etmek için yapılan vaazlarda, söylemlerde, çağrılarda sembolist ifadeler kullanılmaktadır." (Düşgün 2011: 24).

Gakkai, Ṇirvāna'yı aydınlanma ve Buddhist uygulamaların nihai amacı olarak tanımlanmaktadır. Sanskritçe "sönme" anlamındaki Ṇirvāna sözcüğü farklı anlamlarıyla "yok oluş, kurtuluş, durma, yeniden doğmama" gibi anlamlarla da ifade edilebilmektedir. Ṇirvāna aslında tüm arzu ve isteklerin yok edilmesinin yanı sıra doğum-ölüm döngüsünün de yok edildiği bir anlayış şeklidir. Mahāyāna öğretisine göre Ṇirvāna tüm olayların hakiki bilgisini anlamak ve Buddha bilgisine erişmektir (Gakkai, 2002 Ṇirvāna mad.) Hacıoğluna göre Ṇirvāna'ya ulaşmak "kötü huylara sahip benliği, arzu ve ihtirası yok etmek ve hikmet olgunluğuna kavuşmak ile mümkündür." (Hacıoğlu, 2016: 63). Ṇirvāna'ya ulaşmış bir kişi için tenasüh "yeniden doğma" son bulmuş demektir. Yani kişi samsāra döngüsünden kurtulmuş olur. Zira Samsāra kişiyi ızdırap halinde bırakan sürekli bir acı halidir.

Metinde Ṇirvāna mutluluğundan vazgeçilmesinden bahsedilmektedir. Hīnāyana mezhebine göre iki türlü Ṇirvāna bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Arhantların tüm aldanma altı yoldaki ve yenidendoğum döngüsünden kurtulması ile mümkün olmaktadır ve bunlar hala ızdırap kaynağı olan vücuttan kurtulamamıştır. Bu durum tamamlanmamış Ṇirvāna olarak adlandırılmaktadır. Bir diğeri ise bedenin ve zihnin –yani ızdırap kaynaklarının- ölmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu tamamlanmış Ṇirvāna olarak adlandırılmaktadır. Hinayāna Budizmi ölümü nihai amaç olarak tanımlamış ve bedenin ölümü ve zihnin ortadan kalkışını kendi öğretisi olarak tanımlamıştır. Mahāyāna öğretisi ise Hinayana öğretisinin bu amacını başkalarının kurtuluşuna kayıtsız kaldıkları için eleştirmiş ve bunu bir kaçış olarak değerlendirmiştir (Gakkai 2002: Ṇirvāna mad.) tüm bu sebeplerden dolayı Ṇirvāna'dan vazgeçerek başka canlıların mutluluğu için çalışmak Mahāyāna öğretisinin temelini oluşturan bir düşüncedir.

amrılmış **nirvanlıg** mengingizni
adınlar için tėtser siz
anta mungadınçıg ne bolgay
anga utlı yeme kim kılgay (BT XIII-21/10).

"Huzur veren Ṇirvāna mutluluğunuzdan başkaları için vazgeçseniz bundan daha güzel ne olabilir? Bunun karşılığını (mükafâtını) kim verecek?"

Bu şiirde Bodhisattva ideali'nin savunulduğu görülmektedir. Buna göre Bodhisatvva'nın kendi mutluluğundan vazgeçişi dile getirilmektedir. "Bodhisattva, aydınlanmaya erişmiş ancak Buda olmayı erteleyerek dünya üzerindeki tüm duyarlı

canlılar Budalığa erişmedikçe samsāradan ayrılmayı kabul etmeyen, yardıma muhtaç olanların yardımına koşan, en büyük erdemi merhamet olan kişidir." (Ayazlı, 2011: 653). Felicien Challaye'e göre "Hinayāna mezhebinde kendi kurtuluşlarını düşünüp hızlıca Ṇirvāna'ya giren Azizlerin aksine Mahāyāna öğretisi Bodhisattva, yani gelecekteki Buddha ülküsünü ileri sürmekteydi. Bu da insanların selameti için Ṇirvānayı geride bırakmak demektir (Challeye, 1960: 75). Buddha'ların halk için kendilerini feda etmesi Buddha'nın dünyaya geliş mitolojisinde de görülmektedir. Tuşita Cennetinde yaşarken dünyaya insan olarak gelen Śakyamuni Buddha bu anlamda kendini "başkalarına faydalı olmak" amacıyla feda etmiştir. Bunun yanı sıra insanları kurtarmak amacıyla yeryüzüne geleceği düşünülen Maiterya, şuan bulunduğu cennetini bırakarak insanlık için kendini feda edecektir. Aşağıdaki şiir, bu fedakârlığı yapan Buddha'nın bu özverisinin nasıl karşılanabileceğini sorarak, yaptığı hareketin önemini vurgulamaktadır. Diğer şiir parçası ise hakiki bir imanla varılacak kurtuluş yolunu işaret etmektedir. Budist metinlerde yer alan Ṇirvāna sözcüğü okuyucu ve dinleyicide çeşitli tasarımlar yaratmakta ve tek sözcükten hareketle dine ait çeşitli kabuller kişilere aktarılmaktadır. Buna göre Ṇirvāna, kişilerin zihninde bir "kurtuluş" ve "sonsuz mutluluk" duygularını çağrıştırmakta ve huzur duygusunu uyandırmaktadır.

asıg tusu kılur siz ..
tınlıgların ėrinçkep ..
közünürte kėnki üdde ..
mengi ögrünç kılur siz ..
yėg yörügüg körkitü ..
nomlayur siz uzatı .. (AY UÇAR X/575)

ėnçgü nirvan mengisin bulturur siz bir yanglıg ..

"Canlılara merhamet edip [onlara] fayda temin edersiniz. Şimdiki ve gelecek zamanda [canlılara] mutluluk bahşedersiniz. En üstün hakikâti (Skr. *paramârtha*), her zaman izah ederek vaaz edersiniz. Huzur dolu (Skr. *śānti*) *nirvāṇa*yı da aynı şekilde [canlılara] sağlarsınız."

SÖGÜT:

- **Niteliğine Göre Yaygın, Anlamına Göre Dini İmge**

Mitolojik ve dini kaynaklar incelendiğinde ağaç motifinin sıklıkla bu kaynaklarda işlendiği gözlenmiştir. Dünyanın yaratılışından bu yana insanoğlunun var oluşu ya da evrenin yaratılışı ile ilgili anlatılarda ağaç, varlık kaynağı olarak gösterilmektedir. Sakarya'ya göre "ağaç köklerini en uzak derinliklerine kadar toprağa saldığı ve dallarıyla da gökyüzüne uzandığı için sınırsız olarak tasavvur edilir. Bu yönüyle her şeyden önce ağaç, sürekli olarak yeraltı dünyasıyla ve gökyüzüyle temasta olan, bu nedenle de yer ve gök arasında iletişim yolu olan bir varlıktır. Bu doğrultuda hayat ağacı üç kozmik âlem arasındaki bağdır. (Ağaç, Sakarya 2015: 11). Eliade'ye göre "gücüyle ve ifade ettikleriyle dinsel bir nesne özelliği kazanan ağaç… meyve vermesi düznli şekilde kendini yenilemesi (ölüp tekrar dirilmesi) nedeni ile… ağaç, evren simgesine dönüşebilir." (Eliade, 2014: 270). Bu bilinçteki insanoğlu ağaç motifini sıklıkla kullanmış, ağaçları gökyüzüne ulaşmada bir araç olarak düşünmüştür. Eliade, birçok dinde ağaç motifinin sıklıkla kullanıldığını Şamanlarda ve Veda'larda kutsal olaylardan sonra ağaca tırmanma ritüellerinin yapıldığını belirtmiştir (Eliade, 2018: 173).

Hitit ve Asur medeniyetlerde kullanılan ağaç motifi Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dininin kutsal kitaplarında da yerini almış ve çeşitli anlatılara konu olmuştur (Ağaç, Sakarya 2015: 4). Eliade, ağacın, "dünya direğini ve insanlığın beşiğini, kozmik yenilenmeyi, ayın safhalarını dünyanın merkezini ve dünyadan cennete ulaştıran yolu " sembolize ettiğini belirtmektedir. (Eliade 2019: 204). Buna göre inançlara, kültürlere göre değişkenlik gösterebilen ağaç motifi evrenin yaradılışından bu yana insanoğlunun ilgisini çekmiş ve üzerinde çeşitli duygular ve tasavvurlar geliştirilmiştir.

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde söğüt "ağaç" anlamıyla kullanılan sözcük, okuyucu ve dinleyiciler üzerinde farklı çağrışımlar yaratmaktadır. Budizm inancında Buddha'nın aydınlanması bir ağacın altında gerçekleştiği için ağaç aydınlanmayı ve uyanışı temsil etmektedir. Boyu 30 metreye ulaşan ve sivri uçlu kalp şeklindeki yapraklara sahip olan bu ağaç, pek çok Budist tarafından ziyaret edilmiştir. Budizmin erken dönemlerinde hiçbir şekilde temsili yapılmamış olan Buddha ve yaşamı, oymalarda ağaç simgesi ile gösterilmeye çalışılmıştır. (Gakkai 2002: Bodhi tree mad.). Y. Özcan Hacıoğlu Bo veya Bodhi "aydınlanma, uyanış" ağacı olarak bilinen incir cinsinden olan bu ağacın tohumları kutsallığı sebebiyle birçok yere dağıtıldığını ve bu ağaçtan yapılmış tespihlerin

Budistler için en kutsal ve en değerli hediyeler olduğunu belirtmiştir (Hacıoğlu 2016: 95-96). Skr. Pippala ağacı olarak bilinen ağaç, Śakyamuni Buddha'nın öngörü kazandığı ağaçtır. Budist inanışında öngörü kazanmak ve aydınlanmak için de erdem ve fazilet dikilmelidir (Soothill 1937: 429-479). Yani kişinin aydınlanışı ve uyanışı ağaca benzetilmiştir. Bu benzetme yönü ile ağacın farklı tasavvurları ve açılımları olduğu görülmektedir. F. Challeye bu ağaca bilgi ağacı denildiğini de belirtmektedir (Challaye 1960: 65). Umut Düşgün, sessiz, sakin, huzurlu, ağaçlık ortamların, derin düşünme ile elde edilen mistik halin en karakteristik yanı olduğunu, ağaçların bu yönü ile istiğrak halini çağrıştırdığını belirtmiştir (Düşgün 2011: 44).

Budizm'in kurucusu olan Buddha'nın hayatı ile ilgili iki farklı inanış bulunmaktadır. Bunlardan biri tarihi kaynaklarken diğeri mitolojik anlatılardır. Mitolojik kökenli ve Budistler arasında yaygın inanışa göre, Tuşita Cennetinin 33. Katında yaşayan tanrısal bir varlık olan Buddha insanlara yardımcı olabilmek gayesi ile yeryüzüne insan şekliyle gelecektir. Annesi Maya, doğumu esnasında incir ağacının dalından tutunmuştur (Hacıoğlu 2016: 15). Böylelikle incir ağacı Budizm inanışında ayrıcalıklı ve kutsal bir yere sahip olmuştur. Benzer şekilde M. Zeren'in de belirttiği gibi Manihaizmde'de evrenin "hayat ağacı ve ölüm ağacı" metaforu düzleminde algılaması (Zeren, 2015: 56) ya da Mani'nin altı yaşında iken önüne ağaçların eğilerek ona hürmet göstermeleri, ağaç motiflerinin kullanıldığını göstermektedir.

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde de ağaç imajı sıklıkla kullanılmıştır. Budizm iman esasında yer alan ve üç cevher olarak adlandırılan Buddha, Dharman (öğreti) ve Sangha (cemaat) üç satırdan oluşan aşağıdaki şiirde iki unsurun zikr edilmesiyle çok geniş anlamları ifade etmektedir. Cevher olarak kastedilen öğreti ve ağaç ile simgelenen Buddha ve dolayısıyla aydınlanma ve uyanış ebedi bir mutluluğu beraberinde getirmektedir. Kısa ve birkaç satırdan oluşan bu şiir parçacığı, dinin imani esasını vurgulamaktadır. Diğer parça ise maddi olarak benliğimizi saran ve bizi bu dünyaya bağlayan her türlü bağdan (nizvanı) kurtulabilmek gayesi ile ıssız bir mekânda istiğrak halini tavsiye etmektedir. Düşgün'e göre "anı teg orunlarta" cümlesiyle zihinlerde çizilen mekân, insan ruhunun vücuda gelmeden önceki dingin, huzur dolu ve başta göz olmak üzere bütün hasselerden uzaklaştığı, kutsal ve ruhsal yaşamın var olduğu yer (orun) olarak düşünülmektedir. Gerçek hayatta kişi gözle gördüğü ve zahiri yaşantıya dayanan her türlü zihinsel aktiviteyi kaldırarak yani tüm bağlardan kurtularak Ṇirvāna'ya ulaşabilecektir (Düşgün 2011: 44).

Bu anlamda ikinci şiir parçası aydınlanmayı ve hakiki kurtuluşa (Ṇirvāna) erişebilme yolunu işaret etmektedir.

kaltı birök bar erser,
erdini, **sögüt** ne için,
belgürer anta üzüksüz mangilerning yėvegi, (AY Ayazlı VI/325).

"eğer cevher ve ağaç varsa orada niçin sürekli sevinç ortaya çıkar."

Bu şiirde öncelikle insanoğlu için daima önemli olmuş ağaç, ağaçlık mekânlaın rahatlatıcı etkisine bir gönderme yapılmıştır. Çünkü zahiri anlamda ağaçlık mekânlar başlangıçtan beri Uygurlar için önemli ve kutsal olmuştur. Günay'a göre (Günay, 2015: 56) başta Ötüken Yış "Ötüken Ormanı" gibi ormanlık mekânların kutsallığı Uygurların destanlarında da var olan ağaçtan türeme inancı ile de ilgili olmalıdır. Ancak Budizm etkisinde yazılmış bu şiir ağaç motifi ile aydınlanma ve Buddha'dan bahsetmekte ve hakiki bir rahatlama olan "kurtuluşu" kastetmektedir. Zira erdini "cevher" sözcüğü ile öğreti kastedilmekte, öğreti ve Buddha yan yana hakiki kurtuluşu temsil etmektedir.

iç tering kat bük tagta irteki söki aranyadanta
ėdiz tikim kayalıg basguklug erip idi tikisizte
imirt çogurt **sögüt** arasınta inçkekiye suv kıdıgında
ilinmeksizin dyan olurgulug ol anı teg orunlarta (ETŞ 8/8)

"İç-içe, derin, kıvrım kıvrım dağlarda, eski, kadîm manastırda, yüksek, dik kayalıkların ve dağ silsilelerinin, tam sessizliğinde, karanlık ve gölge veren ağaçların arasında, berrak suların kıyısında, hiçbir şeye (maddi) bağlanmadan dhyāna'ya (istiğrak) dalmalı işte öyle yerlerde!"

"Öyle yerlerde" isimli şiirden alınmış bu parçada insanların zihninde oluşturulmaya çalışılan bir mekân bulunmaktadır. Bu mekân da yine zahiri anlamda huzuru temsil etmektedir. Ancak Budizm penceresinden bakıldığında, duyu organları insanları yine bu dünyaya bağlayan ve kurtuluşa engel olan bağlardır. Düşgün'e göre "zihinde oluşmuş olan mekân insan ruhunun vücuda gelmeden önceki dingin, huzur dolu ve başta göz olmak üzere bütün hasselerden uzaklaştığı, kutsal ve ruhsal yaşamın var olduğu orun "yer" olarak düşünülmektedir." (Düşgün, 2011: 44). Zira güzellik de insanı bu dünyaya bağlayan bir

bağdır. Mekânın büyüsünün kişiyi cezbetmemesi için şiirin sonunda ilinmeksizin "bağlanmaksızın" uyarısı sezdirilmekte ve aydınlanmak için istiğrak tavsiye edilmektedir.

TAMU:

- **Niteliğine Göre Yaygın, Anlamına Göre Dini İmge**

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde cehennem hayat şekli için Sgd: Tamu, Skr: naraka sözcükleri kullanılmaktadır. Budist kozmoljisinde en büyük ıstırap dünyasından biri olarak isimlendirilen bu hayat şekli okuyucu ve dinleyiciler üzerinde belli bir duygu değerine sahiptir. Yaratılıştan beri insanoğlu üzerinde "korku" duygusunu uyandıran cehennem anlayışı, zihinde bir takım tasavvurları beraberinde getirmektedir. Kayaoğlu'na göre;

> "dinler tarihi incelendiğinde, ister ilahî bir kaynağa dayansın isterse mitolojik birtakım kabullere dayansın, hemen her dinde ve inançta insan tarafından bu dünyada yaptıklarının ölümden sonra bir karşılığının olduğu fikri görülecektir. İnsanın bu dünyada yaptığı her türlü davranış, dinler veya inaçlar tarafından iyi-kötü ve doğru- yanlış olarak değerlendirilmiş ve ölümden sonraki hayatta bir karşılığının olduğu fikri kabul görmüştür." (Kayaoğlu, 2014: 6).

Geleneksel Türk din inanışında başlangıçtan bu yana yer ve gök unsurları arasında yaşayan insanoğlu yer altını karanlık ve ceza mekânı olarak tanımlamıştır (Düşgün 2011: 39-40). Yer altı dünyasında yer alan, karanlık olarak tanımlanan ve genellikle her şeyin ters olduğu (suların ters aktığı, canlıların ters durdukları) bu diyar, Soothill tarafından "kesintisiz ıstırap cehennemi ve acılı şekilde ölüm ve işkence ile yeniden doğulan yer" olarak tanımlanmıştır (Soothill, 1937: 265). Eski Uygur Tükçesi şiir metinlerinde özel ismiyle bilinen ve Gakkai tarafından sekiz cehennemin en sıcak katı olarak tanımlanan Avici cehennemi, yedi kat demirlerle çevrili olan ve böylelikle sakinlerinin kaçışının imkansız kılındığı cehennemlerin kalesi olarak bilinmektedir. Istırabın kesintisiz olarak sunulduğu bu delik, yerin altında yirmi bin yojana derinliğinde yer almaktadır (Gakkai, 2002: Avici hell mad.) Budizm'deki cehennem[53] anlayışının, diğer dinlerin aksine ilahi bir yargılama yahut bir ceza neticesinde gidilen ve sonsuz şekilde kalınacak bir yer olmadığını, varlıkların bir önceki karmasının neticesinde doğduğu ve cezasını tamamladıktan sonra yeniden hayat bulduğu bir yaşam şekli olduğunu ifade eden Tokyürek Budizm'deki bu farklı inanışı ortaya koymaktadır (Tokyürek, 2011: 364) Her ne kadar en

53 Laut, J. Peter (1980). Buddhistische Höllenvorstellungen (unter Besonderer Berücksichtigung Alttürkischer Texte) Marburg/Lahn.

nihai bir ceza neticesinde ebediyen gidilmese de cehennem hayat şeklinde doğmak, yapılan yanlış amellerin bedeli olduğu için Budizm'deki anlayışı da diğer anlayışlardan farklı değildir.

tamu prit yılkıta ulatı

üç yavlak yolta tugmışlarıg

asurita tengrite

yalanguk ajunınta barmışlarıg

öçürtüngüz olarnıng

üküş törlüg emgeklerin

inçip uzatı aşayurlar

özin belgürmiş ènç mengig (AY Uçar V/57)

"Cehennemlik, aç ruh, hayvan, gibi [üç kötü] yolda doğmuş olanları *asura*, [tanrı], insan varlık biçimlerinde olanları（onların çok çeşitli ızdıraplarını söndürdünüz.) Böylece (onlar) kendiliğinden ortaya çıkan devamlı huzuru tadarlar."

Budizm'de var olan beş hayat şekli canlıların karmaları neticesinde bir sonraki hayatlarında hangi grupta olduklarını belirlemektedir. Buna göre cehennemde bulunan varlıklar bir önceki hayatlarında "günahkar" olmuş ve cehenneme sürülmüşlerdir. Metinde bahsedilen üç kötü yolda doğmak ile "cehennemlik olarak, aç ruh olarak ya da hayvan olarak" yaşamak kastedilmektedir. Bu yaşam tarzı canlıya ızdırap veren bir haldir. Canlının bu sürekli ıztıraptan kurtulması için ateş olarak düşünülen nızvanılardan "ihtiraslardan" kurtulması gerekmektedir. Bu sebeple metinde öçür- "söndürmek" eylemi kullanılmıştır. Bu sönme ise, sönme anlamına da gelen Ṇirvāna'ya yani ebedi huzur mekânına göterecek olan yegane harakettir. Yukarıdaki şiir parçası kişiyi cehenneme düşürecek ve onu cehennemden kurtaracak amelleri sunan pragmatik amaçla yazılmış bir parçadır. Genel hatları ile bakıldığında cehennemde doğmak da önceki yaşantıda kötü ameller gerektirdiği için cehennemin aslında bir ceza olduğunu söylemek mümkündür.

tügün nızvanılarka agukup
tüşgelir men una **tamuka**
tört kėrtü nomlug agatıg

tözüni taturgıl maytri (ETŞ 17/16).

“Bağlanma ihtirasıyla zehirlenip, cehenneme düşerim, dört hakiki (gerçek) öğreti çaresinin kökünü bana tattır Maytrı!”

Bu metinde de yine aynı şekilde cehenneme düşüren nızvanılar “ihtiraslar” Budizm’de kişiyi madde dünyasına bağlayan bağ olarak düşünülmüş ve tüm bunlar zehire benzetilmiştir. Budizm’deki esaas gaye kişiyi bağlarından kurtarmak ve gerçek özgürlük olarak algılanan Ṇirvāna’ya ulaştırmaktır. Metinde cehenneme düşme korkusu yaşayan canlılar geleceğin Buddha’sı Maytrı’dan bu konuda yardım istemektedirler. Bu yardım çağrısı kişilerdeki korku, heyecan, endişe duygularını ortaya çıkartmaktadır.

Manihaizm’de ise evrenin yaratılışından itibaren ışık ve karanlık, iyi ve kötü, yeryüzü ve yeraltı gibi birbirinden farklı öğelerin mücadelesine dayanan bir dualizm anlayışı görülmektedir. Buna göre yer altında bulunan şeytanlar karanlıklar ülkesininin kralı konumundadırlar. İlk insan olarak düşünülen Hormuz ise yeryüzünün Tanrısı konumunda ve şeytanın karşısında olan kişi pozisyonundadır. Tüm yaratılmışların üzerinde ise bilgisi, gücü ve parlaklığı ile Işık Tanrısı bulunmaktadır. Zeren’e göre Manihaizm’de, “inançlı bir kimsenin *iki yiltiz üç ödki nom* doğrultusunda, Tanrı’ya, peygamberlere, kitaplara, meleklere, hayır ve şerrin iki farklı dünya olarak ezelden beri var olduğuna ve hesap gününden sonra tekrar iki farklı dünya şeklinde ebediyen var olacağına iman etmesi gerekmektedir.” (Zeeren, 2015: 70). Buna göre Mani öğretisine uygun yaşamayanlar için her şeyin ters olarak bulunduğu, suların ters istikametten aktığı cehenneme, ters olarak düşmek söz konusu olacaktır. Cehennemle ilgili olarak Zeren, “evrenin oluşumundan önce Işık Ülkesi ile sınırı oluşturan kuzey yönü dışında sınırsız ve derin olduğunu ve sis, ateş, rüzgâr, zehir ve karanlık gibi beş elementten oluştuğunu belirtmiştir. Ayrıca içerisinde beş derin mağara ve beş zehirli kaynak da bulunmaktadır… Maniheist öğretiyi reddetmiş olan günahkâr öldüğünde, şeytanlar ona eziyet etmeye ve kötü şeyler göstermeye gelirler.” (Zeren, 2015: 85-91). Manihezim etkisinde yazılmış şiirlerde karanlık cehennemlerden ve oraya düşmüşleri karşılayacak şeytanlardan bahsedilmektedir. Eski Uygur Şiir metinlerinde Skr. “yek” ve Sgd. “şımnu” sözcükleriyle karşılanan şeytanlar ters, kıllı, kara kaşlı, kanlı gözlü, kara memeli ve boğazından duman çıkan yaratıklardır. Manihaizm etkisiyle yazılmış metinler genel olarak birçok din unsurunu bir arada bulunduran öğelere sahiptir. Bu Manihaizmin senkritik yapısı ile ilgilidir. Buna göre Manihaizm, Budizm, İran Dinleri, Hristiyanlık gibi dinlerin etkisinde gelişmiş ve bu dinlerden öğelerle bezenmiştir.

Rudholp'a göre "Mani dininde cehennem fikri olmadığı gibi yer altı dünyasında sorguya cekilme veya eziyet görme olgusunun da mevcut olmadığı düşünülmektedir. Bu imajın Hint dinlerine mensup cevrelerin, Müslümanlık inancının ve Yahudi Hıristiyanlarının inanclarının bir uzantısı olma olasılığı yüksek görünmektedir." (Akt. Düşgün 2011: 40). Karakaş'a göre bir önceki din ile yeni gelen dinin etkileşimi sonucunda yeni dini kavramlar ve yeni düşünceler ortaya çıkmıştır. Manihaizm'de görülen dünyanın sonu, cehennem, melek şeytan gibi kavramlar bu etkileşim neticesinde ortaya çıkmış terminolojilerdir (Karakaş, 2010: 62). Tokyürek, Budizm'de yer alan Avici Cehennemi'nin aynı isimle Manihaizm'de de bulunmasını Budizm'in Manihaizm'e etkisi olarak değerlendirmiştir (Tokyürek, 2012: 2902).

tüpinte olukma ölmeki bar.
tünerig **tamuka** tüşmeki bar
tümenlig yekler kelir tėyür
tumanlıg yekler ayar tėyür (ETŞ M.5/9)

"sonunda insanın yine şu ölmesi var, karanlık cehenneme düşmesi var; on binlerce şeytan gelir derler, dumanlı şeytanlar işini görür derler"

tardıç teg etözin kodur tėyür
tavarı turguru kalır tėyür
tetrü saçlıg kurtga yek kelir tėyür.
tolılıg bulıt teg tonkı kaşlıg tėyür. (ETŞ 17/17).

"Tardıç gibi vücudunu bırakır derler, malı mülkü arada kalır derler; ters, kıllı, ihtiyar dişi şeytan gelir derler, dolu bulutu gibi kara kaşlı derler.

….

Yukarıdaki şiirler incelendiğinde en son canlının başına ölüm hadisesinin geleceğini ve canlının ameline göre cehenneme düşebileceğinden bahsedilmektedir. Yeryüzünün aksine karanlık bir mekân olan cehennem, kişinin ters olarak düştüğü ve ters duran şeytan54lar tarafından karşılandığı bir mekândır. Burada terslik ve düzlük düalizminin verildiği de görülmektedir. Yani cehennem ters giden işler neticesinde düşülen bir mekân olmuştur.

54 Eski Uygur Türkçesi metinlerinde şeytanlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Yıldız, Hüseyin (2013). "Eski Uygur Türklerinde Şeytan Kavramı", Milli Folklor, Sayı 100.

Şeytanların nitelikleri açısından kaşları kara bulutlara benzetilen şeytan, yine karanlıklar ülkesinin baş temsilcisi konumundadır. Şeytanın dişi şeytan olarak gösterilmesi de senkretik bir din olan Manihaiz'min, Hinduizm ve Budizm etkisinde "dişiliğe" bakış imajı ile ilgili olmalıdır. Zira kadın, bu dinlerde şeytanla bir tutulmaktadır.[55]

tarazuk agsar kılınçı aytıg bolur
ėrinçü kılmış kılınçı ėşitig bolur
tetrü saçlıg kurtga yek kelipenin
tanmış üzütlerig tutupanın
tünerig tamuka tartar tėyür
töpüsing tongtaru tıkar tėyür
tamudaki yekler tutar tėyür (ETŞ M. 6/7).

"terazi yükselirse, yaptığı işlerden dolayı sorguya çekilir, yapmış olduğu kötülükleri dinlenir. Ters, kıllı ihtiyar şeytan gelip, inkarcı ruhları yakalayıp, karanlık cehenneme doğru götürür derler. Onları baş-aşağı oraya atar derler, cehennemdeki şeytanlar onları yakalar derler."

Yukarıdaki şiir metninde tarazuk "terazi" kavramının görülmesi hiç şüphesiz ki bu Manihaizm'in başka dinlerin etkisinde kaldığının göstergesidir. Düşgün, bunu Müslüman terminolojinin Manizheizm'e etkisi olarak yorumlamıştır (Düşgün, 2011: 40). Sorgulanma sonucunda kötü amellerinden dolayı cehenneme gidecek olan canlı, şeytanın da ön ayak olması ile cehenneme atılır ve burada şeytanlar tarafından kötü muameleler görür. Genel hatları ile bakıldığında cehennem anlayışının "ceza, korku, ızdırap" tasavvurlarını beraberinde getirdiği ve okuyucu ya da dinleyici üzerinde korku, heyecen, endişe duygularının oluşumuna neden olduğu düşünülmektedir. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde sorguya çekilme, cehenneme düşme ve en nihayetinde "cehennem" fikri yoğun bir imge ve duygu barındıran bir sözcük olmuştur.

ERDİNİ (Redni):

- **Niteliğine Göre Yaygın, Anlamına Göre Dini İmge**

Anlatılan bir bilginin akılda anlaşışır olabilmesi için kullanılan "somutlaştırma" tekniği dini anlatıların en çok başvurduğu yöntemlerden biridir. Soyut anlatılara dayanan

55 Ayrıntılı bilgi için bkz. Tokyürek, Hacer (2016). "Eski Uygur Budist Metinlerinde Şeytan, Yılan, Kadın İlişkisi", Türkiyat Mecmuası, c.26/1, s.301-310

ve anlaşılmayı zorlaştıran unsurlar bu teknik sayesinde kolaylıkla anlaşılabilir hale getirilebilir. Budist ve Manihaist çevrede yazılmış şiirlerde "ışık" imajının somutlaştırılmış hali olan ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinde sıklıkla karşılaşılan "cevher, mücevher" anlayışı bu imajın maddeye dönüşmüş halidir. Okuyucu ve dinleyicinin anlatılanı daha iyi anlaması ve anlatımı etkileyici kılma çabasıyla Eski Uygur Türkçesi şiirlerinde bu anlatım tekniği sıklıkla kullanılmıştır. Budizm ve Manihaizm "ışık" imajı bakımından karşılaştırıldığında, her iki inanç sisteminde bazı inançların temelinde ortaya çıktığı söylenebilir. Buna göre düalist bir yapıda olan Manihaizm, Düşgün'e göre yaratılışın temelinde tek bir kaynak olduğu inancına sahip olan Zurvanizm'den etkilenmiştir. Bu anlamda Manihaizm'de göre din ve yaratılış anlayışı açısından tek unsur manevi olan "ışık" tır (Düşgün, 2011: 35). İrani bir din olan ve yine Manihaizm'i etkilediği düşünülen Zerdüştlük (Mazdeizm) Işık'a göre ruh ve madde içindeki insan tabiatının anlaşılabilmesi için iyi ve kötünün mücadelesini dünyaya indirgemiş anlayıştır. Yaratıcılardan birinin Nur, diğerinin Zulmet olduğunun düşünen İslam kaynaklarda Mecusiler olarak geçen bu topluluk, hayır ve iyiliklerin Nur'dan geldiğine inanmaktadır (Işık 2004: 15-151). Manihaizm'den daha eski bir din olan ve M.Ö. 563'lere dayandığı düşünülen Budizm'deki ışık anlayışına bakıldığında "ışık" imajı kaynağının Hinduizm olmadığı görülecektir. Demirel'e göre Hinduizm'in ateş tanrısı olarak bilinen Agni, hayat veren ve yok eden Tanrı olarak bilinmektedir. Tanrı Agni cennetteki ışık, gökteki güneş ve yeryüzündeki ateşi temsil etmektedir (Demirel, 2013: 69). Ateşin ısısı ve ışığı güneşin ısı ve ışığına benzitildiği için kutsal kabul edilmektedir. Aynı zamanda ışık, karanlık ve cehaletin uzaklaştırılmasını temsil etmektedir (Akt. Öztürk: 2018: 75). Işık kaynakları her ne kadar kutsal kabul edilse de Hinduzim "ışık" kökenli bir din olmamıştır. Tanrı Agni ise onların yüzlerce tanrısından yalnızca biridir. Budizm'deki bu imaj muhtemelen bu dini diğer dinlerden ayıran "aydınlanma" çevresinde şekillenmiş önemli bir farktır. Yunusoğlu'na göre "Buddha'nın ilk önce kendisini "aydınlatmış" olması başlangıçta kendi çevresini ve daha sonra tüm Budist dünyasını "aydınlatmasına" imkân sağlamıştır. Böyle bir ideoloji temeli Budizm görüşünde, evrende karanlığı aydınlatan ne varsa, bunların hepsinin Buddha için bir model ve imaj olarak kullanılmasında etkili olmuş ve Buddha'nın ışıktan ibaret olması ana fikri merkeze yerleşmiştir." (Yunusoğlu, 2007: 156).

Budizm'de "ışık" imajı çerçevesinde şekillenmiş Buddha ve Dharmanın ışık olma imajı Buddhist metinlerde sıklıkla kullanılan metaforlardandır. Kelime anlamı "aydınlanmış olan" Buddha (Kaya, 1999: 13) aydınlanma bilgisi ile etrafına ışık saçma

vazifesini yüklenmiş kişi olarak bilinmektedir. Budizm inancının temelinde bulunan ve üç cevher olarak açıklanan Buddha, Dharmā ve Sangha'nın "ışık" imajı çevresinde mücevher olarak somutlaştırıldığı görülmektedir.

bizing tengrimiz edgüsi redni tėyür
bizing tengrimiz edgüsi redni tėyür
rednide yėg mening edgü tengriim alpım bekrekim
rednide yėg mening tengrim alpım bekrekim (ETŞ M.3/1)

"**bizim tanrımızın iyiliği cevherdir derler, bizim tanrımızın iyiliği cevherdir derler; cevherden daha üstün benim tanrım, yiğidim, kudretlim, cevherden daha üstün benim iyi tanrım, alpım kudretlim.**"

bilegüsiz yiti vajır tėyür
bilegüsiz yiti vajır tėyür
vajırda ötvi biliglim tüzünüm yarukum
vajırda ötvi biliglim bilgem yangam (ETŞ M.3/15).

"**elmas için bilenmeden keskin derler, elmas için bilenmeden keskin derler; elmastan daha keskin benim bilgilim, asilim, ışığım, elmastan daha keskin benim bilgilim, bilgem, filim.**"

Mani muhitine ait bu şiir parçasında Işık Tanrısı'ndan " tengrim, bilgem, yarukum (ışığım), bekrekim (güçlü-kuvvetlim) sözcükleri ile bahsedilmiştir. Karakaş Manihaizm'de yüce Işık Tanrısı'nın "nur, güç, uluhiyet ve bilgi" den oluşan dört temel özelliği taşıdığını belirtmiştir (Karakaş 2010: 36). Şiirde sıklıkla bu dört nitelik anılmıştır. Son mısrada yer alan yangam "filim" ifadesi ise Budizm'in Manihaizm'e etkisi olmalıdır. Zira Budizm'in mitolojik anlatılarında Śakyamuni Buddha'nın anne karnında beyaz bir fil şeklinde girdiği bilinmektedir. Bu şiir parçalarında dikkat çekici husus, redni (erdini) ve vajır (elmas) sözcüklerinin Tanrı ile bağdaştırılarak kullanılmış olmasıdır. Düşgün'e göre gezegenlerin kutsal sayılması dolayısı ile vajır (elmas) sözcüğü kullanıldığı düşünülse de (Düşgün, 2011: 41) bu benzetme ışığın somutlaştırılma hadisesi olmalıdır.

kaltı kişining bar erser,
erdini kamtsi evinte,
ne kergeki boltukda,

tapınça büter köngül ėyin, (AY Ayazlı VI/16).

“eğer herhangi bir insanın evinde mücevher kamtsı varsa istekleri gönlünce olur.”

Burada yer verilen bu Budist şiire göre insanın evi olarak anlatılan yer kişinin dünyasıdır. Yani dünya hayatı eve benzetilmiştir. Bir kimsenin dünyasında yani yaşamında cevher var ise (burada cevherden kasıt Buddha ya da Dharmā (öğreti) olmalıdır.) o kişi her türlü arzusunda erişecektir denilmektedir. Kişilerin mutluluğu yakalaması “aydınlanma”ya erişmeleri ile mümkün gözükmektedir. Aydınlanma ise Buddha yolundan hareket ya da onun öğretisine uymakla mümkün olacaktır. Bu yöneliş ise kişiyi sonsuz mutluluğa eriştirecektir. Erdini (redni) sözcüklerinin okuyucu ve dinleyici zihinde oluşturduğu tasavvurlar bu şekildedir.

TİGİN/ KAN:

- **Niteliğine Göre Yaygın, Anlamına Göre Dinî İmge**

Uygurlar, Buddha sözcüğünü kendi dillerine uyarlayarak çoğu zaman “burkan” söylemini tercih etmişlerdir. Onların Buddha anlayışı kan “hükümdar” sözcüğü ile yakından ilgilidir. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde kağan ve kağanlık mensuplarına yüklenmiş bazı sorumluluklar bulunmaktadır. Budist anlayış bu bakımdan Hint geleneği tesirinde gelişmiş olsa da bazı yönlerden birtakım değişiklikler barındırmaktadır. Eski geleneğin etkisi altında krala yüklenen “sadaka vermesi” yahut sadakanın en üst hali “kendini feda etmesi” anlayışı Budist metinlerinde varlığını sürdürmektedir. Kralların savaş yanlısı olmayıp barışçıl olması Budist geleneği eski geleneklerden ayıran en önemli özelliğidir. Budist anlatılarda rastlanan ve Budistlerin yaşantısına damga vurmuş olan Kral Aşoka[56] Ruben’e göre, Budist anlayışın yönetim ahlakını yansıtmaktadır. Hint geleneğinde savaşmak kahramanlık olarak algılanırken Budist yöneticiler daima barış yanlısı olmayı

56 Hindistan Maurya Hanedanlığının üçüncü yöneticisi ve aynı zamanda Hindistanı birleştiren ilk kraldır. Buddhist idelallere göre bir yönetim benimseyen Aşoka Budizme gireli yalnızca 2 yıl olmasına rağmen baskıcı bir yönetimle birçok kişiyi dindar hale getirmiştir. Daha sonra Dharma kurallarını zorla benimsetme yolundan vazgeçerek barışçıl bir yönetim yanlısı olmuş ve bu uğurda insanlar ve diğer canlılar için faydalı hizmetler sunmuştur (hayvan, insan hastaneleri, ticaret yolları, kervansaraylar, ağaç dikimi vb.) (Gakkai 2002 Askoka mad.) Budizm’in Hindistanda gelişmesi konusunda koyu bir Buddhist olan Aşoka’dan bahsetmek yerinde olur. Diktirdiği taş yazıt ve insanlık yararına yaptırdığı hizmetleri ile İmparator Aşoka Budizm’in yayılmasında en etkili isimlerden biridir (Kaya, 1999: 29). Budizm dininin ilk yöneticisi vasfı olan Aşoka, kendi yurdunda ve yurtdışında Budizm’i yaymış ve bu dine önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu sayede din, Çinden Mısıra, Makedonya, Arnavutluk, Libya gibi ülkelere yayılma imkânı bulmuştur (Sootill 1937: 683) Conze Budizm’in imparator Aşoka’nın koruyuculuğunda yayıldığını ve hatta birkaç dervişin tekelinde dışa kapalı bir örgüt olmaktan kurtulduğunu belirtmiştir (Conze, 2005: 13).

tercih etmişlerdir (Ruben 2004: 67). Berliner XIII -Texte 15'te karşılaşılan şiir metninde, Kral Aşoka ismi "sadaka" kavramı ile birlikte anılmaktadır. Soothill, çocukluğunda Buddha'ya avcunda toprak ve buğday sunan bir çocuk olan Aşoka'nın bir sonraki yaşamında Kral olarak mükâfatlandırıldığını belirmiştir (Soothill, 1937: 175). Yöneticiliği boyunca Budizm'e sayısız katkıda bulunan Aşoka verdiği hizmetler ile dine sadaka vermeye devam etmiş ve bu anlamda Aşoka adı "sadaka" sözcüğünü de çağrıştır olmuştur.

Kral denilince akla gelen adaletli olması, barış yanlı olması, cömert olması gibi niteliklerin en üst derecesi Budist anlatılarda görülmektedir. Budacı masallarda görülen ortak özelliklerden biri başkaları için kendilerini feda eden veya özverilerde bulunan insanların hemen hemen hepsinin kral yahut kraliyet ailesine mensup olmasıdır. Krallara bu misyonun yüklenmesini W. Ruben, eski bir Hint geleneğine ve mitolojisine dayandırmaktadır. Ülkesine 12 yıl hizmet ettikten sonra öldürülen krallar bir nevi ülkesine kurban edilmekteydi. İnsan kurban etmenin gelenek olduğu bu topraklarda özellikle can veren kişi, ne kadar acı çekmişse o derecede kutsal telakki edilirdi (Ruben, 2004: 64-65). Bu sebeple bu tür anlatılar Budist metinlerde yoğun şekilde yer almış ve şiir metinlerinde de kullanılmıştır. Altun Yaruk'ta yer alan anlatıya göre kendini aç bir parsa yem ederek Bodhisattva'lık seviyesine ulaşan Mahasattvi Tigin, bu hareketi ile Buddhacılığın yayılması için her türlü özveride bulunmuş ve bu uğurda canını feda etmiştir. Dine bu katkısıyla halkına örnek olan prens, halkın gözünde kutsal bir yere sahip olmuştur. Prensin kendini feda edişinin ardından annesinin yaşadığı duygular etkileyici bir anlatımla dile getirilmiştir.

avutın torpak buşılıg
aşoki **kan** ermez mü
antag ulug çog yalın
amtıka tegi èşidilür (BT XIII-15/49).

"Avucu toprak sadakalı Aşoka han değil midir? Böylesine büyük haşmet şimdiye kadar ancak duyulmuştur"

Budizm'de başta bulunan kralın cömert olması ve çevresine sadaka vermesi anlayışına gönderme yapılan şiir parçasında Aşoka'nın çocukluğunda verdiği sadaka hatırlatılmaktadır. Aşoka çocukluğunda verdiği sadaka neticesinde mükâfatlandırılmış ve ülkesine kral olmuştur. Onun verdiği sadaka öylesine çoktur ki Budizm'in yayılması konusunda verdiği mücadele de bu anlamda din sadakası durumundadır. Ayrıca

Buddha'nın ölümünden sonra Buddha'nın kalıntılarını ülkenin birçok tarafına dağıttırıp üstlerine stupalar inşa ettiren Aşoka, aynı zamanda Buddha'nın öğretilerinin yazıya geçirilmesinde de etkili olmuştur. Tüm bunlar onun din sadakası durumundadır. Metinde toprak sözcüğü aynı zamanda döneminde birçok fetihle topraklarını genişletme gayretinde olan Aşoka'nın Budist olduktan sonra dini inaçları gereği barışçıl yönetim anlayışına da bir gönderme olarak düşünülebilir. Ayrıca metinde yer alan "çog yalın" ifadesi temel anlamı "parlaklık" olsa da çeviriye haşmet olarak geçirilmiştir. Başta bulunan yöneticiye "ışık" imajının yüklenmesi hiç şüphesiz ki Budizm'in "aydınlanma" çevresinde geliştirdiği ve "ışık"a yüklediği anlamla ilgili olmalıdır.

bodisatav **tigin** etözin
kemişmişde tag kodı
anası katun balıkda
ordu içinte olurup
bėş yüz kızlar kuvragın
tegirmileyü kavşatip
aşayır erken birkerü
mengi ilinçü ır oyun
ötrü katun emigi tengizip
iidip ertingü
turur erken belingteg
ötrü akdı yürüng süt
tolp etözi çimileşdi
yingne sançmış osuglug
tikdi sançdı agrıdı
neng serilü umadı
togdı belingteg sėziki
oglanınga yıçanu
busuşlug okın ursukup
birtinip yüreki emgenti (AY KAYA X/180)

"Boddhisattva prens dağda vücudunu bırakıp kendini feda ettiğinde annesi hatun şehirde saray içinde oturup beş yüz kız topluluğu tarafından çevrilip, mutluluk içinde şarkı ve oyunlarla yemek yerken, memeleri şişip, toplanıp korku içinde bembeyaz

sütü aktı. Tüm vücudu iğne batıyormuşcasına ürperdi. Hiçbir şekilde sakinleşemedi. İçinde beliren korku ile oğlundan şüpheye düşerek dert oku ile vurulup kırılarak yüreği parçalandı."

Altun Yaruk X. Bölümde yer alan bu şiir parçasına göre Bodhisattva olan prensin kendini aydınlanmak uğruna feda edişini anlatmaktadır. Buna göre Aç Parslara kendini feda eden Bodhisattva bu hareketi ile Mahāyāna öğretisinin gereğini yerine getirmiştir. Budizm'de küçük taşıt olan "Hinayana" ve büyük taşıt olarak isimlendirilmiş "Mahāyāna" Budizmi bazı noktalar bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Elimizdeki metinler Mahāyāna Budizm'i çevresinde oluşturulmuş metinlerdir. Conze'ye göre Mahāyāna Budizmi'ne göre kişinin kendi aydınlanması yeterli değildir. Diğer mezheplerde aydınlanmış olan Arhantlar ve Pratyekabuddhalar bencilce sadece kendi aydınlanmalarını önemsemişler ve dünyanın diğer sorunlarına da duyarsız kalmışlardır. Bodhisatvvalar ise başkalarının aydınlanmasına vesile olmayı amaç edinmiş özverili kişiliklerdir (Conze: 2005: 64). Kendini hiç düşünmeden feda eden Mahasattvi bu hareketi ile halkına örnek olmuş ancak arkasında kalanlara derin bir üzüntü yaşatmıştır. Tigin/Han sözcüğünün okuyucu ve dinleyici zihninde buna benzer tasarımlar oluşturduğu bilinmektedir. Bilhassa eğer kağanlıktaki kişi kendini feda etmişse okuyucu ya da dinleyici üzerinde "üzüntü ve gurur" duygularını uyandırdığı düşünülmektedir.

YAGI: DÜŞMAN,

İG AGRIG: HASTALIK

- **Niteliğine Göre Yaygın, Anlamına Göre Dinî İmge**

Tarihleri boyunca savaşçı kimlikleri ile tanınmış Türkler, kabul ettikleri inançlar doğrultusunda kendilerini farklı bir yaşantı içerisinde bulmuşlardır. Zengin'e göre "Türklerin, Gök-Tanrı'dan aldıkları kut ve emir ile şekillenmiş karakterleri Uygurlar zamanında kabul edilen din ile değişmek zorunda kalmıştır." (Zengin, 2018:212). Küçük'e göre bağdaş kurup tefekkür etme fikrine dayalı olan Budizm, yerinde duramayan, tabiatla iç içe yaşamış, at binip kılıç kuşanmış ve bunun yanında et yeme ve kurban kesme alışkanlıkları olan Türkler için benimsenmesi zor olmuş bir dindir (Tümer Küçük, 2018: 197). Ayrıca Budizm'in savaşa karşı çıkıp barışçıl yöntemlerinin olması ve canlı öldürme konusunda sahip olduğu duyarlılık Türk yaşantısı için köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin Kral Aşoka

> "Budist olmadan önce, topraklarını genişletmek için giriştiği savaşlardan birinde, katliamlar içeren kanlı zaferlerden iğrenmeye, canlılara karşı acıma duymaya başlamıştır. Eşlerinden birinin telkini ile o, Buddist olduktan sonra hayatını, ülkeler fethetme yerine gönüller kazanmaya, düşmanla savaşma yerine nefsi ile savaşmaya adamıştır." (Tümer, Küçük 2018: 203).

Savaş yerine barışı ilke edinmiş bu dinde verilen edebi eserler, kişiyi dünyaya bağlayan bağlarla savaşmayı konu edinmiştir. Bu metinlere göre kişinin vereceği en büyük savaş kendi içindeki kötülükleri yok etme savaşıdır. Budizm'de nizvanı ya da kleśa "ihtiraslar" olarak anlatılan ve kişinin kurtuluşunu engelleyen bu unsurlar şiirde ig agrıg "hastalık" benzetmesi ile verilmiş okuyucu ya da dinleyici üzerinde bu yolla farklı imajlar yaratılmıştır. Hastalık nasıl ki bedenin düşmanı ise bu düşmandan kurtulma yolunun öğretiye uymak olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerine bakıldığında şiirlerin oldukça derin anlatımlara sahip olduğu görülmektedir. Şiirlerin anlamı zahiri dünyaya uysa da temelde anlatılmak istenen çoğu zaman derindeki mana olmuştur. Bu anlamda şiirlerde sözcükler üzerinden verilen ve zihinde oluşan tasarımlar çeşitli çağrışımları beraberinde getirmiştir. Yaşamları boyunca pekçok kez düşmanla mücadele etmek zorunda kalmış Türkler, bu kez de Budist inancı doğrultusunda kendi içlerindeki düşmanlarla mücadeleye girişmişlerdir. Şiirde yer alan ig agrıg "hastalık", yagı "düşman" sözcükleri okuyucu ve dinleyici üzerinde negatif bir duygulanma yaratmakta, yaratılan bu negatif duygunun karşılığında ise enç menig "huzur, mutluluk" ve kutrul- "kurtul-" sözcükleri inanırlara hatırlatılmakta ve vaad edilmektedir. Bu sözcükler de yine negatif duygu uyandıran sözcüklerin anlamını pekiştirmek ve etkisini arttırmak amacıyla kullanılmıştır.

bo nom erdini küçinde,

kamagun birgerü bolzunlar

küzetçilig ėnç mengig,

yene yeme bo kamag,

imerigme tınlıglar oglanı,

ig agrıgtın kutrulup,

yagısız yavlaksız bolzunlar, (AY Ayazlı VI/76)

“**Bu öğreti mücevheri (cevheri) sayesinde hepsi güvende ve huzurlu olsunlar ve ayrıca bu bütün insanoğlu hastalıktan kurtulup düşmansız olsun”**

Bu şiir parçasında kullanılan sözcükler okuyucu ve dinleyici üzerinde çeşitli tasarımların oluşmasına neden olmuştur. Buna göre hastalıklar vücuda zarar veren ve onu ölüme götüren unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Yani canlı olan vücudumuzun baş düşmanı ölüm, düşman olarak gösterilmiştir. Metnin derinliğine inildiğinde ise güven, mutluluk ve huzur öğreti cevherine bağlanmıştır. Demek ki hastalıktan kasıt öğretiye uymamaktan kaynaklanan dünya bağı olarak düşünülen nızvanı “ihtiraslar” olmalıdır. Hem hastalık hem de insanı ebedi mutluluk diyarı “Ṇirvāna”ya erişmekten alıkoyan bu sebeple de düşman olarak algılanan “ihtiraslar” kişinin en büyük düşmanı olarak anlatılmıştır.

altı kaçıglıg **yagılarım**
alıp iltkelir mini tamuka
anı üçün sizinge evirtim
algıl mini maytrı (ETŞ 17/14).

Düşmanım (olan) altı duyu organım, beni cehenneme sürükler, bu sebeple yönümü size çevirdim, alın beni Maytrı!”

Yine bu şiirde de altı duyu organının kişiyi cehenneme sürükleyen bir düşman olduğu ifade edilmektedir. Duyu organlarının düşman olarak algılanmasının nedeni göz, kulak, beden gibi organların temel işlevleri yanında kötüyü görme, kötüyü işitme, kötüyü düşünme, baştan çıkma vb. ihtiraslara kişiyi açık hale getirmesinden kaynaklanmaktadır. Her kişide bulunan bu oganlar kişinin baş düşmanı olarak düşünülmektedir. Zira kişiye dünya lezzetlerini gösteren, tattıran, hissettiren, işittiren bu organlardır. Bu düşmandan muhafaza olabilmek için şair geleceğin Buddha’sı olan Maytrı’dan yardım istemektedir. Buddha/Bodhisattva insanlara aydınlanma bilgisi ile yardım etmekte ve kişiyi dünya bağlarından kurtararak onları hakiki mutluluk olan Ṇirvāna’ya ulaştırmaktadır. Okuyucu ve dinleyicinin uyarıldığı bu şiirde altı duyu organına ilişkin tasarımlar yagı “düşman” imajı ile aktarılmaya çalışılmıştır.

yana yime men sılıg tigin
ig agrıg üze bastıkmak tıltagı
bu yitiken sudurnung yėgin adruk
ėşitip **igtin agrıgtın** ozayın

ajunlar sayu kız etözinte togmayın
tėp kut küsüş öritü tegindim (BT XIII 26/18).

“yine bir de ben Sılıg Tigin hastalıklara maruz kaldığım için, bu Yitiken Sutra’nın üstünlüğünü, seçkinliğini işitip, bu hastalıklardan kurtulayım ve hiçbir alemde kız olarak dünyaya gelmeyeyim diye, niyaz ve arzu ettim”

Buradaki şiirde bir sonraki yaşam şeklinden bahsedilmektedir. Bir sonraki yaşamında kız bedeninde dünyaya gelmek kişiye verilmiş bir ceza olarak düşünülmektedir. Zira kadın/kız bedeninde dünyaya gelmek bir önceki yaşantıda günahkâr olmakla mümkündür. Tokyürek’e göre “kadın bütün şeytani unsurların kaynağı olarak görülmektedir. Kadın bir kobradır ve zehriyle bütün erkekleri zehirler ve onların yanıp kavrulmalarına yol açarlar. Kadının gönlü asla inanmaz.” (Tokyürek, 2011: 384). Şiirde kadın vücudunda dünyaya gelmek ifadesi ile üstü kapalı şekilde günahkâr olma durumundan bahsedilmektedir. Bu duruma düşmemek yani günahkâr olmamak için ise *ig* agrıg “hastalık” olarak tanımlanan ihtiraslardan uzak durulması gerektiği vurgulanmaktadır. Hastalık her nasıl bedeni esir eden bir illetse ihtiraslar da kişiyi bu dünyaya bağlayan ve tutsak eden manevi bir hastalık olarak düşünülmektedir. Hastalıklardan uzak durma yolu ise Yitiken Sutra’da bahsedilen öğretilere uymakla mümkün olacaktır. Öğretilerin kılavuz olarak gösterildiği bu parçada “hastalık”, “düşman” gibi imajlar yoluyla okuyucu ve dinleyici üzerindeki etki arttırılmaya çalışılmıştır.

Tablo 7. Şiir metinlerinde yer alan belirli imge ve duygu değerlerine sahip sözcükler.

Tasarımlar	**Duygu değeri**	**1.Bölüm**	**2. Bölüm**	**Mani**
Şarır (Buddha’nın kalıntıları)	Saygı, kutsiyet Olumlu	7	-	
Ṇirvāna	huzur, mutluluk, olumlu	8	20	
Nom(lug) Tilgen	Olumlu	1	3	
Kün	Olumlu	11	8	
Ay	Olumlu	5	8	
Erdini	Olumlu	48	24	
Altun	Olumlu	24	10	
Emgek	Korku, endişe, olumsuz	36	27	

Tamu	Korku, Endişe Olumsuz	2	7	
Arjı (aziz)	Saygı Olumlu	4	3	
Kan	Saygı Olumlu	4	4	
Bodhisattva	Saygı, Merhamet, özveri Olumlu	16	10	
Sögüt	Kutsiyet, saygı Olumlu	5	4	
Dyan (meditasyon)	Rahatlık, huzur Olumlu	5	2	
Kök kalık	Sınırsızlık, bağsızlık Olumlu	2	6	
Yėlvi	Bağlama bağlı	2	-	
Tolun ay	Güzellik Olumlu	5	2	
İg agrıg	Endişe, huzursuzluk Olumsuz	7	1	
İg toga (hastalık)	Endişe, huzursuzluk Olumsuz	4	-	
Yagı	Korku, Olumsuz	4	6	
Erşi karşı (kavga, karışıklık)	Sıkıntı, huzursuzluk Olumsuz	1	-	
Tutuş keriş (kavga, gürültü)	Sıkıntı, huzursuzlu Olumsuz	-	1	
Yek	Korku, endişe Olumsuz	7	6	
Kuvrag (cemaat)	Olumlu	49	17	
Pratyikabut	Saygı Olumlu			
Dharāni	Olumlu	5	-	
Baçag (oruç)	Kutsiyet Olumlu	-	2	
Nom	Saygı, kutsiyet Olumlu			
Köngül	Bağlamına göre	95	45	

	değişebilir anlam			
Çeçek	Olumlu	10	7	
Tütsüg	Olumlu	1	-	
Tün	Bağlama göre değişebilir	4	6	
Çerig (ordu)	Bağlama göre değişebilir	2	1	
Utmak (zafer)	Olumlu	1	1	
Körklüg	Olumlu	1	2	
Yablak	Olumsuz	20	9	
Yuy kuş (tavus kuşu)	Olumlu	1	-	
Arslan	Olumlu	5	8	
Süngüş	Bağlama göre değişebilir	3	1	
Taluy	Bağlama göre olumlu/olumsuz duygu değeri	10	4	
Yula	Olumlu	1	6	
Lènhua	Olumlu	7	11	
Ezüg (yalan)	Olumsuz	6	1	
tev kür	Olumsuz	4	-	
Yel	Bağlama göre değişebilir	2	-	
Yagmur	Olumlu	5	4	
Kar	Bağlama göre değişebilir	3	3	
Aç (kıtlık)	Olumsuz	2	1	
Ordu (saray)	Olumlu	6	2	
Mün kadag	Olumsuz	4	-	
Ayıg	Olumsuz			
Yavız	Olumsuz			
Nom nomla-	Olumlu	5	3	
Vihara (vrahar)(manastır)	Olumlu	2	2	
Sengrem	Olumlu	2	-	
Arayadan (manastır)	Olumlu	-	3	
Buyan (sevap)	Olumlu	23	36	
Oot	Olumlu/olumsuz	12	2	
Ayıg kılınç (günah)	Olumsuz	9	11	
Yaz	Olumlu	4	2	
Yay	Olumlu	1	1	
Küz	Bağlama göre değişebilir	2	-	
Kış	Bağlama göre değişebilir	3	1	
Ot em	Olumlu	7	-	
Otaçı	Olumlu	7	1	

Süçig (tatlı)	Olumlu	2	-	
Ög (anne)	Olumlu	6	15	
Kang (baba)	Olumlu	10	19	
Toyın (rahip)	Olumlu	4	3	
Aç emgek (açlık)	Olumsuz	3	1	
Kan	Olumlu	4	-	
Ügüz	Olumlu	14	5	
Köl	Olumlu	-	1	
Bars	Olumlu	10	1	
Buşı	Olumlu	5	15	
Astup (stupa)	Kutsiyet, olumlu	2	-	
Otuz iki lakşan	Olumlu	1	-	
Sutra	Olumlu	6	7	
Bahşı	Olumlu	3	10	
Nizvanı	Olumsuz	5	17	
Saṃsāra	Olumsuz	6	5	
Arhant	Saygı Olumlu	6	2	
Kölüngü (taşıt)	Olumlu	2	5	
Tsuy (kabahat, suç) şınko kullanmamış	Olumsuz	-	4	
Yazuk (suç kabbahat)	Olumsuz	-	6	
Şamnanç (rahibe)	Olumlu	-	1	
Çantallar (cellatlar)	Çantallar (cellatlar)	-	1	
Özyaş (ömür)	Bağlama göre değişebilir	-	3	
İsig öz	Bağlama göre değişebilir	3	5	
Karanggu	Olumsuz	1	1	
Yaşın	Bağlama göre değişebilir	-	2	
Vajır	Olumlu	2	4	
Yılan	Olumsuz	1	2	
Akar suvluk	Olumlu	1	2	
Tag	Olumlu	25	12	
Luu	Bağlama göre değişebilir	4	2	
Suv Kelgeni (sel)	Olumlsuz	-	1	
Kıdıg	Bağlama göre değişebilir	1	6	

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerine tasarımlar/imajlar ve duygu değeri penceresinden bakıldığında tek başına sözcüklerin birçok işleve aynı anda sahip olduğu

görülmektedir. Tek bir sözcük, zihinde belirli tasarımlar oluşturabilmekte ve bu tasarımlara yönelik duygu değerleri geliştirmektedir. Metinler içinde bağlamlarına göre belirlenmiş duygu değerleri, şiirlerin okuyucu ve dinleyici üzerindeki amaç ve hedeflerine yönelik olarak işlev görmektedir. Bağlamlara göre değişebilen anlamlar ise her iki şekliyle sunulmuştur. Buna göre bazı sözcüklerin tasarımları ve uyandırdıkları duygu değerleri değişmekte bazıları ise daima sabit kalmaktadır. Örneğin metinlerin tamamında tamu "cehennem", yazuk "günah" imajları daima olumsuz bir algı ve duygu değerine sahipken, kıdıg "kıyı", taluy "okyanus" imajı bağlama göre olumlu ya da olumsuz tasarım ve duygu değerine sahip olabilmektedir. Kişilerin belirli imajları anlayabilmeleri ve buna yönelik duygu geliştirebilmeleri öncelikle onların donanımına bağlıdır. Her bir kişinin bir şiirden elde ettiği etki ve anlam kendi donanımına göre değişmektedir. Örneğin Budizm'den haberi olmayan bir kişi için lẻnhua "lotus" imajı sadece çiçek olarak kalacakken, Budist inanca sahip ya da Budizm'i bilen bir kişi için lotus çiçeği bir çiçekten çok daha fazla anlamı zihinde oluşturur. Yukarıdaki tabloda ele alınan sözcükler genelde bir benzetme ilgisi içinde bulunmayan, metinlerde müstakilen kullanılmış, ve imge değeri yüklenmiş sözcüklerdir. Benzetme ilgisi ile çeşitli çağrışımları olan sözcükler ayrıca metaforlar bölümünde incelendiği için bu bölümde, şiire tek başına yön verebilmiş sözcükler seçilmeye çalışılmıştır. Böylelikle tek bir sözcüğün okuru/dinleyiciyi çok farklı mecralara götürebileceğini ve şiiri bambaşka bir yöne çekebileceğini anlambilim tekniği ile gösterilmesi amaçlanmıştır. Seçilen sözcükler aynı zamanda olumlu (esenlikli) ve olumsuz (esenliksiz) duygu değerlerine de sahip olduğu için duygu bağlamında okuyucuyu yine etkisi altına alan, çok yönlü işlevlere sahip birimlerdir. Bu sebeple okuru ya da dinleyiciyi çeşitli duygu yüklemeleriyle şairin çekmek istediği yöne iletmişlerdir.

Yukarıdaki tablodan hareketle elde edilen verilere bakıldığında imaj ve duygu değeri dağılımlarının şiir yazılma gayelerine göre şekillenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre kafiyesiz şiirlerin bulunduğu Altun Yaruk'ta Kuvrag "cemaat" imajı 49 kez kullanılmışken kafiyeli şiirlerde 17 kez kullanıldığı görülmüştür. Aynı şekilde Şinko Seli, erdini (cevher: öğreti) sözcüğünü 48 kez kullanmışken II. bölüm şiirlerinde 24 kez kullanıldığı görülmüştür. *Sumeru Tag* sözcüğünün de kullanım sıklığı diğer bölüme oranla yarıdan fazla olduğu için bu bölümde kullanılan imgelerin daha çok temel bilgilere ve mitolojik kaynaklara dayandığını belirtmek yerinde olacaktır. Diğer taraftan daha sanatsal bir gaye ile yazılmış II. bölüm şiirlerinin merkezinde *tınlıg "canlı"* olduğu ve şiirlerin bu minvalde geliştiği, konu edindiği canlıların yaşantılarına, onların muhatap olduğu durumlara ve

hissiyatlarına göre şekillendiği gözlenmiştir. Buna göre kişilere ait olan Skr. *Tsuy* "günah" *ve yazuk "*kabahat, suç, günah*"* sözcükleri II. bölüm şiirlerinde 12 kez kullanılmakta iken, *mün kadag* "suç, kabahat, günah" sözcüğü ilk bölümde dört kez kullanılmıştır. Aynı şekilde kişilerin varacağı yer olan *tamu "*cehennem*" ve Ṇirvāna "*kurtuluş makamı*"* II. bölüm şiirlerinde I. Bölüm şiirlerine göre üç kattan fazla şekilde zikr edilmiştir İlk bölüm şiirleri ile ilgili temelde bir din tasavvuru söz konusu iken II. bölüm şiirlerinde canlılara yönelik imge ve duygu değeri yaratan sözcüklerin kullanıldığı belirgin şekilde tabloya yansımıştır.

1.7. Benzetmeler

"Benzetme gündelik dilde olduğu kadar, edebi dilde de sıklıkla başvurulan anlatımın etkisini güçlendiren, anlatılan olguları somutlaştıran bir söz sanatıdır." (Toklu 2003: 96). Aksan'a göre anlatımı güçlü ve canlı kılmak için kullanılan (Osm. *teşbih*, İng. *simile*) benzetme, bir nesne ya da eylemin özelliğini daha iyi anlatabilmek ve okuyucu-dinleyici üzerindeki etkiyi arttırabilmek amacıyla bir başka nesne ya da eylemden yararlanarak onu anımsatma yoluyla yapılan söz sanatıdır (Aksan, 2009: 61). Dilçin, aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan iki şeyden benzerlik bakımından güçsüz durumda olanın daha üstün durumda olana benzetilmesi olarak açıklamıştır (Dilçin, 1995: 405). Karaağaç, benzerlik ve benzemezlik ilişkisinin insan zihninin temel eksenlerinden bir olduğunu ve dil kullanırlarının dilde var olan birleşmeleri, aykırılaşmaları birleştirme ve ayırma yaratılışında olduğunu belirtmiştir (Karaağaç, 2013: 190). Çınar'a göre;

> "benzetmelere gerek günlük konuşmalarda gerekse yazılı metinlerde hemen her dilde başvurulur. Özellikle kalıplaşmış sözler (deyimler) olmak üzere, hem düz yazıda hem de şiir dilinde anlamı somutlaştırmak, sözü daha etkili hale getirmek amacıyla sıkça kullanılır. Kiraz gibi *kırmızılığı*, tilki gibi *kurnazlığı,* pınar gibi *berraklığı* ve *temizliği*, keçi gibi *inatçılığı,* karga gibi *bönlüğü*, aslan gibi *kuvvetliliği*… temsilde kullanılan benzetmelerdir. Ancak her benzetme sanat değeri taşımayabilir. İnsanda derin bir iz ve etki bırakan ve şahsi bir tasarrufu yansıtan benzetmeler sanat değeri açısından değerlendirilebilir." (Çınar, 2008:130)

Aksan'a göre "tıpkı aktarmalar gibi, anlatımı güçlendirici yönleriyle söz sanatı sayılan anlam olaylarından olan benzetmeler her ulusun yazın ve özellikle şiir dilinde çok yer verilen bir anlatım yoludur." (Aksan, 2009: 61). Eksiksiz bir benzetmede benzetmeye dahil olan dört öğeden bahsedilmektedir. "Taş gibi sert çörek*"* örneğinde benzetmeye konu olan nesne, varlık, benzeyen (çörek); kendisine benzetilen (taş), benzetme yönü (sertlik); benzetme ilgeci (gibi) şeklindedir. Benzetme öğelerinin dilde kısalmaları yeni bir anlam olayı olan aktarmaların oluşmasına sebep olmuştur. Aydın'a göre *cin gibi akıllı, şeytan gibi kurnaz, fitil gibi sarhoş, keçi gibi inatçı, arslan gibi cesur* örnekleri zamanla dilde anlatım kolaylığına uğrayarak kısalır ve *cin, şeytan, fitil, keçi, arslan* gibi aktarmalara dönüşebilirler (Aydın, 2014: 113). Uğur, bu konuyla ilgili benzetme öğelerinin sözün gücünü ve etkisini azalttığını bu anlamda yalın benzetmelerin daha etkili söz sanatları olduğunu belirtmiştir (Uğur, 2003: 53). Uğur'un anlamı etkileyici olarak düşündüğü bu husus ise Palmer'in de belirttiği gibi benzetmenin kendi formunun dışında verilmesi benzetme ve metaforun birbirine karıştırılmasına sebep olmaktadır. Palmer konuyla ilgili

benzetme ve metafor arasındaki karşıklığın benzetmelerin X Y ye benzer şeklinde yapılmadığından, yani kendi formunda verilmemesinden kaynaklandığını belirtmektedir (Palmer, 1986: 213).

Benzetme konusunun tanımından, türlerine ve nihayet metafor (eğretileme) ile farklılıklarına bakıldığında araştırmacılar arasında yorum çeşitliliğinin bulunduğu görülmektedir. Temelde Batı kaynaklı çalışmalardaki metafor yorumları ile klasik edebiyattaki benzetme ve istiare (eğretileme) yorumları birbirini tutmamış bu da yazında bazı karışıklıklara yol açmıştır.[57] Klasik edebiyatımızda (Osm. Teşbih) olarak anılan bu sanat kendi içinde türleri bulunan ve öğelerine göre çeşitli isimlendirmeler (*tam teşbih, pekiştirmeli teşbih, yalın teşbih* vb.) almış va aralarındaki fark belirtilmiştir. Klasik edebiyatta eğretileme (Osm. İstaire) benzetme türlerinden benzeyen ve benzetilenin olup olmamasına göre *açık* ve *kapalı İstiare* olarak isimlendirilmiştir. Benzetme konusunda yer alan en büyük kafa karışıklığının nedeni ise yalın teşbih (Osm. Teşbih-i beliğ) denilen benzetme ve benzetilenden oluşan bu türün, Batı kaynaklarında *metafor* olarak isimlendiriliyor olmasıdır. Klasik edebiyat kaynak kitaplarında verilen "Ahmet bir arslandır" örneği Batı kaynaklarında kaynak alan/hedef alan bakımından kurgulanmış bir metafordur. Benzetme ve metafor arasındaki ilişki birçok araştırıcı tarafından yorumlanmıştır. Karaağaç, benzetmelerin insan düşüncesi ve dil kullanımında büyük önem taşıdığını belirtmiştir. Özellikle edebi dil kullanımında büyük ölçüde yararlanılan benzetmelerin bir varlığı başka bir varlıkla anlatma yöntemi olan eğretilemenin de kaynağı olduğunu ve insan zihin yapısında benzerlik ve ayrılıkların, parça ve bütünlüklerin tüm birleşme ve ayrımların bir işleyiş ekseni olduğunu ve dillerin de bu eksen dâhilinde benzerlikler taşıdığını belirtmiştir (2013: 190). Wales'e göre Aristo'da bu yana benzetme ve metafor birbiri ile mukayese edilmektedir. Benzetmeye göre açık işaretleri (X Y gibidir den ziyade X Y dir) olmayan metafor benzetmeye göre çok daha dinamik bir yapı arz etmektedir (Wales, 2001: 358). Aksan'a göre;

> "anlambilim incelemelerinde benzetmeleri *eğretileme* ya da *deyim aktarması* (Yun. *Metaphore)* adı verilen söz sanatının ilk evresi, ilk aşaması olarak kabul edilmektedir. Bir insan için kullanılan *melek gibi* (iyi huylu), *keçi gibi inatçı, tilki gibi kurnaz, pişmiş kelle sırıtıyor* biçimindeki benzetmeler zamanla kısalıp yoğunlaşarak *melek, keçi, tilki, pişmiş kelle* biçimine dönüşmekle, birer deyim aktarması niteliği kazanmaktadır." (2013: 121).

57 Konuyla ilgili bkz. Benzer, Ahmet (2009). "Dilbilim Kaynaklarında Edebi Sanatların Kullanımı", *Turkish Studies*, Volume 4/8, Fall.

Benzer'in kavramlaştırılmasında sorun olduğunu düşündüğü kavramlardan bir tanesi de "eğretileme"dir. Buna göre;

> "*Eğretileme* (fr. *metaphore*, osm. *istiare*) her hangi bir şeyin ya da olayın karşılaştırılabileceği başka bir şeyden söz ederek betimlenmesine eğretileme denir. Aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan anlamlı ögelerden birini öbürünün yerine kullanma. Bu kullanımda karşılaştırma yapacak *gibi, -e benzer* türü kelimeler kullanılmaz. *Yaşamın ilkbaharı* sözünde, "gençlik" çağını belirten *ilkbahar* eğretileme ürünüdür. *Yanaklarındaki güller* deyiminden anlaşılan "gülümseme"dir. Eğretileme, kısaltılmış karşılaştırmadır ve dört türünden söz edilir:" (Benzer, 2009: 729-730).
>
> "a) Gerçek karşılaştırma: "Bu şarkıcının bülbül gibi coşkulu bir sesi vardır.".
>
> b) Benzerlik yönünü vermeden yapılan karşılaştırma: "Bu şarkıcı bülbül gibi şarkı söyler.
>
> c) Benzetme sözcüğünün kaldırılması ile yapılan karşılaştırma: "Bu şarkıcı bir bülbül" (*gibi* benzetme öğesi kaldırılmıştır.).
>
> ç) Bir nesneyi benzetme yönünü kullanarak adlandırma: "Bu bülbül" "şarkıcı" yerine.*"* Şekillerinde gösterilmiş ve tanımlanmıştır.

Türkçede ve başka dillerde benzetme, edatların dışında başka öğeler yardımı ile de yapılmaktadır. Altun, Türkiye Türkçesi ve lehçelerinde benzetme yapılarında genellikle bir bağlayıcıya ihtiyaç duyulduğunu ve bunun genellikle son çekim edatı ile yapıldığını ancak ismin eşitlik hali eki ve vasıta hal ekiyle ve bazı bağlayıcılar ile de benzetme yapılabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Standart Türkçede *benze-* fiilinin yanında *andır-, gibi görün-, çağrıştır-* vb. fiillerin de kullanılabildiğini belirtmiştir (Altun, 2012: 166). P. Pierini, İngilizcedeki benzetme türlerinin filler (*seem, look like, resemble vb*); sıfatlar (*similar to, the same as*); isimler (*a sort of, some kind of)*; edatlar (*like,as*) ve bağlaçlardan (*as if/though, as when*) gibi çeşitli şekillerde yapılabildiğini belirtmiştir (Pierini, 2007: 27-28).

Benzetmelerin Sınıflandırılması ve Türleri

1)Benzeyen-Benzetilen Arasındaki İlişki Açısından

Benzetmeler **benzeyen-benzetilen arasındaki ilişki açısından** ikiye ayrılmaktadır. Cruse birçok araştırmacının bu görüşte olduğunu ve benzer sınıflandırmayı yaptığını belirtmiştir (Cruse, 1986: 211).

Gerçekçi (nesnel-doğrudan) Benzetmeler: (İng. Realistic (objective- literary) Similes)

Birinci tip benzetmeler tercihe bağlı olmayan, iki nesne, kavram arasındaki benzerlik ilişkisinin denklik üzerine dayandığı yapılardır. Aynı, tıpkı vb. kelimelerle ifade edilen bu benzerlik ilişkisinde mecazi bir benzerlikten ziyade somut, gerçekçi ve pratik amaçlı bir benzetme mevcuttur (Altun 2012: 166). A. Ortony doğrudan benzetme türü için "encylopadias are like dictionaries" verdiği örneğinde birçok yönden sözlükler ve ansiklopediler arasında benzerlik bulunabileceğini belirterek aradaki ilişkiye uygun olarak doğrudan bir benzetme yapmıştır (Ortony, 2013: 347). Kıran'a göre nesne, öz, belirti ve özellik ilişkileri dikkate alınarak yapılan bu benzetme türü için "taşların ayna gibi parıldaması" örneği yerinde bir örnektir. Zira taşların parlayarak yansıtıcı bir özellik kazanması insanlar tarafından bilinen bir hadise olduğu için gerçeklik bildirmektedir (Kıran, 2006: 346). Ancak zaman içerisinde gerçeklik bildiren bazı benzetme yapıları kalıplaşarak mevcut günün şartlarına uyum sağlamayabilir bu tür benzetmeleri anlamsız ve büyük ölçüde değişmiş olarak nitelendiren Pierini dillerde bu örneklerin mevcut olduğunu belirtmiştir (Pierini, 2007:26).

Metaforik (öznel, doğrudan olmayan, eğretilemeli) Benzetmeler: (İng. Metaphorical (subjective- non literary) Similes)

İkinci tip bu benzetmeler varsayımsal olan ve kişiden kişiye değişebilen benzetmelerdir. Birinci tip benzetmelere göre daha bağımsız ve benzetmeyi yapanın hayal gücüne dayandığından edebi anlatımın öğesi olarak kabul görürler (Altun, 2012: 167). Ortony (encylopadias are like gold mines) ansiklopedileri altın madenine benzeten örneğini verdikten sonra ansiklopedi ve altın madeni arasında doğrudan bir ilişki olmaması nedeni ile doğrudan olmayan bir benzetme türü olarak kabul etmiştir (Ortony, 1993: 347). Z. Kıran birbirinden farklı öğelerin aynı anlam alanında birleştirilerek bir eğretileme kurmak sureti ile yapılan benzetme türü olarak kabul ettiği benzetmelere "gizli bir yılan gibi yuvalanmış içimde kader" örneğini verir. Buna göre soyut bir kavram somut bir nesneye benzetilerek eğretilmeli bir benzetme aracı kullanılmıştır (Kıran, 2006: 346-347). Walsh bu tür metaforik anlatımların edebi bir tarafı olması nedeniyle metinde daha çok ilgi çektiğini sübjektif anlatımların hayali anlatımları beraberinde getirmesiyle metnin bağımsız olduğunu beirtmiştir (Walsh, 1993: 322). Genel olarak bakıldığında bu tür benzetmelerin benzetmeyi yapan kişinin muhayyilesine dayanması, bu benzetmelerin varsayımsal, kişiden kişiye değişebilen yani farazi bir hal almasına neden olmuştur. Bu durum da metaforik benzetmenin sınırlarının kişisel kullanıma bağlı bulunduğu ve bu sebeple

belirlenemeyeceğini ortaya konulmuştur. Benzetmenin kişisel ölçekli olması onu edebi açıdan özgün ve farklı kılması nedeniyle dikkat çekici ve etkileyici bir anlatım unsuru olmasına neden olmuştur.

2) Özgünlük Açısından Benzetmeler

a) Kalıplaşmış benzetmeler

Kalıplaşmış benzetmeler tıpkı deyimler gibi değişmez bir yapıya sahiptir. Bu benzetme türünde benzeyenin neye benzetileceği ve hangi yönden benzetildiği genellikle bellidir. Burada benzetmeyi yapanın alışkanlıklarına bağlı bir sınırlandırma bulunmaktadır. *kiraz gibi* benzetmesinde dudakların, *elma gibi* benzetmesinde de yanakların akla gelmesi gibi bir kalıplaşma mevcuttur. Dil bilimde *anlam sınırlaması (*İng. *semantic restriction*) olarak adlandırılan bu ifade biçimi sayesinde benzetilenden söz edilmese de benzetme anlaşılacaktır. Kelimelerin kullanım alışkanlıklarından kaynaklanan bu duruma *varsayılan anlam (*İng. *presuppossed meaning*) denilmektedir (Ufuk 2015: 332-333). Gencan, bu tür benzetmelerin kamulaştığını yani herkesin olduğunu belirtmiştir. Ö*küz gibi bön, dağ gibi adam, su gibi para harcamak* vb. örneklerinin herkes tarafından anlaşılacağını ve kolayca akla gelebileceğini belirtmiştir (Gencan, 2001: 546).

b) Olağan Benzetmeler

Herhangi bir kalıplaşma bulunmamasına rağmen benzeyen, benzetilen ve benzetme yönü bakımından alışılmış bir benzerlik yaratan benzetme türüdür (Ufuk 2015: 335).

c) Orijinal Benzetmeler:

Benzetme öğeleri bakımından beklenmedik benzetme türüdür (Ufuk 2015: 335). Gencan bu tür benzetmeleri kişisel benzetme olarak değerlendirmekte ve bu benzetmelerin kullanıldıkları yerde kaldıklarını belirtmektedir (2001: 546).

d) Yaratıcı Benzetmeler:

Metafiziksel ve Ansiklopedik benzeteleri de içeren bu sınıflandırmada benzetme unsurları birbiriyle hiç alakası olmayan karşılaştırılamaz alanlardan seçilmektedir. Ansiklopedik benzetmelerde ise yazarların kendi birikimlerine dayanarak kendi bilgileri

ışığında bilinen, ünlü, şöhretli unsurları kullanarak yaptıkları benzetmelerdir (Ufuk 2015: 335-336).

1.7.1. Gerçekçi (Nesnel-Doğrudan) Benzetmeler: (İng. Realistic (Objective-Literary) Similes)

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde zamirlerle kurulan gerçekçi benzetmeler dışında doğrudan benzetme türüne rastlanamamıştır. Edebi bir tür olan şiirin anlatımlarını daha çok hayal ve imgelere dayandırması gerçekçi benzetmelerin kullanılmamasına neden olmuştur. Okuyucu ve dinleyicinin bir şiir metninden beklentisi günlük hayatta karşılaştığı gerçeklik ve nesnellikten onu bir derece uzaklaştırabilen çeşitli hayal ve düşüncelere sevk ederek lezzet uyandırmasıdır. Bu gibi nedenler şiir metninde zamirler dışında nesnel benzetmelerin kullanılmamasına neden olmuştur.

1.7.1.1. Zamirlerle Kurulan Benzetmeler

Benzetilenin zamir olduğu örneklerde, zamir yukarıda bahsedilen bir olay, kişi vs.nin yerine geçmektedir. Burada benzetilenin özellikle seçildiği, zamirle temsil edilen kişinin, nesnenin model olarak sunulduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple bu tip benzetmeler edebî/farazi benzetmelerden çok diğer gruba, gerçekçi benzetme sınıfına girmektedir.

mundag yangın kimler sizni kolulayu.
munılayu körgeli neng umasarm-a
munçakıa ömek üze kutrulurlar.
muna bu mat mungadınçıg edgüng erür. (ETŞ 15/54-57).

“bu şekilde her kim sizi düşünerek, görmeye hiçbir surette muktedir olamasa bile, onlar bu kadarcık düşünmekle dahi kurtulurlar; işte bu senin fevkalâde bir iyiliğindir.”

M.Ö 6. yyda yaşamış olan Buddha’nın hayatını kaybetmesiyle birlikte ondan geriye öğretileri kalmıştır. Canlılara bıraktığı öğretileri ile onları kurtuluşa ulaştırmayı hedefleyen Buddha, onların yanında olamasa da onlara tarif ettiği hakikat ve sekiz soylu gerçek ile onları kurtuluşa eriştirmeyi amaçlamıştır. Mahāyāna Budizm’inde canlılara yol gösterici Bodhisattvalar ve geleceğin Buddhası Maitreya bir şekilde onların hayatlarında olacaktır

ancak bir öncü olmasa da "öğretiler" inananların en büyük kurtarıcısı durumundadır. Zamirle kurulmuş "mundag yangın" benzetmesi doğrudan, gerçekçi benzetme örneğidir. Görmeden düşünme yoluyla kurtuluşu "mundag yangın" bu şekilde ifadesi ile anlatmakla bilgiyi özetlemiş olmakta ve anlatımı kuvvetlendirmektedir.

tört şloklug nom üze
tutçı öger men üzüksüz
tüş birip **munı teg** buyanı
tuşayın sizinge maytrı (ETŞ 17/1)

"**dört mısralı öğreti ile durmadan aralıksız (sizi) överim, böyle bir sevaba katkıda bulunup size kavuşmayı isterim Maiterya!**

Budistler için zikir önemli bir kavramdır. Budistler belirli sayılardaki zikirlerini tespih yardımı ile çekmekte ve dua tekerleği çevirerek kutsal kabul edilen iki ibadeti yerine getirmektedirler. Küçük'e göre Sandal ağacından, Bodhi ağacından ya da kemik parçalarından yapılmış tespihlerin Buddha ile bağlantı kurmada kutsal bir araç olduğu düşünülmektedir. Rahiplerin bileklerine doladıkları tespihler onların Buddha ile yakınlıklarına işaret etmektedir (Küçük, 2018: 36). Bunun yanında Budizm'de Dharani denilen ve okuyucuyu gizemli güçler tarafından koruduğuna inanılan, Buddha öğretilerini kalpte korumak ve sabitlemek amacıyla okunan zikirler bulunmaktadır (Gakkai 2002: dharani mad.). Soothill'in büyülü formül olarak açıkladığı (Soothill, 1937: 93) bu zikirler kişiyi dine yaklaştıran ve onu hertürlü kötülükten uzaklaştıran sözlerdir. Şiir metninde aralıksızca tekrarlanan bir övgüden bahsedilmektedir. Budist kişinin adını tekrarladığı, geleceğin Buddhası olan Maitreya'dır. Canlıları zor durumlardan kurtararak onları hakiki kurtuluşa eriştirmek için geleceği düşünülen Maitreya Budizm'in kurtuluş umududur. Maitreya'dan umutlanan ondan destek bekleyen ve gelmesi için zikir çeken Budist, bu şekilde sevaplarını arttırmakta ve kurtuluş ümidini tazelemektedir.

amtı neteg bu kök kalık nızvanı kılınçlar.
alku tınlıg alkınmasar apamu bolgınça.
ançulayu ok bizing yeme kut kolunçlarımız.
anı teg ok alkınmazun ançaka teginçe. (ETŞ 13/1)

“şimdi nasıl ki bu gökyüzü (gibi) ihtiras ve hareketler, bütün canlılar nasıl ebediyete kadar ortadan kalkmazsa yine onlar gibi bizim vaadlerimiz de o zamana kadar öylece yok olmasın.”

Budistlere göre dünya hayatı kişinin ızdırapla tanıştığı ve samsāra döngüsünü yaşadığı yerdir. Dünya hayatı olarak sınırlanan yer ise altta kara kıta ve üstte gökyüzü ile anlatılmaktadır. Gökyüzünün geniş, bağımsız, özgürlüğü anlatan yapısı ihtirasların da bir o kadar açık şekilde işlenebildiğini ve kişiyi günah amellere sevk edecek bir çok kleśanın varlığını anlatmak amacıyla olmalıdır. Bu ihtiraslar ebediyen var olacakları için şiir metninde Buddha’nın öğretilerinin de ona panzehir olarak var olması temenni edilmektedir.

1.7.2. Metaforik (Öznel, Doğrudan Olmayan, Eğretilemeli) Benzetmeler: (İng.Metaphorical (Subjective- Non Literary) Similes)

Kişilerin hayal gücüne göre şekillenen bu benzetme türü varsayımsal, farazi benzetmelerdir. Subjektif olan ve kişiden kişiye değişebilecek bu benzetme türünde benzetmeyi yapan kişi herhangi bir sınır olmaksızın özgürce bir şeyi bir şeye benzetebilir. Bu sebeple ortaya çıkan benzetmeler çoğunlukla ilgi çekici ve etkileyicidir. Edebi metinlerde sıklıkla kullanılan bu benzetme türü, Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde de yoğun şekilde kullanılmıştır. İnsanoğlunun temel algılarından olan benzerlik ve farklılıkları ayırt edebilme becerisi, benzetme sanatının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnsanın muhayyile gücünün de katkısıyla metaforik benzetmeler edebi metinlerin başvurduğu en temel sanatlardan biri olmuştur.

kıdıgsız ulug edgünüz
taluy ügüz teg keng tering
ulsuz tüpsüz edgülüg
edgü erdinilerin yügmek ol (AY VI/294)).

“Sınırsız ulu erdeminiz okyanus gibi geniş derin ve uçsuz bucaksız bir iyilik mücevheri yığınıdır”

Buddha’nın okyanus gibi geniş, derin ve erdemleri, ucu bucağı olmayan bir iyilik olarak aktarılmış bu iyilikler de mücevher yığınlarına benzetilmiştir. Denizlerin, okyanusların içinden çıkan çeşitli hazineler ve değerli mücevherler, Buddha’nın erdem ve

faziletlerini anlatmada somutlaştırcı öğeler olarak kullanılmıştır. Bu tür metaforik benzetmeler okuyucunun dikkatini çekmekte ve anlatımı daha etkili hale getirmektedir**.**

bo yėrtinçü yėr suvda
ondın sıngar yėr orunta
ulug yula yarukı teg
koptın sıngar yaratur siz (AY Çetin VII /293)

“Bu yeryüzünde, dünyada, her yeri büyük bir kandil gibi aydınlatırsınız.”

Budizm’de dünya karanlıktır. Samsāra döngüsü karanlıktır. Karanlık, canlıların dünyevi arzular ile kötü ameller işlemesi ve aydınlanamayıp cehalette kalmasıdır. Aydınlık ise Buddha’dır, öğretidir. Manihaizm’den de etkilenen Eski Uygur Türkçesi şiir metinleri karanlık ve aydınlık düalizminden yoğun şekilde bahsetmektedir. Kötü olan her şey karanlık ile temsil edilirken, tüm iyilikler aydınlık taraftadır. Aydınlanma, ışık, parlama, parıltı türünden pek çok sözcüğün kullanıldığı şiir metinleri, kişilerin aydınlanarak ebedi kurtuluşa varmaları noktasında kılavuzluk yapmaktadır. Edebi bir tür olan şiir, aydınlanma yolunda metaforik öğeler yardımı ile okuyucu ve dinleyici üzerinde etki uyandırmakta ve ilettiği metnin akılda kalmasını sağlamaktadır. Karanlık dünyada bir meşaleye benzetilen Buddha, dünyayı aydınlatacak kurtuluşu sağlayacak kurtuluş umudu olarak gösterilmiştir. Yunusoğlu’na göre dünyanın meşalesi olan Buddha, meşale gibi önden giderek arkadan gelenlere yol gösterip onlara öncülük etmiştir (Yunusoğlu, 2016: 115).

çiçe egsüksüz küsüş kanturur.
çıntamanı teg berkin bulgulug.
çimsiz silvisiz münsüz kadagsız.
çınlayu udumbar alp tapışgulug.
çıgsız ülgüsüz edgü nomlarlıg.
çıbıkı budıkı yapa yadılmış.
çınju nom tözinte uz ornaşıglıg.
çın sala sögütke yükünürmen. (ETŞ 10/280).

“eksiksiz tüm arzuları tatmin eden, güçlükle bulunan, kusursuz ve eksiksiz Çintāmani gibi, gerçek udumbara çiçeği gibi güç elde edilen öğretiler ölçülüp hesaplanamaz. İyi öğretilerin dalları ve budakları gibi her yere yayılıp, gerçek öğreti köküyle iyice köklenmiş hakiki sala ağacına secde ederim.”

Çeşitli imge ve metaforlarla dolu olan bu şiirde pekçok benzetme bulunmaktadır. ilk metaforik benzetme Çintamani mücevheriyle ilgilidir. Soothill tarafından müthiş bir mücevher, filozofun taşı, her dileğe cevap verebilecek tılsımlı inci, denizin büyük ejderha kralından, büyük başlı bir balıktan ya da Buddha'nın kalıntılarından oluştuğu düşünülen cevherdir (Soothill, 1937: 211). Şiirde öğretiler güçlükle bulunan Çintamani mücevheri ve Udumbara çiçeğine benzetilmiştir. Soothill Buddha'yı sembolie eden Udumbara çiçeğinin 3000 yılda bir çiçeklenen bir bitki olduğunu belirtmiştir (Soothill, 1937: 61,489). Şiir metninde öğretilerin çok eşsiz ve değerli olduğu çeşitli somut benzetmelerle anlatılmaya çalışılmıştır. Şiirde ayrıca sağlam kökleri olan Sala ağacına benzetilen Buddha ve dal ve budaklara benzetilen öğretiler öznel, doğrudan olmayan, eğretilemeli bir şekilde ifade edilmiştir. Yunusoğlu, dal ve budaklarını etrafa saçan Sala ağacının Buddha'ya benzetilmesinin metaforik olarak Budizm'in yayılmasındaki Buddha'nın rolüne bir gönderme olarak değerlendirilebilceğini belirtmiştir (Yunusoğlu, 2016: 196). Şair şiir metninde özgürce benzetmelerde bulunmuş ve metnin somut göstergelerle daha iyi anlaşılmasını amaçlamıştır.

1.7.2.1. Özgünlük Açısından Benzetmeler

Kalıplaşmış benzetmeler

Kalıplaşmış benzetmeler tıpkı deyimler gibi değişmez bir yapıya sahiptir. Bu benzetme türünde benzeyenin neye benzetileceği ve hangi yönden benzetildiği genellikle bellidir. Burada benzetmeyi yapanın alışkanlıklarına bağlı bir sınırlandırma bulunmaktadır. *kiraz gibi* benzetmesinde dudakların, *elma gibi* benzetmesinde de yanakların akla gelmesi gibi bir kalıplaşma mevcuttur. Dil bilimde *anlam sınırlaması (*İng. *semantic restriction*) olarak adlandırılan bu ifade biçimi sayesinde benzetilenden söz edilmese de benzetme anlaşılacaktır. Kelimelerin kullanım alışkanlıklarından kaynaklanan bu duruma *varsayılan anlam (*İng. *presuppossed meaning*) denilmektedir (Ufuk 2015: 332-333).

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde kullanım sıklığı bakımından bazı benzetmelerin kalıplaşma eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Zira "dolun ay"ın yüze benzetilmesi hala kullanılan bir benzetme türüdür. Aynı şekilde ellerin ve kolların iki yanda salınması o dönemin coğrafi şartlarında yetişen "sala ağacının" salınmasına benzetilmiş ve sala ağacı kalıplaşmış bir benzetme öğesi olarak kullanılmıştır. Diğer bir

şiir parçasında kalıplaşma gösteren benzetme unsuru ise "aslan gibi kükreme" özelliğidir. Budanın sesi genellikle arslan kükreyişine benzetilmiş ve benzetme unsurları arasında yerini almıştır.

küsüşüm ol tokılıg ,,
tolun ay teg yüüzlüge ,,
amtı manga nomlasun ,,
altun yaruklug nom erdinig ,, (AY Uçar IX/ 85)

"Ey mükemmel, dolun ay gibi yüze sahip olan! Niyâzım odur ki şimdi [sen] bana altın parıltılı *dharma* hazinesini (Altun Yaruk'u) vaazda bulunasın!"

Işığın aydınlatma etkisi Budizm'de sıklıkla kullanılmış imajlardan biridir. Budizm'e göre canlılar zahmetlerle dolu dünya yaşantısına mahkumdur. Dünya bu anlamda karanlık olarak tasavvur edilmektedir. Karanlığı bilgisi ile yok edip canlıları aydınlığa yani Ṇirvāna'ya ulaştıracak olan ışık, Buddha'dır. Buddha'nın yanında ışık, Dharma'dır. Buddha ve onun öğretilerine uyanlar cehaletten kurularak aydınlanır ve kurtuluşa ererler. Yunusoğlu, Buddha'nın Ay'a benzetilme metaforunun sıklıkla kullanıldığını bu anlamda gece gökyüzünde parıldayan Ay'ın Buddha'ya benztildiğini belirtmiştir (Yunusoğlu, 2016: 112). Buddha fikirleri ve düşünceleri ile karanlığa bürünmüş bu dünyayı aydınlatan Ay'a benzetilmiştir. Buddha otuz iki lakṣanada belirtildiği üzere Buddha'nın iyice işlenmiş altı müstevi altın benzeri cildi vardır (Barutçu, 1992: 15) Onun cildi zaten parlamakta ve ışık saçmaktadır. Bu sebeple ay benzetmesi de onun altın ışıklı cildine bir gönderme olarak düşünülmektedir. Işık imajı yalnızca Budizm'de değil Manihaizm'de de en önemli inanç unsurudur. Dualist bir anlayışta olan Manihaizm'e göre dünya aydınlık ve karanlığın, iyi ve kötünün mücadelesi üzerine yaratılmıştır. Zeren'e göre Manihaizm'in Budistler üzerinde etkili olabilmesi için Buddha evreni aydınlatan ve Mani'den önce gelmiş bir peygamber olarak gösterilmiştir (Zeren, 2015: 790). Metinde Dharma yani öğreti "altın ışıklı hazine cevheri" olarak ifade edilmiştir. Burada öğreti hazineye benzetilmiş ve hazine metaforu üzerinden verilmiştir. Dünyada kişiyi refah ve huzura eriştireceği düşünülen hazine, Budist düşüncede öğretidir zira kişiyi huzur ve mutluluğa eriştirecek en büyük zenginlik öğreti bilgisidir. Buddha ve öğretinin yine "ışık" imajı üzerinden verilmesi her ikisinin de kurtuluş yoluna götüren üç erdini "üç cevher"den ikisi olmasıyla ilgili olmalıdır. Buddha'nın yüzünün Ay'a benzetilmiş olması kalıplaşmış bir benzetme

örneğidir, bu kalıp ifade birçok dinde ve kültürde kullanılagelmiş kutsal kişilerin ve sevgililerin benzetmelerinde sıklıkla başvurulan benzetme unsurudur.

tiz tilgenin bürtdeçi
uzun körkle ėliglig
ėki ıduk kollarıngız ol
ançulayu tokılıg *salınurlar*
sala sögüt butıkı teg (AY Uçar IX/77)

"Diz kapağı ile temas eden uzun güzel elli, kutsal iki kolunuz vardır. [Öylece *sāla* ağacı dalı gibi güzelce salınıyorlar."

Ağaç gibi salınmak kalıplaşmış bir benzetme türüdür. Kültür ve coğrafi şartlar etkisiyle o dönemde sala ağacı el ve kolların yanlarda duruşunu anlatmak amacıyla benzetme öğesi olarak kullanılmıştır. Eliade, ağacın, "dünya direğini ve insanlığın beşiğini, kozmik yenilenmeyi, ayın safhalarını dünyanın merkezini ve dünyadan cennete ulaştıran yolu " sembolize ettiğini belirtmektedir. (Eliade 2019: 204). Yunusoğlu ise Budist Uygur metinlerinde bitkilerle ilgili metaforların sıklıkla kullanıldığını, kökü sağlam olan ve dalları ile etrafa yayılmış olan Sala ağacının Buddha'ya benzetildiğini belirtmiştir. Kökü sağlam bir ağacın etrafını sarıp kapatarak dal ve budaklarını, yapraklarını çevreye salması Budizm'in yayılmasında Buddha'nın katkısı olarak düşünülmektedir (Yunusoğlu, 2016: 196). Gakkai, Hindistan ve Nepal çevresinde yetişen ve boyu otuz metreyi geçen ve açık sarıçiçekleri olan bir ağaç türüdür. Bu ağacın kerestesi sağlamlığı nedeniyle Hindistan'da oldukça değerlidir. Reçinesi dini rütüellerde kullanılan ağaç ayrıca yüzey kaplamalrında kullanılmaktadır (Gakkai, 2002: Sal tree mad.) Bu ağacın yukarıdaki şiir metninde uzun ve güzel elleri olan Buddha'nın kollarının salınışı, güçlü ve sağlam olan Sala ağacının dallarının yavaş yavaş kıpırdayışına benzetilmiş böylelikle *"Buddha ağaçtır"* metaforundan faydalanılmıştır. Barutçu'nun da belirttiği gibi, Buddha'nın kollarının uzun oluşu ve diz kapaklarına değmesi ayrıca onun otuz iki alametinden biridir (Barutçu, 1992: 15). Kutsal kişilerin ellerinin kollarının, bacaklarının hareketlerinin ağaca benzetilmesi geçmişte kullanılmış hala da kullanılan kalıplaşmış bir benzetme öğesidir. Divan Edebiyatında sevgilinin yürüyüşünün *salınan bir selviye* benzetilmesi bu ifadenin kalıp şekilde kültürden kültüre, çağdan çağa aktarıldığını göstermektedir. Kalıplaşmış ifadelerin bu anlamda metinlerarasılık yöntemini öne çıkartan, insanoğlunun hafızasında bulunan ya

da metinler aracılığı ile aktarımı sağlanan birikimi yansıtan unsurlar olduğunu söylemek mümkündür.

süzük yaruk yme etingkiri ..
yangkulug körkle ününgüz ol ..
arslan hanı kükremiş teg tolp yertinçüte tigilig ..
sekiz törlüg adrukka ..
tükelligi üze yaraglıg ..
kalavıngnıngta ulatı ..
kövşek ünlerte yėgetmiş .. (AY Uçar X/552).

"Saf ışığınıza ilâveten, sesiniz arslanlar hanının bütün yeryüzünde kükreyip ortaya çıkan sedâsı misâli gür, sedâlı ve muhteşemdir, Sesiniz sekiz türlü mükemmeliyet ile tamamen donanmış ve sekiz mükemmeliyetle uyumlu olup *kalaviṅka* kuşunun sesinden yani yumuşak seslerden daha üstün bir sestir."

Buddha'yı diğer canlılardan ayıran otuz iki alamet (iz) bulunmaktadır. Yukarıda sesi aslana benzetilmiş olan Buddha otuz iki alametine göre, belinden yukarısının yapısı ve çenesinin genişliği bakımından aslana benzetilmiştir. Edebi metinlerin özellikle metaforik benzetmeler bakımından özgür ve bağımsız olmaları, edebi eserin yazar ya da şairin muhayyilesine göre şekil almasına neden olmuştur. Şair Buddha'nın sesini aslan kükreyişine benzetmiştir. Buddha'nın alameterinde sesi Brahman'ın sesine benzetilmiştir (Barutçu, 1992: 15). Brahmanın sesi saf ve on yöne yani dünyanın her yerine ulaşabilecek gürlükte, insanları memnun eden, onların kalplerine dokunabilen ve saygı uyandırabilen bir ses tonudur (Gakkai, 2002: pure and far reaching voice mad.) canlıları etkileyebilme gücü olan bu nitelik saflık kavramı ile ifade edilmişir. Şiir metni bu sebeple "saf ışığınıza ilaveten" gibi bir cümle ile başlamış sesin saflığına da gönderme yapmıştır. Sesinin saflığı ve gürlüğüne ilaveten bu sesin sekiz türlü mükemmeliyet ile donandığı ve kalavnika kuşunun sesine benzetildiği de belirtilmiştir. Budist metinlerde tespit edilen "*sekiz törlüg adruk*" ifadesi bir şeyin en üstün halini anlatmak için kullanılan bir ifadedir. Metinlerden hareketle bu ifadenin en iyi şekilde donanmış, eksiksiz, kusursuz hali ifade ettiği görülmektedir (Tokyürek 2011: 300, 336). Buddha'nın sesi ayrıca Kalavinka Kuşunun sesine benzetilmiştir. Gakkai'ye göre bu kuş, diğer kuşlardan çok daha güzel bir sese ve ötüş melodisine sahiptir. Kabuğundan ayrılmadan güzel melodilerle ötmeye başlayan kuşun Himalaya Dağlarında ya da cennet olarak tanımlanan Amida'da yaşadığı

düşünülmektedir. Bu nedenle bu kuşun ötüşü Buddha'nın sesi için kullanılan bir metafor olmuştur (Gakkai, 2002: Kalavinka mad.). Gerçekte sesi Brahma'ya benzeyen Buddha, metinlerde arslan kükreyişli ya da kalavnika kuşu ötüşlü olarak gösterilmiştir. Bunun nedeni hiç şüphesiz ki okuyucu ve dinleyicide somut bir etki uyandırma gayretidir. Dinin somutlaştırılma ihtiyacı edebi eserlerde benzetmelerin insanların tanıdığı ve bildiği kalıp benzetmelerden seçilmesine neden olmuş ve gerçek hayatta Brahma ve Buddha'yı göremeyecek duyamayacak kişilerin zihninde somut bir şema oluşturulmaya çalışılmıştır.

Olağan Benzetmeler

Herhangi bir kalıplaşma bulunmamasına rağmen benzeyen, benzetilen ve benzetme yönü bakımından alışılmış bir benzerlik yaratan benzetme türüdür (Ufuk 2015: 335).

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde karşımıza çıkan lėnhua benzetmeleri herhangi bir kalıplaşma bildirmese de benzetmeler içerisinde özel bir yere sahiptir. Zira lėnhualar yetişme şartları bakımından Budist yaşantı ile bağdaştırılmakta bu anlamda da ayrıcalık kazanmaktadır. Bu çiçeğin rengi, duruşu, genişliği, biçimi, saflığı birçok benzetmenin temel ögesi olmuştur.

kėrtü edgülüg edremin
ertingü kutlug erür siz
ince kaltı arıg turug
lėnhua çeçek turur teg (AYÇetin VII/361).

"Gerçek iyilik erdeminizle çok kutlusunuz. Nilüfer çiçeğinin duruşu gibi saf ve temizsiniz."

Budizm'de özel bir yere sahip olan lotus "nilüfer" çiçeği Lotus Sutra, Lotus School gibi kavramlara ad olmasının dışında sıklıkla karşılaşılan benzetme öğesidir. Çiçeğin Buddha ve Budist yaşantı ile gösterdiği benzerlikler, edebi metinlerde sıklıkla kullanılan bir unsur olmasına neden olmuştur. Soothill tarafından "eşsiz, çok kıymetli sedefli" bir bitki olarak tanımlanan (Soothill, 1937: 88) çiçek, koyu renkli sularda ve çamur içerisinde yetişen ve tertemiz pırıl pırıl yapraklara sahip olan yerel bir bitkidir. Çincesi lin-hua olan çiçeğin en önemli niteliği üzerine bir kir ya da toz bulaştığında kendini temizleyebilme becerisine sahip olmasıdır. Çiçeğin bu özellikleri tüm kirlerden arınmış, saf ve temiz olan Buddha ile bağdaştırılmış ve benzetmelerde kullanılmıştır. Bitkinin köklerinin çamurda

olmasına rağmen çiçeğinin tertemiz oluşu, çamur âlemi olarak düşünülen Samsāradan kurtulmuş olan Buddha'yı temsil etmektedir. Bu güçlü benzerlik lotus çiçeğinin edebi metinlerde olağan bir benzetme olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Yunusoğlu'na göre Budizm'de kültürel bir model olan nilüfer çiçeği Budizm'in yaşandığı coğrafyada yetien özel bir bitkidir. Bu yanıyla yerel bir karakter gösteren bitki, Buddha ve Budist yaşantı ile olan benzerliği ile de Budist toplum tarafından iyice benimsenmesine neden olmuştur (2016: 97-98). Şiir metninde iyilik erdemlerinden dolayı yüceltilen Buddha, saf ve temizlik bakımından Nilüfer çiçeğine benzetilmiştir.

taluy ügüz teg atlıg
tanglançıg uygur ilimz-e
taglar hanı teg adruklug
taglar hanı teg agırlıg
tavçang basuruglug hanımız-a (BT XIII 39/17).

"Ey deryalarca ünlü Şaşılası Uygur hakanımız! ey dağlar hanı gibi seçkin, (ve) dağlar hanı gibi saygıdeğer Tavçang mesnetli Han'ımız!"

Şiir metninde yer alan *taluy ügüz teg "okynus gibi"* ve taglar hanı teg "dağlar hanı gibi" benzetmeleri olağan benzetme türüne girmektedir. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde sıklıkla karşılaşılan bu benzetme türü Budist Uygurların zevklerini, dünya görüşlerini, kültürlerel değerlerini yansıtan önemli bir göstergedir. Deniz ve okyanus benzetmesi Yunusoğlu'na göre Buddha'nın engin ve sınırsız hikmetini anlatan bu hikmetin derinliği ve büyüklüğü ile benzerlik gösteren özelliklerinden dolayı olmaldır. Bu büyük engin deniz türlü hazineleri içermesi bakımından insanoğlunun daima ilgisini çekmiş ve onun ayrıca değerli görülmesine neden olmuştur. Budizm'de Buddha'nın deniz ile bağdaştırılmasının bir diğer nedeni ise Hint kültüründe bulunan kast sistemini reddederek birleştirici bir anlayış getiren Buddha tüm nehirlerin büyük bir denize dökülmesi gibi canlıları ortak ve eşit bir ortamda birleştirmiştir (Yunusoğlu, 2016: 106-107). Pekçok kişi tarafından geçim kaynağı olarak da görülen, bir hazine olarak algılanan, büyüklüğü ve derinliği ile insanları büyüleyen deniz, Budist yaşantıda Buddha ile benzerlikler göstermekte ve bu yönüyle de edebi metinlere yansımaktadır. Uygurlar, Buddha sözcüğünü kendi dillerine uyarlayarak çoğu zaman "burkan" söylemini tercih etmişlerdir. Onların Buddha anlayışı kan "hükümdar" sözcüğü ile yakından ilgilidir. Bu anlamda şiir metninde bir Uygur Hakanınından bahsedilmektedir. Tekin, Arslan Han adındaki bu hükümdar ve

devletinin övüldüğü manzumenin Arslan Hanın yiğitliklerinden bahsettiğini belirtmektedir (Tekin, 1986: 32). Hint inancında yer alan "bir kral nasılsa dünyanın düzeni de öyledir" düşüncesi krallara çok büyük bir mesuliyet yüklemiş kralların inançları, dine hizmetleri tüm halka mal edilmiştir. Bu anlamda kralların kişiliğine büyüsel bir güç ve sorumluluk yüklenmiştir. Budacı yasalara göre barış yanlısı, özverili, başkalarına zarar vermekten daima kaçınan, sadaka veren, tahammüllü olan, dürüst, yumuşak huylu, dindar, güler yüzlü, ve içten bir insan olması gereken kral, bu anlamda Buddha'nın özelliklerini taşımaktadır (Ruben: 2004: 66-67). Buddha ve Bodhisattvaların kraliyet ailesinden çıkma nedeni hiç şüphesiz ki Hint geleneğinde bulunan ve Budizm'de de sürdürülen krala odaklı yaşantı düzeni olmalıdır. Kral nasılsa halk da öyle olacağından halk kralı Buddha ile özdeşleştirmekte ve Buddha karakterli bir hükümdar tasavvur etmektedir.

Şiir metninde Uygur Han'ının okyanus ve dağlar hükümdarı olan Sumeru Dağına benzetilme sebebi Buddha ile arasında düşünülen yakınlık sebebiyledir. Sumeru Dağ'ı evrenin merkezinde olması ve aynı zamanda dört kıtayı çevrelediği düşünülmesi Buddha ile benzerlik göstermektedir. Zira Buddha'da heybeti ve görkemi ile evrende eşsiz ve dört bir kıtaya hükmedebilecek kadar da evrenseldir. Yunusoğlu'na göre doğadaki en yüksek varlık olan dağ, yükseklik ve yücelik ile Buddha'yı çağrıştırmakta ve insanlar tarafından saygı celb etmektedir (Yunusoğlu, 2016: 200). Şiir metninde "dağlar hanı gibi seçkin ve dağlar hanı gibi saygıdeğer" ifadesi bu sebeple kullanılmış olmalıdır.

közünüzüng ėtigi,
kök lenhuaka ogşayur
tüzdem yürüng tişingiz
karlıg tag teg yaltrıyur (AY Ayazlı VI/5)).

"gözünüzün biçimi (güzelliği) mavi lotusa benziyor düzgün beyaz dişiniz karlı dağ gibi parlıyor"

Buddha'nın otuz iki alametinden biri de koyu mavi gözlerinin olmasıdır (Barutçu, 1992: 15). Buddha'nın gözleri temizlik, saflık bakımından çamurda yetişmesine rağmen tertemiz olan lotus çiçeğine benzetilmiştir. Lotus çiçeği benzetmesi Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde en sık karşılaşılan bu anlamda da olağan benzetmelere giren bir benzetme türüdür. Buna ilaveten Buddha'nın otuz iki alameti içerisinde dişlerinin inci gibi oluşu, seyreksiz ve dümdüz dizilişi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır (Barutçu, 1992: 15). Günümüzde hala kullanılan "inci gibi diş" benzetmesi kalıplaşmış benzetme türünün

örneğidir. Ancak şiir metinlerinde dişler için karşımıza çıkan "karlı dağ" benzetmesi yaygın olarak kullanılmış bu anlamda da olağan benzetme türünü örneklemiştir.

Orijinal Benzetmeler

Benzetme öğeleri bakımından beklenmedik benzetme türüdür (Ufuk 2015: 335).

yangı tugmış ay tengri teg
süvri uzun kaşıngız ol
yaltrıyu yaşuyu tururlar
kara kabung ėligi öngi teg (AY Uçar V/35)

"Yeni doğmuş ay tanrı gibi, sivri (ve) uzun kaşınız vardır, kara yaban arısı hükümdarının rengi gibi parlarlar[2]."

Şiir metninde Buddha'nın kaşları hilal kaş (yeni doğmuş ay) olarak tasvir edilmiştir. Bu benzetme türü kalıplaşmış benzetme türünün örneğidir. Burada orijinal olan benzetme *kara kabung iligi öngi teg* "kara yaban arısı hükümdarı gibi*"* olan benzetmedir. Bahsedilen arı cinsi Tolon'a göre "Hymenoptera takımının Sphecidae familyasından bir yaban arısıdır. Baş iri, göğüs bölgesi siyah, abdomenin sarı zemini üzerinde siyah desenli bantlar mevcuttur. Vücut parlak, karın cilalı gibidir ve bacaklar uzundur." (Akt. Tolon 1999: 123). Şiir metninde kaşlarının parlaklığı ve siyahlığı, parlak ve siyah gövdeli yaban arısı üzerinden orijinal bir benzetme ile anlatılmıştır.

yüüzlüg tegirmingiz yaltrıyur
ay tengri tilgeni teg
eriningiz kızılı yaltrıyur
bimba atlıg yėmiş teg (AY Uçar IX/69)

"Yüz yuvarlağınız ay tanrı tekerleği gibi parlar. Dudağınızın kırmızılığı *bimba* adlı meyve gibi parlar."

Skr. cakra olan ve Uygurca da tilgen "tekerlek" olarak ifade edilen imge, Budizm'de derin anlamlara sahiptir. Gakkai, bir kralın sahip olduğu yedi hazineden biri olarak

açıkladığı tekerleğin bilge ve yardımsever kral tarafından çevrildiğini ve bu tekerleğin altın, gümüş, bakır ve demir olmak üzere dört elementten oluştuğunu belirtmektedir. Bu çakrayı çeviren kralın tekerleği herhangi bir engele takılmaksızın tüm düşmanların üzerine galibiyet kurarak ilerler girdiği yere barış, adalet ve iyilik getirir. Budizm'de çakra, dünyasal arzuları ve yanılsamaları yok eden öğretileri temsil etmektedir (Gakkai, 2002: çakra mad.) Buddha'nın aydınlanmasının ardından verdiği ilk vaazla döndürdüğü kanun çarkının hala döndüğüne inanılmaktadır. Bu dönen tekerlek Buddha'nın öğretilerini sembolize etmesinin yanında samsāra döngüsünü de ifade etmektedir. Buna göre doğum ve ölüm sürekli birbirini kovalayan bir döngüdür. Canlıların kurtuluşa ermeleri için bu döngüden kurtulmaları gerekmektedir. Şiir metninde Ay'ın yuvarlak şekli tekerleğin yuvarlaklığına benzetilerek orijinal bir benzetme yapılmıştır. Şiirin devamında da yine Buddha'nın dudakları kırmızı renkli yerel bir meyve olan Bimba[58]'ya benzetilmiştir. Bimba benzetmesi genellikle Buddha'nın dudaklarının kırmızılığını anlatmak için kullanıldığı için, kalıplaşmış benzetme türüne dâhil olmalıdır.

kanlıg bukaç teg karakı tėyür
kaşguk teg kara boy emki tėyür
burnınta boz bulıt önür tėyür
tamgakınta kara tütün taşıkar tėyür (ETŞ M5/21).

"Kanlı çömlek gibi gözlü derler, kazık gibi kara memeli derler; burnundan boz bulut yükselir derler, boğazından kara duman çıkar derler."

Eski Uygur şiir metinlerinde Skr. "yek" ve Sgd. "şımnu" sözcükleriyle karşılanan şeytanlar ters, kıllı, kara kaşlı, kanlı gözlü, kara memeli ve boğazından duman çıkan yaratıklardır. Kötü amellerinden dolayı cehenneme düşen canlılar orada şeytanlar tarafından karşılanırlar. Şiir metnine göre şeytan gözleri kan çanağı gibi olan, kazuk gibi kara memeli, boğazından ve burnundan dumanlar yükselen bir yaratıktır. Şiir metninde yer alan *"*kanlıg bukaç teg*"* benzetmesi orijinal bir benzetme türüdür. Gözlerin kırmızılığını anlatmak için kanlıg bukaç "kan çanağı" ifadesi daha önce karşılaşılmamış orijinal bir ifadedir. Bu ifade daha sonra dilde tutunarak kalıplaşma göstermiş ve farklılaşarak Türkiye Türkçesinde gözleri kan çanağına dön- deyiminde vücut bulmuştur. Yine benzer şekilde *kaşguk teg kara boy emiki "*kazık gibi kara memeli*"* benzetmesi de yine şeytanın memelerinin sert ve kara oluşunu anlatan orijinal bir benzetme türüdür.

58 Tanrı Narayana'nın da Bimba meyvesi gibi kırmızı dudaklarının olduğu bilinmektedir (Erdemir 2014: 61).

Yaratıcı Benzetmeler

Metafiziksel ve Ansiklopedik benzetmeleri de içeren bu sınıflandırmada benzetme unsurları birbiriyle hiç alakası olmayan karşılaştırılamaz alanlardan seçilmektedir. Ansiklopedik benzetmelerde ise yazarların kendi birikimlerine dayanarak kendi bilgileri ışığında bilinen, ünlü, şöhretli unsurları kullanarak yaptıkları benzetmelerdir (Ufuk 2015: 335-336).

Eski Uygur Türkçesişiir metinleri genel olarak dini metinler olduğu için okuyucu ve dinleyicilerin metni anlayabilmeleri, metinlerin ana gayeleri olmuştur. Bu sebeple şairlerin kendi birikimlerine dayalı şaşırtıcı benzetmeler yerine herkes tarafından bilinen benzetmeler daha çok tercih edilmiştir. Anlatımı dolaylayacak ve zora sokacak anlatımlar kullanılmamış böylelikle yaratıcı benzetme türüne başvurulmamıştır.

Tablo 8. G Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde yapı bakımından benzetmeler.

Edatlar ile Yapılmış Benzetmeler (Teg, Yangı, Yanglıg)		**Fiiller ile Yapılmış Benzetmeler**		**Bağımlı Biçimbirimlerle Yapılmış Benzetmeler (-lAyU, +Ça,** +çüle**)**	
I.Bölüm	**II.Bölüm**	**I.Bölüm**	**II.Bölüm**	**I.Bölüm**	**II.Bölüm**
Y(a)rutu yaşutu turur teg	Ol anı teg (4)	Tolun ayka ogşatı erür	-	munçulayu öge	ançulayu yme biz
Söki arjılar birle bir yanglıg	ı ıgaç teg kamılur		-	yekler kuvragınta yeme ançulayu (2)	ançulayu ok tugmış kadaş
Karlıg tag teg (2)	Pundarik çeçek teg	kök lenhuaka ogşayur (2)	-	etözleri barça bir teg erürler nomlaguluk nomları yme ançulayu	ançulayu ok hatunlar
Mundag yangın	kümüşlüg kalkan teg kügüzlüg		-	ançulayu tokılıg *salınurla*r	ançulayu ok hung tay hiu hatun kutın (2)
Taluy ügüz teg keng tering .. (2)	kumut hua togurçugı teg emiglig	adınka idi ogşamaz	-	monçulayu ok çın kėrtü	ançulayu ok kunçıgan aga
Kazlar hanı eligi teg	gohar tilemiş teg karaklıg	kemi köprügke okşayur siz	-	Bulıtçılayu yığılmış	ançulayu ok hagan han hatun
altunlag teg yaşıyur tag	göser çintan teg küü yıdlıg	altunlug tagka ogşatı	-	Bulıtlayu tapıg üze tapınurmen	ançulayu ok yükünmek kıl[tıl]ar
kök vayduri erdini teg	kalavnik kuş teg etinlig		-	Munılayu körgeli	munçulayu türe büke
sumer tag teg	kün tengri yarukın teg	lenhua çeçekke ogşatı	-	ançulayu ok k(a)ltı tag kısıl yangkusı	bulıtçılayu yıgılmış toy kuvrag

Y(a)ruk ıdmış teg	sumur taglar kanı teg	oprak balıkka okşadı	-	Munçulayu teg yeleyu savlar üze.	ançulayu kaltı sumur taglar kanı
Yelvi kömen sakıg teg	tolun takı ay tengri yangınça	ıntraçal toorka okşatı	-	erte kokar yıparça	ançulayu ok bizing
yangku ün teg	antag ok erür	okşaş etöz til köngülin	-	ertmez tükemez mengiçe	bulıtlayu tapıg üze tapınurmen
okın yürekinge ursukmış teg	Şatu yanı teg utru tuşlar.			ançulayu yeme bar erser	munılayu körgeli
taluy ügüz çızıgınga üner teg	Çıntamanı teg			ançulayu yme bo sudur (2)	munçulayu teg yèleyu
taluy ögüz teg kèng				ançulayu ok sakınsun	ançulayu ok isig özüg
yertinçününg iyesi teg	neteg bu kök kalık nızvanı kılınçlar.			Monılayu yarıgalı	ançulayu ok kung kıu kutı kuşala
lènhua çeçek teg	Anı teg ok alkınmazun			eng kenki tünte ançulayu	ataları ölmiştekiçe sıgdaşgay
tag sengiri teg	Anı teg ok alkınmazun			yekler kuvragınta yeme ançulayu ok	
Ulug yula y(a)rukı teg	Kök ayaznıng kün ayı teg ilinçsiz			monı monçulayu ugurın	
Tag basgukı teg erür siz	birtemledi bir teg			ançulayu ok yme kamagun	
Pratyapati t(e)ngri teg	Kök kalık teg yuklunmaksız			monçulayu kolusuz mün kadaglarnıng	
tolu töşep urmış teg	Ay tengrili aydınglı teg			ançulayu ok yana bulganur	
Ulug erdini monçuk teg	Ay yultuztın adurmış teg			yme ançulayu ok tüp tüz körgü ol	
Lènhua çeçek turur teg	neteg kün tengrining çogı üze			yme ançulayu ok ,, kamag t(e)ngriler yagıtdı	
oprak balıkka okşadı	Mundag yangın			kamag t(e)ngriler kuvragınta yme ançulayu ok erürler	
kün t(e)ngri teg y(a)ruklug	Yeleyu teg savka sözke			munçalayu sakınzun	
şobag altun öngi teg (2)	Yelvi teg ök tınlıglarka			munçulayu bo nomug	
kara kabunglar iligining öngi teg (2)	Munçulayu teg yeleyu savlar üze.			munçulayu yangın tutmakın ,,	
kök lènhua öngi teg	Kün çogınta küzetinmiş teg			munı munçulayu adırtlap	
yangı tugmış *ay t*(e)ngri teg	munı teg edgü savlarıg			yme ök bilser ançulayu ,,	

kara kabuŋ iligi öŋgi teg	Engmiş teg kalıklarıg? (kılık) kılınu		munta munçulayu ,, tört üdlerte aymışça	
sızgurmış bışıg altun teg	kün tengri yarukın teg (2)		munçulayu adırtlıg ,,	
ay t(e)ŋgri tilgeni teg	tardıç teg		ançulayu ok ,, karılarıg yigit kılmak	
bimba atl(ı)g yemiş teg	tolılıg bulıt teg		ançulayu ok ,, antata kėn ayıtgu o	
arslan hanı mangıgı teg	kanlıg bukaç teg		munçulayu ,, öz tözlerin adırtlıg	
yaŋgı tugmış kün t(e)ŋgri teg	kaşguk teg		yagız yėr monçulayu tepreyür	
sala sögüt butıkı t*eg*	yadta özte bir teg		monçulayu sakınçın	
tüzüni *bir teg* kutgarur siz	bir teg yanglıg		kara saçı yme ançulayu ok	
tolun ay teg	yėrtinçününg yelvi tül teg		ök körtiler ançulayu akmış kanı yol bolup	
tolun ay teg yüüzlüge	kir kakaç teg		körüp katunnıng ançulayu	
arslan hanı kükremiş teg	anı teg ok alkın-		ilig beg monçulayu	
kök kalıg teg yetinçsiz	köl suvınıng lėnhuası teg		monçulayu üküş bulganma	
kök kalık teg tenglenççsiz	kök ayaznıng kün ayı teg		monçulayu katıglanu	
kök kalık teg ilinçsiz	munı teg buyanı		monçılayu ötüntiler	
kök kalıg teg arıg	ol urı teg		monçulayu bo nomug	
kün t(e)ŋgri tugmış teg	yagıztın ünmiş teg		ançulayu ok tėp tedi	
yanga tepmiş teg	engmiş teg kalıklarıg		monçulayu bo nomug	
anı teg ök küzet	Kimle yangınta			
barça bir teg	ikileyü yangınça			

vaidūrya öngi teg (2)	vang teg		
ertük teg (öyle olan)	sokgo çang temir sızgurgu ergürgü teg		
tolu töşep urmış teg ,,			
sınamış teg			
tal çıbıkı teg			
udumbar çeçek teg			
yangıg kepig ıçgınıp			
antag yanglıg çın kėrtü (3)/yeg adruk/egsüksüz			
bir yanglıg (5)			
antag yanglıg artamış ol			
montag yanglıg (3)			
kaltı kurug suzakta kişi yügürür kaçar teg			
kaltı tört yılan bir kamatsita turmış teg			
kergeksiz irüg ıgaç teg			
tüp tüz kaltı aya teg			

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde yer alan benzetmeler yapı bakımından incelendiğinde üç tür yapı birimi ile karşılaşılmaktadır. Yukarıdaki tabloda belirtildiği gibi benzetmeleri; edatlarla yapılmış benzetmeler, fiillerle yapılmış benzetmeler ve bağımlı biçim birimlerle yapılmış benzetmeler olarak üç ana başlık altında değerlendirmek mümkündür. Edatlarla yapılan benzetmelere bakıldığında "teg" edatı ile yapılan benzetmelerin çok sık kullanıldığı görülmektedir. Bu benzetmelerin çok büyük bir çoğunluğu metaforik benzetme türüne girmektedir. Budizm'in konularını içeren daharma "nom", kleśalar "nızvanı", ibadetler, kutsal mekânlar, dinin gereklilikleri çeşitli benzetmelere dayalı olarak şairin muhayyile gücüne bağlı olarak verilmiştir. Bu benzetmeler büyük çoğunlukla "olağan benzetmeler" grubuna girmektedir. *kök kalık teg "*gök yüzü gibi*" kün tengri yarukın teg "*güneş ışığı gibi*"* örneğin bu benzetmelere

bakıldığında gök yüzünün hangi şekillerde benzetmelerde bulunduğunu bilmek gerekmektedir. Yukarıdaki tabloya göre *tenglenççsiz* "eşsiz", *ilinçsiz "*bağsız, özgür", *arıg "temiz"*, *yuklunmaksız* "tutulmayan" gökyüzünün bu nitelikleri çeşitli şekillerde kimi zaman Buddha için kimi zaman öğreti cevheri için kimi zaman ise nızvanı "ihtiraslar" için kullanılmıştır. Bu farklı kullanımlar bu benzetme türünün kalıplaşma bildirmediğini göstermektedir. Kalıplaşmış bir benzetme, okuyucu ve dinleyicinin aklına tek bir benzetme yönünün geldiği, herkes tarafından ortak kabule dayalı benzetme çeşididir. Buna göre Buddha'nın dudaklarının kırmızılığını anlatan Bimba adındaki yerel meyve herkesçe bilinmekte ve bu meyvenin kırmızılık yönünün işaret edildiği anlaşılmaktadır. *Eriningiz kızılı yaltrıyur, bimba atlıg yemiş teg "*dudağınızın kırmızılığı bimbe meyvesi gibi parıldar" örneği gibi Hindu metinlerinde Brahma için de aynı benzetmenin yapılıyor olması bu benzetmenin kalıplaştığını göstermektedir. Aynı şekilde kalavnika kuşu herkes tarafından bilinen ve sesi ile ön plana çıkmış bir kuştur.[59] Edgerton'un "Hint guguk kuşu" (Edgerton, 1953: 172) olarak belirttiği kuş ile ilgili akla gelen ilk şey onun etkileyici sesidir. Bu özellik de onun kalıplaştığını göstermektedir. Orijinal benzetmeler ise şiirlerde en az rastlanan örneklerdir. *Kaltı kurug suzakta kişi yügürür kaçar teg "*boş bir köyde insanın dolanması gibi"*, kaltı tört yılan bir kamatsita turmış teg "*sanki dört yılanın bir kuş kafesinde olması misali" örneklerinde olduğu gibi şairin tamamen dünyayı algılama yönü ve hayal gücüne dayanan bu benzetme türü, *oprak balıkka ogşadı* "viran bir şehre benzedi" örneğinde olduğu gibi günahkârların hallerini viran bir şehre benzeten şairin benzetme kabiliyetine dayanmaktadır. I. Bölüm ve II. bölüm şiirlerinde *Yaruk, kün yarukı, ay, yarukı, kök kalık, Lotus, Sumeru Tag* benzetmelerinin ortak benzetmeler olduğunu ve sıklıkla kullanıldığını söylemek mümkündür. Benzetmelerin genellikle Buddha, öğreti çevresinde yapıldığı, Buddha'nın nitelikleri anlatılırken *göser çintan teg küü yıdlıg "*sandal ağacı gibi misk kokulu", *kümüşlüg kalkan teg kügüzlüg* "gümüş kalkan göğüslü" *udumbar çeçek teg alp tuşguluk* "udumbara çiçeği gibi nadir vb nitelikte benzetmelerin yapıldığı görülmüştür. Metinlerde özellikle de I. Bölüm şiirlerinde yer alan yaruk "ışık" çevresinde yapılan benzetmeler dikkat çekicidir. İlk bölüm şiirlerinin yer aldığı Altun Yaruk manzum parçalarda, Buddha ve öğreti hep "ışık" benzetmeleri eşliğinde sunulmuştur. Eserin adından da anlaşılacağı üzere "ışık" bu kitabın temel gayesini yansıtmaktadır. Manizhaizm'in temel esasını oluşturan "ışık" imajının bu eserde sıklıkla kullanılması Altun Yaruk'un Manihaizm etkisiyle yazıldığını akıllara getirmektedir. Bu benzetmelerde

59 Ayrıntılı nilgi için bkz. (Tokyürek, Hacer (2013). "Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları" *Türklük Bilimi Araştırmaları,* 1, s. 221-281

Ay Tengri "ay*", Kün Tengri "*güneş" *ve altun "*altın" sözcüklerinin sıklıkla benzetme öğesi olduğu görülmektedir. Benzetmelerin anlamlarına bakıldığında ise I. bölüm benzetmelerinin II. bölüm benzetmelerine göre daha olumlu anlam içerdiği görülmüştür. İkinci bölüm şiirlerinin genellikle "günahlardan pişmanlık" teması üzerine yazılması, bu şiirlerde cehennem ve şeytan tasvirlerinin yer alması ile olumsuz anlamlı benzetmelerin doğmasına neden olmuştur.

Fiillerle kurulmuş benzetmelere bakıldığında sadece I. Bölüm yani Altun Yaruk'taki şiirlerde bu benzetme türüne başvurulduğu görülmüştür. Şinko Seli Tutung dışındaki şairler bu benzetme türüne iltifat etmemişlerdir. Bağımlı biçimbirimlere bakıldığında nesnel benzetmelerin en çok bu yolla kurulduğu görülmüştür. Şairler bahsettikleri bir durumu benzetme öğesi haline dönüştürmek için çoğunlukla *ançulayu, munçılayu* "onun gibi, bunun gibi" örneklerini kullanmışlardır. I. Bölüm şiirlerinde gerçekçi, nesnel benzetmelere sıklıkla başvurulduğu, II. bölüm şiirlerinde ise daha az tercih edildiği, farazi benzetmelerin daha yoğun şekilde kullanıldığı görülmüştür. II. Bölüm şiirlerinde yer alan *ançulayu, munçulayu* yapılarının genellike özel bir ismin arkasından "tıpkı onun gibi" benzetmesini yansıtacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ancak I. Bölüm şiirlerinde *ançulayu sakınzun* "öyle düşünsün", *ançulayu yme bo sudur* "bu sudur gibi", *ançulayu salınsun* "bunun gibi salınsın" örneklerinde olduğu gibi türlü şekillerde anlamı kuvvetlendirmek amacıyla, benzetmelerden faydalanılmıştır.

Dini metinler büyük oranda metaforik anlamlara dayanmaktadır. Metafor konusunun birinci basamağı olan benzetmeler, Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde yukarıda tabloda verilen yapılar dahilinde kurulmuştur.

1.8. Aktarmalar

Aktarmaların dillerdeki türleri değişik çeşitleriyle *deyim aktarması* ya da *iğretileme'*dir. Aksan (2009: 62),

> "Eski retorik çalışmalarından beri, güçlü, etkileyici anlatımı sağlayan söz sanatları arasında ele alınan aktarmalar, aynı zamanda anlam değişmelerine yola açmaları nedeniyle dilciler, düşünürler ve yazın uzmanları tarafından o çerçeve içinde incelenmiş Reisig'den Bréal'den başlayarak anlambilimcilerin üzerinde durdukları konu olmuştur."

Bir dilin en temel unsurlarından olan aktarmalar, dil konuşurları tarafından çoğu zaman farkında olmadan yapılan anlam olaylarıdır. Anlam çeşitlenmesine sebep veren bu durum, genellikle anlatılmak istenen unsurların benzerlik ya da farklı ilgilerle anlatılması durumunda ortaya çıkar.

1.8.1. Deyim Aktarması (Metaphor)

Dilin var olma süreçlerinden itibaren insanoğlu anlatımını kolaylaştırmak ve etkili kılabilmek amacıyla metaforlardan yararlanmıştır. Aydın, felsefe tarihinde insanlara daha etkili ve anlaşılır bir dil sunabilmek gayesi ile Sokrates'ten, Platona, Augustinus'tan Farabi'ye kadar ünlü düşünürlerin bu tekniği kullandıklarını belirtmiştir. Sokrates'in insan ruhunu bal mumuna benzetmesi ve Platonun idealar alemini mağara ile somulaştırarak anlatması tüm bu çabaların göstergesi olarak düşünülmektedir (Aydın, 2006: 11). Batı literatüründe metafor olarak geçen bu aktarma türü Toklu'ya göre "İki nesne ya da kavram arasındaki benzerlik ilişkisine, benzer anlam özelliklerine dayanarak birinin adını diğerine aktarma" olarak tanımlanmaktadır. (Toklu, 2003: 97). Yunanca metapherin sözcüğünden türeyen metafor kavramı meta "değiştirmek" ve pherein "taşımak" anlamlarındaki sözcüklerin bir araya gelmesinden oluşmuştur. (Levine 2005: 172; Cebeci 2013: 9; Lakoff-Johnson 2015: 15). Oğuz Cebeci bir "şey"in bazı yönlerinin bir başka "şey"e taşındığı ya da transfer edildiği ve bu süreç sonunda "ikinci şey"in "ilk şey"miş gibi anlatıldığı özgül zihinsel/dilbilimsel bir süreç olarak düşünmüştür (Cebeci, 2013: 10). Çağdaş metafor çalışmlarında Lakoff- Johnson ve Mark Turner'in görüşleri bir dönüm noktasıdır. Metaforu dil olgusunun ötesine taşıyan bu üçlü, metaforu insan düşüncesi ve zihin yapılanması içine alarak önceki klasik anlayışta var olan *cümle ve söylem* olgularının dışına çıkarmıştır. Batı literatüründe anlatılan metaforu derinlemesine ele alan ve bu konunun öncüleri olan Lakoff-Johnson, dilde genellikle kelime sorunu olarak algılanan metaforun, aslında dilin

karakteristiği, düşünce ve eylem yapısı olduğunu, metaforsuz bir hayatın sürdürülemeyeceğini çünkü metaforun yalnızca dilde değil düşüncede ve eylemde de var olduğunu belirtmiştir (Lakoff-Johnson,2015: 27). Metaforun, insanın zihinsel sürecinin yansıması olarak düşünüldüğü bu anlayışa benzer görüş bildiren Kemal'e göre metafor, nesnelere ait şekil ve imajların insanların kendi zihin süzgeçlerinden geçtikten sonra karşı tarafa aktarılmasıdır. Bu anlamda metafor aynı zamanda insan zihninin anlam üretmedeki yüksek kabiliyetini ve zihnin yaratıcılığını sergileyen bir oluşumdur (Kemal, 2003: 2).

İnsanoğlunun zihinsel süreçlerini oluşturan kültür, din, tarih, sosyal hayat, gelenek görenekler vb. etkiler kişinin dünya görüşünü belirlemekte ve hayat algısına etki ederek onun tüm dışavurumlarında kendini göstermektedir. İnsanın düşüncelerine göre şekillenen eylemlerine yansıyan bu birikimler kimi zaman da dil yolu ile ifadesini bulmaktadır. Ellerini gökyüzüne kaldırarak dua eden birey, zihnindeki düşüncelere göre hareket etmekte aynı zamanda bu düşünce yapısını dile aktararak "yukardaki Allah" tabirini kullanmaktadır. Lakoff dilsel metaforları ve kavramsal metafrları birbirinden farklı algılamakta ve bu yönü ile de diğer araştırmacılardan ayrılmaktadır. Geleneksel anlayışa göre dilsel metaforların bizdeki karşılığı eğretileme ya da deyim aktarmasıdır. Huber'e göre "anlam benzerliği nedeniyle bir sözcüğün kullanımı değişik bir dizim içine aktarıldığında bu kullanım eğretileme ya da eğretilemeli kullanımdır." (Huber, 2008: 177). Demirci, batı literatüründe metafor olarak bilinen kavramın bizdeki karşılığının mecaz olduğunu bu mecazın da teşbih, istiare ve kinaye gibi türleri olduğunu belirtmiştir. Mecazı da benzetmelerden hareketle yapılan ve sözcüğün gerçek anlamından uzaklaşarak kazandığı yeni anlam olarak açıklamıştır (Demirci, 2017: 225). Hengirmen ise benzerlik ilişkisine dayanarak bir sözcüğü başka bir sözcüğün yerine kullanmayı deyim aktarması olarak açıklamıştır. Aralarındaki benzerlik işlevine dayanarak ormanlar için "doğanın akciğerleri" bir deyim aktarmasıdır. (Hengirmen, 2009: 117). Divan şiirimizde deyim aktarması olarak kullanılmış, sonradan kalıp halinde yerleşerek sık sık yinelenmiş olan bu türden deyim aktarmalarına Ar. *Mazmun* 'dolaylı anlatılan, sezdirilen' adı verilir. (mah, put, dürr) (Aksan 2013: 131). Raşit Keskin *"Deyim aktarması* (eğriteleme/ istiare) aralarında benzerlik ilgisi bulunan iki kavramdan birini diğerinin yerine kullanılması sanatına deyim aktarması denir. Temelde benzerlik söz konusudur. Teşbihin temel unsurlarından sadece biri kullanılır." şeklinde tanımlamıştır (Benzer, 2009: 732). Aydın, Türkçe'de "benzetme, eğretileme", eski Türkçede "mecaz", Arapça'da "istiare" kelimeleriyle karşılanmakta olan metaforu, "gibi ve benzer" sözcüklerini kullanmaksızın

iki şey arasında benzerlik bulunan durumları anlatmak ve anlatırken de anlatıma kolaylık ve güzellik sağlamak amacı ile kullanılan sözcük ve sözcük kümesi olarak tanımlamıştır (Aydın, 2006:10). Balaban ve Yapıcı'ya göre metafor farklı kaynaklarda ve bilim alanlarında farklı terimlerle karşılanmaktadır. Sosyoloji ve felsefede analoji, edebiyat ve dilbilim alanında eğreltileme, mecaz, ödünçleme, istiare, eğitimbilim alanında ise daha çok benzetme anlamında kullanılmaktadır. Ancak, bunların hiçbiri tam olarak metaforik düşünceyi açıklayamadığı düşünüldüğü için metafor kavramının kullanımı tercih edilmektedir. (Balaban Yapıcı, 2013: 747).

Çalışkan, tüm bu tanımlamalardan da yola çıkarak "geleneksel anlayışta metafor, yalnızca bir mecazdır, benzerlik esasına dayalı olarak bir kelimenin yerine başka bir kelimeyi koyma işidir. Benzetmeye dayalı olduğu için semantik bir yenilik sunmaz, buna bağlı olarak dış dünya hakkında yeni bir bilgi sağlamaz." Lakoff ve Johnson'un teorisinden hareketle Çalışkan, metaforun kelimelerin değil kavramların bir niteliği olduğunu ve aslında benzerlik ilişkisinden çok hedef ve kaynak alanlar arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için tecrübeden beslenildiğini belirtmiştir (Çalışkan, 2009: 88-89). "Metafor klasik görüşte bir söz sanatı, modern görüşte kavramsal sistemin bir parçası olarak, dilin ve düşüncenin vazgeçilmez esasıdır. Metafor bir dildeki nesne isimlerinin anlam yönünden genişleyerek, esas anlamına yakın, ya da bazı özellikleri yönünden bir benzerlik mevcut olan diğer bir nesneyi ifade etmek için kullanılan durumlarda ortaya çıkar. Bir başka deyişle sözcüğün kendi anlamı dışında kullanılması, gerçek anlam ile kastedilen yeni anlam arasında çağrışımın bulunması metaforu yaratır." (Kemal, 2003: 5). Sheng Ying, Aristodan başlamak üzere metaforların öncelikle dilin süs tarafıyla ilgili olduğunu ve geleneksel bakış açısında konuşma dili ve retorik ile ilişkilendirildiğinden bahsetmiştir. Ancak son zamanlarda yapılan çalışmalarla metaforun bir düşünce biçimi olabileceği ortaya çıkmıştır. Hatta metaforun alanları öylesine geniş düşünülmektedir ki bunun dilbilim, antropoloji, felsefe, psikoloji, eğitim, fen bilimleri, eleştiri ve yanı sıra retorik ile ilişkili tutulmaktadır (Ying 2007: 74). Kemal, Çalışkan ve Ying'in de belirttikleri gibi geleneksel anlayışta eğretileme olarak adlandırılmış söz sanatının sadece dilsel bir hadise olabileceğini metaforun ise çok yönlü bir kavram olduğu düşünülmektedir. Lakoff- Johnson'a göre "metafor" sanıldığı gibi "istiare" yahut "eğretileme" ile aynı şey değildir. Türkçeye bu kavramlarla çevrilmiş olan metafor, dilde kalıcı anlamsal bağlantılar kurarken, eğretileme anlamı gereği ödünç alma yahut bir kelimenin anlamını geçici olarak değiştirme veya benzerliği bulunan bir başka anlamı kullanma sanatı olarak ifade

edilmektedir. (Lakoff- Johnson 2015:14). Metaforlar dilin zihni yapı ile sarmalandığını, kendi kendinelik ve rastgelelik ile oluşmadığını bireyin ve toplumun yaşantısının dil ile açık ve net olarak gösteren en temel sanattır.

Metaforu istiare ve eğretilemeden ayıran Lakoff ve Johnson, metaforun kavramlara yansıyan çoklu işlevlerinin olduğunu belirtmektedir. Gündelik hayatta farkında olmadan kullanılan birçok metafor bulunmaktadır. Ve bu metaforlar kavramlar dünyasında birbirlerine bağlı olmakla birlikte aynı zihinsel yapıya ve biliçaltı süreçlerine hizmet etmektedir. Kullanılan metaforlar dile öylesine yerleşmiş yapılardır ki konu üzerinde bahsedilirken bilinçaltındaki benzetmeler çoğu zaman farkedilmez. Enflasyonun canavar[60] oluşu benzetmesi birçoklarının bilinçaltında olmasına rağmen, konuşma esnasında kullanılan eylemlerin bu canavarı ve ona dair eylemleri anlatan yapılar olduğu fark edilmez. İşte dilde metaforlar bu sebeple kalıcı ilişkiler kurar ve ortak bir bilinçaltından doğmuştur. İstiare yahut teşbih gibi söz sanatları ise daha bireysel kullanıma bağlı ve esnek yapıdadır. Kavramsal metaforlar ise bir milletin ortak kültürüne, bilinçaltına ve tüm ortak kodlarına dayalı bir hafızadan meydana gelmektedir. Bireysel değil toplumsal, esnek değil kalıplaşmış bir yapıdan oluşmaktadır. Lakoff- Johnson da metaforların köklü ve kalıcı anlamlar yarattıklarına dikkat çekmektedirler (Lakoff-Johnson, 2015: 15).Ying'e göre metaforlar kültür, dil, düşünce, inanç, gelenek-görenek, çeşitli kodlar, teknikler ve sanat eserleri gibi pekçok unsurdan oluşmaktadır. Birçok araştırmanın, kültürün metafor üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olduğunu gösterdiğini düşünen Ying, birey-toplum yaşantısı ve tecrübelerine dayalı olan metaforların bu eksenden ayrı düşünülemeyeceğini belirtmiştir (Ying, 2007 76). Karaağaç da benzer şekilde kavramsal metaforların toplumsal yanından bahsetmektedir;

> Cognitive Metaphor'u "aralarına benzerlik veya herhangi bir türden komşuluk ilişkisi olduğu bilinmeyen, bireysel ve toplumsal kurgulara ve farzetmelere dayalı çağrışımların doğurduğu iğretilemelerdir. Bu tür iğretilemeler, bireyin veya toplumun bilgi birikimini, dünya görüşünü, kısacası kültürel kimliğini yansıtan kavramsal (conceptual metaphor) iğretilemelerdir. Kavramsal iğretilemeler, genellikle bireysel ve bazen de kültürel bir değerin yarattığı kavramsal bir çağrışımdan kaynaklanan toplumsal kurgulardır; kültürel değerler sistemi içinde doğmuş anlamlardır." (Karaağaç, 2013: 470).

60 Enflasyon gelirlerimizi yiyip bitiriyor, lira enflasyon tarafından yok edildi, enflasyon bizi duvara çiviledi vb. örnekler enflasyonun bir canavar yahut da bir düşman olarak düşünüldüğünü gösteren metaforlardır. Biliç altındaki bu yapılanma bu tür cümlelerin oluşmasına neden olmuştur. Bu sebeple metaforlar kavramlarla ifade edilen oluşumlardır.

Deyim aktarmasının oluşum sesbebi iki nesne yahut da hadise arasındaki benzerlik ilişkisidir. Kövecses, kavramsal metaforların oluşumunda hedef alan (target domain) ve kaynak alan (source domain) adlı iki öğenin katkısından bahsetmektedir. Buna göre kavramsal bir metaforun anlaşılabilmesi için kaynak alanı da açıklayan hedef alan'ın anlaşılabilmesi gerekmektedir. Yani hedef alanı açıklayabilmenin yolu kaynak alanın anlaşılmasından geçmektedir. Kaynak alanlar hedef alanlara göre daha somut, netlik ifade eden ve çok iyi bilinen alanlardan seçilmektedir. İnsan vücudu, hayvanlar, bitkiler, oyun ve sporlar, para ekonomik göstergeler vb. Hedef alanlar ise soyut, daha az açık alanlardan seçilmektedir. Duygu düşünceler, insan ilişkileri, ekonomi, yaşam-ölüm zaman vb. bilerin kavramsal sistemleri sayısız somut ve soyut olabilecek kaynak ve hedef alanlar oluşturabilecekken kavramsal bir metforun oluşabilmesi için ilgili alanların arasında bir benzerlikve ilişki bulunması gerekmektedir (Kövecses, 2003: 4, 18-23, 78). Kövecses, sosyal yaşamda düşündüğümüz ve sözünü ettiğimiz yaşam seyehati, savaş açısından tartışmalar[61], yolculuk açısından aşk[62,] yiyecekler açısından fikirler[63,] bitkiler açısından sosyal organizasyonlar ya da iş hayatımız açısından teorilerimiz yani kavramsal alan A olarak açıklanabilecek şeyler kavramsal alan B olarak nitelendirilebilecek metaforların yapısını belirlediğini ve kavramsal metaforların hayat tecrübelerine uyumlu olarak geliştiğini belirtmiştir (Kövecses, 2003: 4).

Metindeki kalıcı metaforları keşfetmek tam olarak bilinçaltını ortaya koymak ve metni gerçek anlamda anlayabilmeyi mümkün kılar. Metnin daha doğru anlaşılabilmesi için metaforlar çoğu zaman somut göstergelere benzetilmektedir. Kövecses, soyut kavramların daha iyi anlaşılabilmesi için somut, fiziksel ve maddi kavramlara ihtiyaç duyulduğunu, insanoğlundaki tecrübelerin de soyut alanların anlaşılabilmesi için fiziksel yaşamda mantıksal bir temel oluşturduğunu belirtmiştir (Kövecses, 2003: 7). Kemal'e göre de metaforlar, "özellikle iyi anlaşılmayan ve konuşmada kolaylık sağlanamayan bazı kavramların anlaşılması, kolaylaştırılmasına yardım etmektedir." (Kemal, 2003: 28). Arslan, Bayrakçı da eğitimde sıklıkla kullanılan metaforların, bir fenomenin yahut da

61 İddialarımız savunulamaz, eleştirileri doğrudan hedefi buldu, argümanını yerlebir ettim, onunla asla tartışmada gelip gelemedim, bu stratejiyi kullanırsan onlar seni bitirecek vb. düşünceler tartışmaların savaş olarak algılandığını göstermektedir(Lakoff, Johnson 2015: 28).

62 Dönüm noktasındayızi artık geri dönemeyiz, bu ilişkinin herhangi bir yere gideceğini sanmıyorum, saplanıp kaldık, evliliğimiz kayaya çarptı, bu ilişki su alıyor, bu ilişki bir çıkmaz sokak vb. cümleler aşkın bir yolculuk olarak düşünüldüğünü göstermektedir (Lakoff, Johnson 2015: 79).

63 Söylediği şey ağzımda kötü bir tat bıraktı, burada benim hazmedemeyeceğim kadar çok teori var, artık gerçekten dişine göre bir teori var, bu iddayı kolayca yutamadım vb. örnekler düşünce ve fikirlerin yiyecek olarak algılandığını göstermektedir (Lakoff, Johnson 2015: 81).

kavramın tanıdık bildik terimlerle anlatılması olduğunu ifade etmişlerdir (Arsaln Bayrakçı, 2006: 100). Yani metaforlar net olarak anlaşılmayanı anlaşılır kılmaktır fakat metafor bunu yaparken de dilin her türlü imkanından faydalanarak ifadeyi güzel ve etkili bir şekilde aktarır. Dilde farkında olmadan yaptığımız benzetmeler farkındalık sağlandığında insanı çok etkileyen ve hayrete düşüren bir hayranlık uyandırmaktadır. Porzig'in de belirttiği gibi "insanlar daha hoş ifadelerle daha basit ve can sıkıcı ifadeleri tasvir etmeyi bilmiştir, onların amacı bir şeyi olduğu gibi basitçe söylemek değil, yer edecek, iz bırakacak, belirli bir etkiye yol açacak şekilde söylemektir." Lakoff-Johnson'a göre "metaforlar daha çok duygu yüklü ifadelerdir. Onlar bizim fonksiyonumuzun bir parçası olduğu gibi, hissetme duyumuzun da değerli bir parçasıdır." (Akt. Kemal 2003: 2). Bu anlamda Della Volpe deyim aktarmasını "şiirin en kendine özgü ve nazik bir aracı" olarak nitelemekte, onu "şiirin kraliçesi" saymaktadır." (Aksan 2013: 129). Yaylagül'e göre;

> "Edebi metinler, anlatıma canlılık ve hareket kazandıran aktarmalarla doludur. Dilin tamamında deyim aktarması (metaphor) ve ad aktarmasının (metonymy) oynadığı merkez rol üzerine odaklanır ve aktarmalar iyi tanınırsa, yalnız gramatikal olgu iyi anlaşılmakla kalmaz, aynı zamnda kültür çalışmaları ve şiir incelemeleri yapılması da olanaklı kılınır." (Yaylagül, 2006:78).

Edebi metinlerde kullanılan dili tam olarak anlamak ve anlamlandırmak anlam bilim çalışmalarının en temel işidir. Bir topluma ait sanata vakıf olmak o toplumun bakış açılarını ve zihniyetini ele vereceğinden o toplumu anlayabilme yolunda önemli bir adımdır. Bu anlamda meaforik anlatımların anlaşılması ve incelenmesi oldukça önemlidir. Edebiyatımızda eğretileme/deyim aktarması olarak bilinen dilsel metaforların iki türü bulunmaktadır:

Açık eğretileme / Açık İstiare (Metafor in Praesentia)

Benzetilenin kullanılıp benzeyenin kullanılmadığı benzetme türüdür. Coşkun'a göre "Bir kavramın, herhangi bir bakımdan benzediği başka bir kavramın adıyla (mecazî) olarak isimlendirilmesidir. İfâde içinde açık istiareye başvurmak için belâgat bilgisine gerek yoktur. Ümmi bir ninenin oğlunu kastederek söylediği "bizim tilki yine ne düşünüyor acaba?" ibaresindeki "tilki" kelimesinde açık istiare vardır. Halk dilinde "tilki", "aslan yavrusu" "Saddam", evin direği", "koçum", "kuzum", "gülüm" gibi kavramlar, insanları temsilen istiareli bir şekilde sıkça kullanılmaktadır." (Coşkun, 2014: 66).

Kapalı Eğretileme /Kapalı İstiare (Metaphor in Absentia)

Benzeyenin var olduğu ancak benzetilenin ifade edilmediği benzetme türüdür. Coşkun, kapalı istiare'yi " benzeyenle birlikte kendisine benzetilenin bir özelliğinin söylendiği istiare çeşidi olarak tanımlamıştır. Açık istiarede benzeyen yerine doğrudan kendisine benzetilen söylenir. Kapalı istiarede ise kendisine benzetilen değil kendisine benzetilene ait bir özellik ödünç alınır. "ölüm pençelerini sapladığı zaman hiçbir muskanın fayda vermediğini görürsün" örneğinde ölüm aslana benzetilmiş ancak aslanın bir parçası olan pençe ölüm için istiare edilmiştir." (Coşkun, 2014: 68). Coşkun'a göre kapalı istiare ifadeye çarpıcılık, etkileyicilik katmak üzere kullanılan bir sanat türüdür. Ve bu sanat türünde fiiller sıfatlar sıklıkla istirede yardımcı temel unsur olarak kullanılmaktadır. kalbim kırıldı, kendini frenleyemedi vb. örnekler kapalı istiare örnekleridir (Coşkun, 2014: 69).

1.8.1.1. Kavram Türleri Bakımından Kavramsal Metaforlar

Ontolojik Metaforlar

Varlık ve Nesne Metaforları

"Varlık ve nesneler arasındaki özelliklerin birbirleriyle ilişkilendirilmesi sonucu iki alan arasında haritalanması ve yaşamadaki olaylar, faaliyetler ve fikirlerin tıpkı bir varlık ya da nesne gibi algılanması varlık ve nesne mataforlarını meydana getirmektedir." (Yunusoğlu, 2016: 170). Varlık metaforlarının büyük ölçüde soyut kavramların somut nesneler dönüştürülmesi yolu ile meydana gelmesi "somutlaştırma" olarak da değerlendirilebilir. Bazı araştırmacıların "somutlaştırma" olarak değerlendirdiği aktarma türü Lakoff ve Johnson tarafından Varlık ve Nesne Metaforları olarak değerlendirilmiştir.

Günay Karaağaç bu aktarma türünü "dil kullanımında, soyut kavramları somut kavramlardan yararlanarak anlatmaya yönelmektir." şeklinde tanımlamıştır (Karaağaç, 2013: 452). Doğan Aksan'a göre ise "soyut kavramların, çeşitli durum, davranış ve duyguların somut göstergelerle dile getirilmesi, böylelikle daha canlı, elle tutulur, güçlü bir biçimde anlatılması eğilimidir." Şeklinde açıkladığı somutlaştırma hadisesi iğne-iğneleme, taş-taşlama, kafalı-kafasız vb. örneklerde görülen soyut kavramların somut göstergelerle gösterilme eğilimidir. Türkçede sıklıkla deyimlerde karşımıza çıkan "baltayı taşa vurmak, diken üstünde oturmak, iğneyle kazmak, pireyi deve yapmak" vb. örnekler soyut hadiselerin somutlaştırılarak anlatıldığı ve anlatımın daha etkili ve güçlü kılındığı dil

öğeleridir. (Aksan, 2009: 66-67). Z. Kıran soyuttan somuta eğretileme olarak isimlendirdiği bu eğretileme türünün oldukça zorlukla yapıldığını çünkü soyut bir kavramın somut bir kavrama taşınması durumunun özel bir imgelem gücü ve yetenek gerektirdiğini belirtmiştir. "kimi zaman ellerini kırar tutkusu" örneğini veren Kıran, "tutku" sözcüğünün somut bir nesne olarak düşünüldüğünü belirtmiştir. (Kıran, 2006: 355).

Fikir ve Düşüncenin Nesne/Madde Olarak Algılanmasından Ortaya Çıkan Metaforlar

DHARMA CEVHERDİR

Budizmin özünü oluşturan "dharma/nom kanun, töre" Budalar tarafından canlılara anlatılan, uyulduğu takdirde insanı kurtuluşa eriştirecek olan dini akidelerin tamamıdır. Bu düşünce biçiminin inanlar tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için somutlaştırılması önem arz etmektedir. Dharmanın bir mücevher olarak somutlaştırılması ona verilen değerin bir ifadesidir. Budistler için maddi değerliliğin ifadesi olan "erdini, mücevher" Dharma için kaynak alan oluşturmuş ve aradaki kurulan benzerlikler ile metaforik bir öğe olarak kullanılmıştır. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde mücevher aramaya çıkan ve bu uğurda çeşitli sıkıntılarla karşılaşarak Buddha derecesine yükselen kişilerin metaforik öykülerinin olduğu bilinmektedir.[64]

kayu kişiler ėşidip,
bo **nom erdinig** boşgunsar,
erklig türklüg alp atım
çoglug yalınlıg bolgaylar (AY Ayazlı VI/155)

"her kim bu öğreti cevherini dinleyip, öğrense güçlü, kahraman ve haşmetli olacak."

Şiir metninde dharmayı öğrenerek hayata geçiren kişilerin haşmet olarak tanımlanan "ışık ve parıltıya" kavuşacağı anlatılmaktadır. Manihaizm'in temel unsurlarından olan ışık, iyi olan her şeyi ve kurtuluşu ifade etmektedir. Budizm'e de bu inanç Manihaizm'in etkisi altında gelişmiştir. Böylelikle "ışığa" kavuşmak her türlü cehaletten ve karanlık olarak tabir edilen nefsani arzulardan arınarak, kurtuluşa varmayı ifade etmektedir. Metinde öğreti

64 Bkz. Hamilton, J. Hamilton (2011). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü,* (Çev. Vedat Köken), 2. Baskı, Ankara: Tdk Yayınları.

cevherini öğrenen kişilerin güçlü, yiğit ve "ışıklı" haşmetli olacakları belirtilmiştir. Zira insanoğlundaki asıl güç, kendini dünyaya bağlayan nefsani prangalardan (nızvanı) kurtularak Ṇirvāna'ya ulaşacak kudreti elde etmek olarak düşünülmektedir.

DHARMA IŞIKTIR[65]

(BUDDHA IŞIKTIR)

NİZVANI/KLEŚA BOYASI OLAN NESNEDİR

tegirmi körkle yarukunguz ..
ontın sıngar tolu erür ..
tıltagı ėyin kutgarur siz ..
kamag tınlıglar oglanın ..
nizvanilıg bodulmakıg ..
yıdı yukı birle tarkardıngız ..
ürüg uzatı yarutur siz ..
nomlug yarukın tınmaksız .. (AY Uçar X/570).

"Çepeçevre saran muhteşem ışığınız [hâleniz] [yeryüzünün] on tarafını dolduruyor. Bütün varlıkları sebepleri doğrultusunda kurtarırsınız. *Kleśa*nın boyasını (Skr. *rakta*) artıklarıyla [birlikte tamamen] ortadan kaldırdınız. Daima *dharma*nın meşâlesiyle durmaksızın [bizleri] aydınlatırsınız."

Buddha ve Dharmanın ışık olma imajı Buddhist metinlerde sıklıkla kullanılan metaforlardandır. Kelime anlamı "aydınlanmış" olan Buddha, (Kaya, 1999: 13) aydınlanma bilgisi ile etrafına ışık saçma vazifesini yüklenmiş kişi olarak bilinmektedir. Budizm'de Dharma ve Buddha metaforlarının ışık imajı, karşılarında yer alan Samsāra'nın karanlık ve kötü olma imajları ile pekiştirilmektedir. Kleśalar yani içerisinde yer alan günahlar, ihtiraslar, kötü ameller, cahillik buna bağlı olarak bitmek tükenmek bitmeyen Samsāra ve tabiki dünya hayatı karanlığı temsil etmektedir. Tüm bu kötü yaşantı ve ızdıraplar karşısında canlıları ışığa, aydınlığa ve kurtuluşa götürecek rehber ve kılavuzlar Dharma ve Buddha'dır. Bu iki unsur ışığa benzetilerek daha somut bir anlatım sağlanmış ve anlatım daha etkili kılınmıştır. Şiirde Dharmanın ışık olma imajı, dolaylı yoldan

65 Dharma meşale olarak düşünülmesi temelde Dharma'nın ışık imajı çevresinde geliştirilmiş bir metafordur.

Dharma meşaledir ontolojik metaforuna da gönderme yapmaktadır. (Skr. Rupa) şekil, dış görünüm, şekil, renk, madde, şey; istenilen, özellikle dişil çekicilikle ilgili kavramları ifade eden (Soothill, 1937: 204-220) renk, boya kavramları ihtiraslar ve kirleri anlatmak üzere kullanılan ve dünya hayatını temsil eden metaforlardır. Soyut olan kavramlar, nesnelere ait özelliklerden olan renk ve boya ile somutlaştırılarak bir nesne olma özelliği yüklenmiş ve NİZVANI/KLEŚA BOYADIR metaforunı ortaya çıkartmışır.

KÖNGÜL TÖZİLİG (BİLİNÇ ESASI) GÖKYÜZÜDÜR

KÖRMEK BİLMEKLİG (GÖRME- BİLME) BULUTTUR/BULUT YÜKSELTMEKTİR

KÜSÜŞLÜG (ARZU, İSTEK) KÜN ÇOGİN GÜNEŞ IŞIĞIDIR

DHARMA YAĞMURDUR

köngül tözilig akaş yüüzinte.
körmek bilmeklig bulıt öritip.
küsüşlüg kün çogin kölitü tutup
küsençig **nomlug yagmur yagıtıp.**
köp vaynikiler kuşalamulın.
köpirtü yaşartu üklitü udaçı.
kür luular erkliği ilig kan atlıg.
kükürt ünlügke yükünürmen. (ETŞ B.10/32).

"bilinç kökünün semasında görmek-bilmek bulutunu yükseltip, arzu güneşinin pırıltısını gölgelendirip, arzulanan dharma yağmurunu yağdırıp, birçok öğrencinin erdemlerini arttırıp, yeşerterek çoğaltabilen, kuvvetli ejderler hâkimi hükümdar adlı, gür sesli önünde hürmetle eğilirim."

Metinde gökyüzünde görme –bilme bulutunun yükseltilip, arzu güneşinin ışığının gölgelendirilmesi ile dharma yağmurunun yağmasının anlatıldığı karma bir metafor söz konusudur. Şiir metninde her bir dize metaforik öğelerle süslenmiş okuyucu zihninde somutşatırmalar kurulmak istenmiştir. Soyut olan *bilinç, görme, bilme, arzu* gibi kavramlar *gökyüzü, bulut, güneş ışığı, yağmur* gibi somut öğelere benzetilerek anlatım güçlendirilmiştir. Şiir metni, arzular dünyasını bir güneş gibi düşünerek, bilinç unsurları ile

arzuları gölgelendirmiş, öğreti ile bu (bulutların aydınlığı kapatmasıyla) yeryüzünü rahmete eriştirmiştir. Bu soyut unsurlar, bulutlanarak yağmurun yağdığı ve böylelikle tabiatın yeşillenip mahsül verdiği bir tabiat olayını çevresinde aktarılmıştır. Metinde ayrıca metaforlu öğelerin +lXg eki ile birbirine bağlandığı dikkat çekmektedir. Yunusoğlu'na göre +lXg morfemi Buddhist metinlerinde sıklıkla metaforik öğelerde hedef alana yani metaforlaşan kavrama düzenli olarak eklenen bir birimdir (Yunusoğlu, 2016: 142). Marcel Erdal bu morfemin +lXg66 Hint Avrupa dil ailesinde de benzer görevle kullanıldığını belirtmiştir (Erdal, 1991: 141).

BUYAN (SEVAP) SADAKADIR.

kavırakıya ögdümüz ..
tengrim sizing yetinçsiz ..
edgülüg taluy içinde ..
bir tamızımkıya ülüşin ..
bo buyanıg evirip ..
alku tınlıglarka berür biz ..
kut kolur biz terk üdün burhan kutın bulzunlar .. (AY Uçar X/613).

"Efendim, sizin enginliğinizi [faziletlerin genişliğini] kısaca övdük, [ancak bu da] okyanus içinde [sadece fazilet okyanunuzun] bir damlacıklık kısmını [teşkil eder]. [Övgü neticesinde kazanılan] bu *puŋya*yı tevcih edip bütün canlılara bağışlıyoruz. Niyâz ederiz ki en kısa zamanda [bütün canlılar] *Buddha* saadetini (Skr. *bodhi*) bulsunlar, diye [on taraftaki *Bodhisattva*] bu şekilde [*Buddha*'yı] övdü."

Buyan *evir-* "sevabı bağışla-" anlamında kullanılan terim genellikle eserlerin son bölümünde eserin yazılışı dolayısıyla ortaya çıkan sevabın bağışlanmasıdır. Şinasi Tekin'e göre bu bağışlama Tanrılardan Azizlere ve yazarın istediği herhangi bir kişiye olabilir (Tekin 1963: 237-245). Eldeki şiir metninde sevaplar tüm canlılara bağışlanmış onlara sadaka verircesine taksim edilmiştir. *Evir-* "karşıya döndürmek, geçirmek, vermek"; *ber-* "ver-" fiilleri BUYAN SADAKADIR metaforunu ortaya çıkartmaktadır. Sevapların sadaka verilebilecek bir meta olarak somutlaştırılması da yine anlatımı kolaylaştıran unsurlardandır. Buddha'nın övüldüğü şiir metninde erdem ve fazilet ile donanmış

66 Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdal, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation,* (Vol. 1), Wiesbaden, s. 139-153.

Buddha'nın övülmekle bitirilemeyeceği, onun övgüsünün ancak okyanusta bir damla olabileceği yine somutlaştırma yolu ile aktarılmıştır.

DHARMA YİYECEKTİR

ögüm kangım başlap alku tınlıglar
üzüksüz **nomlug aşıg aşayu**
ürlüksüzin bilip alku nomlarnıng
üzlünçüde burhan kutın bulzunlar (BT XIII, 47/21).

"annem (ve) babam başta, bütün canlılar her vakit dharma aşından yiyerek devamlı olmadığını bilip (her şeyin geçici olduğunu bilerek) en sonunda Buddha saâdetini bulsunlar."

Eski Uygur Türkçesi Şiir metinlerinde yer alan "*arıg nom aşlıg tengrilerning:* saf dharma ile beslenmiş Tanrıların*; rasiyanlıg nomlug tatıgın:* rasāyana Dharmānın tadını" vb. ifadeler Dharmanın bir yiyecek olarak algılandığını yansıtan metaforlardır. Metinde yer alan "*üzüksüz nomlug aşıg aşayu:* kesintisiz olarak Dharma aşıyla beslenmek" ifadesi, Dharmanın kural ve akidelerini her zaman taze ve akılda tutmak, bu düsturlarla hareket etmek anlamlarına gelmektedir. Tüm canlıların yaşamak için öncelikli ihtiyaçlarından olan besinler ile Dharma arasında kurulan benzerlikler DHARMA YİYECEKTİR metaforunu ortaya çıkartmıştır. Şiir metni evrendeki her şeyin geçici olduğunu hatırlatarak öğretiden lezzet bulanların en nihayetinde Buddha saadetini bulabileceğinden bahsetmektedir.

MEZHEP TAŞITTIR

uçadivaç ordu içinte
ulug kölüngüdeki nomlarıg
ordunguzta erdeçi iişleringizke
ukıtu aça nomlayur siz (BT XIII, 19-9).

"Uccadhvaja saray içinde büyük taşıttaki (Mahāyāna) öğretileri saraydaki eşlerinize anlatıp, açıklayıp vaaz ediyorsunuz."

Budizmde insanları kurtuluşa eriştirecek inançlar taşıt nesnesi üzerinden somutlaştırılmıştır. Hinayana mezhebinin kurtuluşa eriştirdikleri sayı bakımından ve bazı

değişik uygulamaları dolayısıyle "küçük taşıt" olarak algılanmış, Mahāyāna budizmi ise tüm canlıları kurtuluşa eriştirebilmek iddasından dolayı "büyük taşıt" olarak somutlaştırılarak inanırlarının zihninde bir yer edinmiştir. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde bu metaforik öğe oldukça sık kullanılmıştır. Öğretilerin insanları gidecekleri yere ulaştırması onların "taşıt" kavramı ile somutlaştırılmasına neden olmuştur, şiir metni de kişilerin varmak istedikleri yere öğreti sayesinde varabileceklerini ve bu öğretinin açıklanarak, vaazlarla herkese anlatılışından bahsetmektedir.

EVRİŞ- KILINÇ (AMELLER) BİTKİDİR

üdün üdün evlig barklıg kıınlıkta beklelip.
üküş ėlig tutug üze bekürü baglalıp.
öşi sakınç sakınmadın özelip atkanıp.
ünüş yolça bargu **evriş üztümüz kestimiz.** (ETŞ 13E./17)

"uzun zaman ev-bark zindanında hapsedilip, sorumluluk ve yükümlülük ile sıkıca bağlanıp, geçit hakkında hiç düşünmeden, acı çekip (ve ona) bağlanarak çıkış yoluna götürecek davranışı kopardık, kestik."

Yapılan hareketlerin köklü bir bitkiye benzetilmesi genel benzetme eğilimlerinde sıklıkla karşımıza çıkan bir benzetme türü ve metafordur. Benzetme türlerinde "bitki" "kaynak alan'ı insanoğlu tarafından sıklıkla kullanılmış ve çeşitli metaforlara kaynaklık etmiştir. Yunusoğlu'na göre "bitkilerin yeşermesi, yaprak dökmesi, sararması ve kök salması gibi birçok özelliği insanlara benzetilmiş ve insan faaliyetleri bitki kökü ile karşılaştırılarak verilmiştir (Yunusoğlu, 2016: 217-218). Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde karşılaşılan *"tamırlıg yıltızlıg kılınçımızını tartulturalımterk üdün:* (ağaç gibi) köklü ve toprağa kök salmış, amellerimizi hemen, derhal çektirelim"vb. örneklerde yer alan amel-bitki benzetmesinin yanı sıra kullanılan *üz-* "kesmek, kopar-", ve *tartultur-* "çek-" filleri de bu benzetme doğrultusunda kullanılmış eylemlerdir.

Budizm'de dünya hayatı zindana benzetilmektedir. Dünya hayatında bulunan sorumluluklar kişiyi bu dünyaya bağlayan ve ızdıraba sürükleyen yükümlülüklerdir. Kişi dünya hayatına öylesine bağlanır ki kimi zaman onu kurtuluşa eriştirecek çıkış yolunu görmekten bile aciz kalabilir. Şiir metni bu düşünceyi çeşitli somutlaştırma öğeleriyle etkili bir şekilde anlatmaktadır.

Durum Ya da Hareketin Nesne Olarak Kavramsallıştırılması

EMGEK (ISTIRAP) ATEŞTİR

tamu prit yılkıta ulatı
üç yavlak yolta tugmışlarıg
asurita tengrite
yalanguk ajunınta barmışlarıg
öçürtüngüz olarnıng
üküş törlüg emgeklerin
inçip uzatı aşayurlar
özin belgürmiş ėnç mengig (AY Uçar IX/60)

"Cehennemlik, aç ruh, hayvan, ve diğer [üç kötü] yolda doğmuş olanları *asura*, [tanrı], insan varlık biçimlerinde olanları onların çok çeşitli ızdıraplarını söndürdünüz. Böylece (onlar) kendiliğinden ortaya çıkan devamlı huzuru bulurlar."

Emgeklerin *öç-* "ıstırapların sön-" ifadesi ıstırapların ateşe benzetildiğini göstermektedir. Budizm'de kötü olan şeyler Kleslar, Kötü Ameller de aynı metafor dairesinde ateşe benzetilmiştir. Istıraplar canlıları yeniden doğum-ölüm döngüsünde bırakan ve kurtuluştan uzaklaştıran unsurlardır. Bu unsurların daima var olması ve kendini tekrarlaması yanan bir ateş olarak somutlaştırılmıştır. Budist kaynaklarda sıklıkla görülen "*öç-: sön-*" terimi tüm ıstıraba sebep olan şeylerden kurtuluşu ifade etmektedir. Bu sönme aynı zamanda Ṇirvāna'ya varışı da temsil etmektedir. Budizm yanma- sönme metaforunu sıklıkla kullanarak zihinlerde *ıstırap ve kurtuluşu* somutlaştırmıştır.

Şiir metninde üç kötü yolda olanlardan (cehennemlik, hayvan, aç ruh) ve ayrıca altı hayat şekli içerisinde sayılan Asura, Tanrı ve insan varlık biçiminde olanların dünya hayatını yaşamalarından dolayı çektikleri ızdıraplardan bahsedilmektedir. Canlıların ızdıraplarının son bulması, yani onların sönmesi kurtuluşun temel şartıdır. "Buddha, insanın duygu ver arzularını bir ateşe benzetmiş Ṇirvāna'yı da bu ateşin sönmesi olarak açıklamıştır." (Şahin 2005: 51). Sönme olarak adlandırılan kurtuluş yani Ṇirvāna canlıların ebedi mutluluk durağıdır.

NiZVANI/ KLEŚA (İHTİRASLAR) DÜĞÜMDÜR

NiZVANI/ KLEŚA (İHTİRASLAR) ZEHİRDİR

NOM (DHARMA) YİYECEKTİR

tügün nızvanılarka agukup
tüşgelir men una tamuka
tört kėrtü nomlug agatıg
tözüni taturgıl maytri (BT XIII, 17/17).

"Düğüm hırslarıyla zehirlenip, cehenneme düşerim, dört hakiki (gerçek) öğreti çaresinin kökünü bana tattır Maytrı!"

Nizvanı/Klesların ip ve dolayısıyla bir düğüm'e benzetilmesi Budizmde sıklıkla karşılaşılan metaforlardandır. Yunusoğlu'na göre ip "uzun, yorucu, ucunun kaçırılması durumunda bulunması ve çözülmesi kolay olmayan bir nesnedir" Düğüm ise "insanı meşgul eden, çözülmesi zaman ve çaba gerektiren bir olaydır" (Yunusoğlu, 2016: 223,234). Tokyürek'e göre nizvanılıg tügün" ifadesi "bağlanma" terimini karşılamaktadır. Bağlanma canlının tüm dünyevi arzularını yansıtan ve onu kurtuluştan uzaklaştıran bir kleśadır (Tokyürek, 2011: 36). Şiir metninde verilen NiZVANI/ KLEŚA (İHTİRASLAR) DÜĞÜMDÜR töz metaforunun yanı sıra NiZVANI/ KLEŚA (İHTİRASLAR) ZEHİRDİR metaforu da ortaya çıkmaktadır. İhtirasların dünyaya bağlayan bir düğüm olduğunu düşündüren şiir metni bunun zehir olduğunu belirtmektedir. Zira Budist metinlerinde kleśaların canlıları kurtuluştan uzaklaştırdığı, onların yaşamlarını ıstıraba sürüklediği ve hayatlarını kirlettiği sıklıkla tekrarlanmaktadır. Bu unsurlar zehir olarak gösterilmekte ve bunun panzehirinin Dharma ve Buddha olduğu da ifade edilmektedir.

Şiir metninde canlıları dünya hayatına bağlayan düğümlerin cehenneme sürükleyici bir unsur olduğundan bahsedilmektedir. Cehenneme sürükleyen bu düğümlerden ise dört hakiki gerçeği gösteren öğretiye uymakla kurtulanabileceği ifade edilmekte ve geleceğin Buddhası olan Maitreya'dan yardım istenmektedir.

NiZVANI/ KLEŚA (İHTİRASLAR) DÜŞMANDIR

anta basa arıg bo buyan edgü kılınç küçinte tüşinte yügerüte men bodi tuvaçanıng
alkunı bilteçi bolguluk nomlug küsüşüm kanıp bütüp
az övke biligsizte ulatı nızvanilarımnı utup yėgedip
alku tınlglarka umug ınag bolmakım bolzun (BT XIII- 46/23).

"Sonrasında bu saf (ve) iyi ameller sayesinde şimdi ben Bodhidvaja'nın tamamını bilen dharmā isteğime ulaşıp, doyup ihtiras, öfke, cehalet ve diğer ihtiraslarımı yenip, üstesinden gelip tüm canlılara dayanak ve umut olabileyim."

Tüm ihtiraslar canlıları dünya hayatına çeken, onları oyalayan ve kurtuluştan uzaklaştıran unsurlardır. Bu tür meşgalelerin canlıları doğum-ölüm döngüsünde bırakması yani onları bitmek bilmeyen bir ıstıraba sürüklemesi insan zihninde onların düşman olarak görülmesine neden olmuştur. Şiir metninde yer alan *"ut-* yenmek; yeget-*:* üstesinden gel-" ifadeleri düşmanla karşılaşan birinin kullanacağı eylemlerdir. Bu ifadelerden Kleśaların düşman olarak somutlaştırıldığı görülmektedir. Şiir metninde iyi amelleri sayesinde Bodhilik sancağına ulaşıp ve daharma yasalarını özümseyerek her türlü ihtirasa galip gelip yani kurtuluşa ererek canlılara faydalı olmak düşüncesine yer verilmiştir. Bodhisatvvaların başkalarının aydınlanmasına vesile olmayı amaç edinmiş özverili kişilikler olduğunu belirten Conze, Mahāyāna Budizminin kendi kurtuluşundan ziyada başkalarının kurtuluşunu önemseyen bir ülküsü olduğunu belirtmiştir (Conze: 2005: 64).

ÖGRÜNÇLÜG (SEVİNÇ) NEHİRDİR

BUSUŞ (KAYGI- KEDER) BULUTTUR

kėrtgünçlüg yalnuklarnıng
ögrünçlüg ügüzleri yaykaldı
kėrtgünçsüz yalnuklarnıng
busuşlug bulıtları örtülti (BT III, /24)

" inançlı insanların sevinç nehirleri kabardı, inançsız insanlaın kaygı-keder bulutları (heryeri) kapladı."

SEVİNÇ NEHİRDİR metaforunun kullnıldığı örnekte sevinç için NEHİR kaynak alanından faydalanılmıştır. Yunusoğlu'na göre "sevincin su ile kavramsallaştırılması hem suyun yaşamdaki öneminden hem de sevincin büyüklüğünden kaynaklanmaktadır. Budizm için yaşam zaten acılarla doludur. Sevinç insanlığın özlediği, susadığı ve her zaman elde etmek istediği bir ruh durumudur. Nasıl ki susamış insan su ile susuzluğunu giderebiliyor, insan da yaşamdaki sevinçleri ile kendini teselli eder, moral bulur ve güçlendirir." (Yunusoğlu, 2016: 110). BUSUŞ BULUTTUR metaforu ve benzer şekilde kurulmuş KÖTÜ AMEL BULUTTUR benzetmelerinden yola çıkacak olursak, gökyüzüne bulutların meydana gelebilmesi için öncelikle suya ihtiyaç vardır. Budizm'de su imajı hem iyi hem de kötü olarak tasavvur edilmektedir. Temiziliği, sakinliği ve canlıların yaşamı için vazgeçilmez bir unsur olması bakımlarından insan zihninde iyi imajlar yaratırken, yok ediciliği, akıcılığı ve sürekliliği ile olumsuz bir imaj uyandırmaktadır. Suyun akıcı olma niteliği Samsārayı çağrıştırmakta aynı zamanda aşılamayacak ve kendini yineleyen ihtirasları da hatırlatmaktadır. Kleśa olarak adlandırılan ihtiraslar Budizm'de su kavramı ile kavramlaştırılmıştır. Tüm bu kötü nitelikler (köü ameller, ihtiraslar) kaygı ve kedere neden olurlar. Yani buharlaşan suyun (kötü amel, ihtiraslar) neticesi kaygı ve keder bulutlarıdır.

AYIG KILINÇ (KÖTÜ AMEL-GÜNAH) ATEŞTİR

kaçan tegser ol yer orunta ,, ötrü bolsar ėşidgeli ,,
munçulayu bo nomug ,,
öçgey tarıkgay olarnıng ,,
üküş ayıg kılınçı ,,
ulatı kėtgey udıdukta ,, (AY Uçar IX/335).

…

"Ancak, o yere ulaştıkları (ve) ancak böyle bir *sūtrayı* dinledikleri zaman, onların pek çok günahı yok olacak ve uyuduklarında gidecek ..."

Metinde "ayıg kılınç" olarak anlatılan günah kavramı canlıları Ṇirvānadan uzaklaştıran engel olarak düşünülmektedir. Günahlardan kurtulabilmek amacıyla metinde kötü amelleri söndürme *öç-* "söndür-" eylemi, günahların bir ateş olduğunu düşündürmekte ve bu anlamda bir nesne metaforu oluşturmaktadır. İnsanı günahlara iten eylemler, hayat boyu sürecek bir ızdıraba sebebiyet verirler. Bu ızdıraptan kurulmak için bunların yok

olması yani sönmesi gerekmektedir. Yunusoğlu'na göre Budizm'de ateş yok ediciliği ve sıcaklığı nedeniyle yaşamda vazgeçilmeyecek bir varlıktır. Canlıları bu denli kendine bağlayan bu madde insanları günaha çeken eylemlere benzetilmiş ve bu eylemler ateş olarak düşünülmüştür (Yunusoğlu, 2016: 126). Şiir metninde sutraları dinlemenin kişinin günahlarını yok etmesinden bahsedilerek öğretilerin önemi vurgulanmıştır.

İnsanların Nesne Olarak Metaforlaştırılması

İnsanların nesne olarak düşünülmesinde doğadan insanlara aktarma da metaforik yönelimlerden bazılarıdır. Doğan Aksan'a göre yaygın olarak kullanılan bir diğer aktarma türü de doğadaki nesnelerin insanlara benzetilmesi yoluyla yapılan aktarma çeşididir. Doğadan insana aktarma, doğadaki nesne isimleri ve bunlarla ilgili sıfatların insanları anlatırken kullanılması yoluyla oluşmaktadır. *Keçi, öküz, tilk; hıyar, kabak, odun; tatlı, sert, yumuşak* gibi doğadaki nesnelerin özelliklerini gösteren sıfatlara kadar dayanan aktarma çeşididir (Aksan, 2009: 65).

Z. Kıran'ın "Doğa Güçlerinden İnsana Geçiş" başlığı ile değerlendirdiği bu eğretileme türüne "uzak bir telefonda ağlayan yağmurlu bir genç kadın" örneğini vermiştir. Buna göre ağlama eylemi ve yağmurun hareketi arasında bir bağlantı kurulmuş ve doğadaki bir özellik insana aktarılmıştır (Kıran, 2006: 359).

EVLAT GÜNEŞTİR

Ne ada erdi atayım,
körkekiye ögüküm
ölmek emgek naçökin
öngre kėlip ertürdi
sentide öngre ölmekig
bulayın **ay künkiyem**
körmeyin erti monı teg
ulug açıg emgekig tėp tėdi (AY Gulcalı X/67).

"Ne zordu yavrucuğum, güzel canım ölmek eziyeti nasıl böyle erken gelip (seni) aldı/yakaladı, senden önce ölseydim ey güneşim, böyle büyük acı ızdırabı görmeseydik."

Metaforik benzetmeler kişiden kişiye değişebilen subjektif anlam olaylarıdır. Bir annenin çocuğunu benzettiği nesne ya da varlık tamamen annenin tasarrufuna kalmış bir anlam hadisesidir. Annenin çocuğu ile diğer nesneler arasında kurduğu benzerlik ilgisi şiir metninde güneş üzerine kurulmuştur. Metinde çocuğun öncelikle ölümünden söz edilip ardından çocuğun güneş ile benzerliği ortaya konularak, çocuktan "güneş" olarak bahsedilmektedir. Anne güneşin gitmesiyle kararan dünyası üzerinden kederi ve acısından bahsetmektedir. Anne için evladı dünyasını aydınlatan ışığı durumundadır, ışığını kaybeden anne büyük ıstıraba düşmüş durumdadır. Şiir metninde çocuğun ölüm sebebi canlıları kurtarmak için kendini tehlikeye atmasıyla ortaya çıkmıştır. Metinde "künk(i)yem" olarak bahsedilen çocuk aslında bir Bodhisattva'dır. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde BODHİSATTVA GÜNEŞTİR/IŞIKTIR metaforu sıklıkla kullanılan bir metafordur. Aynı düşünce çevresinde canlılar için kendilerini feda eden Bodhisattva'ların hayatlarını kaybetmesi, karanlıkları aydınlatan bu azizlerin geride kalanları karanlıkta ve ıstırapta bırakması anlamına gelmektedir.

LİNHUA ANNEDİR

BUDDHA LİNHUADIR

bang ujikdın belgürmiş
padm-a lėnhuata törümiş
parvişlanmış ay üze
bagdaşınu olurur (BT XIII 20/7).

"Tanrısal hikmetin mührü veya tohumu olan 'vanı' (Skr.) hecesinden meydana çıkmış, nilüfer çiçeğinden doğmuş, ve bir halenin çevirdiği ay üzerinde bağdaş kurup oturur "

Budizm'de özel bir yere sahip olan lotus "nilüfer" çiçeği Lotus Sutra, Lotus School gibi kavramlara ad olmasının dışında sıklıkla karşılaşılan metaforik bir öğedir. Çiçeğin Buddha ile arasında kurulan benzerlik, bu metaforun oluşumundaki temel sebeptir. Soothill tarafından "eşsiz çok kıymetli sedefli" (Soothill, 1937: 88) bir bitki olarak gösterilen çiçek, koyu renkli sularda ve çamur içerisinde yetişmesine rağmen tertemiz pırıl pırıl yapraklara sahip çiçekleri olan bir bitkidir. Bitkinin en önemli özelliği üzerine bir kir ya da toz bulaştığında kendini temizleyebilme özelliğine sahip olmasıdır. Çiçeğin bu özellikleri tüm kirlerden arınmış, saf ve temiz olan Buddha ile benzerlik göstermiş ve benzetmelerde

kaynak alan olarak kullanılmaya başlanmıştır. Çiçeğin köklerinin çamurda olmasına rağmen çiçeğinin tertemiz oluşu ise çamur âlemi olarak düşünülen Samsāradan kurtulmuş olan Buddha'nın yaşamı aradındaki benzerlik olmalıdır. Şiir metinlerinde "*arıg süzük közüngüz ol ap alçak itiglik kök lėnhua öngi teg:* berrak gözünüz mavi lotus rengindedir; *yitiz uzun ezügsüz yup yumrak tılngız ol yipün lėnhua yapırgakı suv içinde yaltırıklıg:* su içinde kırmızı lotus çiçeğinin parlaması gibi, geniş, uzun, kusursuz son derece kusursuz diliniz vardır."vb. örneklerin yanı sıra Buddha'nın bendeninin (göbeği, göz şekli, vücut parlaklığı, duruşu) lotusa benzetildiği örnekler de yer almaktadır. Yunusoğlu'na göre Budizm'de kültürel bir model ve metafor olan lotus çiçeği (*Skr. Padme*) nilüfer çiçeğinin bu kadar sıklıkla ve önemle üzerinde durularak kullanımasının iki temel medeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Budizm'in yayıldığı topraklarda bu bitkinin yetişmiş olması onu Budist kültür için önemli bir hale getirmiştir. Zira Türk topraklarında yetişmeyen bu bitki, bilinmemesinden dolayı çevirilerde Çincedeki hali *(lian hua*) ile alınmıştır. Bu çiçeğin seçilmesinin diğer önemli sebebi ise Buddha ile benzerlik göstermesi olmalıdır (Yunusoğlu, 2016: 97-98). Bu bahsedilen tüm özellikler BUDDHA LİNHUA'DIR metaforunu ortaya çıkartmaktadır. Şiir metinlerinde yer alan Buddha'nın bir lėnhuadan doğduğu inancı da LİNHUA ANNEDİR metaforuna götürmektedir. Zimmer, yaratılışın ilk ürünü olarak bahsettiği Nilüfer çiçeğinin Hindu anlayışında demiurgos Brahmayı doğurmak üzere açıldığından ve aynı zamanda evrenin rahminin kapısı ve üreme organı olarak da düşünüldüğünden bahsetmektedir (Zimmer, 2004: 104-105). Şiir metinlerinde yer alan "*king lėnhua tuguşlug, kintsü müni kadagı, kitmiş arıg uguşlug:* geniş lotustan doğmuş, suçu günahı gitmiş temiz soylu; *lėnhua oguşlug:* lotus soylu" vb. ifadeler Buddha'nın soyunun Lotustan geldiğine işaret etmekte, böylelikle lėnhuayı anne olarak metaforlaştırmaktadır.

BUDDHA ARSLANDIR

kisari arslan ėtinlig
kėrtü savlug kangımka
kėninte anga tuşguka
kilileşmek kılayın (BT XIII 28/16)

"arslan kükreyişli doğru sözlü babama sonunda onunla bir araya gelip saygı, tapınma kılayım."

Arslanın hayvanlar âleminde ayrı bir yerde olduğu insanoğlu tarafından kabul görmüş bir gerçekliktir. Arslanın yenilmez oluşu ve diğer hayvanlar üzerindeki hâkimiyeti onu diğer hayvanlardan ayıran en önemli özelliktir. Buddha'nın arslana benzetilmesi de şüphesiz ki diğer canlılar arasındaki önderliği ile ilgili olmalıdır. Yunusoğlu'na göre "Buddha'nın Buddhist dünyasında tam otorite sahibi olması, herkesi kendine itaat ettirebilen, sıradışı güce sahip olan özellikleri, onun havanlar âlemindeki benzeri arslan ile karşılştırılmakta ve Buddha arslan olarak kavramsallaştırılmaktadır." (Yunusoğlu, 2016: 195). Tüm bu benzetmelerin yanı sıra görünüm olarak da Buddha arslana benzetilmektedir. Barutçu, Buddha'nın 32 özelliğini sıraladığı çalışmasında Buddha'nın belden yukarısının ve çenesinin arslana benzetildiğini belirtmiştir (Barutçu, 1987: 15). Eski Uygur Türkçesi metinlerinde "*yalanguk arslanı* "insanların arslanı" gibi ifadelerle de anılan Buddha arslanla birçok yönden özdeşleştirilmiştir. Şiir metninde "*arslan etinlig "*arslan kükreyişli" olarak anılan Buddha'nın vaazları sırasında anlatımının ve sesinin arslana benzetilmesi ile BUDDHA ARSLANDIR metaforunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

SEVGİLİ ÇİÇEKTİR

kireyin teser kiçigkiem
kirü yime umaz men
kin yıpar yıdlıgım. (ETŞ M/4 12).

"gireyim desem küçücüğüm, giremiyorum da; anber, misk kokulum."

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinin çok büyük bir kısmı dinî niteliklidir. Öznesi genellikle Buddha ve Bodhisattvaların olduğu bu şiirlerin yanı sıra az da olsa ana kahramanın "sevgili" olduğu aşk şiirleri de yazılmıştır. Bu nadir parçalarda aşkın ve sevgilinin tasvir ediliş şekli, kullanılan metaforlar ayrıca önem arz etmekte ve o döneme ait kabulleri yansıtmaktadır.

Mevcut şiir metninde sevgili içerisine girilecek bir çiçek bahçesine benzetilmiş ardından özele indirgenerek çiçeğe has nitelikler olan güzel kokular ile çiçeğe benzetilmiştir. Sevgiliye *"kin yıpar yıdlıgım: anber misk kokulum"* hitabı onun çiçek ile arasındaki benzerlik yönü bağlamında SEVGİLİ ÇİÇEKTİR metaforunu ortaya çıkarmıştır.

İNSANLAR YİYECEKTİR

anı üçün bahşılartın yang kip boşug kol
alku üdte bışıgta yėg yėgte bışıg bol
altı kapıgça içtin körgil közüngey kėng yol
arıg süzük kėng mengilig uluş anta ol (ETŞ 12/14).

“onun için hocalardan usûl, örnek ve kurtuluş iste, daima olgunlar arasında çiğ, çiğler arasında olgun ol, altı yoldan içeriye bak en geniş yolu gör, saf ve temiz huzur diyarı işte oradadır.”

İnsanlara nesnelere has özelliklerin aktarılması etkili anlatım unsurlarından biridir. Doğada gıdalara has bir özellik olan çiğ ve olgun olma durumunun insanları anlatmada kullanıması ile ortaya çıkan İNSANLAR YİYECEKTİR metaforu Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde nadir kullanılmış meaforlardandır.

Şiir metninde yol gösteren önder hocalar sayesinde insanın ızdırap çekmesine neden olan altı hayat şeklinden kurtuluş yolu işaret edilmektedir. Kılavuzların bilgisinden istifade ederek, huzur diyarı olan Ṇirvāna’ya ulaşma bilgisi verilmekte, canlılara yol gösterilmektedir.

Varlık ve nesne metaforları direkt olarak bir nesneye benzetme, bir nesneyi kullanma yolu ile gerçekleşebilirken nesnelerin çeşitli özelliklerine göre de metafor oluşturabilmektedirler. Örneğin bir nesnenin ağırlığı, rengi, hacmi, sayısı, renginin kullanılması ile metaforlar oluşabilir (Yunusoğlu 2016:173-182). Araştırmacılar tarafından “Duyular Arasında Aktarma /Eşduyum (Synestezi)” olarak da başlıklandırılan bu tür aktarmalar “farklı duyu alanlarına ait kavramların bir araya getirilerek canlı bir anlatım sağlayabilmek amacıyla bir arada kullanılması” şeklinde tanımlanmaktadır. Konun örnekleri *sıcak bir ses* gibi duyma, *sıcak bir bakış, sıcak renkler* gibi, görme duyusuyla ilgili adları nitelemesi, ses için *soğuk bir ses*, *tatlı bir ses* gibi tamlamaların kullanılması, renkleri belirtirken *çiğ renkler’*den söz edilmesi kokular için *keskin* sıfatının yakıştırılması hep bu eğilimin tanıklarıdır.” (Aksan 2009: 68). “Ayrı duyu organlarıyla algılanan duyuların bir arada kullanılması sonucu oluşan eğretileme türüdür.” (Toklu 2003: 98). Z. Kıran’a göre kimi insanlar belli bir organa bağlı bir algılamayı başka bir organa ya da algılamaya bağlayabilirler…örneğin bir renk sese, bir ses bir tada göndermede bulunabilir. Görsel alanın, yazının sanatçıları eşduyusal yanılsamalar yoluyla altüst edilmiş, biçimi

bozulmuş bir dünya yaratırlar. *İstanbulu dinliyorum gözlerim kapalı* örneğinde "şiirin konuşucusu gözlerini görmeye kapamış, sesleri dinlemekte, seslerden görüntü yaratmaktadır." (Kıran, 2006: 356).

Metaforlar benzerlik üzerine kurulmuş anlatım biçimleri olmalarına rağmen duyu organları ile algılanabilme tecrübesine dayanan metaforlar herhangi bir benzerlik belirtmezler. John Searle'ye göre "sweet person" tatlı insan, "sour disposition" ekşi mizaç "cool reception" soğuk karşılama vb. örneklerde metafor öğeleri arasında herhangi bir benzetme bulunmamaktadır (Searle 1983: 49).

BUYAN (SEVAPLAR) AĞIRDIR

….

agır buyanlarımz küçinte
ayazka yagızka tayaklıg
ark-a kamag kut vkşik
arıg nom aşlıg tengrilerning
asılzun nomlug küçleri (BT XIII 40/19)

"…büyük sevaplarımız karşılığında, yere ve göğe dayanan bütün iyi ruhlar saf Dharma (ile) beslenmiş Tanrıların Dharma güçleri çoğalsın"

Şiir metninde sevapların nisbetinde Dharma güçlerinin artması temennisi dile getirilmektedir. Budizm'de sevaplar bağışlanabien ve aynı zamanda canlıların niyazını güçlendiren bir innç unsurudur. Metinde sevapların nesnelere has bir özellik olan ağırlık ile vasıflandırılması onların nesne olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Benzer şekilde başka şiir metinlerinde görülen "*Taringte tering yinçge tözlüg nomların yene alp körgülük erür:* derinden derin ince esaslı öğretileri yine zor görecektir." örneği de DHARMA İNCEDİR metaforunu ortaya çıkartan benzer şekilde kullanılmış ontolojik bir metafor örneğidir.

SES (ÜN) ACIDIR

SES YİYECEKTİR

kimke ėşidilip emgekligning **açıg üni**
kėngürü asıg kılur erser küni tüni
kitmiş erser alku kamag kiri müni
kėrtü işlig kėng yorıgta tilikligke (BT XIII 24/5)

"ızdırabın acı sesi işitilip kime gece ve gündüz (demeden) fayda kılınmışsa (ve) tüm isteyenlerin kusur ve kabahatları gitmişse geniş yolda."

Nesnelere ait olan bazı özelliklerin, duyu organları ile algılanan bazı kavamlara aktarılması yeni metaforların oluşmasına neden olmaktadır. SES TATTIR töz metforu SES ACIDIR karma metaforuna yönlendirmektedir. Bu metaforlar üzerinden ulaşılabilecek bir üst metafor ise SES YİYECEKTİR metaforudur. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde geçen "*Sugançıg tatıglıg savıngızını, buşı bering kamagka: tatlı sözlerinizi herkese sadaka olarak dağıtın*" örneği de aynı düşünce yolu ile geliştirilmiş metafor örneğidir. SÖZ TATLIDIR metaforu nesneye ait bir özelliğin zihinlerde somutlaştırılması yoluyla ortaya çıkmıştır. Şiir metni ızdıraplı canlıların feryat ettiklerinde imdatlarına yetişen Bodhisattvalardan bahsetmektedir. Bodhisattvalar, zaman ve mekân kavramı olmaksızın zor durumda olan canlılara yardım eden din büyükleridir. Onlar başkalarının kurtuluşlarını kendi kurtuluşlarının önünde tutmaktadır.

DÖRT BÜYÜK IZDIRAP NESNEDİR

tüzün bilge kişiler tirilelim
tengrining bitigin biz ėşidelim
tört ėlig tengrilerke tapınalım
tört ulug emgekde kurtulalım (ETŞ M. 5/1).

"asil, bilge insanlar toplanalım, Tanrının kitabını dinleyelim, dört hâkim tanrıya tapınalım, dört büyük azaptan kurtulalım."

Bazı metaforların sayılarının belirtilerek nicelik bildirmeleri onların nesne olarak algılanmalarına sebep olur. Yunusoğlu, bu tür metaforların "Ontolojik Metaforlar" olabileceğini düşünmektedir (Yunusoğlu, 2016: 179). Metinde "tört ulug emgek" denilen,

acı, acıyı farke etme, acıyı kesmeye çalışma, acıya neden olan unsurlardan kaçınma gibi soyut öğeler dört sayısı ile somutlaştırılmıştır. Şiir metni cehaletten kurtulmuş asil ve bilgili kimselerin toplanarak sutraları dinleyip dört yönün tanrısına hürmet edip azaptan kurtulabileceklerini anlatmaktadır.

"KARA" KÖTÜ NESNEDİR.

öng başlap atkangularka biligler kaçar
üküş **kara ayıg yollug** urugug saçar
üglüg kişi istim tutçu yaşmaksız baçar
üzeliksiz yėg nırvanıng kapıgın açar (ETŞ 12/1)

Duyu alanlarına (vişaya) başta renk (rūpa) olmak üzere bilgiler kaçar, pekçok kötü yolların tohumunu saçar. Akıllı kişi daima yanılmadan durabilirse en üstün Ṇirvāna'nın kapısını açar."

Nesnelere ait nitelik özellik olan renklerndirme bazı metaforların somutlaştırılıp nesne olarak düşünülmelerine sebep olur. Metinde yer alan *"kara ayıg yollug urug: kara kötü yolların tohumu"* ile anlatılmak istenen ifadede kara sözcüğü kendinden sonra gelen sözcüklerin kötü anlamlarını pekiştirmekte ve zihinde çizilen nesneye dair kötü bir imaj uyandırmaktadır. *"Yürüng arıg edgü nomla agılıkınga:* ak pak iyi kanunların hazinesine*"* metinlerde geçen " *yürüng*: ak" sözcüğü ile elde edilmiş metaforlarda ise BEYAZ İYİDİR, TEMİZDİR" metaforlarına ulaşılmaktadır. Dolayısıyle renklerin bir araya geldiği sözcüklerle birlikte belirli bir algıya yol açtığı ve bu algı doğrultusunda metafor oluşturduğu söylenebilir. Şiir metnine göre kişiyi dünya hayatına bağlayacak şeyler başta "boya" tabiri ile ifade edilmektedir. Canlının gözünü boyayacak her türlü dünyalık hadise, kişiyi üç kötü yola iletecek unsurlar olarak ifade edilmiştir. Üç kötü yoldan kasıt, canlılar dünyasının en alt tabakası olarak bilinen *cehennemlikler, pretalar ve hayvanlar* bedenini hakedecek amellere sahip olmaktır. Ancak metin bu tür bağlanmalara aldırmadan akıllıca duran kişinin Ṇirvāna'nın kapısını aralayacağını belirtmektedir.

Kişileştirme

İnsandan doğaya aktarmanın yer aldığı aktarma türüdür. Aksan'a göre birçok dilde organ ve vücut bölümlerinin isimleri doğadaki nesnelere aktarılmış ve bu yolla kavramlara yeni yeni anlamlar kazandırılmıştır. *Hafta başı, dağ başı, ocak başı, usta başı vb.* daha

birçok örneği olan bu adlandırmalar dilde ekonomi eğiliminin bir tanığı olarak görülmektedir (Aksan, 2009: 65).

Doğan Aksan'a göre dilde belli bir ekonomiklik sağlayan aktarmalar dilde öncelikle güçlü ve etkili bir anlatımı sağlamaktadır. Bu sebeple de yazın ve şiir dilinde sıklıkla kullanılan söz sanatlarının başında yer almaktadır. İnsandan doğaya aktarmanın bir türü insanların fiziksel ve ruhsal yönlerini doğaya aktarılmasıyla gerçekleşmektedir. *Kişileştirme* adı verilen bu sanat bazı zamanlarda yazar ve şairlerin kullanımında kalmakta ve genelleşmemektedir. *Kel tepeler, görmüş geçirmiş deniz, dalgın akşam, bakire zambak bu konunun örnekleridir* (Aksan, 2009: 65).

"Benzetme *(teşbih)* sanatı ile kişileştirme *(teşhis)* sanatı arasında çok yakın bir ilgi vardır. Eğretileme *(istiare)* ile soyut kavramlar anlamı güçlendirmek ve etkili kılmak için anlamda bakıldığında kişileştirme sanatı kendi içinde zaten bir benzetmedir. Z. Kıran bu eğretileme türünün (cansızdan canlıya, insana geçiş) en sık kullanılan eğretilemelerden olduğunu ve bu tür anlatım sapmalarının dili yaratıcı kılarak özneyi düşle gerçeğin karıştığı bir ortamda tuttuğunu belirtmiştir. ölen, gülen, yürüyen, sarılan, yoksulluk çeken… "ağaçlar, bulut, sokak ve şehir…" konunun örneklerini oluşturmaktadır (Kıran, 2006: 358).

NİZVANI/KLEŚA (İHTİRASLAR) DOĞUM-YAŞAM DÖNGÜLÜDÜR

tugum ajun uçınta turup
bir tugumlug tengrim siz
tugumlug ajunlug nizvanılarıg
tugalı anuk yarlıkar siz (BT XIII 19/1).

"doğum hayat şeklinin sınırında var olup, tek doğumlusunuz tanrım siz, yeniden doğan dünyevi hırsları kapatmak için buyurursunuz"

Nizvanı insanı Samsāra'da (doğum-ölüm döngüsü) bırakacak ve Nirvanā'ya ulaştırmayacak ihtiraslar bütünüdür. Yunusoğlu'na göre "Budizm ihtiras, cinsel istek ve buna benzer bütün kötü düşünce, söz, hareket, davranış ve duyguların cahillik ile arzudan kaynaklanmakta olduğunu savunur. Bunların doğum-ölüm çemberini ve bütün ıstırapları meydana getiren ana sebeptir." (2016: 229). Doğum-ölüm çemberinde olmak canlılara özgü bir yaşam biçimidir. Nizvanıların bu şekilde gösterilmesi bir kişileştirme örneğidir.

Şiir metni Ṇirvāna'ya ulaşarak doğum-ölüm döngüsünden kurtulmuş Buddha'nın diğer canlıların da bu döngüden kurtulabilmeleri için vaazlar verdiğinden bahsetmektedir.

ÖLÜM DÜŞMANDIR

yaguru tugmış yigitler
yarsınçıg yavız ölümke
yaşıp yupanıp ozgu yok
yarlıg bilmez yagıka (BT XIII 16/17)

"yeni doğmuş gençler (bile) merhametsiz düşmandan (kurtulamayacağı gibi) iğrenç, kötü ölümden gizlenip kurtulamazlar" k

Ölüm kurtulunması gereken bir düşman olarak anlatılmaktadır. Gizlenmek, kaçmak ve kurtulmak eylemleri düşman karşısında gösterilen tavırlardan bazılarıdır. Dolayısı ile ölüm düşmana benzetilerek kişileştirilmiştir. Şiir metinlerinde karşımıza çıkan "*Öçeşgü yok ölümke" ölüme karşı koy*- anlamındaki fiiller de bu düşüncenin tezahürleri durumundadır.

ne ada erdi atayım,
körkekiye ögüküm
ölmek emgek neçökin
öngre kėlip ertürdi (AY Gulcalı X/1).

"Ne zordu yavrucuğum, güzel canım ölmek eziyeti nasıl böyle erken gelip (seni) aldı/yakaladı,"

Bu şiirde de yine al- yakala- eylemleri düşmanların yaptığı eylemler arasındadır. Ölümün düşman olarak kişileştirildiği bu şiirde ölümün erken gelmesi de yine canlı gibi düşünüldüğünü göstermektedir. Kavramsal metaforlar kavram alanı ile aynı düşünce çevresinde gelişmiş yapılardır. Birçok kavramın ÖLÜM DÜŞMANDIR metaforu çevresinde birleşmiş olması bu örnekleri dilsel metaforların dışına çıkartmaktadır. Şiir metni yavrusu ölen bir annenin feryadını metaforlar vasıtasıyla anlatmaktadır.

AMELLER İNSANDIR

keze yügürür kılınçımın
kemişeyin kıınlıkda
kėntün tuymak biligin
kezgükleyin barçanı tėp
kezigin tutup yükünür men
krkasunti burhan kutınga (BT XIII 12/13).

“hali hazırda mevcut işlerimi, hapishanede terk edeyim kendini (aydınlanma bilgisi) anlama bilgisiyle hepsinden geçeyim deyip, Krakucchanda Buddha saadetine sırayla secde ederim.”

Amellerin insan olarak düşünülmesi Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde karşılaşılan metaforlardandır. İnsana ait niteliklerin cansız nesnelere aktarılarak kullanılması kişileştirmenin temel mantığını oluşturmaktadır. Metinde rastlanan amellerin tıpkı insanlar gibi gezip dolaşması onların kişileştirildiğini göstermektedir. Ayrıca metinlerde görülen “yavız qılınçları arıyur” vb. örnekler amellerin tıpkı insanlar gibi kirlerinden arınıp yıkandıklarını göstermesi bakımından metaforik bir anlatım içermektedir. Budizm’de dünya çeşitli bağlarla kendine bağlayan bir hapisahane olarak düşünülmektedir. Şiir metninde yer alan işler hapishaneye bağlayan bağlar durumundadır. Kişi bu bağları dünyada bırakarak aydınlanma bilgisine erişmek istemekte ve Buddha saadetine hürmet etmektedir.

(NİZVANI HASTALIKTIR)

HASTALIK DÜŞMANDIR

ig agrıglar küçedip
inçsiretserler etözüg
isig tını kesilip
ı ıgaç teg kamılur (BT XIII 16/15)

“hastalıklar çoğalıp, vücudu güçten düşürseler, sıcak nefes (can) kesilir (ve beden) ağaç gibi devrilir”

Şiir metninde "ig agrıglar: hastalık" şeklinde geçen ifade *nizvanı/kleśa*'ların hastalığa benzetildiği bir töz metafordur. Hastalıkların vücudu ele geçirmesi kişinin nefesini kesip onu ölüme sürükleyecek bir durumdur. Nizvanı/kleśa adı verilen ihtiraslar da aynı şekilde kişiyi kurtuluştan uzaklaştırarak ölüme sürüklemekte ve canlıların erişmeyi umut ettikleri sağlıklı Budist vücudundan alıkoymaktadır. Şiir metninde karşılaşılan bir diğer metaforik ifade ise hastalıkların düşmana benzetilmesidir. HASTALIKLAR DÜŞMANDIR şeklinde ifade edilebilecek bu töz metafor, canlıların düşmanları tarafından güçten düşürülüp devrilmesini ve nefeslerinin kesilerek canlarını teslim ettiklerinden bahsetmektedir.

SUKHAVATİ İNSANDIR

kidin yıngak abida tėp
kėrtütin kelmişning uluşınta
kėng mengilig sukavatita
kirsiz arıg ay tengrite (BT XIII-21/20).

"batı tarafta Amida denilen hakikatten gelmişin ülkesinden; çok sevinçli, mutlu Sukhāvati'den temiz, saf ay tanrıdan"

Amitabha'nın batıdaki saf yeri, sevinç diyarı ve sevinç zirvesi gibi isimlerle anılan ve cennetle bir tutulan bir yerdir (Soothill 501-1034). Amitābha Buddha'nın ülkesi olark bilinen yer "sevinç, mutluluk, zevk" anlamlarında kulanılan *sukha* sözcüğü ile "ülke, alan" anlamlarına gelen *vati* sözcüğünün birleşmesinden oluşmuştur (Tokyürek 2011: 91). Sevinç ve zevk yeri anlamlarında kullanılan Sukhavati, şiir metninde "*sevinçli ve mutlu ol-*" şeklinde insanlara has niteliklerle anlatılarak kişileştirilmiştir. Şiir metninde yer alan "mengilig" sözcüğünün sonuna eklenen +lXg[67] morfeminin sıklıkla metaforik ifadelerde kullandıldığı bilinmektedir. Yunusoğlu'na göre Türk Budist çevresi çeviri ve telif parça ve şiirlerde bu tür yapılar sıklıkla kullanılmaktadır.

ELLER ŞİFACI İNSANDIR

BUDDHA TABİPTİR

ulatı bu yanglıg ıdukum
on yüz sanlıg kolunguz ol

67 +lXg ekinin çeşitli fonksiyonları için bk. (Erdal Marcel OTWF 1991:141).

uulsuz tüpsüz amgeklerke
Uturu yürünteg tutdaçı (BT XIII 21/ 49).

“ey azizim ve bunun gibi, ucu bucağı olmayan sıkıntılara çare veren doksan tane kolunuzdur”

Buddha’nın insanları hastalık olarak metaforlaştırılan kleśalardan kurtarması onları aydınlığa yani kurtuluşa ulaştırması gibi nedenlerle tabip olarak nitelendirmesi Budizm’de sıklıkla kullanılan metaforlardan biridir. Korhan Kaya, Buddha’nın hasta olan insanlığı iyileştiren bir doktora benzetilmesi dolayısıyla Bhisakka veya Bhaişacaya Guru (Büyük Doktor) adının veriliğini ifade etmektedir (Kaya 1999: 21). Ellerin şifacı olarak canlıları hastalıklardan kurtarması metaforuda yaygın olarak kullanılan bir metafordur. Şiir metninde Buddha’nın canlıları sıkıntılarından kurtarması imajı Buddha’nın yalnızca ellerinin kişileştirilmesi yolu ile yapılmıştır

Taşıyıcı/Kavrayıcı Metaforlar

“Bu tür metaforlar durumlar ve olayları belli bir alan içinde metaforlaştırarak ifade eden metaforlardır. Bazı fikirler, bir taşıyıcı veya bir kapsayıcı yani bir yer, alan mevki gibi kaynak alan üzerine belli bir durum, olay ve görüş mesafesi, görülebili alan gibi hedef alanların haritalanmasıyla daha net bir biçimde ortaya atılır.” (Yunusoğlu 2016: 166).

- *Yer - Alan Metaforları*

SANSAR (SAMSĀRA) YERDİR

INTIN KIDIG (ÖTE KIYI) YERDİR

imirt **karanggu bo sansarta yoletgey**
ındın kıdıgka teggülük yol çiledgey
ideng tutçı açıkalmada korkınçsız köngül ületgey
ėnçgü barur lėnhua çeçek ėligligke (BT 24/9).

“karanlık bu samsārada yürünecek, huzur kıyısına ulaşacak yol sıkıntılıdır, daima korkusuz gönülle, lėnhua çiçeği hükümdarına (Buddhaya) huzur ile ulaşır.”

“Doğum-ölüm, yeniden doğum ve yeniden ölüm, doğum-ölüm döngüsü, göç, ” (Soothill 1937: 196) olarak tanımlanan Samsāra, Budizm’in temel anlayışlarından biridir. Dünya hayatını ve yaşanılan tüm ızdırapları temsil eden bu kavram, canlıların kurtulmak istediği ölüm yoludur. Budizmde Samsāra ve Ṇirvāna karşılıklı iki kıyı şeklinde anlatılmaktadır. Samsāra bu kıyı (bu dünya) Ṇirvāna ise öte kıyı (öteki taraf) şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca “huzur kıyısı” olarak isimlendirilen Ṇirvāna soyut bir yer olmasına rağmen ulaşılacak bir mekân olarak anlatılmıştır. Bu şekilde soyut olan durum ve olayların zihinlerde somut olarak düşünülmesi ile ortaya çıkan metaforlara mekân/yer metaforları denilmektedir**.** Şiir metni doğum ölüm döngüsünün oldu dünya hayatını karanlık olarak düşünmekte ve bu döngünün samsāra döngüsü olduğunu belirtmektedir. Canlılara ızdırap veren bu döngü şiirde deniz olarak düşünülmüş ve deniz içinde dalgalarla boğuşan insanın sıkıntısı dile getirilmiştir. Kişiyi bu sıkıntılı durumdan kurtaracak olan şey ise “kıyı” metaforu ile açıklanmıştır. Korkusuz inançlı bir gönülle iman edenlerin Buddha saadetine ulaşabilecekleri mesajı verilmiştir.

ÜÇ YAVLAK YOL (ÜÇ KÖTÜ YOL) YERDİR

Nom ermezte yorıtaçı sımdalmışlar
Muntırdın ölüp unçsuz **üç yavlak yollarka barır** (Rājā 1)

“öğreti yoluna uğramayıp ihmal edenler ise, ölüme direnemeyip üç kötü yollara varırlar.”

Üç kötü günah yolları olan gidilecek bir mekân olarak düşünülmüştür. Budizm’e göre hayat biçimlerinin en aşağısı olan ve canlılara daima ızdırap veren yaşam şekilleri canlının günahları neticesinde vardığı yerdir. Cehennemlikler, pretalar ve hayvanlar bedeninde dünyaya gelmek kötü ameller işlenmiş olmanın neticeleridir. Bu kötü ameller ise *üç kötü yol* olarak aktarılmaktadır. Şiir metnine göre öğretiye uymayanlar, doğum-ölüm döngüsünden müteşekkil dünya hayatında ölümle yüzleşerek kötü hayat şekillerinden birinde yeniden vücut bulacaklardır.

NOM TÖZİ (ÖĞRETİ ESASI) YERDİR

Agır ayamakın oom törtünç tokuz yetmiş
Ratna vajır
Yükünür men yöleşürügsüzke

Teringte tering belgüsüz
Nom tözinge tegmişke (AY Tokyürek IV/1)

“çok saygıdeğer *ratnavajra* eşsizliğinize (ve) derinden derin işaretsiz öğreti esasına ulaşmışa eğilirim.”

Skr. “ratna” mücevher, cevher, hazine vb. (Gakkai 2002: ratna mad.) anlamlarına gelen sözcük ile Skr “vajra” yıldırım şeklinde olan asa ya da Hintli askerlerin silahı (Soothill 1937: 280) olarak bilinmektedir. Bu iki sözcüğün birleşmesi ile oluşan terim bir Buddha ismidir (Tokyürek 2011: 131). Şiir metninde Buddha saadetine ve öğretiye ulaşma isteğinden bahsedilmektedir. Öğreti esası ulaşılmak istenilen bir mekân olarak metaforlaştırılmıştır.

DHARMA BEDENİ (DHARMĀKĀYA) YERDİR

ėşidip men bo nomug ,,
öngre üdte ök sevintim ,,
antın turmış buyannıng ,,
ülgüsüz tengin kim bilgey ,,
bo buyanlarım küçinte ,,
bultum amtı burhan kutın ,,
tegtim nomlu etözke ,,
ertükteg çın kėrtü biligke
tėp yarlıkadı ,,,, (AY Uçar IX/245).

“Ben, bu *dharma*yı evvelki zamanda duyar duymaz sevinmiştim. O hâlde, [*dharma*yı daha önce duymamın neticesinde] hâsıl olan sevabın sayısız ölçüsünü kim idrak edebilecek ki? Bu sevapların sâyesinde şimdi ben *Buddha* saâdetini buldum, *dharma* bedenine ve öyle olan hakiki hikmete ulaştım, diye buyurmuş.”

Doğum ölüm döngüsünden kurtulmuş Buddha vücudu anlamında kullanılan terim, ulaşılması gerekli bir yer olarak yansıtılmaktadır. Soyut bir hedef olan bu *öge teg-* “var-, ulaş-“ fiilleri ile somutlaştırılarak bir mekân imajı yaratmıştır. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçen *“üküş talim açıg tarka emgekig teginürte*: sayısız dert tasaya uğrdıklarında*”* örneği de yine bir mekân algısı yaratmaktadır. Şiir metninde öğreti esasına ulaşarak Dharmakayaya ulaşmış olmaktan bahsedilmektedir. Soothill, Dharmakaya’nın

Buddha'nın manevi ve maddi bedenin ya da sonsuz Buddha bedeni olarak açıklamaktadır (Soothill 1937: 219; 349). Buddha'nın bedenine sahip olmakla anlatılmak istenen aydınlanma bilgisine erişmiş olmaktır. Böylelikle şiir metninde kişi hakiki hikmete ulaşmış olmaktadır.

- *Görüş Alan Metaforları*

Sınırları olan ve görüş alanı içinde bulunan nesne, olay ve durumlar daha kolay kavranabileceği için soyut olan ve sınırları görüş alanı içinde bulunmayan nesne, durum ve olayları görüş alanı içerisinde düşünerek somutlaştırma ile oluşan metafor türüdür. Lakoff, Johnson'a göre "sınırları belli bir fiziksel mekânın bir taşıyıcı olduğu ve görüş alanımızın, bu sınırları belli fiziksel mekânla ilişkili olduğu düşünüldüğünde, metaforik GÖRÜŞ ALANLARI TAŞIYICIDIR kavramı doğal olarak ortaya çıkar."(Lakoff, Johnson, 2015: 60). Görüş alanında bulunmayan *mutluluk durumuna gir, sorunun dışında bulun-, forma gir- , yarışın sonu, yarışın ortası* şeklinde verilen örnekler aslında sınırları görüş alanında olmayan ancak anlatımda sınırları çizilmiş ifadelerdir.

YAŞ TAŞIYICI NESNEDİR

apam bizing **bo yaşımız alkıngu üd bolsar**.
alku türlüg tıdıgımız alkınzun utgurak.
amıta-aba burkan yüüzin yügerü biz körüp.
arıg sukavatı uluşta tugalım terk tavrak (ETŞ 13B/8).

"eğer bizim bu hayatımızın bitme zamanı gelirse, her türlü engellerimiz tamamiyle ortadan kalksın, *Amitābha* buddhanın yüzünü huzurunda görüp, derhal temiz *Sukhāvāti* diyarında doğalım."

İnsan ömrü, görüş alanı içinde olmayan ancak somutlaştırılarak başı-ortası ve sonu olduğu düşünülen taşıyıcı bir metafordur. Şiir metninde geçenSukhāvatīUluş Budizm'de cennetle bir tutulan Amitabha'nın batıdaki saf yeri, sevinç diyarı ve sevinç zirvesi gibi isimlerle anılmaktadır. (Soothill 501-1034). Ayrıca Amithaba Buddha diyarı olarak bilinen ve batıda yüz milyonlarca yıl Buddhalara mekân olmuş yerin adıdır. Sonsuz Buddha yaşamı isimli Sutra'da yer alan bilgiye göre, Amida, Buddha olduğunda yaşayabileceği saf ve temiz topraklardan oluşan bir ülke yapmaya söz verdi. Hiç acının olmayacağı bu topraklarda yalnızca rahat ve huzur bulunacaktı (Gakkai Perfect Bliiss mad.). Daharmakara

(hükümdarken tahtından vazgeçmiş ve öğretiye uyarak aydınlanmış kişi) seviyesine ulaşmış Amithaba, tam olarak bir Bodhisattva misyonu olan dünyayı saflaştırma, temizleme ve güzelleştirme işini yüklenerek Buddha olduğunu belirtmiştir. Bu BuddhaSukhāvatīdenilen mutluluk ve saflık diyarında yaşamaktadır (Buswell, 2003: 14). Şiir metninde ölüp tekrar dirilen canlılar bir sonraki yaşamlarında cennet olarak bilinen Sukhavati'de doğmak istemişleridir.

ZAMAN TAŞIYICI NESNEDİR

ertmiş kelmedük közünür üdki edgü erenler
emgekligin burhan kutınga evrildeçiler

"geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanın iyi insanları, ızdırap çekip Buddha saadetine erişmeye uğraşanlar."

Zaman, sınırları olmayan ama canlılar tarafından sınırlandırılmaya çalışılan bir kavramdır. Yunusoğlu'na göre zamanın geçmiş gelecek ve şimdiki zaman olarak sınırlandırılması bir somutlaştırma eğilimidir. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde yer alan "*ertmiş: geçmiş; közünür üd: şimdiki zaman, kelmedük:gelecek zaman* " ifadesi bu haliye bir görüş alan metaforudur.

Yönelim Metaforları

Lakoff, Johnson'a göre uzay/mekân istikameti ile ilgili olan aşağı-yukarı, içeri-dışarı, ön-arka, öte-beri, merkez-çevre vb. ifadelerle ifade edilen bazı kavramlar anlamlarında bir yönelim ifade etmektedir. Fiziksel ve kültürel tecrübeler neticesinde ortaya çıkan bu yönelimler kültürden kültüre farklılıklar gösterebilmektedir. MUTLU OLAN YUKARIDA; KEDERLİ OLAN AŞAĞIDADIR" yönelimli metaforunda moralim yüksek, ayaklarım yerden kesiliyor; düşmüş hissediyorum, derde düştüm, dibe vurdum gibi örnekler aynı düşüncenin tezahürleridir. (Lakoff, Johnson 2015: 40-41).

CEHENNEM AŞAĞIDADIR

tüpinte olukma ölmeki bar.
tünerig **tamuka tüşmeki** bar
tümenlig yekler kelir teyür
tumanlıg yekler ayar tėyür (M.5/10).

“sonunda insanın yine şu ölmesi var, karanlık cehenneme düşmesi var; on binlerce şeytan gelir derler, dumanlı şeytanlar içini görür derler”

Cehennem Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde belirli bir duygu değerine sahip ve sıklıkla kullanılan bir metafor türüdür. Cehennemin aşağıda olması, oraya düşmek, batmak gibi sözcükler zihinlerde cehennem imajının oldukça kötü olduğuna dair ipuçlarını yansıtmaktadır. “*Kötürüp aviş tamuka baturgıl:* götürüp Avici cehennemine batır*; Ootlug karımta tüşdeçilerig:* ateş çukuruna düşenleri” vb. ifadeler CEHENNEM AŞAĞIDADIR yönelim metaforunu destekleyen ifadelerdir. Şiir metninde kötü amelleriyle ölen canlıların cehennemde şeytanlar tarafından karşılanacaklarından bahsedilmektedir.

TANRI YUKARIDADIR

İNSANLAR AŞAĞIDADIR

bo tıltagın ötrü olar ,,
kolti kalplar içinte ,,
sakınu sözleyü yėtinçsiz ,,
üd kolular ertginçe ,,
üstün tengri yėrinte ,,
altın yene yalangukta ,,
tugum tutup uzatı ,,
aşarlar yėg mengig ,, (AY Uçar IX/309).

“Bu nedenden dolayı, onlar *kotī kalpa* içinde [düşünülmesi ve söylenemsi yetmeyecek kadar zaman geçtiği zaman]idraki [ve] söylenilmesi muhâl olan zaman2 geçtiği süre boyunca, yukarıda tanrı ve aşağıda da insan yerinde devamlı [olarak tekrar tekrar] doğup en üstün mutluluğun tadını çıkarırlar.”

“kopda kötrülmiş erür siz: bütün canlılar arasında bütünüyle yüce olansınız**”,** *alku kızlar arasınta tag basgukı teg erür siz:* bütün kızlar arasında(bir) dağ zirvesi gibisiniz”

üstün t(e)ngri yerinte altın yene yalangukta “yukarıda tanrı ve aşağıda da insan yerinde “vb. örnekler tanrılığın yüce yüksek bir makam olduğuna işaret eden ifadelerdir. Aşağıda şiir metninde yer alan “üstün t(e)ngri yerinte” ifadesi açıkça tanrının yerini göstermekte ve işaret ettiği yukarı-aşağı vb. ifadeler ile yönelim metaforu örneği oluşturmaktadır. Ayrıca Eski Uygur Türkçesi metinlerinde Tanrının sıklıkla kullanılan

sıfatarından olan "*atı kötrülmüş:* adı yüceltilmiş" ifadesi de bir metafor örneğidir. Yunusoğlu'na göre "atı kötrülmiş ve atı batmış" örnekleri yön algısından dolayı bir yönelim metaforudur. İnsanlar için yükselmenin her zaman iyi, alçalmanın ise kötü olduğu tecrübeler ile bilinmektedir. Adı yükselen kişi için saygı görme, tanınma, ünlü olma durumlarından bahsedileceği gibi, adı batan kişi için de rezil olma, başarısızlığa uğrama, gözden düşme ve ruhsal bunalımda olma hallerinden bahsedilebilir. Bir kişinin adının yukarıya doğru yükselmesi, somut bir hareket bildirmeyen metaforlu bir kullanımdır. Ad da somut bir nesne değil soyut bir kavramdır. Tek başına yükselme ve alçalma bildirmez. (Yunusoğlu, 2016: 167).

Tanrının sıfatlarından başlamak üzere yeri ile de "yukarıda" olma ifadesinin yanı sıra insanların "aşağıda" olması metaforu, sıralanmış hayat şekillerinde en iyi yaşam biçiminin tanrılar dünyası olmasından kaynaklanmaktadır. Soothill'e göre bunun dışında yer alan "biş ajun" olarak adlandırılan ve beş yaşam şeklini ifade eden terim tanrılar dışında kalan ve yaşamları boyunca ıstırap çeken canlıları temsil etmektedir (Tokyürek 2011: 361). Yaşam şekli olarak insan "iyi ve kötü yaşam şekilleri"nde yer alabilmektedir Ancak yaşam şekilleri sıralandığında insan yaşam şekli tanrı yaşam şeklinin altında bulunmaktadır.

MAYTRI (BUDDHA/BODHİSATTVA) YUKARIDADIR

üç agu üze bulganmış
üç uguşlug kılıktın
ünüş nomnung küçinte
üntürgil mini maytrı (BT XIII 17/10)

"Üç zehir ile bulanmış, üç soy tabiatından yükselmiş, kanun sayesinde beni yukarı (doğru) çıkart Maytrı!."

Bodhisattva'ların kanatlı olmaları ve gökyüzünde uçarak canlılara yardım eden kuş olmaları ile ilgili metaforlar Eski Uygur Türkçesinde kullanılmıştır.[68]Bodhisattvaların yukarıda düşünülmesi de diğer iki metafor ile bağlantılı bir durumdur. Gakkai, kelime anlamı yardımsever ve merahametli olan Maytitrī sözcüğünün aynı zamanda dostluk, sevgi, sevecenlik anlamlarında kullanıldığını belirtmiştir (Gakkai 2002, Maitrī mad.) Canlılara tüm merhameti ile gökyüzünden yardımcı olan Maytrı zihinlerde yukarıda olarak düşünülmüş ve çeşitli metaforlarda kullanılmıştır.

68 Bkz. Yunusoğlu, Mağfiret Kemal (2016). Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar, s. 217

Tablo 9. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde metaforlar.

Işık İmajı Çevresinde Oluşturulmuş Metaforlar		**Su İmajı Çevresinde Oluşturulmuş Metaforlar**		**Diğer İmajlarla Oluşturulmuş Metaforlar**	
Bölüm I	Bölüm II	Bölüm I	Bölüm II	Bölüm I	Bölüm II
Edgü erdiniler (İYİLİKLER MÜCEVHER YIĞINIDIR)	Tang tengri Yıdlıg yıparlıg Yaruklug yaşuklug biliglim tüzünüm yarukum TANRI IŞIKTIR	Bilge biliglig sav üze Taşa turur üzüksüz BİLGELİK ERDEMİ SUDUR	nomlug yagmur yagıtıp DHARMA YAĞMURDUR	İg agrıgtın ig agrıglar iglig kemlig tınlıgların KURTULUŞA ERMEMİŞ YAŞANTILAR HASTALIKTIR	DHARMA TEKERLEKTİR nomlug tilgen
Nom erdini/ nomla agılıkınga (ÖĞRETİ CEVHERDİR, HAZİNEDİR)	alnın ılılur tamdulur ALIN IŞIKTIR/ BUDA IŞIKTIR	HUA ÇEÇEK YAĞMURDUR kamag t(e)ngriler yagıtdı ,, mandarik atl(ı)g hua çeçek	uz takşutlug taloylar üntürüp. ŞİİR DENİZDİR	enç mengike teggeyler HUZUR MUTLULUK YERDİR	üdün üdün evlig barklıg kıınlıkta beklelip. Ev bark HAPİSANEDİR
Üç erdini üç erdini kutınga ınanıp. BUDDHA, NOM KUVRAG MÜCEVHER DİR	parvişlanmış ay üze bagdaşınu olurur TAHT AYDIR	süzök suv DHARMA SUDUR	SADAKA DENİZDİR buşılıg akın ügüzüg	SÖGÜT (AĞAÇ) BUDDHADIR	Yalanguklar arslanınga Nata sınha ıduk yalnguk arslanı. BUDA ARSLANDIR
burhan nom közüngü yaruk kün ay BUDDHA KANUNU AY VE GÜNEŞ IŞIĞI YANSITAN BİR AYNADIR	Küsüşlüg kün çogin ARZU GÜN IŞIĞIDIR	Yene nomlug yagmurın DHARMA YAĞMURDUR	SEVİNÇ NEHİRDİR ögrünçlüg ügüzleri	ögi erür siz togurdaçı (TANRIÇA SARASVATİ ANNEDİR)	arıg nom aşlıg tengrilerning rasiyanlıg nomlug tatıgın nomlug küsüşüm kanıp bütüp üzüksüz nomlug aşıg aşayu DHARMA YİYECEKTİR
kirsiz bilge biliglig y(a)rukug tugdukta etözünüz y(a)rukı ontın sıngar yir suvug barçanı BUDDHA IŞIKTIR	altun urugları Altun urugları birle Altun urugların SOY NESEB ALTINDIR	kamag t(e)ngriler yagıtdı ,, mandarik atl(ı)g hua çeçek Üstürti kodı hua çeçeklerig ükşürü ükşürü yagıttılar (ÇİÇEK YAĞMURDUR	tüpsüz taluylar keçelim. SAMSĀRA OKYANUSTUR	erksinmekke tegmiş siz GÜÇ NESNEDİR	alku törlüg adalarta umug boltaçı, SUTRA KALKANDIR
ay künk(i)yem (EVLAT	Biligsiz biliglig karangku tünte	Tütrüm tering nomlarıg	Rasayan tatıglıg nomlug suv	Üç yertinçü ÜÇ DÜNYA	kertü nomı yertinçüte kök

GÜNEŞTİR)	BİLGİSİZLİK KARANLIK GECEDİR	Keng ulug yörüglerig DHARMA SUDUR, OKYANUSTUR	akıtıp. ÖLÜMSÜZLÜK İSKSİRİ YAĞMURDUR	NESNEDİR	içinte yadılzun ÖĞRETİ DAVULDUR
barçata yagzun yeti erdini munça tetükte ök keng yagdı ,, erdini yinçü barça YAĞMUR CEVHERDİR	Alkınmaksız agılıg NİRVANA HAZİNEDİR	süzülmiş y(a)ruk biligingiz taloy ügüz teg keng tering .. ulsuz tüpsüz edgüleringiz .. tering bil]ge eriglig .. taluy ügüzüngüz kıdıgsız ol BİLGİ OKYANUSTUR	Buşılıg yagmurug yagıtsar SADAKA YAĞMURUDR	Nom tözinge tegmi DHARMA BİTKİDİR	arıtur köngüllüg evlerin GÖNÜL EVDİR
yeg adruk v(a)jir etözüg BEDEN MÜCEVHERDİR	üdlerteki yertinçü yulası. AZİZLER MEŞALEDİR	SAMSĀRA OKYANUSTUR sansarlıg taloy içinde	Buşılıg akın ügüzüg akıttılar SADAKA DENİZDİR	Mengü mengi nirvanta Y(e)me neng serilmetin ornamatın NİRVANA YERDİR	Az övke biligsizte ulatı nızvanilarımnı utup yegedip İHTİRASLAR DÜŞMANDIR
ürüg uzatı [y(a)rutur] siz .. nomlug y(a)rukın tınmaksız .. DHARMA MEŞALEDİR	Bir uluşta yertinçününg yaruk yulası Tünerig sansarnıng yaruk yulası. BUDA MEŞALEDİR	edgülüg .. taloy ügüzüngüz keng tering erür İYİLİKVE ERDEMLER DENİZDİR	ındın kıdıgka Iduk nomnung ösen sısan tözi titmiş. ol kıdıgta terk tınzunlar. Tuyunmışka bo kıdıg ok bolur ol kıdıg NİRVANA ÖTE KIYIDIR	öngi kölüngü yok tetir (MEZHEP TAŞITTIR	altı yolta ALTI YOL ALTI HAYAT ŞEKLİDİR
üç erdini kutınga ınanıp. BUDDHA, NOM KUVRAG MÜCEVHERDİR	adınç[ı]g körtle et'özüngüztin adrılıp üner yaruklar Kuduluşu agılışu yaruklar üner Yarutdaçıka yükünürmen. BUDA IŞIKTIR	nomlug rasayan yagıtur siz ÖLÜMSÜZLÜK İKSİRİ YAĞMURDUR	uyunmadukka ol kıdıg bolur bo kıdıg SAMSĀRA KIYIDIR	ölmek emgak naçökin öngre kelip ertürdi sentide öngre ölmekig bulayın (ÖLÜM DÜŞMANDIR)	nizvanilıg bodulmakıg KLESE MADDİ DÜNYADIR
erdini sögütlerning AĞAÇLAR MÜCEVHERDİR	üç erdini kutınga ınanıp. BUDDHA, NOM KUVRAG MÜCEVHERDİR	burhanlar yorıgı tering nomug tering nomka kirgeli ,, teringte tering edgü nom ,, DHARMA DENİZDİR		altun tilgenlig çakravart han (AYAK ALTIN TEKERLEKTİR)	nirvanlıg balıkka kigürüp NİRVANA YERDİR
y(a)rukunguz	nom erdinig	ÖĞRETİ		ontın sıngarkı	edgü nomlarlıg.

y(a)rutur BUDDHA GÜNEŞTİR	DHARMA MÜCEVHERDİR	OKYANUSTUR taluy ögüz teg kėng alkıg tüpsiz tering tüz nomda		ON YÖN DÜNYADIR	Çıbıkı budıkı yapa yadılmış. DHARMA ÇİÇEKTİR
nomlug çın erdinike DHARMA MÜCEVHERDİR	alkınmaksız agılıg DHARMA HAZİNEDİR	Erdem ve Faziletler okyanustur t(e)ngrim sizing yėtinçsiz .. edgülüg toluy içinde EDGÜLÜG OKYANUSTUR		tegtim nomlu etözke (DHARMA VÜCUTTUR)	nom mengisin berür siz .. DHARMA MUTLULUKTUR
arınmaklıg yarukug ARINMA IŞIKTIR		körti erdini yagmışın CEVHER YAĞMURDUR		aşayurlar özin belgürmiş enç mengig HUZUR YİYECEKTİR	yat öz tutmaz qangım-a BUDDHA BABADIR
bilge biliglig yarukın HİKMET IŞIKTIR		edgününg tamımızca (damla) İYLİK SUDUR		tering nomka kirgeli DHARMA KAPIDIR	atası bodisatavka hua saçıp BODDHİSTTVA BABADIR
		bilge biliglig buyanlıg taluy ügüz HİKMET DENİZDİR		edgü nom ,, ornanmış ol teprençsiz Töz tüp tayşıng kertü nomug töpüte iltinü. Iduk nomnung ösen sısan tözi titmiş. Inangulug anaçım-a sizke tayap. İnser tering tenglençsiz yeg tözüngüzke. DHARMA BİTKİDİR	Üntürgil mini maytrı MAYTRI YUKARIDADIR
		mengilig taluyta MUTLULUK OKYANUSTUR		üstün t(e)ngri yerinte Üstürti kodı hua çeçeklerig ükşürü ükşürü yagıttılar TANRI YUKARIDADIR	Nom ermezte yorıtaçı sımdalmışlar DHARMA YOLDUR
				yup yumrak tılıngız ol DİL LOTUS YAPRAĞIDIR	ulug çerig içinte ürüg uzatı utmakın dırjul tutmış iligingiz BUDA KOMUTANDIR

				tikiz könİ burununguz ol arık süzök y(a)ruklar akını üze üzüksüz BURUN KESİNTİSİZ KESME ALTINDIR	nizvanılıg igning emi İHTİRAS HASTALIKTIR
				öçürgeli udunguz üç bolmaktakı emgeklerin öçürtüngüz olarnıng üküş törlüg emgeklerin IZDIRAP ATEŞTİR	Açıg tarka kılınç Tüşi AMELLER YİYECEKTİR
				ençgülük esengülüg keng yolta GENİŞ YOL	bışrınguluk katıglanguluk yolı GAYRET ÇABA YOLDUR
				bo buyanıg evirip .. alku tınl(ı)glarka berür biz PUNYA VE SEVAB SADAKADIR	nomlug etöz DAHARMA VÜCUTTUR
				Üç agularıg öçürüp ZEHİR ATEŞTİR	erdini sögütlerning altınlarınta ERDİNİ AĞAÇTIR
				tamırlıg yıltızlıg kılınçımızını Ünüş yolça bargu evriş üztümüz kestimiz. AMMELLER BİTKİDİR	yavız qılınçları arıyur KÖTÜ AMELLER PİSLİKTİR
				Tutuş kerişün çogıg Tözindin berü ıdalap KAVGA GÜRÜLTÜ KARIŞIKLIK ZEHİRLİ BİTKİDİR	Öçeşgü yok ölümke yarsınçıg yavız ölümke yaşıp yupanıp ozgu yok ÖLÜM DÜŞMANDIR
				tüzüni *bir te*g kutgarur siz aça adıra kutgarur siz tıltagı eyin kutgarur siz yapanı barça ozgurgu BUDDHA KURTARICIDIR	nom ermezte yorıtaçı DHARMA YOLDUR
				tört ulugum kurug ol	KAYGI KEDER BULUTTUR

					busuşlug bulıtları
				Kutrulmak yolın teggey KURTULUŞ YOLDUR	Terk emgektin tartdaçı BUDA KURTARICIDIR
				Ulug kölüngü MEZHEP TAŞITTIR	Kir kakaç teg üç agutın king KLEŚA ZEHİRDİR
				şımnulug yagısın ŞEYTAN DÜŞMANDIR	Öngin öngin paramıtlıg yollarça yorıyu bilgelik erdem yolları BİGİ VE FAZİLET YOLDUR
				öçme amrılma nirvannıng NİRVANA SÖNMEDİR	kök kalık nızvanı kılınçlar. İHTİRASLAR GÖKYÜZÜDÜR
				burhan kutın bulzunlar BURHAN KUTI NESNEDİR	Köçer barır yertinçününg yolından DÜNYA YOLDUR
				nom çeçeki sudur içinteki edgü nomlug yıdlarıng DHARMA ÇİÇEKTİR	Örü kodı adırt sakınç öçürüp kiterip. AYRILIK ATEŞTİR
				açıg tarka emgekig teginürte EMGEK NESNEDİR	BUDDHA KILAVUZDUR anaz umugsuzlarnıng yolçısı yerçisi
				Çıgsız ülgüsüz edgü nomlarlıg. Çıbıkı budıkı yapa yadılmış. İYİ DHARMALAR DAL BUDAKTIR	Ünüş yolça bargu evriş üztümüz kestimiz. AMELLER BİTKİDİR
				arış arıg sugançıg körkle nom DHARMA YİYECEKTİR	İnanlar savaştadır Utmışlarnıng vişayı buda avatansaka. Yintip kamag şımnularıg utmış BUDA SAVŞÇIDIR
				tügün nizvaniların Tügün nızvanılarka agukup İHTİRASLAR	Burkan kèntü köngül erür BUDA BİLİNÇTİR

				DÜĞÜMDÜR	
				Tügün nızvanılarka agukup İHTİRASLAR ZEHİRLİDİR	Üküş kara ayıg yollug urugug saçar KÖTÜ YOL BİTKİDİR
				Körmek bilmeklig bulıt öritip. BİLMEK BULUTTUR	Uzun sansarlıg ootlug ev içinde. SAMSĀRA ATEŞ EVİDİR
				nızvanı kılınçlıg. berk yegi arıgıg. HIRS ORMANDIR	lènhua çeçek iligligke BUDDHA LOTUSTUR
				 nirvanlıg balıkka NİRVANA ŞEHİRDİR	bo sansarta yoletgey SAMSĀRA YOLDUR
				üzeliksiz burhan nomınta BUDDHA SAADETİ ÜSTÜNDÜR	aviş tamuka baturgıl Tünerig tamuka tüşmeki bar CEHENNEM AŞAĞIDADIR
				altun agızın kèntü özi AĞIZ ALTINDIR	nırvanıng kapıgın açar NİRVANA NESNEDİR
				Körügme kün tengri Siz bizni küzeding Körünügme ay tengri Siz bizni kurtgarıng AY VE GÜNEŞ CANLIDIR	Baramarta yig yörüg tözinge karşı PARAMĀRTHA KÖKTÜR
				nomnung iliğin DHARMA HÜKÜMDARDIR	Ulug kölüngü MEZHEP TAŞITTIR
				Sogançıg nom tilgenin DHARMA TEKERLEKTİR DHARMA TEKERLEĞİ YİYECEKTİR	nomlug aşıg aşayu DHARMA YİYECEKTİR
				ènçip uzatı aşayurlar HUZUR YİYECEKTİR	İNSANLAR YİYECEKTİR
				altın yene yalangukta İNSANLAR AŞAĞIDADIR	on yüz sanlıg kolunguz ol BUDDHA TABİPTİR
				tegtim nomlu etözke ÖĞRETİ YERDİR	SUKHAVATİ İNSANDIR

				tegtim nomlu etözke ÖĞRETİ VÜCUTTUR	Keze yügürür kılınçımın AMELLER İNSANDIR
				arınmaknıng tüşinge ARINMA MEYVEDİR	kara ayıg yollug KARA KÖTÜ NESNEDİR
				köngül yügürür kamagta KALP İNSANDIR	Açıg üni SES YİYECEKTİR
				nirvan balık kapıgın NİRVANA ŞEHİRDİR	DÖRT BÜYÜK IZDIRAP NESNEDİR
					Agır Buyan BUYAN AĞIRDIR
					Kin yıpar yıdlıgım SEVGİLİ ÇİÇEKTİR
					nızvanı kılınçlıg. topulup önünçsüz berk yegi arıgıg NİZVANI ORMANDIR
					NİZVANILAR DÜĞÜMDÜR

Anlatılmak istenen düşüncenin çeşitli benzetmeler yolu ile aktarılması günlük dilde sıkça karşılaşılan bir anlam olayıdır. Anlatılmak istenenin daha somut olarak sunulması hiç şüphesiz ki anlatımı etkili kılan ve daha iyi anlaşılmasını sağlayan bir dil hadisesidir. Eski Uygur Türkçesi şiir metinleri büyük oranda dini karakterle yazılmış, okuyucu ve dinleyiciye din bilgisi kazandırmaya çalışan metinlerdir. Bu metinlerin okuyucu ve dinleyiciyi etkileyebilmesi ve anlatılanı daha net ve açık şekilde sunabilmesi için metaforlardan sıklıkla yararlanılmıştır. Dinî karakter gösteren bu şiirlerin adeta metaforlarla örülmüş olduğunu söylemek mümkündür. Metaforların anlaşılabilmesi için dil-düşünce ilişkisinin ortaya çıkartılması gerekmektedir. Yukarıda Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde yer alan metaforlara yer verilmiştir. En sık karşılaşılan metaforlar ışık imajı, su imajı ve diğer metafor türleri adı altında verilen ve burada yer alan bitki imajı metaforlarıdır. Budizm ve özellikle Manihaizm'de yer alan "ışık" imajı tamamiyle din algısını yansıtmaktadır. Uygurlarda görülen Budizm inancının Manihaizm'den etkilendiği bilinmektedir. Bu inançlar "ışık" imajını iyi olan bütün şeylerle bir tutmuş ve dini

kabullerini bu çerçeveye sığdırmıştır. Budist ve Manihaist inançla yazılmış şiirler, Buddha'nın, Dharmanın, ve cemiyetlerin, Bodhisattvaların, Azizlerin, bilginin mücevher, hazine, meşale, güneş vb. ışık saçan unsurlara benzetildiği görülmüştür. Sayıca çok yoğun olan bu metaforlar şiirlerin ana teması konumundadır. Sık olarak kullanılan diğer metaforlar "su" imajı çevresinde oluşturulmuştur. Nehir, deniz, yağmur, okyanus gibi su kavram alanıyla oluşturulmuş metaforlar şiir metinlerinde sıklıkla kullanılmıştır. Suyun evren için önemi, saflığı berraklığı, derinliği anlam olarak olumlu metaforlarda, denizdeki dalga, anafora, çalkantılı halleri ise genellikle samsāra ve ızdırap hallerini anlatmak üzere menfî durumların bahsinde kullanılmıştır. Dini metaforlar hususunda I. bölüm ve II. bölüm şiirleri arasında bir ayrım görülmez. Benzer imajlara dayalı metaforlar her iki bölüm şiirlerinde de görülmektedir. Diğer imajlar çevresinde oluşturulmuş metaforlarda "bitki" metaforlarının yine sıklıkla kullanıldığı görülmektedi. Buddha'nın ağaç olması Dharmanın dal budak olarak görülmesi, Buddhanın lotus metaforu, kötü yolun, kötü amellerin zehirli bitki metaforları hep bu gruba dahildir. Sıklıkla görülen diğer metaforlardan biri de "yiyecek" imajı çevresinde geliştirilmiş metaforlardır. Buna göre Dharma ağızda lezzet bırakan bir yiyecektir ya da ebedi huzur bir yiyecektir. Hastalık metaforları da sıklıkla karşılaşılan metaforlardandır. Canlıyı dünyaya bağlayan bağ olarak bilinen nizvanı/kleśalar en büyük hastalıktır. Ya da aydınlanarak kurtuluşa erişmemiş her yaşantı hastalıktır. II. bölüm şiirlerinde yer alan aşk şiirleri, hasat şiirleri ve din dışı metinler çevresinde gelişen farklı metaforlar da bulunmaktadır. Sevgilinin çiçek olma metaforu, gönlün kırılgan nesne olma metaforu vb. aktarmalara rastlanmıştır. Ancak özellikle hasat metinleri vb. nesnel verilere dayanan şiirlerde metaforlu anlatımlara çok başvurulmadığı görülmektedir. I. bölüm şiirlerinden olan AY IX bölüm şiirleri de hastalıklar ve çareleri konularını nesnel verilerle işlediği için bu bölüm şiirlerinde metaforlu anlatımlar neredeyse hiç görülmez.

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde metaforların genel olarak ontolojik yani somutlaştırma yolu ile nesnelere dönüştürülerek elde edilen metaforlar olduğu görülmüştür. Bu da metinlerin anlamının daha nesnel hale dönüştürülerek somutlaştırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Dini metinlerde sıklıkla karşılaşılan metaforlar, dini-şiir metinlerinde anlamı etkileyici kılmak ve belirli ezgilerle anlamı basitleştirerek akılda kalmasını sağlamak amacıyla sıklıkla kullanılmıştır. Günlük dilde de sıklıkla karşılaşılan metaforlar Eski Uygur Türkçesinin o dönemdeki zihinsel açılımlarını, din algısını, sanat ve estetik anlayışını, kültürel kodlarını vb. birikime dayalı anlayışları yansıtmaktadır.

1.8.2. Ad Aktarması (Düz Değişmece/ Mecaz-I Mürsel/ Metonimi)

Edebiyatımızda ad aktarması, mecaz-ı mürsel ya da düz değişmece olarak bilinen ve batı kaynaklarında *metonymy* olarak adlandırılan terim, "benzetme amacı olmaksızın, belirtilmek istenen kavramı kullanmadan, onun yerine, onunla ilgisi, onunla arasında neden, mekân ya da zamana dayalı anlamsal bir ilişki olan başka bir kavramın kullanılmasıdır." (Toklu 2003: 99). Yunusoğlu adını Yunanca'dan alan ve "adını değiştirmek" anlamına gelen metonimiyi, bir kavramın benzerlik ilişkisi dışında ilişkili olduğu diğer kavramla anlatılması şeklinde tanımlamıştır (Yunusoğlu, 2016: 40). Aksan'a göre eski retorik çalışmalarından beri kullanılagelen ve dilde anlatımı kolaylaştırarak ifadeye güç katan aktarmalardan olan ad aktarması, yazın ve özellikle de şiir dilinde çok yararlanılan bir anlam hadisesidir. Divan edebiyatında mecazı Mürsel olarak bilinen bu sanat, anlatılmak istenen kavramın yerine aralarında ilişki olan başka bir sözcükle ifade edilmesiyle ortaya çıkmaktadır (Aksan, 2009: 69). Hepçilingirler'e göre*, "*Ad aktarması*,* bir adın kendisiyle ilgili, ilişkili, onun kapsamı içinde bulunan başka bir adın yerine kullanılmasıdır. *Ad aktarması*nın daha çok bilinen adı *mecazımürsel*"dir. Ad aktarması kelime tasarrufu sağlayan bir anlatım türüdür. Otobüs dağılım merkezindeki memura 125 diye seslenen birine, memur ilerde 3. durak diyerek cevap vermekte bu anlatım "Mecidiyeköy otobüsleri nereden kalkıyor?" uzun cümlesinin *ad aktarması* yoluyla uzun uzun cümle kurma yerine sadece otobüs numarasını söyleyerek ifade edilmektedir." şeklinde tanımlamaktadır (Benzer 2009: 732-733). Mehmet Aydın'a göre ad aktarması özellikle şiir dilinde sıklıkla yararlanılan bir anlatım biçimidir. Bir sözün gerçek anlamı dışında benzetme amacı gütmeden kullanılmasıdır. Aynı dizimdeki göstergeler arasında gerçekleşen bu aktarma türü, anlatılmak istenen kavramın kullanılmadan, ilişkisi ve ilgisi bulunan başka bir kavramla anlatılmasıyla ortaya çıkmaktadır (Aydın 2014: 119-120). "Geveze > çenesi düşük, okuryazarlık> mürekkep yalamak, gelir/geçim> ekmek parası kazanmak vb. adaktarması şu özellikleri göstermektedir:

- Göstergenin gerçek anlamının dışında kullanılması
- Engelleyici bir ipucu bulunması
- Benzetme amacı olmaksızın yapılması

Aksan'a göre bir kral ve hükümdarın yönetimi ele alması *tahta çıkması*, çok konuşan bir kimse için *çenesi düşük* aktarmasının kullanılması ya da dilenmeyi anlatan *avuç açmak, el açmak,* hamileleri anlatmak için *iki canlı* ya da *bir bardak içmek, bir tabak yemek*

ifadeleri ad aktarmalarının örneklerindendir (Aksan, 2009: 69). Kövecses "I'm reading Shakespeare; America doesn't want another Pearl Harbor; Washington is negotiating with Moscow; We need a better glove at third base." gibi örnekleri vererek metonimik anlatımların bir varlık ve nesne aracılığı ile aktarıldığını, bu varlık ve nesnelerin kimi zaman "Shekespeare, Pearl Harbor, Washington ve glove (eldiven)" gibi nesneler olduğunu ve bunların "Shekespeare'nin çalışmaları, savaş yenilgisi, Amerikan hükümeti, basketbol oyuncusu" gibi diğer nesneler ile zihinsel bir bağlantısının olduğunu belirtmiştir (Kövecses, 2010: 171-172). Guiraud'a göre "kapsamlayış ve düz değişmece anlamların bitişikliğinden doğan ad aktarımlarıdır. Bilindiği gibi bu değişmeceler bütün yerine parça, içeren yerine içerik, eylem yerine araç vb. anılığında veya bunun tersi olduğunda gerçekleşir." İki anlamın bitişikliği ise uzam, zaman ve nedensellik düzleminde görülmektedir. Örneğin Fransızca fusil "tüfek" sözcüğü aralarında nedensel bitişiklik ilişkisi bulunan fusil "çakmak taşı" sözcüğünden adını almıştır yani söz konusu silah ateşlemeyi sağlayan sözcükten adını almıştır (Guiraud, 1975: 59).

Ad aktarmasıyla yeni oluşan kavram, Lakoff- Johnson'a göre keyfi değil sistematik bir şekilde teşekkül etmiştir. Zira bir toplumun idrak yapısı ve kavramsal düzenine göre oluşan bu yeni kavramların en önemli niteliği yerine kullanılan sözcükle aralarında mutlak bir ilişki bulunmasıdır (Lakoff-Johnson, 2015: 69).Yaylagül de benzer şekilde ad aktarmasının, psikolinguistik ve kognitif bir olgu, bir düşünce biçimi olduğunu, günlük iletişimde sıklıkla başvurulan dolaylı bir anlatım ve hüner olduğunu belirtmektedir (2005:78). Ad aktarmalarının yapısal olarak oluşumuna bakıldığında Aksan'a göre ad aktarmaları iki şekilde yapılmaktadır:

1. ***Bütün yerine parçanın anılması***
2. ***Parça yerine bütünün anılması***

> "Bunlardan birincisinde bir nesnenin bir parçası, onun bütününü anlatmak üzere kullanılır. Örneğin Türkçedeki *ocağını tüttürmek, ocağına incir dikmek* deyimlerinde evin bir parçası olan *ocak'*tan söz edilerek evin, evde oturan ailenin, hatta yerine göre sülalenin anlatıldığı görülür. *Baba ocağı, asker ocağı* kullanımlarında da aynı eğilim söz konusudur. *Tiyatro* yerine *sahne, sinema* için *perde* (ya da *beyaz perde*), *televizyon* için de *ekran* dendiğinde yine bütün yerine parça anılmaktadır. *Tenisçi* yerine *raket*'ten söz edilmesi ya da *yelkenli tekneler* yerine *yelken'*in kullanılması aynı yoldan anlatımları gösterir. İkinci türde ise bir nesnenin bütününün, onun bir parçası yerine kullanılması, bir sanatçının ürününün onun adıyla anılması söz konusudur. Bir resmi seyrederken "Bu bir Rembrandt!" dendiğinde, "Dün gece Reşat Nuri'yi okudum" ya da "Beethoven dinledik" gibi kullanımlarda bu türün örnekleri oluşur." (Aksan 2009: 69-70).

Klasik ad aktarması yöntemlerindeki bu sınıflandırmaya ek olarak batı dilbilim çalışmalarında her iki maddenin birbirinden ayrılarak farklı adlandırıldığı görülmüştür. Sinekdoka adını verdikleri terim genel olarak parçanın verilerek bütünün kastedildiği aktarmaları içermektedir. Menderes Coşkun, Batı retoriğinde mecaz-ı mürselin yerine "metonymy ve synecdoche*"* terimlerinin kullanıldığını belirtmiştir. Yazar, her iki terimin de bir şeyi parçasıyla veya bütünüyle ifade etme söz konusu olduğunu ancak aralarında kullanıma bağlı mantıksal bir farkın olduğunu ifade etmiştir. Buna göre *metonymy'*de kelime ile onun temsil ettiği varlık arasında tabii ve daimi bir parça-bütün ilişkisi yoktur. Örneğin Özal'ın cenazesinde *fötr, kasket ve sarık* buluştu cümlesinde farklı kişi ve gruplar temsil edilmiş ve bu kelimelerin o kişilerin tabii ve değişmez parçaları olmadığına dikkat çekilmiştir. Yine cumhurbaşkanı için "*Çankaya*" ifadesi de metonymy örneği olarak kabul edilmektedir. Mesela bir Türkiye Cumhurbaşkanı için kullanılan *Çankaya* ifadesinde de *metonymy* vardır; çünkü *Çankaya*, söz konusu kişi için geçici bir mekândır. *Synecdoche*'ta ise söylenen kelime ile onun temsil ettiği kavram arasında tabii ve daimi bir ilişki vardır. *Kılıç* yerine *demir*, *inek* yerine *boynuz* demek gibi (Özel, 2014: 85). Oğuz Cebeci de benzer şekilde;

> "Sinekdoki, Eski Yunanca syn (ile) –ek (dış)örnekleriyle *dekhestai (*almak, kabul etmek) fiillerinin Latince'ye uyarlanmasıyla oluşturulan bir terim olup, aktarma eyleminde, bir şeyin bir parçasının o şeyin bütününü temsil etmek üzere kullanılması hallerini gösterir. Örneğin "senden ayrı on bahar geçti" sözündeki "bahar" sözcüğü aslında bir parçası olduğu "yıl"ı ifade eder. Ya da gündelik hayatta karşılaştığımız bir otomobilin itilmesi için yoldan geçenlere yöneltilen "şuna bie el verin" ricası sinekdokik bir yapıyı gösterir. Burada itme eyleminde kullanılan *el* aslında elin sahibi olan kişiyi ve onun sağlayacağı katkıyı temsil etmektedir." (Cebeci, 2013: 11-12).

şeklinde tanımlamaktadır. Lakoff- Johnson tarafından metoniminin özel bir durumu olarak değerlendirilen ve geleneksel retorikçilerin sinekdoka -parçanın bütün yerine geçtiği durum- olarak adlandırdığı anlatım şeklinde:

1. Otomobil otobanlarımızı tıkıyor (=pek çok otomobil)
2. Takımımız için birkaç tane güçlü vücuda ihtiyacımız var (=güçlü insanlar)
3. Ünivesitede pek çok iyi kafa var. (=zeki insanlar)
4. Organizasyonda biraz yeni kana ihtiyacımız var. (=yeni insanlara)

Bütün yerine parça örnekleri verilmiştir (Lakoff-Johnson, 2015: 67). Buna göre yukarıdaki araştırmacılarla aynı görüşte olan Lakoff-Johnson sinekdoka örneklerinde bütüne ait parçaların kullanılması gerektiği fikrine sahiptirler. Ancak araştırmacıların tümü

bu görüşte değildir. Aydın, Sinekdoha'yı (kapsamlama) parça yerine bütün, bütün yerine parçanın kullanıldığı aktarım türü olarak açıklamaktadır (Aydın, 2014: 120). Zeynel –Ayşe Kıran'a göre kapsamlayış (Sinekdok):

> "dizisel boyutta yer alan kapsamlayışta doğal olarak beklenen A sözcüğü içerme ilişkisi çerçevesinde başka bir sözcükle, B sözcüğüyle karşılanır. Kapsamlayış özelden genele ya da genelden özele giden dünya algısını belirtir. Kasik sözbilim "kapsamlayışı çoğu azla, azı çokla anlatan bir değişmece olarak tanımlar. Eskilerin "pars proto" (bütün yerine parça), "totum proparte" (parça yerine bütün) sözleri bu ilişkilerin ve tür/cins, tekil/çoğul ilişkilerine dek genişlediğini gösterir." (Kıran, 2006: 368)

Benzer şekilde Semih Tezcan tarafından Edebiyat biliminde, bir varlığın, sadece belli bir özelliğinin anılarak adlandırılması "synekdoche" terimi ile ifade edilmektedir. Osmanlıcada "mecâz-ı mürsel" bunu da kapsayan biçimde kullanılır. Türkiye Türkçesindeki *uzunkulak,* eşek", Türkmencedeki *gılyāl* „at" (yani: „kıl yele, yelesi kıldan ibaret olan") gibi *Dede Korkut Kitabı*"ndaki *kaytaban* „deve" de bir *synekdoche* örneğidir" şeklinde tanımlanmıştır (Akt. Benzer 2009: 731). Semih Tezcan'ın verdiği sinekdoka örnekleri bütün yerine parça ile gösterilen sinekdoka örnekleri ile uyuşmakla birlikte, Sinekdoka'nın mecazı mürseli kapsaması yönündeki yaptığı açıklama ile Coşkun, Cebeci ve Lakoff-Johnson'ın görüşlerinden ayrılmaktadır.

Adaktarması konusunda en çok sorun yaşanan hususlardan biri de deyim aktarması ve ad aktarmasının birbirine karıştırılmasıyla ortaya çıkan karmaşadır. Adalı'ya göre

> "*Ad aktarması* bir kavramın, kendisiyle ilgili, bağlantılı olduğu bir başka kavramı gösteren kelime yoluyla anlatılmasıdır. Buradaki bağlantı *deyim aktarması*ndan farklı olarak benzerliğe dayanmaz. *Ad aktarması*nda parça-bütün, kap-içerik vb. bir ilişki söz konusudur: *Ağlamak* kavramının, kendisiyle ilgili gözyaşından kalkarak *gözyaşı dökmek* biçiminde anlatılması *televizyon* için *ekran, sinema* için *beyaz perde* sözlerinin kullanılması bu tür aktarmalardır. kullanımlar da ad aktarmasına dayanır: *Kapısını çalmak* (yardım istemek), *çanak tutmak* (neden olmak), *Orhan Pamuk'u okumak* (yapıtlarını), *Yeni Dünya* (Amerika), *yarışmaya katılan yelkenler* (yelkenli), *ayağını giymek* (ayakkabısını), *sobayı yakmak* (içindeki odunu, kömürü vb.), *bir bardak içmek* (içindeki sıvıyı) vb". şeklinde tanımlamıştır (Akt. Benzer 2009: 733).

Kövecses'e göre metafor ve metonimi arasındaki ilişki, metaforun temelde benzerlik metoniminin ise yakınlık ilişkisi ile açıklanabilir.

1. Creampuff kavganın ilk turunda elendi *(metaphor)*
2. Üçüncü turda yeni bir eldivene ihtiyacımız var *(metonymy)*

örnekleri her iki anlatım tarzında verilmiş örnek cümlelerdir. Bu cümleleri benzerlik ilişkisi doğrultusunda incelenecek olursak metaforik anlatım otururken "Boksör crempuff'a benzer" metonimik anlatım *"*Üçüncü turda oynayacak kişi eldivene benzer" hiçbir şekilde oturmaz. Kövecses metonimik yapılarda anlatıma yakınlık ilişkisinin damga vurduğunu belirtmektedir (Kövecses 2010:174). Benzer şekilde Kıran da;

> "Bir nesnenin bir kavramın yerini tutma, yerine geçme üzerine kurulan bu sapma gerçek dünyadaki öğeler arasındaki nedensellik, bitişiklik ilişkilerini belirtmeye yarar. Basında ve günlük dilde çok sık kullanılan bu söz sanatı kimi yazım akımlarının da belirgin özelliğidir. Eğretilemenin tersine düzdeğişmecede bir örtüşme ilişkisi yoktur. Bir başka deyişle eğretilemede, birbirine benzeyen özellikler iki terim arasında bağlantı kurar. Oysa ad aktarmasında her terim apayrı ama kendi varlık biçimini borçlu olduğu başka bir terim barındırır. Dilin yansıttığı dünyanın düzenlenişi, kültürün oluşturduğu bütünlük içinde iki nesnenin "bitişiklik" ilişkisi varsa, bir nesnenin adı diğerine aktarılabilir. Sözü edilen bütünlük, dünyanın düzenlenişi ya da toplumsal yaşamın yansıttığı söylemsel betimlemelerdir; yeni değidirler, daha önceden de vardırlar. Düzdeğişmecede bu iki ayrı öğre arasında bulunan bitişiklik, iki öğe arasında uyum olarak da anlaşılabilir. Bu nedenle de bu iki öğenin içinde yer aldığı bağlamda iki farklı yerdeşiklik kurulur." (Kıran, 2006: 362-363).

Lakoff -Johnson'a göre metafor ve metonimi birbirinden farklı söz sanatlarıdır. Metafor odak noktası anlam olan ve bir şeyi başka bir şeyin yerine düşünme ile ortaya çıkan sanatın adıyken metonimi, bir şeyi ifade ederken referanslar yöntemiyle göstermedir. Metonimiyi anlamdan bağımsız düşünmeden parçalarla bütünü anlatma yoludur. Burada seçilen parçalar ise bütünün aktarılmak istenen yerine göre değişiklik göstermektedir (Lakoff-Johnson, 2015: 68). George Lakoff ve Mark Johnson'a göre (Akt. Yaylagül 2005:79).

> "deyim aktarmalarının (metaphor) özü, bir şey çeşidini diğeri yoluyla anlamak ve görmektir. Başka bir deyişle deyim aktarmaları, daha iyi tanımlı bir model yoluyla bir soyutlamayı anlatır. Ad aktarması ise, bir varlığı, diğerini temsil etmek için kullanma yoludur. Diğer yandan, deyim aktarması, birincil olarak bir şeyin diğeri yoluyla tasavvur edilme yoludur. Deyim aktarması ve ad aktarması süreçte farklıdır. Deyim aktarması açık ilgisizlik üzerine kurulmuşken ad aktarması, bir işaretçiyi onunla doğrudan ilişkili veya onunla yakın ilişkili bir diğerini anlatmak için kullanma üzerine dayanır. Ad aktarmaları göstergeler arasında çeşitli dizinsel ilişkilere dayanır. Ad aktarması bütün madde için o maddenin bir parçasını temsil eder. Başka bir ifadeyle, kısmî veya birleşik gönderim, gönderimin kendisi için tasarlanır. Ad aktarması (metonymy), hızlı, verimli ve ekonomik bir anlatım tarzıdır."

Tüm bu görüşlerle ilgili olarak Dan Fass'a göre metafor ve metonomi dilin bütününe hakim olma, doğrudan olmama, sözcük anlamında etkili olma gibi özellikler bakımından

benzerlikler gösterse de aralarında farklılıklar mevcuttur. Bazı araştırmacılar metonimi'yi metaforun bir çeşidi, bazıları ise metaforu metoniminin bir çeşidi saysa da temelde oldukça farklıdır. Metafor bir şeyi diğeri yolu ile anlamaya odaklanırken metonimide bir şey diğeri yoluyla temsil edilmektedir. Metonomide kavramsal bir varlığın bir diğerinin yerine konması vardır. Böylelikle gözlemlenen ve ima edilen bir işlevi bulunmaktadır. Metaforda ise seçilen iki kavram arasında şaşkınlık veren benzerliğin keşfedilmesi ile, hedef ve seçilen nesne arasında benzerlik bulunmaktadır. (Fass 1988: 177-180). Yaylagül'e göre "deyim aktarması ve ad aktarması benzer gibi görünmekle birlikte farklıdır. Deyim aktarması, benzerliğe dayanır ve bir şeyi diğeri yoluyla anlama sürecidir. Ad aktarması ise *yakınlığa* (contiguity) dayanır, bir varlığın, onunla ilgili başka bir şeye gönderildiği bir süreçtir." (Yaylagül, 2005:79). Çınar'a göre ad aktarmasında parçanın bütünle ve bütünün de parçayla benzerlik dışında sebep-sonuç, genellik-özellik, mazhariyet, aidiyet gibi farklı ilişkileri bulunabilmektedir (Çınar 2008:136). Adaktarmasında parça ve bütün arasındaki ilşki Uğur'a göre;

Düz değişmecenin oluşumunu sağlayan ilişkiler şu şekildedir:

1. Parça- Bütün İlişkisi:

Bizim evden Ankara'nın büyük bölümü görünür (evin penceresinden)

2. İçsellik-Dışsallık İlişkisi

Ateşi buraya getir de ızgaraya başlayalım. (mangal vb.)

3. Neden- Sonuç İlişkisi

Son olaylarda çok kan döküldü (insan öldürüldü).

4. Yapıt Sanatçı İlişkisi

Bütün yazı Aziz Nesin okumakla geçirdim (Aziz Nesin'in kitapları/yazıları)

5. Nesne-Amaç İlişkisi

Bu adres için Çankaya'ya binmemiz gerekiyor. (Çankaya gidilmesi amaçlanan yer, otobüs kullanılmamış)

6. Genel- Özel İlişkisi

Tavukları kümese alalım (tavuk ve horozlar)

7. Sonralık –Öncelik ilişkisi

Bu odun bizi ısıtmaz (odunun yanmış hali: ateş)

8. Özellik- Varlık İlişkisi

Beyzlarını giyip yemeğe çıktı (varlığın niteliğinin kullanılması)

9. Eklenti- Varlık İlişkisi

Ülkemizin en ünlü kalemlerinden Yaşar Kemal, Nobel'e sık sık aday gösterilir (YaşarKemal ile ilgili bir bilgi)

10. Nicelik- Nitelik/ Sayı- Birim İlişkisi

Yirmi milyon ancak eder bu elbise (bu ifade Türk Lirası göstergelerini de içermektedir)

11. Soyut- Somut İlişkisi

Hukukta uzun yıllar öğretim üyeliği yapmıştı (Hukuk Fakültesinde)

12. Yer-Toplum İişkisi

Avrupa'nın iki yüzü vardır (yaşayan insanlar, kurumlar)

13. Yer-Ürün İlişkisi

Tekirdağ, daha sert bir içkidir (yer adı, ,içki adı olmuş)

14. Zaman- Toplum İlişkisi

Çağımız, uzayı ele geçirmeye yöneldi ama bunun sonunu henüz getiremedi (çağımız insanları)

15. Zaman- Eylem İlişkisi

Manav ikindiye gitti. (ikindi namazını kılmaya)

16. Yer-İşlev/Amaç İlişkisi

Yemekhaneye gittiğini sanıyorum (yemek yemeye).

Vb. birçok ilişki açısından ele alınmıştır (Uğur 2010: 152-160).

Deyim aktarması ve adaktarmasını birbirinden ayırmaya çalışan araştırmacıların yanı sıra her iki yapının da zaman zaman birbirine girerek "*metonimik metafor*" adında bir yapının var olduğunu belirten araştırmacılar bulunmaktadır. Ruiz Mendoza ve bazı bilim adamları tarafından metafor ve metonomi arasındaki etkileşim ele alınmış ve Türkçeye bu durum "*düz eğretileme*" olarak ele alınmıştır. Buna göre "ağzı sıkı" örneği düzdeğişmeceden eğretilemeye doğru bir genişleme içeren bir düz değişmecedir. "Çenesini tutmak" örneği de benzer şekilde çene ile tüm konuşma organları kastedilerek düzdeğişmeceyi temsil etmekte ve de aynı zamanda ortaya çıkması arzu edilmeyen eylemin susarak önlenmesi benzetmesiyle eğretilemeyi temsil etmektedir (Koşoner, Yozgat 2014:200).Koşoner ve Yozgat tarafından düz eğretileme olarak adlandırılan terim bazı bilim adamları tarafından "*metonimik metafor*" olarak adlandırılmıştır. Buna göre Oğuz Cebeci, deyim aktarmalı ve ad aktarmalı karma yapıları "taş kalpli" örneğini vererek açıklamaya" çalışmıştır. Burada kalp parça-bütün ilişkisinde "kişi"yi temsil etmektedir. Aynı zamanda kalbin duyguları temsil etme özelliği ile "taş"ın katı ve sertliği birleştirilmiş ve acımasız ve duygusuzluk anlatılmaya çalışımıştır (Cebeci, 2013: 13). Uğur da her iki yapının bazı batılı dilbilimcilerce birbirinin yerine kullanılabildiğini belirtmiştir (Uğur, 2003: 148). Günay Karaağaç ad aktarması/düz değişmece terimlerini kullanmaksızın bu konuyu metaforlar içinde değerlendirmiş ve "İlişkinin Türüne Göre İğretilemeler" Başlığı adı altında;

- Benzerlik İlişkisine Dayalı İğretilemeli Anlam (Metonomic Metaphor)
- Komşuluk İlişkisine Dayalı İğretilemeli Anlam (Syndochic Metaphor)
- Kültürel ve Kurgusal Bir İlişkiye Dayalı İğretilemelei Anlam (Cognitive Metaphor)

Çeşitli metafor türleri adı altında değerlendirmiştir. Karaağaç'a göre (Karaağaç 2013: 468-469) metonimik metafor:

> "birbirinden apayrı olan varlıklardan birinin, herhangi bi benzetme yönüyle bir başka varlığa işaret ettiği iğretilemeli anlamlardır. Bu tür iğretilemeler, çeşitli açılardan benzerliği bulunmayan iki şeyin, önemli bir açıdan nasıl benzerlik taşıyabileceğini gösteren karşılaştırmalardır." Syndochic metaphor ise "varlıklar arasındaki benzerlik dışındaki neden-sonuç, eşitlik-zıtlık, parçalık-bütünlük, zaman-mekân,

iş-araç, üretim-tüketim vb. türden ortak özellikler, birbirlerini çağrıştırıcı komşuluk ilişkileri yaratır. İşte bu ortak özellikler dayalı çağrışımlardan doğan iğretilemler, komşuluk veya kapsamlayıcı iğretilemelerdir."

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde benzetme amacı olan ve bütün bir öğenin ondan bir parça verilerek aktarıldığı yapılarla karşılaşılmıştır. Yukarıdaki araştırmacılarla benzer şekilde "metonimik metafor" olarak adlandırılan bu yapılar böyle adlandırılmasına sebep olan hususlar bakımından ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Bütüne ait parçaların metin içerisinde sinekdıka olduğu kabul edilmekle birlikte bu aktarmalı yapılar birbirinden ayrılmadan ad aktarması başlığı altında verilmiştir.

KIZIL LİNHUA KİNTİKLİGİM (KIZIL GÖBEKLİ BUDDHA'DIR)

kıyık yorıglıg vainyikilarıg
kıng közin körüp kınagalı
kılıç tutar ilig belgürtdüngüz
kızıl lėnhua kintikligim-a (BT XIII- 21/75-86)

"kötü (çarpık) giden öğrencileri sert bakışla cezalandırmak için kılıç tutan hükümdar yarattınız ey benim kızıl lėnhua göbeklim"

Metinde kızıl Lėnhua göbekli olarak adlandırılmış kişi Buddha'dır. Buddha'dan bahsetmek yerine onun vücudunun bir parçasından söz edilerek bütün bir varlığı işaret edilmesi Sinekdoka'yı örneklemektedir Parça-bütün üzerine kurulmuş bu anlatım yapısı aynı zamanda göbeğin "kızıl lėnhua'ya" benzetilmesinden dolayı da metaforik bir yapı göstermektedir. "Kızıl lėnhua kintiklig" yapısı ise metonomik metafor durumundadır. Soothill'e göre Budizm'de beyaz, mavi, kırmızı ve sarı renkli olan lėnhualar ilahi anlam taşımaktadır (Soothill 1937: 181). Lotus çiçeğinin çeşitli benzetmelerle Buddha ile bağdaştırılmış gösterilmesi bu ilahi anlayış çevresinde gelişmiştir. Buddha'nın gözlerinin mavi lotusa, dilinin lotus şeklinde ve yumuşaklığında oluşu, Buddha hakimiyetinin lotusla ilişkilendirilmesi vb benzetmeler bu düşünce çevresinde gelişmiştir.

Padma (Skr.) olarak adlandırılan kırmızı lotus aynı zamanda sekiz soğuk cehennemin yedincisi olarak bilinmektedir. Buradaki cehennemliklerin etlerinin patlamış tomurcuk gibi kırmızı olacağı düşüncesi ile bu isimle adlandırılmıştır. Aynı zamanda yine bu kırmızı lotus Buddha'nın derin işaretlerinden biridir (Soothill, 1937: 207,311,418). Tokyürek'e göre evreni oluşturan unsurların insan bedeninde var olduğu, evrende var olan Tanrıların,

Buddhaların insan bedeninde temsili olarak bulunarak yaratılışı simgelediğini belirtmektedir. Beş dhayana olarak beş yönün Buddhası bedenin kuzeyinde, güneyinde, doğusunda batısında ve merkezinde konuşlanmıştır. Buna göre göbek evrenin merkezi olarak düşünülmekte ve buranın Vairocana Buddha ile temsil edildiği belirtilmektedir (Tokyürek, 2018: 40) Tokyürek'e göre enerji merkezlerinde bulunan bu Buddhalar dört yapraklı Lotus ile temsil edilmektedir…Vücudu oluşturan damarların, göbekten yukarı ve göbekten aşağı dağılarak kuzeye, güneye, doğuya ve batıya yayıldığını belirten Tokyürek, insan bedeninde bulunan altı çakranın da göbekten aşağı ve göbekten yukarı dağıldığını belirtmiştir (Tokyürek, 2018: 37-38). Tüm çakraların ve damarların merkezinde bulunan göbek, insanoğlunun hayati yaşam kaynağı olan kan damarlarının kaynağı durumundadır. Tüm kan damarlarının bu merkezden dağılması metaforik olarak Buddha ve onun öğretilerinin evrene dağılışını temsil etmektedir. Bunun yanı sıra evrenin merkezi olduğu düşünülen göbek deliği ile evrenin çoğalma sebebi vajina (lotus benzerliği) deliği arasında bir bağlantı kurulmuş olmalıdır. Şiir metninde öğrencilerden bahsedilmesi bu kaynaktan beslenişe gönderme yapmaktadır. Buddha'nın kızıl göbekli olarak bahsedilmiş olması göbeğin vücutta konumlanışı ile ilgili olmalıdır.

KÖK KÖZLÜGNİN (MAVİ GÖZLÜ BUDDHA'DIR)

kök közlügning küsüşin
köngül ėyin kandurdaçı
körgeli erklig tėp atıngız
kükülmiş erür yėrtinçüte (BT XIII- 21/15)

"mavi gözlünün isteğini gönlünce doyurabilecek güçte diye adınız, yeryüzünde şöhret bulmuştur."

Şiir metninde mavi gözlü olarak bahsedilen kişi Buddha'dır. Buddhanın 32 lakṣanasından biri de mavi gözlü olmasıdır.[69] Metinde Buddha'nın sadece gözlerinden bahsedilerek bütüne gönderme yapılmaktadır. Buddha'nın vücudunun bir parçası örneklendirildiği için ifade Sinekdoka anlatım tarzını göstermektedir.

İSİG YAŞI TÖK- (AĞLAMAK)

ol ėlig han ėşidip ,,

69 Barutçu F. S (1992). "Eski Türkçede Buddha'nın 32 Lakşanası", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,* 1987, s. 11-33.

bo nomlarnıng yörügin ,,
ėligin kavşurup bir köngülin ,,
ėyin ögirür men tėp ötündi ,,
nom yörüginge mungadıp ,,
isig yaşı tökülti ,,
etözinte köngülinte ,,
ulug ögrünç sevinç yadıldı (AY Uçar IX/166)

"O hükümdar, bu *dharma*nın izahını işittikten sonra ellerini pek samimi olarak birbirine kavuşturup ben bundan dolayı seviniyorum diye arzını ifade etmiş. [Hükümdar, bunun üzerine] *dharma*nın izâhının tesirinde kalarak gözyaşlarını tutamamış. Bedeninde ve gönlünde büyük bir mutluluk [hazzı] yayılmış."

Ağlamak eylemi yerine kullanılan "isig yaşı tök-" ifadesi ağlamak eylemi ile doğrudan ilişkili olan göz ve gözyaşı'ndan hareketle aktarılmaya çalışılmıştır. Eski Uygur Türkçesinde gözyaşı anlamında kullanılan "isig yaş" kendisi ile yakın ilişkili olan "ağlamak" eylemini aktarmada hareket noktası olmuştur. Şiir metni Dharmanın tefsirleri ile duygulanan ve huzur bulan bir hükümdarın durumunu yansıtmaktadır.

KAŞI KÖRTLEM (KAŞI GÜZEL OLAN SEVGİLİDİR)

KÖZİ KARAM (KARA GÖZLÜ SEVGİLİDİR)

kasınçıgımın öyü kadgurar men
kadgurdukça **kaşı körtlem**
kavışıgsayur men. (ETŞ M4/3)

"yavuklumu düşünüp, hasret çekiyorum; hasret çektikçe, kaşı güzelim, kavuşmak istiyorum."

küçlüg prişteler küç birzün
közi karam birle öpüşüpen[70]
külüşigin oluralım. (ETŞ M4/15)

"kudretli melekler kuvvet versin; kara gözlüm ile öpüşerek, gülüşerek yaşayalım"

70 Serkan şen "Eski Uygur Türkçesi Dersleri" isimli eserden tamamlanmıştır.

Şiir metninde sevgili yerine sevgilinin bir parçasından bahsedilerek ad aktarması yapılmıştır. Sevgilinin bir parçasından bahsedilerek bütünü kastedilmiştir. Bu parça bütün ilişkisi sevgilinin kendisine ait bir parçayı içerdiği için Sinekdoka'dır. İlk metinde "kaş"lar ikinci bölümde ise "gözler"inden bahsedilerek sevgili anlatılmaya çalışılmıştır. Şiir metninde sevgilisine hasret çeken aşığın, sevgilisi ile ilgili kurduğu hayalerden bahsedilmektedir. Şiir metninde yer alan "prişteler küç berzün" ifadesinde yer alan Sgd. *Prişte* "melek" sözcüğünün o dönem Türkçesinde herhangi bir karşılığının bulunmayışı Manihaizm'de sıklıkla yer alan melek inancına bağlanmıştır. Hristiyanlık, Zerdüştlük ve Museviliğin etkisinde kalan Manihaizm'de sıklıkla dört büyük melekten bahsedildiği belirtilmiştir (Zeren 2015: 778). Barthold'a göre Şaman dininde bulunmayan bu kavram Mani, Hristiyanlık ve Müslüman dinlerinde görülen ortak bir terimdir (Barthold, 2004: 53). Semavi varlıklardan olan ve Işık Tanrısı tarafından yeryüzünü korumakla görevlendirilmiş meleklerin güçlü varlıklar olduğu ve kimi zaman bazı mücadelelerde galip geldikleri bilinmektedir (Zeren 2015: 68).

TOK BAŞLIG (KEL KAFALI/KAFATSLI KEŞİŞTİR)

ton karasa şat parışkar yėvikler alıp.
toyın körklüg tok başlıgnıng törüsin tutup,
turuk yavrı bramannıng körkin körkitip.
tuta yėgü aşın üzüp emgekte çonup.
tolu yarım ay sayu belgüni bilip.
toz bulganmış ig emledeçi otaçı bolup.
turıtmaksız köngül üze alku üdlerde.
topça kamag al altagta uz yaratınur. (ETŞ 9/78)

"Kāṣāya[71] elbise ve şat pariṣkāra ile donanıp, rahip görünümlü kel kafalının[72] töresine uyup, kara kuru, zayıf brehmen şekline bürünüp, elindeki *yiyecek* yemeğini kesip, eziyet içine dalıp, her tolunayda ve her yarımayda işâreti bilip, tozdan kapılmış hastalığı tedâvi eden tabip olup, yorulmayan gönül ile tüm zamanlarda, tüm çare ve usüllerde ustalıkla donanımlı olur."

71 Kırmızı ve sarının karışımından oluşmuş bir renktir, kahverengi, karma bir renk ve bazen kırmızı olarak tanımlanmaktadır. Cüppe olarak da bilinen kıyafet normal, sıradan insanların giydiği beyaz kıyafetlerden farklı bir elbisedir ve tam ve net bir rengi yoktur (SH 167,363). Aynı zamanda rahip elbisesidir (SH 237,342). Bekarlık giyisisi olarak da bilinmektedir(SH 354).
72 Keşişler için kullanılan bir metafordur. (SH 243a).

Soothill'e göre kafataslı rahiplerde kel kafatası hayatın kısalığını hatırlatan özel bir işaret olarak algılanmaktadır (Soothill, 1937: 243). Percheron, erkek keşişlerde yaygın olan saç kazıtmanın bazı keşişeler tarafından da dini bir anlayışla uygulandığını belirtmektedir. (Turan 2013: 6). Keşiş ve keşişelerin bu şekilde saçlarını kazıtmaları dünyevi işlerden ve gösterişli bir yaşamdan uzak olmaya çalışmaları ile açıklanabilir. Patrick Olivelle, saç stillerinin toplumlarda kültürel bir takım anlamlara geldiğini belirterek Buddha'nın saç kesim tarzı ve saç yapısının benimsenen ve saygı duyulan bir kalıntı olduğunu belirtmiştir. Çeşitli kaynaklarda rahip ve rahibelerin saçsız olmalarının onların ayırıcı özellikleri olduğu vurgulanmıştır. Zira saç kişideki cinsel arzu ve istekleri simgelemektedir (Olivelle 313). Bu inanç doğrultusunda da keşiş ve keşişeler kel kafaları ile topluma birçok mesaj iletmektedirler. Şiir metninde "tok başlıgnıng (kel kafalı/kafataslı" şeklinde ifade edilen kavram doğrudan bir keşişi işaret etmektedir. Keşiş demek yerine onu simgeleyen ve vücuduna ait bir parçanın kastedilip, parçadan bütüne bir anlatım tarzı ise açık bir Sinekdoka örneğidir. Şiir metninin bize söylediği ise TOK BAŞLIG, KEŞİŞTİR aktarmasıdır.

Şiir metni keşiş kıyafetleri giyerek, keşiş yaşam tarzı dünya heveslerini en aza indirgeyerek zayıflamış, elindeki yiyeceğin büyük bir kısmını sadaka olarak sunmuş, nefsine engel olarak dünyevi ızdırapları çeken ve dolunay ve yarım ay zamanlarında[73] uyulması gerekli kuralları hatırlayan, suçlu ise suçunu itiraf ederek, nizvanı hastalıklarına tabip olabilmiş, sadık bir gönülle tüm zamanlarda tüm yöntemlerde ustalaşmış keşişlerden bahsedilmektedir. Keşişlerin yaşam tarzlarında bulunan beslenmeler, giyimleri vb. konularda bilgiler verilmiştir.

KÜKÜRT ÜNLÜG (GÜR SESLİ OLAN BUDDHA'DIR)

köngül tözilig akaş yüüzinte.
körmek bilmeklig bulıt öritip.
küsüşlüg kün çogin kölitü tutup
küsençig nomlug yagmur yagıtıp.
köp vaynikiler kuşalamulın.
köpirtü yaşartu üklitü udaçı.
kür luular erkliği ilig kan atlıg.

73 Rahip ve rahibelerin yaşayış tarzlarını anlatan yeni ay ve dolunay günlerinde okunan 227 kuralı hatırlayarak hayatlarına çekidüzen vermeye çalışan, bu kurallar dahilinde belirlenmiş suçlarını bu günlerde itiraf eden keşişlerin Disiplin Sepetlerinden bahsedilmektedir (Küçük 2018: 231).

kükürt ünlügke yükünürmen. (ETŞ B 10/5)

"gönül kökünün semâsında görmek, bilmek bulutunu yükseltip, arzu güneşinin pırıltısını gölgelendirip, İştiyakla beklenen töre yağmurunu yağdırıp, birçok öğrencinin erdemlerini arttırıp, yeşerterek çoğaltabilen, kuvvetli ejderler hâkimi hükümdar adlı, gür sesli önünde hürmetle eğilirim."

Buddha'nın sesi ile ilgili olarak 32 Buddhalık alametinde Brahmanınki gibi gür, derin ve yankılı bir sesinin olduğu bilgisi verilmektedir (Barutçu, 1987: 16). Şiir metninde "kükürt ünlüg (gür sesli)" olarak ifade edilen ve parça bütün ilişkisinde kastedilen Buddha'dır. Çeşitli metaforlarla süslenmiş metinde öğreti yeryüzü için bereketli bir yağmur olarak aktarılmıştır. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde sıklıkla kullanılan "su" imajı çevresinde oluşturulmuş aktarmalarda öğreti ile yetişerek erdem ve faziletlere bürünen öğrencilerin, Buddha'nın vaazlarıyla hayat buldukları, huzura kavuştukları ifade edilmiştir

BAĞIMSIZ TEMİZ BİLİNÇ BUDDHA'DIR

yėlvi kömen sakıg teg
sakınguluksuz erür siz
anı üçün yükünür biz
ilinçsiz arıg köngüllügka tėp ötündiler: (AY Ayazlı VI/41)

"(sihir ve büyü gibi) bir yanılsama bir serap gibi akıl almaz düşünülemezsiniz onun için bağımsız temiz bilince (Buda'ya) hürmet ederiz diye arz ettiler."

Budizm'de altı duyu organı canlıyı dünyaya bağlayan bağlardan olarak düşünülmektedir. Zira canlı bu duyu organları ile görebilecek, koklayacak, tadacak, hissedecek ve algılayabilecektir. Böylelikle dünya nimetlerinin farkına vararak bağlılık hissedecektir. 6. duyu organı olarak bilinen *köngül* (Tokyürek 2011: 351) yani bilinç canlının etrafında gördüklerini anlama, kavrama ve idrak duyusunu yansıtmaktadır. Buna göre zihnen birşeylere bağlanmamış gönül, bu dünya arzularından nizvanı/kleśa yani kendini cehenneme sürükleyen engellerden kurtulmuş olacaktır. Şiir metninde herhangi bir bağ ile bağlı olmayan temzi bilinçli Buddha'nın tabiatının akıl almaz oluşundan bahsedilmektedir.

YER SUV YERYÜZÜDÜR

ögi erür siz togurdaçı
bo yėrtinçü **yėr suvnuung**
kedlenmeklig yorıyur siz
ulug katıklanmata yorıyur siz (AY ÇetinVII/180)

"Bu yeryüzünün doğurgan anasısınız. Bu yeryüzünde büyük zahmetlerle mücadele veriyorsunuz."

Yeryüzünü oluşturan iki büyük parça olan "yer" ve "su" bir araya gelerek yeryüzünü ifade eden bir aktarmaya dönüşmüştür. İki parçadan hareketle ifade bütünü anlatmaktadır. Eski Uygur Türkçesinde yeryüzü ve dünya ifadeleri sıklıkla "yer suv" şeklinde Sinekdoka içeren bir kullanımla ifade edilmiştir. Ayrıca yeryüzü için "yer orun" ve "yakın yer" ifadeleri de yine kuulanılmış kalıplardır.

Şiir metninde Buddha yeryüzünün annesi olarak telakki edilmiştir. Annelerin merhameti, koruyucu, kollayıcı tabiatları Buddha ile bağdaştırılmıştır. Düşgün'e göre birçok metinde baba ve anne olarak karşımıza çıkan Buddha, "arttıran", "çoğaltan" anne vasfıyla nitelendirilmektedir (Düşgün, 2011: 45-46). Şiir metni, annelerin doğurganlık vasfına gönderme yaptıktan sonra onların çeşitli zahmetlere uğrayıp mücadele verdiklerinden bahsetmiştir. Hamilelik sürecinden başlamak üzere doğum ve daha sonra çocukların büyütülmesi anneliğin zahmetlerindendir. Yeryüzünün annesi olan Buddha ise Budizm'in doğuşundan büyüyüp yayılışına kadar pek çok zahmet ile karşılaşmıştır.

TAŞKARU ÖNMİŞ SAV (SÖZ SÖYLEMEK)

alku kızlar arasınta

arıg yorıkıngız yėg erür

taşkaru önmiş savıngız

yėrtinçününg iyesi teg (AY Çetin VII/262

"Bütün kızlar arasında saf yaşayışınız, (ağzınızdan) dışarı çıkan söz(leriniz) üstünlğünüzdür, dünyanın efendisine eşdeğerdir."

Söyle- eylemi ağzın hareketi ile meydana gelen ve dudak, dil, diş ve diğer konuşma organlarının birlikte hareket ederek meydana getirdikleri bir eylemdir. Genel olarak "ağız"

ile bağdaştırılan konuşma ve söyleme eylemleri zihinde düşünülen sözcüklerin ağızdan dışarıya çıkmasıyla "söylenmiş" olur. Söyle- eylemini kullanmadan ağzın bu dışarı çıkarma hareketinin anlatılması ise metonimik bir anlatımın yaratılması ile gerçekleşir. *Söyle-* eylemi kendisi ile ilgili olan ağız ve dolayısıyla ağızdan çıkma hareketi bir aktarmayı ifade etmektedir.

TANIGMALAR, TODAGMALAR, YEKLERKE TAPUNUGMALAR, İRİNÇÜ KILIGMALAR CANLILARDIR

tört ėlig tengrilerde **tanıgmalar**
tengri nomın **todagmalar**
tünerig **yeklerke tapunugmalar**
tümenlig **ėrinçü kılıgmalar** (ETŞ M. 5/5).

"Dört hâkim tanrıyı inkâr edenler, tanrı sözüne değer vermeyenler, karanlık şeytanlara tapınanlar, on binlerce günah işleyenler!"

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde bazı ad aktarması örnekleri canlıların yaptığı eylemlerin anlatılması ve bir kesimin bu işle sınırlandırılması yapılmaktadır. Şiir metninde karşımıza çıkan "*tanıgmalar (inkar edenler), todagmalar (değer vermemek), tapunugmalar (tapınanlar), ėrinçü kılıgmalar (günah işleyenler)"* ile bunu yapan canlılar kastedilmektedir. Yunusoğlu'na göre bu tarz metonomik yapılar iki alan arasındaki haritalamadan ziyade hareket ve hareket sahibi arasındaki yakınlığı gözler önüne sermektedir (Yunusoğlu 2016: 151). Şiir metni şeytanlara tapınan, tanrıları inkâr eden günahkârlardan bahsetmektedir.

Tablo 10. Eski uygur şiirinde ad aktarması.

METONİMİ		SİNEKDOKA	
BÖLÜM I	**BÖLÜM II**	**BÖLÜM I**	**BÖLÜM II**
Erkligler	anaz umugsuzlar	İlinçsiz arıg köngüllügka (Buddha)	adı kötrülmiş (Buddha)
Ödeçiler	alkunı bilteçi	yer suvta (yeryüzü)	Tınlıg
Eşidmişig tutdaçıg	Tanıgmalar (CANLILAR)	atl(ı)g küülüg bilge (buddha)	Etöz
Tüşdeçiler	Todagmalar (CANLILAR)	yagız yerig	İsig öz
Adakmışlar	Tapunugmalar (CANLILAR)	yer orun	yaruk küçlüg bilge
Nom tözinge tegmiş	ėrinçü kılıgmalar (CANLILAR)	bilge bilig (Buddha)	alpım bekrekim BUDDHA
Yertinçüning yegi (Buddha)		yakın yer (dünya)	Biliglim (BUDDHA)
yertinçününg iyesi (buddha)		Tınlıg	Bilgem
ornag tutmışlarka		Etöz	biliglim bilgem
Barmışlar		İsig öz	kaşı körtlem (SEVGİLİ)
ol tört(tört türlüg ayıg kılınçlar)		Öz yaş (ömür)	Yavaşım SEVGİLİ
eng ilki (en ilki ayıg kılınç)		ög karınınta kirürler (hamile ol-) karınla ilgili sözcükle anlatılmış	Közi karam
İkinti		tengri oglı (tüm insanlar kastediliyor)	Kök közlüg (buddha)
ėl uluş (memleketteki insanlar, düzen)		kakıg köngül turgururlar (kızmak)	Bert- köngilin (üzmek)
Azganlar		adı kötrülmiş (Buddha)	yaşların mu akıdur (ağlamak)
Bilteçi		kėrtüdin kelmişler etözi	köz yaşların mu ol akıdur (ağlamak)
kamag sudurlarnıng iligi kanıya (Buddha)		atı kötrülmişler etözi	tınlıg oğlanına (insanlar)
Eşidteçilerig (işiten canlılar)		bilge biliglig (Buddha)	kininte but kötürmeçe (dolanmak, gezmek)
kükülmiş atlıg (Buddha)		ögrünç sevinç köngül turgur- (iman et-)	Yer orun
köngül iyin kandurdaçı (Buddha)		ėkireçgü sėzik köngül tarkar- (şüpheli imandan kurtul-)	Yėr suv
Üçünç (üç törlüg mün kadaglar)		tevlüg kürlüg kılıkın (hilekarlar)	
yėrtinçü yėr suv küzetdeçiler (yer yüzünü koruyan tanrılar)		mahabutlarıg inçip organları-insanlarıiyileştirmek)	
Yarukum		busanur köngülleri (kederlen-)	
		kızıl lėnhua kintikligim-a (Buddha)	

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde ad aktarması örnekleri yukarıda tabloda verilmiştir. Sayıca defalarca kullanılmış yapılar, genellikle parçadan-bütüne aktarmaların yapıldığı sinekdoka örnekleridir. Özellikle Buddha'lara ait parçaların verildiği örneklerde parçanın tümüne gönderme yapıldığı görülmektedir. Buddha'nın göbeği, gözü, bilgisi, gücü ve adı ile çeşitli aktarmaların yapıldığı görülmüştür. *Tınlıg, etöz, isig öz,* gibi örnekler ise *tın "*nefes*", etöz "*et ve beden*", isig öz "*can*"* gibi kavramlar vücudun bir parçası söylenerek tüm bedene gönderme yapılan aktarma örnekleridir. Şiir metinlerinde dünya ve evren için genellikle *yėr suv, yağız yėr, yėr orun, yakın yer* aktarmaları kullanılmıştır. Kara parçası tek başına ya da kara parçası ve suların birlikte kullanılması ile tüm evren kastedilmiştir. Çeşitli eylemlerde de görülen sinekdoka örnekleri ise eylemin aktarılışında kullanılan vücut organlarının kullanımı ile ortaya çıkmış örneklerdir. *Köngül bert- "*üzmek*", köz yaşı tök-* "ağlamak, *ög karnına kiril- "*hamile kalmak*"* vb örnekler bu yapıları örnekleyen örneklerdir. Şiir metinlerde karşılaşılan metonimi örnekleri ise *tanıgmalar* "inkâr eden insanlar", *ėrinçü kılıgmalar "*günahkar insanlar*", ėl uluş* "memleketteki insanlar*"* ya da *ol tört "tört* türlüg ayıg kılınçlar*" üçünç "*üç törlüg mün kadaglar*"* gibi uzun anlatıların kısaltılarak aktarılması şeklinde oluşmuştur. I. ve II. bölüm şiirlerinde her iki türün de örnekleri mevcuttur. Her iki bölüm şiirlerinde de metonimik yapıların kullanılmadığı ya da çok seyrek olarak kullanıldığı bölümler bulunmaktadır.

2. SONUÇ

Eski Uygur Türkçesi Manihaist ve Budist muhitinde yazılmış şiirler, günümüz okuru tarafından anlaşılabilecek nitelikte değildir. Bu metinlerin Eski Uygurcadan Türkiye Türkçesine aktarımları, şiirlerin iletmek istedikleri anlama yeterli katkıyı sağlamazlar. Dolayısıyla bu şiirlerin anlaşılabilmesi öncelikle yazıldıkları inanç ve kültür muhitinin tanınmasına ve metinlerin bu minvalde açıklanmasına bağlıdır. Sağlıklı bir anlambilimsel çalışmanın düzgün ve doğru anlamı ortaya koyabilecek metinlere muhtaç olması, eldeki şiir metinlerinin Eski Uygurcalarına sâdık kalınarak yeniden çevrilmesi veya düzeltilmesi bu çalışmanın ilk adımını oluşturmuştur.

Anlambilimsel incelemelerin öncelikle verilmek istenen iletinin özüne odaklanması, metinde her bir anlam birimin daha önemli görülmesine neden olmuştur. Sözcük anlambilim temelinde kelimelerin ya da kelime gruplarının anlama katkısını inceleyen bu çalışma, Eski Uygur Türkçesi şiirleri üzerine daha önce yapılmamış bir inceleme örneğidir. Eski Türk şiiri üzerine yapılan incelemeler, yapı temelli ve genellikle birbirinin tekrarı olan çalışmalardır. Anlambilimsel metodlardan harketle, metin içerisinde sözcüklerin sahip oldukları anlam çeşitlenmeleri, eş anlamlar, zıt anlamlar, imgeler, duygu değerleri, metaforlar, aktarmalar, ikilemeler, kavram alanı vb. inceleme yöntemleri, anlama birinci dereceden etki eden faktörlerdir. Bu bilgilerden hareketle şiir dilinde kullanılmış bir imge, şiiri bambaşka mecralara sürükleyebileceği gibi bazen tek bir sözcük okuyucuyu derin bir hüzne bürüyebilir. Yahut da bir sözcük birimi ile şairin tam olarak anlatmak istediği şey anlaşılabilir veya şairin bir sözcükle yaptığı benzetme bir ömür hatırda kalabilir. Bu anlayış doğrultusunda Eski Uygur şiiri denilince akla gelen mısra başı kafiyeli şiirlerle, mısra başı kafiyesiz şiirler (Altun Yaruk mazum parçalar) anlambilim temelinde karşılaştırılmıştır.

Buna göre şiir metninde yan anlam ve çok anlam kazanan sözcükler metinlerin kavram alanlarına göre değişime tabi olmuştur. Kafiyesiz şiirler olan Altun Yaruk manzum parçaları, Budizm'in anlatıldığı ve bilgi yoğunluğunun olduğu metinlerdir. Bu sebeple *altun (altın)* sözcüğü ilk bölümde Buddha'nın *altın ağızını, altın ışıklı sutrayı, altın tekerlekli Çakravartin'i* ya da *altın ışıklı öğretiyi* anlatırken mısra başı kafiyeli şiirlerde genel olarak Budizmi benimsemiş yahut benimseyememiş canlı merkezinde ele alınarak, kişilerin uyduğu ve uymadığı kurallar çerçevesinde değerlendirilir. Buna göre Budist yaşantının hâkim olduğu şiirlerde sıklıkla itiraflar, pişmanlıklar, bağışlanan sadakalar anılır. Şiirde karşılaşılan sadece bahsi geçen canlılar değildir,

şairin kendini anlattığı, tuttuğu oruçtan, bağışladığı sevaplardan dem vurduğu da gözlenir. Bu sebeple *altun (altın)* sözcüğü bu kez bağlama uygun yeni bir anlam kazanır ve bahsi geçen insan merkezli şiirlerde *altun uruglar "*seçkin soylar, nesiller"e sık sık dua edildiği gözlenir. Altun Yaruk şiirlerinde *evir- "*döndürmek*"* eylemi *edgü evir- "*iyilik bağışla-" anlamı ile bir kez geçerek dinde sadakaya ait bilgi düzeyinde kalırken, ikinci bölüm şiirlerinde *buyan evir-* "sevap bağışlamak" anlamı ile beş kez kullanılarak şairlerin bizzat uyguladığı ve tavsiye ettiği uygulama olarak görülür. Yeni anlam kazanan sözcüklerin yanı sıra anlambilimsel açıdan ele alınan metinlerde eski aktarmalara bağlı bazı sözcüklerin yanlış anlamlandırıldığı da görülmüştür. Buna göre *küün yaktur-* eylemi, önceki şiir çevirilerinde *mum yaktır-* şeklinde anlamlandırılmış fakat metin bağlamında eylemin "adet bastır-*"* anlamında olduğu tespit edilmiştir. Şiir metinlerinin izahlı açıklamaları doğru anlama ulaşmayı mümkün kılarak bu konuda yanlışların düzeltilmesine de imkân sağlamıştır.

Eş anlamlılık ve zıt anlamlılık bakımından şairlerin bu anlamsal hadiseyi yoğun şekilde kullanmadıkları görülmektedir. Ancak yoğunluk olmasa da şiirin can alıcı noktası kimi zaman zıtlıklardan kimi zamansa kullanılan eş anlamlı sözcüklerden kaynaklanmıştır. Şair kimi zaman okura ve dinleyiciye vurgulayarak iletmek istediği mesajı bu anlam olayları ile ön plana çıkartmıştır.

Kavram alanı bakımından "inanç" üst anlamı altında yer alan birçok sözcük olduğu ve her iki bölümün şiirlerinde de bu kavram alanının başat anlam unsuru olarak kullanıldığı görülmüştür. Mısra başı kafiyeli şiirlerde sıklıkla kullanılan ve neredeyse şiirlerin yüzde sekseninde kullanılmış *ökün- "*pişman ol-", *yükün-* "secde et-", *kşanti kıl-* "af dile-*" arı-, silin- "*temizlen-, arın-" *ve buyan evir- "*sevap tevcih et-" ifadelerinin yoğunluğu Uygur şairlerinin "bizzat nazm ettim" ifadelerinin layığı olarak anlatmak istedikleri hususları yansıtmaktadır. Buna göre Uygur şairleri şiirlerde Altun Yaruk şiirlerinin bilgi veren aydınlatan yapısının yanı sıra günahlardan af dileme, günahlardan pişman olma, arınma ve başta bulunan Buddha'lara secde edip yazdıkları şiirleri tevcih etmelerini konu edinmiştir. Hayvan ve sağlık kavram alanı da benzer şekilde Altun Yaruk şiirlerinde bilgilendirme esaslı Buddha ile benzerlikleri olan hayvanlar ele alınırken Mısra başı kafiyeli şiirlerde temel anlamlarında kullanılmış birçok hayvanın varlığına rastlanmıştır. Sağlık kavram alanı da Altun Yaruk'un hastalık ve çareleri konusunda verdiği bilgileri aktarmakta iken, mısra başı kafiyeli şiirlerde bu konu işlenmemiştir. Doğa kavram alanı altında yer alan sözcüklere bakıldığında tabiat usnsurlarının mısra başı kafiyeli şiirlerde daha çeşitli olduğu görülmekedir. Altun Yaruk'ta yer alan tabiat unsurlarının en temel *yer, kök, tag, ay, kün, köl, yel* vb. şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Diğer şiirlerde ise çok çeşitli *kemre "*mağara*", buz, kar, kıragu, oy* "çukur*", kar, teşük "*çukur"**,** *yayıt "*otlak", *idiz tikim kayalık, suv kıdıgı, artuç sögüt altı vb.* tabiat unsurlarına rastlanmıştır. Bunun nedeni ise mısra başı kafiyeli şiirlerde şairlerin daha serbest ve sanatkârane bir yöntemi seçmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Toplum kavram alanına bakıldığında Altun Yaruk manzum parçalarda *toyınlar, bursang kuvrag, arhant tėtsė* (azizlerin öğrencileri*), tözünler, asuralar (*beş hayat şeklinden biri*), kut vahşıklarnıng kuvragı* (iyi ruhlar topluluğu*) kişiler, hayvan, yalanguk, tamu prit yılkıta tugmışlar (*cehannemlikler*)* gibi hayat şekillerinden bazıları ve *yavız yavlak kişiler "kötü kişiler", ezügçi kişiler "yalancılar"* vb. topluluklar bulunmaktadır Bu sıralanan topluluklar Budizm'in anlaşılması ve öğretilmesinde bilinmesi gerekli en temel unsurlardır. Zira bu topluluklar genel olarak beş hayat şeklini ve Budizmin kutsal kabul ettiği cemaatleri içermektedir. Mısra başı kafiyeli şiirlerde ise değişik birçok topluluk ile karşılaşılmaktadır. AY'deki şiirlerde yer alan topluluklara ilaveten *hırsızlar, upasılar "*mümin*", azganlar, kunçuy, oglanlar, yigitler, alp erenler, bodilig kızlar, kang, çantallar "*cellatlar*" ıduk, upasanç**,** süü, çerig, kadaşlar, bilge ereneler, tuyunmışlar "*aydınlanmışlar*" , odunmuşlar "*uyanmışlar*", kadır yavlak tınlıglar "*kötü canlılar*", umugsuz tınlıglar, irinç emgekke basıltılmışlar "*ezilenler*", irkilü kelmiş tsuy ėrinçülüg "*günahkâr zavallılar*", birin birin azmışlar, ınanmışlar, yol yangılmışlar "*yoldan çıkmışlar*", yad yagılar "*düşmanlar", *kızlar kırkın "*cariyeler*"* vb. toplumun birçok kesimi şiire aktarılmıştır. Bu şiirlerinde dikkat çeken unsur, günahkâr bir kesimin varlığının yoğunluğudur. Dindar aydınlanmış ve uyanmış bir kesimin yanı sıra, şiir mısralarında çoğunlukla kötü, hırsız, azmış kimseler, umutsuz kimseler, günaha bulanmış bir kesim gözler önüne serilmiştir. Mekân kavramı altında şiir metinlerinde geçen birçok sözcük tespit edilmiştir. Budizm'de sıklıkla bahsi geçen ve Budizmin tarihiyle ilişkili, mitolojik yahut da kutsal bazı mekânlar bulunmaktadır. AY şiirlerinde sıklıkla karşılaşılan ve dinde temel kabul edilen bu mekânlar *Çambudivip Uluş "*Jambudvipa Ülkesi*", Sumır Tag "*Sumerü Dağı", *Sarasvati üskünte "*Sarasvati huzuru, önü*", arıg "*ormanlık alan*", sengrem "*manastır*", ordu "*saray*", arıg silig orun "*Buddha yeri*", çayti atlıg yėr, Ṇirvāna, Samsāra, Tuşıt tengri yėri* şeklindedir. Mısra başı kafiyeli şiirlerde yer alan *Aviş Tamug (Avici Cehennemi), Vrxar "*manastır*",Sukhāvatī "*mutluluk ülkesi" gibi temel yerlerin yanı *sıra akar suvluk, idiz tikim kayalık, imirt çogurt sögüt arası, Bagdat, Urum ėlleri* gibi daha birçok mekân tasvir edilmiştir. Bazı tasvirler öylesine gerçekçi yapılmıştır ki okuyu ya da dinleyicilerin kendilerini o mekânda hissetmemeleri imkânsızdır.

Kişi ve ünvan kavram alanını ile ilgili söz varlığı incelendiğinde her iki bölüm şiirlerinde de özel isimlerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Budizm'e emek vermiş kişiler (Aşoka vb.), *Buddha'lar* (Kanakamuni Burhan, Kaşıp atlıg Burhan, Sakimuni vb.*)* ve Boddhisattva'lar (Maiterya, Avalokita'işvari Bodistav vb.) en çok zikredilen isimler olmuştur. Her iki bölüm için kullanılan ünvanlara bakıldığında dönemin en çok kullanılan *Beg "*bey*", Tigin "*prens*", kang "*baba*", eke* "abla*", katun "*hatun*", erenler "*erler*"* vb. ünvanların sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Mısra başı kafiyeli şiirlerde ek olarak (Asıg Tutung, Bıratya Şiri, Kki Kki vb.) şair isimlerine de rastlanmıştır. Şiirleri yazıp ya da çevirip özel bir halde sunan şairler, kendi isimlerini şiir metinlerine ekleyerek izlerini bırakmışlardır. Bu şiirler dini, sosyal, iktisadi ve beşeri birçok bilgiyi sunmasının yanı sıra o dönemdeki şairlik geleneği hakkında bilgi vermektedir.

Eğitim öğretim kavram alanı altında yer alan sözcüklere bakıldığında şiirlerin öğretme gayesi ile yazıldığı dikkat çekmektedir. *Aç- yad- "*izahatlıca aç-", *okıt- "*okut-", *uk-* "anla-", *sözle- "söyle-"*, *ö- "*düşün-*", sakın- "*düşün-", *tıngla- "*dinle-", *boşgun- "*öğren-*", boşgur- "*öğret-", *ötle- erigle-"*nasihat et-", *biltür- "*bildir-", *tuyun- "*aydınlan-*", agzan- "ezberle-"* eylemleri öğretme ve öğrenme kavram alanını işaret etmektedir. Her iki bölüm şiirlerinde de *nom nomla- "*vaaz ver-" *takşut "*şarkı*", şlok "*manzume" *ve padak* "manzume*"* ifadeleri öğretimin hangi yollar aracılığıyle yapıldığını göstermektedir. Öğretimi yapan kişi *yolçı yerçi "*kılavuz*"* olarak isimlendirilmiştir. Mısra başı kafiyeli şiilrerde ayrıca *yıgıp koş- "*derleyip nazm et-*", takşut koş- "*manzume terkip et-*", biti- "*yaz-", *yaktur- "*bastır-", *talula- "*seç-", *yıg- "*biriktir- yığ-*", takşutka intür- "*nazma sok- *"* eylemleri şiirlerin bizzat seçilerek nazım tekniğine uyarlandığını ve sonrasında bastırılarak çoğaltıldığını göstermektedir.

Duygu kavram alanına bakıldığında dini metinlerde sıklıkla karşılaşılan ve dinin mükâfatı olarak görülen duygular Eski Uygur şiirlerinde de bulunmaktadır. *esenlig, amıl "*dingin", *küzetçilig "*güven*", enç menig "*huzur*", ındın "*huzur*", ögrünç "*sevinç*", amran- "s*akinleş-", *yavaltur- "*dinginleş-" vb. İnsanı samsāra'ya sürükleyecek bazı duygular ise *az "*hırs*", öç kek "*kin*", övke "*öfke*", öbkele- "*öfkelen-" *, kakı- "*kızma-", *çımat- "*kızma-", *amranmak* "şehvet*"* şekillerinde tespit edilmiştir. Dinî kaidelerin yerine getirilmemesi ile ortaya çıkacak duygular ise *korkınç "*korku*", ürkgü "*korku*", kadgu "*kaygı*", açıg "*acı*", busuş "*üzüntü*", emgek emgen- "*zahmet çek-" ve son olarak mısra başı kafiyeli şiirlerde çokça görülen *ökün- "*pişman ol-" duygularıdır. Ayrıca bu şiirlerde

Manihaist çevrede yazılmış mnzum parçalarda aşk, özlem, hasret duygularını da görmek mümkündür.

Vücut kavram alanı altında yer alan sözcüklere bakıldığında ilk bölüm şiirlerinde daha çok Buddha'ya ait organların ele alındığı görülmüştür. Buddha'ya ait *saç, tiş, tıl, kaş, burun, yin "*cilt*", yüz, erin "*dudak*", il, kol, tiz, adak, engrek "*parmaklar" *vb.* organlar 32 Buddhalık alameti kapsamında ele alınmıştır. Mısra başı kafiyeli şiirlerde yer alan vücut bölümleri ise daha ziyade secde ederken kullanılan *töpü "*baş, tepe", canlılardan arta kalan *süngük "*kemik*", toklı başlag "*kuru kafatası*"* vb. şekillerdedir. Ayrıca sevgiliye ait kaş ve göz de kullanılmış organlardandır. Eşya kavram alanında yer alan sözcükler, döenminde değerli olarak kabul edilen eşyaları yansıtmaktadır. Bu nesneler değerliliklerinden dolayı dini unsurların temsilinde kullanılmıştır. "erdini" genellikle dahrama'nın anlatıldığı metaforlar çevresinde ele alınmıştır. Ya da altun "altın" madeni, Buddha'nın vücut benzetmelerinde ya da altun küvrüg, altun tilgen (tekerlek) gibi dini sembollerin aktarılmasında değer göstergesi olarak kullanılmıştır. Mısra başı kafiyeli şiirlerde bunların yanı sıra musiki aletleri *bılur kengrenek çıngırçak, pipa, kopuz çı çımguk,* ya da savaş aletleri *ok, ya, baltu* o dönemde kullanılan eşyaları yansıtmaktadır. Renk kavram alanı altında yer alan sözcüklere bakıldığında Buddha tasvirlerinde renklerin sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Özellikle AY şiirlerinde yer alan bu tasvirlere göre Buddha'nın gözü *kök lėnhua* "mavi lotus*"* gibidir. Dişleri, *karlı dag teg yürüng "*karlı dağ gibi beyaz" vb. şekillerde işlenmiştir. Doğa, tabiat tasvirlerinde de karşımıza çıkan renkler mısra başı kafiyeli şiirlerde daha yoğun şekilde işlenmiştir. *Kızıl öküz, kara bulutlar vb.* şekillerde kullanılmıştır.

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde birçok ikileme kullanılmıştır. Bu ikilemelerin büyük bir bölümü eş ve yakın anlamlı sözcük birliklerinden oluşmaktadır. Eş ve yakın anlamlı sözcüklerin bu denli sık kullanılmasının nedeni aynı kavram alanına işaret eden ikilemelerin konuyu daha net, anlaşılır ve etkin bir biçimde sunabilmesidir. Kavram alanına işaret eden ikilemeler daha kapsamlı bir anlatımla okuyucu ve dinleyici üzerinde daha büyük bir etki uyandırmaktadır. Şiir metinlerinde karşılaşılan ikilemeler din, kültür, coğrafi yakınlık vb. sebeplerle etkileşimde bulunulmuş dillerden (Çince, Moğolca, Sanskritçe, Soğdça, Farsça) alınmış kelimelerle oluşturulmuş ya da Türkçe+Türkçe kuruluşunda olan ikilemelerdir. Şairler çeviri yaptıkları dilden bir kelime aldıklarında, bu sözcüğün kendi dillerinde tutunabilmesi için onu aynı kavram alanından bir sözcükle art

arda kullanmışlar ve böylelikle sözcüğün anlaşılmasını ve dilde tutunmasını sağlamışlardır. Çeviri yapılan dilden alınan sözcüklerin çoğunlukla dini terminolojiye ait kavramlar olması, şairlerin esas metnin anlamını koruyabilmek maksadıyla değişiklik yapmadan almalarına neden olmuştur. Şiir metinlerinde rastlanılan bir diğer ikileme türü de zıt anlamla yapılan ve yine anlamı pekiştirmek amacıyla kullanılan ikilemeler olmuştur. Sözcük tekrarları ya da çeşitli ses tekrarları ile kurulmuş ikilemelere bakıldığında ise bazı ikilemelerin tekrar yoluyla anlam kazandığı, bazılarının da bu yolla anlamının pekiştiği görülmektedir. üdün üdün yıgılurlar "zaman zaman yığılırlar" örneğinde olduğu gibi sözcük tekrarı olmaksızın cümlede herhangi bir anlam bütünlüğü sağlanamamaktadır. Böylelikle ikilemelerin tekrar yoluyla anlam kazandığı ya da anlam değişikliğine uğradığını söylemek mümkündür. Ses tekrarları yoluyla yapılan ikilemeler ise daima anlamı pekiştirmek gayesi ile kurulmuş yapılardır. Son olarak ikilemelerin yer değiştirip değiştirmemesi ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde kullanılan ikilemelerin çoğunlukla mısra başı kafiyeli şiirlerde yer değiştirdikleri görülmüştür. Yer değiştiren bu yapıların mısra başı kafiye düzenine uymak gayreti ile şairler tarafından değiştirildiği düşünülmektedir. Çın kertü "*kertü çın*", küsüş tilek "*tilek küsüş*", kan- büt- "*büt- kan-*",üküş telim "*telim üküş*", çoglug yalınlıg "*yalınlıg çoglug*", küü çav "*çav küü"* ve altun kümüş "*kümüş altun*" şeklinde değiştirilmiştir. Bu ikilemelerin yalnızca bir tanesi yer değiştirmiş şekilde mısra başı kafiye düzeninin olmadığı I. bölüm şiirlerinde kullanılmıştır. Bu kullanım beş mısra ara ile kullanılması bakımından şairin uslubu olarak değerlendirilebilir.

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerine "özel adlardan yararlanma" tekniği ile bakıldığında özel ad kullanımının bazı verilere imkân sağladığı görülmüştür. Şairin diline, inancına, kültürüne, tarihine yabancı olan birinin eldeki mevcut metinlerden çeviri yöntemi ile bir ölçüde yararlanması mümkün iken, "özel adların" herhangi bir dile çevirilmeyişi bu göstergelerin şiir diline kattığı anlamın önemini arttırmaktadır. Şairin dini nitelikte özel isimlerden yararlanmış olması, tercih ettiği özel isimler, bunların hangi konu çerçevesinde ele alınmış olduğu, mekân isimlerinin ya da kişi isimlerinin mi tercih edildiği gibi pekçok unsur şiir ve şairle ilgili bilgi vermektedir. Eski Uygurca şiirler incelendiğinde Altun Yaruk'taki isimlerin Tanrı çevresinde, diğer müstakil ve mısra başı kafiye ile yazılmış şiirlerin Bodhisattva çevresinde dağılım gösterdiği görülmektedir. Mısra başı kafiyeli şiirlerde yer alan Bodhisattva isimlerine ek olarak bazı özel şehzade isimlerinin de Bodhisattva'ya dönüştükleri eklenirse, bu şiirlerin Mahāyāna Budizminin özelliklerini

daha çok gösterdiği söylenebilir. *Maytrı, Kuanşi İm Pusar* gibi kendilerini canlılar için feda eden ünlü Bodhisattvaların bu şiirlerde yer alması, Mahāyāna öğretisine uygun yaşandığını göstermektedir. Altun Yaruk şiirlerinde çeşitli Buddha isimleri mısra başı kafiyeli şiirlere göre daha fazladır. *Ezrua ve Hormuzta Tengri* vb. özel adların Altun Yaruk'ta diğer şiirlere oranla sıklıkla geçmiş olması Altun Yaruk Sutra'nın daha yoğun şekilde Manihaizm'in etkisinde kalmış olduğunu göstermektedir. Orijinali Sanskritçe olan ve oradan Çinceye çevrilen ve sonrasında Uygurca'ya aktarılan Altun Yaruk, Çince çevirisinden farklı olarak süü (giriş) ve Buyan Evirmek bölümlerine de sahiptir. 1688 yılında Leningrad nüshalarına eklenen bu kısımda yine *Ezrua ve Hormuzta Tanrı, Ay, Güneş ve Yıldızlar*'a dualar edildiği görülmüştür. Manihaist çevrede görülen Kün Tengri (Güneş) ve Ay Tengr (Ay) özel isimleri de Manihaizm'in kutsal kabul ettiği "ışık" imajı çevresinde kullanılmış öğelerdir. Mısra başı kafiyeli şiirlerde tevcih bölümlerinde şair isimleri (Pratya Şri, Antsang vb.) dikkat çekmektedir. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde şairler din bilgisini pekiştirmek amacıyla dinde kutsal kabul edilen Buddha isimlerinden başlamak üzere Bodhisatvvalara, kutsal mekânlara kadar pekçok ismi eserlerinde kullanmışlardır. Dine katkıda bulunmuş bir okul kurucusunun adı, ya da vaaz vermiş bir kişinin adını da bu metinlerde bulmak mümkündür. Şairlerin "özel adlardan" faydalanarak okuyucu ve dinleyiciyi etkileyecek çeşitli çağrışımlardan faydalandıkları ya da bilgi vermek amacıyla pragmatik bir tavırla kullandıkları söylenilebilir.

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerine tasarımlar/imajlar ve duygu değeri açısından bakıldığında tek başına sözcüklerin birçok işleve aynı anda sahip olduğu görülmektedir. Tek bir sözcük, zihinde belirli tasarımlar oluşturabilmekte ve bu tasarımlara yönelik duygu değerleri geliştirmektedir. Metinler içinde bağlamlarına göre belirlenmiş duygu değerleri, şiirlerin okuyucu ve dinleyici üzerindeki amaç ve hedeflerine yönelik olarak işlev görmektedir. Bağlamlara göre değişebilen anlamlar ise her iki şekliyle sunulmuştur. Buna göre bazı sözcüklerin tasarımları ve uyandırdıkları duygu değerleri değişmekte bazıları ise daima sabit kalmaktadır. Örneğin metinlerin tamamında *tamu "cehennem", yazuk "günah"* imajları daima olumsuz bir algı ve duygu değerine sahipken, *kıdıg "kıyı", taluy "okyanus"* imajı bağlama göre olumlu ya da olumsuz tasarım ve duygu değerine sahip olabilmektedir. Kişilerin belirli imajları anlayabilmeleri ve buna yönelik duygu geliştirebilmeleri öncelikle onların donanımına bağlıdır. Her bir kişinin bir şiirden elde ettiği etki ve anlam kendi donanımına göre değişmektedir. Örneğin Budizm'den haberi olmayan bir kişi için lènhua "lotus" imajı sadece çiçek olarak kalacakken, Budist inanca

sahip ya da Budizm'i bilen bir kişi için lotus çiçeği bir çiçekten çok daha fazla anlamı zihinde oluşturur. Elde edilen verilere bakıldığında imaj ve duygu değeri dağılımlarının şiir yazılma gayelerine göre şekillenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre kafiyesiz şiirlerin bulunduğu Altun Yaruk'ta Kuvrag "cemaat" imajı 49 kez kullanılmışken kafiyeli şiirlerde 17 kez kullanıldığı görülmüştür. Aynı şekilde Şinko Seli, erdini (cevher: öğreti) sözcüğünü 48 kez kullanmışken mısra başı kafiyeli şiirlerde 24 kez kullanılmıştır. *Sumeru Tag* sözcüğünün de kullanım sıklığı diğer bölüme oranla yarıdan fazla olduğu için bu bölümde kullanılan imgelerin daha çok temel bilgilere ve mitolojik kaynaklara dayandığını belirtmek yerinde olacaktır. Diğer taraftan daha sanatsal bir gaye ile yazılmış mısra başı kafiyeli şiirlerin merkezinde *tınlıg "canlı"* olduğu ve şiirlerin bu minvalde geliştiği, konu edindiği canlıların yaşantılarına, onların muhatap olduğu durumlara ve hissiyatlarına göre şekillendiği gözlenmiştir. Buna göre kişilere ait olan Skr. *Tsuy "günah" ve yazuk "kabahat, suç, günah"* sözcükleri mısra başı kafiyeli şiirlerde 12 kez kullanılmakta iken, *mün kadag* "suç, kabahat, günah" sözcüğü ilk bölümde dört kez kullanılmıştır. Aynı şekilde kişilerin varacağı yer olan *tamu "cehennem" ve Ṇirvāna "kurtuluş makamı"* mısra başı kafiyeli şiirlerde AY şiirlerine göre üç kattan fazla şekilde zikr edilmiştir. AY manzum parçalarda temelde bir din tasavvuru söz konusu iken, mısra başı kafiyeli şiirlerde canlılara yönelik imge ve duygu değeri yaratan sözcüklerin kullanıldığı belirgin şekilde görülmüştür.

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde yer alan benzetmeler çok büyük bir çoğunluğu metaforik benzetme türüne girmektedir. Budizm'in konularını içeren daharma "nom", kleśalar "nızvanı", ibadetler, kutsal mekânlar, dinin gereklilikleri çeşitli benzetmelere dayalı olarak şairin muhayyile gücüne bağlı olarak verilmiştir. Bu benzetmeler büyük çoğunlukla "olağan benzetmeler" grubuna girmektedir. *kök kalık teg "gök yüzü gibi" kün tengri yarukın teg "güneş ışığı gibi"* örneğin bu benzetmelere bakıldığında gök yüzünün hangi şekillerde benzetmelerde bulunduğunu bilmek gerekmektedir. Tenglenççsiz "*eşsiz*", ilinçsiz *"bağsız, özgür*", arıg "*temiz"*, yuklunmaksız "*tutulmayan*" gökyüzünün bu nitelikleri çeşitli şekillerde kimi zaman Buddha için kimi zaman öğreti cevheri için kimi zaman ise nizvanı "ihtiraslar" için kullanılmıştır. Bu farklı kullanımlar bu benzetme türünün kalıplaşma bildirmediğini göstermektedir. Kalıplaşmış bir benzetme, okuyucu ve dinleyicinin aklına tek bir benzetme yönünün geldiği, herkes tarafından ortak kabule dayalı benzetme çeşididir. Buna göre Buddha'nın dudaklarının kırmızılığını anlatan Bimba adındaki yerel meyve herkesçe bilinmekte ve bu meyvenin kırmızılık yönünün işaret

edildiği anlaşılmaktadır. *Eriningiz kızılı yaltrıyur, bimba atlıg yemiş teg* "dudağınızın kırmızılığı bimba meyvesi gibi parıldar" örneği gibi Hindu metinlerinde Brahma için de aynı benzetmenin yapılıyor olması bu benzetmenin kalıplaştığını göstermektedir. Aynı şekilde kalavnika kuşu herkes tarafından bilinen ve sesi ile ön plana çıkmış bir kuştur. "Hint guguk kuşu" olarak belirtilen kuş ile ilgili akla gelen ilk şey onun etkileyici sesidir. Bu özellik de onun kalıplaştığını göstermektedir. Orijinal benzetmeler ise şiirlerde en az rastlanan örneklerdir. *Kaltı kurug suzakta kişi yügürür kaçar teg "*boş bir köyde insanın dolanması gibi"*, kaltı tört yılan bir kamatsita turmış teg* "sanki dört yılanın bir kuş kafesinde olması misali" örneklerinde olduğu gibi şairin tamamen dünyayı algılama yönü ve hayal gücüne dayanan bu benzetme türü, *oprak balıkka ogşadı* "viran bir şehre benzedi" örneğinde olduğu gibi günahkârların hallerini viran bir şehre benzeten şairin benzetme kabiliyetine dayanmaktadır. Her iki bölüm şiirlerinde *Yaruk, kün yarukı, ay, yarukı, kök kalık, Lotus, Sumeru Tag* benzetmelerinin ortak benzetmeler olduğunu ve sıklıkla kullanıldığını söylemek mümkündür. Benzetmelerin genellikle Buddha, öğreti çevresinde yapıldığı, Buddha'nın nitelikleri anlatılırken *göser çintan teg küü yıdlıg* "sandal ağacı gibi misk kokulu", kümüşlüg kalkan teg kügüzlüg "*gümüş kalkan göğüslü*" udumbar çeçek teg alp tuşguluk "*udumbara çiçeği gibi nadir* vb nitelikte benzetmelerin kullanıldığı görülmüştür. Metinlerde özellikle de Altun Yaruk şiirlerinde yer alan yaruk "ışık" çevresinde yapılan benzetmeler dikkat çekicidir. İlk bölüm şiirlerinin yer aldığı Altun Yaruk manzum parçalarda, Buddha ve öğreti hep "ışık" benzetmeleri eşliğinde sunulmuştur. Eserin adından da anlaşılacağı üzere "ışık" bu kitabın temel gayesini yansıtmaktadır. Manizhaizm'in temel esasını oluşturan "ışık" imajının bu eserde sıklıkla kullanılması Altun Yaruk'un Manihaizm etkisiyle yazıldığını akıllara getirmektedir. Bu benzetmelerde *Ay Tengri "ay", Kün Tengri "güneş" ve altun "altın"* sözcüklerinin sıklıkla benzetme öğesi olduğu görülmektedir. Benzetmelerin anlamlarına bakıldığında ise AY manzum metinlerindeki benzetmelerin mısra başı kafiyeli şiirlerdeki benzetmelere göre daha olumlu anlam içerdiği görülmüştür. İkinci bölüm şiirlerinin genellikle "*günahlardan pişmanlık*" teması üzerine yazılması, bu şiirlerde cehennem ve şeytan tasvirlerinin yer alması ile olumsuz anlamlı benzetmelerin doğmasına neden olmuştur. Fiillerle kurulmuş benzetmelere bakıldığında sadece Altun Yaruk'taki şiirlerde bu benzetme türüne başvurulduğu görülmüştür. Şinko Seli Tutung dışındaki şairler bu benzetme türüne iltifat etmemişlerdir. Bağımlı biçimbirimlere bakıldığında nesnel benzetmelerin en çok bu yolla kurulduğu görülmüştür. Şairler bahsettikleri bir durumu benzetme öğesi haline dönüştürmek için çoğunlukla *ançulayu, munçılayu* "onun gibi, bunun gibi" örneklerini

kullanmışlardır. AY şiirlerinde gerçekçi, nesnel benzetmelere sıklıkla başvurulduğu, mısra başı kafiyeli şiirlerde ise daha az tercih edildiği, farazi benzetmelerin daha yoğun şekilde kullanıldığı görülmüştür.

Eski Uygur Türkçesi şiir metinleri büyük oranda dini karakterle yazılmış, okuyucu ve dinleyiciye din bilgisi kazandırmaya çalışan metinlerdir. Bu metinlerin okuyucu ve dinleyiciyi etkileyebilmesi ve anlatılanı daha net ve açık şekilde sunabilmesi için metaforlardan sıklıkla yararlanılmıştır. Dinî karakter gösteren bu şiirlerin adeta metaforlarla örülmüş olduğunu söylemek mümkündür. Metaforların anlaşılabilmesi için dil-düşünce ilişkisinin ortaya çıkartılması gerekmektedir. Yukarıda Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde yer alan metaforlara yer verilmiştir. En sık karşılaşılan metaforlar ışık imajı, su imajı ve diğer metafor türleri adı altında verilen ve burada yer alan bitki imajı metaforlarıdır. Budizm ve özellikle Manihaizm'de yer alan "ışık" imajı tamamiyle din algısını yansıtmaktadır. Uygurlarda görülen Budizm inancının Manihaizm'den etkilendiği bilinmektedir. Bu inançlar "ışık" imajını iyi olan bütün şeylerle bir tutmuş ve dini kabullerini bu çerçeveye sığdırmıştır. Budist ve Manihaist inançla yazılmış şiirler, Buddha'nın, Dharma'nın, ve cemiyetlerin, Bodhisattvaların, Azizlerin, bilginin mücevher, hazine, meşale, güneş vb. ışık saçan unsurlara benzetildiği görülmüştür. Sayıca çok yoğun olan bu metaforlar şiirlerin ana teması konumundadır. Sık olarak kullanılan diğer metaforlar "su" imajı çevresinde oluşturulmuştur. Nehir, deniz, yağmur, okyanus gibi su kavram alanıyla oluşturulmuş metaforlar, şiir metinlerinde sıklıkla kullanılmıştır. Suyun evren için önemi, saflığı berraklığı, derinliği anlam olarak olumlu metaforlarda, denizdeki dalga, anafora, çalkantılı halleri ise genellikle samsāra ve ızdırap hallerini anlatmak üzere menfî durumların bahsinde kullanılmıştır. Dinî metaforlar hususunda her iki bölüm şiirleri arasında bir ayrım görülmez. Diğer imajlar çevresinde oluşturulmuş metaforlarda "bitki" metaforlarının yine sıklıkla kullanıldığı görülmektedi. Buddha'nın ağaç olması Dharma'nın dal budak olarak görülmesi, Buddhanın lotus metaforu, kötü yolun, kötü amellerin zehirli bitki metaforları hep bu gruba dahildir. Sıklıkla görülen diğer metaforlardan biri de "yiyecek" imajı çevresinde geliştirilmiş metaforlardır. Buna göre Dharma ağızda lezzet bırakan bir yiyecektir ya da ebedi huzur bir yiyecektir. Hastalık metaforları da sıklıkla karşılaşılan metaforlardandır. Canlıyı dünyaya bağlayan bağ olarak bilinen nizvanı/kleśalar en büyük hastalıktır. Ya da aydınlanarak kurtuluşa erişmemiş her yaşantı hastalıktır. II. bölüm şiirlerinde yer alan aşk şiirleri, hasat şiirleri ve din dışı metinler çevresinde gelişen farklı metaforlar da bulunmaktadır. Sevgilinin çiçek olma

metaforu, gönlün kırılgan nesne olma metaforu vb. aktarmalara rastlanmıştır. Ancak özellikle hasat metinleri vb. nesnel verilere dayanan şiirlerde metaforlu anlatımlara çok başvurulmadığı görülmektedir. I. bölüm şiirlerinden olan AY IX bölüm şiirleri de hastalıklar ve çareleri konularını nesnel verilerle işlediği için bu bölüm şiirlerinde metaforlu anlatımlar neredeyse hiç görülmez. Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde metaforların genel olarak ontolojik yani somutlaştırma yolu ile nesnelere dönüştürülerek elde edilen metaforlar olduğu görülmüştür. Bu da metinlerin anlamının daha nesnel hale dönüştürülerek somutlaştırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Dini metinlerde sıklıkla karşılaşılan metaforlar, dini-şiir metinlerinde anlamı etkileyici kılmak ve belirli ezgilerle anlamı basitleştirerek akılda kalmasını sağlamak amacıyla sıklıkla kullanılmıştır. Günlük dilde de sıklıkla karşılaşılan metaforlar Eski Uygur Türkçesinin o dönemdeki zihinsel açılımlarını, din algısını, sanat ve estetik anlayışını, kültürel kodlarını vb. birikime dayalı anlayışları yansıtmaktadır.

Eski Uygur Türkçesi şiir metinlerinde ad aktarması genellikle parçadan-bütüne aktarmaların yapıldığı sinekdoka örnekleridir. Özellikle Buddha'lara ait parçaların verildiği örneklerde parçanın tümüne gönderme yapıldığı görülmektedir. Buddha'nın göbeği, gözü, bilgisi, gücü ve adı ile çeşitli aktarmaların yapıldığı görülmüştür. *Tınlıg, etöz, isig öz,* gibi örnekler ise *tın "nefes", etöz "et ve beden", isig öz "can"* gibi kavramlar vücudun bir parçası söylenerek tüm bedene gönderme yapılmış aktarma örnekleridir. Şiir metinlerinde dünya ve evren için genellikle *yėr suv, yağız yėr, yėr orun, yakın yer* aktarmaları kullanılmıştır. Kara parçası tek başına ya da kara parçası ve suların birlikte kullanılması ile tüm evren kastedilmiştir. Çeşitli eylemlerde de görülen sinekdoka örnekleri ise eylemin aktarılışında kullanılan vücut organlarının kullanımı ile ortaya çıkmış örneklerdir. *Köngül bert- "*üzmek", *köz yaşı tök- "*ağlamak*", ög karnına kiril- "*hamile kalmak" vb örnekler bu yapıları örnekleyen örneklerdir. Şiir metinlerde karşılaşılan metonimi örnekleri ise *tanıgmalar "*inkâr eden insanlar*", ėrinçü kılıgmalar "*günahkar insanlar", *ėl uluş "*memleketteki insanlar*"* ya da *ol tört "*tört türlüg ayıg kılınçlar*" üçünç "üç törlüg mün kadaglar"* gibi uzun anlatıların kısaltılarak aktarılması şeklinde oluşmuştur. Her iki bölüm şiirlerinde her iki türün de örnekleri mevcuttur.

Eski Uygur Türkçesinde yapısal açıdan farklılıklar gösteren mısra başı kafiyeli şiirlerle Altun Yaruk manzum parçalar arasındaki en büyük fark, bu şiirlerin yazılış amaçlarıdır. Yapı özellikleri bakımından her iki şiirde de tekrar eden sözcükler, gramatik

morfemler ya da ses tekrarlarından oluşan kafiyeler ve çeşitli aliterasyonlar görülebilmektedir. Yazılış amaçlarına bakıldığında ise Altun Yaruk manzum parçalar, Budizm'in öğretilmesini ve yayılmsını öncelikli amaç edinmiş ve bu sebeple şiir parçalarının neredeyse tamamı pragmatik tavırla yazılmıştır. Bu bağlamda şiirlerde yer alan benzetme unsurları, sözcüklerin kazandığı yeni anlamlar, aktarmalar, ikilemeler, kavram alanı gibi anlama dayalı hususiyetler bu amaca uygun olarak şekillenmiştir. Ancak mısra başı kafiye ile yazılmış şiirlerde, şairlerin dini aktarma gayretlerinin canlı merkezinde, insanla dinin bütünleştiği ve sentezlendiği noktada olduğu görülmüştür. Bireyin dine bakışı, dine yönelik algısı, çıkarımları tamamiyle bu şiirlerin içine yansımıştır. Anlambilimsel açıdan her iki şiir grubunda eş anlamlılık, ikilemeler, zıt anlamlılık, benzetmeler, aktarmalar, imgeler, duygu değerleri vb. inceleme yöntemlerinin temelde kavram alanlarına dayalı olduğu ve kavram alanının da yazılış amaçlarına bağlı olarak değiştiği görülmüştür.

3. ŞİİR METİNLERİ

3.1. Mısra Başı Kafiyesiz Şiirler

3.1.1. Altun Yaruk Süü Ülüş[74]

(1) altun önglüg yaruk yaltırıklıg
kopda kötürülmiş nomlug çın
erdinike.. arıg yėg üstünki
köni tüzüni bulturtaçı
(5) tüz erkligke.. ayaguluk agır
tayşıng ulug mahayan kölüngülerning
kėng tering agılıkı tėtmişke
alku kamag sudurlarnıng
ėligi kanıya sizinge öge
(10) yükünü teginür men
sadu edgül …….. (AY Kaya 34/5-15).

……..

"altın renkli, parlak ışıklı, her şeyden üstün tutulmuş gerçek kanun cevherine, temiz, her şeyden üstün gerçek hakikati bulduran güce, saygıdeğer büyük Mahāyāna taşıtlarının geniş ve derin hazinesi denilene, tüm sütraların hükümdarı olan size övgüyle secde ediyorum amin……."

tayçıng kuu kangısı yigirmi altınç otçukdakı oot
kutlug tavışgan yıl guuyıhua vıharka tayaklıg
bilge taluy şabı.. ratnavaçırnıng ötüginge tung
(15) huvan suzakınta onunç ay yigirmi törti kutlug kün
üze bitiyü tolu boltı: kėnki tözünlerke ötüg bolsun
sadu (AY Kaya 34/18-22).

[74] Berliner Texte XXVIII'den alınan metin Altun Yaruk'a sonradan ekenmiştir. Dil özellikleri bakımından farklı özellikler gösteren metin, Şinko Seli Tutung'a ait olabileceği gibi, eseri daha sonraki dönemlerde kopya eden müstensihlere de ait olabilir. Bu belirsizlik nedeniyle bu parça incelemeye alınmamıştır.

“mahayana kuu babası yirmi altıncı ocaktaki ateş, mübarek tavşan yılı yü hua kung manastırına dayalı Bilgetaluy isimli çocuk, Ratnavajırnın arz etmesi ile Tung Huvan köyünde onuncu ayın mübarek yirmi dördüncü günü yazılarak tamamlandı. Gelecek nesillere arz olsun. Amin.”

3.1.2. AY I[75] Tegzinç

edgü edgü begler urısıya kuvrag
arasınta kutlug ülüglüg siz
al altag içinte ertingü uzanmaklıg siz
(20) burkanlartın üzeliksiz alkış
bulyuk siz ertingü ulug tėtir
burkanlarnıng küçi küsüni ulug
umugı ınagı erür tolp yėrtinçü
yėr suvnung tözünüm anı siz amtı
(25) titrü tınglang bir köngülin men
sizinge kezigçe tüzü tüketi
sözleyin burkanlarnıng körüki[76]
sakınguluksuz erürler alku yėrtinçü
yėr suv içinte birle tüzgergülüksüz
(30) tėtirler nomlug etöz tözi
yene artamaz alkınmaz mengü erür.
bışrınguluk katıglanguluk yolı yme
öngi ermez kamag burkanlar
etözleri barça bir teg erürler
(35) nomlaguluk nomları yme ançulayu
ok tėtirler burkanlar ėtdeçisizin
ėtilmiş erür yene ėlkitin
süüdin berü tugmak siz tėtir.. (AY Zieme I/695 1-23).

“ey muhteşem bey ve delikanlılar arasında bahtlı ve talihli olan siz, usul ve yöntemler ile oldukça maharetlisiniz, Buddhalardan üstün bir övgü bulursunuz. Buddhaların

[75] Metin Ceval Kaya ve Zieme XVIII’ten karşılaştırılarak alınmış, Türkiye Türkçesine aktarmada Almanca çevirisine bağlı kalınmamıştır.
[76] Metin bağlamına kuvrag “topluluk” olabileceği düşünülmektedir.

gücü ve kuvvetini oldukça fazla olduğu söylenir, [onlar] tüm yeryüzünün umut ve dayanağıdır. Asilim, siz şimdi dikkatlice dinleyin! Bunu amaç edinmiş gönülle size sırasıyla tamamını anlatayım. "Buddhalar topluluğu akıl almaz [niteliktedir], tüm yeryüzünde "erişilmezler" olarak anılırlar. [onların] Dharmā vücutlarının aslı da yine yok olmaz ebedidir. "pişme ve olgunlaşma yolu da farklı değildir. Tüm Buddha vücutlarının hepsi birbirine benzer, vaaz ettikleri öğretileri de öyledir. Buddhalar yaratılmadan yaratılmıştır. En baştan itibaren doğmuşsunuz denilir."

kėrtüdin kelmişler etözi
(40) tong vajır erür körkitmiş belgürtme
etözleri körgeli yėleyü etöz
tėtir anı üçün bügü biliglig
burkanlar şarırın tözin tuta
sözleser kaz üyürinçe bultukmaz
(45) atı kötrülmişler etözi
yene et kan ermez neçökin yene
bar bolgay şarır tilegülük etler..
al altag üze kodarlar etöz
süngük şarırların asıg tusu kılgalı
(50) üçün kamag tınlıglarka nomlug
etöz erser kėrtüdin kelmiş
burkan tėtir bo tėtir burkanlarnıng
çın kėrtü etözleri yme
nomlayurlar monçulayu ok çın kėrtü
(55) nomug tėp tėdi (AY Zieme I/695/24-696/1-16).

"**Doğrudan gelmişlerin bedeni tamamıyla elmastır, gösterilmiş belirgin vücuda gösteren yalan vücut denilir. Bu sebeple büyük bilge Buddhaların kalıntıları susam taneleri gibi bulunmaz. Azizlerin vücutları da yine fiziki vücut değildir. Nasıl ki yine böyle var olan, arzu edilen Buddha kalıntıları tüm canlılara fayda sağlasın diye belirli bir yöntem ve usülle konulur. (bırakılır). Dharma vücudu ise doğrudan gelmiş Buddha'nın vüvududur. Buddhaların gerçek ve hakiki vücutları budur. Ve de bununla gerçek ve hakiki vaazı verirler dedi."**

burkanlar idi öçmez alkınmaz olar

nomı yme neng yokadmaz artamaz
asıg tusu kılgalır üçün tınlıglarka
körkitür belgürtürler öçmek alkınmakıg
(60) atı kötrülmişler sakınguluksuz
erür sogançıg ıduk etözleri
adruksuz tėtir asıg tusu kılgalır
üçün tınlıglarka körkitür
belgürtürler adruk adruk
(65) ėtig yaratıgıg tėp (AY Zieme I/697/5-14).

"**Buddhalar hiçbir şekilde yok olmazlar aynı şekilde doğru dharma da hiçbir suretle yok olmaz. Canlılara fayda sağlamak için sönme ve yok olmayı ortaya çıkarırlar. Adı yüceltilmişler akıl almazdır. Sevilmeye değer kutsal vücutları eşsizdir. Canlılara fayda sağlamak için türlü türlü süslerini ve donanımlarını ortaya çıkarırlar deyip."**

ol üdün somakıtu bodısatav kėntü
özi yügerü tükel bilge tengri
tengrisi burkan üskinte tört
kėrtüdin kelmişlertin yene ol ėki
(70) ulug erenlertin ulatı ol kamag
tengri urılarıntın tengri tengrisi
şakımunı burkannıng adruk adruk
yörügler nomlar yöleşürügler
üzeki ülgüsüz uzun
(75) özin yaşın ėşidip ötrü
olurmış orunıntın yokaru turup
ayasın kavşurup ayayu agırlayu
tengri tengrisi burkanka
inçe tėp ötünti (AY Zieme I/697-16/698-5).

"o zaman Somakıtu Bodhisattva kendisi şimdi eksiksiz bilgili saygın Buddha huzurunda dört doğrudan gelmişlerden ve yine o yüce kişilerden ve o tüm tanrı oğullarının saygıdeğer Sakyamunı Buddhanın türlü izahlı dharma örnekleri ile hesap edilemeyen ömrünü işitip sonra oturduğu yerden kalkıp avuçlarını kavuşturup saygıdeğer tanrı tanrısı Buddhaya şöyle arz etti:"

atı kötrülmiş ayagka tegimlik tengrim çın
kėrtü birök alku burkanlar kėrtüdin
kelmişler monçulayu nırvanka
monçulayu nirvanka kirü
yarlıkamazlar erser şarırlıg
süngükleri yme yok erser
ne üçün yene sudur nomda
nırvanıg bar tėp yarlıkap
ulatı şarırlıg süngükinge
yalangukları tengrilerig
agır ayag tapıg udug kılgalı
negülük yarlıkadı (AY Zieme I/698/5-B17/9).

Adı yüceltilmiş saygıdeğer Tanrım, gerçek ve hakiki tüm Buddhalar, doğrudan gelmişler, bu şekilde Nirvanaya giremezlerse, kemik ve kalıntıları da yok ise neden sutra dharmada Nirvana var diye buyurur ve kalıntı ve kemiklerine Tanrı ve insanların saygı duyması için buyurulur?

negülük yarlıkadı erki yene
öngreki burkanlar şarırlıg süngükleri
yme yėrtinçüde kėngürü
yadılıp yügerü közünü tururlar
yalanguklar tapınıp udunup ülgüsüz
üküş buyan edgü kılınçlarıg yme
alırlar amtı yene tengrim yok
tėp yarlıkasar siz bo yėrtinçüdeki
tınlıglarka sizingülük kedirgülük
bolmaz mu amtı küsüşüm ol atı
kötrülmiş tengrim bizni ėrinçkeyü
tsuyurkayu yarlıkap bo yörügüg bizinge
aça yada bekiz belgülüg açuk adırtlıg
yarlıkagay erti kim sıg yuka
biliglig tınlıglar uksunlar
bilsünler ėkireçgü sėzik köngülleri

tarıkguluk bolsun tėp ötünti (AY Zieme I/698/p2/15-699/8).

"Ve nasıl buyurdu ki, yine önceki Buddhaların kalıntı ve kemikleri de yeryüzünde büyük bir alana yayılıp halihazırda görünürler, insanlar hürmet edip sayısızca sevabı ve iyi amelleri alırlar. Şimdi Tanrım siz yine yok diye buyursanız bu dünya üzerindeki canlılar şüphe ile ayaklanmazlar mı? Ey adı yüceltilmiş Tanrım isteğim, bize merhamet edip bu izah ve açıkalamalrınızı net ve ayrıntılı bir şekilde ortaya koymanızdır ki bu bilgisi kısıtlı olan canlılar anlasınlar ve şüpheleri dağılıp yok olsun diye arz etti."

3.1.3. AY II[77]

(1) men tün tünle tülümde
ulug bedük altun küvrüg körtüm
ėtigi yaratıgı uz kurşayu
yaratıgı uz kurşayu
(5) altun önglüg yarukluk
kaltı kün tengri tilgeni teg
ontın sıngar orunug
yarutur yaşutur teg
ol tegirmi körkle yaruk içinte
(10) erdini sögütlerning altınlarınta
vaydurı erdinilig asan örgünlerte (AY Kaya II 95/21- 96/7).

"ben gece düşümde büyük altın bir davul gördüm, süslenmiş bezenemiş düzgünce kuşatılmış altın renkli, ışıklı güneş çarkı gibi her tarafı aydınlatırmışçasına, o yuvarlak ışık içinde mücevher ağaçlarının altında vaidurya mücevherli rahat tahtlarda …"

Ontın sıngar…….
altun yaruk yaltrıklıg küvrügdin sogançıg ün üner men
üç ming ulug ming yirtinçülerte tüzüde barçaka tegir men
(15) üç yavlak yoltakı

[77] J. Wilkens AY II. Tegzinç'i belirli bir yere kadar yayımlamıştır bu sebeple metin Ceval Kaya'dan tamamlanmıştır.

agır ayıg kılınçların barça öçürür men
ulatı alku yalanguklar arakı
emgeklig sıkışlarıg yme kiterür men (AY Kaya II/ 96/18-97/1).

“altın ışıklı ışıltılı davuldan tatlı nağmeler çıkarırım, binlerce dünyaya (yeryüzünde binlerce noktaya) her tarafa ulaştırırım, üç kötü yoldaki kötü amellerin tamamını söndürürüm ve tüm insanlar arasındaki ızdırap veren kaygıları da ortadan kaldırırım.”

bo altun küvrüg ünining
çoglug yalınlıg inçip küçinte
alku nızvanı kadgularnıng
adartmakı barça öçer alkınur
kop korkınç ayınç tarıkıp kitip
ėnçkülüg esenlig kıltı (AY Kaya II/ 96/2-7).

“bu altın davulun sesiyle (ortaya çıkan) görkem (ve) haşmet nisbetinde tüm ihtirastan kaynaklı kaygıların zararı tamamıyla söner ve yok olur. Korkunç endişe ve korkular yok olup yerini huzur ve mutluluğa bırakır”

kaltı erklig küçlüg alku ulug arjılarnıng takı burkanlıg kangımız bo sansarlıg
ulug taluy ögüznıng içinte
paramıtlıg kangımız barça bütürüp tükel bilge biligke tegdi
udı alku tınlıgların
tuyunmak bölüklerke tükellig kılgalı
birtemleti iltdi (AY Kaya II /96/7-15).

“dahası güçlü kuvvetli bütün yüce münzeviler ve Buddha babamız, erdemli atalarımız bu samsaralı büyük okyanus içinde tamayiyle bilgiye ulaştı, ve bu bilgilere uyarak tüm canlıların aydınlanmasının tamamlanması için tümünü iletdi.”

edgülerning koragulukluğı nırvanlıg ėnçküke
bo altun küvrüg tikisintin
ünmiş sogançıg körkle ıduk ün
kopdın sıngar ėşidteçilerig
bulturur azrua ėtinlig ünüg (AY Kaya II/ 96/15-20).

“erdem ve faziletlilerin az bir kısmı Nirvana huzuruna bu altın davul sesinden yükselen tatlı nağme, güzel kutsal ses her taraftan işitenlere Ezrua donanımlı sesi buldurur.

tegirler üzeliksiz
yėg burkan kutınga
turkarı evirerler kkirsiz arıg uz (AY Kaya II /96/20-98/1).

durmadan çevirirler kirsiz, saf temiz, tatlı dharma tekerleğini

sogançıg nom tilgenin
(40) sakınguluksuz sözlegülüksüz kalp üdte
uzatı tering turup
tözleringe yıltızlarınga yaraşın nom nomlap
asıg kılur tınlıglarka
üzerler keserler nızvanı kadgulug kamag emgeklig akın… (AY Kaya II/98/1-7).

“Tatlı Dharma tekerleğini söz ve düşüncenin ifade edemeyeceği bir zamanda daima derinlemesine köküne uygun şekilde vaaz edip ızdırap ve kaygu veren tüm ihtirasları keserler.”

3.1.4. Altun Yaruk 3. Kitap (5.bölüm)[78]

(1) bir uçlug köngülin üç
ertinig kuyü küzetü tutsar..tiring
nomlarta ayıglamaksız çulvusuz
bolsar.. tükel bilge biliglig ayan
(5) çang köngül turgursar edgü sakınç
sakınsar arıyur ayıg kılınç adartmakı (AY Ölmez III/ 147/23-148/5).

“bunu amaç edinmiş gönülle üç mücevheri koruyup, tutsa; derin öğretilerde kötülemeksiz, küfürsüz olsa; eksiksiz bilge bilgili, saygılı duygu beslese; iyi düşünce düşünse, kötü davranış engellemesi temizlenir.”

takı yeme kavşikiya tört

[78] Mehmet Ölmez Yayını.

türlüg ayıg kılınçlar ol alp tarıkguluk
kitgülük: kayular ol tört
(10) tėp tėser.. ince kaltı eng ilki
bodisatavlar yıgınmakınta ertingü
agır ayıg kılınçıg kılmış erser
ėkinti tayşing nomlarta til salmış
çulvu sözlemiş erser: üçünç
(15) kėntününg edgü yıltızın birtem
üzmiş kesmiş erser: törtünç
yėrtinçüke artukrak ilinmiş yapşınmış
köngüllüg erser: bo tört
türlüg kılınçlar alp tarıkguluk
(20) tėtirler: (AY Ölmez III/ 148/6-19).

"ey Kausika, başka türlü, o dört tür kötü davranışın uzaklaşması, gitmesi zordur. Hangileridir o dört denirse, şöyle ki, birincisi, Bodhisattvalar toplantısında son derece kötü davranışı işlemiş ise; ikincisi Mahayānā öğretilerde dedikodu yapmış, iftira etmiş ise; üçüncüsü, kendinin iyi esasını toptan kesip koparmış ise; dördüncüsü dünyaya haddinden fazla bağlanmış, yapışmış ise; işte bu dört türlü davranışların uzaklaştırılması zordur." (AY Ölmez, 1991: 148/6-19).

bo tört türlüg
alp tarıkguluk ayıg kılınçlarnıng
yuründeki yene tört türlüg yeg
üsdünkü ögretigler titir ol
(25) ögretiglerte ögretinser bo ayıg
kılınçlar tarıkar kiter: (AY Ölmez III/ 148/19-149/1).

"bu dört türlü uzaklaştırılması zor kötü davranışların ilacı yine dört türlü daha iyi, üstün derslerdir. O dersleri öğrenirse, bu kötü davranışlar uzaklaşır, gider." (AY Ölmez III/ 148/19-149/1).

kayular ol tört türlüg yėg başdınkı

ögretigler tėp tiser: inçe katı
eng ilki ondın sıngarkı burkanlarka
(30) ögin köngülin yakın tutup
kılmış ayıg kılınçların yaşurmatın
baturmatın aça yada sözlemek
ėkinti alku bėş ajun
tınlıglar üçün ol ok burkanlarıg
(35) nom nomlayu yarlıkaguka ötügçi
bolmak.. üçünç kamag tınlıglarının
kılmış edgülerine ėyin ögirmek
törtünç kėntü ök kılmış buyan
edgü kılınçların barçanı üzeliksizler
(40) üsdünki yėg baştınkı ögretig
tėp yarlıkadı.. (AY Ölmez III/ 149/1-18).

"hangileridir o dört türlü daha iyi, baştaki dersler denilirse, şöyle ki, birincisi, on taraftaki Budalara aklını, fikrini yakın tutup (muhabbet besleyip), işlediği kötü davranışlarını gizlemeden, saklamadan, açarak, yayarak söylemek; ikincisi, bütün beş varlık şeklindeki canlılar için, işte o Budaların öğretiyi anlatıp buyurmaları için ricacı olmak; üçüncüsü, bütün canlıların işlemiş oldukları iyi davranışlara sevinmek; dördüncüsü, doğrudan kendisinin işlemiş olduğu iyi davranışlarını, hepsini daha üstü bulunmayan, en üstün, mükemmel, doğru-düz sezmek adlı Buda kutsallığına aktarmak." (AY Ölmez III/149/1-18).

3.1.5. Altun Yaruk 4. Tegzinç[79]

(1) agır ayamakın oom törtünç tokuz yetmiş
ratna vajır
yükünür men yölėşürügsüzke
teringte tering belgüsüz
(5) nom tözinge tegmişke (Tokyürek IV/ 3242-3245).

[79] Hacer Tokyürek Yayını.

“çok saygıdeğer *ratnavajra* eşsizliğinize (ve) derinden derin işaretsiz öğreti esasına ulaşmışa eğilirim.” (Tokyürek IV/ 3242-3245).

tınlıglar içkermiş erürler
köni bilmek ukmatın
yalanguzın tengrim siz
onunç oruntaki
(10) udunguz ozgalı ozgurgalı (Tokyürek IV/ 3245-3248).

“canlılar doğru bilme (ve) anlamaya esir edilmiştir . Sadece onuncu yerdeki Tanrım siz (bu esaretten) kurtulup kurtarabildiniz”

kėrtütin kelmiş tengrime
bilge biliglig közüngüz üze
körü yarlıkamaz siz birkeye (Tokyürek IV/ 3248-3251).

“Ey gerçekten gelmiş Tanrım bilgili gözünüz ile bir kere görüp hükmettiniz” (Tokyürek IV/ 3248-3251).

yeme nomnung belgüsin
(15) yene tengrim köni nomlug
yaruk yaşuk közüngüz üze
kopdın sıngar körür siz (Tokyürek IV/ 3251-3254).

“Tanrım yine doğru öğretili parlak gözünüz ile öğretinin işaretini her yerde görürsünüz.”

sakınguluksuz sözlegülüksüzüg
(20) tugmaksız bir nomnung çın
tözin edgüti bilip
öçmeksiz bir nomnung tüpin (Tokyürek IV/ 3254-3257).

“düşünülmeden ve söylenmeden doğmayan bir öğretinin doğru esasını iyice bilip sönmeyen bir öğretinin kökünü tam doğru olarak anladınız.” (Tokyürek IV/ 3254-3257).

tetrü çıngaru ukup

bolar ėkegüni tüp tüz
(25) inçip körmekingiz ugrınta
boltunguz teggeli üzeliksiz
yėg ıduk bo orunka (Tokyürek IV/ 3257-3260).

“Bunların ikisini dümdüz şöyle görmeniz sayesinde üstün kutsal yere kesintisiz ulaşan oldunuz.” (Tokyürek IV/ 3257-3260).

tugmak ölmek sansarıg
idi yeme artatmatın
(30) mengü mengi nirvanta
yeme neng serilmetin ornamatın
yapşınmatın ėkidinki
ėki töz tüplerke
anı üçün tanukladıngız (Tokyürek IV/ 3261-3265).

“**Doğum ölüm samsarasını asla bozmadan, ebedi mutluluk nirvanasına yerleşmeden bu ikisine yapışmadan (bu) iki esası onun için ispatladınız, gösterdiniz.** (Tokyürek IV/ 3261-3265).

(35) ulugtı ėnçgüg amrılmakıg
kirligli kirsizlig ėki törlüg bölöklerig biltingiz
atı kötrülmiş tengrim siz (Tokyürek IV/ 3265-3268).

“Adı yüceltilmiş Tanrım siz, büyük huzur sakinleşmesi (olan) kirli ve kirsiz iki türlü bölümleri bilirsiniz.”

bir tatıglıg ertükin
adırt üdürt körmekingiz ugrunta
(40) tengrim anın tegi yarlıkadıngız
ertingü arınmak süzülmekke (Tokyürek IV/ 3268-3272).

“(Huzurun) bir lezzet olduğunu farklı görmeniz sebebiyle fazlasıyla temizlenmek amacıyla tanrım onun gibi buyurdunuz.” (Tokyürek IV/ 3261-3265).

uluş ulugı tengrime
uçsuz kıdıgsız etözüngüz üze

birkeye yeme üjik aksar
(45) sözleyü yarlıkamatın
alku tetselar terin kuvraglarıngızını
yene nomlug yagmurın barçanı
tuşgurur tüketür siz (Tokyürek IV/ 3272-3278).

“ey büyük tanrım uçsuz bucaksız vücudunuz ile sadece de hece aksara söyleyip açıklamadan bütün keşişler topluluklarınızı yine dharmālı yağmur ile tamamını doldurur tamamlarsınız” (Tokyürek IV/ 3272-3278).

tengrim siz körü yarlıkap
(50) tınlıg tetmening belgülerin
alku ugurın barçanı
yok kurug tėp bilig ök
inçip alp agır adalıg
açıg emgeklerintin
(55) yene ürüg uzatı
ara kirü yarlıkap
umug ınag bolur siz (Tokyürek IV/ 3278-3284).

“Tanrım siz canlılık belirtilerini, bütün sebebin tamamını, yokluk (ve) boşluk bilgisini görüp, büyük tehlikleri acı ve ızdıraptan ayırıp canlılara umut olursunuz.” (Tokyürek IV/ 3278-3284).

emgekli mengili yeme
ürlükli ürlüksüzli inçip
(60) menli mensizlide ulatı
üküş telim nomlarnıng
bir yeme ermezin
inçip öngi yeme ermezin
tugmaksızın yeme ök
(65) öçmeksizin ötrü
munçulayı telim üküş
nom yörügler adırtın
nomlamıkıngız eyin oom törtünç ülüş yetmiş

aça adıra okıtur siz (Tokyürek IV/ 3284-3292).

“Izdırap ve huzuru, daimi ve geçiciliği, ben ve benliksizliği, pekçok öğretinin bir olmasını, doğmayanı ve sönmeyeni, böyle pek çok öğreti tefsirini açıklamanızdan dolayı ayrıntılı okutursunuz. “ (Tokyürek IV/ 3284-3292).

(70) ançulayu ok kaltı
tag kısıl yangkusı tegin
yalanguzın tengrim siz
yeme udunguz bilgeli ukgalı (Tokyürek IV/ 3292-3295).

“Ve aynı dağ geçidi yankısı kadar yalnızca Tanrım siz bilip anlayabildiniz,”
(Tokyürek IV/ 3292-3295).

nom tözinte inçip yok
(75) tėtir adırmak üdürmek
anı üçün birle aḍın
öngi kölüngü yok tetir
tek tınlıgların ozguru kutgaru yarlıkagalır üçün
anın öngi adırıp üḍürüp
(80) üç tėp yarlıkadıngız (Tokyürek IV/ 3295-3301).

“Öğreti esasında seçip ayırmak yoktur, yalnızca canlıları seçip ayırıp üç diye ayrı ayrı açıkladınız.” (Tokyürek IV/ 3295-3301).

3429-3436
yėg nomlar erser sansarlıg
etizte ötrü bardacı tėtir
teringte tering yinçge tözlüg nomların yene alp körgülük erür
tınlıglar az amranmak üze örtülüp tangılmışlar üçün körmemekleri ugrunta
(85) anın teginürler alku emgeklerig tėp yarlıkadı (Tokyürek IV/ 3429-3436).

“üstün öğretiler ise samsaralı akımda sonra varacaktır denilir, derinden derin (ve) ince esaslı öğretileri canlılar ihtirasları ile kapandıkları için yine zor görecektir, görmemeleri nedeniyle ona bütün ıstıraplar erişir diye buyurdu.” (Tokyürek IV/ 3429-3436).

3.1.6. Altun Yaruk V. Kitap[80]

(1) ertmiş kelteçi közünür
üç üdki kamag burhanlarka
ontın sıngar yėrtinçüte
erig ornag tutmışlarka
(5) kėrtgünç köngülin yinçürü töpün yükünüp
bir uçlugın öger men
kopda kötrülmiş tengrim sizni (AY Uçar V/ 34-39).

"Geçmiş, gelecek, şimdiki, üç zamanın bütün *buddha*larına on taraftaki dünyada meskûn olanlara, samimi gönülle secde ederek, her şeyin üstündeki tanrım sizi bütün kalbimle övüyorum!" (AY Uçar V/ 34-39).

üzeliksiz arıg süzük
alku arziler ėligiye
(10) etözüngüz yarukı
koptın sıngar yarutur
şobag altun öngi teg (AY Uçar V/ 39-42).

"Ey en yüce, tertemiz, bütün azizlerin (Skr. rs*i*) hükümdarı! Bedeninizin parlaklığı her tarafı saf altın rengi gibi aydınlatır." (AY Uçar V/ 39-42).

alku ünler arasınta
alkuta yėg baştınkı
(15) ulug ezrua ėtinlig
tigilig yangkulug ününgüz erür (AY Uçar V/ 42-45).

"Bütün sesler arasında, hepsi içinde en iyi, yüce *Brahman* (Skr. *mahābrahman*) sesli sesiniz vardır." (AY Uçar V/ 42-45).

yaltrıyur tengrim saçıngız
kara kabunglar ėligining öngi teg
ongaru evrilmiş evinlig
(20) kök aşirvat önglüg tėtir (AY Uçar V/ 45-49).

[80] Erdem Uçar, Basılmamış Doktora Tezi.

“Saçınız kara arılar hükümdarının rengi gibi parlıyor tanrım, sağa dönmüş, tohumun erguvan mavisi (Skr. *rājāvarta*) rengindedir.” (AY Uçar V/ 45-49).

tüzdem yėgi sedreksiz
karlıg tag teg tişingiz ol
tüp tüz yıltırga ėrte yürüng yaltrıklıg (AY Uçar V/ 49-52).

“Dümdüz, sık karlı dağ gibidir dişiniz, dümdüz, pırıl pırıl, pek beyaz, parıltılıdır.” (AY Uçar V/ 49-52).

kirsiz münsüz tokılıg
(25) arıg süzük közüngüz ol
ap alçak ėtiglig
kök lėnhua öngi teg (AY Uçar V/ 52-55).

“tertemiz[2], zarif, berrak gözünüz vardır, pek zarif yapılı, mavi Lotus rengi gibidir.” (AY Uçar V/ 52-55).

yitiz uzun ezügsüz yup yumrak tılıngız ol
yipün lėnhua yapırgakı suv içinde yaltrıklıg (AY Uçar V/55-57).

“su içinde kırmızı Lotus yaprağının parlaması (gibi), geniş, uzun, kusursuz, son de[rece] yumuşak diliniz vardır.” (AY Uçar V/55-57).

(30) kaşıngız kavışıgı arasınta
yürün urun lakşanıngız ol
ongaru evrilip uz turur
evrilip uz turur öngi teg (AY Uçar V/ 58-61).

“Kaşınızın birleştiği noktanın arasında[beyaz] *ūrnā* alâmetinizdir, [*vai*d*ūrya* taşının rengi gibi sağa doğru dönük güzeldir. (AY Uçar V/ 58-61).

yangı tugmış ay tengri teg
(35) süvri uzun kaşıngız ol
yaltrıyu yaşuyu tururlar
kara kabung ėligi öngi teg (AY Uçar V/ 61-64).

“Yeni doğmuş ay tanrı gibi, sivri (ve) uzun kaşınız vardır, kara yaban arısı hükümdarının rengi gibi parlarlar.” (AY Uçar V/ 61-64).

kesmiş altun ėtigi teg
tikiz köni burununguz ol
arık süzük yaruklar
akını üze üzüksüz
ol burununguz içinde tangsuk edgü yıd yıpar
uzatı kötiyü tururlar kayuta
ertüklerin bilir siz (AY Uçar V/ 64-69).

“**Kesme altın süs gibi, dik (ve) düzdür burnunuz, [temiz ışıklar seli ile süreklidir.] Burnunuzun içinden mükemmel güzel kokular devamlı yükselir (ve siz bu kokuların) nereden olduklarını bilirsiniz.”** (AY Uçar V/ 64-69).

altun önglüg yiningizte
birer birer tüü sayu
kut buyanlar belgüsi
koduru tanglançıg erürler (AY Uçar V/ 69-72).

“Altın renkli cildinizde, her bir tüy kutluluk işareti olup son derece mükemmeldir.” (AY Uçar V/ 69-72).

kök vayduri erdini teg ongaru evrilip tururlar,
sukançıg körkle yarukın
alp yöleştürgülük tetirler (AY Uçar V/ 72-74).

“ (tüyleriniz) mavi *vaidūrya* mücevheri gibi sağa dönüktür, mükemmel parlaklığıyla (bunların, kutluluk işareti ile) mukayesesi zordur.”

eng başlayu tugdukta
etözüngüz yarukı
ontın sıngar yėr suvug barçanı yaruttı (AY Uçar V/ 74-76).

“Doğduğunuz ilk andan itibaren bedeninizin ışığı on taraftaki yeryüzünü, her tarafı aydınlattı.” (AY Uçar V/ 74-76).

öçürgeli udunguz üç bolmaktakı emgeklerin
(55) kamaglarnı tegürtüngüz
ènçgü esengü mengilerke (AY Uçar V/ 76-79).

"Üç varlıktaki(lerin) (Skr. *tri-bhava*) ızdıraplarını söndürebilirsiniz. Hepsini sağlık, mutluluk ve huzura ulaştırdınız." (AY Uçar V/ 76-79).

tamu prit yılkıta ulatı
üç yavlak yolta tugmışlarıg
asurita tengrite
(60) yalanguk ajunınta barmışlarıg
öçürtüngüz olarnıng
üküş törlüg emgeklerin
ènçip uzatı aşayurlar
özin belgürmiş ènç mengig (AY Uçar V/ 79-84).

"Cehennemlik, aç ruh, hayvan, ve diğer [üç kötü] yolda doğmuş olanları *asura*, [tanrı], insan varlık biçimlerinde olanları (onların çok çeşitli ızdıraplarını söndürdünüz.) Böylece (onlar) kendiliğinden ortaya çıkan devamlı huzuru[2] tadarlar." (AY Uçar V/ 79-84).

(65) etözüngüz yarukı
koptın sıngar yarutur
sızgurmış bışıg altun teg
titrü körüp kanınçsız (AY Uçar V/ 84-86).

"Erimiş işlenmiş altın gibi, iyice bakmaya doyulmaz bedeninizin parlaklığı her tarafı aydınlatır." (AY Uçar V/ 84-86).

yüüzlüg tegirmingiz yaltrıyur
(70) ay tengri tilgeni teg
eriningiz kızılı yaltrıyur
bimba atlıg yemiş teg (AY Uçar V/ 87-89).

"Yüz yuvarlağınız ay tanrı tekerleği gibi parlar. Dudağınızın kırmızılığı *bimba* adlı meyve gibi parlar." (AY Uçar V/ 87-89).

arslan hanı mangıgı teg
sılıg körkle yorıkıngız ol
(75) yangı tugmış kün tengri teg
yalınlıg körkle yarukunguz ol (AY Uçar V/ 89-92).

"**Aslan hanının yürüyüşü gibi azametlidir[2] yürüyüşünüz. Bedeninizin ışığı, yeni doğmuş güneş tanrısı gibi pırıl pırıldır**" (AY Uçar V/ 89-92).

tiz tilgenin bürtdeçi
uzun körkle iliglig
ėki ıduk kollarıngız ol
(80) ançulayu tokılıg salınurlar
sala sögüt butıkı teg (AY Uçar V/ 93-96).

"Diz kapağı ile temas eden uzun güzel elli kutsal iki kolunuz vardır. [Öylece *sāla* ağacı dalı gibi güzelce salınıyorlar." (AY Uçar V/ 93-96).

bir kulaç turkınça
turk tegirmi tolu yarukunguz ol
yaltrıyur kaltı yüz ming kün tengri tugmış teg (AY Uçar V/ 96-99).

"Bir kulaç uzunluğundaki parıltınız tam haledir, sanki yüz bin(lerce) güneş tanrı doğmuş gibi parlıyor," (AY Uçar V/ 96-99).

(85) ontın sıngar orunta
tüzü üde tegip kezigçe
tıltagı ėyin tınlıgları g
aça adıra kutgarur siz (AY Uçar V/ 99-102).

"On taraftaki yerde, her yere ulaşıp sırasıyla sebebi doğrultusunda canlıları uyandırarak kurtarırsınız." (AY Uçar V/ 99-102).

yarukın toorlug bedizingiz
(90) tüzkerinçsiz erür tengrim
tüzüde yadılıp toşgurur
tolp kamag yėr suvug
tıdıgsız barıp yarutur

ontın sıngar uluşlarıg
(95) kalışsız barça tarkarur
kamag karanggu kararıg (AY Uçar V/ 102-107).

"Işık ağı ile kaplı süsünüz kıyaslanmaz tanrım, her yere yayılıp doldurur, bütün yeryüzünü[2] engelsiz gidip aydınlatır, on taraftaki ülkeleri. Eksiksiz hepsini, bütün kara karanlığı uzaklaştırır." (AY Uçar V/ 102-107).

edgü ögli köngüllüg yarukunguz
ertingü mengi birteçi erür
sukançıg körkle öngi yene
(100) altun tag birle teng tėtir (AY Uçar V/ 108-111).

"*Sugata* (iyi) merhametli parlaklığınız çokça mutluluk vericidir. Mükemmel rengi yine altın dağ ile denktir." (AY Uçar V/ 108-111).

yadılmış ol yarukunguz kamag yüz ming uluşta yadılıp
tuşmış tınlıg oglanları
tüzüni bir teg kutgarur siz (AY Uçar V/ 111-113).

"Etrafı saran o parlaklığınız bütün yüz bin ülkede yayılıp karşılaştığınız canlıların hepsini aynı şekilde (Skr. *sa*m*sāra*dan) kurtarırsınız." (AY Uçar V/ 111-113).

tengrim etözüngüz
(105) ülgülençsiz ulug kutlug tėtir
tenglençsiz telim edgülerin
itilip bütmiş ıduk tetir (AY Uçar V/ 113-117).

"Tanrım, bedeniniz mukayesesiz yüce erdemlidir, ölçülemez pek çok erdemler, ile donatılıp tamamlanmış kutludur." (AY Uçar V/ 113-117).

üç uguş yėrtinçüte
yalanguz ayagka tegimlig erür siz
(110) tolp sansarta belgülüg
barçata kutlug tėtyük siz (AY Uçar V/ 117-120).

"Üç devirli yeryüzünde (Skr. *traidhātuka* veya *trailokya*) yalnızca siz saygıdeğersiniz. (Skr. *arhat*). Bütün *samsāra*da belirgin, hepsinden kutlu denilensiniz." (AY Uçar V/ 117-120).

neçe telim bar erser
ertmiş üdki burhanlar
yagız yėrke tayaklıg
(115) parmanular sanınca
kėn keligme üdki amtıkı
ontın sıngarkı burhanlar
yme ök kaltı yėrdeki
kog kıçmuklar kolusınça (AY Uçar V/ 120-125).

"Geçmiş zamanki *buddha*lar, ne kadar çoksa, yeryüzüne bağlı *parmanu*lar sayısı kadar, (aynı şekilde) gelecek zamanki şimdiki on taraftaki *buddha*lar da tıpkıyeryüzündeki toz zerreler sayısınca(dır)." (AY Uçar V/ 120-125).

(120) amtı men kėrtülüg etözüm tılım köngülüm üze
yükünür men ıçanu ol burhanlar kutınga
öge alkayu teginürmen
kıdıgsız edgülüg köllerin
tapıg udug kılur men
tützükin çeçekin barçakça (AY Uçar V/ 125-131).

"şimdi ben gerçek bedenim, dilim ile gönlüm ile o *buddha*lar kutuna sakınarak hürmet ederim. (Onların) sınırsız erdem göllerini saygıyla överim. Tütsü ve çiçeklerle hepsine hizmet ederim." (AY Uçar V/ 125-131).

(125) birök mening agızımta
birök mening agızımta
ming öngi tılım bar erip
kalplar ertginçe
ögdüm erser üzüksüz
(130) sakınu sözleyü yėtinçsiz (AY Uçar V/ 131-134).

“Eğer benim ağzımda bin farklı dilim var olup, çok *kalpa* geçene değin [sürek]li (*buddha*ları) övseydim, (yine de) düsünülmesi söylenmesi yetersiz kalan *buddha*ların üstünlüğünü, mükemmelliğini, derinliğini, ulaşılmazlığını söylemek asla mümkün olmaz.” (AY Uçar V/ 131-134).

burhanlarnıng edgüsin
yėgin teringin yėtinçsizin sözlegeli idi boltukmaz
kaltı birök yüz ming öngi
tilim bolsar agızımta
(135) bir burhanıg ögermen
birkiye edgüsin böle alıp
ol birkiye edgününg tamımızça
ülüşin tüketgeli boltukmaz
kanta takı boltukgay
(140) kamag burhanlarnıng edgüsin
kavıra ögüp tüketgeli (AY Uçar V/ 135-144).

“Eğer yüz bin farklı dilim [olsa], ağzımda (ve) bir *buddha*yı övsem, (sadece) bir tek erdemini ayırıp alsam, o bir tek erdemin damlacığı kadar kısmını tamamlamak mümkün olmaz. Nerde (o halde) artık mümkün olacak, bütün *buddha*ların erdemini bir araya getirerek övüp tamamlayabilmek?” (AY Uçar V/ 135-144).

kaltı birök yagız yėr
tengriler ordusı birle birgerü
eng mintin orun
(145) babagırka tegi suv bolsar
boltukgay anı bilgeli
kıluçı üze tamızın tenglençsiz
sizing edgüleringizning tengin
bilgeli boltukmaz (AY Uçar V/ 145-151).

Eğer yeryüzü, tanrılar sarayı ile beraber, hatta tepe noktası *bhavāgra*ya kadar [su olsa], onu anlamak mümkün olacaktır, [kıl ucu ka]dar damlası kadar dengi olmayan [sizin üs]tünlüğünüzün denkliğini [anlama]k mümkün olmaz. (AY Uçar V/ 145-151).

(150) kayu mening kėrtü özüm tılım köngülüm üze

yükünüp ögüp burhanlarnıng
ulsuz tüpsüz edgüsin
yükünüp ögüp burhanlarnıng
ulsuz tüpsüz edgüsin
(155) tenglig bar erser
yėg tüşlüg buyanları
evirer men tınlıglarka
terkkiye üdün tegsün tenggeşisiz orunka (AY Uçar V/ 151-157).

"Samimi bedenim dilim gönlüm ile *buddha*ların ucu bucağı olmayan erdemlerine secde edip (onu) överim. Ne kadar üstün sonuçlu sevapları (Skr. *punya*) canlılara, hemencecik benzersiz makama (Skt. *abhisambuddha*) ulaşsın diye, tevcih ederim." (AY Uçar V/ 151-157).

ol beg uzatı munçulayu öge
(160) küleyü burhanlarıg
artukrak takı tering köngülin
ince tėp kut koluntı
kut kolurmen özüm men
kėn keligme üdlerte
(165) kayu kayu ugurın
kayu orunta tugsar men (AY Uçar V/ 158-163).

"O hükümdar, devamlı bu şekilde *buddha*ları överek derin gönül ile şöyle niyazda bulundu: Niyaz ederim ben kendim, gelecek zamanlarda hangi vesile ile hangi yerde doğarsam doğayım!" (AY Uçar V/ 158-163).

uzatı köreyin tülümte
ulug altun küvrüg üg
ėşideyin andırtın
(170) kşanti kılmak bölük üg
ögmiş buyanım küçinte
lėnhua yöleşürüglüg ögdi üze
odgurak bulayın burhan kutın
tugmaksız köni tuymakıg (AY Uçar V/ 163-169).

“Düşümde, devamlı yüce altın davulu göreyim, oradan (çıkan) af dileme bölümünü işiteyim. Övdüğüm sevab (Skr. *punya*) sayesinde Lotus tasvirinin övgüsü ile kesin olarak *buddha* kutunu, doğmasız (Skr. *anutpāda*) gerçek aydınlanmayı (Skt. *abhisambodhi*) bulayım.” (AY Uçar V/ 163-169).

(175) udumbar çeçek teg burhanlar
kėn belgürer yėrtinçüte
üküş uzun kalp üdün
ugrayu tuşgalı alp tėtir
tünle erser tülümte
(180) küvrüg ünin ėşideyin
küntüz yene törüçe
kşanti kılu ötüneyin (AY Uçar V/ 170-175).

“Buddhalar, udumbara çiçeği gibi yeryüzünde geç ortaya çıkar, çok uzun zaman2 (onlarla) karşılaşmak zordur. Gece olduğunda düşümde d[avu]l sesini işiteyim, gündüz de usulünce saygıyla af dilemeyi arzda bulunayım.” (AY Uçar V/ 170-175).

paramitlar bışrunu ögretinü tolu tükel kılayın
taşgaru tartıp üntüreyin
(185) emgeklig öyük din tınlıgların
bütüreyin kinki üdde üzeliksiz yėg tuymakıg
burhanlar uluşın tolu tükel arıtayın
sakınu sözleyü yėtinçsizig (AY Uçar V/ 175-181).

“Altı *pāramitā*ları u[ygulayarak2] tam olarak2 tamamlayayım. Izdırap bataklığın[dan canlılar]ı dışarı çekip çıkarayım. Gelecek zamand[a en] üstün2 aydınlanmayı tamamlayayım. *Buddha*lar ülke[sini], tasavvuru (ve) ifadesi kifayetsiz [olan]ı, tam olarak temizleyeyim.” (AY Uçar V/ 175-181).

altun küvrügin tapınayın
(190) atı kötrülmiş burhanlarka
birle yene ögeyin
çın kėrtü tüz edgülerin
bo tıltagtın köreyin

şakimuni maitri atlıg burhanıg
(195) alkış birsün ol üdün yalanguklarta yėg bolguka (AY Uçar V/ 181-186).

“Altın davul ile, adı yüce *buddha*lara hizmet edeyim ve bununla beraber (onların) gerçek (ve) doğru erdemlerini öveyim. Bundan dolayı *Śākyamuni Maitreya* adlı *buddha*yı göreyim. O zaman, (Skr. *śākyamuni maitreya*) insanlar içinde en iyisi olacağımı kehanette bulunsun.” (AY Uçar V/ 181-186).

kançanasarpi kancana prabi
atlıg ėki oglanım
erürler ėrti aşnu üdde
yolçı yėrçi nom edgü öglim
(200) üküş ugurın kut kolup
tugdılar mening evimte
yumgın bulalım alkışıg
yėg üstünki burhan bolguka (AY Uçar V/ 186-193).

***“Kāñcanasarpa* (Skr. *kanakabhujamga*) ve *Kāñcanaprabhā* (Skr. *kanakaprabha*) adlı iki oğlum vardı (ve onlar) rehber2 (ve) iyilerin dostu (Skr. *kalyānamitra*) (idi), (onlar) her vesile niyazda bulunup benim evimde doğdular, en üstün *buddha* olacam, kehaneti birlikte bulalım <diye>”** (AY Uçar V/ 186-193).

kayu neçe tınlıglar
(205) bar erserler umugsuz
uzun sansar içinte
tegzindeçi emgekte
kėn keligme üdlerte
bolayın olarka umug ınag
(210) tegüreyin olarnı
ürüg uzatı üzüksüz mengike (AY Uçar V/ 193-198).

“Uzun *samsāra* içinde, ne kadar umutsuz, ızdırap içinde dolanan canlılar varsa, gelecek2 zamanlarda onlara umut2 olayım, onları her zaman2 kesintisiz mutluluğa ulaştırayım.” (AY Uçar V/ 193-198).

üküş emgek bar erser

üç bolmaklar içinte
küseyür men tarıkzun
(215) köngülleri ėyin tegzünler
ėnçgülüg mengilig orunka
kėnki kėnki üdlerte
bodi köngülüg bışrunup
antag bolsunlar alkugun
(220) kaltı öngreki burhanlar teg (AY Uçar V/ 198-205).

"Üç var oluşta (Skr. *tri-bhava*) çok ızdırap var ise, isterim (ki) (ızdırap) uzaklaşsın, gönüllerince huzur ve mutluluk yerine ulaşsınlar. (Onlar) gelecek2 zamanlarda aydınlanma (Skr. *bodhi*) düşüncesini uygulayıp, tamamıyla tıpkı daha önceki *buddha*lar gibi olsunlar." (AY Uçar V/ 198-205).

bo nomtakı törüçe
ökünmiş buyanım küçinte
irtem kurıp emgeklig
köl tsuy ėrinçü arısun
(225) nizvanili kılınçlı
ėkegü birle öçülü
tegeyin men terk üdün
arınmaknıng tüşinge (AY Uçar V/ 205-209).

"Bu *sūtra*daki (Altun Yaruk) *dharma* gereğince, pişmanlık duyduğum sevabım (*punya*) sayesinde, ızdırap denizi (Skt. *duhkha-samudra*) tamamıyla kuruyup günahlar2 (Skt. *āpatti*) temizlensin. *Kleśa* ve amel, ikisi birlikte sönüp, ben kısa zamanda arınmanın meyvesine (Skr. *bodhi*) ulaşayım." (AY Uçar V/ 205-209).

bilge biliglig buyanlıg
(230) taluy ügüz kıdıgsız
arıg süzük arınmak
teringi üze çın tüpsüz
küseyür men tegeyin
boedgülüg taluyka
(235) terkkiye üdün bulayın

ulug tuymak burhan kutın (AY Uçar V/ 209-214).

"Hikmetin2 (ve) sevabın (Skr. *punya*) denizi2 sınırsız (ve) tertemiz2 arınma, derinliği bakımından geçekten dipsiz(dir.) Dilerim (ki), ben bu iyilik denizine kısa zamanda ulaşayım, büyük aydınlanma *buddha* kutunu (Skr. *bodhi*) elde edeyim." (AY Uçar V/ 209-214).

bo nomtakı törüçe
kşanti kılmakım tüşinte
udaçı bolayın bulgalı
(240) arınmaklıg yarukug
bilge biliglig yarukın
yarutayın üzüksüz (AY Uçar V/ 215-218).

"Bu *sūtra*daki (Altun Yaruk) *dharma* gereğince af dilememin neticesinde arınmanın ışığını (Skr. *vimala-prabhāsa*) elde edebileyim. Hikmetin2 ışığı ile kesintisiz aydınlatayım." (AY Uçar V/ 215-218).

bolzun mening yarukum
burhanlarnıngka ogşatı
(245) buyanlıg bilge biliglig
yėviglerim bützünler
yme ançulayu ok
küküleyin yalanguzın
tolp yėrtinçü içinte
(250) çoglug küçlüg erksinmekin
ogşatıgsız bolayın (AY Uçar V/ 218-223).

"Benim parlaklığım *buddha*larınkine benzer olsun, sevap (Skr. *punya*) (ve) hikmet2 donanımlarım tamamlansın ve öylece de bütün yeryüzünde yalnızca ben övüleyim. İhtişamın (ve) gücün hakimiyeti bakımından benzersiz olayım." (AY Uçar V/ 218-223).

akıgsızlıg emgeklig taluytın
kut kolurmen keçeyin
ėtigsiz mengilig taluyta

(255) uzatı mengün ilinçüleyin buyanlıg ulug taluyug
közünür üdte toşgurayın
bilge biliglig taluyug
kėnki üdlerte bütüreyin (AY Uçar V/ 224-229).

"Niyaz ederim ki *āsrava*lı ızdıraplı denizden geçeyim. Hareketsiz (Skr. *samskrta*) mutluluk denizinde ebediyen devamlı gezineyim. Sevabın (Skr. *punya*) büyük denizini, şimdiki zamanda doldurayım. Hikmetli2 denizi gelecek zamanlarda tamamlayayım." (AY Uçar V/ 224-229).

uluşum balıkım ėtigi
(260) üç yėrtinçüte yėgedsün
edgü edremler kolusı üze
uçsuz kıdıgsız itilsün
avantlıglar alkugun
anta yumgı tugzunlar
(265) arıg süzük bilge biligleri
adasızın terk bützün (AY Uçar V/ 229-234).

Ülkemin2 elementi üç dünyada (Skr. *kāma-*, Skr. *rūpa-*, Skr. *arūpaloka*[*dhātu*]) aşsın. Mükemmel erdemler, ölçüsü bakımından uçsuz bucaksız teçhiz olsun. Sebeplerin hepsi orada hep birlikte doğsunlar. Saf2 hikmetleri2 tehlikesiz olarak hemen tamamlasın." (AY Uçar V/ 229-234).

somakituya sen ince bilgil
öngre üddeki ilig beg
munı teg kut koldaçı
(270) ol yene amtı sen boltung (AY Uçar V/ 235-237).

"Ey *Soma-katu* (Skr. *Ruciraketu*)! Sen şöyle bil ki: Bu şekilde niyazda bulanan geçmiş zamandaki hükümdar2, o artık şimdi sen oldun." (AY Uçar V/ 235-237).

anıng ėki oglanları
kançana sarbi kançanaprabi yme
olar amtı erürler
suvarnabimuk suvarnabasuli ėkegü

(275) kim olar amtı men olarka
alkış birtim seçe öngi (AY Uçar V/ 238-242).

“Onun iki oğlu *Kāñcanasarpa* (Skr. *Kanakabhujam*g*a*) ve *Kāñcanaprabhā* (Skr. *Kanakaprabha*), artık onlar Şimdi ikisi *Suvar*n*abhīmamukha* (Skr. *Rūpyaketu*) ve *Suvar*n*abhāsa*’dır. (Skr. *Rūpyaprabha*) Şimdi, ben onları tefrik ederek onlara kehanette bulundum.” (AY Uçar V/ 235-237).

kamag kuvrag ėşidip
munçulayu yarlıg yarlıkamışın
kamagun barça öritdiler
(280) burhan kutınga yėg köngül
kut koltılar bo üdde
kėnki üdlerte
yme ançulayu ok
bo nomtakı törüçe
(285) kşanti kılıp (AY Uçar V/ 242-248).

“Bütün topluluk bu şekilde vaaz ettiğini işitip hepsi birlikte *buddha* kutu (Skr. *bodhi*) en üstün duyguları uyandırdılar. ’e-ma-hó beşinci altı. Bu zamanda, gelecek zamanlarda yine aynı şekilde bu *sūtra*daki (Altun Yaruk) *dharma* gereğince af dileyip pişmanlık duymayı niyaz ettiler.” (AY Uçar V/ 242-248).

aşnuça men adın öngi
tering yörüglüg nomlarta
aça yada nomlatım
arıg sukançıg nomlarıg
(290) amtı yene bo nomta
altun yaltrıklıg sudurta
kısga kavıra sözleyin
sakınu yėtinçsiz yok kurug nomug (AY Uçar V/ 441-447).

“**Daha önce, ben diğer derin yorumlu *dharma*larda açıklayarak mükemmel *dharma*ları vaaz ettim. şimdi yine bu *sūtra*da, altın ışıklı *sūtra*da kısaca özetleyerek tasavvuru kabil olmayan yokluk (Skr. *śūnyatā*) *dharma*sını söyleyeyim.”** (AY Uçar V/ 441-447).

tütrüm tering nomlarıg
(295) kèng ulug yörüglerig
bilge biligsiz yalanguklar
bilgeli ukgalı umazlar
olarnı üçün men munta
èkileyü ukıtu nomlayın
(300) yok kurug nomlarnıng yörügin
bilgeli ukgalı usunlar (AY Uçar V/ 447-452).

"**Derin *dharma*ları, geniş büyük yorumları, bilgisizcanlılar anlayamazlar[2]. Onlar için ben burada ikinci kez açıklayarak yokluk[2] (Skr. *śūnyatā*) *dharma*sının yorumunu vaaz edeyim. Anlayabilsinler."** (AY Uçar V/ 447-452).

ulug yarlıkançuçı köngülüm üze: adın tıltag
irinçkemiş üçün olarnı
al altag uzanmakım üze
(305) adın tıltaglarıg kelürüp
ulug kuvrag arasınta
arslanlar ètinin ètineyü
aça adıra ukıtayın (AY Uçar V/ 452-457).

"Yüce, merhametli gönlüm ile onlara acıdığım için, yöntem üstünlüğüm ile diğer nedenleri ortaya çıkarıp yüce topluluk arasında, aslanlar sesi ile seslenerek ayrıntılı olarak yokluk (Skr. *śūnyatā*) *dharma*sının yorumunu açıklayayım." (AY Uçar V/ 452-457).

yok kurug nomnung yörügin
(310) bilmiş kergek bo etözüg
iyesiz kurug suzak tegin
altı ogrılar tayakı ol
için ara bilişmez
altı atkangular kamagun
(315) öz kaçıgka sanlıgın
öngin öngin tururlar
olar yme öz için

ançulayu ok bilişmez (AY Uçar V/ 458-464).

"Bu bedeni, sahipsiz, boş bir köy gibi tasavvur etmek gerek. (Beden) altı hırsızın (duyu organları = *indriya*) dayanağıdır, bunlar birbirleri arasında tanışmazlar. Altı duyu objesinin (Skr. *visaya*) hepsi kendi duyu organına (Skr. *indriya*) ait olarak, ayrı ayrı dururlar, onlar da yine öylece kendi içinde birbirini tanımaz." (AY Uçar V/ 458-464).

köz kaçıg uzatı
(320) öng orunug körünçleyür
kulgak kaçıg üzüksüz
ünüg savıg èşidür
burun kaçıg turkaru
yıd yıparıg yıdıgşayur
(325) tıl kaçıg tatganur
adruk adruk tatıglarıg (AY Uçar V/ 464-469).

"Göz duyusu (Skr. *caksur-indriya*), devamlı renk yerini (Skr. *rūpaāyatana*) gözlemliyor. Kulak duyusu (Skr. *śrotra-indriya*) kesintisiz sesi2 işitir. Burun duyusu (Skr. *ghrāna-indriya*) daima kokuyu2 koklar. Dil duyusu (Skr. *jihvā-indriya*) ayrı ayrı tatları tadar." (AY Uçar V/ 464-469).

etöz kaçıg atkanur
agır yinig büritmekig
köngül kaçıg erinmeksiz
(330) nomug törüg iderür
altı törlüg kaçıglar
öz işlerin iderip
özke özke adınaguta
öngin öngin atkanur (AY Uçar V/ 469-474).

"Beden duyusu (Skr. *kāya-indriya*) ağır hafif dokunuşu hisseder. Düşünce duyusu (Skr. *mana-indriya*) usanç duymadan *dharma*yı takip eder. Altı türlü duyu objesi (Skr. *visaya*) kendi işlerini takip eder ve (haricî varlıkları) başka başka ayırt etmede farklı farklı hisseder." (AY Uçar V/ 469-474).

(335) bilig erser yėlvi teg
çınsız yarpsız belgürer
kaçıglarka tayanıp
igidig ezügüg iderür
kaltı kurug suzakta
(340) kişi yügürür kaçar teg
kaçıglarka tayanur
altı biligler ançulayu ok (AY Uçar V/ 474-479).

"Bilinç (Skr. *vijñāna*) ise büyü gibi gerçek olmayan[2] bir şekilde ortaya çıkar, sanki boş bir köyde insanın dolanması gibi duyu objelerine dayanıp yanıltmacayı takip eder (ardından koşar). Altı bilinç (Skr. s*a*d-*vijñāna*) öylece de duyu objelerine dayanıyor." (AY Uçar V/ 474-479).

köngül yügürür kamagta
orun ėyin tegzinür
(345) erkliglerke tayanıp
atkakları atkanu
adırtlayur tolp savıg
bėş atkangug üzüksüz
kanmaksızın amrayur
(350) nomug törüg sakınur (AY Uçar V/ 480-485).

"Gönül (Skr. *citta*) her yerde koşar, yerin (Skr. *āyatana*) peşi sıra dolanır, muktedirlere (duyu organları, Skr. *indriya*) dayanıp duyu objelerini hissederek bütün eşyayı ayırt eder. Beş duyu objesini devamlı doymaksızın sever, azıcık dahi nefes almadan *dharma*yı[2] düşünür." (AY Uçar V/ 480-485).

ançakıya yme tınmatın
artak ėyin yügürür
altı kaçıglıg orunta
kök kalıkta kuş kuzgun
(355) tıdıgsızın uçar teg
kaçıglarka yölenip
kılıp bolarnı tayangu orun

tėmin ök uyur adırtlagalı (AY Uçar V/ 485-490).

“Altı duyu objeli (Skr. *visaya*) yerde, gökyüzünde, kuşun[2] engelsiz uçması misali, bilinç (Skr. *vijñāna*) de peşi sıra dolanır. (Bilinç) duyu objelerine (Skr. *visaya*) dayanıp onları destek yeri yapar (ve) hemen dıştaki objeleri (Skr. *visaya*) tefrik edebilir.” (AY Uçar V/ 485-490).

taştın sıngarkı körüklerig
bo etözüg bilmezler
kıltaçısız tözlügin
tözi kėntü bek ermez
tıltaglarka tayaklıg bütmiş ol
alku ugurın igid nomta
tugmışı yme belgülüg
kaltı yantir ėtig teg
kılınç ėyin erksinür (AY Uçar V/ 490-496).

“Bu bedeni, failsiz aslını, bilmezler. (Bedenin) aslı kendi sağlam değildir, nedenlere bağlı olarak oluşmuştur. (Bedenin) her bakımdan, aldatıcı *dharma*da (tasavvurda?) ortaya çıkışı da bellidir, sanki *yantra* aracı gibi hareket doğrultusunda hareket etmesi misali.” (AY Uçar V/ 490-496).

tört uluglar birikip
tėmin bütmiş etöz ol
tıltag iyin evrilip
öngi tüşüg tartarlar
yumgı yıgılıp bir yėrte
için karşı tėtirler
ince kaltı tört yılan
bir kamatsita turmış teg (AY Uçar V/ 496-501).

“Dört büyükler (Skr. *mahā-bhūta*) birleştikten hemen sonra bedeni tamamlarlar. Nedene göre gelişip farklı sonucu ortaya çıkarırlar. (Hepsi) bir yerde toplu olarak yığılıp aralarında birbirlerine karşı gelirler (çatışırlar), sanki dört yılanın bir kuş kafesinde olması misali.” AY Uçar V/ 496-501).

tört mahabutlug yılanlar
özke öngi öngi ol
tursarlar yme bir yėrte
agtınurlar inerler
(380) üstün altın yorırlar
tolp etözte yadılıp
eng kėninte barırlar (AY Uçar V/ 502-506).

"(Bedendeki) dört *mahābhūt*lu (Skt. *catvāri mahā-bhūtāni*) yılanların ayrı asılları başka başkadır. Bir yerde de dursalar, yukarı çıkarlar aşağı inerler, aşağı yukarı doğru hareket ederler, bedenin tamamında yayılıp en sonunda fanî yokluk *dharma*sına (Skt. *dharma-vināśa*) varırlar." (AY Uçar V/ 502-506).

ürlüksüz öçmek törüke
tört uluglug agulug
(385) yılanlarnıng arasınta
yerli suvlı ikegü
üküşrek kodı inerler
yėėlli ootlı ėkegü
yintem örü barırlar
(390) bolar için karışmaktın
üküş igler törçiyür (AY Uçar V/ 506-511).

"Dört büyük zehirli yılanın arasında, yer ve su yılanının ikisi daha çok aşağı inerler, rüzgâr ve ateş yılanının ikisi ancak (sadece) yukarı yükselir. Bunların aralarında karışmalarından birçok hastalık ortaya çıkar." (AY Uçar V/ 506-511).

köngül bilig dayanıp
bo etözte ornanıp
öngin öngin kılturur
(395) edgüli ayıglı kılınçıg
iltip yene kemişür
bėş ajunlug orunta
kılınç ėyin tüşinçe
bod sın körkin teginür (AY Uçar V/ 513-518).

“Gönül (ve) bilinç, (bu bedene) dayanıp bu bedende yerleşmiştir. İyi kötü hareketleri farklı farklı gerçekleştirirler. (Gönül (ve) bilinç) geitirilir ve gene beş varlık biçimli yerde fırlatılır. Hareket doğrultusundaki sonucuna göre, beden2 şekli meydana gelir.” (AY Uçar V/ 513-518).

(400) agrıgka tuş bolup
etöz ölüp kamılsar
ulug kiçig arıgsız
artuk bolup tevşilür
yiring bolup emizip
(405) kurt konguzlar korayur
kemişürler sın ara
kergeksiz irüg ıgaç teg (AY Uçar V/ 518-523).

“Hastalığa maruz kalan beden ölüp çökse, büyük küçük abdest çoğalıp (beden) ufalanır, irin olup solar, kurtçuklar2 soldurur. Beden gereksiz çürük ağaç dalı gibi savrulur.” (AY Uçar V/ 518-523).

sizler titrü körüngler
bo etöznüng törüsin
(410) bar mu munta yapşıngu
menli tınlıglı ėkegü
alku nomı ürlüksüz
üzlünçüte mengüsüz
bolar yene alkugun
(415) biligsiz biligtin tururlar (AY Uçar V/ 523-528).

“Sizler bu bedenin *dharma*sını iyice görün! Ben (Skr. *ātman*) ve varlık (Skr. *sattva*) arasında, var mı bunda bağlantı? Bütün *dharma*sı bitimli fanîlikte ebedisiz (Skr. *anitya*) olur. Yine hepsi birlikte bilgisiz bilgidendir.” (AY Uçar V/ 523-528).

kamag mahabutlar
bir teg ezüg tėtirler
ilkisinte bar ermez
tözi yme çın ermez
(420) anın inçip ayur men

mahabutlar tözi kurug tėp
bilmiş kergek bolarnıng
igid ezüg çınsızın (AY Uçar V/ 530-535).

“Ki bütün *mahābhūt*lar, aynı şekilde aldatmaca gibidir, başlangıçta yokturlar, (onların) aslı da gerçek değildir. Onun için şöyle söylüyorum ben, *mahābhūt*ların aslını yokluk, aldatmaca, gerçek dışılık diye bilmek gerek.” (AY Uçar V/ 530-535).

biligsiz bilig özi kėntü
(425) ilkisinte yok erür
üküş tıltaglar songınta
katılmaktın bar tėtir
alku üdlerte artatur
köni bilmek ukmakıg
(430) anın anı ayurmen
biligsiz bilig erür tėp (AY Uçar V/ 535-540).

“Bilgisiz bilginin kendisi2 başlangıçta yoktur. (Bilgisiz bilginin kendisi2) birçok sebeplerin sayesinde birleşmeden var olur, bütün zamanlarda gerçek bilmeyi (Skr. *prajñā*) yok eder. Onun için onu bilgisiz bilgidir (Skt. *avidyā*) diye söylüyorum.” (AY Uçar V/ 535-540).

kılınçlı tuymaklı tıltagınta
at öng ötrü bar bolur
altı orunlı büritmekli
(435) teginmek yme ėyin tugar
az tutyaklıg bolmaktın
tugmak karımak ölmek belgürer
busuş kadgu emgek tolgag
ėyin udu törüyür (AY Uçar V/ 540-545).

“Hareket (Skt. *samskāra*) ve suur (Skt. *vijñāna*) nedeninden ad ve şekil meydana gelir. Altı yer (Skr. *sad-āyatana*) ve dokunuş (Skr. *sprastavya*) da (bundan) doğar. Hırs (ve) varlığa bağlı olmaktan doğum, yaşlanma (ve) ölüm ortaya çıkar. Keder2 sıkıntı2 birbirini takip ederek ortaya çıkar.” (AY Uçar V/ 540-545).

(440) ayıg kılınç emgekligler
üzüksüz egire sıkıp busuyur
tugmaklı ölmekli tilgente
tınmaksızın tegzinür
söödin berü bar ermez
(445) tözi kėntü kurug ol
kėrtü tözüg bilmetin
adıra sakınmaknıng tüşi erür (AY Uçar V/ 546-551).

"Kötü davranış (ve) sıkıntı ile devamlı (varlıklara) sıkarak baskı yapıyor. (Varlıklar) doğum ve ölüm tekerleğinde (Skr. *samsāra*) dinlenmeksizin etrafı dolaşır. (Varlık) eskiden beri yoktur. (Varlığın) aslı kendisi boştur. (Varlık) gerçek esası anlamadan seçerek düşünmenin ürünüdür." (AY Uçar V/ 546-551).

men üzmiş men kalısız
kamag kadgu nizvanig
(450) uzatı yügerü turgurup
köni bilge biligig
biltim alku kurug tip
bėş yapıglıg ev barkıg
titrü ukup bütürtüm (AY Uçar V/ 551-555).

"Ben tamamen bütün *kleśa*ları bıraktım. şimdi devamlı gerçek bilgiyi2 yükselttim, her şeyi boş diye bildim, beş yapılı (Skr. *pañca-skandha*) evi2 (insan bedenini) iyice anlayıp gerçek yeri ve duymayı (Skr. *bodhi*) tamamladım." (AY Uçar V/ 551-555).

(455) kėrtü orunug tuymakıg
ulug açtım mengülüg
nirvan balık kapıgın
közüntürü körkitdim
mengü mengü ornagın
(460) bulup özüm mengülüg
ertükteg nom tatıgın
üzüksüzin ol mengig
üküş tınlıgka ületim (AY Uçar V/ 555-561).

"Ebedî *Ṇirvāna* şehir kapısını açtım. Ebedî[2] (Skr. *Ṇirvāna*) kabı ortaya çıkarıp gösterdim. Kendim ebedî (Skr. *Ṇirvāna*) öylelik *dharma* tadını buldum. Birçok canlıya o ebediliği (Skr. *Ṇirvāna*) kesintisiz bir şekilde paylaştırdım." (AY Uçar V/ 555-561).

tokıtım men kamagta
(465) yėg ulug nomlug küvrügüg
yangkurtdum men kamagta
yėg ulug nomlug labayıg
tamturtum men kamagta
yėg ulug nomlug yaruk yolak
(470) yagıtdım men kamagta
yėg ulug nomlug yagmurug (AY Uçar V/ 561-566).

"Her yerde en büyük *dharma*nın davulunu çaldım. Her yerde en büyük *dharma*nın *labay*ını üfledim. Her yerde en büyük *dharma*nın meŞalesini yaktım. Her yerde en büyük *dharma*nın yağmurunu yağdırdım." (AY Uçar V/ 561-566).

utdum men nizvanilıg
alku utun yagılarıg
örü tikdim üzeliksiz
(475) kėrtü nomlug ulug toogug
tugmak ölmeklig taluytın
taşgaru tartdım tınlıglarıg
olarka men bek yapdım
üç yavlak yol kapıgın (AY Uçar V/ 566-572).

***"Kleśa*ların bütün kötü düşmanlarını yendim. Üstün gerçek *dharma*nın büyük bayrağını yukarı diktim. Doğum ölüm denizinden (Skr. *samsāra*) canlıları dışarı çıkardım. Ben, onlara üç kötü yol (Skt. *trividhā durgati*h) kapısını kilitledim."** (AY Uçar V/ 566-572).

(480) nizvanilıg yiti ootın
örtendeçi tınlıglar
umugsuz ınagsız emgekin
iyesiz bolmış irinçler

sogındılar öz tapça
(485) mengü nirvan inçi üze
etöz tıl köngül çolmakı
barçanıng bir teg tarıkdı (AY Uçar V/ 572-579).

***"Kleśa*lı parlak alevle yanan canlılar, umutsuz dayanaksız sıkıntı ile sahipsiz kalmış zavallılar, ebedî *Ṇirvāna* huzuru ile hoş bir şekilde soğudular (serinlediler). Ebedî kurtuluş huzuru ile beden dil gönül sıkıntısının hepsi aynı şekilde dağıldı."** (AY Uçar V/ 572-579).

bolarnı üçün üzüksüz
sansız sakışsız kalp üdün
(490) ayayu agırlayu tapıntım burhanlarka bir yanglıgarıg çahşaput küzetdim
alp tuygulukug tuygu üçün
üçün nomlug etözüg tanukladım
ėnç mengilig bolgu üçün (AY Uçar V/ 579-585).

"Onun için, *buddha*lara sürekli sayısız2 zaman2 hürmet ederek2 aynı şekilde hizmet ettim. Zor aydınlanmada aydınlanmak (Skr. *bodhi*) için, saf emir (Skr. *śiksāpada*) gözettim. Refah ve huzur bulmak için *dharma*lı bedene (Skt. *dharmakāya*) ulaştım." (AY Uçar V/ 579-585).

birdim adınka közümin
(495) koolug butug ulatı kulgakımın
kişim oglum tapıgçıg
esirkençsiz çın köngülin
yiti erdinin ėtiglig
ed tavarlar egsüksüz
(500) keldeçike kolgalı
küsüşi ėyin tapıntım (AY Uçar V/ 586-591).

"Başkalarına gözümle kolu budu ve kulağımla karımı oğlumu hizmetçiyi esirgemeden bütün samimiyetimle verdim. Yedi hazine ile süslü mal mülkleri istemek için geleceklere (onları) istedikleri doğrultusunda bağışladım." (AY Uçar V/ 586-591).

alku ugurın katıglantım

serinmek ulatı
altı paramitta
(505) on orunug togşurup
burhan kutın bütürdüm
yalanguzın kükültüm tükel bilge biligin
boltukmatı bir tınlıg
ülgü teng tutgalı udaçı (AY Uçar V/ 591-597).

"Tevekkül ve altı *pāramitā*ta her bakımdan gayret ettim. On yeri (Skr. *daśabhūmi*) aşıp *buddha* aydınlanmasını (Skr. *anuttara-samyak-sambodhi*) tamamladım. Sadece tam bilgelik ile övündüm, (bu bilginin) ölçüsünü[2] tutabilecek bir canlı olamadı." (AY Uçar V/ 591-597).

(510) kaltı birök bo yėr suv
üç mingulug ming uluşlar
bolsar birök yazı yėr
tüp tüz kaltı aya teg
anta ünser ı ıgaç
(515) ara üti açuksuz
tutturkan kentir berk kamış
yap yavışgu alkınçsız (AY Uçar V/ 597-602).

"Eğer bu dünya üç bin ulu bin ülkeler, el ayası gibi dümdüz dünya olsa, bitki, arada boşluk olmayacak şekilde orada bitse, kendir, sağlam kamış, yaprak sınırsız bir şekilde (olsa)," (AY Uçar V/ 597-602).

bo edlerig kalısız
bıçıp kesip barça alsar
(520) birgerü yene uşatıp
yinçge uvşak kog kılsar
orun sayu öngi öngi
ügüp ursar ülgüsin bilgeli boltukmaz
eng mintin toşgursar
(525) kök kalık uguşun kalışız (AY Uçar V/ 602-607).

“bu şeyleri tamamıyla kesip2 hepsi alınsa, birlikte yine ufalanıp ince toz haline getirilse, yer sayısınca farklı farklı bir araya getirilse, hatta (sayısı) gökyüzü sahasını doldursa (bile), (yine de o bilginin) ölçüsü idrak edilemezdi.” (AY Uçar V/ 602-607).

azu yme takı adın
ontın sıngarkı yėr suvta
nece tenglig bar erser
üç ming ulug ming uluşlar
(530) ol ança yėr ėtigi
barça uşalıp kog bolsar
ol koglarnıng sakışın
sanagalı boltukmaz (AY Uçar V/ 607-612).

“Ve yine başka on taraftaki yeryüzünde2 ne kadar dengi varsa, üç bin büyük bin şehirler, o yeryüzündeki eşya kadar, (onların) hepsi ufalanıp toz olsa, o tozların sayısını hesaplamak mümkün olmaz.” (AY Uçar V/ 607-612).

kaltı kamag tınlıglarnıng
(535) bilge biligin birkertip
bir kişike yalanguz bėrip
kılsar anı ked bilge
muntag yanglıg bilgeler
sansız bolsar bo yėrte
(540) ugay boltukgay bilgülük
ol koglarınıng sakışın (AY Uçar V/ 612-618).

“Eğer bütün canlıların bilgisi bir araya getirilip sadece bir kişiye verilip o kişi çok bilge kılınsa, böyle bilgiler bu yeryüzünde sayısız olsa, o zerrelerin sayısı anca bilinbilinecekti.” (AY Uçar V/ 612-618).

inçip arjiler ėligining
bir kşan üdki biligin
ol bilgeler arkası
(545) tenglegeli kılınsar
uzun yaşap ölmetin
üküş ertgey kolti kalp

üd kolular sakışı
umagaylar bilgeli (AY Uçar V/ 618-623).

"Eğer kâhinler hükümdarının (Skr. rs*i* veya *muni*) bir lahzalık bilgisi ile o bilge topluluğunki karşılaştırılsa, çok yaşayıp ölmeden *koti* zaman2 geçecek, (ama yine de) zamanın2 sayısı o bilginin yarısı kadar (dahi) bilinemeyecek, diye böylece şiir (Skr. *gāthā*) söyleyerek buyurdu." (AY Uçar V/ 618-623).

3.1.7. Altun Yaruk 6. Kitap[81]

(1) tengrim sizing yüüzünüz
tolun ayka ogşatı erür
yüz ming kün tengri birgerü
yarutu yaşutu turur teg (AY Ayazlı VI B/1; 1132-1134).

"Tanrım sizin yüzünüz, yüz bin Güneş Tanrısı ile birlikte aydınlatıyormuş gibi dolunaya benzer." (AY Ayazlı VI B/1; 1132-1134).

(5) közünüzüng ėtigi,
kök lėnhuaka ogşayur
tüzdem yürüng tişingiz
karlıg tag teg yaltrıyur (AY Ayazlı VI B/1; 1135-1137).

"gözünüzün biçimi (güzelliği) mavi lotusa benziyor düzgün beyaz dişiniz karlı dağ gibi parlıyor" (AY Ayazlı VI B/1; 1135-1137).

kıdıgsız ulug edgünüz
(10) taluy ügüz teg keng tering
ulsuz tüpsüz edgülüg
edgü erdinilerin yügmek ol (AY Ayazlı VI B/1; 1138-1140).

"Sınırsız ulu erdeminiz okyanus gibi geniş derin ve uçsuz bucaksız bir iyilik mücevheri yığınıdır" (AY Ayazlı VI B/1; 1138-1140).

bilge biliglig sav üze

[81] Özlem Ayazlı Yayını.

taşa turur üzüksüz
(15) yüz ming törlüg yeg dyanlar
yeme birle tolu erür (AY Ayazlı VI B/1; 1141-1143).

“bilgelik (erdemi) söz ile sürekli taşar yüz bin türlü en üstün meditasyon (yoklama) ile doludur” (AY Ayazlı VI B/1; 1141-1143).

adakıngızning uulınta,
çakır lakşan ėtigi ol
ming kigeyke tükellig,
(20) otıra koollug uldunglug
eligingiz adakıngız engrekleri,
tözü turur ėtiglig
kop belgüke egsüksüz, (AY Ayazlı VI B/1; 1144-1149).

“Ayağınızın altındaki çark alameti süslü bin (dingile) tekerleğe sahip el ve ayak parmaklarınızın hepsi eşit ve düzgün biçimdedir”[82] (AY Ayazlı VI B/1; 1144-1149).

kazlar hanı ėligi teg
(25) etözüngüz yaltrıyur,
altun tag teg yaşıyur tag,
arıgı üze seçilmiş (AY Ayazlı VI B/1; 1149-1152).

“tıpkı kaz kralının eksiksiz işaretleri (özellikleri) gibi, bedeniniz ise saflığı ile seçilmiş ışıyan altın bir dağ gibidir”

adınka idi ogşamaz,
(30) taglar hanı sumer tag teg
alku edgülerin agır tėtir
anın amtı yükünür biz
burhanlıg ıduk taglar hanınga (AY Ayazlı VI B/1; 1152-1156).

[82] Metnin nesire çevrilirken ufak değişiklikler yapılmıştır.

“dağların hükümdarı Sumeru Dağı gibi başkalarına hiç benzemeyen (ve), tüm iyilikleri ile kıymetlenmiş kutsal dağlar hükümdarına bu özelliklerinden dolayı, hürmet ederiz”

lakşanlıg edgüleringiz kolusuz
(35) kök kalık teg tenglenççsiz tėtir
ming kün ay tengriler birgerü
yaruk ıdmış teg artukrak (AY Ayazlı VI B/1; 1156-1159).

“özellik ve güzellikleriniz sınırsız gökyüzü gibi ölçülemezdir, bin güneş ay tanrısından daha fazla ışık saçıyor gibidir” AY Ayazlı VI B/1; 1156-1159).

yėlvi kömen sakıg teg
sakınguluksuz erür siz
(40) anı üçün yükünür biz
ilinçsiz arıg köngüllügka tėp ötündiler: (AY Ayazlı VI B/1; 1160-1163).

bir yanılsama bir serap gibi akıl almaz düşünülemezsiniz onun için bağımsız temiz bilince (Buda’ya) hürmet ederiz diye arz ettiler.” (AY Ayazlı VI B/1; 1160-1163).

tört maharaaça tengriler
tengri tengrisi burhanıg
munçulayu öge tüketmişte kėn
(45) ötrü tükel bilge tengri tengrisi burhan
yėme şlok takşutun
tört maaharaaça tengrilerke inçip yanturu ince tėp yarlıkadı (AY Ayazlı VI B/1; 1163-1169).

“Dört Maharaça Tanrılar Tanrısı Budayı bu şekilde övmeyi tamamladıktan sonra mükemmel bilge Tanrı Tanrısı Buda da şiirle Dört Maharaaja tanrılara şöyle cevap verdi” (AY Ayazlı VI B/1; 1163-1169).

altun önglüg yaruk yaltrıklıg
kopta kötrülmiş bo nom erdinig
(50) üzeliksiz on küçlüg ugrayu okıtu nomladım (AY Ayazlı VI B/1; 1170-1173).

“altın renkli parlak parıltılı her şeyden üstün mükemmel on güce sahip öğreti (dharma) cevherini[83] açıkladım” (AY Ayazlı VI B/1; 1170-1173).

sizler kamag törtegü,
uzatı küyü küzetü tutguka,
turgurgalı yanmaksız,
kınıg katıg bek köngül
(55) bo nom erdini yörügi
teringde tering kėng tėtir
uyur bergeli tınlıglarka (AY Ayazlı VI B/1; 1173-1177).

“Sizin dördünüzü daima koruyup gözeterek sarsılmaz ve değişmez bir iman vücuda getirmek için bu öğreti cevherinin anlamı oldukça derin ve geniştir.”[84]

kamagta yėg ėnç mengig
ėnç kılgalıudaçı üçün,
(60) üküş telim tınlıglarıg,
uzatı kėngürü yadınglar,
çambudivip uluşta ,
bo yėrtinçü içinde (AY Ayazlı VI B/1; 1178-1182).

“canlılara herkesten daha çok huzur verebilmek ve pekçok canlıyı rahat kılabilmek için sürekli (bu sutrayı) jambudvipa ülkesinde yayın” (AY Ayazlı VI B/1; 1178-1182).

üç ming ulug ming uluşlar,
(65) kayu neçe bar erser,
kamag tınlıg oglanı,
tamuluglar ulatı,
yılkı pret ajunı,
barça tarıkzun birgerü,
(70) bolarnıng alku emgeki, (AY Ayazlı VI B/1; 1183-1186).

“Binlerce ülkede ne kadar cehennem, hayvan, preta hayat şeklindeki canlılar varsa bunların tamamının ıstırabı yok olsun, uzaklaşsın.”[85]

[83] Mücevher sözcüğü cevher olarak değiştirilmiştir.
[84] Ayazlı çevirisine müdahale edilmiştir.

küntin yıngak otrugta,
yėr orun sayu turdaçı
kayu neçe bar erser,
öngi öngi baglıg kişiler,
(75) uzatı ögrünçlüg bolzunlar, (AY Ayazlı VI B/1; 1186-1190)

"Güney (tarafındaki yerlerde) Dvipa'da yaşayan ne kadar farklı kişiler varsa daima sevinçli olsunlar.[86]

bo nom erdini küçinde,
kamagun birgerü bolzunlar
küzetçilig ėnç mengig,
yene yeme bo kamag,
(80) imerigme tınlıglar oglanı,
ig agrıgtın kutrulup,
yagısız yavlaksız bolzunlar, (AY Ayazlı VI B/1; 1190-1195)

"**Bu öğreti mücevheri (cevheri) sayesinde hepsi güvende ve huzurlu olsunlar ve ayrıca bu bütün insanoğlu hastalıktan kurtulup düşmansız olsun"[87]**

ėl uluşta kengürü,
yadmış üçün bo nomug,
(85) ėnç mengike teggeyler,
igsiz kemsiz busuşsuz, (AY Ayazlı VI B/1; 1195-1197).

"bu öğretinin yayıldığı topraklarda rahata kavuşacaklar hastalıksız (ve) kedersiz (olacaklar)"[88]

kayu yalanguk bo nomug,
süzük köngülin ėşidip,
agır ayagıg tileser,
(90) ed tavarıg küseser,
ėl uluş kėngürülzün

[85] Ayazlı çevirisine müdahale edilmiştir.
[86] Ayazlı çevirisine müdahale edilmiştir.
[87] Ayazlı çevirisine müdahale edilmiştir.
[88] Ayazlı çevirisine müdahale edilmiştir.

erşi karşı bolmazun tėp,
köngül ėyin küsüşi
barça kangay tapınça , (AY Ayazlı VI B/1; 1198-1203)

“her kim bu öğretiyi gönülden dinleyip saygı gösterse, malı mülkü istese, ülke genişlesin kavga (anlaşmazlık) olmasın deyip istekleri gönlüne göre gerçekleşecek” (AY Ayazlı VI B/1; 1198-1203)

(95) ugay yanturu tıdgalı yat ėllig yagılarıg,
kılgalı uzatı ėnçgülüg, öz ėlin uluşın,
kopda kötürülmiş nom ol, (AY Ayazlı VI B/1; 1203-1206).

“yabancı ülkeden gelen düşmanları engelleyebilmek kendi ülkesinde daimi huzuru sağlamak için her şey (den) üstün bir öğretidir.” AY Ayazlı VI B/1; 1203-1206).

bo munung küçinde,
tarkarıp kalısız alku emgek
(100) bolmagay takı busuş kadgu, (AY Ayazlı VI B/1; 1206-1208).

“ Bu (öğreti) sayesinde bütün sıkıntılar uzaklaşıp kaygı da olmayacak” (AY Ayazlı VI B/1; 1206-1208).

kaltı birök bar erser,
erdini, sögüt ne için,
belgürer anta üzüksüz mėngilerning yėvegi, (AY Ayazlı VI B/1; 1209-1211).

“eğer cevher[89] ve ağaç varsa orada niçin sürekli sevinç ortya çıkar.” (AY Ayazlı VI B/1; 1209-1211).

ançulayu yeme bar erser,
(105) bo nom erdini kayu ėlte
uyur bergeli ėliglerke,
yėgedinçlig kut buyan, (AY Ayazlı VI B/1; 1211-1214).

“aynı zamanda bu öğreti mücevheri herhangibir ülkedeki hükümdarlara üstün erdem verebilir.” (AY Ayazlı VI B/1; 1211-1214).

kaltı süzülmiş süzük suv

[89] Mücevher sözcüğü cevher olarak değiştirilmiştir.

sogıkınga tükellig,
(110) uyur kanturgalı ozmakıg,
esirkemek emgekig, (AY Ayazlı VI B/1; 1214-1217).

"en temiz [soğuk su] suya ulaşıp sıkıntıları ortadan kalkabilir (sıkıntılarından kurtulur)." (AY Ayazlı VI B/1; 1214-1217).

ançulayu yme bo sudur,
kopta kötrülmiş ıduk nom,
uyur kanturgalı tınlıglarnıng;
(115) kut buyan tileklig küsüşin, (AY Ayazlı VI B/1; 1217-1220).

"yine bu sutra her şey(den) üstün kutsal öğret(yi) yerine getiren canlıların erdem dilekleri yerine gelir." (AY Ayazlı VI B/1; 1217-1220).

kaltı kişining bar erser,
erdini kam-tsi evinte,
ne kergeki boltukda,
tapınça büter köngül ėyin, (AY Ayazlı VI B/1; 1220-1223).

"eğer herhangi bir insanın evinde mücevher kamtsı varsa istekleri gönlünce olur." (AY Ayazlı VI B/1; 1220-1223).

(120) ançulayu yeme bo sudur,
kopda kötrülmiş ıduk nom,
kop küsüşüg kanturur,
köngül ėyin egsüksüz, (AY Ayazlı VI B/1; 1223-1226).

"Aynı zamanda yine bu sutra, herşeyden üstün, mükemmel kutsal bir öğretidir. Bütün istekleri gönlüne göre gerçekleşir." , (AY Ayazlı VI B/1; 1223-1226).

sizler kamag tengriler,
(125) kuvragıngızlar birle birgerü
agır ayag kılınglar (AY Ayazlı VI B/1; 1226-1228).

"siz bütün tanrılar, topluluğunuz ile birlikte saygı gösterin." (AY Ayazlı VI B/1; 1226-1228).

bo nom ėligi sudurka,
usar sizler yarlıgça,
buyan edgü kılgalı,
(130) bilge bilig çog yalın,
tükel bolgay barçanıng (AY Ayazlı VI B/1; 1229-1232).

“bu öğreti hükümdarı sutra(nın) buyruklarına uyarsanız erdem kazanmak için bilgi ve heybetle donanacaksınız” (AY Ayazlı VI B/1; 1229-1232).

ontın sıngar erigme,
közünür üdki burhanlar
kamagun yumgı küzetür,
(135) öyü sakınu bo nomug,
körserler birök nomlataçıg,
bışrundaçı tutdaçıg,
öge alkayu bėrürler, edgülerin mungadınçıg, (AY Ayazlı VI B/1; 1232-1238).

“on tarafa ulaşan (on gök bölgesindeki) şimdiki zamandaki Budalar topluluğu ile (öğretiyi) bu öğretiyi korumayı düşünüp açıklayacak olanı, gerçekleştirecek olanı (onların) iyiliklerini fevkalade (diye) överler” (AY Ayazlı VI B/1; 1232-1238).

kayu kişiler tınglasarlar
(140) bo nom erdinig kop köngülin,
etözleri köngülleri,
kalangurgaylar ögrünçin, (AY Ayazlı VI B/1; 1238-1241).

“her kim bu öğreti mücevherini bütün kalbiyle dinlese, bedenleri, gönülleri sevinçle sıçrar” (AY Ayazlı VI B/1; 1238-1241).

ürüg uzatı yüzer ming
(145) ekler kuvragı yıgılıp,
ermiş turmış orunta,
ėyin ederü küzetgey (AY Ayazlı VI B/1; 1241-1245).

“daima yüz bin şeytan topluluğu toplanıp, bulundukları yerden takip ederek koruyacaklar” (AY Ayazlı VI B/1; 1241-1245).

bo yėr suvta erigme,

kamag tengriler kuvragı,
(150) sanı sakışı kolusuz, sakınu yetinçsiz tėtirler
olar barça birgerü,
ėşidgeyler bo nomug,
yanmaksızın sevinçlig,
küyü küzetü tutgaylar, (AY Ayazlı VI B/1; 1245-1250).

"yeryüzündeki bütün tanrılar topluluğunun sayısı sınırsız akıl almaz düşünülmezdir onlar hep birlikte bu öğretiyi dinleyecekler geri dönmeksizin sevinçle gözetip gerçekleştirecekler." (AY Ayazlı VI B/1; 1245-1250).

(155) kayu kişiler ėşidip,
bo nom erdinig boşgunsar,
erklig türklüg alp atım
çoglug yalınlıg bolgaylar (AY Ayazlı VI B/1; 1251-1253).

"her kim bu öğreti cevherini[90] dinleyip, öğrense güçlü, kahraman ve haşmetli olacak." (AY Ayazlı VI B/1; 1251-1253).

tengri yalanguk kuvragı,
(160) alkugın barça asılgay,
esilmek busuş tarıkıp,
yarukları üstelgey tėp yarlıkadı: (AY Ayazlı VI B/1; 1253-1256).

"Tanrı(nın) insanlar topluluğu tamamen artacak. Azalmak sıkıntısı uzaklaşıp ışıkları artacak diye buyurdu." (AY Ayazlı VI B/1; 1253-1256).

3.1.8. Altun Yaruk VII. Kitap[91]

Kondini Brahöan'ın Tanrıça Sarasvati'yi övdüğü şiir

(1) tėtik yaruk edremlig
sarasvati tengri kızıya
kişili tengrili kuvragnıng

[90] Mücevherini sözcüğü cevheri olarak değiştirilmiştir.
[91] Engin Çetin Yayını.

ayagın algalı tegimlig siz (AY Çetin VII/ 539-542).

"zeki, parlak, erdemli ey tanrıça Sarasvati insanlı tanrılı (bu) cemaatte (herkesin) saygısına lâyık oldunuz" (AY Çetin VII/ 539-542).

(5) yėrtinçüte yadılmış
çavıkmış ulug atıngız ol
alku tınlıglar küsüşin
kanturgalı udaçı siz (AY Çetin VII/ 543-545).

"ünlü, yüce adınız yeryüzünde yayılmış(tır) bütün canlıların arzusunu karşılamaya muktedirsiniz" (AY Çetin VII/ 543-545).

sumır tagka tayanıp
(10) yėr orunta turur siz
uşır otın ėtiglig
ev içinte erür siz (AY Çetin VII/ 545-548).

"Sumeru Dağ'ına dayanmış (olan) yeryüzünde otururşunuz (ve) uşır otuyla bezenmiş ev içinde yaşarsınız"[92]

yumşak otın tügüglüg
tonunguz ol kedgülük
(15) bir adakın yıkıglıg
orununguz ol turguluk (AY Çetin VII/ 548-550).

"giydiğiniz elbiseler yumuşak bitkilerden örülüdür, durduğunuz yerde tek ayak üzerinde (durursunuz)" (AY Çetin VII/ 548-550).

kamag tengriler kuvragı
yumgın kelir yıgılıp
alkugun barça bir köngülin
(20) öge ötünü teginürler (AY Çetin VII /550-553).

"bütün Tanrılar topluluğu hepsi toplanıp gelir, hepsi bir gönülle (sizi) övüp dururlar" (AY Çetin VII /550-553).

[92] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

küsüşüm ol bilge biliglig
sav erkligi tengriye
sugançıg tatıglıg savıngıznı
buşı bėring kamagka (AY Çetin VII/ 553-556).

"Ey hikmet sahibi, söz ustası Tanrıça (sizden) isteğim şudur ki; tatlı (ve) güzel sözlerinizi bağışlar mısınız bizlere?" (AY Çetin VII/ 553-556).

(25) eng öngre sözleyü agızta
tutup bo daranıg bışıg kılıp üjikin
yangılmadın sözlezün
anta basa ınanzun
üç erdini kutınga
(30) tengrilerke yalvarıp küzetü bėrgüke ötünzün (AY Çetin VII/ 597-602).

"ilk önce söyleyip ezberleyerek bu *dharani*yi olgunlaştırıp harfi harfine yanılmadan söylesin sonra üç mücevherin kutsallığına inansın tanrılara yalvarıp gözetilip korunmayı dilesin" (AY Çetin VII/ 597-602).

yinçürü yükünzün burkanka
nom erdini kutınga
bodisatavlar ulatı
pratyikabutlar arhantlarka (AY Çetin VII/ 602-605).

"Buddha'ya öğreti mücevherlerine Bodhisatvalara ve ayrıca Pratyikabutlara ve Azizlere eğilerek secde etsin" (AY Çetin VII/ 602-605).

(35) anta basa yükünsün
ezrua hormuzta tengrilerke
yėrtinçü yėr suv küzetçi
tört maharanç tengrilerke (AY Çetin VII/ 605-608).

"Sonra *Ezrua* ve Hormuzta *Tanrılar*a yeryüzünü koruyan dört *M(a)haraaç Tanrılar*a secde etsin," (AY Çetin VII/ 605-608).

takı yeme bar erser

çahşapudlıg edgülerke olarka
yme kop köngülin
agır ayag kılzunlar (AY Çetin VII/ 608-611).

"ve ayrıca var ise eger, inançlılara ve iyilere onlara da yine bütün kalpleriyle derin saygı duysunlar." (AY Çetin VII/ 608-611).

ürüg amıl tikisiz
katıgdı sözlezün bo daranıg
burkan körki üskinte
tengriler luular üdinte (AY Çetin VII/ 611-614).

"*Buddha* resmi (ya da heykeli) karşısında Tanrılar (ve) ejderhalar zamanında, dingin ve sessiz [gayretle] söylesin bu *dharani*yi" (AY Çetin VII/ 611-614).

öz etöznüng barınca
tapıg udug kılzunlar
alku tınlıg oglanı
imrigme kamagka
turgurzunlar edgü ögli
yarlıkançuçı köngül olarka (AY Çetin VII/ 614-620).

"Kendi bedeninin (tüm) varlığıyla hizmet edip tapınsınlar. Bütün insanlar hepsine iyi düşünceli, merhametli bir gönül beslesinler." (AY Çetin VII/ 614-620).

VII 14A
tengri tengrisi burkan lakşanın
altun önglüg etözin
ögin köngülin saçmatın
yügerü sakınzun üskinte (AY Çetin VII 620-623).

***"Tanrı(lar) Tanrısı Buddha'*nın alametini, altın renkli bedenini aklını karıştırmdan her şeyden çok düşünsün(ler)."[93]**

edgü tėtyük nom erdinig
ançulayu ok sakınsun

[93] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

tözleringe yaraşı (AY Çetin VII/ 623-625).

"İyi olan öğreti mücevherini de öylece düşünsün(ler), var oluşlarına uygun düşünsün(ler)," AY Çetin VII/ 623-625).

(60) dyanta ögretindeçi ertükin
bölüklerin yörügin
edgüti yinçürü sakınzun
yok kurug tözinge tayanıp
artukrak anı bışrunzun (AY Çetin VII/ 625-628).

"ruhsal dalmaların öğreticiliğini, bölümlerinin anlamını iyice yeniden düşünsün(ler) yokluğa dayanan ruh dinginliğine dalarak onu iyice öğrensin(ler)." (AY Çetin VII/ 625-628).

(65) turzunlar yakın üskinte
tengri burkan körkining
bir uçlıg kılıp köni ögin
tepremetin ornatsun (AY Çetin VII/ 629-631).

"**Tanrı *Buddha* resminin huzurunda dursunlar doğru düşünceyi amaç edinerek, (bu düşüncede) kıpırdamadan sebat etsin(ler)."**[94]

anta ok bulgay sėziksiz
(70) dyan bilge bilig ikegüni
bulgay kopta daranı tegme edremig (AY Çetin VII 631-634).

"işte orada (o zaman), şüphesiz ruh dalması ve bilgelik bilgisini, ikisini bulacaktır. *Dharani* denen erdemi bütünüyle bulacak(lardır)." (AY Çetin VII 631-634).

kėrtütin kelmiş altun agızın
nom nomlayu yarlıkap
etinggiri edgü üninli
(75) tengrili kişilig yavalturdı (AY Çetin VII 634-637).

[94] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

"(*Buddha),* gerçekliği yansıtan altın ağızıyla öğretiyi anlatıp, buyurarak etkileyici, güzel sesiyle Tanrılı insanlı (herkesi) dinginleştirdi[95]."

tillig lakşanın tıltag ėyin
mungadınçıgıg körkidür
yitizi üze tüz örtdi üç ming ulug ming yėrtinçüg
etinggiri üninli ıduk kutlug tilinli
(80) kut kolunmakın bulyuk ol (AY Çetin VII /637-642).

"dil alameti nedeniyle, olağanüstülüğünü gösterdi (ve) sayısız, binlerce yeryüzünü genişliği boyunca dümdüz örttü; etkileyici sesiyle, kutsal diliyle, kut isteğine eriştirendir." (AY Çetin VII /637-642).

burkan bahşımız bolarnı
kėrtgünç köngülin ozzunlar
korkınç sėzik kılmatın (AY Çetin VII/ 643-645).

***Buddha* [üstadımız] bunları, korku (ve) kuşku duymadan inançlı gönülle kurtarsın,"** (AY Çetin VII/ 643-645).

yarlıkadı nomlarıg yangku ün teg kurugın
(85) kök kalık teg ilinçsiz
yapşınmaksız tözlügin (AY Çetin VII/ 645-647).

"öğretileri, bir yankı gibi kuru, gökyüzü gibi bağlantısız bir varoluş üzere buyurdu." (AY Çetin VII/ 645-647).

tengri burkannıng ol ünin til lakşanınıng ıdukın
öyü sakınu kolulap
bütürgeli kut kolzun (AY Çetin VII /647-650).

"Tanrı *Buddha*'nın o sesini, dil alametinin kutsallığını düşünerek, hesap ederek (bunlara) ulaşmayı dilesin" (AY Çetin VII /647-650).

(90) birök körser men tapınmışın
sarasvati tengrike

[95] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

azu körser men tıtsılarıg
bahşısı ėyin boşgunmışıg
bėrgey men kizlençü törüg
(95) boşgungalı kılgalı
ayayu agırlayur köngül ėyin
işin barça bütürgey men (AY Çetin VII /650-656).

“öyle ki, ben tapındığını görsem *Tanrıça Sarasvati*’ye ya da hocalarının (varlığı) nedeniyle öğrenmiş öğrencileri görsem öğrenmeleri için gizli kuralları vereceğim, saygılı gönülleri nedeniyle, işlerini bütünüyle bitireceğim.” (AY Çetin VII /650-656).

kayu kişi küseser
kamagta yėg üsdünki biligig
(100) bir uçlug köngülin süzülüp
tutmış kergek bo törüg (AY Çetin VII/ 657-660).

“Kim her şeyden üstün, tercih edilen bilgiyi, arzulasa, amaç edinmiş gönlüyle, arınarak bu kuralları yerine getirmelidir.” (AY Çetin VII/ 657-660).

kutı buyanı asılgay
bilge biligi üsdelgay
odgurak bütgey bo işi
(105) sėzik köngül tutmazun (AY Çetin VII 660-662).

“erdem ve fazileti artacak, hikmeti artacak, bu işi bütünüyle bitecek. Gönlünde şüphe barındırmasın.”[96]

birök küseser ed tavar
üküş bolgay tapınça
birök yana küseser at kü yeme
bütgey köngülçe
(110) odgurak bütgey bo işi
ikireçgü köngül kergeksiz (AY Çetin VII /663-666).

[96] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

“Eğer mal, mülk isterse fazlasıyla olacak. Ayrıca eğer şan, şöhret isterse o da gönlünce olacak, bu işi bütünüyle bitecek, şüphe etmeye gerek yok.”[97]

VII 15A

montada ulatı ülgüsüz
sansız edgü erdemi
eyin kelgey olarnıng
(115) köngüldeki küsüşçe (AY Çetin VII /668-670).

“Bundan başka sayısız, iyilik (ve) erdem gönüllerindeki istekleri doğrultusunda yerine gelecek.” (AY Çetin VII /668-670).

birök usar monılayu
bo törüçe yorıgalı
odgurak bütgey bo işi
ikireçgü köngül tutmazun (AY Çetin VII/ 670-673).

“Eğer bu kurallara göre yürümeyi başarabilirse, bütünüyle bitecek bu işi. Gönlünde kuşku barındırmasın.” (AY Çetin VII/ 670-673).

(120) aglak arıg orunta
yangı arıg ton tonanıp
mantal kılzun uzkaya (AY Çetin VII/ 673-675).

“Sessiz sakin bir mekânda temiz elbise ile bezenip uygun (bir) alan oluştursun.” (AY Çetin VII/ 673-675).

ulugı kiçigi tapınça
tört burnaçta tolu suvın
(125) arıg edgü tatıglıg
tütsigin çeçekin tapınsun
üd kolu ėyin ançulayu ok assun tütsüg esringü (AY Çetin VII/ 673-675).

“Büyük küçük ne varsa, dört su kabında dolu suyla, saf, iyi, güzel kokulu mevsimine uygun çiçeklerle tapınsın, böylelikle güzel tütsü çoğalsın,” (AY Çetin VII/ 673-675).

[97] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

pra küsteriler içinte
saçıp türtüp yıd yıpar
(130) barçasın uz kılsunlar
tapınzunlar burkanka
antada basa manga yeme (AY Çetin VII/ 679-683).

"ipekli güneşlikler içinde, saçıp sürerek güzel kokuları bunların bütününü gereğince yerine getirsinler, *Buddha'*ya tapınsınlar sonra da bana." (AY Çetin VII/ 679-683).

meni körgeli küseser
ötrü kangay küsüşi
(135) üç yėti kün ertginçe
öngreki daranıg sözlezün
tetrü körüp körkümin (AY Çetin VII/ 683-686).

"Beni görmeyi isterlerse bu istekleri yerine gelecek. Üç kere yedi gün geçtiğinde, resmime iyice bakarak karşımda durup önceki *dharani*'yi söylesin." (AY Çetin VII/ 683-686).

sarasvati üskinte
birök olar körmeser
(140) kertü mening etözümin
ėkileyü yana katıglanzun (AY Çetin VII/ 686-689).

"sarasvati huzurunda[eğer benim gerçek vücudumu görmezlerse tekrar çabalasınlar] ikinci kez zahmete girsinler" (AY Çetin VII/ 686-689).

ėkinti kün ertginçe
eng kėnki tünte ançulayu ok
umasarlar körgeli
(145) takı yėgrek arıg silig
yėr orunug tilezün (AY Çetin VII/ 689-692).

"iki gün sonra en son gecede de görmeyi başaramzlarsa daha iyi, tertemiz bir yer bulsun(lar)." (AY Çetin VII/ 689-692).

kaltı nomça bedizetsün

mening etözüm ėtigin
tapındukta sözledükde
(150) köngülinte idi kodmazun (AY Çetin VII/ 693-695).

“Sonra öğretiye uygun olarak benim resmimi çizsin(ler) gönlünü hiç ayırmadan hürmet ve bağlılık göstererek *dharani’yi* ezbere okusun(lar).” AY Çetin VII/ 693-695).

tünle küntüz kılmazun
alpırkanmak erinmek
özke adınaguka asıglıg
alkınçsız ulug küsüşde (AY Çetin VII 695-698).

“kendisine ve başkalarına faydalı olan bu bitmez tükenmez yüce arzu için gece ve gündüz bıkıp usanmadan [çabalasın]”[98]

(155) bulmış töznüng edgüsin
adınlarka evirsün
ötrü küsemiş küsüşi
barça kangay bütgey ançata (AY Çetin VII/ 698-701).

“Bunun karşılığında elde edeceği iyiliği başkalarına bağışlarsa bütün arzuları gerçekleşecektir.” (AY Çetin VII/ 698-701).

kanmaz erser küsüşi
(160) üç ay töni katıglanzun
altı ay töni tokuz ay
bir yılka tegi evrinüksüzin
agınçsız katıg çın köngülin
küseyü yalbaru katıglanzun
(165) adınlar köngülin bilmekig
tengridem köz birleteng bolgay (AY Çetin VII/ 701-707).

“Eğer arzuları gerçekleşmezse üç ay, altı ay, dokuz ay ya da bir yıl boyunca büyük bir kararlılıkla bunu ister ve bunun için çaba sarf ederse o zaman İlahi göze ve

[98] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

başkalarının düşüncesini bilme yetisine sahip olacak(lar)tır" dedi." (AY Çetin VII/ 701-707).

agır ayamakın yükünür men
narayan tengri kızınga
yėrtinçü yėr suv içinte
(170) ulug ersinmekke tegmişke
amtı men öge küleyü teginür men
ol ayagka tegimlig kaltı (AY Çetin VII/ 720-725).

"Yeryüzü içinde, yüce güce ulaşmış olana, *Tanrıça Narayan*'a, derin (bir) saygıyla secde ederim, o saygıya layık olanı, şimdi övüyorum ve adını yüceltiyorum," (AY Çetin VII/ 720-725).

öngreki ulug arjılar
körkidü sözleyü bėrtiler
(175) katıglanmakka tükellig
ėnçgü uyat üze çavıkmış
atlıg küülüg bilge siz (AY Çetin VII /725-729).

"Nasıl ki, önceki yüce kâhinler göstererek söyleyiverdilerse, gayret dolu, başarılı, huzur (ve) mutluluk dolu gönle sahipsiniz. Huzur ve edep ile ünlenmiş adlı ünlü bilgesiniz.[99]

ögi erür siz togurdaçı
bo yėrtinçü yer suvnung
(180) kedlenmeklig yorıyur siz
ulug katıklanmata yorıyur siz (AY Çetin VII 729-732).

"Bu yeryüzünün doğurgan anasısınız. Bu yeryüzünde büyük zahmetlerle mücadele ediyorsunuz."[100]

ulug çerig içinte
ürüg uzatı utmakın
yavalmakın asılmış

[99] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.
[100]E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

(185) yavaş serimlig köngüllüg siz (AY Çetin VII/ 732-735).

“Büyük ordu(lar) içinde, sürekli zaferler kazanıp güçlenmiş, sabırlı gönle sahipsiniz,” (AY Çetin VII/ 732-735).

belgürtme etözin bultunguz
erklig kannıng ekesi
ürüg uzatı keder siz
kök önglüg bındatu ton (AY Çetin VII/ 735-737).

“Var oluş bedeninize eriştiniz. Yama (erklig kan)’ın ablası siz, sürekli mavi renkli, ham ipekten bir elbise giyersiniz.” (AY Çetin VII/ 735-737).

(190) körklüg körksüz körküngüz
alku tükel bar erür
közüngüz üze uyur siz
kördeçilerig korkıtgalı (AY Çetin VII/ 738-740).

“Bedeninizde güzellik ve çirkinlik hepsi eksiksiz vardır. Gözünüzle sizi görenleri korkutursunuz.” (AY Çetin VII/ 738-740).

ülgüsüz sansız utmakın
(195) yėrtinçüte artmışsiz
kėrtün ınanmış kişilerig
tėre yıga alır siz (AY Çetin VII/ 740-743).

“Sayısız kazanarak, yeryüzünde çoğalmışsınız. Doğrulukla inanmış kişileri, bir arada kabul edersiniz.” (AY Çetin VII/ 740-743).

birer üdte turur siz
tikim ėdiz sengirte
(200) birerte yeme erür siz
üngürlerte ügüzte (AY Çetin VII/ 743-745).

“kimi zaman yüksek dağ zirvelerinde, kimi zaman da mağaralarda (ve) ırmakta dursunuz.” (AY Çetin VII/ 743-745).

arata yeme turur siz

sögütlerte arıgta
üküş üdün tayanıp
(205) bo orunlarta turur siz (AY Çetin VII/ 745-748).

"Ve ayrıca ormanda durursunuz çoğunlukla buralarda durusunuz." (AY Çetin VII/ 745-748).

kaltı tagta arıgta
kişi ermezler kuvragı
yeme uzatı tapınurlar
tengri kızı sizinge (AY Çetin VII 748-750).

"ey tanrı kızı size, ormanlık alanlarda, insan topluluğundan olmayanlar, size her zaman hürmet ederler."[101]

(210) yuy kuş yüngi uçruglug
korkınçıg ulug tugunguz ol
alku üdlerte üzüksüz
yėrtinçü yėr suvug küzedür siz (AY Çetin VII/ 751-754).

"Tavus kuşu tüylerinden yapılan püsküller korku veren yüce tuğunuzdur. Bütün zamanlarda (daima), yeryüzünü korursunuz." (AY Çetin VII/ 751-754).

arslanlı barslı börili
(215) uzatı kavzadu turur siz
at koyn takıgu ulatılar
yeme sizinge tayanurlar (AY Çetin VII/ 754-757).

"Aslan, kaplan ve kurtlar etrafınızı çevrelemiştir. Sığır, koyun, tavuklar ve benzerleri de destek sağlarlar." (AY Çetin VII/ 754-757).

silkmiş ulug çangıngıztın
ünmiş ünnüng tikisin
(220) vint tagdaki kuvragıngız
barça eşidür yangkusın (AY Çetin VII 757-760).

[101] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

“Büyük çanınızdan sallanıp çıkan sesi Vind dağındaki cemaatiniz duyar.”[102]

dırjul tutmış èligingiz
tegirmi tokırlıg başıngız ol
uzatı tutar siz èkidin
(225) künli aylı uçrugug (AY Çetin VII/ 760-763).

“Elinizde üç kancalı mızrak tutarsınız (ve) yuvarlak başınız (topuz) vardır. İki yanda sürekli güneşin ve ayın bayrağını tutarsınız.” (AY Çetin VII/ 760-763).

kara aynıng tokuz yangısı
bir yegirmisi yeme birkerü
bolar èki kutlug
tapınguluk kününgüz ol (AY Çetin VII/ 763-766).

“Ayın karanlık yarısının dokuzuncu ve on birinci günü kutlu ve hürmet edilmesi gereken günlerdir.” (AY Çetin VII/ 763-766).

(230) birer yeme körkidip
vasu atlıg kız körkin
süngüşdeçilerig körser siz
köngülüngüz uzatı èrinçkeyür (AY Çetin VII/ 763-766).

“Kimi zaman *Vasu* adlı kız olarak görünürsünüz. Savaş olduğunu gördüğünüzde kalbiniz her zaman merhametle dolar.” (AY Çetin VII/ 763-766).

körü kolulayu sakınsar
(235) alku tınlıglar arasınta
kopda kötrülmiş erür siz
yok artdaçı sizinte (AY Çetin VII/ 769-772).

Dikkatlice düşünüldüğünde, bütün canlılar arasında bütünüyle yüce olansınız, sizden daha iyisi yoktur.”[103]

yılayu belgürdüp nanti atlıg
udaçı kızı körki üze

[102] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.
[103] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

(240) tengri birle süngüşüp
ürüg uzatı utar siz
udaçı erür siz ür üdün
yėrtinçüde turgalı (AY Çetin VII /772-776).

"Kimi zaman *Nanti* adlı sığırtmaç olan kız biçiminde görünürsünüz Tanrılarla ihtilafa düştüğünde her zaman kazanırsınız. Dünyalarda uzun süre kalabilirsiniz." (AY Çetin VII /772-776).

yana yeme kılur siz
(245) yavız kadır kılıkıg
ulug ezrua körkitmiş
tört türlüg yėg şastırıg
yėlvi belgürtme arvışıg
kalısız barçanı bilmiş siz (AY Çetin VII/ 777-781).

"Yüce Ezrua'nın gösterdiği kötü yaradılışı ve dört türlü bilgeliğin yorumlarını, ve sihri eksiksiz, bütünüyle bilirsiniz."[104]

(250) tengridem arjılar arasınta
erksinmekke tegmiş siz
udunguz kılgalı urug tarıg
yagız yėrig yeme birkerü (AY Çetin VII/ 781-784).

"İlahi azizler[105] arasında tam güce erişmiş olansınız. Tohumu ve büyük yeryüzünü yapabilmeyi başarabildiniz." (AY Çetin VII/ 781-784).

kamag tengri kızları
(255) üdün üdün yıgılurlar
ince kaltı taluy ügüz
çızıgınga üner teg (AY Çetin VII/ 784-787).

"Bütün Tanrıçalar uzun zamanlar boyunca büyük denizlerin yükselmesi gibi toplanırlar."[106]

[104] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.
[105] Kahinler sözcüğü azizler olarak değiştirilmiştir.

alku luular arasınta
yekler kuvragınta yeme ançulayu ok
(260) kamagta başdıng bolmışıg
yavalturgalı uyur siz (AY Çetin VII /787-790).

"Ejderha Tanrılarından ve şeytanlar topluluğundan da aynı şekilde herkesten üstün olduğunuz için onları etkilemeyi başarmışsınız." (AY Çetin VII /787-790).

alku kızlar arasınta
arıg yorıkıngız yėg erür
taşkaru önmiş savıngız
(265) yėrtinçününg iyesi teg (AY Çetin VII/ 790-793).

"Bütün kızlar arasında saf yaşayışınız (ağzınızdan) dışarı çıkan söz(leriniz) üstünlğünüzdür, dünyanın efendisine eşdeğerdir." (AY Çetin VII/ 790-793).

erkliglerning arasınta
lėnhua çeçek teg erür siz
ügüzler keçigler içinte
kemi köprügke okşayur siz (AY Çetin VII/ 793-796).

"Güçlüler arasında bir nilüfer gibisiniz. Nehirlerdeki gemi ya da köprü gibisiniz." (AY Çetin VII/ 793-796).

(270) yüüzüngüznüng turugı
tolun ayka okşayur
bilge biligke tükelligin
ınanguluk orun siz (AY Çetin VII/ 796-799).

"Yüzünüzün duruluğu dolunaya benzer. Eksiksiz bilgeliğinizle inanç makamısınız." (AY Çetin VII/ 796-799).

tılangurmak edremin
(275) saçılıp tag sengiri teg ünyük siz
ödeçilerke bir yanglıg
umug ınag bolur siz (AY Çetin VII/ 799-802).

---

[106] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

“Belagat gücünüzün varlığı nedeniyle yüksek dağ zirveleri gibi yükseksiniz. Sorumluluğunu yerine getirenler için bir tür umutsunuz.” (AY Çetin VII/ 799-802).

asurilar arkası
tengriler kuvragı yeme birkerü
(280) yumgın bir deg ögerler
edremingizni atayu (AY Çetin VII /802-805).

“Asuri Tanrılarının topluluğu da yine hep birlikte erdemlerinizden söz ederek sizi överler.” (AY Çetin VII /802-805).

eng mıntın ming közlüg
tengri kanı hormuzta
yıçanmaklıg agır köngülin
(285) inçip sizni körünçleyür (AY Çetin VII/ 805-808).

“Başta bin gözlü Tanrılar Tanrısı Hormuzta bile size en yüce saygıyla dolu bir kalple bakar.” (AY Çetin VII/ 805-808).

neçe bar erser yalanguknung
alp bütürgülük iş ködüg
emgeksizin terkkeye
bütürür siz işlerig (AY Çetin VII/ 808-811).

“Canlıların ne kadar bitirilmesi güç işleri varsa(bu) işleri zahmetsiz biçimde hemen yerine getirirsiniz.”[107]

(290) ėşidmişig tutdaçıg
tetik tilengü kılmakın
yagız yėrning yüzinte
kamagta başdıng kılur siz (AY Çetin VII /811-815).

“Duyan(lar)ın, (öğretinin gereklerini) yerine getirenlerin aydınlanmasını sağlamakla bütün yeryüzünde (onları) en üstün kılansınız.”[108]

bo yėrtinçü yėr suvda

[107] E. Çetin çevirisi düzenlenmiştir.
[108] Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

(295) ondın sıngar yėr orunta
ulug yula yarukı teg
koptın sıngar yaratur siz (AY Çetin VII /815-818).

"Her tarafı, tüm evreni büyük bir kandil gibi aydınlatırsınız."[109]

eng mıntın yek içgek
kuş keyikler kuvragınıng
(300) kamagnıng barça kanturur siz
köngüldeki küsüşin (AY Çetin VII/ 819-822).

"En başta şeytanların ve hayvanların bütününün gönüllerindeki istekleri yerine getirirsiniz." (AY Çetin VII/ 819-822).

alku kızlar arasınta
tag basgukı teg erür siz
söki arjılar birle bir yanglıg
(305) mengün turur siz yėrtinçüte (AY Çetin VII/ 822-826).

"Bütün kızlar arasında(bir) dağ zirvesi gibisiniz. Eski kâhinler gibi uzun süre dünyada kalırsınız[110]**."**

amranmak köngültin kedyük siz
kiçig tengri kızları täg
çın kėrtü savlıg siz
pratyapati tengri teg (AY Çetin VII/ 826-829).

"Genç Tanrıçalar gibi şehvetlerinden ilelebet vazgeçmişsinizdir. Doğru sözlü olmak konusunda Tanrı *Pratyapati* gibisiniz." (AY Çetin VII/ 826-829).

(310) kopdın körser yėrtinçüte
adurmakka tegmişlerig eng
mıntın altı kat
amranmak uguş tengri yėrinte
yalınguz siz tengri kızı

[109] Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.
[110] Durursunuz sözcüğü kalırsınız olarak değiştirilmiştir.

(315) aglatı artuk kükülmiş siz (AY Çetin VII/ 829-834).

"Altı kat dünyevi Hırslar dünyasının Tanrı saraylarında (bile) yalnız siz Tanrıça, fazlasıyla övülensiniz. Bu açıdan sizden üstün olan hiçbir canlı göremezsiniz." (AY Çetin VII/ 829-834).

süngüş çerig içinte
korkınçta turmış tınlıgların
azu yeme körser siz
(320) ootlug karımta tüşdeçilerig
keçiglerte alp yėrte
elçi ogrı üze adakmışların
olarnıng barça uyur siz
korkınçların kėtergeli (AY Çetin VII/ 836-843).

"Savaş alanları içinde korkuya kapılan canlıları ya da ateş çukurlarına düşenleri, zorlu geçitlerde olanları, eşkıyalara rastlayanları gördüğünüzde bütün kötülüklerin giderilmesini sağlarsınız." (AY Çetin VII/ 836-843).

(325) azu yeme bekleser
ėligler begler kıyıtı üze
azu yeme tuşdukta
yagılar adası üze ölümke
kimler birök bir köngülin
(330) nomug tutsar sizinge
kutrulurlar korkınçdın
ol emgektin sėziksiz (AY Çetin VII 843-850).

"Ayrıca, hükümdar yasaları nedeniyle cezalarını bekleyenler ya da nefret nedeniyle ölüme maruz kalanlar düşüncelerini sarsılmaksızın bütünüyle size odaklasalar kuşkusuz o sıkıntılarından(o zaman) kurtulurlar." AY Çetin VII 843-850).

edgü yavız kişilerig
bir teg barçanı küzedür siz
(335) yügerü turgurup yarlıkançuçı köngülüg
ürüg ürgüt ėrinçkeyür siz (AY Çetin VII/ 850-853).

“İyi ve kötü insanların hepsini korursunuz, merhametli gönlünüzü harekete geçirerek sürekli (onlara) acırsınız.” (AY Çetin VII/ 850-853).

anı üçün men özüm
kertü katıg çın kertü köngülin
töpün yençürü yükünüp
(340) ınanur men sizinge (AY Çetin VII/ 850-853).

“Bu yüzden ben doğru (ve) sağlam (bir) kalple karşınızda eğiliyorum (ve) inanıyorum.” (AY Çetin VII/ 850-853).

yükünmekin yükünür men
yėrtinçüning yėginge
ög analar arasınta
kamagta yeg adruk sen (AY Çetin VII/ 863-865).

“Büyük bir saygıyla eğiliyorum dünyanın en üstünü (karşısında), tüm analar içinde en iyisisin.” (AY Çetin VII/ 863-865).

(345) üç yėrtinçü içinte
alkunung ayagın alır siz
öngüngüz mengizingiz ėtigin
üküş kişiler körügseyür (AY Çetin VII/ 866-868).

“Üç dünyanın hepsi size saygı duyar, yüzünüzü ve davranış(lar)ınızı birçok kişi görmek ister.” (AY Çetin VII/ 866-868).

adruk adruk edgüler üze
(350) uz ėtiglig etözüngüz ol
kėng tan körkle közüngüz
kök lėnhuaka ogşatı ol (AY Çetin VII 869-873).

“Bedenimiz türlü güzelliklerle bezenmiştir. Gözünüzün genişliği ve güzelliği mavi lotusa benzemektedir.”[111]

buyanlı bilge biligli

[111] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

yarukın atıngız küngüz tolmış ol
(355) ince kaltı satıgsız
ulug erdini monçuk teg (AY Çetin VII/ 873-875).

“İyiliklerle, bilgi ve şanla dolusunuz. Öyle ki, paha biçilmez bir mücevher gibisiniz.” (AY Çetin VII/ 873-875).

anın amtı öger men
alkuka yėg adrukug
alku tınlıglar küsüşin
(360) kanturgalı udaçıg (AY Çetin VII/ 875-878).

“Bu yüzden ben şimdi sizi herkesten üstün olanı övüyorum. Siz varlıkların kalplerindeki arzularını yerine getirmeye muktedirsiniz.” AY Çetin VII/ 875-878).

kėrtü edgülüg edremin
ertingü kutlug erür siz
ince kaltı arıg turug
lėnhua çeçek turur teg (AY Çetin VII 878-881).

“Gerçek iyilik erdeminizle çok kutlusunuz. Nilüfer çiçeğinin duruşu gibi saf ve temizsiniz.”[112]

(365) körkitmeklig körküngüz
kopta körgeli seviglig
lakşanlarıngız ėtigim
ungadınçıg yėtinçsiz (AY Çetin VII 881-884).

“bedeniniz bütünüyle güzel ve sevimli. Alametleriniz mükemmeldir ve tasavvur edilemez.”

uyur siz uzatı utgalı
(370) kirsiz bilge biliglig yarukug
önglüglerning arasınta
üküşde yėg erür siz (AY Çetin VII/ 885-888).

[112] E. Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

zafer kazanmak için daima saf, hikmetli bilginin ışınlarını yayıyorsunuz (ve) bu renkler (ışıklar) içinde en iyi olansınız."[113]

kaltı yeme arslan kanı
keyikler başdınki erür teg
(375) ėligingizte tutyuk siz
ok ya kılıç urungu baltu
vaçir çakır ulatı oruk yeme birkerü (AY Çetin VII/ 888-892).

"Aslan nasıl hayvanların en üstünüyse siz de elinizde ok, yay, kılıç, mızrak, balta uzun topuz ve yakalama ipi tutarsınız." (AY Çetin VII/ 888-892).

körgeli seviglig körküngüz ol
tolun ay teg tokılıg
(380) tılangursar tıdıgsız
kövşek ününgüz yangkurur (AY Çetin VII/ 892-895).

"Dolunay gibi yuvarlak yüzünüz, görülesi, sevimli. Konuştuğunuzda (belagat gücünüz sayesinde) hoş sesiniz engelsiz biçimde yankılanır." (AY Çetin VII/ 892-895).

birök bar erser kişiler
küsüş tilek koldaçı
olarnı barça eyin uyup
(385) kanturur siz küsüşlerin (AY Çetin VII/ 895-898).

"Herhangi bir şey arzulayan varsa onların isteklerini bütünüyle yerine getirebilirsiniz." AY Çetin VII/ 895-898).

hormuzta ulatı tengriler
tapıg udug kılurlar
kamagun birkerü ögerler
umug ınag tutmaktın (AY Çetin VII/ 898-901).

"*Hormuzta* ve diğer bütün Tanrılar saygı gösterirler, hep birlikte överler(ve) size sığınmak isterler." (AY Çetin VII/ 898-901).

[113] Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

(390) alku edremlerig belgürtmek üze
sakınguluksuz sözlegülüksüz
yeme erür siz
alku üdlerig uzatı
agır ayag kılur men (AY Çetin VII/ 902-905).

"Bütün erdemlerinizi belirtmek hafızalara ve sözlere sığmaz. (Bu yüzden) tüm zamanlarda size büyük saygı duyuyorum." (AY Çetin VII/ 902-905).

(395) kimler birök küseser
sarasvadi tengrig ötüngeli
bo daranılıg ögdi üze
padakların uz tutup
tangda sayu arıg süzük
(400) kėrtgünç köngülin
sözlezün
ne küsemiş küsüşi
barça kangay tapınça (AY Çetin VII/ 907-912).

"Kim *Tanrıça Sarasvati'*yi görmek bir şey dilemek isterse bu *dharani*li övgüden hareketle bu methiyeyi iyice öğrenip sabahleyin tertemiz (bir halde ve) samimi bir biçimde (bunu) ezbere okumalı. O zaman bütün arzuları gönlüne[114] göre gerçekleşecektir. (AY Çetin VII/ 907-912).

3.1.9. Altun Yaruk VIII. Kitap[115]

(1) ben amtı anı sözleyin begler törüsi şastırıg
asıglıg mengilik kılgalı alku tınlıg oglanın
tarkargalır üçün sėzikig yėrtinçüdeki ėkirçgüg
öçürgelir üçün birgerü mün kadaglar kuvragın (AY Çetin VIII/1181-1188).

"**ben şimdi sana hanlar töresi olan öğretiyi tüm canlılara fayda sağlamak, yeryüzündeki şüphe ve tereddütü gidermek ve tüm kusurlar topluluğunu söndürmek için söyleyeyim."** (AY Çetin VIII/1181-1188).

[114] Kalbine sözcüğü gönlüne şeklinde değiştirilmiştir.
[115] Engin Çetin Yayını.

(5) üstün orunta erigme kamag tengriler erkligi
altın yėrde yorıgma yalanguklarnıng begleri
turgurzunlar kamagun ögrünç sevinç köngülüg
ėliglerin kavşurup tınglazunlar sözleyin (AY Çetin VIII/1189-1195).

"**gökyüzünde bulunan bütün tanrıların muktedirleri, yeryüzünde yaşayan insanların hanları, bütünüyle sevgi dolu bir kalp barındırsınlar (ve) ellerini kavuşturup dinlesinler (ben) söyleyeyim."** (AY Çetin VIII/1189-1195).

yme öngre son üdün kamag tengriler kuvragı
(10) yıgıltılar birgerü sumir tagnıng töpüsinte
tört maharanç tengriler örü turdılar oruntın
ötüntiler ayıtu ulug ezrua tengrike (AY Çetin VIII/1195-1200).

"Yine eski zamanlarda bütün tanrılar topluluğu Sumeru dağının tepesinde hep birlikte toplandılar. Dört maharaja tanrılar oldukları yerden ayağa kalktılar ve yüce Brahma'ya arz ettiler." (AY Çetin VIII/1195-1200).

ezrualarnıng iyesi kopda adruk tėtir siz
küsüşümüz teginür tengrim bizni ėrinçkeng
(15) tarkaru kėterü yarlıkang ėkireçgü sėzik köngülümüzni (AY Çetin VIII/1200-1205).

"brahmaların efendisi siz herkesten farklısınız, arzumuz bize merhamet etmenizdir. Şüphe duyan bir gönülden kurtulmayı bahşedin bize."[116]

neçökin tengrim yalanguklar yėrtinçüde turup ok
ne ugurka tengri tėp
atı bolur olarnıng
yana yme negü üçün
(20) kayu inçip avant tıltagın
tengri oglı tėp at üze
kükülürler kişi ara (AY Çetin VIII/1206-1214).

[116] Engin Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

“tanrım, insanlar yeryüzünde yaşayıp da nasıl, ne zaman, tanrı diye adlandılıyorlar? Yine niçin hangi nedenle “tanrı oğlu” diye şöhret buluyorlar insanlar arasında?” (AY Çetin VIII/1206-1214).

neçökin tengrim yalanguklar
togup yana kişi ara
(25) seçe yalanguzın bolurlar
yalanguklarka ėlig han
negü üçün tengriler
tengri yėrinte togup ok
yme yana neçökin
(30) bolurlar tengrilerning erkligi (AY Çetin VIII/1214-1220).

“tanrım insanlar nasıl insanlar arasında doğup da bu insanlara hükümdar olarak tek başlarına seçilirler? Ve yine niçin tanrılar gökyüzünde doğup da sonra böyle zamanla nasıl tanrıların muktediri olurlar.” (AY Çetin VIII/1214-1220).

monı monçulayu ugurın
yėrtinçü küzetçi tengriler
ulug ezrua tengrike
montag yanglıg ötündiler (AY Çetin VIII/1220-1224).

“yeryüzünü koruyucu tanrılar, yüce Tanrı Brahma’ya böyle arz ettiler.” (AY Çetin VIII/1220-1224).

(35) tengriler erkligi ulug ezrua
tengri inçip ol üdün tört maharanç tengrilerke
ötrü ince tėp sözledi
yėrtinçü yėr suv küzetdeçiler
sizler ingçe bilingler (AY Çetin VIII/1224-1230).

“tanrıların muktediri, yüce Tanrı Brahma o zaman dört maharaja tanrılara şunları söyledi: yeryüzü koruyucuları, sizler şöyle biliniz: (AY Çetin VIII/1224-1230).

(40) asıg tusu kılgalı kamag tınlıglar oglanlarınga
ėl uluş başlagu törüsin
ötünser sizler ayıtu

anı amtı men ayayın
tėtrü edgüti tınglanglar (AY Çetin VIII/1230-1235).

"tüm canlılara fayda sağlamak için devlet yönetme öğretisini öğrenmek istiyorsanız onu şimdi ben size söyleyeyim. Şimdi iyice dinleyiniz." (AY Çetin VIII/1230-1235).

(45) öngre kılmış kazganmış
edgü kılınçlar küçinte
tengri yėrinte togdukda
tengri hanı bolurlar
kaçan birök tegşilip
(50) yalanguklar ara intükte
yalanguklar hanı bolurlar (AY Çetin VIII/1235-1241).

"önceden iyi amel işleyip, kazanmış oldukları sevaplar sayesinde tanrılar yerinde doğmakla tanrı hanı olurlar. Durumları değiştirilip insanlar arasına indikleri zaman kendi seçimleri ve istekleri doğrultusunda insanlar hanı olurlar." (AY Çetin VIII/1235-1241).

erksindeçi öz erkçe öz tapça
alku kamag tengriler birgerü
küyü küzetü tutarlar
(55) antada kėn adasızın
ög karınınta kirürler
kaçan birök kirserler
ög karınınta umayta
anta yme tengriler
(60) anı teg ök küzetürler (AY Çetin VIII/1241-1248).

"bütün tanrılar hep birlikte koruyup kollarlar. Sonra tehlikesiz şekilde ana rahmine düşerler. Ana rahmine düştüklerinde orada da tanrılar onları aynı şekilde korurlar." (AY Çetin VIII/1241-1248).

togsar yme yalangukta
kişilerning yėrinte
yėg ayaglıg bolmaktın

anın tengri tėp tetirler
(65) yana yme tengriler
küyü küzetü ayayu tutmışka
anın yme tengriler
tengri oglı tėp at küüke (AY Çetin VIII/1249-1256).

“yine insanların dünyasında doğsa üstün (ve) saygıdeğer olmaları nedeniyle “tanrı” diye anılırlar. Tanrılar koruyup kollayıp saygı göstermeleri nedeniyle “tanrı oğlu” diye adlandırılırlar.” (AY Çetin VIII/1249-1256).

otuz artukı üç öngi
(70) tengri yėrining erkligi
bėrür ulug küç küsün
yalanguklar üze erksingü
ulatı kamag tengriler
ulug küçlüg küsünlüg
(75) tözünler yme ök yėveg bolurlar
erksinmeklig küçinge (AY Çetin VIII/1257-1263).

“otuz üç farklı tanrı yerinin muktediri, insanlara hükmetsinler diye büyük güç kuvvet verir. Ayrıca bütün güçlü kuvvetli tanrılar ve tabii asiller onları hükmetme gücüyle donatırlar.” (AY Çetin VIII/1257-1263).

tarkargalı yme uyurlar
alku ermez törülerig
ayıg yavlak sakınçıg
(80) kılturgalı inçip aymazlar
boşgurgalı bodunka
buyan edgü kılınç kılturgalı
anı üze bolurlar
toggalı tengri yėrinte kişiler (AY Çetin VIII/1264-1270).

“Bütün yanlış yasaları ortadan kaldırmayı başarırlar. Kötü düşünceleri yapmak konusunda izin vermezler. İyi işler yapmayı öğretmek için, bu nedenle insanlar tanrı yerinde doğarlar.” (AY Çetin VIII/1264-1270).

(85) kişi yalanguk ulatı
asurilarnıng yme kuvragı
bolarta öngi adın kuvragılıg gandarviler oguşı
kadır yavlak yek içgekler
erig yavgan çandallar
(90) olar yme kamagun
sıngar küçüg inçip yėverler (AY Çetin VIII/1270-1277).

“insanlar ve asurilar topluluğu, bunlardan başka gandarviler topluluğunun soyu, korkunç, kötü şeytanlar, kötü cellatlar, onlarda tamamıyla yarı güçleriyle (onları) donatırlar.” (AY Çetin VIII/1270-1277).

yarlıkançuçı köngüllüg ana ata
yarım küçüg asarlar
ayıg törüg kėterip
(95) edgü törüg kıltururlar
kamag tengriler birgerü
küyü küzetü uz tutup
körkitürler olarka
edgüli ayıglı tüş utlıg (AY Çetin VIII/1278-1284).

“merhametli gönle sahip anne bana yarım gücü arttırırlar. Kötü yasaları giderip iyi yasaları uygulatırlar. Bütün tanrılar hep birden koruyup kollayıp sağlam tutarak onlara iyi ve kötü işlerin karşılığını gösterirler.” (AY Çetin VIII/1278-1284).

(100) kimler birök kılsarlar
edgüli ayıglı kılınçıg
ötrü olarnı bo üdte
amtı közünür ajunta
kamag tengriler yme birgerü
(105) küyü küzetü uz tutup
körkitürler inçip olarka
edgüli ayıglı tüş utlıg
yana ėl içinteki kişiler (AY Çetin VIII/1284-1292).

“her kim iyi (veya) kötü amel işlese işte bu zamanda, şimdi bütünü tanrılar hep birden koruyup kollayarak onlara iyi (veya) kötü karşılığını göstereceklerdir.” (AY Çetin VIII/1284-1292).

kılıp ayıg kılınçıg
(110) ėl han sımtap boş ėtip
uu körüp edlemeser tıdmasar
neng ermez bo yana
inçip köni törüçe evrilmek
sürgülük ol kavırıp (AY Çetin VIII/1292-1297).

“yine ülkedeki insanlar kötü işler yaptığında hükümdarlar engelleyip boşa çıkarmazsa bu hiç uygun değildir. (onları) yakalayıp doğru yola sevk etmek gerekir.” (AY Çetin VIII/1292-1297).

(115) kaltı tüzki törüçe
birök körüp yavızıg
kodturmasar tıdmasar
ermez törüler anta ötrü
erü erü üstelür
(120) turu turu ol begning
eli uluşı içinte
yala yangku ezüg sav tev kür küninge asılur (AY Çetin VIII/1297-1305).

“eğer kötüyü görüp bundan vazgeçirmezse, (ona) engel olmazsa sonra kötü yasalar gitgide çoğalır. O hükümdarın ülkesinde iftira (ve) yalan, hile her gün git gide artar.” (AY Çetin VIII/1297-1305).

ėl han körüp belgülüg
öz ėl içinde bodunın
(125) yavlak kılınç kılmakın arıtı kodturmasar tıdmsar
astrayastiriş atlıg oruntakı
üküş tengriler kuvragı
kamagun barça bir yanglıg
kakıg köngül turgururlar
(130) bo tıltagın artayur

ėlning uluşnung törüsi
armak yovmak ezüg sav
kėng yorıyur yėrtinçüde (AY Çetin VIII/1304-1316).

“hükümdar kendi ülkesi içinde milletinin kötü işler yaptığını açıkça gördüğü halde (bu kötü işlerden) onları alıkoyup engellemezse Astrayastiriş tanrı yerindeki tanrılar topluluğu hep birden bir tür kızgın bir gönül beslerler. Bu nedenle ülkenin yasaları bozulur, hilekârlık ve yalancılık yeryüzünde geniş alanlara yayılır.” (AY Çetin VIII/1304-1316).

yat yagıka basınturup
küzetü umaz bodunın
bo tıltagın ėl uluş
bozulur artayur sėziksiz
ornanguluk ev barklı
öz iltingülük yėvegler
yıgmış tėrmiş ed tavar
bolar barça yumgın saçılur
ezüg armak küçetür
adruk adruk ugurın
barçada bir ėkintiske
basıraşıp kunuş kırma kılurlar kişiler (AY Çetin VIII/1316-1327).

“düşmanlar tarafından bastırılarak halkını koruyamaz. Bu nedenle ülke şüphesiz bozulur, dağılır. (insanların) insanların oturacağı ev bark, kendilerine edindikleri eşyalar, biriktirdikleri mal mülk, bunlar hep birden dağılır. Yalancılık her fırsatta güçlenir. Hepsi bir diğerine baskı uygulayıp itişip kakışırlar.” (AY Çetin VIII/1316-1327).

köni törü küçinde ėligler hanlar edgü çoglanur
yorımasar ėl başçı
raca şaştır atlıg törüçe
ol ėldeki kişiler
saçılur artayur kamagun
kaltı yanga tepmiş teg

lėnhua çeçeklig kölmenig (AY Çetin VIII/1327-1334).

“Kişiler doğru yolda iseler (bu doğru işler) etkisiyle hükümdarlar iyice parlar güçlenir. Ülkenin yöneticisi Rajaşastr yasalarına uygun şekilde davranmazsa o ülkedeki kişiler bütünüyle tıpkı bir filin göleti basarak (sıçratıp) dağıtması gibi dağılırlar, bozulurlar.”[117]

küçlüg katıg yėl kelip
ugursuz yıksız yėltirer kadır yavlak yagmur yagıp
üdsüz kolusuz katuyur
garhlar yultuzlar togmakıntın
üküş bolur belgüler
künli aylı tutunup
yarukları yme yėtlinür
bėş törlüg ı tarıg
hua yavışgu tüş yemiş
artayur kalır ançata
tüşi temi bütmedin
ötrü tüşer ol ėl uluş
aç kız bolmak emgekke
köni törüg kodmaktın
ėlig begler tutmadın (AY Çetin VIII/1334-1347).

“güçlü şiddetli bir rüzgâr zamansızca gelip eser, şiddetli kötü bir yağmur zamansızca yağıp sel olur, yıldızların doğmasından çokça işaretler hasıl olur. Güneş ve ay tutulup parlaklıkları kaybolur. Beş türlü mahsül çiçekler (ve) meyve daha zamanı gelmeden bozulup kalır öylece. Hükümdarlar doğru yolu bıraktığı için sonra o ülke kıtlık derdine düşer.”[118]

apam birök ėlig begler
köni törüg kemişip
yavız artak törü üze
bodunug karag başlasar
öz ordularınta olurup

[117] Engin Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.
[118] Engin Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

üstünki kamag tengriler
ötrü körüp bolarnı
busanurlar yme çökerler
ol tengriler başdınkı
yumgı yıgılıp bir yėrte
kamagun barça birgerü
sözleşürler ince tėp
antag antag ėlig beg
törüsüz törüg kıltılar
yavız yavlak kişilerig
içgerü yakın yavlak tuttılar
ol hanlarnıng ėl ornı
ür ornaglıg bolmaz tėp
kamag tengriler kuvragı
yavlak kakıyurlar birgerü (AY Çetin VIII/1347-1357).

"eğer hükümdarlar doğru yasaları bırakıp kötü ve bozuk yasalara göre halklarını yönetmeye başlarsa saraylarında ikâmet eden gökyüzündeki bütün tanrılar bunları görüp kederlenirler. O tanrıların önderleri hepsi bir yerde toplanırlar (ve) şöyle konuşurlar: "Hükümdar yanlış yasalara uydu, kötü kişileri saraya yakın tuttu, o hükümdarın saltanatı daim olmaz" deyip bütün tanrılar topluluğu ile birlikte hiddetlenirler."[119]

üstünki tengriler köngüli
kakımaknıng ugurınta
ol ėl uluş antada
kėn yunçıyur artayur alkınur
ermez yavız törüsüz törüg
ötgürmek üze kişiler
yavız artak törüler
ol ėl içinte
evde yadılur
süngüş tötüş kılurlar

[119] Engin Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

üküş tev kür armakın (AY Çetin VIII/1365-1374).

"Gökyüzündeki tanrıların hiddeti nedeniyle o ülke çürür, bozulur, yok olur. Kötü ve yanlış yasaları kişilerin öğretmesiyle kötü, bozuk yasalar yayılır. Hile ve sahtekarlıkla insanlar kavga, dövüş ederler." AY Çetin VIII/1365-1374).

ötrü bolur ig kegen üküş emgek törçiyür
(200) tengriler erkligi ol ėlig
küzetmeser ömeser
adın yme tengriler
kamagun barça kemişürler titerler
ol ėl uluş antada kėn
(205) yunçıyur artayur alkınur
ėli hanı begleri
açıg tarka emgek emgenür (AY Çetin VIII/1374-1383).

"sonra hastalıklar görülür, çokça sıkıntı belirir. Tanrıların muktediri o ülkeyi korumazsa, düşünmezse başka bütün tanrılar (o ülkeyi) hep birden bırakırlar, terk ederler. O memleket sonra çürür, bozulur, yok olur. Ülkenin ileri gelenleri büyük acı ve ızdıraplara katlanır." (AY Çetin VIII/1374-1383).

ögli kanglı ulatı
kişi ogul beg yutuz
(210) ėçi ini yme ka kadaş
eke baltır birgerü
bolar tüşer adrılmak
alp açıg tarka emgekke
eng mintin etözi
(215) isig özi yme birgerü alkınur (AY Çetin VIII/1383-1387).

"ana (ve) baba ayrıca karı (ve) oğul, koca (ve) karı, ağabey (ve) erkek kardeş ve hısım akraba, abla (ve) baldız hep birden ayrılma zahmetine maruz kalırlar. Hatta (hükümdarların) canlı bedeni de (sonunda) tümüyle yok olur." (AY Çetin VIII/1383-1387).

uçar yultuz üstürti
üzüksüz tüşer çözülüp

ėki kün tengri birgerü
yana üdün üdün közünür
(220) yat ėllig yagı yavlak
yakın yaguk kelir turkaru
ol ėlteki kişiler
alkınurlar yavız bulgakın
ol ėl içinte ayaglıg
(225) ulug begler buryuklar
yala yangkun alkınıp
öz etözleri yokadur
sever amrak at adgır
yügrük yangada ulatı
(230) ançulayu ok yme kamagun
saçılurlar kalısız
orun orun sayu öngi öngi (AY Çetin VIII/1390-1406).

"gökyüzünde uçan yıldızlar sürekli çözülüp düşerler. Zaman zaman iki güneş birden görünür. Yabancı ülkelerdeki düşmanların tehlikeleri durmadan yaklaşır. O ülkedeki insanlar kötülük (ve) karışıklık nedeniyle yok olurlar. Memleketteki saygı duyulan kişiler, büyük beyler, bakanlar iftiralara maruz kalıp ölürler. Çok sevdiği atları, çevik, güçlü filleri ve başka benzerleri de eksiksiz her biri bir başka yere dağılırlar." (AY Çetin VIII/1390-1406).

sançgak bolur bı bıçgun ermez
törün inçip ölürler
(235) erüş üküş kişiler
kadır yavlak yek içgek
kelip kirür ol ėlte
ig kegenlig ölüm ada
kamag yėrte yadılur (AY Çetin VIII/1406-1411).

"çok sayıda insan mızrak, bıçak vb. yanlış yollarla ölürler. Kötü ruhlar ve şeytanların o ülkeye musallat olmasıyla hastalık nedeniyle ölümler her yere yayılır." AY Çetin VIII/1406-1411).

kamagda ulug başdınkı
ėl içindeki buyruklar
antada kėn ulatı
basakı yakın yaguk ınançlar
ezüg armak köngülin
tevlüg kürlüg kılıkın
kamagun barça yorıyur
ermez törüsüz törüde
körser yana törüsüz
ermez yorıgta yorıdaçıg
inçip ötrü olarnı amrayurlar severler
edgü nomça yorıdaçı
tözün yėg kişilerig
açıg tarka emgekin
emgetürler artuk yazuklap (AY Çetin VIII/1411-1424).

"her şeyden önce ülkenin vezirleri, ondan sonra alt basamaktaki (olanlara) yakın bürokratlar tarafından tamamen sahte düşüncelerle hilekar tavırlarla hareket ederler. Yanlış yasalara göre hareket edip yanlış yolda yürüyenleri gördüklerinde onları severler. İyi yolda yürüyen asil (ve) üstün insanları ise suçlayıp büyük ızdıraplara maruz bırakırlar." (AY Çetin VIII/1411-1424).

yavız yavlak yalangukug
ayamışka sevmişke
tözün yavaş kişilerig
tutamışka yazuklap garhlar yultuzlar yorıgı
yėl yagmurnung kezigi
bolar barça tegşilip
yorımazlar inçip üdinçe (AY Çetin VIII/1424-1431).

"kötü insanlara saygı duyup onları sevdiklerinde, sakin (ve) asil kimseleri küçümseyip suçladıklarında yıldızların yörüngesi, rüzgar ve yağmurun sırası, bunlar bütünüyle değişip sırası ve zamanına göre hareket etmezler." (AY Çetin VIII/1424-1431).

ol ugurta üç törlüg mün kadaglar törçiyür

köni törü edgü nom
yitlinür batar bo erür eng ilki
(265) ėkinti kamag tınlıglar
öngsüz yaruksuz inçip bolurlar
üçünç yana yme yėr yagı
kudı çöker kamagda
ėdikmişke yavızlar
(270) ayagsız bolmışka edgüler
montada adın üç törlüg
ada tudalar belgürer (AY Çetin VIII/1431-1443).

"o esnada üç tür kötülük belirir. Doğru yasa, iyi öğreti kaybolup gider. Bu birincisidir. İkincisi bütün canlılar öylece renksiz, sağlıksız olmasıdır. Üçüncüsü de yer yağının tamamen aşağıya çökmsidir. Kötülerin artmasıyla, iyilerin değersiz olmasıyla bundan başka üç tür musibet[120] belirir." (AY Çetin VIII/1431-1443).

üdsüz kolusuz kezigsiz tolı tüşer kar yagar aç kız ig kegen emgeki
orun orun sayu yadılur
(275) tüşi temi tarıgnıng
tatıgı küçi yėmişning
bolar barça kurıyur
inçip tatıgsırap tüşsirep
ol ugurta ol ėlte
(280) anı yėdeçi kişi yalanguklar
iglig kemlig agrıglıg
öngsiz kırtışsız bolurlar
neçe tenglig bar erser
yėmiş sögüt olarta
(285) öngresinte tatıglıg
tüş yėmişler bėrteçi
bo tıltagtın ėsiler (AY Çetin VIII/1443-1457).

"zamansız, aralıksız dolu düşer, kar yağar. Kıtlık ve hastalık sıkıntısı her yere yayılır. Mahsülün verimi, meyvenin tadı (ve) bereketi bütünüyle yok olur. Böyle tatsızlaşıp

[120] Tehlike sözcüğü musibet olarak değiştirilmiştir.

verimin azalmasıyla o zaman o ülkede onu yiyen kişiler hastalıklı, ağrılı, beti benzi atmış hale gelirler. Oralarda öncesinde ne kadar lezzetli meyveler (ve) meyve veren ağaçlar varsa bunlar bu nedenle azalır." (AY Çetin VIII/1443-1457).

bolar barça yana tegşilip
ėrig açıg tatıgsız
(290) tüş yemişler yme töriyür
öngre nece bar erser
edgü körkle yemişlikler
ögirgülük sevingülük
ilinçü kılguka yaraglıg
(295) tek erser yana belingteg
olar barça kurıyur
bartaçıka körgeli busuş kadgu kaygu sakınç kelür
tuturkannıng tarıgnıng
tüş yėmişning kavlanıng tatıgları küçleri
(300) ançan ançan yme yokadur
yėmiş edde köngülte
ögrünç sevinç bultukmaz
neçökin takı ugaylar
mahabutlarıg inçip aşagalı (AY Çetin VIII/1458-1475).

"bu (meyve ve ağaçlar) bütünüyle değişip acı ve tatsız meyveler ortaya çıkar. Öncesinde sevinilecek eğlenmeye müsait ne kadar iyi (ve) güzel meyvelikler varsa, bunlar tedirgin edici şekilde tamamıyle kurur. Buraları görmek iseyen herkeste sıkıntı ve kaygı belirir. Pirinci, ekinin, meyve (ve) sebzenin tatları (ve) verimi yavaş yavaş yok olur. Hasat zamanı gönüllerde sevinç görülmez. (vücudun) organlarını iyileştirmeyi böyle nasıl başarabilirler." (AY Çetin VIII/1458-1475).

(305) tınlıglarnıng yalınlıg
öngi kırtışı ėsilür
küçi küsüni yme alkınıp
küçsireyür kevilür
ançada yėser yme yana artukrak
(310) aş içgü tatıgın

çėvegin bükük bolmazlar
küç bėrü yme umazlar (AY Çetin VIII/1475-1482).

“canlıların gücü kuvveti azalıp parlak benizleri solar. Ne kadar yeseler de zayıflayıp güçsüzleşirler ve daha da fazlası ne kadar daha çok yeyip içseler de (bunlardan) bıkmazlar. (bu yiyecek içecek) onlara güç de vermez.” (AY Çetin VIII/1475-1482).

antag yanglıg artamış ol
ėl uluşnung içinte
(315) neçe tenglig bar erser
kişi yalanguklar kuvragı
yėtimsiz iginçsiz tülüksüz
küçsüz küsünsüz bolurlar
kayu iş küdük kıltukta
(320) idi bütürü ermezler
ol inçip tuştakı kişiler
üküş iglig bolurlar
kamag emgekke kavzatıp
sıkılur emgenür öz etözi (AY Çetin VIII/1482-1494).

“böyle bozulmuş ülkede ne kadar insan topluluğu varsa (bunların hepsi) yetersiz, cesaretsiz, güçsüz kuvvetsiz olurlar. Herhangi bir iş yaptıklarında asla bitiremezler. İşte o zamandaki kişiler çokça hasta olurlar. Bütün sıkıntılarla kuşatılıp, sıkılır, bedenleri eziyet görür.” (AY Çetin VIII/1482-1494).

(325) yek içgekler tüzüde
orun orun sayu yadılur
ol ok yėrte orunta
rakşazlar yme belgürer
birök kılsar ėligler hanlar
(330) ermez törüg öz tapça
yakın yaguk tutsarlar
yavız yavlak yalangukug
yėrtinçüde üç törlüg
törüsüz törü turgurur (AY Çetin VIII/1494-1502).

“Kötü ruhlar her yere yayılır insanları yiyen şeytanlar her yerde belirir. Eğer hükümdarlar kendi istekleriyle yanlış yasayı uygularsa, kötü insanları kendilerine yakın tutarlarsa yeryüzüne üç türlü aykırı yasa yerleşir.” (AY Çetin VIII/1494-1502).

bo tıltagın aşayur
artamak ėsilmek emgekig
monçulayu kolusuz
mün kadaglarnıng yme kuvragı
belgürmeki bolur toşguru
ol ėl uluşnung içinde
ugrayu ol tıltagın ol tetir
bilip körüp yavızıg
kavırmadın sürmedin
sımtamaknıng tüşi erür (AY Çetin VIII/1503-1511).

“Bu nedenle bozulma, kötü hale düşme sıkıntısına maruz kalırlar. Böylesine sayısız kusurlar toplu halde ortaya çıkar o ülkede. İşte bu, kötüyü bilip görüp de (onları) basıp kovmadan ihmalin sonucudur.”[121]

üsdünki tengriler yügerü
küyü küzetü tutmaktın
ötrü bolurlar yėrtinçüte
ulug başdıng ėlig han
inçip yana kılmasarlar
köni nomça törüçe
küyü küzetü tutu umaz
ėlin uluşın balıkın
birök yana yalanguklar
kılsarlar buyan edgü kılınçıg
sėziksizin inçip togarlar
üsdünki tengri yėrinte
birök yana kılsarlar
ėrig yavlak ayıg kılınçıg
odguratı tüşerler

[121] Engin Çetin çevirisine müdahale edilmiştir.

(360) üç yavlak yollar içinte (AY Çetin VIII/1512-1525).

“gökyüzündeki tanrılar (bunları) yüceltip koruduğu için yeryüznde büyük lider, hükümdar olurlar. Öyle ki doğru yasaya göre hareket etmeseler (onlar da) ülkesini (ve) kentlerini koruyup kollayamaz Eğer yine insanlar iyi amel işlerse şüphesiz gökyüzünde tanrı yerinde doğarlar. Eğer kaba, kötü işler yaparlarsa kesinlikle üç kötü yolun içine düşerler.” (AY Çetin VIII/1512-1525).

körüp birök ėligler
ėl içinteki bodunın
sımtap ėtser olarnıng
mün kadaglar kılmışın
(365) astrayastiriş atlıg oruntakı
kamag tengriler kuvragı
kamagunung bir yanglıg
kagrulur busanur köngülleri (AY Çetin VIII/1525-1532).

“eğer hükümdarlar ülkesindeki halkın kabahat işlediğini görüp de engellemezse Astrayastiriş adlı tanrı yerindeki bütün tanrılar topluluğunun hep birden gönülleri kavrulur, kederlenirler.” (AY Çetin VIII/1525-1532).

neng ötinç evrilmeserler kılmasarlar
(370) ögnüng kangnıng yarlıgın
teginmeser tutmasar
montag osuglug tınlıglar
törüsüz yalanguk tetirler
ermez olar ėlig han
(375) yme ermez kėrtü ogul (AY Çetin VIII/1532-1540).

“hiçbir nasihate uymaz, (kötü yoldan) dönmezse, ana baba sözünü tutmazsa bunlar töresiz, kanunsuz insanlardır. Hükümdar ol(a)maz ve gerçek evlat sayılmazlar.” (AY Çetin VIII/1532-1540).

birök kayu ėlig hannıng ėli uluşı içinte
bilser körser kılmışın
nomsuz törüsüz kılınçıg
raçaşastır törüsinçe

(380) kavırmış kergek yazuklap
inçip yana yaraşmaz
kemişip sımtap boş ėtser
anın alku tengriler
yumgın arka kuvragın
(385) küyü küzetü tutarlar
montag yanglıg ėl hanıg (AY Çetin VIII/1540-1549).

"herhangi bir hükümdar ülkesi içinde öğretişiz, kanunsuz işler yapıldığını görürse, bilirse Rajaşastra öğretisine göre (bu kişileri) yakalayıp cezalandırmalıdır. Bunları ihmal edip bırakmak iyi değildir. Bu nedenle tanrılar hep birden, topluluk halinde böyle hükümdarı koruyup kollarlar." (AY Çetin VIII/1540-1549).

tarkarmışka kop türlüg
ayıg yavız törülerig
umış üçün kılgalı
(390) nomça törüçe buyanıg
antag osuglug ėligler bo ok közünür ajunta
edgüli ayıglı kılınçıg
ėki törlüg yorıgıg yorıtguka
ötlemiş üçün bodunın
(395) körkitmişke belgülüg
edgüli ayıglı tüş utlıg
anın bulur bolgalı
yalanguklara ėlig han
kamag tengriler birgerü
(400) küyü küzetü yme tutarlar
alku üdde kamagun
ėyin ögire sevinürler
özke adınaguka ėkintin
asıg kılgu ugurınta (AY Çetin VIII/1550-1566).

"bütün kötü yasaları giderdiğinde, öğretiye (ve) yasaya göre haraket edip sevap almayı başarabildiğinde, işte böyle hükümdarlar şua anki dünyada büyük sevap karşılığına ulaşır. İyi (ve) kötü davranışı iki yolu halkına öğrettiği için, örnekleriyle

gösterdiği için, bulacak oldukları iyi (ve) kötü karşılığı insanlara hükümdar bütün tanrılar hep birden yine onu her zaman, hep birden koruyup kollarlar. Böylelikle fayda sağlamış olmaları nedeniyle hem kendileri hem de başkaları için sevinirler." (AY Çetin VIII/1550-1566).

(405) ėl başçılar evrilgü ol
köni yme nomça törüçe
körser barın ėlinte
tev kür yongag kıltaçıg
tegimliginçe törü üze
(410) köni nomça kavırgu ol
ėl han orunın ıçıngu
ugurı yıkı bultuksar
tıltag bolsar artagu
azu yme isig özi
(415) arıtı yme kılmagu ol
nomsuz törüsüz kılıgıg
yavızlarıg tog bilip
sımtap yme ıdmagu ol (AY Çetin VIII/1566-1575).

"ülkenin yöneticisi doğru öğretiye ve yasaya yönelmelidir. Eğer hilekârları (ve birbirine) iftira edenleri görürse yasaların gereğine göre doğru yasaya göre (bunları) yakalamalıdır. Hükümdarlık tahtını kaybetme zamanı gelse ve bu nedenle canını vermesi de gerekse öğretisiz, kanunsuz işler yapmamalıdır. Kötüleri küçük görüp de ihmal edip (onları) göndermemelidir." (AY Çetin VIII/1566-1575).

emgenmekler içinde
(420) ėrte yavlak agırı yme artamaz takı agırırak ıçgınmaktın ėl orunın
monung ugrayu tıltagı ezügçi yongagçı kişi erür
anın bolarnı sımtagsız kavırmış kergek yazuklap
kanta birök bar erser
ezüg armak kişiler
(425) artaturlar ėl hanıg ėl orunıntın tayturup
montaglartın artayur
ėligler beglerning törüsi

kaltı yanga kirmiş teg
hua çeçeklig yėmişlikde (AY Çetin VIII/1580-1592).

"**sıkıntılar içinde çok kötü ve ağırı dahi hükümdarlık tahtını kaybetmekten daha ağır değildir. Bunun nedeni tamamen yalancı ve müfteri kişilerdir. Bu nedenle bunları ihmal etmeksizin yakalayıp cezalandırmak gerekir. Her nerede yalancı ve sahtekar hükümdarlar varsa tahtından edip ona zarar verirler. Bunlar yüzünden hükümdarların yasası bir filin çiçekli bir bahçeye girmesi gibi bozulur."** (AY Çetin VIII/1580-1592).

(430) barça tengrilerning erkligi
ėyin yme öbkeleyür kakıyur
asurilar kuvragı ançulayu ok yana bulganur
antag osuglug kişike
yalanguknıng hanınga
(435) köni nomça törüçe
başlamayukka bodunın
anın ince yarayur
köni nomça törüçe
yazuklap kınamak yavız yavlak inçip yalangukug
(440) edgükerü ötlegü ol
kamag kara bodunın
yme ėyin idi ıdmagu ol
ermez yavız törü yangça
yėg ol titser kemişser
(445) isig özüg etözüg
ėyin idi barmagu ol
nomsuz törüsüz yavız kişike
edgü öglisin ulatı ayıg öglisin yme ançulayu ok
tüp tüz körgü ol bir yanglıg
(450) tevli turuş yolınta (AY Çetin VIII/1592-1612).

"**bütün tanrıların muktediri ve aynı şekilde cinler topluluğu bu nedenle öfkelenir hiddetlenir. İşte bu nedenle böylesine halkını doğru yasalara göre yönetmeyen insanların hanına, kötüleri doğru yasalara uygun şekilde cezalandırmak yaraşır.**

Hükümdar bütün halkına iyiliği öğütlemelidir ve asla kanunsuz işlerin ardına göndermemelidir. Kanunsuz ve kötü kişinin ardından gitmektense kendi bedeninden vazgeçmesi daha iyidir. Mücadele yolunda iyi ve kötü düşünceli olanı aynı şekilde eşit görmelidir." (AY Çetin VIII/1592-1612).

köni törüg tutdaçı
beg er bolsar çın kėrtü
ėl içinde bultukmaz
kıyık kamgı egri söz sav
atı küsi kötrülür
nomlug törülüg ėl han tėp
koptın sıngar eşidilür
üç oguşlug orunta
tengrilerning kuvragı
üç kırk tengri yėrinteki
ögirü sevinü kamagun
monçulayu yana sözleşürler
çambudivip atlıg uluştakı
nomça törüçe kıltaçı ėlig han
ol inçip erür ugrayu
biz kamagunung oglumuz
edgükerü inçip ötleyür
kamag kara bodunın
köni nomça başlayur
ėlning uluşnung törüsin
ötlep eriglep yorıtur
köni uz törü yolınta (AY Çetin VIII/1612-1632).

"**doğru yasayı uygulayacak bey doğru olursa ülkesinde kötü ve eğri söz bulunmaz. Adı sanı kanuni hükümdar diye yüceltilir. Adı her âlemde duyrulur. Otuz üç tanrı yerindeki tanrılar hep birden sevinirler. Çambudvip adlı ülkedeki öğretiye ve yasaya uygun davranan hükümdar kesinlikle hepimizin evladıdır diye konuşurlar. Bütün halkına doğru yasaya uygun şekilde önderlik eder. İl ve ulusu doğru ve sağlam töre yolunda tavsiye ve öğütlerle hareket ettirir. Ülkenin yasalarını doğruluğa göre kurar. Halkını doğru ve sağlam yasa yolunda yürütür."** (AY Çetin VIII/1612-1632).

anın inçip toggaylar

bizing tengridem orduta
(475) ulug tengriler kuvragı
tengri urıları yme birgerü
takı yme olarta
adın asurilar yme arkası
köni nomça başlamak ugrınta
(480) ol ėlning hannıng törüsin
ürüg uzatı bulurlar
ögrünç sevinç köngülüg
tengriler kuvragı birgerü
monı monçulayu sevinser
(485) yumgı küyü küzetü bėrürler
ol ėl hanıg üzüksüz (AY Çetin VIII/1633-1645).

"işte bu nedenle tanrı çocukları ile birlikte tanrılar bizim ilahi sarayımızda doğacaklardır. Bunlardan başka cinler topluluğu doğru öğretiye göre devlet yönetimine dayanarak o hükümdarın doğru yasalarıyla sevinçli gönül beslerler. Tanrılar topluluğu hep birden böyle mutlu olduğunda o hükümdrı daima koruyup kollarlar." (AY Çetin VIII/1633-1645).

garhlar yultuzlar kuvragı
öz yorıgınça yorıyur
künli aylı ordular
(490) kolusın tengin şaşurmaz
yumşak yėller yeltirer
tüz kezigçe üdinçe
özgen yagmur tökülür
üd ėyinki koluça
(495) tarımış ı tarıg tüş yemiş
alku barça uz büter
ėlte uluşta kişike
aç kız emgek bultukmaz
kamag tengriler kuvragı üdün üdün yėvilür
(500) tolu tükel kolusuz

uz orduları içinde (AY Çetin VIII/1645-1658).

“**yıldızlar topluluğu kendi yörüngesinde döner. Güneş ve ay zamanını ve dengesini şaşırmaz. Yumuşak rüzgarlar eser zamana uygun olarak mevsimine uygun tatlı yağmurlar yağar. Ekilmiş ekin ve meyveler bütünüyle güzelce yetişir. Ülkedeki insanlar kıtlığa maruz kalmaz. Tüm tanrılar topluluğunun hepsi sayısız güzel saraylarına yerleşir.”** (AY Çetin VIII/1645-1658).

anın amtı sen oglum
yalanguklar hanı beg boldung etözüngin ıdalap
köni törüg köntürgil
(505) agır ayamak sakınçın
raçaşastırıg ayagıl
bo tıltagtın ugay sen
ince kılgalı bodunug
ürüg uzatı sımtagsız
(510) köni törüke tayangıl
edgü edremin etözüng
özin kėntü ėtilgey
tėrining kuvragıng arkası
sevinçlüg bolgay uzatı
(515) kėtergeli ugay sen
artak yavız törülerig
köni nomça başlamakıng üze
bodunungın karangın
ürüg ürgüt bolgay sen
(520) ėnçgü esengü ėnç mengig ugay sen ötrü kılgalı
bodunungın karangın
on edgü kılınçlar yolınta
yorıgalı tapıngça
elenmiş başlamış bodunug
(525) bay mengilig bolgay üzüksüz
ėling uluşung ornagıng
ėnçgülüg bolgay turkaru

beg er birök törüçe
köni başlasar bodunın
(530) uz köntürser egrilerig
yavız yavlak yorıgın
edgü at küü yadılur törttin yıngak ol begning
kop üdlerte bodunı
ėnç menilig bolur sėziksiz tėp tėdi (AY Çetin VIII/1658-1687).

"şimdi oğlum sen insanlar hükümdarı oldun bedeninden vazgeçerek doğru yasaları gerçekleştir. Büyük bir saygı düşüncesiyle Rajaşastr'a hürmet et. Böylelikle halkını doğru yola sevk etmeyi başaracaksın. Boşvermeksizin daima doğru yasaya dayan. Bedenin kendiliğinden erdemler edinecek. Topluluğun daima mutlu olacak. Kötü ve bozuk yasaları bertaraf edeceksin. Doğru yasaya göre yönetmen sayesinde halkını daima huzurlu sağlıklı ve mutlu bulacaksın. Sonra istediğin gibi halkını on iyi emel yolunda yürütmeyi başaracaksın. Böyle yönetilen halkın daima zengin ve mutlu olacak. Ülken ve tahtın her zaman huzur dolu olacak. Eğer han halkını yasalara uygun bir şekilde yönetirse, doğru gitmeyen şeyleri, kötülükleri ustaca düzeltirse o hanın adı dört bir yana iyi yayılır. Tüm zamanlarda şüphesiz halkı mutlu olur dedi." (AY Çetin VIII/1658-1687).

3.1.10. Altun Yaruk IX[122]Tegzinç

(1) öngre üdlerte men boldum ,,
altun tilgenlig çakravart han
tıddım ıdalatım yagız yėrig ,,
taluy ügüz birle birgerü ,,
(5) erdini yinçü toşgurup ,,
tört diviplig yėrtinçüte ,,
anı üze kıldım agır ayag ,,
kėrtütin kelmiş burhanlarka (AY Uçar IX/ 26-34)

[122] Erdem Uçar Yayını.
Erdem Uçar'a ait V. Ve IX. Bölüm aktarmalarında kimi zaman Sanskritçe ifadeler metinlerin anlaşılması adına çıkartılmıştır.

“Daha önce altın tekerlekli *Cakravartin* han olmuştum. [O vakit] dört *dvīpa*lı yeryüzündeki [dünyayı] doldurup, dünyayı mücevher ve inci ile okyanuslar ile birlikte terk etmiştim. Bunlarla, hakikâtten gelen (Skr. *tathāgata*) *Buddha*lara hürmet göstermiştim.” (AY Uçar IX/ 26-34)

takı yme öngre ertmiş ,,
(10) sansız sakışsız kalp üdün ,,
küsemiş üçün arıg süzük ,,
çın kėrtü nomlug etöz üg ,,
alku ugurın ıdalatım ,,
sever amrak edimin ,,
(15) eng mintin etözüg ,,
isig özümin yme esirgençsiz ,, (AY Uçar IX 34-41)

“Ayrıca, daha önce geçmiş sayısız *kalpa* boyunca saf ve hakiki *dharma–kāya*yı bilaistisna [bütün] sevdiğim eşyamdan arzuladığım için hatta bedenimden ve hayatımdan da esirgemeksizin feragatte bulunmuştum.” (AY Uçar IX 34-41)

yene yme öngre ertmiş ,,
sakınu yetinçsiz kalp üdde ,,
bar erti ratnaşiki {,,} atlıg
(20) köni tüz tuyuglı ,,
ol kėrtütin kelmiş ulug bahşi ,,
nirvanka kirü yarlıkamışta ken ,,
ol ugurta yėrtinçüte ,,
suçate atlıg beg erti ,, (AY Uçar IX/41-49)

“Ve yine geçmişte, tasavvuru imkânsız *kalpa*da, *Ratnaśikhin* adlı doğru aydınlanmış (Skr. *samyaksaṃbuddha*) [bir *Buddha*] yaşarmış. O, hakikâtten gelen (Skr. *tathāgata*) yüce üstad, *nirvāṇa*ya girdikten sonra, o vakitlerde o kıtada *Sujāta* adlı bir hükümdar varmış.” (AY Uçar IX/41-49)

(25) altun tilgenlig han bolup ,,
tört yėrtinçüg başlatı ,,
toluy ügüz kıdıgınga tegi yėr orun ,,

angar körti kalısız ,,
edgü ünlerin yangkulug ,,
(30) goşavati atlıg balıkta ,,
ol üdün ol ėlig han ,,
olurur erti tı ornaglıg ,, (AY Uçar IX/ 49-56)

[O hükümdar] altın tekerlekli bir han (Skr. *cakravartin*) imiş ve dört kıtaya (Skr. *dvīpa*) hükmedermiş. Okyanus kıyısına kadarki yerler eksiksiz ona tâbiymiş. Hoş seslerle dolu, *Ghoṣavatī* adlı şehirde, o zamanda, o hükümdar daimî ikâmet yerinde otururmuş." (AY Uçar IX/ 49-56)

bir ugurta tülinte ,,
nomlamışıg ėşidti bilge bilig buyanıg ,,
(35) kördi barın bir nomçı ,,
ratnaraşi atlıg açarig ,,
uz olurup orunta ,,
kün tengri teg yaruklug ,,
nomlamışın kėngürü ,,.
(40) bo nom erdini yörügin ,, (AY Uçar IX 56-63).

"[Hükümdar], bir vakit rüyâsında[*Buddha*nın] vaaz ettiği fazilet ve hikmeti (Skr. *puṇya–jñāna*) işitmiş. Güneş gibi aydınlanmış, bir *dharma* üstadı [olan] *Ratnarāśi* adlı *ācārya*yı, yerinde düzgün bir şekilde otururken bu *dharma* hazinesinin (Altun Yaruk) anlamlarını ayrıntılarıyla vaaz ettiğini görmüş." (AY Uçar IX 56-63).

ol üdün ol ėlig han ,,
tülintin ötrü udunup ,, ,
tugdı ulug ögrünçi ,,
tolp etözinte toşguru ,,
(45) yarutukta yarun tang ,,
taşgaru ünti ordutın ,,
barıp tegdi sengremte,,
bursang kuvraglarnıng orunınga ,, (AY Uçar IX 63-70).

“O an, o hükümdar, rüyâsından uyanır uyanmaz, bütün bedenine tesir eden büyük bir sevinç duymuş. [Hükümdar], şafak söktüğünde saraydan dışarı çıkmış. *Saṃghārāma*daki *bhikṣu* topluluğunun yerine gitmiş.” (AY Uçar IX 63-70).

ayag çilteg tapıgın ,,
(50) anta tüketep bursanglarka inçip ötrü ayıtdı ,,
ol kuvragta barçaka ,,
bar mu munta ked nomçı ,,
ratnaraşi atlıg açari ,,
edgü edremke tükellig ,,
(55) asıg kıldaçı kamagka ,, (AY Uçar IX/ 70-77).

“Orada, *Buddhasaṅgha*’ya hürmet gösterip daha sonra o topluluktaki herkese doğru şöyle bir soru yöneltmiş: Mükemmel faziletlere hâiz, herkese faydası dokunacak, işinde pek mâhir *dharma* üstadı *Ratnarāśi* adlı *ācārya* var mıdır?” (AY Uçar IX/ 70-77).

ötrü anta ol üdün ,,
ratnaraşi atlıg ked nomçı ,,
erür erti bir evte,,
agır akruş erigin ,,
(60) köni ögin saçmatın ,,
sözleyür erdi bo nomug ,,
köni olurup teprençsiz etözin köngülin ögirdi ,, (AY Uçar IX/ 77-83)

“Bu arada *Ratnarāśi* adlı, işinde pek mâhir *dharma* üstadı [da] bir evde yaşarmış. Pek derin istiğrak (Skr. *samādhi*) hâlinde, doğru düşüncelerini (Skr. *samyaksmṛti*) dağıtmadan(yanlış düşüncelere dalmadan) bu *dharma*yı [Altun Yaruk’u] söylermiş. Dik ve hareketsiz [bir şekilde] oturup bedenen ve içten bir hâl ile sevinç duyarmış.” (AY Uçar IX/ 77-83)

anta ötrü bir toyın ,,
eltü uduzup ol begig ,,
(65) ugrayu yakın tegürti ,,
ol açari orunınta kördi açarig ol evte,,
köni etözin olurmışın ,,

körgeli yaruk yaltrıklıglar ,,
kurşamışın etözin ,, (AY Uçar IX/ 84-90).

"Daha sonra, bir *bhikṣu* o hükümdarı götürüp onu [*ācārya*nın] yanıbaşına getirmiş. [Hükümdar], o *ācārya*nın yerinde, *ācārya*yı, dik hâlde oturduğunu ve bedeninin ışıltılar sarıldığını görmüş." (AY Uçar IX/ 84-90).

(70) ėlig begke ötündi ,,
ratnaraşi atlıg açari ,,
una amtı bo erür ,,
umış ol köngülinte tutgalı ,,
burhanlar yorıgı tering nomug ,,
(75) ince kaltı çın kėrtü ,,
altun önglüg yaruklug ,,
alku nomlar arasınta ,, (AY Uçar IX/ 90-97).

"[*Bhikṣu*], hükümdara [şöyle] arzda bulunmuş: *Ratnarāśi* adlı *ācārya*, demek ki şimdi bu [kişi]dir. O, *buddha*ların uygulamalarının derin *dharma*sını, yani hakiki, altın rengi parlaklığında, bütün *sūtra*ların şâhı ve en üstünü [olan] *sūtra*yı (Altun Yaruk'u) aklında muhâfaza edebilmiştir." (AY Uçar IX/ 90-97).

ėligi hanı yėg nomug ,,
ötrü anta ėlig han ,,,,
(80) ol açarika yükünüp ,,
ėki eligin kavşurup ,,
agır ayag ötündi
küsüşüm ol tokılıg ,,
tolun ay teg yüüzlüge,,
(85) amtı manga nomlasun ,,
altun yaruklug nom erdinig ,, (AY Uçar IX/ 98-103).

"Daha sonra, hükümdar, o *ācārya*nın önünde eğilip iki elini birleştirerek[ona] arzda bulunmuş: Ey mükemmel, dolun ay gibi yüze sahip olan! Niyâzım odur ki şimdi [sen] bana altın parıltılı *dharma* hazinesini(Altun Yaruk'u) vaazda bulunasın!" (AY Uçar IX/ 98-103).

ratnaraşi atlıg açari ,,
ol ėlig beg ötüginge,,
bir nomlugın tapladı ,, ,
(90) bo nom erdinig nomlaguka ,,
anta ok kamag orunta ,,
üç ming ulug ming yėr suvta ,,,,
kamag tengriler kuvragı ,,
sevintiler bir yanglıg ,, (AY Uçar IX/ 104-110).

"*Ratnarāśi* adlı *ācārya* [üstat:açari] o hükümdarın arzını, bir vaaz ile kabul buyurmuş. [*Ratnarāśi*'nin] bu *dharma* hazinesini (Altun Yaruk) vaaz edeceğine, üç bin [adetlik] binlerce dünyanın (Skr. *loka–dhātu*) her tarafındaki tanrılar topluluğunun hepsi aynı şekilde sevinmiş." (AY Uçar IX/ 104-110).

(95) ötrü ėlig bėg keng yazı ,,
arıg silig orunug ,,
tangsuk körkle esringü ,,
erdini yinçün uz etti ,,
toz toprakıg söntürgü ,,
(100) edgü yıdlıg suv saçtı ,,
adruk adruk tuo törlüg ,,
hua yavışgu kemişti ,, (AY Uçar IX/ 110-116).

"Bunun üzerine, hükümdar, [meclisteki] geniş, düz ve (pek) saf yerleri muhteşem ve renkli mücevherlerle mükemmel bir şekilde süslemiş. Toz ve toprağı engelleyecek, güzel kokulu suları [toprağın üzerine] serpmiş. Harikulâde, birçok çeşitteki çiçekleri [toprağın üzerine] bırakmış." (AY Uçar IX/ 110-116).

antak aduruk orunta yme,,
ötrü örgün urturtı ,,
(105) pra kuşatre asdurup
tükel tüşrök kılturdı ,,
öngi öngi edgü yıd yıpar ,,
türtgü saçgu ulatı ,, ,
edgü yıdı kötiyü ,,

(110) bulung yıngakıg toşgurtı ,, (AY Uçar IX/ 116-123).

"Ardından, meclisteki bu pek mükemmel yere de taht kurup bayrak astırmak suretiyle[orayı] tamamen süslemiş. Çeşit çeşit hoş kokuları merhem ve pudra ile hoş tütsüyü bütün etrafa yayarak[bunlarla heryeri] doldurmuş." (AY Uçar IX/ 116-123).

tengriler luular asurelar ,,,,
gandarvelar kinarelar
birgerü mahoragelar kuvragı ,
yme ançulayu ok ,,
(115) kamag tengriler yagıtdı ,,
mandarik atlıg hua çeçek ,,
birgerü kelip tapıntılar ,,
nomçı olurur orunka ,, (AY Uçar IX/ 123-130).

"Tanrılar, yılanlar, *asura*lar *gandharva*lar, *kiṃnara*lar ile *mahoraga*lar topluluğu da hepsi beraber bütün tanrılar da yine aynı şekilde *mandārika* isimli çiçeği [gökyüzünden aşağıya doğru] yağdırmış. [Topluluk yine] *ācārya*'nın oturduğu yere birlikte gidip[ona] hürmet göstermiş." (AY Uçar IX/ 123-130).

adın yme bar erti ,,
(120) ming tümen kolti tengriler ,,
nom eşidmek küsüşin ,,
yıgıltılar birgerü ,,
nomçı açari başlayu ,,
öz orunıntın turdukda ,,
(125) kamagun barça tegintiler ,,
tengridem hua yavışgun ,, (AY Uçar IX/ 130-136).

"Ayrıca, [orada] başkaları da varmış. Bin milyon *koti* [adet] tanrı, *dharma*yı işitme arzusuyla topluca biraraya gelmiş. İlk olarak, *dharma* üstadı *ācārya* kendi yerinden doğrulmuş, daha sonra hepsi beraber kutsal çiçekler ile[ona] hürmetlerini sunmuş." (AY Uçar IX/ 130-136).

anta ötrü ol nomçı Ardından,
ratnaraşi atlıg açari ,,

arıg yunup arıtınıp ,,
(130) kereje tonın uz keddi ,,
barıp tegdi kuvragka ,,
nom nomlaguluk orunka ,,
ayasın kavşurup ayayu ,,
yinçürü töpön yükündi ,, (AY Uçar IX/ 136-142).

"o *dharma* üstadı *Ratnarāśi* adlı *ācārya* tertemiz yıkanarak *kāṣāya* giysisini güzelce giyip *dharma*nın vaaz edileceği meclisteki topluluğun huzûruna gitmiş. [*Ratnarāśi*, İki elinin] ayasını birleştirerek[topluluğa] hürmetini gösterip [onların önünde] saygıyla eğilmiş." (AY Uçar IX/ 136-142).

(135) tengriler ėligi kamag [kuvrag ,,]
tengri kızları yme birgerü ,,
yumgı barça saçtılar ,,
mandarik atlıg çeçekig ,,
yüz ming törlüg oyunlartın ,,
(140) sakınu sözleyü yėtinçsiz ,,
kökte turup üstürti ,,
tengridem üünler yangkurtı ,, (AY Uçar IX/ 142-149).

"Tanrıların hükümdarı (Skr. *devarāja*), bütün topluluk (Skr. *deva–saṃgha*), tanrıçalar (Skr. *devakanyā*) ile beraber hepsi topluca *mandārika* isimli çiçeği [etrafa] saçmış. İdraki [ve] söylenmesi muhâl, yüz bin tür müzikten, gökte, yukarı tarafta ilahi hârikulâde sesler yankılanmış" (AY Uçar IX/ 142-149).

ötrü ol üdün ulug nomçı ,,
ratnaraşi atlıg açari ,,
(145) örü agtınıp orunta ,,
bek bagdaşınu olurtı ,,
yügerü kıltı köngülinte,,
ontın sıngarkı uluştakı ,,
ming tümen kolti burhanlarnıng ,,
(150) ulug yarlıkançuçı köngüllerin (AY Uçar IX/ 149-155).

“Ardından, o anda, yüce *dharma* üstadı *Ratnarāśi* adlı *ācārya,* tahta oturup [kendi] yerinde [Skr. *paryaṅka*] sıkıca bağdaş kurmuş. On yöndeki ülkelerde yer alan, bin milyon *koti* [adet] *Buddha*nın, yüce merhametli fikirlerinin anlamı günyüzüne çıkmış.” (AY Uçar IX/ 149-155).

tüzü yadıp bir yanlıg ,,
emgekin sakınıp tınlıglarnıng ,,
adırtsız tüp tüz öritdi ,,
ulug yarlıkançuçı köngüllüg ,,
(155) ötünmiş üçün kop köngülin ,,
suçate atlıg ėlig hanka ,,
kėngürü yada nomladı ,,
sukançıg tatıglıg bo nomug ,, (AY Uçar IX/ 156-163).

“[*Buddha*], canlıların, her tarafa, aynı şekilde yayılan sıkıntılarını düşünüp[canlılar arasında] fark gözetmeksizin, [onlar için] yüce merhamet düşüncesini hâsıl etmiş. Tam bir samimiyetle, [daha önceden] *Sujāta* adlı hükümdara arzda bulunduğu üzere, ayrıntılarıyla mükemmel olan bu *dharma*yı [hükümdara] vaaz etmiş.” (AY Uçar IX/ 156-163).

ol ėlig han eşidip ,,
(160) bo nomlarnıng yörügin ,,
eligin kavşurup bir köngülin ,,
ėyin ögirür men tėp ötündi ,,
nom yörüginge mungadıp ,,
isig yaşı tökülti ,,
(165) etözinte köngülinte,,
ulug ögrünç sevinç yadıldı (AY Uçar IX/ 163-170).

“O hükümdar, bu *dharma*nın izahını işittikten sonra ellerini pek samimi olarak birbirine kavuşturup ben bundan dolayı seviniyorum diye arzını ifade etmiş. [Hükümdar, bunun üzerine] *dharma*nın izâhının tesirinde kalarak gözyaşlarını tutamamış. Bedeninde ve gönlünde büyük bir mutluluk [hazzı] yayılmış.” (AY Uçar IX/ 163-170).

tört yėrtinçü ėyesi ,,

suçate beg ol üdün ,,
tapıg udug kılgu küsüşin ,,
(170) bo nom erdini kutınga ,,
çintamani atlıg erdinig ,,
iki eliginte uz tutup ,,
bek katıg köngülin kut koldı ,,
yalanguk kamag oglanı üçün ,, (AY Uçar IX/ 170-177).

"Dört *dvīpa*nın (Skr. *catur–dvīpa*) efendisi, hükümdar *Sujāta*, o zaman bu *dharma* hazinesine hürmet duyan niyâzını, *cintāmaṇi* adlı mücevheri iki elinde dikkatlice tutmak suretiyle sağlam bir düşünceyle, bütün insanoğlu için arzetmiş:" AY Uçar IX/ 170-177).

(175) amtı munta bo yėrte,,
çambudivip atlıg uluşta ,,
barçata yagzun yėti erdini ,,
yėvig tizig egsüksüz ,,
kayu inçe bar erser ,,
(180) edi tavarı egsükler olar barça tapınça ,,
edlig tavarlıg bolsunlar tėp ,, (AY Uçar IX/ 177-183).

"Şimdi, burada, bu yerde, *Jambudvīpa* adlı ülkede, her taraftan yedi mücevher ve levazım (Skr. *saṃbhāra*) eksiksiz olarak yağsın Ne kadar malı mülkü eksik olan [insan] varsa, hepsi gönlünce mal mülk sahibi olsun!" (AY Uçar IX/ 177-183).

munça tetükte ök keng yagdı ,, ,
erdini yinçü barça ,,,,
tört diviplar içinte
(185) bir yme orun kalmatı ,,
etöz ėtigi yėvig tizig ,, ,,
kergek inçe altılar aşka tonka kamagun ,,
egsüksüz kergeksiz boltılar ,,,, (AY Uçar IX/ 183-190).

"Bütün bunları der demez, mücevher [ve] inci her taraftan yağmış. Dört *dvīpa* (Skr. *catur–dvīpa*) içinde [mücevher ve incinin yağmadığı] tek bir yer kalmamış. [İnsanlar,]

bedenî levâzımı, [yani] *saṃbhāra*yı ihtiyaçları doğrultusunda almış. Hepsi, yiyecek–içecek ve giysiyi gerektiği kadar temin etmiş." (AY Uçar IX/ 183-190).

yėrtinçü yėr suv erkligi ,,
(190) suçate beg ol üdün ,,
körti erdini yagmışın ,,
tört divipta barçata ,,
anı alıp tapındı ,,
ratnaraşi atlıg burhannıng ,,
(195) kalınçu nomın tutdaçı ,,
kamag bursang kuvragka ,, (AY Uçar IX/ 190-196).

"Yeryüzünün efendisi, hükümdar *Sujāta*, bunun üzerine, dört *dvīpa*nın her tarafında mücevherâtın yağdığını görmüş. [İnsanlar], mücevherâtı alıp *Ratnarāśi* adlı *Buddha*nın miras bıraktığı *dharma*sına sahip olacak *bhikṣu* topluluğunun hepsine hürmetlerini sunmuş." (AY Uçar IX/ 190-196).

bilmiş kergek öngreki ,, suçate atlıg han erser ,,
inçip amtı men özüm ,,
şakimuni burhan erür men ,,
(200) öngre üdlerte men tıddım ,,
yakın yėrig bütürü ,,
tört yėrtinçüg toşguru ,,
erdini yinçü çeç kaşın (AY Uçar IX/ 197-202).

"[O halde, bundan sonra, şöyle] bilinmesi gerek: Geçmişteki *Sujāta* adlı hükümdar, yani şu anki şahsım, *Śākyamuni Buddha* olan ben, evvelki zamanlarda, yakın yeri [dünyayı], dört kıtayı baştan aşağı mücevher, inci, turkuaz ve yeşim taşı ile doldurarak terk etmişim." (AY Uçar IX/ 197-202).

öngre üddeki ol nomçı
(205) ratnaraşi atlıg açari ,,
suçate atlıg ėlig hanka ,,
sukançıg nomug nomladı ,,
aça yada ukıtmış ,,
buyan küçinte bo nomug ,,

(210) öngdün yıngak orunda
akşobi atlıg burhan boltı ,, (AY Uçar IX/ 202-209).

"Daha önceki o *dharma* üstadı *Ratnarāśi* adlı *ācārya, Sujāta* adlı hükümdara muhteşem *dharma*yı vaaz etmiş, sevap olması için bu *dharma*yı ayrıntılarıyla anlatmış ve doğu tarafında *Akşobhya* adıyla *buddha* olmuş." (AY Uçar IX/ 202-209).

men tınglamış üçün bo nomug ,,
öngre tengri ajunta ,,
eligimin kavşurup ,,
(215) sözlemişke éyin ögirür sevinür men tép ,,
kaltı yene yéti erdini ,,
buşi bérmiş buyan küçinte,,
bultum muntag kamagta ,,
(220) yég adruk vajir etözüg ,, (AY Uçar IX/ 211-218).

"şimdiye kadar] söylenenlerden dolayı hoşnutluk duyuyorum dedi. Bu nedenle, yedi mücevherât ile sadaka (Skr. *dāna*) vermem sâyesinde, pek mükemmel *vajra* bedenini buldum. Ben [*Śākyamuni Buddha*] daha önce bu *dharma*yı, tanrıların varlık şeklinde (Skr. *deva–gati*) [iken] dinlediğim için ellerimi biribirine kavuşturup." (AY Uçar IX/ 211-218).

yüz buyanın étilmiş
altun önglüg yaruklug ,,
körteçilerke bir yanglıg
ögrünç sevinç bérteçi ,,
(225) alku tınlıg uguşınta ,,
sevmedeçi idi yok ,,
kamag tengriler kuvragınta ,,
yme ançulayu ok erürler ,, (AY Uçar IX/ 218-225).

"[Bu beden] yüz *puṇya* ile süslenmiş, altın renkli, parıltılı [olan], görenlerde de [bendeki gibi] aynı şekilde hoşnutluk uyandıran, bütün canlılar ülkesinde [onu] sevmeyenin asla olamayacağı, bütün tanrılar topluluğunda (Skr. *deva–saṃgha*) da aynı şekilde olan [bir bedendir]." (AY Uçar IX/ 218-225).

öngre üdlerte tokuz on ,,
(230) artukı tokuz kata ,,
kolti kalplar ertginçe,,
tutşı boltum çakravart han ,,
yene ertginçe ülgüsüz ,,
yüz ming kata kalp üdlerte,,
(235) kiçig kiçig ellerte,,
üküş boltum ėlig beg ,, (AY Uçar IX/ 225-233).

“Eskiden, doksandokuz *koti* [adet] *kalpa* boyunca, sürekli olarak hükümdar *Cakravartin* olmuşum. Yine, sayısız, yüz bin *kalpa* zamanında, küçük küçük ülkelerde, pek çok kez hükümdar olmuştum.” (AY Uçar IX/ 225-233).

sansız sakışsız kalp üdde,,
telim boltum hormuzta ,,
neçe neçe ajunta
(240) ezrua tengri boltum ülgüsüz ,,
burhanlarka tuş bolup ,,
tapıg udug kılmışımnıng ,,
anıng sanın sakışın
tenglegeli kim ugay ,, (AY Uçar IX/ 233-240).

“[*Śākyamuni Buddha*] sayısız *kalpa* boyunca pek çok [kez hükümdar] *Śakra* olmuştum. Birçok varlık şeklinde, sayısız [kez] *Ezrua* tanrı (Skr. *mahābrahman*) olmuştum. [O halde, şimdi] *Buddha*larla karşılaşıp [onlara] hürmet2 göstermemin sayısını kim hesaplayabilecek ki?” (AY Uçar IX/ 233-240).

(245) ėşidip men bo nomug ,,
öngre üdte ök sevintim ,,
antın turmış buyannıng ,,
ülgüsüz tengin kim bilgey ,,
bo buyanlarım küçinte,,
(250) bultum amtı burhan kutın ,,
tegtim nomlug etözke,,

ertük teg çın kėrtü biligke
tėp yarlıkadı ,,,, (AY Uçar IX/ 240-247).

“Ben, bu *dharma*yı evvelki zamanda duyar duymaz sevinmiştim. O hâlde, [*dharma*yı daha önce duymamın neticesinde] hâsıl olan *puṇya*nın sayısız ölçüsünü kim idrak edebilecek ki? Bu *puṇya*larım sâyesinde şimdi ben *Buddha* saâdetini (Skr. *bodhi*) buldum, *dharma* bedenine (Skr. *dharmakāya*) ve öyle olan (Skr. *tathatā*), hakiki hikmete (Skr. *bhūta–jñāna*) ulaştım, diye buyurmuş.” (AY Uçar IX/ 240-247).

kimler birök küseser ,,
üç üdki burhanlarka birgerü ,,
sakınu yėtinçsiz tapıgın ,,
tapıg udug kılgalı ,,
yene yme küseserler ,,
burhanlar yorıgın bilgeli
teringte tering tutunçsuz ,,
bilgülük tözin ukgalı üçün ,, (AY Uçar IX/ 277-283).

“Kimler şayet üç zamanın *Buddha*larına birlikte tasavvuru imkânsız bir saygıyla hürmet göstermek istese, yine aynı şekilde, [kimler] *Buddha*ların, en derin, anlaşılması imkânsız idrâk sahasını (Skr. *viṣaya*) anlayabilmek isterse,” (AY Uçar IX/ 277-283).

küseserler kayuta ,,
nomlamışın bo nomug ,,
altun önglüg yaruklug ,,
kopda kötrülmiş sudurug ,,
barmış kergek tavratı ,,
ol yıngaktın orunta ,,
tegmiş kergek viharta ,,
bo nom nomlamış sengremke,, (AY Uçar IX/ 284-290).

“[ve kimler] bilinmesi gerekli [*dharma*] aslını (Skr. *bhūta–tathatā*) idrâk edebilmek için, vaaz edilen bu *dharma*yı, altın renkli, parıltılı, en üstün *sūtra*yı her nerede arzulasalar, [o zaman] hemen o tarafta yer alan, bu *dharma*nın vaaz edildiği manastıra, [yani] *vihāra*ya ulaşmak gerekir.” (AY Uçar IX/ 284-290).

(270) bo nom erdini yörigi erür ,,
sakınu sözleyü yėtinçsiz
turgurgalı udaçı ol ,,
alku edgü edremlerig ,,
tüpsüz kıdıgsız
(275) emgeklig taluy ügüztin ,,
ozgurur kutgarur öntürür
alku tınlıg oglanın ,, (AY Uçar IX/ 290-296).

"**İdrâki [ve] söylenmesi muhâl olan bu *dharma* hazinesinin anlamı, bütün sevapları (Skr. *guṇa*) ortaya çıkarır, sınırsız ızdırap denizinden bütün canlıları kurtarıp dışarı çıkarır."** (AY Uçar IX/ 290-296).

kolulayu körser men
bo nom ėligi atlıg sudurta ,,
(280) başdınkı ortonkı adaktakı ,,
yörügleri edgü erür ,,
teringte tering ülgüsüz ,,
kėngi inçgesi kolusı ,,
yüleşürüg ogşatıg kelürüp ,,
(285) ogşagalı boltukmaz ,, (AY Uçar IX/ 296-304).

" **Bu *dharma*ların şâhı adlı *sūtra*da, baştaki, ortadaki ve sondaki anlamların [hepsinin] mükemmel olduğunu, [anlamların] genişliğinin, inceliğinin ve ölçüsünün pek derin ve ölçülemez [oluşunun] mukâyasesinin, imkânsız olabileceğini düşünüyorum."** (AY Uçar IX/ 296-304).

ince kaltı gang atlıg ,,
ulug ügüzdeki kum sanı ,,
yagız yėrning toprakı ,,
taluy ügüz suvının tamızımı ,,
(290) kök kalıgnımng kovugı
sumer tagnıng agırı ,,,,
yüleşürüg bolu umazlar ,,
azkaya yme ülüşinge,, (AY Uçar IX/ 304-311).

"*Gaṅgā* adlı büyük nehirdeki kumun sayısı, yeryüzünün toprağı, okyanus suyunun damlası, gökyüzünün tozu, *Sumeru* dağının ağırlığı, [*sūtra*nın] azıcık bir kısmıyla bile mukâyese edilemez. ,, (AY Uçar IX/ 304-311).

kimler birök küseser ,,
(295) tering nomka kirgeli ,,
ėşidmiş kergek aşnuça ,,
bo nom erdinig kop köngülin ,,
nom tözining turguluk ,,
çayti atlıg yėr orunı ol ,,
(300) teringte tering edgü nom ,,
ornanmış ol teprençsiz ,, (AY Uçar IX/ 311-318).

"Kimler, şayet derin öğretiyi benimsemek isterse, ilk olarak bu *dharma* hazinesini, bütün samimiyetiyle dinlesin. *Dharma* (Altun Yaruk) aslının neş'et ettiği yer *caitya* adlı yerdir, [orada] en derin ve mükemmel *dharma* iyice kök salmıştır." AY Uçar IX/ 311-318).

muntag yanglıg ögdilig ,,
ıduk çayti orunta ,,
mini körgeli bolgaylar ,,,,
şakumuni atlıg burhanıg ,,
(305) ögrünç sevinç köngülin ,,
körser körkle egzigin ,,
kėngürü nomlayu olurmışın ,,
bo nom erdini yörügin ,, (AY Uçar IX/ 318-324).

"**Bu gibi methiyelere sahip, kutsal *caitya* yerinde, beni, *Śākyamuni* adlı *buddha*yı, içten bir mutlulukla, düşündüren mükemmel seslerle ve bu *dharma* hazinesinin anlamlarını [size] ayrıntılı olarak vaaz etmek için otururken görebilirler."** (AY Uçar IX/ 318-324).

bo tıltagın ötrü olar ,,
(310) kolti kalplar içinte,,
sakınu sözleyü yėtinçsiz ,,
üd kolular ertginçe,,

üstün tengri yėrinte,,
altın yene yalangukta ,,
(315) tugum tutup uzatı ,,
aşarlar yėg mengig ,, (AY Uçar IX/ 325-331).

"Bu nedenden dolayı, onlar *kotī kalpa* içinde [düşünülmesi ve söylenemsi yetmeyecek kadar zaman geçtiği zaman]idraki [ve] söylenilmesi muhâl olan zaman geçtiği süre boyunca, yukarıda tanrı ve aşağıda da insan yerinde devamlı [olarak tekrar tekrar] doğup en üstün mutluluğun tadını çıkarırlar." (AY Uçar IX/ 325-331).

kimler birök bultukta ,, ėşidgeli bo nomug ,,
ötrü olar köngülinte,,
(320) munçalayu sakınzun ,,
bo künki küntemen bultum ,,
sakınu sözleyü yėtinçsiz
uçsuz kıdıgsız ülgüsüz ,,
buyan edgü kılınçıg ,, (AY Uçar IX/ 331-337).

"**Kimler, şayet bu *sūtra*yı işitebildiyse, o zaman, onlar, akıllarından şunları geçirsin: Yaşadığımız şu zamanda ben idraki [ve] söylenilmesi muhâl, sınırsız, ölçülemez *puṇya*ya sahip oldum."** (AY Uçar IX/ 331-337).

(325) kaltı birök bar erser
yalınayu turur oot ,,
yügmek yüz yoçan yėr içinde,,
tolu töşep urmış teg ,,
ėşidgeli bolgu üçün ,,
(330) bo nom erdini yörügin ,,
erinmetin barsunlar ,,
açıg emgek tėmetin ,, (AY Uçar IX/ 337-343).

"Şayet, yüz *yojana*lık yer içinde, her tarafı sarmış, yığılıp yanan bir ateş varsa, bu *dharma* hazinesini duyabilmek için yorulmaksızın, ızdırap [var] demeden [oraya] gitsinler." AY Uçar IX/ 337-343).

kaçan tegser ol yėr orunta ,, ötrü bolsar eşidgeli ,,

munçulayu bo nomug ,,
öçgey tarıkgay olarnıng ,,
üküş ayıg kılınçı ,,
ulatı kėtgey udıdukta ,, (AY Uçar IX/ 343-347).

“Ancak, o yere ulaştıkları [ve] ancak böyle bir *sūtrayı* dinledikleri zaman, onların pek çok günahı yok olacak ve uyuduklarında gidecek ...” (AY Uçar IX/ 343-347).

ay yarlıkançuçı köngüllüg atam kangım ,,
ėlig bege,,
ėrinçkemek köngül öritsün ,,
küsüşüm teginür mening ,,
tınlıgların emlegülük ,,
ötünür men ayıtu ,,
ot em şastirlar yörügin ,, (AY Uçar IX/ 504-509).

“Ey merhametli düşünceye sahip, hükümdarım ve babam! [Bizim üzerimizde] merhamet duygularını uyandır! Niyâzım, canlıları kurtaracak tedavi *śāstra*sının izahını söylemendir [diye sana] arzda bulunuyorum.” (AY Uçar IX/ 504-509).

ne tıltagın bo etöz ,, kevilip küçsirep artayur ,,
mahabutlar kuvragı ,,
negülük asılur üstelür ,,
kayu üd kolularnıng içinte,
kesinlerning sabınta ,,
kayu kayu ig agrıg ,,
neteg yanglıg törçiyür ,, (AY Uçar IX/ 509-515).

“Hangi sebeple bu beden zayıflayıp çürüyor? *Mahābhūta* topluluğu [dört element] nasıl çoğalıyor? Hangi zamanın içinde ve [hangi] mevsimin dönümünde (Skr. *ṛtu*) hangi hastalık nasıl ortaya çıkıyor?” (AY Uçar IX/ 509-515).

neteg yanglıg aşasar ,,
aş suvsuşlar tatıgın ,,
bulur ötrü tınlıglar ,,
ėnç mengilig bolgalı ,,

uyur yene kılgalı ,,
bo ok tıltagtın etözte,,
(360) bışurdaçı aş ootın ,,
öçürmekli isimekli ,, (AY Uçar IX/ 515-519).

"**Canlılar, ne tür yiyecek içecek tadını alırsa, [acaba] sağlıklı olmaya kavuşabilecektir? Aynı şekilde, bu sebepten dolayı [mı] sıcak yiyecekler bedende ateş yapıyor? "** (AY Uçar IX/ 515-519).

yalangok etözinte törümiş ,,
tört ulug iglerin ,,
yėėlig sarıgıg leşipig ,,
(365) yumgın tepremiş sanipatig ,,
emlegeli küseser ,,
edgü köngüllüg kişiler ,,
netegleti emlegü ol ,,
muntag yanglıg ig togag ,, (AY Uçar IX/ 519-524).

"İnsanların bedeninde neş'et eden dört büyük [tür] hastalığı, [yani] rüzgâr [kaynaklı hastalığı] (Skr. *vāta*), safra [kaynaklı hastalığı] (Skr. *pitta*), balgam [kaynaklı hastalığı] (Skr. *śleṣman*) ve [bütün] hepisini topluca tetikliyen *saṃnipāta*yı merhametli kişiler tedavi etmek istese, [onlar] bu gibi hastalıkları nasıl tedavi edecektir acaba?" (AY Uçar IX/ 519-524).

(370) kayu üdde teprenür ,,
yeel tözlüg ig etözte,,
kayu üdde bulgayur ,,
sarıg tözlüg ig agrıg ,,
kayu üdde töriyür ,,
(375) leşip tözlüg tumlıg ig ,,
kayu üze tururlar ,,
sanipat atlıg katıglıg ig tėp tėti ,, (AY Uçar IX/ 524-530).

"Hangi zamanda, bedende rüzgâr kaynaklı hastalık (Skr. *vāta*) yayılıyor, hangi zamanda safra kaynaklı hastalık (Skr. *pitta*) [bedene] bulaşıyor, hangi zamanda balgam kaynaklı üşüme hastalığı (Skr. *śleṣman*) ortaya çıkıyor, ne zaman *saṃnipāta*

isimli birleşik hastalık meydana geliyor, [5] diye sordu. Bunun üzerine, o *amātya* kendi" (AY Uçar IX/ 524-530).

men amtı inçip tayanııp ,,
söki arjilar biliginge,,
(380) ig agrıgıg emlegü ,,
şastirtakı yörügke,,
ėyin kezigçe adırtlıg ,,
ötrü körkitü sözleyin ,,
edgüti ėşidip köngülgerip ,,
(385) tınlıgların ozgurgıl ,,,, (AY Uçar IX/ 535-540).

"O halde, şimdi kâdim *ṛṣi*lerin bilgisine ve hastalığı tedavi edecek *śāstra*daki izaha dayanıp belli bir sıra dâhilinde [yöntemi] açıkça gösterip anlatayım. İyice dinleyip dikkat gösterin [ki böylelikle siz de] canlıları kurtarın!" (AY Uçar IX/ 535-540).

üç aylar erür
yazkı üd tep ,,
üç aylar tetir
yay üdler tep ,,
(390) üç aylar atanur
küz üdler tėp ,,
üç aylar bolur
kışkı üdler tėp ,, (AY Uçar IX/ 540-544).

"Üç aya yaz zamanı, üç aya bahar zamanı, üç aya güz zamanı ve üç aya [da] kış zamanı adı verilmiş." (AY Uçar IX/ 540-544).

munçulayu yangın tutmakın ,,
(395) bir yıl sanı içinte,,
üçer üçer aylarıg ,,
adırmak üze üd bolur ,,
ikirer ikirer aylarıg ,,
birg gertmek üze kesin tetir ,,
(400) ötrü büter bir yılta ,,
altı kesinler sakışı ,, (AY Uçar IX/ 544-77).

“Bu suretle, bir yıl içinde [yılı] üçer üçer ayırmakla mevsim teşkil edilir. Ayları ikişer ikişer birleştirmekle *ṛtu* oluşur ve böylelikle altı *ṛtu*nun toplamından bir yıl meydana gelir.” (AY Uçar IX/ 544-77).

ram aylı ikinti ay ,, hualıg çeçeklig üd erür ,,
üçünç aylı törtünç ay ,,
(405) isig üdnüng ülüşi ol ,,
bėşinç aylı altınç ay ,,
yagmurlug üd atanur ,,
yėtinç aylı sekizinç ay ,,
ülüşi erür küz üdnüng ,, (AY Uçar IX/ 550-556).

“İlk (mart) ve ikinci (nisan) ay, çiçeklerin zamanıdır. Üçüncü (mayıs) ve dördüncü (haziran) ay, sıcak mevsim bölümüdür. Beşinci (temmuz) ve altıncı ay (ağustos), yağmurun zamanı [olarak] adlandırılır. Yedinci (eylül) ve sekizinci (ekim) ay, güz mevsimi bölümüdür.” (AY Uçar IX/ 550-556).

(410) tokuzunç aylı onunç ay ,, tumlıg üd tėp tėtmiş ol ,,
kėnki iki aylar kavışıp ,,
karlıg buzlug üd bolur ,,
munı munçulayu adırtlap ,,
(415) kėsinlerning adırtın ,,
bėrmiş kergek otların ,,
şaşurmatın kezigçe,, (AY Uçar IX/ 556-561).

“Dokuzuncu ay (kasım) ile onuncu ay (aralık), soğuğun zamanı olarak adlandırılmış. Sonraki iki ay (ocak ve şubat), birleşip kar ve buz zamanını oluşturur. *Ṛtu*nun bölümü böyle tasnif edildikten sonra, ilaçları hatasız olarak sırasına göre vermek gerekir.” (AY Uçar IX/ 556-561).

bo üdlerning içinte,,
yaragınça yonınça etėp ,,
(420) tüzüp uz katıp ,,
aşıg içgüg suvsuşug ,,
kigürmiş kergek karınınta ,,
singürü bışuru üdinçe,,

ötrü kamag ig toga ,,
(425) tepreyü törçiyü umazlar ,, (AY Uçar IX/ 561-566).

"Bu mevsimlerin içinde, yiyecek, içecek ve kaynamış şurubu birbirleriyle uyumlarına göre sıraladıktan sonra, [bunları] doğru bir şekilde karıştırıp [hastanın] karnına zamanına [uygun olarak] nüfûz ettirip eritmek suretiyle yerleştirmek gerekir. Böylelikle bütün hastalıklar oluşup yayılamaz." (AY Uçar IX/ 561-566).

kesinlerning sapınta ,,
tegşilmektin üd kolu ,,
tört uluglar etişip ,,
tegşilürler üd eyin ,,
(430) bo üdlerte otaçı ,,
yetürmeser ot emig ,,
odgurak sėziksiz tepreyür ,, (AY Uçar IX/ 566-571).

"*Ṛtu*nun dönümünde, zamanın değişmesiyle zamanına göre *mahābhūta* [dört element] farklılaşıp değişir, şayet o zaman içinde hekim ilacı [hastalara] içirmezse şüphesiz [hastalıklar] başgösterir." (AY Uçar IX/ 566-571).

agrıg tikig ig toga
adıra bilser otaçı ,,
(435) tört üdlerning adırtın ,,
yme ök bilser ançulayu ,,
altı kesinlerning ülüşin ,,
uksar birök belgülüg ,,
yėti uguşug etözte,,
(440) şaşurmatın işletür ,, (AY Uçar IX/ 571-577).

"**Şayet hekim, hastalık ve rahatsızlıkları tefrik edip dört mevsimin ayrımını bilse ve aynı şekilde de altı *ṛtu*nun bölümlerini fark edip bedende beliren yedi temel unsuru (Skr. *sapta dhātavaḥ*) bilse, [ilaçlar] hata vermeden faydasını gösterecektir."** (AY Uçar IX/ 571-577).

uguş erser etöz te,, ed kan tatıg üç erür ,,
yinli süngükli bėş bolur ,,

yiligli oluklı bolur yėti ,,
(445) kirser birök ig agrıg ,,
bo tatıg bėrteçi uguş uguşlarta ,,
bilmiş kergek otaçı ,,
emlegeli bolarnı (AY Uçar IX/ 577-584).

"Bedendeki unsurlardan (Skr. *dhātu*), et, kan, tat üçünü teşkil eder, cilt ve kemik birlikte beşini, ilik ve beyin [de] birlikte yedisini oluşturur. Hastalık [bedene] musallat olacak olsa, bu kilüsü (Skr. *rasa–dhātu*) sağlayan bütün [yedi temel] unsurda, [hangisinin hangi hastalığı] tedavi edeceğini doktorun bilmesi gerekir." (AY Uçar IX/ 577-584).

tört törlügin adırılmış ,,
(450) ig agrıg tėp tetirler ,,
ince kaltı yėėl sarıg ,,
leşip tözlüg agrıg ig ,,
sanipat atlıg birgerü ,,
katıglıg ig birle bolur tört ,,
(455) bilmiş kergek bolarnıng ,,
törçigü tepregü üdlerin ,, (AY Uçar IX/ 584-590).

"Hastalıkların dört türe ayrıldığı söylenir. Şöyle ki rüzgâr (Skr. *vāta*), safra (Skr. *pitta*), balgam (Skr. *śleşman*) kaynaklı hastalıklar ile *saṃnipāta* adlı birleşik hastalık ile beraber dört türlü hastalığı [meydana getirir.] Bunların [hangi] zamanlarda ortaya çıkıp yayılacağının bilinmesi gerekir." (AY Uçar IX/ 584-590).

yazkı üdler içinte,,
yėėl tözlüg ig törçiyür ,,
küzki üdte küçedür ,,
isig tözlüg sarıg ig ,,
kış üdlerte bulganur ,,
(460) sanipat atlıg katıglıg ig ,, (AY Uçar IX/ 590-594).

"Yaz mevsiminde, rüzgâr kaynaklı hastalık oluşur, güz döneminde ateş kaynaklı safra hastalığı artar. Kış mevsiminde [de] *saṃnipāta* adlı birleşik hastalık harekete geçer." AY Uçar IX/ 590-594).

yaykı üdde aşagu ol ,, irig köyürügli isig aşıg ,,
yaz yėsünler şor açıg ,,
isig yaglıg aş içgüg ,,
küzki üdde aşagu ol ,,
sogık yaglıg süçig aş ,,
kış yėsünler çıvşagun ,,
irig süçig yaglıg aş ,, (AY Uçar IX/ 594-600).

“Bahar mevsiminde, katı ve kaynamış sıcak yiyecekler yenmelidir. Yaz [mevsiminde hastalar], tuzlu, acı, sıcak ve yağlı yiyecek yesinler. Güz mevsiminde, soğuk, yağlı ve tatlı yiyecek yenmelidir. Kışın [hastalar] asitli, katı, tatlı ve yağlı yemek yesinler” (AY Uçar IX/ 594-600).

inçip munta munçulayu ,, tört üdlerte aymışça ,,
otda kılsar ulatı ,,
aşıg içgüg ... ,,
aşıg tatıgıg tegşürmetin ,,
baya töröçe yetürser ,,
anta takı boltukmaz ,,
ig törçigülük tıltaglar ,, (AY Uçar IX/ 600-605).

“İşte, böylelikle dört mevsimde, buyurulduğu üzere [hekim] ilacı ve diğer yiyecek içeceği hazırlasa, ... yiyeceği ve tadı değiştirmeden eskilerin kuralları doğrultusunda [hastaya] yedirse, artık bundan sonra hastalığı ortaya çıkaracak sebepler oluşmaz.” (AY Uçar IX/ 600-605).

aş yemişte ken inçip teprenür ,,
leşip tözlüg ig agrıg ,,
aş singer erken teprenür ,, sarıg tözlüg isig ig ,,
aş singmişteken teprenür ,, yėėl tıltaglıg ig toga ,,
üdin belgüsin bilmiş kergek ,, (AY Uçar IX/ 606-611).

“Yemek yenmeye [başladıktan] sonra, balgam kaynaklı hastalık (Skr. *śleşman*) harekete geçer. Safra kaynaklı ateşli hastalık (Skr. *pitta*), yemek sindirilirken harekete geçer. Rüzgâr kaynaklı hastalık (Skr. *vāta*), yemek sindirildikten sonra

harekete geçer. [Bu nedenle, hekimin hastalıkların oluş] zamanını ve [hastalıkların] alâmetlerini bilmesi lâzımdır." (AY Uçar IX/ 606-611).

igler kaçan bilü tüketser ,, bo iglerning tözlerin ,,
igke yaraşı yonınça ,,
kılmış kergek ot emig ,,
(485) kaltı igning belgüsin ,,
adırtlıg adıra adırtlap ,,
anta kėn emlegü ol ,,
tözin tuta başlagın ,, (AY Uçar IX/ 611-617).

"Ne zaman hastalıklar ve bu hastalıkların kaynağı fark edilirse, [o zaman] hastalıklara uygun olarak ilacı hazırlamak lazımdır. Bu nedenle, hastalığın alâmeti ayrıntılarıyla tefrik edilir edilmez, [hastalığın] başlangıcı ve kaynağı dikkate alınarak tedavi uygulanmalıdır." (AY Uçar IX/ 611-617).

yėėl iglig keiçirgü ol ,, kayınturmış yaglarıg ,,
(490) sarıg igligke içürgü ol ,,
sökit gülük edlerig ,,
leşip tözlüg igligke,,
kusıtgu emler yaraşur ,,
sanipat tözlüg igligke,,
(495) bo üç emler barça yaraşur ,, (AY Uçar IX/ 617-623).

"Rüzgâr [kaynaklı] hastalık için erimiş yağları içirmek gerekir. Safra [kaynaklı] hastalık için doğranmış etleri yedirmek gerekir. Balgam kaynaklı hastalık için kusturacak ilaçlar yararlıdır. *Saṃnipāta* kaynaklı hastalığa, bu üç ilacın hepsi uygundur." AY Uçar IX/ 617-623).

birle bolmış arasınta ,, yėl sarıg leşip üçegü ,,
ötrü anıng atı erür ,,
sanipat ig tėp ugrayu ,,,,
(500) bilser yme iglerning ,,
törçigülük üdlärin ,,
körmiş kergek olarnıng ,,
neteg tözlüg ertögin ,, (AY Uçar IX/ 623-629).

“Rüzgâr, safra ve balgam üçü birlikte kendi aralarında oluşur. Bu nedenle, onlar artık *saṃnipāta* hastalığı diye adlandırılır. Hastalıkların ortaya çıkış zamanı bilindiğinde, onların ne gibi bir tabiâta sahip olduğu [da] sorgulanmalıdır.” (AY Uçar IX/ 623-629).

munçulayu adırtlıg ,,
(505) bilmişte kėn otaçı ,,
ol ok üdlerning yonınça ,,
otın bėrip emlezün ,,
aşın içgün ot emin ,,
şaşurmatın üdinçe,,
(510) muntag atı kükülür ,,
ked otaçı erür tėp ,, (AY Uçar IX/ 629-634).

“**Hekim, bu şekilde, ayrıntılarıyla [tedavi yöntemlerini] anladıktan hemen sonra, mevsimlerin uygunluğunu dikkate alarak ilaçları hazırlayıp yiyecek, içecek ve ilacı zamanına göre hatasız olarak tedavide uygulasın, böylece adı da ‘usta hekim’ olarak ünlenecektir.”** (AY Uçar IX/ 629-634).

sekiz törlüg edremig ,, bilmiş kergek otaçı ,,
kamag ot em uzanmakı üze ,,
(515) birgerü tutulmış biligig ,,
bolarnı birök ötgürmeser ,,
yaruk yaşuk toopulu ,,
ötrü uyur emlegeli ,,
igin kemlerin tınlıglarnıng ,, (AY Uçar IX/ 634-640).

“**Sekiz türlü [tedavi] sanatını hekimin bilmesi lâzımdır. [Aynı şekilde] bütün ilaçların uzmanlığı ile bilgisini de birlikte [hekimin] kavramış olması gerekir. Bunları, [hekim] eğer aslına nüfuz edecek derecede idrak ederse, o zaman canlıların hastalıklarını2 tedavi etmesi mümkün olabilir.”** (AY Uçar IX/ 634-640).

(520) olar yene bo tėtir ,,
yingne ıdmak ,,
baş yarmak ,,
etözüg emlemek ,,

agukmışlarıg emlemek ,,
(525) oglankayalarıg ançulayu ok ,,
karılarıg yigit kılmak ,,
ulugug kiçigig üstemek ,, (AY Uçar IX/ 640-644).

"Bunlar (sekiz türlü tedavi sanatı) yine şu şekildedir: iğne batırmak (küçük cerrahi), yara cerh etmek (büyük cerrahi), bedeni iyileştirmek, zehirlenmişleri iyileştirmek, aynı şekilde çocukları da iyileştirmek, yaşlıları gençleştirmek, cinsel gücü arttırmak (?)." (AY Uçar IX/ 640-644).

öngre körgü ol olarnıng ,,
bodın sının kırtışın ,,
(530) savın sözin ulatı ,,
tözin erigin yme ançulayu ok ,,
antata kėn ayıtgu ol ,,
tüşemiş tül belgüsin ,,
bilgeli bolur adırtlıg ,,
(535) yėėl sarıg leşip adırtın ,, (AY Uçar IX/ 645-650).

"İlk olarak, [hekim] onların bedenini, dış görünüşünü, sözlerini, ve aynı şekilde tabiâtları ile hâl ve hareketlerini, gözlemlemelidir. Daha sonra, [hekim, hastaların] rüyâsında gördüğü işareti [onlardan] sormalıdır. [Böylelikle, hekim, hastalardaki] rüzgâr, safra ve balgamın özelliklerini ayrıntılarıyla ayrı ayrı anlayabilir." (AY Uçar IX/ 645-650).

başınta saçı az erip ,,
turuk erser etözi ,,
köngüli biligi kılıgı ,,
tı ornaglıg ermeser ,,
(540) üküş sav sözleteçi erip ,,
tülinte uçar tüşeser ,,
muntag osuglug kişilerig ,,
yėėl tözlüg erür tėp bilsünler ,, (AY Uçar IX/ 650-655).

“Bir kişinin başında saçı azalıp bedeni zayıflamış olsa, şuuru ve davranışları sağla olmasa, gevezelik yapıp rüyâsında uçtuğunu hayâl etse, [o zaman] bu gibi insanları rüzgâr kaynaklı [hastalık sahibi] diye bilsinler.” (AY Uçar IX/ 650-655).

kiçig yigit yaşınta ,,
(545) saçı başı yürüngerser ,,
üküş tarıtıp övkeçi erser ,,
artukrak yaruk yaşuk tėtigerip ,,
tülinte yene oot körser ,,
bilmiş kergek ol kişig ,,
(550) sarıg tözlüg erür tep ,, (AY Uçar IX/ 656-671).

“Bir delikanlının genç yaşta saçı başı ağarıyorsa, çoğu zaman sıkılıp öfkeleniyorsa, bilhassa zihni iyice açılıp yine gece rüyâsında ateş görüyorsa, o kişiyi safra kaynaklı [hastalık sahibi] diye bilmek gerekir.” (AY Uçar IX/ 656-671).

köngüli biligi ornaglıg ,,
etözi tüzdem ėtiglig erip ,,
yinçürü adıra bilteçi erip ,,
yag sızdaçı erser başınta ,,
(555) tülinte körser akar suv ,,
yürüng önglüg edlerig ,,
ötrü bilgü ol
ol kişig leşip tözlüg erür tėp ,, (AY Uçar IX/ 661-666).

“[Kimin] şuuru sağlam, bedeni düzgün ve teyakkuzda ise, [kim] iyice [eşyayı] tefrik eden [birisi] ise, başından yağ sızıyor ve rüyâsında akan su ile beyaz renkli eşyalar görüyorsa, o zaman o kişiyi balgam kaynaklı [hastalık sahibi] diye bilmek gerekir. “ AY Uçar IX/ 661-666).

sanipat tözlüg kişining ,,
(560) barça bolur birgerü ,,
azu yme bolur ėkigü ,,
azu bolur üç barça ,,
kayusı erser birisi ,,
artuk küçlüg bolmaktın ,,

(565) bilmiş kergek ol kişig ,,
antag tözlüg erür tėp (AY Uçar IX/ 667-671).

"***Saṃnipāta* kaynaklı [hastalık sahibi] kişide [bunların hepsi] birlikte olur veya bazen ikisi birlikte ya da üçü hepsi birlikte bulunur. Hangisinde bir tanesi fazla ve güçlü ise, o kişinin [hastalığını da] ondan kaynaklı diye bilmek gerekir."** (AY Uçar IX/ 667-671).

kaçan bilser munçulayu ,,
öz tözlerin adırtlıg ,,
igke yaraşı tözinçe,,
(570) bėrmiş kergek ot emig ,,
sınamış teg bilserler ,,
ölmegüsin belgüsin ,,
tėmin ök anıng atı bolur ,,
tirgürdeçi erür tėp ,, (AY Uçar IX/ 673-678).

"[Hekim], böylelikle, [insan bedeninin] aslî tabiâtlarını (Skr. *mūla–prakṛti*) ayrıntılarıyla biliyorsa, [o zaman, o hekimin de], ilacı hastalıkların tabiatlarına uygun olarak vermesi (tedavi etmesi) gerekir. [Hekim, hastanın] eğer ölmeyeceğini ve [hastalığın] belirtisini tecrübe edecek derecede bilse, artık bundan sonra onun adı 'şifa verici' diye söylenir." AY Uçar IX/ 673-678).

(575) kimning birök kaçıgları ,,
tetrü yangluk adkansar
yėg otaçı bahşı üze ,,
yėnig köngül turgursar ,,
edgü öglike yanturu
(580) övkelenser kakısar ,,
bilmiş kergek munı üze ,,
ölüm belgüsi erür tėp ,, (AY Uçar IX/ 678-684).

"Kimin şayet duyu organları (Skr. *indriya*) yanlış (Skr. *viparyaya*) algılıyorsa, [o kişi] muhteşem hekim hakkında gayrı ciddi düşüncelere kapılıyorsa, yine akrabalarına karşı sinirli davranışta bulunuyorsa, [o zaman] bunun için ölüm âlameti (Skr. *riṣta*) [var] diye düşünmek gerekir." (AY Uçar IX/ 678-684).

sol közining yürüng karakı ,, öngi kırtışı tegşilser ,,
tili agızı yme kararıp ,,
(585) burunı övişip kötitser ,,
kulgakı tilgeni ėtigi ,,
öngi bolsar öngrekite,,
altın erini boş bolup ,,
kudı salınsar yme ölür ,, (AY Uçar IX/ 684-690).

"[Hastanın] sol gözünün beyaz yuvarlağının rengi solsa, dili ve ağzı da morarsa, burnu bozulup dikleşse, kulak kepçesi uzvu öncekinden farklı olsa, alt dudağı düşüp aşağıya doğru sallansa, [o zaman, hasta] yine ölmüş [demektir]." (AY Uçar IX/ 684-690).

(590) bir yalanguz arireta ,, altı tatıg tükel ol ,,
alku iglerig öngetdürteçi ,,
içgü otlarnıng ėligi ol ,, (AY Uçar IX/ 690-693).

"Sadece *harītakī* içinde, altı [çeşit] tat eksiksiz mevcuttur. Bütün hastalıkları iyileştirici olup içilecek ilaçların şâhıdır." (AY Uçar IX/ 690-693).

üç tüşler ulatı ,
üç köyürügliler yme birgerü ,,
(595) kamag otlarta ,,
uçuz bulguluk tėtirler ,,
ingek yagı süt birle,,
mırlı panitli ėkegü ,,
bolar ugrayu emi erür ,,
(600) kamag igke bir yanglıg ,, (AY Uçar IX/ 693-698).

"Üç meyve (Skr. *triphalā*) ile üç yakıcının (Skr. *trikatu*) bütün ilaçlarda birlikte kolayca bulunabilmesi mümkündür. İnek yağı (tereyağı) ve süt ile bal ve *phāṇita* ikisi ile birlikte, bunlar bilhassa bütün hastalıklar için aynı ölçüde bir şifadır." (AY Uçar IX/ 693-698).

bolarta adın neçe erser ,,
içgü otlar kuvragı ,,

igig körüp üstegü ol ,,
öz tözinçe yaraşı ,,
(605) turgurmış kergek aşnuça ,,
yarlıkançuçı köngülüg ,,
tilemegü ol küsemegü ,,
ol ed tavarlıg bulunçıg ,, (AY Uçar IX/ 698-703).

"Bunlardan başka, içilecek ne kadar ilaçlar varsa, hastalığa bakıp [hastalıkların] kendi tabiatlarına uygun olarak [bunları] eklemek gerekir. [Bundan sonra] öncelikle mal mülk menfaati gözetmeksizin merhametli düşünceyi hâsıl etmek lâzımdır." (AY Uçar IX/ 698-703).

sözleyü tüketdim men sanga ,,
(610) ot em şastirnıng kergekin ,,
öngetdürüp igliglerig ,,
ülgüsüz buyan alguluk tėp tėdi (AY Uçar IX/ 703-706).

"İlaç *śāstra*larının gereklerini eksiksiz olarak sana söyledim. [Artık, bundan sonra] hastalıkları iyileştirip sayısız *puṇya*yı elde edebilirsin diye söyledi." (AY Uçar IX/ 703-706).

3.1.11. Altun Yaruk X. Bölüm

ulug tınlıg udunguz
umug ınag bolgalı
ulug yarlıkançuçı könglüngüz üze
tüp tüz körür siz tınlıglarıg
(5) özte tugmış ogulca kızca
yėti kınıg ögrünçlüg
esirkençsiz ıduk köngülüngüz üza
etözüngüzni ıdalap
emgektin tartmaklıg buyanıngız yėtinçsiz tėtir (AY Gulcalı X/296-302).

"canlılara sığınak olmak için, büyük yaratık olabildiniz. Büyük merhametli gönlünüz ile tüm canlıları tıpkı oğlunuz ve kızınız gibi eşit tutarsınız. Keskin, kuvvetli, sevinçli,

cömert ve kutsal gönlünüz ile vücudunuzu feda edip, canlıları ızdıraptan kurtarma sevabınız ulaşılmazdır." (AY Gulcalı X/296-302).

odgurak bolgy siz teggeli
mengülük kėrtü yėg orunka
birtem öngi üdrülgey siz
tugmak ölmeklig bek bagtın
terkkeye üdün teggey siz
tengleşsiz burkan kutınga
yanmaksızın tanuklap
ėnçgü mengi tapgay siz (AY Gulcalı X/302-308).

"ebedi, doğru ve mükemmel makama siz muhakkak ulaşacaksınız, doğum-ölümün sıkı bağından ebediyen kurtulacaksınız.[123] Kısa zamanda eşsiz Buddha kutuna erişeceksiniz, tereddütsüz tanıklayarak (şehadet getirerek) mutluluk bulacaksınız." (AY Gulcalı X/302-308).

yagız yėr bütürü tepreyür
ügüzler taglar birle kalışız
bulung yıngak kararıp
ölez boltı küng tengri
köktin tüşer tengridem
hua çeçekler bulgaşu
odgurak erki inimizning
etözin titmek belgüsi (AY Gulcalı X/316-321).

"Kara toprak bütünüyle titriyor, ırmaklar dağlar ile beraber; her taraf kararıp, güneş soluk (ışıksız) oldu. İlahi çiçekler yığın halde gökten düşüyor; (bu) kesinlikle kardeşimizin vücudunu adadığının işareti(dir)." (AY Gulcalı X/316-321).

ėşitdim mahasatvenıng
sözlemiş çın savın
teminkeye körmişte,
turuk küçsüz aç barsıg
aç emgekke egirtėp

[123] Aşacaksınız sözcüğü kurtulacaksınız şeklinde değiştirilmiştir.

enükin yėgeli kılmışın
anın sezindim inimke
etözin tėtti erki mü (AY Gulcalı X/323-328).

"(O) zayıf, güçsüz aç kaplanı demincecik gördüğünde Mahāsattva'nin söylediği "açlık eziyeti çekip, yavrusunu yemek üzere olduğu" samimi sözünü (işittim) onun için kardeşimden şüphelendim (kardeşim) vücudunu feda etmiş midir? (AY Gulcalı X/323-328).

körkle kövşek tokılır
(35) inimiz erding küvez a
ögke kangka sevitmiş
erding kadaş a
neçökin yana birgerü
birlekiya ünüp üçegü
(40) negülük titding özügin
bizni birle barmadın (AY Gulcalı X/345-350).

Güzel, ılımlı ve erdemli kardeşimizidin ey sevgili, anneme babama (kendini) sevdirmiştin ey kardeş(im), neden yine birlikte üçümüzün çıktığı gibi bizimle varmadın, kendini feda ettin?"[124]

ögümüz kangımız bizinge
utru körüp ayıtsar
biz ikegü negü tėp
(45) ötünelim sözlelim
ol yėg bolgay üçegü
birlekiya ölser biz
neng bizinge kergeksiz
bo etözümüz tirigi (AY Gulcalı X/350-354)

"annemiz babamız bizi görüp sorduklarında biz ikimiz ne diye cevap vereceğiz, üçümüz beraberce ölseydik daha iyi olacaktı, (şimdi) bu diri vücudumuzun bize ne gereği (bize hiçbir şekilde bir gereği yok)."[125]

[124] Z. Gulcalı çevirisine müdahale edilmiştir.

(50) negü erki amtı tıltagı
yagız yėr monçulayu tepreyür
ügüzler köller yayılıp
ı ıgaçlar ırgalur
kün tengrining yarukı
(55) öngsüz boltı ürtmiş teg
közüm emigim tepreyür
öngrekite öngi şük (AY Gulcalı X/373-377).

"(bunun) sebebi, kara yer bu kadar titriyor; ırmaklar göller taşıp (yayılıp), ağaçlar sallanıyor;" güneşin[126] ışığı soluklaştı, örtülmüş gibi; gözüm göğsüm seğriyor, eskiden başka türlü sakindi; (AY Gulcalı X/373-377)

okın yürekinge ursukmış teg
sıkılur men emgekin
(60) tolp etözüm titreyür
ėnçim idi belgürmez
tüşemiş ol tülümnüng
yavız turur belgüsi
(65) oḍgurak bar erki ertimlig
artak yavız adalar (AY Gulcalı X/377-383).

"Okla kalbime vurulmuş gibi ızdırap içinde inliyorum; bütün vücudum titriyor, huzurum hiç kalmadı. Gördüğüm o rüyanın işareti kötüdür, var mıdır acaba gelecek, korkunç tehlikeler?" [127]

ne ada erdi atayım,
körkekiye ögüküm
ölmek emgek neçökin
(70) öngre kelip ertürdi
sentide öngre ölmekig
bulayın ay künkiyem
körmeyin erti munı teg

[125] Z. Gulcalı çevirisine müdahale edilmiştir.
[126] Metne müdahale edilerek, Güneş Tanrı, Güneş olarak çevirilmiştir.
[127] Z. Gulcalı metnine müdahale edilerek çeviri değiştirilmiştir.

ulug açıg emgekig tėp tėdi (AY Gulcalı X/485-490).

“Ne zor idi yavrucuğum, güzel canım ölmek eziyeti nasıl böyle erken gelip (seni) aldı/yakaladı, senden önce ölseydim ey güneşim, böyle büyük acı ızdırabı görmeseydik.”

(75) men uyur men toyına
öngre ertmiş ür ırak
sansız sakışsız kolusuz
asanki kalplar içinte
antag yme üdlerte
(80) erklig türklüg kan boltum (AY Kaya X/629/4-8)

“ey rahipler asilzade olan ben, uzun müddet önce, sayılamayacak kadarki geçmiş zamanlarda, işte öyle zamanlarda güçlü kuvvetli bir han idim,”

antag yme tuşlarta
tigin boltum kan oglı
ürüg uzatı yorıdım
ulug buşı birmekde
(85) birtem sever amrak özümin
esirkençsiz titmekin
togmak ölmek sansartın
ünmek ozmak küsüşin
köni tuymak orunka
(90) terk teggeli sakınçın (AY Kaya X/629/8-14)

“ve yine böyle zamanlarda, han oğlu olan bir prenstim. Büyük sadakalar vererek sevilen şahsımla, kaçınılmaz olarak adlandırılan doğum-ölüm samsarasından kurtulup çıkmak arzusuyla doğru aydınlanma makamına hızlıca varabilmek düşüncesi ile uzun müddet yönetimde kaldım.”

yme öngre bar ėrti
ertingü ulug ėl uluş
maharatı atlıg ilig kan

ol ėl uluşnung iyesi ėrti
(95) oglı bar ėrti ol begning
mahasatvı tėp titimlig
esirkençsiz boş köngülin
buşı birür ėrti üzüksüz
ol tiginning bar ėrti
(100) ėçileri tigitler
birisinin atı mahabalı
ėkisining atı mahadıvı tėp (AY Kaya X/629-15)

“ve yine önceleri, Maharatı adlı hükümdar birçok ülkenin sahibi idi. Bu beyin Mahasatvı adında bir oğlu vardı, Mahasatvı diye anılan bu kişi cömert yüreğiyle kesintisiz olarak sadaka verirdi. Bu prensin kardeşleri prensler de bulunmaktaydı. Birinin adı Mahabalı diğerininki ise Mahadıvı idi.”

bu üçegü bir tuşda
yumgın üntiler ilinçüke
(105) erü erü tegdiler
tagda tizde arıgda aç emgekin sıkılmış
tişi barsıg körtiler (AY Kaya X/629/15-22; 630-1)

“bu üçü bir zaman bir araya gelerek gezintiye çıktılar, yavaş yavaş ulaştılar ve dağda bayırda açlıktan ızdırap çeken dişi parsı gördüler.”

ötrü togdı olarnıng
monı monçulayu sakınçın
(110) açmak ootın örtenür
bo tişi bars etözi
monta yene közünmez
monga yigülük aş içgü
monı körüp bodısatav
(115) montag osuglug ertükin
öz enükin yigey tėp
ertingü korkdı sizinti (AY Kaya X/630-1-11)

“sonra açlıktan dişi barsın kavrulduğunu ve orada hiç yiyecek ve içeceğin bulunmadığını fark ettiler. Bunu gören Boddhisattva böyle olduğu gibi kendi yavrularını yiyecek diye şüpheye düşüp korktu.”

ötrü titdi etözin
isig özinge kavmadın
(120) yėti enüklerin ozgurtı
bart baş bolmak emgekdin
ol çetikig kıltukda
agır ulug yagız yėr
serüumadın bir üdte
(125) tepredi ırgaltı bütürü
ögüzler köller erkeçlenip
yaykalıp tetrü ongaru savrıltı
kökli yagızlı içinte
yaruk yaltrık yaltırtı
(130) bulung yıngak kararıp
körgeli bilgeli bolmadı
neçe bar erser kuş keyik
arıgka sakaka tayaklıg
öz orunların kemişip
(135) ozdılar kaçdılar öngi öngi (AY Kaya X/630-11-631/2)

“sonra kendi vücudunu feda ederek, canını düşünmeden yedi yavruyu kurtardı. Geldiği halin ızdırabıyla o iyi ameli gerçekleştirdiğinde, haşmetli kara yer beklenmeyen bir anda titreyip sallanmaya başladı, tüm nehirler, ırmaklar çalkalanıp bir o yana bir bu yana savruldu. Gök ve yerlerde parlak ışıklar meydana geldi, her yer kararıp (ne olduğunu) görüp anlayan olmadı. Ormanda, dağların eteklerinde yer alan kuş ve diğer yabani hayvanlar kendi yerlerinden ayrılıp farklı farklı yerlere kaçıştılar.”

yogurkantılar ėçileri
inisi yanturu kelmeyükke
busanu bulganu köngülleri
emgentiler yiringüyü

(140) ötrü ıdtılar tavratı
tapıgçıların birkerü
arıg semek içinte
tüzüde yadılıp tilediler (AY Kaya X/631/2-7)

“feryat eden abileri, kardeşleri dönüp gelmeyince kaygılı bir gönülle ağlayarak kederlendiler. Hızlıca geri dönüp hizmetkârları ile birlikte ormanlık alan içinde yayılarak aradılar.”

içili inili ikėgü
(145) sözleşti kengeşü yme
yene ötrü bartılar
tering taglar içinte
törtdin sıngar bag tuglap
barın idi tapmadı (AY Kaya X/631/7-11)

“abi kardeş herikisi danışarak konuşup sonra geldiler, derin dağlar içinde dört bir tarafdaki bağ bahçeyi dolaşıp hiçbir şekilde bulamadı.”

(150) antada basa körtiler
arıgdaki aç barsıg
todup kanıp anası
yėti enüki yme birkerü
agızları kan bolup örüg amıl yatmışın
(155) kalmış kövteng yaş süngük
kara saçı yme ançulayu ok (AY Kaya X/631/11-17)

“daha sonrasında ormandaki aç barsı yedi yavrusu ile birlikte doyup ağızları kan içinde sessizce yatan kemikleri de tıpkı saçları gibi dağılmış olan,”

arkuru turkuru saçılıp
anta monta yaturın
yme ök körtiler ançulayu
(160) akmış kanı yol bolup
yadılmışın öngi öngi
kamış tüpleri içinte

içileri tigitler
körü tüketip bo belgüg
(165) yürekleri içinte
ulug korkınç belgürti
ötrü ögsirep birkerü
kemişdiler etözin
munggul bolup kal telve
(170) tuymaz bilmez boltılar
toz toprak etözleri
ėkegünin bir yanglıg
altı kaçıgları birkerü
ögin könglin ıçgıntı (AY Kaya X/631/17-632/6)

“bir o yana bir bu yana saçılıp yatanı öylece gördüler. Kanı yol olup akan ve kamışların dibinde her yere dağılan bu izleri görüp prens kardeşlerinin yüreklerinde büyük bir korku belirdi. Daha sonrasında akılları başlarından gidip kendilerinden geçerek etrafı da hissetmeksizin çılgına döndüler. Her ikisi de toz toprak içinde kalan bedenleri ve duyu organları ile akıl ve bilinçlerini de kaybettiler.

(175) bodısatav tigin tapıgçıları kamag birkerü yıgılıp sıgtaşdılar kamagun
busuşka batıp köngülleri
sogık suvların bügürip
öglentürtiler olarnı iliglerin kötürüp
ulug ünin ulışdılar (AY Kaya X/632/7-12)

“Bodhisattva prensin hizmetkârları ve hepsi bir araya gelerek kederli olan gönülleriyle feryat ettiler. Soğuk su dökerek onların akıllarını başlarına getirdiler. Ellerini kaldırıp yüksek sesle ağlaştılar.”

(180) bodisatav tigin etözin
kemişmişde tag kodı
anası katun balıkda
ordu içinte olurup
bėş yüz kızlar kuvragın
(185) tegirmileyü kavşatip

aşayır erken birkerü
mengi ilinçü ır oyun
ötrü katun emigi tengizip
iidip ertingü
(190) turur erken belingteg
ötrü akdı yürüng süt
tolp etözi çimileşdi
yingne sançmış osuglug
tikdi sançdı agrıdı
neng serilü umadı
(195) togdı belingteg sėziki
oglanınga yıçanu
busuşlug okın ursukup
birtinip yüreki emgenti (AY Kaya X/632/12-633/1).

"Boddhisattva prens dağda vücudunu bırakıp kendini feda ettiğinde annesi hatun şehirde saray içinde oturup beş yüz kız topluluğu tarafından çevrilip, mutluluk içinde şarkı ve oyunlarla yemek yerken, memeleri şişip, toplanıp korku içinde bembeyaz sütü aktı. Tüm vücudu iğne batıyormuşcasına ürperdi. Hiçbir şekilde sakinleşemedi. İçinde beliren korku ile oğlundan şüpheye düşerek dert oku ile vurulup kırılarak yüreği parçalandı."

ötrü tigin ötünti
(200) ėlig begke ukturu
bekiz belgülüg sözledi
montag yanglıg savların
yırınu yıglayu açıgınga
seringeli umadı
(205) açıg ünin keyirkençig
ėlig begke sözledi (AY Kaya X/633/1-6).

"Sonra prens açık ve net bir şekilde bu tür şeyleri hükümdara ağlayarak anlattı, ızdırabına daha fazla tahammül edemeyerek acı sesiyle feryat edip hükümdara söyledi:"

ukmış bolsun ėlig beg
bo üdteki belgümin
tolp etözümde togyuk ol
busuş kadgu alp emgek
(210) emiglerim belingteg
idip tengizip süt akar
ne yme kılıp unamaz
tıdıngalı söngeli
çimşileşür etözüm
(215) tüzü yingne sançmış teg
busuş kadguka kagurulup
yarılgalı bo kögüzüm (AY Kaya X/633/6-13).

"Hükümdar anlasın ki bu zamandaki benliğimde tüm vücudum kaygı keder ve ızdırapla doludur. Memelerimden korkuyla birlikte süt akar. Vücuduma iğne batmış gibi ürperir ve ne yapsam geçmez. Kaygı ve keder içinde çok acı çekerim."

umılıp barıp tüşedim
ertingü yavlak yavız tül
(220) ıçgıntım erki odgurak
sever amrak ögükimin
küsüşüm ol ėlig beg
isig özümin ulang ay
biltürüng manga belgülüg
(225) barın yokın oglumnung
üç kögürçgen atayın
tülümde körtüm adırtlıg
ėng kiçigi balakınak
kiçigi oglum sakınur men
(230) uçar erken belingteg
laçın kapdı kiçigin (AY Kaya X/633/14-22).

"Umılıp barıp? oldukça kötü bir rüya gördüm. Tamamıyle dağıldım. Ey hükümdar, arzum odur ki sevgili oğlumla bu canımı kavuşturun, bana ondan varlığından (yaşayıp yaşamadığından) bir haber verin. Üç güvercin yavrusunu rüyamda

ayrıntısıyla gördüm. En küçüğü yavrucuk küçük oğlumu düşünürüm, korkuyla uçarken onu şahin kaptı."

bo busuşug sakınçıg sözlegeli kim ugay
çommış batmış erür men
busuşlug taluy içinte
(235) ugramış men ölümke
unakaya kiçmedin
atayım üçün korkar men
yitmiş yokadmış bolgay mu tėp (AY Kaya X/634/1-5).

"bu kederli düşüncenin (rüyanın) yorumunu bana kim söyleyebilecek, keder denizi içinde boğulup batmışım ben, daha (yaşayıp) geçmeden ölüme uğramışım, yok olup gitmiş mi diye, yavrum için korkarım ben."

küsüşüm ol ėlig beg
(240) istetsün tiletsün tavratı
yene ėşidtim taşdınkı
yolkı kişi sözlemişin
kiçig tiginig tileyü
takı tapışmaz ermiş tėp
(245) mening köngülüm arıtı
ançakaya ėnç ermez (AY Kaya X/634/5-11)

"arzum hükümdarın derhal aramasıdır ve yine dışardaki yolcudan küçük prensi dileyerek onunla karşılaşmadığını işittim, benim gönlüm (bundan böyle) hiçbir şekilde mutluluk bulmaz."

küsüşüm ol ėlig beg
ėrinçkesün mini yme
montag ötünü tüketip
(250) ėlig begning katunı
tolp etözin kötürüp
yėrke çaltı bir yumgı
açıgınga umadın
ögin köngülin ıçgıntı

(255) tuyunmadı bilinmedi munggul teltük kal bolup
yinçge kızlar kuvragı
körüp katunnıng ançulayu
yėrte tüşüp kamılıp
ögsirep tınsırap yatmışın
ötrü kamagun bir yanglıg
(260) ulug ünin sıgtaşdılar
kal boltılar busuşka
yitdürtümiz tiginig tėp
ėşidip ilig beg monçulayu
emgeklig yangku yıkı ünin
(265) busuş köngülinge basıtıp
seringeli umadı
bo tıltagın tutuzdı
buryuklarka beglerke
terkin tavrak tilengler
(270) sever amrak ögükümin
begler yumgın üntiler
balıkdın ırak taşkaru
orun orun sayu yadılıp
istediler kamagun
(275) yaşları aka yıglayu (AY Kaya X/634/11-635/8).

“arzum hükümdarın bana da merhamet etmesidir, böyle tamamıyla arz edip hükümdarın hatunu tüm vücudunu götürüp yere çaldı, acısına dayanamayarak şaşkına dönüp delirmişçesine aklını yitirdi. Hatunun akılsızca ve nefessizce yere düşüp boylu boyunca uzandığını gören çevresindeki zarif kızlar, yüksek sesle feryat edip kederden çılgına döndüp prensi yitirdik dediler. Bu sözleri işiten hükümdar ızdırabının sesini kederli yüreğine bastırıp dayanamayarak buyruk beylere “derhal sevgili yavrucuğumu arayın” emri verdi. Beyler hepsi birlikte şehirden şehrin dışına uzaklara kadar göz yaşlarını tutamayarak seslenip aradılar.”

aytdılar kişike
ilig begning ögüki

bodısatav tigin kanta ol tėp (AY Kaya X/635/8-10).

“insanlara “hükümdarın sevgili oğlu Bodhisattva prens nerededir?” diye sordular..”

amtı monta ol tiginning
ölügi tirigi neteg ol
bar mu idi bilteçi
barmış yėrin adırtlıg belgülüg
neçökin erser katıglanıp
körkitingler bizinge
tarkaru kiterü bėringler
busuşumuznı köngültin
kamag kişiler bir yanglıg
sözlediler aydılar (AY Kaya X/635/9-17).

“şimdi o prensin ölüsü dirisi ne şekildedir, gitiği yerden bir iz var mıdır? Ne halde olduğunu gayretle arayıp gösterin bize. Kederimizi yüreğimizden dağıtın diye bu şekilde söyledi birçok kişi.”

bodısatav tigin kaçan ok
ölyük ol tėp tėdiler
begler monı eşidip
yançıltılar busuşın
yırıntılar yıglayu
emgentiler artukrak
ötrü ol üdün tavratı (AY Kaya X/635/17-21)

“Bodhisattva prens ne zaman öldü dediler, beyler bunu kısa bir süre sonra işitip sonrasında ızdıraptan parçalandılar, ağlayıp fazlasıyla kederlendiler”

maharatı ėlig kan
açıg ünin yıglayu
örü turtı orunıntın
yakın bartı kėntü özi
katun kamılmış orunka
sogık suvın bügürti

etözinge bütürü
ol sogık suv küçinte
ėlig begning katunı
(305) ötrü timin idilti
ançakaya öglenti
yaşı aka tökülti
ėlig begke ayıtdı (AY Kaya X/635/22-636/7)

“maharatı hükümdar han acı sesiyle ağlayarak yerinden kalkıp hatununun yattığı yere yaklaşıp onun vücuduna soğuk su serpti, bu sayede hükümdarın hatunu hemen kendine geldi, aklı başına geldi ve gözünden yaşlar dökülerek hükümdara şöyle söyledi:”

ögükkeyem bar mu ermiş
(310) aysun manga adırtlıg
yarlıkadı ėlig beg
katunınga ince tėp
ıdtım men kamag beglerig
alp alpagut erenlerig
(315) törtdin sıngar orunta
tilegeli tiginig
takı yme belgürmez
uvşak tavşak sav sözin
ėlig beg yene yarlıkadı
(320) katunınga ince tėp
katunum sen serilgey
monçulayu üküş bulganma
kėntü özüngin aşnuça
ançakaya ėnç kılgıl (AY Kaya X/636/8-18)

“yavrucuğum yaşar mıymış bana düzgünce söylesin, hükümdar hatununa “dört bir tarafa prensi arasınlar diye yiğit ve cesur erleri ve birçok beyi gönderdim, daha ortaya çıkmadı dedi.” Fısıltılı şekilde hükümdar yeniden hatununa “sen sakin ol kendini böyle fazlasıyla yıpratma, azıcık rahatla” dedi.

ikėgü birle atlanıp
tilegeli arıgka baralım
ötrü ėlig beg kėntü özi
katunı birle ikėgü
koşuglug kanglıda olurup
terkin tavratıkkaya bartılar
katıg ünin yıglayu
köngülleri açıyu
busuşlug köngülin örtenü
oot yalının yalar teg
atlıg yüzlüg birkerü
ming kara bodun arkası
yme balıkdın üntiler (AY Kaya X/636/18-637/4).

"İkisi birlikte atlarına binip, ormana aramaya gidelim, sonra hükümdar hatunu ile at arabasında oturup hızlıca vardılar, yüksek sesle ağlayıp yürekleri acıyarak, kederli gönülleri ateşin yanması gibi yanarak sarayın önde gelenleri ve halktan binlercesinin desteğiyle şehirden çıktılar."

ėlig begig iderü
öngin öngin küseyü
tilediler tiginig
yıglayu sıgtayu busanu
ünleri idi sönmedin
bodısatav tiginig ėlig beg
körgeli bolmak umunçın
törtdin yıngakdın telmire
bakar ėrti kamagda (AY Kaya X/637/4-9)

"Hükümdarla birlikte çeşit çeşit niyazlarla ağlayıp inlemeleri hiç durmadan istediler prensi, Hükümdar Bodisattva prensi görebilmek umuduyla dört bir tarafta ağlayarak arayıp her yere bakardı."

körti anta bir kişig
özinge ugrap kelmişin

saçı başı yadılıp
(350) etözinge kan yukup
tolp etözi bir yanglıg
tozka toprakka kömülüp
açıg ünin sıgtayu
ötrü yakın kelmişin
(355) körüp ötrü ilig beg
montag yanlıg yavız belgüg
yangırt yene üstelti
buşmak kagurulmak emgeki
ötrü örü kötürüp
(360) iki ėligin yokaru
ertingü açıg ünin sıgtadı
tal çıbıkı teg titreyü
anta yene başlayu
bir buryuku bar erti
(365) ıya taya tavranu
yakın kelip begkerü
ötünti ol buryuku
ėlig begke ince tėp (AY Kaya X/631/10-638/1).

"(Dört bir tarafa üzülerek bakıyordu ki) saçı başı dağılmış, bedenine kan değmiş ve her tarafı toz toprak içinde kalmış bir kişinin ona yaklaştığını gördü. Acı bir sesle haykırıp sonra yakın geleni böyle kötü bir halde görünce hükümdar, ızdırabı tekrar arttı. İki elini yukarı kaldırıp dal çubuğu gibi titreyerek acı sesiyle feryad etti. Baştan beri bir isteği vardı ve bunu beye yakınlaşıp aceleyle hükümdara şöyle arz etti."

yalvarur men küseyü
(370) yıglamasun monı teg
ėlig begning ögüki
oglı tigin mahasatvı
bulmadılar erser yme
amtıka tegi tileyü
(375) unakaya keçmedin

kelip teggey sėziksiz
ançakaya boşutsun
ulug ėlig beg busuşın
ötrü ėlig beg yenele
ançakaya yorıdukda
körti sapça bir buryuk
yme yakın kelmişin
yaguk barıp içkerü
ėlig begning üskinte
yaşı aka yıglayu
ötrü ince tėp ötünti (AY Kaya X/638/2-13).

"Tüm arzumla yalvarırım ki ağlamayın bu kadar, hükümdarın biricik oğlu Mahasatvı'yı şimdiye kadar arayıp bulamamış olsalar bile şüphesiz ki ortaya çıkacaktır. Yüce hükümdar bu sebeple derdinden biraz kurtulsun. Sonra hükümdar içeri yakınlaşıp girince hükümdarın huzurunda bir buyruk gördü gözlerinden yaşlar akıp ağlayarak sonra arz etti:"

ulugı ėki tigitler
amtı yügerü esen ol
busuşlug ootın örtenü
sıkılmışlar etözleri
eng kiçigi üçünçi
mahasatvı bodısatav
ertimlig törüke singirtip
erte kırılu teginmiş
körü teginmiş aç barsıg
yangı enüklep yaturın
kėntü açınga ömedin
enüklerin yigeli ugramışın
amrak ögüki mahasatvı
yarlıkançuçı köngüllüg bodısatav
ulug yarlıkançuçı köngül turgurtı
ol bars üze ugrayu

üzeliksiz yolug küseyü
kut koluntı bir köngülin (AY Kaya X/638/13-639/3)

“Büyük olan iki prens şu anda sağdır, en küçüğü üçüncü Mahasatvı Bodhisattva geçici kanun tarafından batırılmış, erkence kırılmıştır (ölmüştür). Aç barsın yeni yavrulayıp yattığını ve açlığa dayanamayarak yavrularını yemeye kalkıştığını gören sevgili yavrucam Mahasatvi, merhametli gönüllü Bodhisattva, büyük merhametli gönlünde o pars vasıtasıyla, üstün yolu tercih ederek bütün gönlüyle saadet niyaz etti.”

(405) kutgarguka kėnki üdte
kamag tınlıglar oglanın sakınçıg bek ornatıp
burkan kutılıg yėg tüşde
taluy ögüz teg kėng alkıg
tüpsiz tering tüz nomda
(410) ötrü agtıntı yokaru
ėdiz tag töpüsi üze
andıran kodı kemişdi
aç bars üskinte etözin
küçsüzi üçün tişi bars
(415) tartıp yigeli umadı
kamış üze kėntü özi ök
yırıp kodtı ömgenin
ömgen kanın yalgayu
ötrü yidi tiginig
(420) etözi eti alkınıp
kurug kaltı süngüki (AY Kaya X/639/3-16).

“kurtardıktan sonraki zamanda tüm insanoğlunun düşüncelerini sağlamlaştırıp, Buddha saadetli güzel neticede, okyanuslar kadar derin, dipsiz derin doğru kanunda sonra yukarı yükselip yüksek dağ tepelerinde bütünüyle bıraktı aç bars üzerinde vücudunu. Dişi bars kuvvetli olmadığı için çekip yiyemedi. Kamış ile kendisi bizzat yırıp koydu damarını. Damarın kanını yalayarak sonra yedi prensi. Etleri yok olup kuru kemikleri kaldı geriye.”

ötrü anta ėlig beg
katunı birle ikegü
eşidü birle bo savıg
(425) ögsirediler bir yanglıg
busuşlug taluy içinte
tering batıp köngülleri,
sakınçlug kadgulug oot üze
örtentiler yalınayu
(430) tapıgçı begler tavratı
çından suvın sogıtıp
bügürtiler saçdılar
ėlig begke katunka
ötrü turup ėkegü
(435) ulug ünin sıgtaşdılar
ėliglerin kötürüp
kögüzlerin tokıdılar (AY Kaya X/639/17-640/12).

Daha sonra hükümdar hatunu ile birlikte bu sözleri işitince ikisinin de aynı şekilde akılları başlarından gitti. Keder denizi içinde dibe batan gönülleri, kaygı ve endişe ateşi ile alevlenerek yandılar. Hizmetindeki beyler acele ile Sandal suyunu soğutup hükümdar ve eşine serptiler. Kendilerine gelen her ikisi ellerini açıp göğüslerine vurarak yüksek sesle feryad ettiler."

üçünç buryuk ınançı[128]
yakın tegip içkerü
(440) ėlig begke ötünti
montag yanglıg savlarıg
körü tegintim ėki tiginig
ögsiz tınsız yaturlar
arıg semek içinte
(445) kolup alıp sogk suv
bügürtüm saçdım olarka
ötrü timin azkaya

[128] Bir unvan.

öglenü tınlanu tegintiler
telmirerler körürler
(450) törtdin yıngakdın tüzüde
inçe kaltı yalın oot
kamagdın barça kavşamış teg
ançakaya turtukda
yene töpün tüşerler
(455) açıg ünin yıglaşur
etözleri titreyü
ėliglerin kötürüp
yalvaru teginürler keyirkençig
öge takşuru teginürler
(460) inilerining edgüsin (AY Kaya X/640/5-21).

"Üçüncü kişi yakınlaşıp içeri girdi ve hükümdara şu sözleri arz etti: iki prensi akılları başlarından gitmiş ve nefesleri kesilmiş şekilde ormanda yatarken gördüm. Kolup soğuk su alıp onlara serptim kendilerine geldiler. Dört bir tarafa sanki alevli bir ateş etraflarını sarmış gibi yalvarırcasına bakıyorlardı. Biraz ayağa kalksalar yine tepe üstü düşüyorlardı. Duygulanıp acı bir sesle feryad ediyorlardı, ellerini açıp feryatla yalvarıyorlardı. Küçük kardeşlerinin iyiliklerini methederek şarkı söylüyorlardı."

bo savlarıg sözlemişin
eşidü birle ėlig beg
takı artukrak asıltı
busuşlug ootın köymeki ötrü katunı umadın
(465) ulug ünin möngredi
orlayu kıkıra inçe tėp
emgenü sav sözledi
sever amrak küsençig
ataykayam etözi
(470) ertimlig törülüg rakşaska
opa singirtü tüketmiş
kalmış ėki kençlerim
öngi adırılıp antada yme basıtıp busuşka

emgeklig ootın örtenmişler (AY Kaya X/641/3-10).

“bu sözlerin söylendiğini işiten hükümdarın dert ateşinin yanması gittikçe arttı, sonra hatunu kendinden geçerek yüksek bir sesle inledi. Korkuyla bağırıp ızdırapla “sevdiceğim istekli yavrumun geçici vücudu Rakşas tarafından yutlup yok edilmiş. Geriye iki genç başka tarafta kalıp kederlere bürünüp ızdırap ateşiyle yanmışlar.”

(475) men amtı terk barayın
ol inçip tagka arıgka
ötlep eriglep olarnı
küzeteyin özlerin
ötrü terkin tavratı
(480) koşuglug kanglın yol körü
bir uçlug köngülin teggeli
etözin kemişmiş orunka
yolta tuşdı ėki oglanın
yıglayu sıgtayu yorırlar
(485) yangıg kepig ıçgınıp
kögüzlerin tokıp busanmışın olarnı
körüp ögi kangı
busuş emgekke kavışatıp yumgı bartılar ol tagka etözin buşı birmiş orunka (AY Kaya X/6341/10-22).

“Ben şimdi hızlıca o dağ ve ormana varıp onları öğütleyerek kendilerini koruyayım, sonra hızlıca koşulmuş arabaya bakarak, vücudunu bıraktığı yere bunu amaç edinmiş bir gönülle ulaşayım. Yolda iki oğlunun ağlayıp sızlayarak kendilerini kaybetmişçesine yürüdüğünü (ve) kendilerinden vazgeçmişçesine göğüslerine vurarak kederlendiklerini görüp annesi ve babası kaygı ve kedere bürünüp o dağa, (prensin) vücudunu sadaka olarak sunduğu yere vardılar.”

kaçan tegdiler bodısatavnıng etözin
(490) buşı birmiş arıgka
ötrü kamagun birkerü
üze turup yıglaşdılar
yėvigin tizigin kemişip

keyirkençig kılınu
(495) ididiler yıgdılar bodısatavnıng süngükin
kamag kişiler kuvragı
ayap agırlap bir yanglıg
astup itdiler kamagun
yėti erdinig ėtiglig
(500) ol şarırıg bekledi (AY Kaya X/641/22-642/9).

“Budanın vücudunu sunduğu ormana vardıklarında her ikisi orada durup ağlaştılar. Bodhisattvanın kemikleri üzerinde bağrışarak, mücevherlerini yığdılar. Sonra birçok kişi hürmetle aynı şekilde yedi mücevherle süslenmiş bir stüpa inşa ettiler ve o arta kalan kalıntıları gözetlediler.”

kamatsıda urup anıng içinte
busuşlugın bartılar kanglıda olurup balıkka (AY Kaya X/642/9-11).

“kamtsita vurup kederle araba içinde oturup şehire vardılar.”

ol üdün tükel bilge tengri tengrisi burkan anandka ötrü ince tėp yarlıkadı
öngre üdteki bodısatav mahasatvı atlıg tigin erser
(505) ol amtı men odgurak şakımunı burkan erür men
takı monta turgurmada öngi erki tėp yat sakınç
maharatı atlıg begler erser
atam şudodanı kan erür
öngre üdteki katunı
(510) amtı anam mahamaya erür
ulugu tigin erür maytrı
inişi erür mançuşırı
ol tişi bars
maharatçapatı erür
(515) yėti enüklerinte bėşegü bėş pançıkı boltılar
birisi enük amtı erür
mahamodgalyatırı etözi birisining amtı erür şarıputrı arhant etözi (AY Kaya X/642/12-643/5).

“o zaman tanrı tanrısı bilge Buddha Ananda’ya şöyle deyip buyurdu: önceki zamandaki Bodhisattva Mahasatvi atlı prens tamamen şimdi ben Şakimuni Buddhayım. Bundan önce yabancı mı ki diye düşünülen Maharatı adlı beyler ise babam Şudadni handır. Önceki zamanlardaki hatunanam Mahamaya’dır. Büyük prens Maytrı küçüğü ise Mançuşırı’dır. o dişi pars Maharatçapatı’dır. Yedi yavrudan beş tanesi rahip oldular, birisi Mutkelintiri, bir diğeri Şariputra’dır.”

men sizlerke toyınlara okıtu biltürü nomladım
ertmiş üdlerte
(520) adınlarka asıg kılmak tıltagımın
monı monçulayu katıglanu bodısatavlar yorıgınta
burkan kutın tıltaglarta yorıdım
bodısatavlar yorıgınta yorımışda
ol üdte men öz köngülümde öritdim
(525) ulug bedük kut kolmak
bo etözüm süngüki
kaltı erser bo yėrte
kėn keligme üdlerte
asıg kılsın tınlıglarka tėp (AY Kaya X/643/5-16).

“ben sizlere ve rahiplere açıkalayarak vaaz ettim geçmiş devirlerde başkalarına fayda sağlamak amacıyla böylesine bir çaba ile Bodhisattvalar izinde Buddha saadeti bulabilmek amacıyla yürüdüm. Bodhisattvalar izinde yürürken o zaman yüce bir saadete erişmek maksadı ile bunu kendim istedim. Bu vücudumun kemikleri burada kaldı ise gelecek zamanlarda canlılara fayda sağlasın diyerek,”

(530) una amtı biling toyınlara
etözümin tutmış süngük yiti erdinin itiglig
ertmiş bo astup
ertmekinge ülgüsüz erür üküş üd kolu
erü erü kömülti tering batıp toprakda
(535) ol üdlerte bir uçlug kut kolmışım içinte tıltagı iyin tınlıglarıg ozguru kutgaru birgüke
anın amtı bo tuşda
asıg kılgalı tınlıglarka

yagız yėr topulup yokaru ünmişi bo erür
tėp yarlıkadı (AY Kaya X/643/16-622/4).

"şimdi bilin ey rahipler, vücudumu tutan şu kemikler üzerine yapılmış ve yedi mücevherle süslenmiş bu stupanın üzerinden çok zamanlar geçti ve bu yapı yavaş yavaş toprakla kapandı. O zamanlarda saadet bulma isteği ile canlıları kurtarabilme amacıyla şimdi ise bu zamanda canlılara fayda sağlayabilmek için kara toprağa gömülüp yukarıda duran budur diye buyurdu."

Tegzinç xxvııı. Bölök[129]
tengrim sizing etözüngüz ..
şopag altun öngi teg ..
körüp idi kanınçsız ..
altunlug tagka ogşatı ..
(540) kopdın sıngar yarutur ..
arıg süzük yup yumşag ..
lėnhua çeçekke ogşatı ..
ülgüsüz sansız esringü ..
ėtiglerin ėtilmiş erür .. (AY Uçar X/21-26).

"Efendimiz [*Buddha*], sizin bedeniniz som altın rengi gibi [olup] asla bakılmaya doyulmaz. [Bedeniniz] altından dağa (Skr. *Meru*) benzer [ve] her tarafı aydınlatır, saf ve pek yumuşak lotus çiçeğini andırır, sayısız renkli süslerle donanmıştır." (AY Uçar X/21-26).

(545) otuz iki lakşanın ..
bir egsüksüz
sekiz on törlüg nayragın kamaglıg ..
yarukunguz yarutur ..
tüzgerinçsiz yarukın ..
(550) kirtin öngi üdrülmiş siz ..
tolun ay teg arıgın .. (AY Uçar X/27-31).

[129] Uçar Erdem (2012)."On Taraftaki Bodhisattva'nınBuddha'ya Methiyesi:Altun Yaruk Sudur: X. Tegzinç,XXVIII. Bölök[R–M 644/18–649/08]", Dil Araştırmaları, Sayı:12, Bahar, ss 31-57.

“Otuziki *lakṣana* (Skr. *dvātriṃśan mahā–puruṣa–lakṣaṇāni*) ve seksen tâli âlamet (Skr. *aśīty–anuvyañjanāni*) ile parlaklığınız herkese ışık saçar. Kıyâs–ı kâbil olmayan parıltı ile kirden [tamamen] ârisiniz, tėpkı dolun ayın pâklığı misâli.”

süzük yaruk yme etingkiri ..
yangkulug körkle ününgüz ol ..
arslan hanı kükremiş teg tolp yėrtinçütetigilig ..
(555) sekiz törlüg adrukka ..
tükelligi üze yaraglıg ..
kalavıngnıngta ulatı ..
kövşek ünlerte yėgetmiş .. (AY Uçar X/31-37).

“Safî ışığa ilâveten, sesiniz gür (?) sedâlı ve muhteşemdir, arslanlar hanının bütün yeryüzünde kükreyip ortaya çıkan sedâsı misâli. [Sesiniz] sekiz türlü mükemmeliyet ile tamamen donanmış ve sekiz mükemmeliyetle uyumlu [olup] *kalaviṅka* [kuşunun sesinden] yani hoş seslerden daha üstün bir sestir.” (AY Uçar X/31-37).

yüz buyanlıg belgüg ..
(560) ėtilmiş körkle kırtışıg ..
yaruk yaltrıkka tükellig ..
kirsiz münsüz süp süzük ..
süzülmiş yaruk biligingiz ..
taluy ügüz teg kėng tering ..
(565) ulsuz tüpsüz edgüleringiz ..
kök kalıg teg yėtinçsiz .. (AY Uçar X/37-43).

“Yüz *puṇya*lı âlamet ile dış görünüşünüz mükemmelce süslenmiştir. [Dış görünüşünüz] parıltıyla tamamen donanmış [olup] kirsi ve pek saftır. Saf ve âşikar bilginiz okyanus gibi geniş ve derindir. Dipsiz (ucu bucağı olmayan) faziletiniz gökyüzü gibi geniştir.” (AY Uçar X/37-43).

tegirmi körkle yarukunguz ..
ontın sıngar tolu erür ..
tıltagı ėyin kutgarur siz ..
kamag tınlıglar oglanın ..
(570) nizvanilıg bodulmakıg ..

yıdı yukı birle tarkardıngız ..
ürüg uzatı yarutur siz ..
nomlug yarukın tınmaksız .. (AY Uçar X/43-48).

"Çepeçevre [saran] muhteşem ışığınız [hâleniz] (Skr. *prabhā–maṇḍala*) [yeryüzünün] on tarafını dolduruyor. Bütün varlıkları (Skr. *sarva–sattva*) sebepleri doğrultusunda (Skr. *yathā–pratyata*) kurtarırsınız. *Kleśa*nın boyasını (Skr. *rakta*) artıklarıyla (Skr. *vāsanā*) [birlikte tamamen] ortadan kaldırdınız. Daima *dharma*nın ışığıyla [meşâlesiyle bizleri] aralıksız olarak aydınlatırsınız." (AY Uçar X/43-48).

asıg tusu kılur siz ..
(575) tınlıglarıg ėrinçkep ..
közünürte kėnki üdde ..
mengi ögrünç kılur siz ..
yėg yörügüg körkitü ..
nomlayur siz uzatı ..
(580) ėnçgü nirvan mengisin bulturur siz bir yanglıg .. (AY Uçar X/48-53).

"Canlılara merhamet edip [onlara] fayda temin edersiniz. Şimdiki ve gelecek zamanda [canlılara] mutluluk bahşedersiniz. En üstün hakikâti (Skr. *paramârtha*), her zaman izah ederek vaaz edersiniz. Huzur dolu (Skr. *śānti*) *nirvāṇa*yı da aynı şekilde [canlılara] sağlarsınız." (AY Uçar X/48-53).

tengrim baştınkı ..
yėg nomlarıg nomlayu ..
noş tatıglıg sukançıg ..
nom mengisin bėrür siz ..
(585) noş tatıglıg mengülüg nirvanlıg balıkka kigürüp ..
noş tatıglıg etigsiz ..
menggü mengig aşatur siz .. (AY Uçar X/53-59).

"Efendim [*Buddha*], en üstün, mükemmel *dharma*ları vaaz edip harikulâde ilahî lezzet dolu tatları (Skr. *amṛta*) [ve] *dharma* mutluluğunu (Skr. *nirvāṇa*) bahşedersiniz. [Canlıları] ilahî lezzet dolu tada sahip ebedî *nirvāṇa*nın şehrine ulaştırıp [onlara] şarta bağlı olmayan (Skr. *asaṃskṛta*) ilahî tadın ebedî mutluluğunu yaşatırsınız (ondan zevk almasını sağlarsınız)." (AY Uçar X/53-59).

ürüg uzatı tınmaksız ..
sansarlıg taluy içinde..
(590) ozgurur siz emgektin ..
kamag tınlıglar oglanın ..
ornatur siz olarnı ..
ėnçgülük esengülüg kėng yolta ..
uzun turkaru berür siz ..
(595) yėtinçsiz mengilerig köngülçe .. (AY Uçar X/60-65).

***"Saṃsāra*nın okyanusu içindeki ızdıraptan bütün varlıkları her zaman durmaksızın kurtarırsınız. Onları huzur bulabilecekleri geniş yolda tutarsınız. Devamlı ulaşılmaz mutlulukları [onlara] gönüllerince bahşedersiniz."** (AY Uçar X/60-65).

tengrim sizing edgülüg ..
taluy ügüzüngüz kėng tėring erür ..
arıtı boltukmaz yüleşürügin ..
yüleştülüp (düz. *yüleştürüp*) bilgeli ..
(600) tolp tınlıgka bir yanglıg ..
yarlıkançuçı köngülüngüz evrilür ..
al altagta tavranu ..
ançakya yme tınmaz siz .. (AY Uçar X/65-72).

"Efendim, sizin faziletli deniziniz geniş ve derindir. [Faziletli denizinizin] mukayesesi hiçbir sûretle anlaşılamaz. Bütün canlılara, aynı şekilde merhamet duyarsınız. *Upāya* uygulamanızda katiyetle durmak bilmezsiniz." (AY Uçar X/65-72).

tering bilge eriglig ..
(605) taluy ügüzüngüz kıdıgsız ol ..
kaltı birök ming tümen ..
kolti kalplar ertginçe..
katıglansar birgerü ..
bilü umazlar yarımın .. (AY Uçar X/72-79).

"Derin bilgi [ile dolu] muamelenizin okyanusu (Skr. *jñāna–sāgara*) sınırsızdır. Tanrılar ve insanların hepsi beraber [okyanusunuzun sınırını] hesaplayamaz. Şayet

bin milyon *koti* [süresi] boyunca [onlar okyanusunuzun sınırını hesaplamak üzere] gayret sarfetse [yine de onun] bir parçasını bile anlayamazlar." (AY Uçar X/72-79).

(610) kavırakıya ögdümüz ..
tengrim sizing yėtinçsiz ..
edgülüg toluy içinde..
bir tamızımkıya ülüşin ..
bo buyanıg ėvirip ..
(615) alku tınlıglarka bėrür biz ..
kut kolur biz terk üdün burhan kutın bulzunlar .. (AY Uçar X/79-86).

"Efendim, sizin enginliğinizi [faziletlerin genişliğini] kısaca övdük, [ancak bu da] okyanus içinde [sadece fazilet okyanunuzun] bir damlacıklık kısmını [teşkil eder]. [Övgü neticesinde kazanılan] bu *puṇya*yı tevcih edip bütün canlılara bağışlıyoruz. Niyâz ederiz ki en kısa zamanda [bütün canlılar] *Buddha* saadetini (Skr. *bodhi*) bulsunlar" (AY Uçar X/79-86).

X.bölüm XXIX. BÖLÜK[130]

yükünür men tengrim sizing
arık süzük bilge biliginizke
yükünür men tengrim sizing
(620) ürüg ürgit köni nom tileklig bilge biligingizke
yükünür men tengrim nomtın tarkartaçı bilgingizke
yükünür men tengrim sizing uzatı tüz tutdaçı adırmaz üdürmez bilge bilgingizke (AY Uçar X/xxıx 9-17).

"**efendim sizin saf bilgeliğiniz önünde saygıyla eğiliyorum. Efendim, sizin her zaman doğru dharmayı arzulayan bilgeliğiniz önünde saygıyla eğiliyorum. Efendim dharmadan uzaklaştıran bilgeliğiniz önünde saygıyla eğiliyorum. Efendim sizin her zaman her şeyi doğru tutan, eşyaları tefrik etmeyen bilgeliğiniz önünde saygıyla eğiliyorum."** (AY Uçar X/xxıx 9-17).

tanglançıg erür siz tengrim
uçsuz kıdıgsız yorıgınız üze

[130] Erdem Uçar yayını.

(625) tanglançıg erür siz
udumbar çeçek teg alp tuşkulukunguz üze
tanglançıg erür siz
taglar hanı basmış teg
tanglançıg erür siz edgün barça
(630) ülgüsüz sansız yarukunguz erür (AY Uçar X/xxıx/18-24).

"**efendim sınırsız dinî uygulamalar bakımından muhteşemsiniz. Efendim rastalanılması zor olması bakımından *udumbara* çiçeği gibi muhteşemsiniz. Dağlar hanının baskın yapması gibi muhteşemsiniz. İyiliklerin tamamı sizin ölçülemez ışığınızdır."** (AY Uçar X/xxıx/18-24).

tanglançıg erür siz yavalmışa
bedük küsüşüngüz üze
tanglançıg erür siz şaki baglıga
kün tengrite ertmiş yarukunguz üze
(635) nomlayu körkitü yarlıkadungız
bo nom erdini ėligin
asıg tusu kılgalı
imerigme kamag tınlıgka (AY Uçar X/xxıx/25-31).

"**ey uysallaştıran, büyük arzunuz ile muhteşemsizniz. Ey sākya ailesi mensubu, güneşten daha üstün ışığınız ile muhteşemsiniz. Tüm canlılara faydalı olabilmek için bu dharma cevherinin şahını (Altun Yaruk'u) vaaz ederek gösterme lütfunda bulundunuz."** (AY Uçar X/xxıx/25-31).

örügin amılın amırtgurmış erür siz
(640) alku kaçıklarıngız irji-ya
örügin amılın kigürdeçi erür siz
mengü nirvanlıg balıkka
örügin amılın ornatdaçı erür siz
samadi dyan içinte
(645) örügin amılın biltürdeçi erür siz
tėringte tėring nom tözin (AY Uçar X/xxıx/31-39).

“**ey Rsi (Münzevi)! Huzurla bütün duyularınızı sakinleştirdiniz. Huzurla [canlıları] ebedi Nirvana şehrine sokansınız. Samādhi (derin düşünceler) ile huzurla yaşayansınız. Huzurla en derin dharma aslını bildirensiniz.”** (AY Uçar X/xxıx/31-39).

ėki adaklık arasınta ayaguluk
ilinçsiz amrılmışta turyuk siz
şravak tėtsėler etözin
(650) yme ilinçsiz kılyuk siz
alku ėtiglig nomlarıng
tözi barça yok tėtir
kamag tınlıg arkası
yok kurugun amrılur (AY Uçar X/xxıx/39-46).

“**iki ayaklılar arasında hürmete layıksınız. Boşluk ve huzur içinde bulunursunuz. *Srāvaka* öğrencilerinin de bedenini aynı şekilde boşlukta bırakırsınız. Tüm samskrta dharmalarının aslı tamamen yokluktur. Bu nedenle tüm canlılar topluluğu yokluk nedeniyle huzur bulur.”** (AY Uçar X/xxıx/39-46).

(655) ürüg uzatı öyür men
burhanlarnıng edgüsin
ürüg uzatı körügseyür men
burhanlarnıng etözin
ürüg uzatı turgurur men
(660) agır ayag köngülüg
ürüg uzatı tuşayın
kėrtütin kelmiş kün tengrig (AY Uçar X/xxıx/46-52).

“**sürekli Buddhaların faziletlerini düşünüyorum. Sürekli Buddhaların vücutlarını görmeyi arzuluyorum. Sürekli hürmetkar düşünceyi tesis etmeye çalışıyorum. Sürekli doğrudan gelmiş güneş ile karşılaşayım.”** (AY Uçar X/xxıx/46-52).

ürüg uzatı yüküneyin
yėrtinçünün yėginge
(665) ürüg uzatı küseyü
könglümde idi kodmayın
ürüg uzatı yeringüyü

yaşım tökülzün anı üçün
ürüg uzatı ermkesiz
tapınu udunu kodmayın (AY Uçar X/xxıx/51-59).

"**sürekli yeryüzünün en üstününün önünde saygıyla eğilmek istiyorum. Sürekli sizi arzulayan kalbimde sizi düşünmek arzusunu hiç bırakmak istemiyorum. Bu nedenle onun (Buddha) için durmadan ağlayıp sızlayarak gözyaşım dökülsün. Sürekli üşenmeden hürmet etmeyi terk etmek istemiyorum..**" (AY Uçar X/xxıx/51-59).

(670) yalvarur men küseyü
yėrtinçününg yeginge köngül turgursun
körügseyür men körkle kırtışın uzatı
tengrim sizin
arhant titsularıngız birle arıg ol
(675) küsüşüm ol uzatı
kişilig tengrilig kutgarzun (AY Uçar X/xxıx/59-66).

"bana karşı merhamet duygusu uyandırsın diye tüm arzumla yeryüzünün en üstününe yalvarıyorum. Her zaman hoş cildinizi seyr etmek istiyorum. Efendim sizin ile Arhant öğrencileriniz tertemizdir. Niyazım odır ki [Buddha] insanları ve tanrıları [samsara'dan] kurtarsın." (AY Uçar X/xxıx/59-66).

tengrim sizing etözüngüz
kök kalıg teg arıg ol
yėlvi kömen sakıg teg
(680) suvtakı ayka okşatı ol
küseyür men nomlazun
nirvan tegme idi nomug
belgürtdeçi tolp kamag edgü edremler tikneyin (AY Uçar X/xxıx/66-72).

"**efendim sizin bedeniniz gökyüzü gibi berraktır. Bedeniniz yanılsama düşüncesi misali, sudaki aya [ayın suya yansımasına] benzer. Niyaz ederim ki [Buddha] Nirvana denilen idi? Dharmayı vaaz etsin, böylelikle sizin beliren tüm faziletleriniz ortaya çıksın..**" (AY Uçar X/xxıx/66-72).

tengrim sizin ne törlüg

(685) arıg adkak uguş maitre
yarlukançuçı köni yorıgıngız
sakınu yėtinçsiz erürler
arhant pratyekabutlar biligi üze
neng bilgülük ermezler
(690) bodisatavlar küçi üze
yme tenglegeli boltukmaz (AY Uçar X/xxıx/72-79).

"**efendim sizin her türlü temiz faaliyet sahanızın, merhametinizin ve doğru dinî uygulamalarınızın idraki mümkün değildir. Bu bilgiler Arhant ve Pratyekabuddhların bilgisi ile asla bilinmez, Bodhisattvaların gücüyle de hesaplanamaz."** (AY Uçar X/xxıx/72-79).

küsüşüm teginir tengrime
mini erinçkeyü yarlıkap
ürüg uzatı körgitzün
(695) ulug yarlıkançuçı etözin
üç törlüg kılınçlar üze
erin öksüz tapınayın
tugmak ölmektin terk üdün taşgarıp
çın kėrtü tözke barayın tėp tėdi (AY Uçar X/xxıx/80-86).

"**efendim sizden arzumu istirham ediyorum, ulu, merhametli bedeninizi bize daima gösterin. Üç türlü karma ile yorulmadan hürmetimi sunayım. Samsāradan çabucak dışarı çıkıp, gerçek varlığa geri döneyim diye söyledi."** (AY Uçar X/xxıx/80-86).

CEVAL KAYA 664.

(700) atı kötrülmiş tengrim siz
kėrtü savıg inçip yarlıkap
ornanmış siz ėnçkülüg
köni kėrtü çın nomda
(705) antag yanglıg çın kėrtü
ezügsüz ıduk savıngız üçün

anın küyü küzetü tutgay biz
bo nom erdinig turkaru (AY Kaya X/664/1-7).

“**adı yüceltilmiş tanrım, siz doğru sözü buyurup huzur yerinde otursunuz. Gerçek (ve) hakiki doğru öğretide (yer alan) bu şekilde gerçek, doğru (ve) yalansız kutsal sözleriniz sayesinde biz bu öğreti cevherini sonsuza dek koruyacağız.**”

yarlıkançuçı köngüllüg bek yarlıg
(710) yazgınmış erür etözüngüzde
ornanmış siz ėnçkülüg
ulug edgü ögli köngülte (AY Kaya X/664/7-10).

“**merhamet gerektiren sağlam buyruklar sizin vücudunuza serpilmiştir. Siz huzurlu, yüce, iyi düşüceli gönüllerde yer edinmişsinizdir.**

antag yanglıg yėg adruk
yarlıkançuçı köngülüngüz küçinte
(715) küyü küzetü tutgay biz
bo nom erdinig turkaru
buyan edgü kılınç arkalıg
yėviglerig toşgurup
belgürtdüngüz yangırtı
(720) bilge bilig arkalıg yėvigig
antag yanglıg egsüksüz
yėvigleringiz tolu üçün
anı küyü küzetü tutgay biz
bo nom erdinig turkaru (AY Kaya X/664/10-665/2).

“**böylesine iyi, eşsiz, merhametli gönlünüz sayesinde biz bu öğreti cevherini sonsuza dek koruyacağız. İyi amellerle destekli donanımınız ve bilgelikle donatılmış (ve) böylesine eksizkisiz teçhizat ile dolu olduğu için öğreti cevherini bizler sonsuza dek koruyacağız.**”

……..
(725) yėrtinçüg küzetçi küçlügler
azrua hormuzta tengriler

antada ulatı eng mıntın
asurılarnıng kuvragı
luular yekler ulatı
(730) gandarvılar kınarılar arkası
küyü küzetü tutgay biz
bo nom erdinig turkaru
yagız yėrte turtaçı
kök kalıkka tayaklıg
(735) sansız sakışsız kolusuz
kut vahşıklarnıng kuvragı
uzun üdün yarlıgıngızını
ayayu agırlayu tutmışka
anın küyü küzetü tutgay biz
(740) bo nom erdinig turkaru (AY Kaya X/665/2-14).

"yeryüzünü koruyan güçlüler, Ezrua Tanrılar ve bunlardan başka Asuriler topluluğu ejderhlar, şeytanlar Gandarviler ve Kinariler topluluğu bu öğreti cevherini sonsuza dek koruyacağız. Yağız yerde duran ve gökyüzüne dayanmış sayısız hesapsız kutsal vahşikler (iyi ruh) topluluğu uzun zaman emirlerinizi hürmetle yerine getirmişe bu sebeple bu öğreti cevherini sonsuza dek koruyacağız."

tört azrua 'erigi içinte ornanmış erür siz yaraşı
tört kėrtü nom tözi üze
itinmiş erür siz tokılıg
tört türlüg şamnu kuvragın
(745) tözi barça utyuk siz
anın küyü küzetü tutgay biz
bo nom rrdinig turkaru
kök kalık tözi tegşilip közünür tıdılur öng bolgay
közünür öng tegşilip kök kalık bolgay yanturu
(750) alku burkanlar üze ugrayu
küyü küzetü tutmışıg
bo sansarta bultukmaz
anı tepretgeli udaçı tėp monçılayu ötüntiler (AY Kaya X/665/14-666/4).

“Dört Ezrua mevcudiyet içinde uygun şekilde yer almış olansınız. Dört gerçek öğreti esası ile zerafetle bezenmişsiniz. Dört türlü şeytan topluluğunu tamamiyle yenmişsiniz. Bunun için bu öğreti cevherini sonsuza dek koruyacağız. Mavi gökyüzü esası değişip görünür görünmez renk olacak, görünür renk değişip tekrardan mavi gökyüzü olacak. Tüm Buddhalar ile tamamen korunmuşu bu samsārada sarsabilecek bulunmaz diye arz ettiler.”

biz kamagun birkerü
(755) bo nom ėligi sudurug
oglumuz kızımız ulatı
tirin kuvragımız barça kalısız
küyü küzetü teginip
süzük köngülin bir uçlug
kėngürü yadturu tegingey biz
(760) orun sayu öngi öngi
birök bar erser kim kayu
bo nom erdinig tutdaçı
burkan kutınga avant tıltag
kılgalı udaçı tıltagıg
(765) ürüg uzatı bir yanglıg
törtdin yıngak tegriglep
ayayu agırlayu tapınu
küyü küzeti tutgay biz
tėp tidiler (AY Kaya X/666/8-19).

“Biz hepimiz birlikte bu öğreti hükümdarı sutrayı oğlumuz, kızımız ve derin topluluğumuz eksiksiz olarak koruyup bunu amaç edinmiş saf bir gönülle (bu öğretiyi) geniş alanlara yayacağız. Farklı farklı yerlerde Budha saadetine (erişmeye) neden olan bu öğretiye her kim uyarsa kesintisiz olarak ve bunun gibi dört bir tarafı çevrelenmişçesine hürmet (ve) saygı göstererek (onu) koruyacağız dediler.”

(770) tanuklap alku burkanlar birle barça birkerü
utlı sevinç törisin
bilir üçün yanturu
asıg tusu kılgalı

alku kamag bodısatavlarka
(775) yėrtinçüde belgürüp
nomladılar bo nomug
anın amtı men özüm
ol burkan kutınga
sevinç bilmek törüsinçe
(780) uzatı tapıg kılgalı
küyü küzetü tutayın
monçulayu bo nomug
bo nom erdinig tutdaçı
tözünlerig yme ançulayu ok tėp tedi (AY Kaya X/667/1-11).

"Bütün Buddhalar ile birlikte mükafat (ve) sevinç töresini bilip tekrar fayda vereceğini bildikleri için tüm Bodhisattvalara yeryüzünde ortaya çıkıp bu öğretiyi vaaz ettiler. Şimdi ben kendim bunun için o Burkan saadetine, sevinç bulma kanununca aralıksız olarak hürmet gösterip koruyayım. Aynı şekilde bu öğretiyi, bu öğreti cevherine uyan asileri de."

(785) ülgüsüz köngülte ulatı
kamag dyanlar kalısız
üç törlüg ulug kölüngüler
ulatı kamag kutrulmak
alku barça ünerler
(790) bo nom erdini tözinte
anı üçün ugrayu
kėngürü nomladı bo nomug (AY Kaya X/668/12-17).

"sınırsız gönüllerde (hayat bulan) tüm (dhayana) meditasyon ve üç türlü büyük taşıtlar (yoluyla) tüm kurtuluş yolları tamamıyle bu öğreti cevheri esasında ortaya çıkarlar. Onun için ayrıntıyla bu öğretiyi vaaz etti."

kayu orunta bar erser
bo nom erdinig nomladaçı
(795) men kėntü özüm ıdalap
brahmalok azrua

yėrtinçüsinteki mengimin
bo nom erdinig tınglagalı
barı tegingey men
(800) tuşıt tengri yėringe
men başın tutgay men tėp tėdi
bo nom erdini yörigin nomlayu körkitü
bir koltı sanı tengrilerke
ötlegey men tegürgeli
(805) köni tüz tuymak orunka tėp tėdi (AY Kaya X/668/17-669/3).

"Her nerede bu öğreti cevherini vaaz eden varsa ben kendimi feda edip Brahmaloka Ezrua yeryüzündeki sevincimi (yani) bu öğreti cevherini dinlemek için Tuşita tanrı yerine ulaşacağım öncelikle ben yerine getireceğim dedi. Bu öğreti cevherini yorumlayıp vaaz edip sayısız tanrılara gerçek ve hakiki aydınlanma yerine ulaşmayı öğütleyeceğim."

körser men birök tınlıglarıg
bodı köngülte turmışın
olarka men bolgay men
ötügçi siz edgü ögli eng mıntın ulatı
(810) isig özlerin kutgarayın
küzetçisi bolgay men
bo nom ėligi sudurnung men eşidip monçulayu bo nomug tözinçe
barı teginip tuşıt tengri yiringe
tengrim sizing ongaru küzetmekingiz küçinte
(815) tengrili yalanguklı kuvragka
kėngürü okıtu birgey men (AY Kaya X/669/6-16).

"Canlıların Bodhi bilincine eriştiğini görürsem onlara iyi düşünce ile ilk olarak canlarını kurtarayım ve koruyucu olayım diye duacı olacağım. Bu öğreti şâhı sutrayı işitip böyle öğretinin esasına uygun olarak Tuşita Tanrı yerine varıp Tanrım sizin koruyuculuğunuz sayesinde Tanrılı insanlı topluluğa ayrıntısıyla ezbere anlatacağım."

men kėntü özüm yügerü

tengrim siznidin eşitdim ülgülençsiz tenglençsiz
üküş telim nomlarıg
(820) ėşidtüküm yok ėrti
monı monçulayu yörügüg
tėringde tėring soganççıg
kamag nomnung ėligin (AY Kaya X/670/10-16).

"şimdi ben kendim Tanrım sizden eşi benzeri olmayan birçok öğretiyi işittim. Bunun gibi derin, güzel tad veren yorumları (daha önce) işitmişliğim yoktu. Tüm öğretilerin şâhını şimdi adı yüceltilmiş kişiden işittim bu öğretiyi. (ki o) Birçok şeyden parlak bu şâh öğreti (öğreti hükümdarı) adlı öğreti cevherini……."

amtı yügerü eşidtim atı kötrülmişdin bo nomug
(825) kopda yaltrıklıg nom ėligi
atlıg sudur erdinig (AY Kaya X/670/17-19).

……

CK 684-686

Buyan Evirmek

ol tıltagın biz ikegü kėrtgünç turgurup
ölmiş kangım udaka toyınnı artuk sakınıp
ozguru birgey kangımnı tėp katıglanıp
ötrü bititdük küç yėtmişçe bo nom erdinig (AY Kaya X/684/3-6).

"o sebepten biz ikimiz iman edip, ölmüş babam rahibi fazlasıyla düşünüp, babamı kurtarmak amacıyla gayretlenip, gücümüz yettiğince bu öğreti cevherini yazdık."

ulug mengilig sukavatıda barıp togsunlar
umunmışça tınlıglarka asıg kılsun tėp
ulsuz tüpsüz yėg yörüglüg nomlar ėligin
odguratı bititdimiz altun yarukın (AY Kaya X/684/7-10).

"umut edip dayanmış canlılara fayda olsun diyerek büyük mutluluk yeri Sukhavati'ye gidip doğsunlar, uçsuz bucaksız yorumlu öğretiler şahını(altun yaruk) tamamiyle yazdık."

alp şakımunı ata kangımızning
asankıda katıglanmış açıg emgekinge

az tegingekeye utlı ötüngü küsüşin
anın bititdük altun yaruklug bo sudur nomug (AY Kaya X/684/11-14).

“Yüce Śakyamuni babamızın önceki devirlerde çekmiş olduğu ızdıraplarına ? karşılık arz ettiği arzusu nedeniyle altın ışıklı bu sutra cevherini yazdık.”

akaş kökdeki azrua hormuzta tengrilerning
aglatı takı tört maharança kün ay garh yultuzlarnıng
asılıp üstelip küçleri küsünleri arıg nom şasınıg turkaru küzetsünler
altın yagızka tayaklıg luu kanlarınıng
anta basa ėrkek tişi kut vahşıklarnıng asılıp üstelip nomlug küçleri
arıg ėl uluşug üzüksüz küzetsün (AY Kaya X/684/15-22).

“Gökyüzündeki Ezrua Tanrıların ve ayrıca dört Maharaçaların, güneş ay ve yıldızların güçleri artarak saf öğretiy kaidelerini gözetsinler. Altta yer yüzünde ejderha hanlarının daha sonra erkek ve dişi ruhların dharma güçleri artıp, saf ülkeyi aralıksızca gözetsin.”

yagızka manggal altun tözlüg yėr tilgeninge
tagka manggal sumır tag ulatı yėti altunlug tagka
suvka manggal anubatat yul ulatı yėti suv ögüzke
dıvıpka manggal vayduri tözlüg çambudıvıpka
sögütke manggal kalpavarkaş hualanmış şala sögütke
ilke manggal sügçi balıknıng ėl uluşınga
süngükke manggal uygur urugı yadılguka (AY Kaya X/684/23-685/9).

“Yeryüzünün şanı altın esaslı yer çarkına, dağların şanı Sumeru Dağı ve yedi altınlı dağa, Suların şanı Anubatat ve yedi akarsuya, ülkelerin şanı vaidurya cevheri Jambudvipa, ağaçların şanı kalpavarkaş çiçeklenmiş sala ağacına, Tanrıların şanı Ezrua, Hormuzta, Güneş, Ay ve Yıldızlara, Kemiklerin şanı Uygur soyu (olup) yayılmışa,” Tengrike manggal azrua hormuzta kün ay yultuzlarka..”

erdinilig bo sudurnung çoglug küçinte
erklig kangısı kannıng atı çoglansun
esilmeksiz ėl orunı tümen yıl tursun
emgeksizin ėl uluşı mengilig bolsun (AY Kaya X/685/10-13).

“cevherli bu sütranın ışığı nisbetinde güçlü han babasının adı şöhretlensin, azalmadan ili ülkesi binlerce yıl yaşasın, zahmete uğramaksızın memleketi sevinçli olsun, “

evirür biz bo buyanıg guhua vıharka erteki teg tükel bütüp çoglug bolguka
ėl uluşı nomlug törüg bek yarp tutguka
ėyin ögirip buyan edgüke sımtagsız bolguka
bititmiş bo altun yaruk nom erdinining adıştıt küçinte (AY Kaya X/685/14-19).

“Guhua manastırına önceki gibi tamamlayıp haşmet bulmuşlara, ülkesini öğreti kanunu ile sıkıca tutanlara, iyice sevinip sevap kazanmaya gayretli olanlara, yazılmış bu altın ışıklı öğreti cevheri nisbetinde, bu sevabı tevcih ederiz.”

burun ertmiş ög kanglarım togsun sukavatıda
buşı idisi ratnavaçır ıkyangısman terim ulatı kamagun
burkanlar uluşınta kininte togmaklarımız bolsun
bo buyan evirmek bitimiş bitideçi bitkeçiler erser
çahşapud manggal toyın suvastı toyın
bilgetaluy toyın buşı edrem şabı törtügü bitiyü tegintük (AY Kaya X/685/19-686/4).

Önceki zamanlardaki babalarım Sukhavati’de doğsun, sadaka sahibi Ratnavajır Ikyangısman ve tamamı, sonunda Buddha’lar ülkesinde doğuşlarımız olsun, bu sevap tevcihini yazmış (ve) yazacak yazıcılar varsa, on emir şahı rahip, suvastı rahip, Rahip Bilgetaluy faziletli sadaka sahibi çocuk dördümüz yazdık.

yene yme buşı idileri erser
ratnavaçır şabı ıkyangısman terim yene yme singil küdegülerim kelinen töksüz küdegü kunalıçeçek kız
buşıedrem küdegü kübikeçeçek töksüz küdegü
kunalıçeçek kız buşıedrem küdegü kübikeçeçek kız
inim edgütaluy şabı çınarçeçek kız
ogulum şaşıg ogulta ulatılarnıng yıl ay karşıları bogsun amrılsun
tayçıng kuu kangsı yiti otuzunç ıgaç kutlug uu luu yıl onunç tolun ay otuzı mançuşırı bodısatav yagızka iner ir tonguz kün üze
guuyıhuua vıharta ulug kuvrag birle pratıştapan kılıltı
kinki tözünlerke ötüg bolsun (AY Kaya X/686/5-19).

Yine sadaka sahipleri Ratnavajır Ikyangısman ve kız kardeş güveyilerim ? Kunalı çeçek kız, sadakacı güveyi Kübiçiçek güveyi Kunalı çeçek kız, sadakacı güveyi Kübikçiçek kız, kız kardeşim Edgütaluy Çınarçiçek, oğlum ve onların oğullarının günlerce ve aylarca sıkıntıları dağılsın, Tayçın babası yirmi yedi ağaç kutlu ejderha yıl, onuncu dolunay Manjusuri Bodhisatav yeryüzüne indiği domuz günü ile Guyıhua manastırırında, yüce bir topluluk ile kılındı.. sonraki kuşaklara arz olsun."

3.2. Mısra Başı Kafiyeli Şiirler

3.2.1. Berliner Texte XIII

Texte 2

25-32

(1) ėrtki tutmış törülerinçe
ėliglerin yüüzlerin yudılar
iskep evdip hua çeçek
ėkileyü alaçuka kirdiler (Zieme BT XIII/2/ 25-28).

“sabah uyulan törelere göre beyler yüzlerini yıkadılar çiçekleri koparıp toplayarak tekrar eve girdiler.”

(5) atası bodisatavka hua saçıp
ayayu adakınta yükünüp
anası hatunka yeme
ançulayu ok yükünmek kıltılar (Zieme BT XIII/2/ 29-32).

“Babaları Boddhisatva’ya çiçekler saçıp saygıyla secde edip, anası hatuna da bu şekilde secde ettiler.”

….

37-48

bo savıg eşidip mandari
(10) bodisatav tiginke sözleti
boduçaklarımnıng karnı açmış
bolarka aş alıp keleyin (Zieme BT XIII/2/ 37-40).

“bu sözleri işitip Mandari Bodhisattva prense (şöyle) söyledi: yavrucaklarımın karnı açmış onlara yiyecek bulup geleyim.”

yėmiş alıp kelgülük
yėri törükya ırak ol
(15) yitip ėkileyü yangınça
yėtgü teg kelir oglanıg (Zieme BT XIII/2/ 41-44).

“yiyecek alıp getirilecek yeri oldukça uzaktır varıp iki kez ulaşmış gibi gelir insan.”

yaguyu tururta tüşemiş
yavız tülümke korkur men
yanmışta oglanlarımnı bulmatın
(20) yalanguz elvirgü teg bolur men (Zieme BT XIII/2/ 45-48).

“yaklaşıp hayaline kötü düşümden korkarım dönüp evlatlarımı bulamazsam bir başıma şaşkın gibi kalırım.”

Texte 3
23-32
(1) anta ötrü hormuzta
antakıya ok inip yagızka
ayagka tegimlig tiginke
andag tėp ince sözleti (Zieme BT XIII/3/ 23-26).

“ondan sonra Hormuzta böylelikle yere inip saygıdeğer prense şöyle deyip söyledi.”

(5) ulug küçlüg sen tigin
uluşungdın tözi ünmedin
trunmuşça bodunungnı
uyap kalsar sen bolmaz mu (Zieme BT XIII/3/ 27-30).

“güçlü heybetlisin (ey) prens, ülkenden hiç ayrılmadın karşı koyan milletine muktedir olsan olmaz mı?”

andag kılmadın birökçi
(10) arıgka balıktın ünser sen
atlarıngnı azu kanglıngnı
arata buşı birmegil (Zieme BT XIII/3/ 31-34).

“böyle yapmadan eğer şehirden ormana gidersen atlarını veya arabanı bu arada sadaka verme.”

B
43-50
ola bışurmış munı teg

ugramış aşımın aşanglar
(15) on küçlüg burhannıng kutın
otgurak tıltag bulunglar (Zieme BT XIII/3/ 43-46).

“işte bunun gibi pişmiş, hazırlanmış yemeğimi yiyenler on kudretli Buddha saadeti katî sebep bulun!”

asankilarımnı toşgurup
alkunı bildeçi bolmışta
rasiyanlıg nomlug tatıgın
(20) aşnuça birgey men sizlerke (Zieme BT XIII/3/ 47-50).

“Asamkhyeyas’ı birleşirip (bir araya getirmek) tamamını bilen olduğunda Rasāyana Dharmānın tadını öncelikle sizlere vereceğim.”

69-80
artukı üstünki isigning
alkuta yadıp ol tigin
aviş tamuluglanıng emgekin
arkasız kılıp sakındı (Zieme BT XIII/3/ 69-72).

“aşırı derecede olan sıcaklığı, o prens heryere yayıp, Avici cehenneminin eziyetiyle, yardımsız kılıp düşündü.”

(25) anaz umugsuz mandari
amrak öz begi tiginning
akmışça kanların yalgayur
andag tėp takşuru sıkdadı (Zieme BT XIII/3/ 73-76).

“umutsuz (ve) çaresiz Mandari, sevgili kendi beyi prensinin, akmış kanlarını yalayarak, şöyle söyleyip(okuyup) ağladı.”

küsençig ıduk körklügi
(30) küden kılıp mu kottung sen
körgüsüz yavız öng ara
körekılıp mu yatdıng sn (Zieme BT XIII/3/ 77-80).

“istenilen kutsal güzelliği konuk sayıp mı bıraktın? Çirkin ve kötü renk arasında itaat edip kaldın sen.”

Texte 5

B

19-26

(1) kümüşlüg kalkan teg kügüzlüg
kumut hua togurçugı teg emiglig
gohar tilemiş teg karaklıg
göser çintan teg küü yıdlıg (Zieme BT XIII/5/ 19-22).

“gümüş kalkan gibi göğüslü Kumuda çiçekleri tomurcuğu gibi memeli mücevher gibi gözbebekli Gosāra Candana[131] gibi güzel kokulu.”

(5) kalavnik kuş teg ėtinlig
karşan rata aratı atlıg kızlarıg
kelürüp şımnu üskinte
kėntü özi sözleti inça tėp (Zieme BT XIII/5/ 23-26).

“Kalavinka kuşu sesli Krsna Rati Arati adlı kızları getirip şeytan huzurunda kendisi şöyle söyledi.”

Texte 12 B

11-26

(1) [bi] teg adalıg
biligsiz mening özkyem
bilinür men tsuyumın
bėş törlüg erkligler
(5) birle yıgılıp turzun
bir uçlug köngülin yükünürmn
vişabu burhan kutınga (Zieme BT XIII/12/ 11-17).

“cahil olan zavallı ben, günah ve kabahatlerimin farkındayım beş türlü güçler ile toplanıp dursun. Bunu amaç edinmiş bir gönülle Budha Visvabhū hikmetine (saadetine) hürmetle eğilirim.”

[131] Bir çeşit sandal ağacı (Soothill 1937: 163).

keze yügürür kılınçımın
kemişeyin kıınlıkda
(10) kėntün tuymak biligin
kezgükleyin barçanı tėp
kezigin tutup yükünür men
krkasunti burhan kutınga (Zieme BT XIII/12/ 18-23).

“hali hazırda mevcut olan amelimi, hapishanede terk edeyim, kendini (aydınlanma bilgisi) anlama bilgisiyle hepsinden geçeyim deyip, Krakucchanda Buddha saadetine sırayla secde ederim.”

kezde ertzün kılınçım
(15) kengrenmeyin kėn üdte tėp
kerilip töpün yükünür men
kanakamuni burhan kutınga (Zieme BT XIII/12/ 24-27).

“işlerim çabucak bitsin gelecek zamanda inlemeyeyim deyip, Kanakamuni Buddha hikmetine başımla secde ederim.”

kemredeki i kençkyening
körkkyesin körelim
(20) keçip barmış tözünlerning
keligin barıgın bilelim[132] tėp
kėntü özümüz ök yükünür biz
kaşıp atlıg burhan kutınga (Zieme BT XIII/12/ 28-33).

“Mağaradaki yavrucağın güzelliğini görelim geçip gitmiş asillerin gelmişini geçmişini bilelim diyerek Kāsyapa adlı Buddha saadetine biz kendimiz secde ederiz.”

şastir nomug ötgürmiş
(25) şap alkışlıg tözünler
şazınlıg otrug içinte
şat, tug yumzug tikzün tep
şaşmaksız köngülin yükünür biz
şakumuni atlıg burhan kutınga (Zieme BT XIII/12/ 34-39).

[132] Bilelim okunması gerektiğne değiniyor. Çeviri düzgünce aktarılacak))))

“Śāstr öğretisini aktaran methedilmiş asiller öğreti adası içinde direk, tuğ diksin diyerek Śakyamuni adlı Buddha saadetine şaşmayan gönülle secde ederiz”

örtüglerig tarkarıp
üç agularıg öçürüp
ürük uzatı yükünür biz
üstünki yėg nomlarka (Zieme BT XIII/12/ 40-43).

“örtüleri çıkarıp (uzaklaştırıp) üç zehiri söndürüp en üstün öğretilere sürekli ve daima secde ederiz.”

buşug turur nizvanilarnıng
buusın siksilin kiterip
bulungdın yıngakdın tezgürüp
burhanlıg bilig öritip
bodi köngülin yükünür biz
bursang kuvraglar kutınga (Zieme BT XIII/12/ 44-49).

“üzüntü ve keder (veren) hırslarının etkisini uzaklaştırıp dört bir taraftan kaçıp buddha bilgisi ile cemaatler saadetine bodhi gönlüyle secde ederiz.”

taluy teg tering buyanlıg
drmaharikilar küzetzün
tamırlıg yıltızlıg kılınçımızını
tartulturalım terk üdün tėp
tavranmak köngülin yükünür biz
tanglançıg körkle maytrike (Zieme BT XIII/12/ 50-55).

“okyanus gibi derin sevaplı Dharmāhāraka (tanrılar) korusun; esaslı, köklü amellerimizi hemen, derhal çektirelim deyip eşsiz güzel Maiterya’ya çabalayan, gayret eden bir gönülle secde ederiz.”

antada basa yükünür biz
akıgsız agır ulug arhantlarka (Zieme BT XIII/12/ 56-57).

“**ondan sonra anāsrava yani akmayan saygıdeğer, yüce azizlere secde ederiz.”**

üç erdinike ınanıp
ökünç köngül turgurup
(50) öz konukumuz titreyü
ögümüzke yangılmış yazukumuznı
ötgürü topulu körelim (Zieme BT XIII/12/ 58-62).

“üç cevhere inanıp pişmanlıkla kendi içimizi titreterek annelerimize karşı günahımızı tamamını görelim.”

sumili sangataz-ita ulatı toyınlar
açataşatru milintrita ulatı iligler
(55) utpalavrnita ulatı şamnançlar
kamapirita ulatı urılar
şivasita ulatı çantallar
anggulamalita ulatı ogrıları
atavakita ulatı yekler
(60) alkınçsız kıltılar ayıg kılınçıg (Zieme BT XIII/12/ 63-70).

“Sumedha(?) ve Samhadāsa ve rahipler Ajātasatru ve Menander ve hükümdarlar Utpalavarnā ve rahibeler Kamāpriya ve oğullar Svāsin ve cellatlar Angulamālya ve hırsızlar ātavaka ve tüm kötü eylemleri yok ettiler.? Sonrasında yine tanınıp tamamını affettiler cemaat ile birlikte kurtuluş ve özgürlük verdiler.”

kėninte yene bilinip
kşanti kıltılar tüzügün
bursang kuvrag birgerü
boşug kşanti bėrdiler olarka (Zieme BT XIII/12/71-74).

“Sonrasında yine tanınıp tamamını affettiler. Bütün cemaatler ile onları affettiler?”

(65) ançulayu yme biz yütürmiş bütür birlekye (Zieme BT XIII/12/75).

“onun gibi(öylesine)biz Yütürmiş ve Bütür ile beraberce”

anaka ataka yazmışnıng
ayıg kılınçlarımıznı sakınıp

ayagka tegimliglerning üskinte
alku kşanti kılu teginür biz (Zieme BT XIII/12/ 76-79).

“anaya babaya (karşı olan) günahlarımızı kötü amellerimizin farkına varıp saygı değerlerin huzurunda tümünü itiraf ederiz.”

(70) tuga kılınçlıg özky-emz
tolganmış kiçig ögümüz
tugum ajun tutmışımızta
tumlugta isigde emgenip (Zieme BT XIII/12/ 80-83).

“(bizi) doğurmuş olan cancağızımız sancı çekmiş anneciğimiz doğum hayat şekline vardığımızda soğukta sıcakta eza çekip”

tokuz ay on kün kötürüp
(75) tolgatu tugurtunguzlar
tugtumuz erser ögüçümüz
tozdın topraktın örü alıp
tolp etözümüzni yup
torkuta işgirtide yörgeding (Zieme BT XIII/12/ 84-89).

“dokuz ay on gün (bizi) taşıyıp sancılar çekerek doğurdunuz doğunca da anneciğimiz tozdan topraktan kaldırıp(ve) tüm vücudumuzu yıkayıp atlasa, ipeğe sardınız”

(80) ölke ötüşke bulganıp
ögüçüm seni örletdim
ölnüng ötüşnüng içinte
ögükeyem yatmazun tėp (Zieme BT XIII/12/ 95-98).

“seni zahmete soktum ıslağa pisliğe bulanarak anacığım, ıslak pislik içinde yavrucuğum yatmasın diye (düşündüğün için)”

kutsuz kıvsız özümin
(85) kurug orunta yatgurdı
kulunçakım tėp okşanu
korkınçıg emgek (Zieme BT XIII/12/ 99-102).
……

“hayırsız bahtsız nefsimi kuru yerlerde yatırdı taycağızım diye okşayıp müthiş acılar….”

emgenü tolganu igitėp
emiglig meng üze igitding
(90) erdini teg meninng ögüçüm
ermez a (Zieme BT XIII/12/ 105-108).

“eza cefa ile besleyip meme aşı ile doyurdun inci gibi (değerli) anacığım değil……”

yaragsız yavız edler
yaratıgı bolmış özkeyem
yantud utlı bilmedin
(95) yarçıladım ögüçümke (Zieme BT XIII/12/ 115-118).

“Fayda vermeyen mallar ile donanmış (bu) nefsimle; minnet (ve) şükran bilmeksizin karşı geldim anacığıma”

Texte 13 = ETŞ 18

(1) altı yolta ög kang kadaş ogul kız bolmış
alku tınlıg oglanların emgeklig kılmış
amrak isig özin üzüp ölümke sukmış
ayıg kılınç altım erser asanvar titmiş (Zieme BT XIII/13/ 74-77).

“altı yolda ana, baba, kardeş, oğul ve kız olan, bütün canlıların vücutlarını ızdıraba sokan, değerli hayatlarını sonlandırıp, ölümün kucağına atan asamvara denilen günahları işledim.”

(5) tüü törlüg vrhar sangram stupka kodmış
törttin sıngarkı bursanglarka madurug urmış
tözünlerning ed tavarın lab buşı birmiş
töleç kunup ogurlap boltum sanggikka yukmış (Zieme BT XIII/13/ 78-81).

“her türlü tapınak, manastır (ve) stūpa’ya konulan, dünyanın her tarafındaki cemaatlere madhara olarak verilen asillerin mal mülk hâlinde ihsan ettikleri emânetleri alıp, çalıp, sangha emlâkine bulaştım.”

atı kötrülmiş burhannıng ıduk yarlıgıça
(10) arış arıg köni kėrtü köngültekiçe
alku ulug bahşılarnıng aymıştakıça
azu evrilmedim ol köni yorıgtakıça (Zieme BT XIII/13/ 82-85).

“adı yüceltilmiş Buddhanın kutsal buyruğunda olduğu gibi, saf temiz ve gerçek, hakiki bir imandaki gibi, tüm yüce üstadların söyledikleri gibi ve o doğru yolda olduğu gibi değişmedim.”

…….
alku üdte luvlan kartı könglüm üze
asıgsız bıtadı üd kün keçürmekim üze
(15) ayıg kılınçlıg agır yük yütmekim üze
astım üklitdim kılınçımın muntaglar üze (Zieme BT XIII/13/ 98-101).

“tüm zamanlarda ahmaklık ile faydasız (ve) boş gün ve zaman geçirmekle, kötü amellerin ağır yükünü yüklenmekle bu ve bunun gibi şeylerle amellerimi hareketimi doldurdum, çoğalttım.”

üzeliksiz burhanlarnın edgülerinte
ülgülençsiz yėg üstünki adruklarınta
ülgü teng urup ayıglap tanıp olarta
(20) üküş ayıg kılınç kıltım ajun ajunta (Zieme BT XIII/13/ 102-105).

“en üstün buddhaların iyiliklerini, hesap edilemeyecek üstün meziyetlerini, ölçüp denk tutarak kötüleyip inkâr ettim (ve) çeşitli hayat şekillerinde pek çok kötülük yaptım.”

kavırıp tügüp sözleser bolmış bolmaduk
karanggu sansar içintemen barıp tugmaduk
kamag ötek birimlerig özüm yıgmaduk
kalmadı erki ayıg kılınç manga kılmaduk (Zieme BT XIII/13/ 106-109).

“olanı-olmayanı bir araya getirip söylese, karanlık Samsāra içinde gidip doğmadım bütün borçlarımı ben kendim yığmadım işlemediğim günahım muhakkak kalmamıştır.”

munçulayu türe büke kılmışlarımın
muntag yanglıg kamag törlüg yazuklarımın
muna amtı aça yada ayıglarımın
mung key kılu kşanti kılurmen kılınçlarımın (Zieme BT XIII/13/ 110-113).

“böylece dürüp büküp yaptıklarımı bunun gibi işlenen her türlü günahımı işte şimdi bütün kötülüklerimi açıp-ortaya dökerek, pişmanlıkla günahlarımdan af dilerim.”

ontın sıngarkı üç üdki burhan bahşılar
on küçlüg bügü biliglig ugan erziler
okşatguluksuz edgülüg umug ınaglar
uka bilü meni körü yarlıkazunlar (Zieme BT XIII/13/ 114-117).

“on yöndeki üç zamandaki buddha ve üstadlar, on güce sahip bilgili, muktedir zahidler benzersiz iyiliğin ümit ve dayanakları, anlayarak, bilerek bana merhamette bulunsunlar.”

una amtı isig özümtin berü ınanu
umug ınag yolçı yėrçü bahşı tutunu
ol yėrtinçü yulalarınga artuk süzülü
ugan erziler üskülerinte töpün yükünü (Zieme BT XIII/13/ 118-121).

“işte şimdi bu hayatımdan beri inanıp, umut, rehber ve hoca edinip, o dünyanın meşalelerine tamamen güvenip, ilâh zâhidler huzurunda hürmetle eğilerek.”

üstünki ol kılınçlarımın ökünür men
üküş telim yazuklarımın bilinür men
özüm amtı açınur men yadınur men
örtmez kizlemez yaşurmaz baturmaz men (Zieme BT XIII/13/ 122-125).

“yukarıdaki o hareketlerimden pişmanlık duyarım, (işlediğim) bütün günahlarımı itiraf ediyorum kendim şimdi bunları açıp ortaya döküyorum hiçbirini örtmem, gizlemem, saklamam ve kapatmam.”

biligsizlig kılınçlarım öçzün alkınzun

birtemledi arıg silig kitzün tarıkzun
birle yene törçimeksiz yitzün yokadzun
bir ėkinti üçünç yolı kşanti bolzun (Zieme BT XIII/13/ 126-129).

“cehalletten ileri gelen bu hareketlerim dinsin, ortadan kalksın hiçbir iz bırakmadan, tamamen gitsin, dağılsın, birdaha ortaya çıkmayacak şekilde kaybolsun ikinci, üçüncü defa affolsun.”

(45) öngdünkü kılınçlarımın kşanti kılınıp
ökünü kakınu arıyu silinü kite tüketip
öngi kılmaduk ayıglartın özüm tıdınıp
üzeleyü kılmaz men töleç tmn (Zieme BT XIII/13/ 130-133).

“bundan önceki hareketlerim affedelip, onları pişmanlıkla temizleyip, tamamen giderip, bitirip başka henüz işlenmemiş günahlardan kendimi çekip, emânet……bir daha yapmam.”

asuri başlap tört yollarta barıp tuggulug
(50) altılı ikili tegingsizlerte istim turguluk
anta tegingülük kılınçım erser erksiz sergülük
arızun alkınzun kşantı kılıp bolzun ertgülük (Zieme BT XIII/13/ 134-137).

“Asura’lar başta olmak üzere, (diğer) dört hayat şeklinde doğmak ve altı ve iki döngüsünde devamlı kalarak (o yere) beni götürüp bırakacak bir hareketim varsa, temizlensin, ortadan kalksın, affedilip yok olsun.”

amtı muna yügerüki bo ok etözte
azu yeme kėn keligme üdte koluta
(55) açıg tarka kılınç tüşin kayuma orunta
aşagalı tegimlig bolmayın ajun ajunta (Zieme BT XIII/13/ 138-141).

“işte şimdi içinde bulunduğumuz bu vücutta yahut yine bundan sonraki devir ve zamanlarda nerede olursa olsun, bu acı, tatsız amellerin neticesini hiçbir hayat şeklinde tadmak bana nasib olmasın”

ertmiş kelmedük közünür üdki edgü erenler

emgekligin burhan kutınga evrildeçiler (Zieme BT XIII/13/ 142-143).

“geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanın iyi insanları, ızdırap çekip Buddha saadetine erişmeye uğraşanlar.”

Texte 14

(1) amtı-ma asır-a ayançang kop süzük kėrtgünç köngülin
alku üç üdki bügü biliglig burhanlarka yükünüp
arıg piravaranlıg yangı künnüng tokızı şobanı bolmış
ary-a sang tözün bursang kuvrag kutlarınıng üsüklerinde
(5) atı kötürülmiş burhan bahşı başın tıtsılıg kuvragınıng
arıg kirsiz etözteki tilteki köngülteki edgülerin öyü sakınu
ajunlar sayukı kılmış kılınçlarımın ökünü bilinü
adaklarınta bėş mandal yinçürü töpün yükünü teginür biz (Zieme BT XIII/14/ 1-8).

şimdi saygı ve inanç dolu gönülle, bütün üç zamandaki bilgin Buddhalara secde edip, Temiz Pravarana gününün dokuzu olmuş hürmete layık buddha hocaları ile öğrenci topluluğunun temiz ve günahsız bedenimdeki, dilimdeki ve gönlümdeki iyiliklerin farkında olarak(dünyalar kadar) sayısız işlediğim amellerimi pişmanlıkla itiraf ediyorum ayaklarında beş mandalalı başımız (üzerinde) secde ederiz.

atı kötürülmiş alkunı bilteçi burhan baḫşıka
(10) alku kamag nizvanılıg igning emi yürüntegi bolmış
ayaguluk ıduk nom erdini kutınga
adakın yorıyur tin tarıglag titmiş
ayaguluk ıduk bursang kuvrag erdini kutınnga
akaş kökning altın yagızının
(15) atı mangalı ıduklarka
ayaz piravaranlıg yangı künüg körkle turdaçı kutluglarka
abayur nirvan kapıgın açdaçı
alpagut bilge erenlerke
ayıg kılınçlarımızını ökünü bilinü
(20) adaklarınta yükünü kşnti ötünü teginür biz mungçayun tėp (Zieme BT XIII/14/ 9-21).

Adı yüceltilmiş (ve)her şeyi bilen buddha hocalarına bütün ihtiras hastalığının çaresi ilacı olmuş yüce (ve) kutsal öğreti cevher hikmetine yürüyen ayaklı ruh tarlası denilen yüce (ve) kutsal bursang cemaat cevheri hikmetine gökte gökyüzünün altta yeryüzünün adı şanlı kutsallara Pravarana gününü güzellikle tutacak kutlulara Abhayapura Ṇirvāna kapısını açan cesur, yiğit bilge erenlere kötü amellerimizi pişmanlıkla itiraf ederiz (ve) ayaklarına secde ederek af dileriz .

Texte 15

(1) anın amtı upasılar-a
ançakya seringler
atı kötrülmiş nomlamışı
adruk bo nomug tınlanglar (Zieme BT XIII/15/ 1-4).

“O halde şimdi, ey Upâsakalar birazcık bekleyiniz adı yücenin vaazettiği bu seçkin vaazı dinleyiniz”

(5) adınçık ıduk bo tavçolug orunta
agır ayag sakınçın
ayagka tegimliglerke yükünü
ayıgıg kşanti kılınglar (Zieme BT XIII/15/ 5-8).

“(bu) seçkin ve kutsal Dao-chang yerinde hürmete layık düşüncelerinle saygı değer (Budhalara) secde ederek günahlarınızdan (dolayı) af dileyin”

öz yaş ulatı ed tavarlarnıng
(10) ürlügsüzin bilingler
özüg yatıg timedin
ögdilig buşı biringler (Zieme BT XIII/15/ 9-12).

“ömrün, yaşın mal ve mülkün geçici olduğunu bilin; öz, yabancı demeden (ayırmadan) övgü sadakası veriniz”

buşı birser bay bolur tėp
burhanlarnıng yarlıgı ol
(15) bo birkye nom kėntü
bulunçsuz erdini ermez mü (Zieme BT XIII/15/ 13-16).

“sadaka veren zengin olur diye (bilinen) Buddha buyruğudur bu biricik öğreti bile bulunmaz cevher değil midir?

Öçüg kekig kiterip
övke tülükin sergürüp
ögüg kangıg tapınu
(20) özte uluglarıg ayanglar (Zieme BT XIII/15/ 17-20).

“öç ve kini yok edip, öfkeyi kontrol edip ana babaya hizmet ederek kendinizden büyükleri sayın!”

az amranmak bo köngülüg
alkuta ınaru tıdınglar
azganlarnıng nomınta
arsıkmanglar tözünlere (Zieme BT XIII/15/ 21-24).

“arzu ve istek bu gönlü her şeyden engelliyor, ey asiller, sapmışların öğretisine aldanmayın”

(25) otlug oprı ev bark ol
ogul kız tigme bag çug ol
ol anı teg savlarta
osal sımtag bolmanglar (Zieme BT XIII/15/ 25-28).

“ev bark ateşli bir mağaradır; oğul kız denilen her ikisi de bağdır, engeldir (bağlanmalardır) bunlar gibi sözlere gafil olup kanmayın, (kayıtsız kalmayın)!”

azlı üküşli buşınıng
(30) aruşı arkagı kertgünç ol
apam dintarka tuş bolsar
anıng tüşi ulug ol (Zieme BT XIII/15/ 29-32).

“az veya çok sadakanın zinciri, bağı imandır; eğer rahiplikle karşılaştırılacak olursa (sadakanın) mükafatı daha büyüktür.”

burhan kutı buşılıg
boz bulıtug örtülü

(35) buşılıg yagmurug yagıtsar
bodi köngül törüyür (Zieme BT XIII/15/ 33-36).

“Budha saadeti sadakalı, kara bulutllarla örtülü gökyüzü, sadaka yağmuru yağdırsa bodhi bilinci doğar.”

çigzin ügre buşılıg
çıgay erig bökümgler
çigzin anıng buşı
(40) çınşu tözüg buldurdı (Zieme BT XIII/15/ 37-40).

“Lapa, püre sadakası ile fakir insan(lar)ı doyurun Onun püre sadakası Öylesine esası buldular”

tutmaç talkan buşılıg
tul kunçuylar ermez mü
tuşmak üze dintarka
toldı anıng küsüşi (Zieme BT XIII/15/ 41-44).

“tutmaç ve un sadakalı dul prensesler değil midir rahiplerle eş olmak onun bütün isteğidir”

(45) bagdam küç buşılıg
brxmadati han ermez mü
piratakabut dintarka tuşmakı üze
baştınkı boldı buşısı (Zieme BT XIII/15/ 45-48).

“Bagdam küncü sadakalı Brahmadatta han değil midir? Pratyeka- Budhha ve rahiplerle karşılaşması ilk sadakasıdır”

avutın torpak buşılıg
(50) aşoki kan ermez mü
antag ulug çog yalın
amtıka tegi eşidilür (Zieme BT XIII/15/ 49-52).

“avucu toprak sadakalı Aşoka han değil midir? Böylesine büyük haşmet şimdiye kadar ancak duyulmuştur”

anı üçün burhanlar
agam sudur içinde
(55) adınlarka asıglıg
adruk bo nomug nomladı (Zieme BT XIII/15/ 53-56).

“bunun için Buddhalar Āgamalar ve Sūtra içinde başkalarına faydalı bu seçkin öğretiyi vaaz etti”

oglanlarım toyınlar
odugın sakın eringler
ozmak tözin tileyü
(60) on çahşapt tutunglar (Zieme BT XIII/15/ 57-60).

“oğullarım, rahiplerim, uyanık ve dikkatli olun! Kurtuluş esasını isteyerek on emri yerine getirin!”

tutuş kerişün çogıg
tözindin berü ıdalap
tözünlerning ornunda
töşenip ornanıp eringler (Zieme BT XIII/15/ 61-64).

“kavga gürültü (ve) karışıklığı kökünden kurutup asillerin mekânında uzanıp yerleşin!”

Texte 16

(1) yu isig öz
yokatmakı terkkye ol
yumıtıp turur sın süngük
yançılıp öngi saçılur (Zieme BT XIII/16/ 1-4).

“……. Vücudun can(ın) yok olması çabucaktır toplanmış olan gövde kemikler dağılıp her yana saçılır”

(5) üzüt ajun bilteçi
üge tigit beg işi
üstünki çoglug tengriler
öçeşgü yok ölümke (Zieme BT XIII/16/ 5-8).

“(ister) ruhlar âlemini bilenler (isterse) Han, prens ve bey ve prensesler yüce (ve) nurlu tanrılar(olsun) karşı koyamaz ölüme”

oprak balıkka okşadı
udun yalnuklarnıng etözi ol
uuçsuz kıdıksız emgektin
ozgalı kutrulgalı kim ugay (Zieme BT XIII/16/ 9-12).

“viran (bir) şehre benzeyen günahkâr insanların bedenini; uçsuz bucaksız ızdıraptan kim kurtarabilecek?”

ig agrıglar küçedip
ėnçsiretserler etözüg
isig tını kesilip
ı ıgaç teg kamılur (Zieme BT XIII/16/ 13-16).

“hastalıklar çoğalıp, vücudu güçten düşürseler, sıcak nefes (can) kesilir (ve beden) ağaç gibi devrilir”

yaguru tugmış yigitler
yarsınçıg yavız ölümke
yaşıp yupanıp ozgu yok
yarlıg bilmez yagıka (Zieme BT XIII/16/ 17-20).

“yeni doğmuş gençler merhametsiz düşmandan nasıl kurtulamazsa, menfur (ve) kötü (olan) ölümden de gizlenip (öyle) kurtulamazlar”

tört kapıglıg evim ol
törttin yıngak açuk ol
tözgerü çıngaru sakınsar
tört ulugum kurug ol (Zieme BT XIII/16/ 23-26).

“dört kapılı evimdir dört bir yanı açıktır gerçeklik ve hakikati düşünse dört büyüklerim boşluktur.”

alku tınlglar erser
anitya’d tözlüg erürler

adın ajunug sakınsar
ayıg kılınçtın tıdıngu ol (Zieme BT XIII/16/ 27-30).

"tüm canlılar ise anitya esaslıdırlar başka bir hayat şekli düşünürse kötü amelden korunur"

üküş ajunlarta emgenip
(30) çatakın bulmış etöz ol (Zieme BT XIII/16/ 31-32).

"birçok hayat şekillerinde ıstırap çekip Jātaka bulmuş vücuttur"

alp bulgulukın sakınsar
alku edgülerte evrilgü ol
altun kümüş kazganmang
bir ajunlug taşım ol (Zieme BT XIII/16/ 33-36).

"zor bulunacağını düşünse, tüm iyiliklere dönmeli, altın ve gümüş kazanman bir dünyalık varlıktır"

(35) adı kötrülmişke tapınmak
abamulug asıg ol
az nızvanıka arsıkıp
ayıg kılınç üküş kıltımız (Zieme BT XIII/16/ 37-40).

"adı yüceltilmişe tapınmak, ebedi bir faydadır, ihtirasa aldanıp, kötü amelimizi çoğalttık."

Texte 17[133]

(1) kurug toklı başlaglıg
kollı butlı süngüklüg
kuguş kapka yöriglip
korkup kaçar sansarta (Zieme BTXIII/17/1-4).

"kuru kafatası başlı kol(lar)ı, bacak(lar)ı (ve) kemikleri deri kaba bağlanıp korkup kaçar Samsāradan"

[133] Metin yayını için bk. Yakup, Abdurishid (1999). "Two Alliterative Uighur Poems From Dunhuang" *Linguistic Research,* 17-18, s. 12-15 çalışmasından tamamlanmıştır.

(5) kuguş kapın kurt yėser
kovı süngüki saçılur
kurugnıng tözin kim bilser
kutrulmak yolın teggey (Zieme BTXIII/17/5-8).

“derisini solucanlar yese boş kemikleri saçılır, dağılır yok olanın aslını kim bilirse kurtuluş yoluna erişecek”

bėş yükmeklerig kördükte
(10) birdem kėrtü bir nom bar
biligsizlig karanggu
birle turur işer (Zieme BTXIII/17/9-12).

“beş duyuyu (yığınları) gördüğünde tamamiyle gerçek bir öğreti vardır, cahillik karanlık ile birleşerek çoğalır.”

kėrtü nomug bilmetin
kirlig etözke aşkanıp
(15) kişi men tėp umunup
kėnki bolmakıg teginür biz (Zieme BTXIII/17/13-16).

“**gerçek kanunun bilmeden, kirli bedene bağlanarak, kişi benliğine dayanarak sonraki olmayı yaşarız.”**

edindiz atlıg orduta
eritçi teg kėrtü çın töz
emgeklig sansarnıng yėrçisi
(20) egri nızvanı birle biz (Serkaya 2004: B23/ 17-20).[134]

“Edindiz adlı sarayda bir miskin gibi gerçek kök, ızdıraplı samsara’nın kılavuzu yanlış ihtirasla birlikteyiz”

burkan tözin bilmedin
bodı tözüg tuymadın
bu bėş yükmekke atkanu

[134] Şiir metni Sertkaya, O.F (2004). “Burkancı ve Manici Türk Edebi Çevreleri” *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi,* adlı çalışmadan tamamlanmıştır.

busuşlug sansarta tegşir biz. (Serkaya 2004: B23/ 18-21).

“Buddha’nın aslını bilmeden, Bodhi esasını fark etmeden bu beş duyuya bağlanarak ızdıraplı samsarada döner dururuz.”

Texte 19

(1) tugum ajun uçınta turup
bir tugumlug tengrim siz
tugumlug ajunlug nizvanilarıg
tugalı anuk yarlıkar siz (Zieme BT XIII/19/ 39-42).

“doğum hayat şeklinin sınırında var olup, tek doğumlusunuz tanrım siz, yeniden doğan dünyevi hırsları kapatmak için hazır olarak bulunursunuz”

(5) tokuz kaylıg Tuşita
tokuz eliginç kat bavanta
tolun takı gri yangınça
toyunguzta tokılıg yarlıkar siz (Zieme BT XIII/19/ 43-46).

“dokuz köylü Tuşita kırk dokuzuncu kattaki sarayınızda dolunay gibi güzelliğinizle topluluğunuza bütünüyle hükmedersiniz.”

uçadivaç ordu içinte
(10) ulug kölüngüdeki nomlarıg
ordunguzta erdeçi iişleringizke
ukıtu açа nomlayur siz (Zieme BT XIII/19/ 47-50).

“Uccadhvaja saray içinde Mahayana öğretileri saraydaki eşlerinize anlatıp, açıklayıp vaaz ediyorsunuz.”

nomlug drmaçay yaylıkta
noş tatıg ögirü
(15) nomlug rasayan yagıtur siz dharmalı
nomdaşlıg yagız yėr yüzinte (Zieme BT XIII/19/ 51-54).

“dharma yazlığında Dharmacaya’da sevinerek öğretiye inanmışların yağız yeryüzüne tatlı öğreti yağmuru rasayana (ölümsüzlük iksiri) yağdırırsınız”

(1) alku yėrtünçüke asıglıg
alp erenlerning tıngusı
amranmak uguşlug bo orununguz
anagamilar ornıntın aşınur (Zieme BT XIII/19/ 55-66).

“Cümle âleme faydalı Yiğit erlerin yığınağı, sevgi diyarı bu makamınız, Anagamin makamını (da) aşar.”

(5) aytın küntin adrumış
altunlug tagtın yėgedmiş
adınçıg körtle etözüngüztin
adrılıp üner yaruklar (Zieme BT XIII/19/ 59-62).

“Aydan (ve) güneşten yüce, altın Dağ’dan da iyi, seçkin (ve) güzel vücudunuzdan, ışıklar(ınız) çıkar”

yarukunguz tegmişçe tınlıglarnıng
(10) yazılur intiri kaçıgları
yavlak belgüleri yok edip
yavız qılınçları arıyur (Zieme BT XIII/19/ 63-66).

“Işığınız değdiği gibi canlıların duyu organlarına yayılır; kötülük alametleri yok olup kötü amelleri arınır.”

anı eşidmişçe tengriler
arıtur köngüllüg evlerin
(15) alkuka bodilig kızlarıg
anunup küde tururlar (Zieme BT XIII/19/ 78-81).

“onu işitmiş gibi Tanrılar gönül evlerini temizler bütün Bodi kızları hazırlanıp beklemeye başlarlar”

umugsuz beş ajun tınlıgıg
urunçak alu teginmişingizni

ulug tuyunmış umugum
(20) ukıtur siz ėlig muturın (Zieme BT XIII/19/ 82-85).

“umutsuz beş hayat şeklindeki canlıyı rehin alışınızı yüce kavrayış umudum mudra hükümdarı ile anlarsınız”

Texte 20

1-79

(1) burhan atlıg bahşıka
pudgul arıg nomınga
bursang kuvrag erdinike
bodumın tutusu ınanur-men (Zieme BT XIII/20/ 2-5).

“buddha adlı bahşıya saf Pudgala öğretisine topluluk cevherine tüm bedenimle inanırım”

(5) bang ujikdın belgürmiş
padm-a lėnhuata törümiş
parvişlanmış ay üze
bagdaşınu olurur (Zieme BT XIII/20/ 6-9).

“Tanrısal hikmetin mührü veya tohumu olan 'vanı' (Skr.) hecesinden meydana çıkmış, nilüfer çiçeğinden doğmuş, ve bir halenin çevirdiği ay üzerinde bağdaş kurup oturur ” (Oda 1994: 140/ 6-9).

ertingü yürüng tört koolug
(10) etözi erdini tümeglig
erdini ditim töpülüg
esri torku bildürüklüg (Zieme BT XIII/20/ 10-13).

“Bembeyaz dört kola sahip olup, vücudu değerli taşlar ile süslenmiş, cevherli tacı giyerek, beline benekli (veya renkli) ipekten yapılmış kemer bağlar.” (Oda 1994: 140/ 10-13).

ilkite tolp nomlarnıng
ėki ermezin ukıtur

(15) ėkisigsiz mudurlug[135]
ėrinçkençüçi köngüllüg (Zieme BT XIII/20/ 14-17).

“İlk önce bütün yasaların iki olmayacağını öğretir. */ldsigsiz mudur* olarak amlan (orijinal) ellerin figürü görülür, merhametli gönül ile olur.” (Oda 1994: 140/ 14-17).

alku işlerig bütürür
arıg şuntsı munçuglug
adınlarıg içgerür
(20) açılmış linxua tutuglug (Zieme BT XIII/20/ 18-21).

“Bütün işleri yapıp tamamlar, temiz şuntsı-tespih (ikinci ellerden sol elinde) tutar. Başkalarını (herkesi) itaatı altına alır, tam açılmış nilüfer çiçeği (ikinci sağ ele) alıp (oturur).” (Oda 1994: 141/ 18-21).

……..
altı yollug sansarta
azıp yangılıp tegzinür
anaz umugsuz tınlıgların
altı üjik üze ozgurur (Zieme BT XIII/20/ 26-29).

“altı yollu Samsāra’da yoldan çıkıp, yanılıp dolaşır umutsuz canlıları altı hece ile kurtarır”

(25) üç asanki kalplarıg
ötrü kşanta bütürür
öçme amrılma nirvannıng
öz köngül ertükin ukıtur (Zieme BT XIII/20/ 30-33).

“üç Asamkhyeya devrini, sonraki bir anda tamamlar, sönme sakinleşme Ṇirvānasını kendi gönlünce anlatır.”

kirlig nomlarıg salmadın
(30) kirsiz nirvanıg almadın
kėçin tavrakın tėmedin
çın burhan kutın bulturur (Zieme BT XIII/20/ 34-36).

[135] P.Ziemeye göre “şüphe taşımayan el işareti”demektir.

“kirli öğretileri bırakmadan Kusursuz Ṇirvānayı almadan geç veya erken demeden gerçek hakiki Budha saadetini buldurur.”

tözün körgeli erklig tėp
tüzüdin kükülmiş atlıgka
(35) tuyunmışlar ėligi ıdukka
tüz töpüm üze yükünürmen (Zieme BT XIII/20/ 38-41).

“herşeyi görme gücüne (sahip) asil denilen (ve) her yerde övülmüş adlıya aydınlanmışların hükümdarı tanrıya düz tepem ile (başımı eğerek) secde ederim.”

bodisatav körklüg kangım ay
bo ögmiş buyanım küçinte
bod kötürme tınlıglar
(40) burhan kutın bulzunlar: sadu (Zieme BT XIII/20/ 42-45).

“ey benim Bodhisattva görünüşlü babam bu övülmüş sevaplarım sayesinde yaşam süren canlılar Buddha saadetini bulsunlar: amin.”

yeme kutlug kėng şipkanlıg yunt yıl
sekizinç ay bir yangı agır ulug posat
baçag kün üze: men üç erdinilerte
bek katıg süzük kėrtgünç köngüllüg
(45) upasanç zaraki? (Zieme BT XIII/20/ 46-49).

“Kutlu 'geng' da denen at yılın, sekizinci ayının ilk günü olan mübarek büyük oruç gününde, ben üç cevhere sağlamca ve temiz gönül ile inanan Budist mümine Şaraki.” (Oda 1994: 141/ 46-50).

atı kötrülmiş burhan bahşı üze nomlatılmış
arış arıg sugançıg körkle nom çeçeki sudur içinteki
Ary-a avalokita’işvari bodistav tınlıglar üçün
Alkutın sıngar etöz körkin körkitmek bölükinte (Zieme BT XIII/20/ 50-53).

“saygı değer üstat Buddha ile vaaz edilmiş, saf, temiz, güzel ve sevimli öğreti çiçeği sudur içindeki, Boddhisattva Ary-a Avalokitesvara canlılar için, tüm yönlerden vücut güzelliğini göstermek bölümünde”

(50) ülgüsiz sansız yüz ming tümen tınlıglar uguşı
üküş telim açıg tarka emgekig teginürte
üyü sakınu kuanşı im bodisatvıg birök atasar
öngi üdrülürler adatın tėp eşidmiş üçün (Zieme BT XIII/20/ 54-57).

“Sayısız milyarlarca canlılar topluluğu, sayısız dert tasaya uğradıklarında, Kuanşi İm Pusar adını zikretmeyi akıl ederlerse, işittiğinde (bu canlılar) tehliklerden uzaklaşırlar,

ugrayu soka öz begim yol temür yiuçing
(55) ulug işke karaçang sıngar yumşatdı erti
umug bolup kuanşi im bodisatav adasız kılıp
urug kadaş ogul kız birle kavışgu üçün (Zieme BT XIII/20/ 58-61).

“İşte, bilhassa öz beyim Yol Temür Yiuçing ulu iş için Karaçang eyaletine hizmete gönderilip gitti. Umarım ki aile, oğul, kız ile kavuşabilmek için Kuaşi im Bodhisattva tehlikelerden (bizi) korur.”

(60) alku adalarta umug boltaçı bo nom erdini
arış arıg ögdi astab yükünçi birle
arıg uz bititip ugrayu soka tamgaka intürüp
artuksuz egsüksüz ming küün yakturup üleyü tegintim (Zieme BT XIII/20/ 62-65).

“tüm tehlikelerde dayanak olacak bu kanun cevheri saf ve temiz methiye secdesi ile saf ve düzgün yazdırılıp dikketlice damgalanıp tam olarak (ne eksik ne fazla) bin adet baskıyı hürmetle taksim ettim.”

bo buyannıng arış arıg edgülüg tüşinte
bodisatav uguşlug han hatun tük tümen yaşazun
pundarik çeçek teg yin wang taysi altun urugları birle
(65) pudgul mengiligin uzun üdlerke tegi yaşamakları bolzun (Zieme BT XIII/20/ 66-69).

“bu sevapların saf, temiz ve iyilikleri nisbetinde bodisavat soylu han (ve) hatunlar çok uzun yaşasın Pundarīka çiçeği gibi, prens Yan ve diğer altın soyları ile saâdetli uzun ömürleri olsun”

atamnıng anamnıng hatunlarımıng ogulnung kıznıng
ançulayu ok tugmış kadaş tınlglar uguşınıng
aşaguluk yaşaguluk buyanları asılıp üstelip
alku tınlıglar asıgı üçün burhan bolzunlar (Zieme BT XIII/20/ 70-73).

"babamın, anamın, hatunlarımın, oğul ve kızımın daha bunun gibi akraba, soyumun sopumun yiyecekleri, yaşamları, sevapları artıp çoğalıp bütün canlılara fayda sağlamak için Buddha olsunlar!"

(70) alku emgeklerte umug boltaçı kuanşi im Bodisatav
ara turup yol temür yiuçingning alku adalarta
adasız tudasız yanıp kelip körüşüp kavışıp
adak songınta alkunı bilteçi burhan bolalım (Zieme BT XIII/20/ 74-77).

"Tüm sıkıntı (ve) zahmetlere dayanak olan Kuanşi İm Bodhisattva, Yol Temür Yiuçing'e de destek ol! Tüm tehlikelerden kazasız belasız dönüp gelsin, (onunla) görüşüp kavuşup, en sonunda hep birlikte Buddha olalım![136]"

Texte 21

7-

(1) burhanlarka işlegülük
pudgul işlerig bütgerip
bodsuz nirvanka kirgüte
bo muntag sakınç sakıntıngız (Zieme BT XIII/21/ 7-10).

"buddhalara işlenecek Pudgala işleri tamamlayıp vücutsuz Ṇirvānaya girişte böyle düşündünüz."

(5) aşnukı burhanlar yangınça
amrılmış nirvanka kirser men
azıp kalmış bo tınlıglar
artuk umugsuz bolur tėp (Zieme BT XIII/21/ 11-14).

[136] Juten Oda, metni ayrıca çevirmiştir.

“önceki Buddha’lar gibi huzur veren Ṇirvānaya girsem yanılmış bu canlılar çok umutsuz, dayanaksız olur diye”

……

amrılmış nirvanlıg mengingizni
adınlar için titser siz
anta mungadınçıg ne bolgay
anga utlı yeme kim kılgay (Zieme BT XIII/21/ 19-22).

“huzur veren Nirvana mutluluğunuzdan başkaları için vazgeçseniz bundan daha güzel ne olabilir? Bunun karşılığını (mükafâtını) kim verecek?”

kök közlügning küsüşin
köngül ėyin kandurdaçı
körgeli erklig tėp atıngız
kükülmiş erür yėrtinçüte (Zieme BT XIII/21/ 23-26).

“mavi gözlünün isteğini gönlünce doyurabilecek güçte diye adınız, yeryüzünde şöhret bulmuştur.”

kidin yıngak abida tėp
kėrtütin kelmişning uluşınta
kėng mengilig sukavatita
kirsiz arıg ay tengrite (Zieme BT XIII/21/ 27-30).

“batı tarafta Amida denilen Hakikatten gelmişin ülkesinden; çok sevinçli, mutlu Sukhāvati’den temiz, saf ay tanrıdan”

potalak tagta şişirlıg
bo orunlarta turup siz
busuşlug emgeklig tınlglarıg
bodlayu baka yarlıkar siz (Zieme BT XIII/21/ 31-34).

“Potalaka dağda cevherli bu yerlerde yaşayıp siz kederli ve acılı canlılara sürekli merhamet edersiniz.”

iglig kėmlig tınlıglarıg

ıraktın bakıp körser siz
ikinti künke tegmezken
enç kılur siz ıdukum-a (Zieme BT XIII/21/ 35-38).

“hasta (ve) hastalıklı canlıları uzaktan bakıp görseniz ikinci güne ulaşmadan sağlıklı (ve) huzurlu kılarsınız ey Azizim”

yapada yanıgsız köngülüng çın üçün
(30) yat öz tutmaz qangım-a
yarp katıg ant antıktıngız
yapanı barça ozgurgu üçün (Zieme BT XIII/21/ 39-42).

“dönmeyen gönül hakikat olduğu için yabancı ve tanıdık ayırmayan ey babam, hepsini tamamen kurtarmak için sağlam ve güçlü yemin ettiniz.”

bo sizning antıkmış antıngız
bodisatavım adırtlıg çınınta
(35) bod kötürmeçe tınlıglar
busuşsuz emgeksiz bolurlar (Zieme BT XIII/21/ 43-46).

“bu sizin ant içtiğiniz yemininiz Bodhisattvamın seçkin hakikatında yaşam bulmuş canlılar dertsiz tasasız olurlar”

tört tugumtakı tınlglarnıng
tügün nizvanıların tarkardıng
tözün Bodisatavım anı üçün
(40) tözgerinçsiz tėp atıngız ol (Zieme BT XIII/21/ 47-50).

“dört doğumlu canlıların düğüm hırslarını uzaklaştırdın Asil Boddhisatvam, bu yüzden sizin adınız eşsiz (ve) muhteşemdir.”

edgü nomlug yıdlarıng
erte kokar yıparça
ėrüş üküş asıglar
ėrtmėz tükemez mengiçe (Zieme BT XIII/21/ 51-54).

“iyi kanun (Dharma) kokuları misk gibi kokar, sayısız faydaları ise mutluluk gibidir hemen geçip gitmez.”

……..

75-86

(45) kıyık yorıglıg vinyikilarıg
kıng közin körüp kınagalı
kılıç tutar ėlig belgürtdüngüz
kızıl lėnhua kintikligim-a (Zieme BT XIII/21/ 75-78).

“kötü (çarpık) giden öğrencileri sert bakışla cezalandırmak için kılıç tutan hükümdar yarattınız ey benim kızıl lėnhua göbeklim”

ulatı bu yanglıg ıdukum
(50) on yüz sanlıg kolunguz ol
uulsuz tüpsüz emgeklerke
uturu yürünteg tutdaçı (Zieme BT XIII/21/ 79-82).

“ey azizim ve bunun gibi, ucu bucağı olmayan sıkıntılara çare veren doksan tane kolunuzdur”

töpüre tüülüg tınlıglarnıng
tüü törlüg öngi emgeklerin
(55) tünle küntüz tuta kördeçi
tükelning ming öngi közüngüz ol (Zieme BT XIII/21/ 83-86).

“tüm canlıların türlü türlü zahmetlerini gece ve gündüz sürekli olarak tamamını gören, binlerce çeşit gözünüzdür.”

Texte 24

1-17

(1) amogapaş[137] urukunguz ol üzülmez ürek
adınlarda bo adruk işler neng bultukmaz (Zieme BT XIII/24/ 1-2).

“Amoghapāsa! Sizin soyunuz ebedidir başkalarında bu değişik işler bulunmaz.”

[137] Amoghapāsa Avalokitesvara’nın garbhadhātu grubundaki altı şeklinden biridir. Barutçu 1991: 85).

kimke ėşidilip emgekligning açıg üni
kėngürü asıg kılur erser küni tüni
(5) kitmiş erser alku kamag kiri müni
kėrtü işlig kėng yorıgta tilikligke (Zieme BT XIII/24/ 3-6).

“ızdırabın acı sesi işitilip kime gece ve gündüz (demeden) fayda kılınmışsa (ve) tüm isteyenlerin kusur ve kabahatları gitmişse geniş yolda.”

imirt karnggu bo sansarta yoletgey
ındın kıdıgka teggülük yol çiledgey
ideng tutçı açıkalmada korkınçsız köngül ületgey
(10) ėnçgü barur lėnhua çeçek ėligligke (Zieme BT XIII/24/ 7-10).

“karanlık bu samsārada yürünecek, huzur kıyısına ulaşacak yol sıkıntılıdır, daima korkusuz gönülle, lėnhua çiçeği hükümdarına (Buddhaya) huzur ile ulaşır.”

başta burhan nom közüngü yaruk kün ay
patir toklı erdini munçuk sıruk sankay
padum çeçek ok ya uruk çakar labay
badiragat olma başlap idiş biliglig-ke (Zieme BT XIII/24/ 11-14).

“en başta Buddha kanunu parlak güneş ve ay’ın aynasıdır, sadaka tuğlu cevher boncuk sırık kalkan Padma çiçeği ok, yay, sapan, boru Bhadraghata olmaya başlamış kutsal bilgiye”

(15) öngdün kidin kündin tagtın tegirmileyü
üstün altın üçli birli bulunglar sayu
öyü sakınu adrukçıg tuyu isteyü (Zieme BT XIII/24/ 15-17).

“doğudan batıdan, güneyden kuzeyden çevreleyerek üstten alttan üçlü tekli her taraftan iyice düşünüp kusursuzca keşfederek”

Texte 26

(1) ıdıp nirvanlıg mengingizni
idi öz asıgıngızka bolmadın
ėkileyü yanıp sansarka
ıduk bo körklüg boltunguz (Zieme BT XIII/26/ 2-5).

“Ṇirvāna’ya ait sevinçlerinizi bırakıp kendi faydanıza olmadan tekrar dönüp Samsāra’ya kutsal bu güzellik(den) oldunuz”

(5) alku kamag burhanlar üze
artuk sevitilmiş ıdukug
arıtı titgülüksüz nirvanıg
adınlar üçün titdingiz erser (Zieme BT XIII/26/ 6-9).

“tüm budhalar ile fazlasıyla sevilmiş kutsal olan (ve) vazgeçilmez Nirvanayı başkaları için bıraktınız (ondan vazgeçtiniz)”

anta mungadınçıg negü bolgay
(10) adınçıg tanglançıg yeme negü ergey
anın sizinge ınagım
ayayu yükünürmen kop köngülin (Zieme BT XIII/26/ 10-13).

“böyle şaşırarak nasıl olacak, şaşırıp hayrete düşerek de nasıl olacak, bu nedenlerden dolayı umudum (ve) dayanağım olan size, tüm kalbimle, saygıyla secde ederim.”

Texte 28

5-

(1) ötek birim yazukug
öçürdeçi ıdukum
ötig ayu sakınu
özüm boşug kolayın (Zieme BT XIII/28/ 5-8).

“borç günahını yok edip Azizim, yalvarıp konuşup düşünüp kendi kurtuluşumu istiyorum”

(5) küntin sıngar tı ornaglıg
küzetçi toy kuvraglıg
küüsi çavı kėng alkıg
köditmiş yėg yorıglıg (Zieme BT XIII/28/ 9-12).

“güney taraflardaki sık yerler şehir kalabalığının koruyucusu, şanı şöhreti oldukça geniş güzel gidişatın yücesi?”

…….

kidin kirü uluşlug
kèng lènhuata tuguşlug
kintsu müni kadagı
kitmiş arıg uguşlug (Zieme BT XIII/28/ 17-20).

“batı yöndeki ülkelerden, geniş lotustan doğmuş, Kintsu suçu günahı gitmiş saf temiz soylu”

kisari arslan ètinlig
kèrtü savlug kangımka
kèninte anga tuşguka
kilileşmek kılayın (Zieme BT XIII/28/ 21-24).

“arslan kükreyişli doğru sözlü babama sonunda onunla bir araya gelip saygı, tapınma kılayım.”

tagtın sıngar yolıyu
tavrak nomug tileyü
tang adınçıg begdinike
tapıg udug kılayın (Zieme BT XIII/28/ 25-28).

“kuzeyden tarafa dönüp hızlıca dharma’yı isteyip hayretle şaşılacak bey’e saygı, tapınma göstereyim”

tanuklaguluk yèg tüşüg
tapgu bulgu küsüşin
tavrak sidi bütürgü
tangrıgta turayın (Zieme BT XIII/28/ 29-32).

“kanıtlanabilecek iyi sonucu bulunacak isteği hızlıca Siddhi (başarı yerine getirme, tamamlama)tamamlanacak yeminle? Durayım”

……

üzeliksiz ög ana
üstünkiler ögüki
üzüksüzin tı tutçı

üdün üdün bolayın (Zieme BT XIII/28/ 46-49).

“en üstün (ve) yüce anne, yücelerin sevgilisi sürekli, aralıksız (ve) daima ebedi olayım”

Texte 29

5-

(1) yamadivining yangın yaradaçı
yalınlıg çoglug yamantakay-a
yavlak sakınçlıg şaturunı utgu üçün
yalbarınçıg savımın ötünür men (Zieme BT XIII/29/ 5-8).

“Yamadeva’nın şeklinde yaratacak göz alıcı Yamānatka kötü düşünceli şaturuyu yendiği için yakarışlı sözümü söylerim”

……

(5) köni körümlüg ėligler hanlarnı
körünç üdlerke tegi küzetgil
körksüz yavız arakşazlarnı
Kötürüp aviş tamuka baturgıl (Zieme BT XIII/29/ 9-12).

“doğru görüşlü hükümdarları gelecek zamanlara dek koru! Çirkin (ve) kötü Rākşasas’ı götürüp Avici cehennemine batır!”

Texte 34

(1) tengrim-a ol sizing
tegşüt etözler üze
telim üküş tınlıgka
tėring nomug nomlayur (Zieme BT XIII/34/ 1-4).

“ey Tanrım o sizin değişken vücutlarınız ile birçok canlıya derin vaaz verir”

(5) terk emgektin tartdaçı
tenglençsiz edgüngüzke
tegeyin tėp küsüşin
teginür yükünçüm sizinge (Zieme BT XIII/34/ 5-8).

“hızlıca eziyetten çekip uzaklaştıran eşsiz iyiliğinize ulaşayım deyip, istekle size secde ederim.”

Texte 35

(1) ürlügsüz sansar nirvanta
ürkgü negül tözünler
üzeliksiz burhan nomınta
ögretig tüşüt kılınglar (Zieme BT XIII/35/ 1-4).

“ebedi Samsāra (ve) Ṇirvāna’da korku nedir Azizler! en üstün Buddha kanunundan öğrenip ve ona göre (amel) edin!”

(5) başlagsız uzun sansarnıng
başın adakın sakınsar
barçası yumkı yıgılsar
parmanu kog kıçmıg nom aymış (Zieme BT XIII/35/ 5-8).

“başlangıcı olmayan Samsāra’nın başını sonunu düşünse hepsi tamamı birikse toz atom denilen Dharma”

Texte 39

(1) alkışlıgın adrulmış
alkatmış uygur ėlimz-a
alpın kutın yėgedmiş
arslan bilge hanımız-a
(5) alnın ılılur tamdulur
adruklug uygur bizning ėlimiz-a (Zieme BT XIII/39/ 2-7).

“ey kutlu (ve) seçkin övgülü uygur hakanımız! yiğitlik (ve) ikbâde üstün ey Arslan bilge hanımız alnı yanan parlayan ey seçkin Uygur hükümdarımız”

utar yėgedür edremlig
orta törümiş hanımız-a
uyur üküş bodunlıg
(10) onlar uygur ėlimiz-a
utta idi biliglig
orta törümiş hanımız-a (Zieme BT XIII/39/ 8-13).

“ey muzaffer, erdemli, ara(mız)dan çıkmış Han’ımız! ey kadir (ve) kalabalık on Uygur elimiz! ey hakim (ve) bilgili ara(mız)dan çıkmış Han’ımız!”

bogta bogur bodunlug
bo bir uygur ėlimiz-a
(15) bod kötürmme çening erkligi
Bodisatav uguşlug hanımz-a (Zieme BT XIII/39/ 14-17).

“ey kutsal (ve) kalabalık…. Biricik Uygur hanımız! Ey insanların güçlüsü Bodisatva soylu Han’ımız”

taluy ügüz teg atlıg
tanglançıg uygur ėlimz-e
taglar hanı teg adruklug
(20) taglar hanı teg agırlıg
tavçang basuruglug hanımız-a (Zieme BT XIII/39/ 18-22).

“Ey deryalarca ünlü Şaşılası Uygur hakanımız! ey dağlar hanı gibi seçkin, (ve) dağlar hanı gibi saygıdeğer Tavçang mesnetli Han’ımız!”

yayıtda semrimiş
yagışlıg uygur ėlimz-a (Zieme BT XIII/39/ 23-24).

“Ey geniş otlaklarda semirmiş Kurbanlık Uygur elimiz”

Texte 40

(1) alku edgü
arjılar ėligi kangımız
alp sakimuni burkan
az burxannıng
(5) altun agızın kėntü özi
aça adıra nomlamış
alku küsüşlerig kanturdaçı
amita ayusi sudurug
adınlarka asıg bolzun tėp
(10) ayayu okıp açzun tėp
alku küsüşlerim kanzun tėp

amtı men buyan kaya sal kėntü özüm
adruk kėrtgünç turgurup
ayayu yüz on küün yakturup
(15) adınlarka yumkı ülemiş
agır buyanlarımz küçinte
ayazka yagızka tayaklıg
ark-a kamag kut vkşik
arıg nom aşlıg tengrilerning
(20) asılzun nomlug küçleri (Zieme BT XIII/40/ 1-20).

"tüm güzelliklere vakıf, azizler hanı babamız, güçlü Sakimuni Buddha, saygı değer Buddha'nın, altın ağzıyla kendisi, açık seçik vaaz etmiş, tüm arzuları yerine getiren, Amitāyus Sutra'yı, başkalarına faydası olsun diyerek, saygıyla okuyup açıklansın diyerek, tüm isteklerim yerine gelsin diyerek, şimdi bizzat ben kendim Buyan Qaya Sal, eşsiz inanç vücuda getirip, muhterem 110 baskı yaptırıp, başkalarına tamamiyle paylaştırıp, büyük sevaplarımız nisbetinde, yere ve göğe dayanan bütün iyi ruhlar saf Dharma (ile) beslenmiş Tanrıların Dharma güçleri çoğalsın"

asılmış üstelmiş küçlügin
adınçıg ıduk hakan han süüsin (Zieme BT XIII/40/ 21-22).

"artmış çoğalmış güçlerinle seçkin, kutsal hükümdar han saadeti"

ançulayu ok hatunlar kutların
arça-putır-a tayzılarnı yeme
(25) adasız tudasız tümen yıl
aua kavzayu küzetzün
adruk küsüşleri top kanıp (Zieme BT XIII/40/ 23-27).

"aynı şekilde hatunlar bahtlarını, saâdetlerini Rajāputras prenslerini de kendilerine ait çeşitli isteklerinin tamamına erişip tehlikesiz binlerce yıl çevreleyerek korusun"

alkunı bilteçi belgürzün
amtı bo buyan küçinte
(30) arslan başlıg
bilge tengri ėlig köngök ıduk kut

ançulayu ok ekem tölek kız tengrim
adın kalmış hatunlar tiginler yeme (Zieme BT XIII/40/ 28-32).

"tamamını bilen ortaya çıksın şimdi bu sevap nisbetinde Arslan Bilge Tanrı İlig Könçök kutsal saadeti işte ablam Tölök Kız Tanrım(ve) de diğer hatun prensler"

adasız uzun yaşamakta ulatı
(35) alku törlüg küsüşleri kanıp bütüp (Zieme BT XIII/40/ 33-34).

"tehlikelerden uzak ve uzun yaşamaktan başka her türden isteklerine tamamiyle erişip"

adak songınta terk üdün
abita burhan uluşınta tugmakları bolzun (Zieme BT XIII/40/ 35-36).

"en sonunda ve hızlıca Abita Buddha şehrinde doğumları olsun."

amtı men buyan kaya sal
ayayu bo nomug yakturmış
(40) adruk buyanım küçinte (Zieme BT XIII/40/ 37-39).

"Şimdi ben Buyan Qaya Sal hürmetle bu Sutra'yı bastırmış iyi amellerim (sevaplarım) nisbetinde"

……..

Texte 41

(1) adınçıg ıduk kagan han süüsin
ançulayu ok hung tay hiu hatun kutın (Zieme BT XIII/41/ 1-2).

"seçkin, kutsal hükümdar han saadetini aynı şekilde hükümdar ve hükümdar annesi saadetini"

raca-putir-a tayziları yeme
adasız tudasız tümen yıl
(5) aua kavzayu küzetzün
adruk küsüşleri top kanıp (Zieme BT XIII/41/ 3-6).

“Rajāputras prenslerini de kendilerine ait (farklı) isteklerinin tamamına erişip tehlikesiz binlerce yıl çevreleyerek korusun”

alkunı bilteçi belgürzün (Zieme BT XIII/41/ 7).

“tamamını bilen ortaya çıksın”

arslan bilge tengri ėlig
atam kireşiz ıduk kut
(10) anam tuglug kutlug aga birle
ançulayu kunçıgan aga yeme (Zieme BT XIII/41/ 8-11).

“Arslan Bilge Tanrı han, babam Kirāsiz Iduk kut annem Tuglug Qutlug Aga ile aynı zamanda Qunçıgan Aga da”

abita burhan uluşınta
antiraysız tugup belgürüp
artukrak terk üdün
(15) Adırtlıg burhan kutın bulzunlar (Zieme BT XIII/41/ 12-15).

“Abita Buddha ülkesinde sıkıntısız doğup vücut bulup (ortaya çıkıp) en kısa zamanda seçkin budha saadetine ulaşsınlar.”

Texte 42

……

(1) üküş telim sansartakı tınlıglar oglanı üçün
özüm köngül öritip yakturtum tükel bėş yüz küün (Zieme BT XIII/42/ 2-3).

“samsaradaki sayısız insanoğlu için kendim, kendi isteğimle beş yüz adet bastırdım”

arış bo nomtın turmış akıgsız buyanımın
ayayu alkuka ötünü evirü teginür men
(5) ayazka yagızka tayaglık darmahariki tengrilerning
asılzun tengridem küçleri tirinleri kuvragları
asılmış üstelmiş küçlügin tėrinligin kuvraglıgın
arıg ıduk nomug şazınıg ėlig uluşug
agır buyanlıg kagan han süüsin

(10) ançulayu ok tay hung tay hiu hatun kutların
raca-putira tayzılarnı yeme
abayu uzun üdün küzetzün (Zieme BT XIII/42/ 4-13).

“bu saf Sūtrada hayat bulmuş mevcut sevaplarımı hürmetle herkese arz ve tevcih ederim. Yer ve göğe dayanan Dharmāhāra Tanrının ilahi güçleri (ve) cemaâtleri çoğalsın, artmış çoğalmış ilahi güçlerini (ve) cemaâtini saf kutsal Sutrayı, dini, beyi ve şehri büyük sevaplı hakan han saâdeti aynı şekilde hükümdar ve hükümdarın annesi Rajāputras prenslerini de çevreleyerek uzun zaman korusun”

aglatı takı bo buyan küçinte: kim ol
arslan bilge tengri ėlig atam kireşiz ıduk kut
(15) anam tuglug kutlug aga birle
ançulayu ok kunçıgan aga yeme
abita burhannıng uluşınta
antiraysız tugup belgürüp
adak songınta terk üdün
(20) alkunı bilteçi burhan belgürzünler (Zieme BT XIII/42/ 14-21).

“ayrıca bu sevaplar nisbetinde: ki o atam Arslan Bilge Tanrı Bey Kireşiz Idukkut annem Tuglug Qutlug Aga ile ve ayrıca Qunçıgan Aga ile Abita Burkan ülkesinde sıkıntısız doğup vücut bulup (ortaya çıkıp) en sonunda ve hızlıca kısa zamanda her şeyi bilen Buddha ortaya çıksın”

……

Texte 46

(1) alku kamag darmahariki tengrilerning tengridem ıduk küçleri küsünleri(2) asılıp üstelip
arka kamag ėlig uluşug nomug şazınıg
adruk törümiş ıduk kagan hanımız süüsin hatun kutın taysilar başlap
altun urugların bukunın bodunın karasın süüsin çerigin
(5) alpın alpagıtın
abişik bėrmiş ıduk bahşılarımnı
ayaguluk edgü ögli nomdaşlarımnı
amrak sever tugmış kadaşlarımnı

ayıg ögli yavız sakınçlıg yagılarımnı
alasız bir teg küyü küzetüları bolzun
alku kamag ėlke uluşka nomka şazınka karşı
ayagsızlıg ogrı karakçı yagı yavlaklarnıng
ayıg yavız sakınçları kitzün tarıkzun
alku kuşal edgü nomta bışrundaçı katıglandaçılarnıng
edgülüg küsüşleri köngülleri ėyin kanzun bützün
alku üç yavlak yolnung kapıgı tunzun beklenzün
alku tengri yalanguknung nirvanıng köni yolı açılzun kigürülzün
atı kötrülmişning kėrtü nomı yėrtinçüte kök içinte yadılzun
alku ėlteki uluştakı aç kız ig kėgen yagı yavlak bogup amrılıp
alku törlüg ı tarıg tükel bütüp bışıp
alku üdte yėėl yagmur ödinçe kolusınça köni bolup
alku ėl uluş ėnç mengilig bolzunlar
anta basa arıg bo buyan edgü kılınç küçinte tüşinte yügerütemen bodi tuvaçanıng
alkunı bilteçi bolguluk nomlug küsüşüm kanıp bütüp
az övke biligsizte ulatı nızvanilarımnı utup yėgedip
alku tınlglarka umug ınag bolmakım bolzun (Zieme BT XIII/46/ 9-34).

…..

“Bütün Dharmāhāraka tanrılarının ilahi kutsal güçleri kuvvetleri artıp, tüm devleti, ülkeyi, dini (ve) öğretileri, seçilerek vücut bulmuş kutsal akan hanımız saadeti, hatun saâdeti prensle başlayıp?, Altın soyunu, halkını, milletini, ordunu, askerini, cesur (ve) yiğitlerini, abhişeka vermiş kutsal hocalarımı, muhterem, iyi niyetli din kardeşlerimi, sevdiğim dostlarım, arkadaşlarımı, kötü düşünceli, kötü niyetli düşmanlarımı, istisnasız herkesi koruyup gözetsin. Tüm ülkeye, devlete, dine, öğretilere karşı, onursuz hırsız, kötü düşmanların, kötü niyetleri (düşünceleri) yok olsun, tüm kusala, iyi Dharma pekiştiricilerinin, iyilik arzuları gönüllerince yerine gelsin, tüm üç kötü yolun kapısı kapansın, kilitlensin, tüm tanrılar (ve) insanlara Ṇirvāna’nın doğru yolu açılsın, girdirilsin., Saygıdeğerin gerçek öğretisi yeryüzünde ve göklerde yayılsın. Bütün ülke ve devletlerdeki aç, hastalıklı, kötü düşmanlar boğulup etkisiz hale getirilsin. Her türlü hububat tamamiyle olgunlaşıp, tüm rüzgâr ve yağmur zamanları dosdoğru olup, tüm ülke (ve) millet seviçli huzurlu olsunlar. Tüm ülke (ve) millet seviçli huzurlu olsunlar. Sonrasında saf ve temiz bu öğreti sayesinde şimdiki Buddha

Tuvaçan tamamını bilen dharmā isteğime ulaşıp, doyup, İhtiras, öfke, cehalet ve diğer ihtiraslarımı yenip, üstesinden gelip, tüm canlılara dayanak ve umut olabileyim."

…

Texte 47

(1) alku yėrtinçüning atı manggalı
anaz umugsuzlarnıng yolçısı yėrçisi
atı kötrülmiş burhan bahşımızning
altun agızın nomlayu yarlıkamış (Zieme BT XIII/47/ 3-6).

"cümle âlemde çaresiz (ve) ümitsizlerin kılavuzu, rehberi olarak adlandırılmış, Adı ulu (ve) yüce Buda öğretmenimizin Altın ağızı ile vaaz edip buyurduğu"

(5) alku adalarta umug boltaçı
arvişler ėligi sitataptri sudurug
ayançang kėrtgünç köngülin men kamala açari
ayayu yüz sekiz küün
yakturup ülenü tegindüm (Zieme BT XIII/47/7-10).

"tüm tehlikelerde kurtuluş ümidi olan Büyüler Hanı, Sitadapatri Surtasını Saygı (ve) inanç dolu gönülle, ben, Kamala Açari saygı ile yüz sekiz nüsha bastırıp paylaştırdım."

(10) arış arıg bo nomug yakturmış buyan küçinte
alku kamag tengrilerning asılzun tengridem küçleri
ançulayu ok hagan han hatun hung tayzı altun urugları
adasız tudasızın tümen tümen yaşazun (Zieme BT XIII/47/ 11-14).

"bu tertemiz Sutra'yı bastırma sevabının sayesinde, tüm tanrıların ilahi güçleri çoğalsın, aynı şekilde hakan, prensler, hatunlar ve altın soyları, kazasız belâsız binlerce (yıl) yaşasınlar!"

aç kız üç törlüg yavız adalar
(15) amtıkya ok tavrak bogup amrılıp

arka kamag bėş ajun tınlıglar uguşı
alasız bir teg mengilig bolzunlar (Zieme BT XIII/47/15-18).

“Açlık (ve) kıtlık başta olmak üzere üç türlü kötü âfetler şu anda derhal bitip, sükûnet bulup diğer beş hayat şeklindeki bütün canlılar da (müdahale ettik) istisnasız hepsi birden huzûra kavuşsunlar.”

ögüm kangım başlap alku tınlıglar
üzüksüz nomlug aşıg aşayu
(20) ürlüksüzin bilip alku nomlarnıng
üzlünçüde burhan kutın bulzunlar (Zieme BT XIII/47/19-22).

“annem (ve) babam başta, bütün canlılar her vakit dharma aşından yiyerek devamlı olmadığını bilip (her şeyin geçici olduğunu bilerek) en sonunda Buddha saâdetini bulsunlar.”

bo buyan edgü kılınçnıng tüşinte
burhan kutın bulup men kamala anantaşiri kininte
bod kötürmese tnlıglar oglanlarınga
(25) bulturayın nirvanıg ang üzlünçüsinta (Zieme BT XIII/47/ 23-26).

“bu sevap (ve) iyi amelin karşılığında, sonunda Buddha saadetini bulup ben, Anantaşiri, yaşam bulmuş (tüm) insanoğluna, en sonunda Nirvana’yı bulduraym!”

Texte 50

(1) adaları tudaları amrılıp uzun yaşap
alp bulguluk burhan kutın bulmakları bolzun (Zieme BT XIII/50/ 6-7).

“kaza (ve) beladan uzaklaşıp, uzun yaşayıp zor bulunan Buddha saadetini bulsunlar”

alku kamag tınlıg oglanları yeme
arıg ıduk ünüş yolça yorıyu
(5) adalıg sansartın ozup kutrulup
alkunı bilteçi bolzunlar (Zieme BT XIII/50/ 8-11).

“tüm bütün insanoğulları da saf (ve) kutsal yolda yürüyerek tehlikelerle dolu Samsāra’dan kaçıp kurtulup her şeyi bilen olsunlar.”

arya maya çal maha yoga tantırata
atı kötrülmiş şakimuni burhan üze nomlatılmış
arış arıg bo nama sangit nom erdini
(10) açari kşi karunada sidu üze aktarılmışı
adınçıg mungadınçıg taydu takı
ak stuplug ulug vrxarta
adruk şim şıpkanlıg bars yėl yitinç ayta
alkusı barça alasızın tüzü yapa
(15) adakınga tegi uz yaraşı edgüti bütürüldi (Zieme BT XIII/50/ 12-20).

“Aryamāyājāla- mahāyoga-tantra saygıdeğer Şakimuni Buddha ile vaaz edilmiş saf ve temiz bu Nāmasamgiti Sütra cevheri Karunadāsa Sidu üstat ile aktarılmış mükemmel ve olağanüstü Taydu da Ak Stūpalı yüce manastırda olağanüstü kaplan yılı yedinci ayda tamamı hepsi, eksiksiz, bütünü sonuna kadar en iyi şekilde güzelce tamamladı.”

3.2.2. BT III

AVASADA SUTRA

(1) arış arıg bu avasadi sudurnı
adaktaki kulutı men çisim-tu
ayayu agırlayu bitiyu
adakınta koşa tegintim (Tezcan BT III/ 757-760).

Bu tertemiz Avasada sutra’yı aciz kullar ben (ve) Çisim Tu, saygı ve hürmetle yazıp, sonrasında nazıma çektim. (Serkaya 2004: 108).

(5) çivaçivak kalavangki garudi
çitri asiri yüklüg yuy kekük
çıntanlıg lėnhualıg yuul ögen
çımsız körkle belgürdi (Tezcan BT III/ 980-983).

Sülün, Guguk kuşu, Garuda Çitra, Asura, Tavus kuşu ve Kartal, Sandal ağaçlı ve lotus çiçekli, derelerde ve pınarlarda kusursuz güzellikte belirdi. (Serkaya 2004: 108).

mar mişha mada maryam
(10) mahamad yalavaç danişbin
manggagu yėrlerin tar bulup
mayadrim sizige ök ınangay (Tezcan BT III/ 1019-1022).

Hazret-i İsa, Meryem anne, Muhammed peygamber, (bütün bu hakimlerin) hepsi de gidilecek yerlerini dar bularak, Maitreya'm size bizzat inanacaklardır. (Serkaya 2004: 108).

abıdatan mojak marihasya
anıng okg kişisi hoşdiranç
(15) apıg evlerte solanıp
ataları ölmiştekiçe sıgdaşgay (Tezcan BT III/ 1027-1030).

Abidatan (Rahip), Mojak (öğretmen) ve Marihasya (asil insanlar), onların mümineleri olan kendi hanımlar gizli evlerde kapılarını sürgüleyerek babaları ölmüş gibi feryad ederler (yas tutarlar). (Serkaya 2004: 108).

başı destarlıg daşmanlar
bagdat urum ėller
bargu yėrlerin tapmadın
(20) bahşım sizinge ök ınangay (Tezcan BT III/ 1035-1037).

Başı sarıklı tüccar din adamları (danişmentler) gidecekleri Bağdat ve Anadolu illerine ulaşmadan üstadım size bütünüyle inanacaklar.

BT III- Musiki Aletler ile İlgili Metin

(1) bılur kengrenek çıngırçak
pipa kopuz çı çımguk
bamlıgın tüzülmiş biş sıbar
birgeçe belgürdi (Tezcan BT III/ 972-975).

Kaval, Çan, Çıngırak, Gitar (Hend), Flüt (Hend) ve bam teli ile akord edilmiş beş nağme birlikte belirdi. (Serkaya 2004: 109).

(5) kübrüg aya çang kopuz
kürlig sam kin tuç burgu
körünçlük kençüki çaga birle
kesençig mengüler belgürdi (Tezcan BT III/ 947-950).

Davul, Kastanyet, Çan, Lavta gür sesli üç telli kin, gitar, tunç boru ile genç erkek ve kız (Dansör ve Dansöz) istenilen neşeleri gösterdiler. (Serkaya 2004: 109-110).

sıparkki tridit-lıg tıg sıbızgu
(10) sılıg tüpiçe ket kongragu
savatsız sokgo çang temir
sızgurgu ergürgü teg èşitildi (Tezcan BT III/ 964-967).

sıparkki tiridit-lig (?) kahverengimsi boru bir asil kar fırtınasına benzeyen (?) küçük çanı ve vasıfsız (?) çan tokmağı ve çan demir dökümün (sesi) gibi duyulur. (Serkaya 2004: 110).

edizgü ürgü tıg lapay
egzig v(a)mtsan yır taksud
(15) ete seviglig çı çımguk
ed emirkeşgü teg èşidilti (Tezcan BT III/ 988-991).

Üflenen (Hend) kahverengimsi boru nağme, övgü şarkısı, türkü, şiir ve sevgili flütler çalmağa başlarlar ve vücudun neşe dolu ürpermesi şeklinde duyulurlar. (Serkaya 2004: 110).

Süleyman Wang'ın Erdemleri[138]

(1) aduy bilge agır buyanlıg Süleyman vangnıng
adın kişi-te arıtı bultukmaz adınçıg savların
alku sav-ta artuk inçlenür adruk işlerin

[138] Ayrıca,Yakup, Abdurishid (1999). "Two Alliterative Uighur Poems From Dunhuang" *Linguistic Research,* 17-18, s.9-12.

ança munça az tengińçe-k(i)ye ayu bėrelim (Sertkaya 2004: 113/ 5-8).

“Saygıdeğer, bilge ve çok erdemli Süleyman Wang’ın başka kişilerde bulunmayan özel sözlerini ve bütün kelimelerden daha fazlasını yapan yüksek çalışmalarını az-çok, azar azar anlatmaya başlayalım.” (Serkaya 2004: 114).

(5) ada adasınıng yaza-sın artuk uz közedip
adın ėllerning töörüsin yime adırtlıg ukup
alku kamag ėlig künüg agırlap tutda-çı
adınçıg ıduk bu vang teg aşnu yime bolmış yok (Sertkaya 2004: 113/ 9-12).

“Atalarının hakimiyetini son derece maharetli olarak koruyup başka ülkelerin hakimiyetini detaylı olarak anlayıp bütün halklara hürmet ederek saygı gösteren bu Wang gibi özel ve kutsal olan bir kimse daha önce var olmadı.” (Serkaya 2004: 114).

artuk telim bor begini içmekig aguça yerip
(10) adınlarnıng asıgın bütürgü-ke yene az-k(ı)y-a içip
alku ödte asıglıg işlerig arıtı sımtamadaçı:
adınçıg ıduk bu vang teg arıtı bolmış yok: (Sertkaya 2004: 113/ 13-16).

“Çok fazla içki içmeyi zehir olarak kabul edip, ve başkalarının faydasını temin için biraz içip, her zamanda yararlı işleri yapmaktan çekinmeyen bu Wang gibi özel ve kutsal olan bir kimse daha önce var olmadı.” (Serkaya 2004: 114).

alp tapışgulug agır katıglıg tangsuk edlerning:
adrukın yėgin adıra bilip agırlap tutdaçı:
(15) artatıp buşup asıgsız kırı neng keçürmedeçi
adınçıg ıduk bu vang teg aşunudın bolmış yok: (Sertkaya 2004: 113/ 17-20).

“Seçkin ve son derece karışık, harikulade üretilmiş nesnelerin daha iyilerini ve daha üstünlerini tespit ederek bunları değerlendirip kullanan, zarar vermeye ve faydasız eğlenceye izin vermeyen, bu Wang gibi özel ve kutsal olan bir kimse daha önce var olmadı.” (Serkaya 2004: 114).

yėg savlarnıng yėgin simtap yinik tutmadaçı:
yirgüneçe yime asıgsız işlerig işlemedeçi: (Sertkaya 2004: 113/ 21-22).

“İyi kelimelerin daha iyilerini saçmadan boş sözleri sarfetmeyen, faydasız şeylerden nefret ederek yapmayan,” (Serkaya 2004: 114).

3.2.3. Reşit Rahmeti Arat Eski Türk Şiiri

3.2.3.1. Mani Muhitinde Yazılmış Metinler

(M. 1.)

(1) tang tengri kelti
tang tengri özi kelti
tang tengri kelti
tang tengri özi kelti (Arat ETŞ, M.1/ 1-4).

“Tan tanrı geldi, tan tanrı kendisi geldi; Tan tanrı geldi, Tan tanrı kendisi geldi.” (Arat ETŞ M.1/ 1-4).

(5) turunglar kamag begler kadaşlar
tang tengrig ögelim (Arat ETŞ M.1/ 5-6).

“ Kalkınız, bütün beyler, kardeşler, Tan tanrıyı övelim.” Arat ETŞ M.1/ 5-6).

körügme kün tengri
siz bizni küzeding
körünügme ay tengri
(10) siz bizni kurtgarıng (Arat ETŞ M.1/ 7-10).

“Gören Güneş tanrı, siz bizi koruyun! Gören Ay tanrı, siz bizi kurtarın!.” (Arat ETŞ M.1/ 7-10).

tang tengri
yıdlıg yıparlıg
yaruklug yaşuklug
tang tengri
(15) tang tengri (Arat ETŞ M.1/ 11-15).

“Tan tanrı güzel kokulu, misk kokulu, parıltılı, ışıltılı, Tan tanrı, Tan tanrı.” (Arat ETŞ M.1/ 11-15).

tang tengri
yıdlıg yıparlıg
yaruklug yaşuklug
tang tengri
(20) tang tengri (Arat ETŞ M.1/ 16-20).

"Tan tanrı güzel kokulu, misk kokulu, parıltılı, ışıltılı, Tan tanrı, Tan tanrı!" (Arat ETŞ M.1/ 16-20).

Metin 2

(1) tengri yaruk küçlüg bilgeke yalvarar biz
ötünür biz kün ay tengrike
yaşın tengri nom kutı
mar mani firiştilarka (Arat ETŞ M.2/ 1-4).

"Tanrı, nurlu, kudretli bilgeye yalvarırız, güneş ve ay tanrılara rica ederiz, şimşek tanrı, töre saadeti, Mar Mani ve peygamberlere." (Arat ETŞ M.2/ 1-4).

(5) kut kolur biz tengrime
etözümüzni küzeding
üzütümüzni boşung (Arat ETŞ M.2/ 5-7).

"Ey tanrım saadet niyaz ederiz, Vücudumuzu koruyun, ruhumuzu boş, serbest bırakın!" (Arat ETŞ M.2/ 5-7).

kıv kolur biz yaruk tengrilerka
adasızın turalım
(10) ögrünçligin erelim (Arat ETŞ M.2/ 8-10).

"Nurlu tanrılardan saadet niyaz ederiz, tehlikelerden uzak durup sevinç içinde olalım." (Arat ETŞ M.2/ 8-10).

M. METİN 3

bizing tengrimiz edgüsi redni tėyür
bizing tengrimiz edgüsi redni tėyür
rednide yėg mening edgü tengrim alpım bekrekim
rednide yėg mening tengrim alpım bekrekim (Arat ETŞ M.3/ 1-4).

“**bizim tanrımızın iyiliği cevherdir derler, bizim tanrımızın iyiliği cevherdir derler; cevherden daha üstün benim tanrım, yiğidim, kudretlim, cevherden daha üstün benim iyi tanrım, alpım kudretlim.”** (Arat ETŞ M.3/ 1-4).

(15) bilegüsiz yėti vajır tėyür
bilegüsiz yėti vaıjr tėyür
vajırda ötvi biliglim tüzünüm yarukum
vajırda ötvi biliglim bilgem yangam (Arat ETŞ M.3/ 5-8).

“**elmas için bilenmeden keskin derler, elmas için bilenmeden keskin derler; elmastan daha keskin benim bilgilim, asilim, ışığım, elmastan daha keskin benim bilgilim, bilgem, filim.”** (Arat ETŞ M.3/ 5-8).

kün tengri yarukın teg köküzlügüm bilgem
(20) kün tengri yarukın teg köküzlügüm bilgem
körtle tüzün tengrim külügüm küzünçüm
körtle tüzün tengrim burkanım bulunçsuzum (Arat ETŞ M.3/ 9-12).

“benim güneş tanrı ışığı gibi göğüslüm bilgem, benim güneş tanrı ışığı gibi göğüslüm bilgem, güzel asil tanrım, şöhretlim, koruyucum, güzel asil tanrım, Buddham, eşsizim.” (Arat ETŞ M.3/ 9-12).

M. Metin 4

…….

(1) adınçıg amrak….
amrak özkiem…. (Arat ETŞ M.4/ 1-2).

[emsalsiz sevgili…. Sevgili canım…. (Arat ETŞ M.4/ 1-2).

kasınçıgımın öyü kadgurar men
kadgurdukça kaşı körtlem
(5) kavışıgsayur men. (Arat ETŞ M.4/ 3-5).

“yavuklumu düşünüp, kederleniyorum; kederlendikçe, güzel kaşlım, (sana) kavuşmak istiyorum.”

öz amrakımın öyür men
öyü evirür men ödü…/çün
öz amrakımın öpseyür men. (Arat ETŞ M.4/ 6-8).

"sevdiğimi, canımı düşünüyorum; düşünüp..durdukça, sevgilimi öpmek istiyorum!"

barayın teser baç amrakım
(10) baru yime umaz men
bagırsakım. (Arat ETŞ M.4/ 9-11).

"gideyim desem, güzel sevgilim, gidemiyorum da; merhametlim." (Arat ETŞ M.4/ 9-11).

kireyin tėser kiçigkiem

kirü yeme umaz men

kin yıpar yıdlıgım (Arat ETŞ M.4/ 12-14).

"gireyim desem, giremiyorum da; amber misk kokulum." (Arat ETŞ M.4/ 12-14).

yaruk tengriler yarlıkazın
yavaşım birle
yakışıpan adrılmalım. (Arat ETŞ M.4/ 15-17).

"nurlu tanrılar buyursun; yumuşak huylum ile birleşerek, bir daha ayrılmayalım." (Arat ETŞ M.4/ 15-17).

(15) küçlüg prişteler küç bėrzün
közi karam birle öpüşüpen[139]
külüşigin oluralım. (Arat ETŞ M.4/ 18-20).

"kudretli melekler kuvvet versin; kara gözlüm ile öpüşerek, gülüşerek yaşayalım" (Arat ETŞ M.4/ 18-20).

M. Metin 5

(1) tüzün bilge kişiler tirilelim
tengrining bitigin biz ėşidelim

[139] Serkan şen "Eski Uygur Türkçesi Dersleri" isimli eserden tamamlanmıştır.

tört ėlig tengrilerke tapınalım
tört ulug emgekde kurtulalım (Arat ETŞ M.5/ 1-4).

“asil, bilge insanlar toplanalım, Tanrının (saygı değerin) kitabını dinleyelim, dört hâkim tanrıya tapınalım, dört büyük azaptan kurtulalım.” (Arat ETŞ M.5/ 1-4).

(5) tört ėlig tengrilrrde tanıgmalar
tengri nomın todagmalar
tünerig yeklerke tapunugmalar
tümenlig ėrinçü kılıgmalar (Arat ETŞ M.5/ 5-8).

“Dört hâkim tanrıyı inkâr edenler, tanrı sözüne değer vermeyenler, karanlık şeytanlara tapınanlar, on binlerce günah işleyenler!” (Arat ETŞ M.5/ 5-8).

tüpinte olukma ölmeki bar.
(10) tünerig tamuka tüşmeki bar
tümenlig yekler kelir tėyür
tumanlıg yekler ayar tėyür (Arat ETŞ M.5/ 9-12).

“sonunda insanın yine şu ölmesi var, karanlık cehenneme düşmesi var; on binlerce şeytan gelir derler, dumanlı şeytanlar içini görür derler” (Arat ETŞ M.5/ 9-12).

tünerig tünçüle basar tėyür.
tunumlug tegir tėyür.
(15) töş üze olurup tültürür tėyür,
tanmış üzütler taşıkar tėyür. (Arat ETŞ M.5/ 13-16).

“Karanlık gece gibi, üzerine çöker derler, sıkıntı içine düşer derler, göğsüne oturarak, delik-deşik eder derler, inkârcı ruhlar dışarı çıkar derler.” (Arat ETŞ M.5/ 13-16).

tardıç teg etözin kodur tėyür
tavarı turguru kalır tėyür
tetrü saçlıg kurtga yek kelir tėyür.
(20) tolılıg bulıt teg tonkı kaşlıg tėyür. (Arat ETŞ M.5/ 17-20).

“tardıç gibi vücudunu bırakır derler, malı mülkü arada kalır derler; ters, kıllı, ihtiyar dişi şeytan gelir derler, dolu bulutu gibi kara kaşlı derler.” (Arat ETŞ M.5/ 17-20).

kanlıg bukaç teg karakı tėyür
kaşguk teg kara boy emki tėyür
burnınta boz bulıt önür tėyür
tamgakınta kara tütün taşıkar tėyür (Arat ETŞ M.5/ 21-24).

“Kanlı çömlek gibi gözlü derler, kazık gibi kara memeli derler; burnundan boz bulut yükselir derler, boğazından kara duman çıkar derler.” (Arat ETŞ M.5/ 21-24).

(25) töşi ol kamag tümen yılan tėyür.
yineri ol yingen yılan tėyür (Arat ETŞ M.5/ 25-26).

…..

“göğsünün her tarafı yılan dolu derler, yineri ol yingen yılan derler,” (Arat ETŞ M.5/ 25-26).

Metin 6

(1) kėntü kılmış kılınçı közünür tėyür
ot sub kutı ıglayur tėyür
ı ıgaç kutı ulıyur tėyür
közüngüçe közünüpen
(5) tarazuk içinte olgurtur tėyür
tarazuk agsar kılınçı aytıg bolur
ėrinçü kılmış kılınçı ėşitig bolur
tetrü saçlıg kurtga yek kelipenin
tanmış üzütlerig tutupanın
(10) tünerig tamuka tartar tėyür
töpüsing tongtaru tıkar tėyür
tamudaki yekler tutar tėyür
muntrumuntuz yekler kelir tėyür (Arat ETŞ M.6 2-16).

“onun yapmış olduğu işler görünür derler, yer-su saadeti bozulur derler, ateş-su saadeti ağlar derler, ot-ağaç saadeti inler derler. Adil buyruk, aynadaki akis gibi

ortaya çıkıp, inkarcı ruhu yakalayıp, terzai içine oturur derler; terazi yükselirse, yaptığı işlerden dolayı sorguya çekilir, yapmış olduğu kötülükleri dinlenir. Ters, kıllı ihtiyar şeytan gelip, inkarcı ruhları yakalayıp, karanlık cehenneme doğru götürür derler. Onları baş-aşağı oraya atar derler, cehennemdeki şeytanlar onları yakalar derler, muntrumuntuz şeytanlar gelir derler," (Arat ETŞ M.6 2-16).

The Manichean Turkic Pothi Book[140]

az nizvanıka agukup
(15) artayu yokatu tururta
amvardşanlıg ot üze
anga yörünteg kıltıngız (Clark 1982: 168).

"**Hırs ihtirası ile zehirlenerek, bozulup yok olmak üzereyken siz onlara amvardaşın otundan bir ilaç yaptınız."**

övke nizvanı üze kuturup
ögsüz köngülsüz ertiler
(20) öz tözlerin ukıtıp
öglerin köngüllerin yıgtıngız (Clark 1982: 168).

"**onlar öfke ihtirası ile kudurup, akılsız ve bilinçsiz oldular, onlara kendi esaslarını anlatarak, akıllarını yerine getirdiniz."**

bėş ajuntakı tınlıgların
biligsiz biligtin öngi ötürtüngüz
bilge biligte yaraddıngız
(25) frinibran sanlıg kıltıngız (Clark 1982: 168).

"**beş hayat şeklindeki bu canlıları, cehaletten çekip çıkarttınız, onlara bilgelik yarattınız ve ParaṆirvāna ünvanlı yaptınız."**

üzte buzta ulatı
üküş telim nizvanılar
ögin köngilin azıtıp

[140] Bu eser Eski Türk Şiirinde bulunmamakla birlikte Mani Muhitinde yazılmış metinlere Clark, Larry (1982). "The Manichean Turkic Pothi Book", isimli eserden alınmıştır. Bk. s. 168-169.

örletür erti tınlıgların (Clark 1982: 168).

"**Nefret ve kinden başka pek çok ihtiras, aklını fikrini çalarak canlıları rahatsız ederdi."**

3.2.3.2. Budist Çevreye Ait Metinler

Metin: 8

(1) atkaşu turur kat kat tagta amıl aglak aranyadanta
artuç söğüt altınınta akar suvlukta
amrançıgın uçdaçı kuşkıyalar tirinlig kuvraglıgta
atkagsızın mengi tegingülüg ol anı teg orunlarta (Arat ETŞ B.8/ 1-4).

"Birbirine bağlı duran kat kat dağlarda, sâkin ve ıssız manastırda, ardıç ağaçları altında, akarsular boyunda; sevimli kuşların uçtukları ve toplanıp, bir araya geldikleri yerlerde, hiçbir şeye bağlanmadan, huzura erişilebilir işte öyle yerlerde!"

(5) iç tering kat bük tagta irteki söki aranyadanta
idiz tikim kayalıg basguklug erip idi tikisizte
imirt çogurt sögüt arasınta inçkekiye suv kıdıgında
ilinmeksizin dyan olurgulug ol anı teg orunlarta (Arat ETŞ B.8/ 5-8).

"İç-içe, derin, kıvrım kıvrım dağlarda, eski, kadîm manastırda, yüksek, dik kayalıkların ve dağ silsilelerinin, tam sessizliğinde, karanlık ve gölge veren ağaçların arasında, berrak suların kıyısında, hiçbir şeye (maddi) bağlanmadan dhyāna'ya (istiğrak) dalmalı işte öyle yerlerde!"

sengir bulung tering tagta seviglig aranyadanta
(10) sermelip akar suvlug erip sep sem aglakta
sekiz türlüg yėėller üze tepremetin serilip anta
seçe yalnguzın nom mengisin tegingülüg ol anı teg orunlarta (Arat ETŞ B.8/ 9-12).

"Dağların eteklerinde, kıvrımlarında (veya) derinliklerinde, sevimli manastırda, süzülerek akan suların ıp-ıssız yalnızlığında, sekiz türlü yel ile kıpırdatılmaksızın, orada bütünüyle yalnız olarak, sabırla, dharma huzurunu tatmalı işte öyle yerlerde!"

kökerip turur körkle tagta köngülke yaraşı aglak orunta

köp yegi telim sögütlüg erip köpirip turur kölmen suvlukta
(15) köz başlap kaçıgların yıgınıp közünmiş bililmişçe orunlarta
küsençigsizin mengi tegingülüg ol anı teg orunlarta (Arat ETŞ B.8/ 13-16).

"Göğerip duran güzel dağlarda, gönlün hoşlandığı ıssız yerlerde, yoğun, sık söğütlükler içinde, kaynayıp köpüren dereler ve sularda, başta göz olmak üzere, tüm bilinç alanlarından (duyu organları) sıyrılıp, her şeyin göründüğü, bilindiği gibi olduğu yerlerde, hiçbir arzu beslemeden, saadete (Ṇirvāna) erişmeli, işte öyle yerlerde"

Metin 9

(1) buda avatansaka atlıg sudur içinde
buzulmaksız nom uguşka kirmek bölükde
bulung yıngak sayu kelmiş bodısatavlıg
bulıtçılayu yıgılmış toy kuvrag ara
(5) burkan oglı tolpı tüzün ugan arşınıng
bulunçsuz yeg edgülerin ögmiş şlokda,
burk şark[141] kılıp on edgüsin men Atsang özüm
buyan küsüş üze koşmış takşut başlandı (Arat ETŞ B.9/ 1-8).

***"Buddha Avatamsaka* adlı sūtra içinde, bozulmayan öğreti köküne giriş bölümünde, her yandan, her köşeden gelmiş *boddhisattva'*lar, bulut gibi toplanmış topluluk ile Buddha oğlu, zâhid Tolpı Tüzün Ugan'ın eşsiz iyilik ve (güzelliklerini) öven manzumeyi toparlayarak? On türlü iyiliğini ben şahsım Atsang, sevap kazanmak amacıyla dizdiğim parça başladı.**

ayagulug umugumuz birer tuşlarda
(10) adınlarnıng asıgı üçün küü kelig üze
ançulayu kaltı sumur taglar kanı teg
ay-ı ulug artuk körkle etöz belgürtür
azu yeme ol kangımız bagtaşınu
amrılıp enç tepremedin olurmış üdte
(15) arıtı neng semeksizin alkutın sıngar
angsız üküş uluşlarda tolu közünür (Arat ETŞ B.9/ 9-16).

[141] Reşit Rahmeti Arat tarafından anlamlandırılamamış sözcük, metin bağlamına göre "toparlamak" anlamında olmalıdır.

“Saygıdeğer, hürmete layık dayanağımız ile karşılaşmada başkalarının faydası için sihirli güç gösterip [şekil değiştirerek] dağlar hanı olan Sumeru gibi heybetli ve görkemli görünür yahut da o babamız bağdaş kurarak sakin, rahat ve kımıldamadan oturduğunda istisnasız her tarafta, tüm diyarlarda sıklıkla görünür.”

kut buyanlar ėligining kutlug bodınta
kulaççа erip tėp tegirmi paryişi erür
(20) kurşatilü yüz ming koltı sanınca yoçan
koduluşu agılışu yaruklar üner
kutgargulug vainikiler yaragı ėyin
kurugsuz yėg asıglarıg bütürgü üçün
kodı örü tekzintürü tolptın sıngar
(25) kum sanınça yėrtinçüler sayu yadılur (Arat ETŞ B.9/ 10-25).

“Saâdet ve erdem hükümdarının mübarek vücudunda kulaç kadar olan, çevrelenmiş *pravesa* vardır; nice nice yüzbinler sayısınca yojana ile kuşatılıp, alçalıp yükselerek, ondan ışıklar çıkar. Kurtarılacak öğrencilere fayda sağlamak için, boş geçmeden herkese fayda sağlamak amacıyla bir aşağı bir yukarı çevirerek, kum sayısınca var olan dünyaların her birine yayılır.”

sarvaartasıdı tegin at öngdünlüg
sekiz on yaş yaşamışın körkitmiş erür
sartavahı yolçı yėrçi azuça yeme.
sanı yüzming koltı nayut yıl ay yaşayur.
(30) sakınıp neng tüketinçsiz sözlüg yitinçsiz.
sansız üküş kalp üd üze ür kėç serilür.
saşımsız yarp kut küsüşlüg küçi barıntın
sansar uçı tüpükginçe pek menggü turur (Arat ETŞ B.9/ 26-33).

“Daha önce *Sarvārthasiddha* şehzâde adı ile seksen yaş yaşamış olduğunu göstermiştir; Yahut *Sārthavāha* yolcu ve kılavuz ile yüz bin *kotı nayuta* yıl ve ay yaşamıştır; Düşünmekle bitirilemeyen, sözle ifade edilemeyen sayısız devirlerde (o) dâimâ yerinde kalır; önüne geçilemeyen saâdet arzusu gücü mevcut olduğundan, samsāra’nın ucu sona erinceye kadar, sağlam (ve) ebedî durur.”

turkaru üdün köngül bilig basutçılıgın

tutçı yistim erter kėçer idiglig nomlar
togmak öçmek törülüg ol ürlüksüz tėtir
tutyaklangulug yapşıngulug öz tözi yok tep
tuyunmışlar iligining bilge biligi
turum ara erte kıdga bir kşan üdte
tolp üç üdki alku nomnung tözin belgüsin
tuyu yumkı bir kalısız tuyar ötkürür (Arat ETŞ B.9/ 36-41).

“dâimâ bilinç bilgisinin yardımcılığı ile her zaman geçici öğretiler, doğma ve sönme (ortaya çıkmak ve kaybolmak) kanûnuna tâbidir ve onlara devamsız denir. (bunlara) Tutunacak ve yapışacak kökleri yok denilir. Aydınlanmışlar hükümdarının bilgisi, çok kısa bir an ve tüm geçmiş, şimdi ve geleceğe ait tüm öğretilerin köküne ve esasına, istisnasız hepsine nüfuz eder.”

bir uluşta yėrtinçününg yaruk yulası
bilgülügçe kamag nomta tuyunmuş üdte.
birle yana adın alku uluşlar sayu.
bir teg yanglıg burkan bolmış körki közünür.
birkerü ol alkularnı birke sıgurur.
birni alkuka kigürmeki antag ok erür.
bilü ugusuz ıntraçal toorka okşatı.
birtemledi tıdılışmaz küü kelig kılur. (Arat ETŞ B.9/ 37-49).

“bir ülkede dünyanın parlak meş’alesi, tüm kanunların bilindiği (ve) kavrandığı bir zamanda, ve yine diğer tüm ülkelerin her birinde aynı tarzda onun Buddha şekli görünür; o bunların hepsini birlikte bire sığdırır, biri de hepsine sokması tıpkı öyledir; bilinmesi imkânsız olan, İndra-jāla ağına benzeyerek, hiçbir engele takılmadan, şekil değiştirir.”

odunmuşlarnıng ėligi uz kutrulmış
ozup üzeliksiz yolta ornanıp turup.
on ulug küç tört korkınçsız engeyük başlap.
okşatınçsız yėg nomlarka tükellig bolup
ong tegzinçlig yaltrıdur tutrug tegme.
utgurak çın arış arıg üç nom tilgenin.

ol tıdıgsız tolun bilge biligi üze.
ongay ilkey kuvrag ara ongaru evirür. (Arat ETŞ B.9/ 50-57).

"Uyanmışların hükümdarı, hakiki kurtulmuş, kurtuluşa erişip, en üstün yolda yerleşip, on büyük güç, dört farklı korkusuzlukla başlayıp, benzeri olmayan eşsiz öğretilere sâhip bulunarak, sağa dönen parlak aydınlatıcı baş denilen tamamiyle gerçek, hakiki, temiz üç kanun çarkını o engelsiz, bütün bilgisi ile, cemâat arasında kolaylıkla hakikate doğru çevirir."

yėrtinçününg umugınıng üninde öner.
yėg yörigli yılayulı tört üç kertüler
(60) yėlvi yanglıg ulalışur pıratıtyasanbutpad.
yėg üstünki paramıtta ulatı nomlar.
yėrçileyü bu sansartın tartıp taşkarıp.
yintsikmeksiz yėg mengike yetkürgü üçün.
yinik agır aşnu kılmış tıldagı ėyin.
(65) yite uduzu kölüngüler yolınça iltür. (Arat ETŞ B.9/ 58-65).

"dünya ümidinin sesinden yükselir, iyi izahlı yanıltıcı 4x3 doğrular, sihir yolu ile birbirine bağlanmış (biribiri ile ilgili) *prtitya-samutpāda* en üstün pāramitā (ile başlayan) tüm kanunlar; rehberlik edip, bu samsāra'dan çekip çıkarıp, ulaşılmaz üstün huzura (sevince) eriştirmek için, hafif veya ağır, önce yapılmış bir amelden dolayı, gönderip, yol gösterip taşıtlar yoluna götürür."

ary-a vayruçana eksübi amıda-ayusı
ayagulug badıraşırı su-çantırabudı.
ançulayu ok suryagarbı vaşır yalınlıg
atlar üze öngi öngi yėrtinçülerte
(70) alp samantabadıra vaçıra tuvaça.
avalukidaişvara nırvana kidu.
ardın gandahastı başlap bodisatavlıg.
arıg tirin kuvrag üze agırlatılur. (Arat ETŞ B.9/ 65-72).

"*ārya vairocana akşobhya Amitāyus,* aziz Bhadrasrī su candrabodhı, bir de Sūrya garbha vajra parlak, adları ile, farklı-farklı dünyalarda kudretli Samantabhadra

Vajradhvaja Avalokitesvara Ṇirvānaketu Ardın Gandhahastī başta olmak üzere, bütün bodhisattva'ların temiz topluluğu, cemâati ile hürmet edilir."

ton karasa şat parışkar yivikler alıp.
(75) toyın körklüg tok başlıgnıng törüsin tutup,
turuk yavrı bramannıng körkin körkitip.
tuta yigü aşın üzüp emgekte çonup.
tolu yarım ay sayu belgüni bilip.
toz bulganmış ig emledeçi otaçı bolup.
(80) turıtmaksız köngül üze alku üdlerde.
topça kamag al altagta uz yaratınur. (Arat ETŞ B.9/ 73-80).

"Kāṣāya[142] elbise ve ṣat pariṣkāra ile donanıp, rahip görünümlü kel kafalının[143] töresini tutup, kara kuru, zayıf brehmen şekline bürünüp, elindeki *yiyecek* yemeğini kesip, eziyet içine dalıp, her dolunayda ve her yarımayda işâreti bilip, tozdan kapılmış hastalığı tedâvi eden tabip olup, yorulmayan gönül ile tüm zamanlarda, tüm çare ve usüllerde ustalıkla donanımlı olur."

kadır yavlak tınlıgların yavaldurgu üçün.
kagıl bagsal eriglig ėl kan beg iişi bolup.
kadgulugnung emgekligning yaragı ėyin.
(85) kara bodun başlagulug törü yorıtıp.
kat kat tengri yėrlerinde yalanguk ara.
kayuta yeme kaçan erser başlap erksinip.
kanturgu üçün tınlıglarnıng kop küsüşlerin.
kamag türlüg erişlerig tükel körkitür. (Arat ETŞ B.9/ 81-88).

"Kötü ve haşin canlıları yola getirmek için, kırbaçlı ve sopalı olan hükümdar (ya da) kral kederli ve ıstırap çeken kimselerin yararı için, halkı idâre edebilecek kanunlar uygulayıp, kat kat tanrılar diyârında, insanlar arasında, nerede ve ne zaman olursa-olsun, başa geçip, hâkim olup, canlıların tüm arzularını yerine getirmek için, her türlü davranışı tam olarak gösterir."

[142] Kırmızı ve sarının karışımından oluşmuş bir renktir, kahverengi, karma bir renk ve bazen kırmızı olarak tanımlanmaktadır. Cüppe olarak da bilinen kıyafet normal, sıradan insanların giydiği beyaz kıyafetlerden farklı bir elbisedir ve tam ve net bir rengi yoktur (SH 167,363). Aynı zamanda rahip elbisesidir (SH 237,342). Bekarlık giyisisi olarak da bilinmektedir(SH 354).
[143] Keşişler için kullanılan bir metafordur. (SH 243a).

umugumuz ugan alpnıng etöz belgüsi
uzatı ıdur yarukları öz yaş ülgüsi.
uçuz bilmek ötkürmeki uz tuyunmakı.
uzun üdün nomlug tilgen tegzindürmeki.
ulug tolun üni isigi toyı kuvragı
uz yaraşı ötleyüri kop erişler.
una bu ok adrukları birer bireri
ulsuz tüpsüz erür üçün anga ınanurmen (Arat ETŞ B.9/ 89-96).

"umudumuz kudretlinin vücut alâmetleri, durmadan yaydığı ışıkları, hayat hissesi değersiz her şeyi bilmesi ve hakiki uyanmışlığı, uzun zamandan beri kanun çarkını çevirmesi, kuvvetli, dolgun sesi, sıcaklığı, topluluğu cemâati, güzel ve uygun öğütte bulunması, bütün davranışları, işte onda bu meziyetlerin her biri sonsuz bir derinlikte olduğu için, ona inanırım."

yümçigsizin titrü baka körüp kangusuz.
yükünç ayag tapıg udug yangı bulgusuz.
yüde iltinü töpüde urup utlı kılgusuz.
yüz ming sansız kalp üd üze ögüp ertgüsüz.
yürüng arıg edgü nomla agılıkınga.
yürekimte içtin barmış kėrtgünçüm üze.
yükünür men kop köngülin alu yarlıkang.
yügerüte sizni körgü küsüşüm kanzun. (Arat ETŞ B.9/ 97-105).

"gözü kırpmadan (ve) ayırmadan, bakmakla doyulmaz, secde, hürmet (ve) saygı gibi bulunmaz, baş üstüne koyup yüklenerek mükafatlandırılmaz, yüz binlerce sayısız devrelerde övmekle bitirilmez, ak, pâk, iyi öğretilerin hazinesine, içten gelen samimi inancım ile, bütün kalbimle secde ederim, kabul buyurun, sizi karşımda görmek arzum yerine gelsin"

öge yükünmiş buyanımın evirer men.
ürgüt tutçı köni kėrtü nom nomladaçı.
ögin ulug tuyunmış men bolmakım üze
ötügçisiz adınlarka umug bolayın. (Arat ETŞ B.9/ 106-109).

“övüp secde ettiğim sevabımı tevcih ederim, dâimâ, her vakit doğru, gerçek dharma vaaz edip, akıl (ve bilinçle) iyi şekilde aydınlanmış olduğum için şefâatçileri bulunmayan kimselere ben ümit olayım.”

Metin 10

(1) namu budaya, namu darmaya. Namu sanggaya.
suvsadı sıdam at mangal bolzun başladı
ulug kölüngü nomta yorıgalı taplıg
yogaçarılarka alku üdlerte
(5) öyü üdikleyü tutgalı tegimlig otuz bėş
burkanlarka yükünç yükünmek atlıg
sıdap nom bitig bir tegzinç (Arat ETŞ B.10/ 1-7).

“Buddhaya saygı! Öğretiye saygı! Cemâate saygı! *Svasti siddham,* şeref ve sâadet içinde bulunsun. Başladı: Büyük taşıt kaideleriyle yaşamaya istekli olanYogācāra[144]’lar için her zaman düşünüp, severek uygulayabilecekleri (uygulamaya değer) otuz beş Buddhalar’a secde etmek adlı *Şıdap*öğreti kitabından bir bölüm”

şamat vipaşyan[145] ėkidin sıngar.
şatu yanı teg utru tuşlar.
(10) şasın[146] öt erig edgü nomlarlıg
şanlıg belgülüg tapduları körşi.
şandapur yolın körkitü birmeklig.
şakdılıg küçi ertingü ulug.
şakımunı atlıg uganlar arjısı.
(15) şanta bakşıka yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 8-15).

“*Samatha vipasyanā,* iki yanda, bir merdivenin kolları gibi, karşılıklı eşlerdir; uygulama, öğüt, nasîhat ve iyi öğretilerin, iz ve eserlerinin belirtilerini gösterip?,

[144] Yoga prensipleri doğrultuunda yaşayan ve bu kaidelere göre okulları da bulunan topluluk (SH 1937: 407)Ç
[145] śamatha-vipaśyanā, Meditasyon terimlerinden biridir (SH 1937: 158).
[146] Skr. Sāsana Buddha’nın öğreti ve doktrinlerini anlatan terimdir (SH 1937: 351).

***Şandapur* yolunu göstermek için, *Saktı* kuvveti gücü büyük, Sakimuni adlı muktedirler zâhidi *Sānta* hoca önünde hürmetle eğilirim."**

yat üze artançsız yanınçsız tözlüg.
yavalduru udaçı yanggarınçsız işlig.
yavalmaz tepremez yangı arıg vajır.
yavrımaz artamaz yarp katıg tong şır.
(20) yavlak şımnulug yagısın utup.
yança ėyindeçi tėp yadılmış atlıg.
yalanguknung tengrining yalanguz bakşısı.
yalınlıg çoglugka yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 16-23).

"Yabancı bir şey tarafından bozulup değiştirilemeyecek, yumuşatılması mümkün olmayan, yerinden oynatılmayacak olan saf elmas (gibi) değişmeyecek, bozulmayacak, sabit ve katı şir, kötü şeytanları yenerek yılmış adı olan, insanların (ve) tanrıların tek hocası, haşmetli önünde hürmetle eğilirim."

etözi münsüz bolmakta ulatı.
(25) engreyük nomlug yarukın ıdıp.
egsümiş buyanlıg tınlıglarıg.
emgeklig tüntin ertürdeçi.
erksinmek başlap altı türlüg.
edgü adruklar at yörüglüg.
(30) ėginçig ıduk erdini yalınlıg.
edgün barmışka yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 24-31).

"vücudunun kusursuzluğundan başka, çevrilmiş öğreti ışığını saçıp, iyilikleri azalmış olan canlıları ıstırap gecesinden kurtarıcı, başta hâkimiyet olmak üzere, altı türlü iyi meziyetler ile tanınan, enginçig mübârek cevher alevine sahip, iyilikle gitmiş olanın önünde hürmetle eğilirim."

köngül tözilig akaş yüüzinte.
körmek bilmeklig bulıt öritip.
küsüşlüg kün çogin kölitü tutup
(35) küsençig nomlug yagmur yagıtıp.
köp vaynikiler kuşalamulın.

köpirtü yaşartu üklitü udaçı.
kür luular erkligi ėlig kan atlıg.
kükürt ünlügke yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 32-39).

“bilinç esasını semâsında görmek, bilmek bulutunu yükseltip, arzu güneşinin pırıltısını gölgelendirip, iştiyakla beklenen töre yağmurunu yağdırıp, birçok öğrencilerin erdemlerini kabartıp, yeşerterek çoğaltabilen, kuvvetli ejderler hâkimi hükümdar adlı, gür sesli önünde hürmetle eğilirim.”

anantımatı başlagsız uzun.
aglançıg sansar içindeki.
arasız oksuz agtınu ine.
altı yollarta tegzinü turur.
anaz umugsuz tınlıgların.
açıg emgektin ozgurdaçı.
artukrak kınıg katıglanmaklıg.
alpagut erke yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 40-47).

“başlangıcı olmayan, uzun ve kederli samsāra içinde, desteksiz yükselip-alçalarak, altı yolda dönüp-dolaşan, zavallı ve ümitsiz canlıları acı (ve) eziyetten kurtarmak için, onlardan daha fazla zahmete katlanan, kahraman yiğit önünde hürmetle eğilirim.”

üzeliksiz çın kėrtü nom tözin.
ötkürü bilgeli umamak üze.
ürlüksüz sansarka korkınç öritip.
öz asigınta evrildeçi.
ülüş tenginçe tuyunmışlarıg.
ürlüklüg mengike tegürgeli.
üzüksüz turkarı katıglanmakta.
ögirdeçike yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 48-56).

“**en üstün gerçek öğreti köküne erişip, (öğretiyi) öğrenememekle, geçici olan bu samsāra yaşantısıyla dehşete kapılıp, (yalnızca) kendi menfaati için dönüp-dolaşan,**

kısmetleri nisbetinde aydınmışları da ebedî huzura kavuşturmak için, her vakit, durmadan gayret edip sevinenin önünde hürmetle eğilirim."

togum ulayur nızvanı kılınçlıg.
topulup önünçsüz berk yėgi arıgıg.
tuyunmak tözlüg yalını üze.
(60) topça kalısız tuyu örtedeçi.
tutçı yaruklug çuvalapırabası.
tokılıg körkle munçuktın ertmiş.
tolu tegirmi erdini oot atlıg.
tolpta çavıkmışka yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 57-64).

"doğuma bağlı ihtiras amellerini aşılıp-geçilmez sık, kalın ormanını, aydınlanma kökünün alevi ile toptan, baştan-başa kavrayıp yakan, her vakit parlak *jvala-prabhāsa Tokılıg* güzel boncuktan geçmiş, dolu, yuvarlak cevher ateş adı ile, her yerde şöhret bulanın önünde hürmetle eğilirim."

(65) ilkisiz uzun sansartın berü.
irkilü kelmiş tsuy ėrinçülüg.
irig kadır yavlak içkekler üze.
ısırtılmaktın kutsıratılmış.
ėrinç emgekke basıltılmışlarıg.
(70) ėkileyü yana kutadturdaçı.
ıduk erdini ülüglüg kutlug.
idi igeke yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 65-72).

"öncesi olmayan uzun *samsara'*dan beri toplanmış olan günahkâr zavallıları, iri, kaba ve fena şeytanlar tarafından ısırılmaktan dolayı bedbaht olan, sefâlet ve eziyet altında ezilenleri bir defa daha sâadete kavuşturan mübârek cevherin kısmet ve sâadeti *İdi ige*'nin önünde hürmetle eğilirim."

bilgülüg nomlug antırnı tigme.
biligsiz biliglig karangku tünte.
(75) birtin uç tutmak körümke arsıkıp.

birin birin azmışlarka.
bir tek köni yol körkitü birip.
birtemlig tuşka tegürdeçi.
bilge biliglig ay takı yaruklug.
(80) bilgin yėrçike yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 73-80).

"bilinmesi gerekli öğreti *antırnı*'sı denilen, bilgisizliğin karanlık gecesinde, birle sınırlandırma görüşüne aldanıp, teker teker yollarını şaşırmışlara, tek ve bir olan doğru yolu gösterip, nihai sonuca ulaştıran bilgeliği ile ay ışığı gibi olan yol gösterici önünde hürmetle eğilirim."

altı paramıt tört içkermeklig.
al altaglarta ilkevsüklenü.
atyantık bolup yangılmışlarıg.
aryamarg yolça uduztaçı.
(85) arıtı tıdıgsız tengridem közin.
alku üdte körüp umug boldaçı.
amugadarşını kurugsuz kördeçi.
arıgın kelmişke yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 81-88).

"altı fazilet ve dört asil gerçeği benimseyerek uygulama, çâre ve usullerle bağlanarak, yanılmış olanları sekiz aşamalı doğru yola sevk eden ve hiçbir engel tanımayan, ilâhî gözle her vakit görerek (ihtiyaç duyanlara) ümit ve dayanak olabilen Amoghasiddhi'yi temizlikle gelmiş olanın önünde hürmetle eğilirim."

raga az başlap ayıg nomlarlıg.
(90) rakşaz oguşlug ada kıldaçı.
rahu üze abıtılmaksız.
raça ėlig kan erkinge tegmiş.
rasayan tatıglıg nomlug suv akıtıp.
rama ögrünçüg öklitdeçi.
(95) ratna-çanṭıra erdini ay tengri
raşmı yaruklugka yükünürman. (Arat ETŞ B.10/ 90-96).

"şeytan tabiatlı tehlikeler yaratan karanlık şeytan tarafından kandırılmaksızın hükümdarlık kudretine erişmiş, tatlı öğreti suyunu akıtıp, *Rāma* sevincini arttıran, *Ratna-candra* cevheri ay tanrı *Rasmiprabhasa* önünde hürmetle eğilirim."

nıyama nıyama bilgülüg nomlug.
nırvana alku tıdıglarnıng.
nısda birakina birtem kitmeki.
(100) nıyay-a yörüg yolınça barıp.
nıty-a töz ürlük nıratm-a mensiz.
nıruda öçmiş tegşilmeksiz.
nırvanlıg orunta edgüti ornaşmış.
nırmala kirsizke yükünürmän. (Arat ETŞ B.10/ 97-104).

"*Niyana yamana,* bilinmesi gereken törelerin, Ṇirvāna tüm engellerin *Nisda birakina* tamamiyle gitmesi, Nyāya tefsir yolunca gidip, Nityā kök, geçmez, niradma, bensiz, Nirodha sönmüş, değişmeyen Ṇirvāna yerinde iyice yerleşmiş, saf ve temiz Nirmala önünde hürmetle eğilirim."

(105) ünlüg atkagtın önmiş ertmiş.
öngdünki uçta tutulmaduk.
üzülmek körümtin öngi kitmiş.
üzlünçü tüpte içikmedük.
üçli törtli belgüke tayaklıg.
(110) öd atlıg santa tüşrülmedük.
örüg amrılmış vımala kirsiz.
öz tözi arıgka yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 105-112).

"ses bağlarından çıkmış geçmiş, doğu uçta tutulmamış, kopmak görüşünden uzaklaşmış, kopmanın dibine tabi olmamış, üç ve dört işâretine istinat edip, zaman adlı sayıya düşürülmemiş, sâkin, durulmuş, saf ve kendi kökü temiz olan *Vimala* önünde hürmetle eğilirim."

tangsuk ed tavarlar üze.
tapınça mengiler tegindürdeçi.

taplagka yaraşı nom nomlamaktın.
tanuklagulug töz buldurtaçı.
takı arukrak korkınçsız kılıp.
tar sıkış emgektin kutrulturdaçı.
tada tıvakı birmekte tėtimlig.
tartınçlıg kangımka yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 113-120).

"şaşırtcı nesnelerle arzusunca mutluluk temin eden, arzuya uygun öğreti vaaz etmek suretiyle, şahitlik edilebilen hakikati bulduran ve daha çok korkusuz hâle getirip, darlık ve sıkıntı zahmetinden kurtaran, *Tada tivaki* vermekte devam eden lütufkâr babamın önünde hürmetle eğilirim."

prakartı tep atkandaçı.
pradan kalgay tėp nomladaçı.
pratıtyasanbutpad nomug azıp
praçapatıka ınanmışlarnıng.
praşna kılu sözleşmeklig.
pratıbanların küçsiretdeçi.
brahmaçarı arıg yorıglıg.
brahmanı atlıgka yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 121-128).

"**Prakirti[147] diyerek bağlanan, Pradhāna[148] kalacak diye vaaz eden, Pratītya-samutpāda öğretisinden ayrılıp, Prajāpatī'[149]ye inanmışların, Praşna yaparak sözleşen, Pratibhāna'larını kuvvetten düşüren, Brahmacārī temiz amelli Brahmana adlının önünde hürmetle eğilirim."**

attın belgütin adırılmış tözlüg.
adruk tangsuk artuk inçge işlig.
anasırava datu tigme.
akıgsız oguş nomlug etözlüg.
alku nom tayakı ata kang tėtmiş.

[147] Kadın (SH 1937: 417).
[148] Sāṅkhya felsefesinde, prakṛti, Kökenli, birincil veya orijinal madde veya daha ziyade tüm maddi görünümlerin evrimleşildiği birincil germ, maddi dünyanın ilk evrimi veya kaynağı, madde dünyası (SH 1937:218)
[149] Buddha'nın halası ve hemşiresi (SH 1937: 267).

arıg braḫmı çın azrua bėrmiş.
(135) atı kötrülmiş braḫmaṭaḍı atlıg.
ayagka tegimligke yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 129-136).

"**isimden ve işâretten ayrılmış esaslı, seçkin, nadir, çok ince işli, Anāsvara dhātu denilen akmayan öğreti vücuduna sahip, bütün törelerin desteği ata-baba denilen, temiz brāhmī, gerçek Azrua'nın verdiği, adı yüce Brahmadatta adlı saygıdeğerin önünde hürmetle eğilirim."**

sortapan arhanta ulatılarnıng.
sunasıru tatgangu küsengülügi.
sudanı başdınglıg edgü erenlerning.
(140) sora isteyü tilegülügi.
sokuşmış tuşuşmış avant tıltaglarnıng.
suvuşın kandurup ögirtgülügi.
sogançıg edgü çın köni nomlug.
suv tengrisinge yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 137-144).

Sordapan ve diğer tüm azizlerin tatmayı arzuladıkları *Sunasıru Sudhana* başta olmak üzere iyi insanların izini sürdükleri arzuları, birbirine girmiş, karşılaşmış sebeplilerin susuzluklarını giderip (onları) sevindiren, tatlı, güzel, doğru ve gerçek öğretili su tanrısı önünde hürmetle eğilirim.

(145) başlagsız uzun sansartın berü.
bala-partagçan bolmak ugurında.
baramarta yėg yörüg tözinge karşı.
bar yok tėmeklig ėki uçug tuḍup.
başın ıdturunmış yadyadatı teg.
(150) bargulug ortun yol yangılmışlarnıng.
başçı uduzgakı badıra şiri atlıg.
bakşım sizinge yükünürmeng. (Arat ETŞ B.10/ 145-152).

"başlangıcı olmayan uzun samsarā'dan beri bālaprthgjana[150] olmak uğrunda paramārtha[151] üstün yorum izahına uyup, var ve yok denilen iki ucu tutup başını kaybetmiş olan Yajñadatta gibi, gidilecek orta yolu şaşırmışların rehberi, sevkedicisi *Bhadra-şri* adlı hocam sizin önününze hürmetle eğilirim.

çadur aşıtı saranşirike.
çak ülgü sanı sekiz tümen tört ming.
(155) çarıtlar üze basıtılmaklıg.
çalıg sėzikke çalsıkmışlarka.
çamsız ögirgü suvig bürtiglig.
çak soka nomlug mengi bėrdeçi.
çandana şiri çından ülüglüg.
(160) çavıkmış küülügke yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 153-160).

"*Caturasīti Saranşri*'ye tam ölçü sayısı seksen dört bin, *çarıt*'lar ile bastırılmış olan arama şüphesine uğramışlara sessiz sevinme suyunu hisseden, tam zamanında öğreti huzurunu veren Candana-Sri sandal saadetine eren, nâm salmış, şöhret bulmuşun önünde hürmetle eğilirim."

temir tuç kümüş altun tilgenlig.
tegzindürteçi kanlar başdınglıg.
tengri yalnguk erkliglerinte.
telim ogurın ertmiş aşunmış.
(165) tengkergülügsüz çoglug yalınlıg.
tepretgülügsüz küçlüg küsünlüg.
tengsiz ülgüsüz edgü adruklug.
tengrim sizinge yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 161-168).

"demir, tunç, gümüş ve altın çarkı çeviren hükümdarlarönderi. Tanrı ve insanların kudretleri arasında, çok zaman geçirmiş, kıyaslanmaz haşmetli, yerinden kıpırdatılamayacak kadar güçlü, kuvvetli eşsiz, dengi olmayan, iyi, seçkin Tanrım, sizin önünüzde hürmetle eğilirim.

[150] Sıradan dünyadaki insan, günahkar (SH 1937: 81).
[151] Üstün gereklik, nihai gerçeklik, temel anlam (SH 1937: 267).

yadta özte bir teg yapa yadılmış.
(170) yarlıkanançuçı köngül öritip.
yaratıngulug edgü nomlarta
yang kip birmeklig yarukın ıdıp.
yangılmak tözlüg karangkuların.
yana togmaksız kılu öçürdeçi.
(175) yaruk yaltrıg kutlug ülüglüg.
yarutdaçıka yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 169-176).

"öze ve yabancıya aynı şekilde merhametiyle davranan, uyulacak olan iyi öğretilerden örnekler vererek ışıklarını dağıtan, yanılma esaslı karanlıkları bir daha ortaya çıkmayacak şekilde söndüren, parlak, ışıklı ve tâlihli aydınlatıcı önünde hürmetle eğilirim."

busandurtaçı nızvanılarnıng.
bulgandurmaklıg küçlerin kevip.
buşıta ulatı yoruglar üze.
(180) buyanın bilge biligin yıvıp.
buzulmaz artamaz nırvan mengisin.
bulgulug küsüşi uz bütmiş kanmış.
busuşsuz kutlug aşuka şiri
burkan kutınga yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 177-184).

"insanı kedere sürükleyen ihtirasların, bulandırma kuvvetini gevşetip, sadaka ve dini yorumlar ile sevap ve bilgeliğini övüp, (bozulup yok olmayacak) ebedi Ṇirvāna huzurunu tatma arzusu tamamıyla doyuma ulaşmış, mutlu ve huzurlu *Asoka-Sri* Buddha saâdeti önünde hürmetle eğilirim."

(185) nandımukḍı öngi öngi taplaglıg.
namurup at öngte tutulmışlarnıng.
nayut asanki koltı sanınca.
naraka sevigsiz emgeklerinte.
nata sınha ıduk yalnguk arslanı.
(190) narayana şiri küçlüg küsünlüg.

nayaka yėrçike yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 185-191).

"nandamukatı ayrı ayrı beğenilen Nāmarūpa[152], ad ve şekle kapılmış olanların *Nayuta asnakhya* milyonlar sayısınca cehennem eziyetlerine ümit ve dayanak olmaya muedir *Narasiñha*, aziz insan arslanı *Nārāyana Sri* güçlü, kuvvetli *Nāyaka* rehber önünde hürmetle eğilirim."

körü kanınçsız lakşan ayraklıg.
közünü turur etöz itigi.
köz kaçıglarıg kutadurdaçı.
köngül erkligig ögirtdürdeçi.
küsençig lėnhua kutlug ülüglüg.
küsemiş küsüşüg top kandurtaçı.
köpke asıglıg kuşuma şiri atlıg.
köni tuyunmışka yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 192-199).

"bakmakla doyulamayacak alametleri ile vücut güzelliği ortada (apaçık) görünür. Gözleri (baktıkça) şenlendiren„ gönlü sevindiren arzu edilen lotus çiçeği bahtlı, tüm arzuları yerine getiren, herkese yardımı dokunan *Kusuma Sri* adlı doğru aydınlanmışın huzurunda hürmetle eğilirim."

paramaarta çın yėg yörüglüg.
parivışuti tözi arıg süzük.
bag koşug tigli kir yuklunmaksız.
padma çiyoda lėnhua yaltrıklıg.
bar kel kılmaklıg bügülenmeki
barçaka asıglıg at manggal bulmış.
bavagr tüplüg lokatatunung.
başçı idisinge yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 200-207).

"Paramārtha, doğru ve üstün izahlı, Parivisuddhi, kökü temiz ve duru, üzerine herhangi bir bağ koşuk denilen kir yaklaştırmayan, kırmızı lotus parıltılı, git gel yapma sihirli gücü ile, herkes için faydalı (ve) saâdet üzere şöhret bulmuş,

[152] Şekil, nesnelerin varlığı (SH 1937: 186).

Bhavāgra[153]'dan beri Lokadhātu[154]'nun (yeryüzünün) öncü sâhibi önünde hürmetle eğilirim."

daranı samadı nomların tolu.
darma pitaka agılık tutdaçı.
(210) daşabal on küçlüg tuyunmışlarlıg.
danı şırıştı baylar ornagı.
darda-vaçır-a bek katıg vajır.
datu oguşnung atı manggalı.
danaşiri atlıg ed tavar kutlug.
(215) dakşinaki dıntarka yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/208-215).

"(*Dhārānī*[155] *samādhi)*[156] kanunlarını tamamıyla öğreti sepeti hazinesinde (*Dharmapiṭaka)* saklayan (Dasabala[157]) on kuvvetli aydınlanmışların *Dāna sreṣṭha* zenginler yeri, *Drdhavajra* çok sert elmas, *Dhātu* zümresinin adı, şöhreti *Dāna-Sri* adlı mal mülk sâhibi *Dakşinākī* din adamının önünde hürmetle eğilirim."

uzun sansarlıg ootlug ev içinde.
utru tetrü bar kel kıldaçı.
ugusuz sergüsüz unçsuz kötrünçsüz.
ulınçıg emgekke sokışmışlarıg.
(220) uzatı turkaru öyü ödikleyü.
unıtmadaçı umugı ınagı.
ulug tuyunmış sımartı şiri atlıg.
uganlar kanınga yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/216-223).

"Uzun samsāra'nın ateş evi içinde, ileri-geri git-gel yapan, dayanılmaz, tahammül edilmez, çekilmez dolaşık yolların eziyetlerine mâruz kalanları, her vakit ve her yerde düşünüp seven, onların unutmayan ümit ve dayanağı, yüze aydınlanmış *Smrti-Sri* adlı İlâhlar hükümdarı önünde hürmetle eğilirim."

[153] Varoluş (SH 1937: 215).
[154] Skr. loka ve Skr. dhatu sözcüklerinin birleşiminden oluşan sözcük yer, alan anlamında kullanılmaktadır (SH 1937: 220: 22)
[155] Mistik ve büyülü formüller (Soothill 1937: 252).
[156] Meditsyon için yoğunlaşma, meditasyon haline girme (Soothill 1937: 114;105).
[157] Buddha'nın on gücü (Soothill, 1937 47)

suksınmak tözlüg azta ulatı.
(225) suv kelgininge tokıtılmışlarıg.
sudur başdınglıg edgü nomlarlıg.
sunmış ėligi üze tartıp taşkarıp.
soka umug ınag bolgalı umaktın.
sogançıg edgü at küü iltinür.
(230) suu-parı kirtita-nama-diya şiri atlıg.
sorukmış bilginke yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 224-231).

"aç-gözlülük esaslı hırtan başka, sel felâketlerine mâruz kalanları, başta sūtra ve diğer iyi öüretiler sâyesinde, uzattıgı eli ile çekip çıkarıp, tamamiyle ümit ve dayanak olabilmekle, güzel, iyi ad ve şöhret bulan *Suparikīrtitanū mandheyasrī* adlı, her vakit aranılan bilge önünde hürmetle eğilirim."

ilki tözi arıg bilge biliglig.
ėdiz uçruglug tug örü tikip.
igid sakınçlıg yad yagılarıg.
(235) ırak gürü kaçurmak üze.
içtin sıngarkı köni yorıglıg.
ėlin uluşın uz küzetdeçi.
indir-a kidu tuvaça raca.
ıduk ėligke yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 232-239).

"Aslı esâsı temiz hikmet olan, yükseklere çıkan tuğunu dikip, yanlış düşünceli yabancı düşmanları uzaklara kovup, kaçırmak suretiyle iç bakımından dürüst hareketli, halkını, memleketini iyice koruyan Indraketudhvaja raja, mukaddes hükümdarın önünde hürmetle eğilirim."

(240) manuçap rıdı küü kelig üze.
manglayu keze bar kel kıldaçı.
manuş-a yalnguk başdınglıglarnıng.
maytrı köngüllüg çın edgü öglisi.
mayaçal yėlvi toor al altag üze.
(245) matyamarg yolça uz başladaçı.

maha-puruş ulug er suu-vikiranda şiri.
manggalım sizinge yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 240-247).

"**insan görünümlü şeytanlar şekil değiştirmekle, gezer adımlarla git-gel yapan insan görünümlü şeytanlar (ve) insan başlıların şevkatli gönüllüsü ve gerçekten iyi düşüneni, Mayājāla, sihir ağı methodu ile ihtiraslardan kurtulma yolunda usta rehberlik eden, Maha-puruṣa, büyük er, Suu-virkranda-Sri, şöhretlim, sizin önünüzde hürmetle eğilirim."**

öngte ulatı ögmeklig şımnu.
örtüg bag başlap nızvanılıg şımnu.
örletmek işlig tengrilig şımnu.
ölümlüg şımnu üzlünçü tüplüg.
ülgüsüz üküş yad yagıların.
örlettürmedin utmış yavaldurmış.
özi süngüşte yėgedmiş atlıg.
üzeliksiz erke yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 248-255).

"renk ve övme şeytanları, örtü ve bağdan başlamak üzere ihtiras şeytanları, taciz eden kötü rûh şeytanları, kökü kesen ölüm şeytanları (ve) sayısız yabancı düşmanların tâciz etmelerine fırsat vermeksizin savaşta yenmiş, üstün gelmiş adlı üstün er önünde saygıyla eğilirim."

akıgsız oguştın adrılıp önmiş.
adruk adruk etözleri üze.
anāgat kelmedük öd tükegince.
adınlar asıgın kılgulug işte.
arasız oksuz bar kel kılgalı.
artuk berk katıg küsüş turgurmış.
agınçsız kınıglıg vikirandagamini.
ataçım sizinge yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 256-263).

"akmayan kökten seçilerek yükselmiş, farklı farklı vücutları ile, gelecek zamanlar boyunca, başkalarına fayda sağlama işinde, arasız ve desteksiz git-gel yapmak için

çok kuvvetli arzu ortaya çıkarmış olan, tereddütsüz istekli *Yikirandagamini* babacığım, sizin önünüzde hürmetle eğilirim."

tüküni kırk sekiz edgü nomlarlıg.
(265) tözüte yadılmış yaruk yaltrıglıg.
tükezigçe uz tümeki ėtigi.
tükel egsüksüz kutlug ülüglüg.
tük tümen türlüg tangsuk edlerin.
tözkergülügsüz çoglug yalınlıg.
(270) tünerig sansarnıng yaruk yulası.
tüpkerü tuymışka yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 264-271).

"bütün kırk sekiz iyi törelere sâhip, her tarafa yayılmış, tamamı iyi, tümü düzenli, parlak ışıklı, tamamıyla eksiksiz bahtlı talihli, binlerce türlü hayret verici şeylerle aslına esâsına erişilmeyen haşmetli, karanlık samsāra'nın parlak meşalesi, tamamen aydınlanmış önünde hürmetle eğilirim."

küsemiş küsüşüg top kanturdaçı.
kötrülmşi agır erdini tözlüg.
küden nızvanılıg kir yuklunmaksız.
(275) körklenü açılmış lėnhua oguşlug.
köngül tülüki küü kelig üze.
köpnüng asıgınta tutçı evrildäçi.
köni tuyunmak bilge biliglig.
kütitmiş çoglugka yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 272-279).

"bütün arzuları birden tatmin eden, kaldırılması ağır cevher köklü, kirli ihtirasların kirine bulaşmayan, güzelce açılmış lotus tabiatlı, gönlü şekil değiştirerek herkese fayda sağlamaya çevrilmiş, doğru aydınlanma bilgisine sâhip Kütidmiş haşmetlinin önünde hürmetle eğilirim."

(280) çiçe egsüksüz küsüş kanturur.
çıntamanı teg berkin bulgulug.
çimsiz silvisiz münsüz kadagsız.

çınlayu udumbar alp tapışgulug.
çıgsız ülgüsüz edgü nomlarlıg.
(285) çıbıkı budıkı yapa yadılmış.
çınju nom tözinte uz ornaşıglıg.
çın sala sögütke yükünürmen. (Arat ETŞ B.10/ 280-287).

"eksiksiz tüm arzuları tatmin eden, güçlükle bulunan, kusursuz ve eksiksiz Çintāmani gibi, gerçek udumbara çiçeği gibi güç elde edilen öğretiler ölçülüp hesaplanamaz. İyi öğretilerin dalları ve budakları gibi her yere yayılıp, gerçek öğreti köküyle iyice köklenmiş hakiki sala ağacına secde ederim."

una bu soka bizni osuglug.
okadıp kalmış tınlıgların ugrap.
(290) upali sudurta ötündürülmiş.
ugan arşı üze uz nomlatılmış.
otuz bėş burkanlarka yükünmiş üçün.
otgurak tegingü kılıçım öçüp.
umugsuzlarka umug boldaçı.
(295) ulug tuyunmış bolmakım bolzun.
edgü edgü (Arat ETŞ B.10/ 288-296).

"tıpkı bizim gibi geç gelmiş canlılar için, Upāli-sūtra'da arz edilerek Devārzi tarafından mükemmel bir şekilde vaaz edilmiş, otuz beş burkan önünde hürmetle eğilmiş olduğum için, (Nirvana'ya) kavuşma isteğim tamamiyle yok olup, ben de ümitsizlere ümit olan büyük aydınlanmışlardan olayım." Amin Amin

Metin 12[158]

(1) öng başlap atkangularka biligler kaçar
üküş kara ayıg yollug urugug saçar
öglüg kişi istim tutçu yaşmaksız baçar
üzeliksiz yėg nırvanıng kapıgın açar (Arat ETŞ B.12/ 1-4).

[158] Zieme, Peter (1991). *Die Stabreimtexte Der Uiguren Von Turfan Und Dunhuang*, Budapest, s.179-182'den tamamlanmıştır.

Duyu alanlarına (vişaya) başta renk (rūpa) olmak üzere bilgiler kaçar, pekçok kötü yolların tohumunu saçar akıllı kişi daima yanılmadan dikkatli davranır böylece en üstün Ṇirvāna'nın kapısını açar."

(5) burkan kėntü köngül erür köngül ok burkan
bularnı mat bölser bolur sansarta turgan
bodulmasar ėkigüke bulur ol nırvan
bu bir sözni sedirek boldı bakşıta sorgan (Arat ETŞ B.12/ 5-8).

"Budanın kendisi bizzat bilinçtir, bilinç de Buda, bunları birbirinden ayıran samsāra'da kalıcı olur; bunların herikisi ile de uğraşmayan (kişi) Ṇirvāna'yı bulur, bu sözü hocaya soran ise nâdir olur."

yėrtinçününg yėlvi tül teg ertükin ukgıl
(10) yintsikmetin şımnularga nızvanıg utgıl
yintem öz köngülüg burkan tėp tuygıl
yėg nom bo ol munı tutup iş simek kodgıl (Arat ETŞ B.12/ 9-12).

"bu dünyanın sihirli bir düş gibi gelip geçici olduğunu anla, şeytanlarla baş başa kalmadan hırslarına galip gel, daima kendi saf gönlünü Buddha diyerek tanı, en iyi kanun budur (inancıyla) sıkca tutup, başka işleri bırak."

akaştakı ay tengrini atkanmış bolup
ayatakı erdini ıçgınıp salma
(15) alku üdte taştın sıngar tilemiş bolup
anuk buznı suv timetin arsıkıp kalma (Arat ETŞ B.12/ 13-16).

"gökyüzündeki aya kendini kaptırarak avcundaki mücevheri bırakıp salma, her zaman dış görünüşü dileyip, hazır buzu su değildir diye aldanma."

köni ongalı bügüş urgıl odugın sakın
közi yaruk ıduklarka bargıl yakın
köngül vişay ikigününg tözin sakın
(20) köngültin taş negü nom bar çıngaru bakın (Arat ETŞ B.12/ 17-20).

“doğru karar verip, hikmet kullan, uyanık ol, gözü aydınlık olan (mutluluk içinde olan) azizlere yakın ol, gönül (iç) ve dış varlık herikisinin de aslını düşün, gönlün dışında nasıl (bir) öğreti var doğruca düşün.”

bir agızkıa edgü söz bar sözleyin sanga
birdem kėrtgünüp tutgıl yamu sizinme manga
piratya tigli mani sinte tap bėrgil anga
birök tapsar ol erdinig ne satıg munga (Arat ETŞ B.12/ 21-24).

“bir ağız dolusu (ağızcık) güzel söz söyleyeyim sana, sıkı bir iman ile sıkıca muhafaza et ve benden şüpheye düşme, Prajnā denilen mücevher sendedir bulup ona ver, eğer o mücevheri bulursan, buna paha biçilemez.”

(35) yaykı suvnı kışkı üdte buz tėyürler
yana yayın kışkı buznı suv tėp tėyürler
yangıldukta çın burkannı köngül tėyürler
yangılmadukta köngülni ok burkan tėyürler (Arat ETŞ B.12/ 25-28).

“yaz suyuna kışın buz derler, ve yine yazın kış buzuna (da) su derler, yanılınca gerçek Buddha’ya gönül derler, yanılmayınca (da) gönle Buddha derler.”

tuyunmadukka ol kıdıg bolur bo kıdıg
(30) tuyunmışka bo kıdıg ok bolur ol kıdıg
tuyundum tėmek yogıka ol ulug tıdıg
tuymak tuymamak arısar ol bulur sidig (Arat ETŞ B.12/ 29-32).

“Aydınlanmamışa o kıyı bu kıyı olur, aydınlanmışa bu kıyı o kıyı olur, aydınlandım demek Yogin için büyük bir engeldir, aydınlanma ve aydınlanmama ortadan kalkarsa Siddhi ortaya çıkar.”

tuyungulugı bar erser tuyunmuş bolmaz
tuyugulugı yok erser tuyunmak bolmaz
……
(35) tuysar mundag sansartakı bag üze bolmaz (Arat ETŞ B.12/ 32-35).

“aydınlanacağı varsa aydınlanmış olmaz, aydınlanma durumu yok ise de aydınlanma olmaz…… aydınlansa bu Samsāra’da bağlanmış olmaz.”

öngi körki ukşadıgı anıng yok erip
üküş tınlıg yėrtinçüler antın belgürer
ötvi yitvi öçme yaruk top tolup erip
yama raca körügin buzdaçı erür (Arat ETŞ B.12/ 36-39).

"**şekli, görüntüsü ve benzerliği yoktur onun, yeryüzünde tüm canlılar ondan ortaya çıkar……"**

(40) Öçme amrılma yintem bir tözin tutsar
ütkiete kök kalıg kėng boş sıgurur
özining ede sayu sıgmışın körser
üç oguşta munısız neng bir nom orun yok erür

"sönme, rahatlama kökünü bir tutup, küçük bir deliğe gökyüzünü sığdırır, kendisinin de her şeye sığdığını görürse üç soyda onsuz bir öğreti yoktur." (Arat ETŞ B.12/ 40-43).

ertingü sansız asanki pramıtlarıg
(45) engrek sokımı yėrinte ertürmiş bolur
ertmiş kelmedük közünür arıg uluşlar
engeyü özte adırtlıg közünür. (Arat ETŞ B.12/ 44-47).

"Sayısız erdemleri parmak aralarına geçirmiş olur. Geçmiş gelecek ve şimdiki temiz uluslar özellikle özlerinde farklı görünür."

ujik aksar sav söz intin yok erip munda
ongartgu köp yangşadım tüzünüm sanga
(50) usal bolup sımdasar sen muna bo tuşta
una aştıng kengrengey sen çımatma manga (Arat ETŞ B.12/ 48-51).

"harfler, sözcükler hiçbiri burada yoktur, Ey asilim (onları) sana anlatabilmek için çok çabaladım, gevezelik ettim, sen şimdi bunda gafil olup tembellik edersen, hatalı olan sen olursun homurdanıp bana kızma."

anı üçün bahşılartın yang kip boşug kol
alku üdte bışıgta yėg yegte bışıg bol
altı kapıgça içtin körgil közüngey kėng yol

(55) arıg süzük kėng mengilig uluş anta ol (Arat ETŞ B.12/ 52-55).

"onun için hocalardan usûl, örnek ve kurtuluş iste, daima olgunlar arasında çiğ, çiğler arasında olgun ol, altı yoldan içeriye bak en geniş yolu gör, saf ve temiz huzur diyarı işte oradadır."

közgü yılın tokuzunç aynıng on yangıta
körkle tangsuk taydu kidini kav lėnhuata
köp yangaşmaklıg bodunug kök kalıg
küçeyü bedizegeli umunmışın körgü üçün bitidim. (Arat ETŞ B.12/ 56-59).

Metin 13[159] **A**

(1) utmışlarnıng vişayı buda avatansaka.
ulug kölüngü sudurta uz tizip nomlamış.
uganlarnıng on kut kolunç yorıgı bu nomug.
una anı ėyin kezigçe ukıtu sözlelim. (Arat ETŞ B.13A/ 1-4).

"gâliplerin krallığı (*vişaya*'sı) *Buddhavatamsaka* (sutra üzerine) Mahāyāna *sūtra*'sında iyice dizip açıklamış, Tanrıların on vaadi gerçekleştirme süreci olan bu öğretiyi şimdi ona göre sırasıyle okuyup söyleyelim."

(5) yatvısınça tikvisinçe on sıngar üç üdki.
yalanguklar arslanınga yumkıka kalısız.
yapa kat kat erklig toorı alkınçsız körügnüng.
yaratıngu yangı üze yükünmek kılalım. (Arat ETŞ B.13A/ 5-8).

"enine, boyuna, her yerde ve her üç zaman içinde, kat-kat kudretli, ağı sonsuz görüşlü insanlar arslanına (Buddha), , düzenlenen gün içinde hürmetle secde edelim."

birer kogta kog sanınça nom uguş ol ok.
(10) birerinte birle toylug burkanlar sakınıp.
bir bir ünte uz takşutlug taluylar üntürüp.
birer burkan edgülerin ür üdün ögelim. (Arat ETŞ B.13A/ 9-12).

[159] Ayşe Kılıç' basılmamış yüksek lisans çalışmasından tamamlanmıştır. Ayrıca Zieme, Peter (1991). *Die Stabreimtexte Der Uiguren Von Turfan Und Dunhuang*, Budapest, s.155-164'ten karşılaştırılmıştır.

“her zerrede, zerre sayısınca töre ailesi ve bunların her birinde Buddhaları düşünüp, ayrı-ayrı her seste güzel şiir denizlerini meydana getirip, buddhanın iyiliklerini uzun uzun övelim.”

alkınmaksız yėg üstünki tapıglar iltinü.
anı tuta utmışlarka ayayu tapınıp.
(15) anta basa kut kolunmak küçinte kılılmış.
anutara üzeliksiz tapıgıg tutalım. (Arat ETŞ B.13A/ 13-16).

“tükenmez, sonsuz (ve) üstün hürmetleri iletip, onlarla kazananlara saygı gösterip ondan sonra vaad etme güzünde yaratılmış mükemmel (anuttara) en üstün kulluğu yapalım.”

kėrtgünmedin tıldag tözke kėç üdün yıgılmış.
kir kakaç teg üç agutın kėng alkıg törümiş.
kintsü münlüg yazuklarıg kėngürü açınıp.
(20) kėn songkısın kılmaguka kilileşelim. (Arat ETŞ B.13A/ 17-20).

“sebep köküne inanmadan, uzun zamandan beri toplanmış, kir ve pislik gibi, üç zehirden geniş bir şekilde türemiş, günahlarımızı açıkça itiraf edip, bundan sonra da bunları bir daha yapmamak için daha çok ibadet edelim.

pudgıl alku burkanlarnıng pudgalik tuymışnıng.
boşgutlugnung boşgutsuznung bodısatav tėtmişning.
bolmak takı partagçannıng buyanlıg işleringe.
bolarka ėyin ögirmekig bodulu işlelim. (Arat ETŞ B.13A/ 21-24).

“kişilerin, Buddhaların, aydınlanmışların, öğrenenin, öğrenmeyenin, *bodhisattva* denilenlerin, olmakta olan sıadan kişilerin (*prthagjana)* iyi işlerine, bunlardan dolayı sevinçle bağlanarak çalışalım.”

(25) yėrtinçününg yulaları yangırtı tamdulmış.
yintip kamag şımnularıg utmış at almışıg.
yėg üstünki nomlug tilgen evirtgü küsüşin.
yintem süzük köngül üze ötügçi bulalım. (Arat ETŞ B.13A/ 25-28).

“dünyanın meş’alelerini yeniden yaktırmış, arayıp bularak, bütün şeytanları yenmiş, adını alarak, en üstün kanun çarkını çevirme arzusu ile her vakit duru gönülle kendimize niyazcı bulalım.”

engeyü öz işlegü işin ertürü tüketip.
(30) eng kėninte nırvan bulgu ograkıg turgurmış.
edgün barmış ıdukları emgekligler üçün.
ėrte üküş kalp üd üze sergürü tutalım. (Arat ETŞ B.13A/ 29-32).

“özellikle kendi yapacağı işleri yapıp bitirip en sonunda *Nirvana*’yı bulmaya niyet etmiş. İyilikle varmış azizleri, eziyet çekenler için, sayısız çok devir ve zamanlar içinde sabırla tutatlım.”

öz bakşımız ögin tuymış üzeliksiz erning
öngre amtı kėn üç üdki tözkerinçsizlerning.
(35) öngin öngin paramıtlıg yollarça yorıyu.
ögretingü ervişlerig ötkünüp alalım. (Arat ETŞ B.13A/ 33-36).

“kendi hocamızın düşüncesi ile aydınlanmış en üstün kişinin geçmiş, bugün, gelecek, her üç zamanda erişilmezlerin Ayrı-ayrı *pāramitā*(bilgelik, erdem) yollarına uygun yürüyerek, öğrenilecek tavır ve hareketlerini kendimize örnek alalım.”

tıdıgsız çın bilge biligig içirdi tanuklap.
tıdmatın ol özlüglerig taşırtı ėrinçkep.
tileklerin küsüşlerin kanturu birgeli.
(40) tınlıg udu barmakların ötkünü yorılım. (Arat ETŞ B.13A/ 37-40).

“sebepsiz gerçek bilgiyi ve hakikati gönülden tanıklayıp, engel omladan (ayırmadan), o canlılara dışardan merhamet gösterip, dilek ve arzularını yerine getirerek verip canlı (olarak) takip edecekleri yolda onlara örnek olalım.”

ol samantabadırının yorımış yėg yorıg.
utguratı mançuşiri öritmiş kut küsüş.
ozakı bo tokuz türlüg işlerig işleyü.
onunç buyan evirmekig evirebirelim. (Arat ETŞ B.13A/ 41-44).

"o *Samantabhadra'*nın devam eden üstün yaşayışı, şüphsiz *Mañjusrī'*nin oluşturduğu vaadi, evvelki (daha önce bahsedilen işler) bu dokuz türlü işi işleyerek, onuncu sevap tevcihini yapalım."

13B

(1) amtı neteg bu kök kalık nızvanı kılınçlar.
alku tınlıg alkınmasar apamu bolgınça.
ançulayu ok bizing yeme kut kolunçlarımız.
anı teg ok alkınmazun ançaka teginçe. (Arat ETŞ B.13B/ 45-48).

"şimdi nasıl ki bu gökyüzü (gibi) ihtiras ve hareketler, bütün canlılar nasıl ebediyete kadar ortadan kalkmazsa yine onlar gibi bizim vaadlerimiz de o zamana kadar öylece yok olmasın."

(5) apam bizing bo yaşımız alkıngu üd bolsar.
alku türlüg tıdıgımız alkınzun utgurak.
amıta-aba burkan yüüzin yügerü biz körüp.
arıg sukavatı uluşta tugalım terk tavrak (Arat ETŞ B.13B/ 49-52).

"eğer bizim bu hayatımızın sona erme zamanı gelirse, Her türlü engellerimiz tamamiyle ortadan kalksın, *Amitābha* buddhanın yüzünü huzurunda görüp, derhal temiz *Sukhāvāti* diyarında doğalım."

otguradı ol burkannıng üskinte tugsar biz.
(10) umugumuz samantabadirining yorıgı tolgu üçün.
on türlüg bo kut küsüşüg edgüti tutalım.
ooksuz tutçı tınlıglarnıng asıgın kılgu üçün. (Arat ETŞ B.13B/ 53-56).

"muhakkak ki biz o buddhanın huzurunda doğarsak, ümidimiz *Samantabhadra* yaşayışını tamamlamak ve daima canlılara fayda sağlamak için, bu on türlü vaadi yerine getirelim."

13 C

eng baştınkı tugum üze lėnhuata tugalım.
ėrte tangsuk ol burkannıng mantalın körelim.
(15) edgün barmış ülgülençsiz yaruklug üskinte.

ezüksüz çın vyakrit alkışıg alalım. (Arat ETŞ B.13C/ 57-60).

"en önceki doğum ile nilüfer çiçeği içinde doğalım, o buddhanın hayrete düşüren kıymetli diresini görelim, iyilikle gelmiş eşsiz parlaklığın huzurunda, yalansız (ve) hakiki duâyı alalım."

tuyunmışlar ėligining alkışın biz alıp,
turkaru üdün yüz ming koltı rıdı taşkarıp.
tolp tınlıgnıng asıgın bütürür küç üze.
turum ara ontın sıngar tolıyu kezelim. (Arat ETŞ B.13C/ 61-64).

"Uyanmışlar hükümdarının duâsını alıp, her vakit yüz binlerce sayısız güç çıkarıp, tüm canlıların ihtiyâcını yerine getirebilecek kuvvetle her ân her tarafı dolaşıp gezelim."

köl suvınıng lėnhuası teg yoklunçsuz arıyu.
kök ayaznıng kün ayı teg ilinçsiz yorıyu.
köp kılınçtın nizvanıtın şımnununng simintin.
köçer barır yėrtinçününg yolından ozalım. (Arat ETŞ B.13C/ 65-68).

"göl suyunun lotusu gibi arınarak (arınma problemi yaşamadan), açık gökyüzündeki ay ve güneş gibi serbest hareket ederek, çeşitli amellerden, ihtiras (ve) tutkudan, şeytanın alanından (şerrinden) (ve) geçici dünyanın yolundan kurtulalım."

korum üküş asıglarıg kolur sen bergeli.
koptın sıngar uluş sayu kodmatın tegzinip.
korkınçların emgeklerin korıyu kiterip
korılmaksız çın mengike komıtu ilişelim. (Arat ETŞ B.13C/ 69-72).

"sen onlara birçok fayda sağlamak istersin, hiçbir memleketi bırakmadan her tarafı dolaşıp, korkularından (ve) ızdıraplarından koruyup (bunlardan) uzaklaştırıp, herkese açık olan hakiki mutluluk heyecanına katılalım (cezb olalım)."

kayu neçe ondın sıngar uluşlar bar erser.
kalısız tüz uz itilip utmışlar ol sayu.
kavşatılmış kuvrag ara bodimant orunta
kaçan erser olururın kamagun körelim. (Arat ETŞ B.13C/ 73-76).

“her tarafta, on yönde ne kadar memleket varsa, tamamiyle düzgünce (ve) ustaca düzenleyip her yerde galip gelmişler, cemaât arasında çevrelenmiş Bodhimanta tahtında, bir gün hep birlikte oturduklarını görelim.”

ol ok yanglıg ontın sıngar tınlıglar uguşı.
otguratı busuşı yok mengi ök teginü.
(35) olar köni nomlug asıgın tapmaktın.
okşatınçsız edgü dıntar bolgusın küselim. (Arat ETŞ C.13B/77-80).

“aynı şekilde on yöndeki (her taraftaki) canlılar âilesinin hiçbir kederi olmayan bir huzura kavuşup, onların hakikî dharmā faydasını bulmakla benzeri olmayan iyi dindar olmasını temenni edelim.”

birtemledi bir teg ukşaş etöz til köngülin.
bışrıngu tolpı tüzün yorıgın birdeçi.
bizke yèrçi bilge bakşı edgü ögliler birle.
birikişip bir orunta birkerü erelim. (Arat ETŞ B.13C/ 81-84).

“bir imiş gibi, tamamiyle benzer vücut, dil ve gönülle, olgunlaşmış Tolp’ı Tüzün haraketini verecek bize yol gösteren bilge hoca ve iyi düşünenler ile birleşerek, bir yerde hep birlikte bulunalım.”

(40) utmışlartın ogatmayu uzatı yolukup.
uz nomlamış edgü nomın ulayu bek tutup.
ulug tuyunmış yorıgıg yaltrıtgu üçün.
uzun ırak kalp üze ol yolça baralım. (Arat ETŞ B.13C/ 85-88).

“gâliplerden şaşırmadan uzun yola çıkıp, ustaca açıklanmış iyi öğretisini ulaştırabilmek için sıkı tutup, büyük uyanmışların yolunu aydınlatmak için, uzun, uzun devirler boyunca o yoldan yürüyelim (O yol üzerinden gidelim).

çak soka biz bodı yolça yorıyur tuşınta
(45) çadi-simarı bolgalı up kèn üküş ajunta
çandik çalpak evig tètip önüşüg tileyü.
çamsız arıg kirsiz münsüz çakşaput küdelim. (Arat ETŞ B.13C/ 89-92).

“tam da biz *bodhi* yolca yürürken, eski varlığına dönüş (*Jātismara)*olup da, sonra birçok âlemlerde arzulu (*Çandik)* kirli evi verip, çıkışı arzulayarak, Sâkin, temiz, kusursuz *siksāpada*’yı(ahlaki temizlik) güdelim.”

tengrilerning tilinçe luular tilinçe.
tek ol yekler kumbandı yalanguk tilinçe.
(50) telim üküş tınlıglarnıng tili sanınça
tegintürgü tutturgu üçün köni nom nomlalım. (Arat ETŞ B.13C/ 93-96).

“tanrıların dilince, ejderlerin dilince, yahut o periler, şeytanlar (*kumbhāṇḍa),* ve insanların dilince, sayısız canlıların dilleri sayısınca, onlara eriştirip, ellerine vermek için, hakiki dharmā’yı vaaz edelim.”

biriktürüp kėn keligme üdteki kalplarıg.
bir kşanka anı barın birgerü kigürüp.
birle yana üç üdki ülgüsüz kalplarıg.
(55) biz kigürüp kşan uçka bışrınu bilelim. (Arat ETŞ B.13C/ 97-100).

“bundan sonra gelecek devirleri toplayıp, bir ân içine onların hepsini bir araya getirip, birlikte yine her üç zamanın sayısız devirerini bir anın ucuna sokup, olgunlaşabilelim.”

burun ertmiş öngdün uçtın kėn üdke tegi.
bulung yıngak sayu ol ok bir yanglıg.
burk şark kılıp ugulugsuz uluş ėtigin.
bun orunı birer kogta bütürü itelim. (Arat ETŞ B.13C/ 101-104).

“önce geçmiş evvelki uçtan son zamana kadar her köşe ve bucakta aynı şekilde burk şark kılıp yapılamayan memleket düzenini esas yerini herbir yerde bütünüyle tanzim edelim.”

körkitgülüg kėng küü kelig kölüngü yėg yorıg.
(60) körüg maytri körkle buyan uz bilge biliglig.
körşi yorıg samadılıg küç küsünler üze.
köni tuyunmaklıg küçüg köngülçe yıgalım. (Arat ETŞ B.13C/ 105-108).

“gösterilecek çok sayıdaki yeniden doğma, taşıt, üstün tavır ve hareket, görüş, yardımseverlik (maiterya) güzellik iyilik, karşısında yaşaşyışve içe bakış *(samādhi)* gücü-kuvveti ile doğru aydınlanma gücünü gönül arzusuna göre, toplayalım.”

kılılmışça kılınç küçin kıra alkıp arıtıp.
kımıraşur nızvanı küçin kıdıyu tüketip.
(65) kırmalayur şımnu küçin kısgaru korkıtıp.
kınıg üze tolpı tüzün küçin bütkerelim. (Arat ETŞ B.13C/ 109-112).

“yapıldıkça yapma gücünü kırıp yok edip temizleyip, kaynaşan ihtiras kuvvetini tüketip parçalayan, şeytanın gücünü kırıp, korkutup, arzu ile bütün gerçeklerin gücünü tamamlayalım.”

ograp edgü umug bolgu okıtu nomlagu.
oyı kirgü uz arıtgu umungu küsegü.
uzun üdün tapıg kılgu uzatı ür kişegü.
(70) uç kıdıg yok ulsuz tüpsüz taluylar keçelim. (Arat ETŞ B.13C/113-116).

“iyiliğin olacağını ümit ederek, okutup, açıklayıp girecek çukurı iyice temizleme, ümitlenme, arzulama, uzun zaman kulluk etme (ve) bağlanma niyeti ile uçsuz-bucaksız derin denizleri geçelim.”

tuyu yapa üç üdteki ol kamag utmışlar.
tutgu bodi yorıgların adruk kut kolunçın.
tolpı tözün yorıgın yeme tolgurup toşgurup.
tuyunmuşlar ėligining tuymakın tuyalım. (Arat ETŞ B.13C/ 117-120).

“aydınlanarak üç zamandaki bütün galipler, tutulacak *bodhi* yaşayışlarını, çeşitli isteklerini, tüm hakikatlerin yolunu da tamamlayıp, yetiştirip, aydınlanmışlar hükümdarının aydınlığına erelim.”

D

(1) bu iş üçün bodisatav yolınga kirgü erür.
bodısatav bolayın tėp bodıçıt algu erür.
bodıçıtnıng algu yangın boşgurup bilgü erür.
boşgungalı küsüşlügler bu sakınç kılgu erür. (Arat ETŞ B.13D/ 121-124).

“bu iş için *Bodhisattva* yoluna girmek lâzımdır. *Bodhisattva* olmayı istemek *Bodhicitta* olmak demektir; *Bodhicitta* olma şeklini öğrenip-bilmek gerek; öğrenmeyi arzu edenler bu şekilde düşünmelidirler.”

(5) yüze bata bu sansārta yüzerü talıkıp.
yügürü kaça bėş yollarta yük yüte yalkıkıp.
yürek bagır üzülgü emgek teginür tınlıgnıng.
yügerü kėn umugınga yüküngü törü erip. (Arat ETŞ B.13D/ 125-128).

“bata-çıka bu *samsāra*’nın üstüne itilip, koşup-kaçarak, beş yollarda yük yüklene-yüklene usanıp, yürek parçalayacak kadar eziyete duçar olan canlıların, şimdiki ve sonraki ümidine secde etme töresinde.”

örü kodı adırt sakınç öçürüp kiterip.
(10) özke adınka asıglıg iş bütürüp bütkerip.
ölür tugar bu sansārtın öntürür ozgurur.
ögtin kangtın öngisigig öggülüg üd erip. (Arat ETŞ B.13D/ 1299-132).

“yukarda ve aşağıda ayrılık düşüncesini söndürüp giderip, kendisi ve başkaları için faydalı işleri bitirip, tamamlayıp, anneden babadan başkalarını övme zamanında ölüp tekrar doğan (ölümlülerin yaşadığı)bu samsāra’dan çıkarır, kurtarır,.”

E

(1) uka bilü umamaktın ogadıp kaltımız
uz ötlemiş öt erigin unıtıp kaltımız.
una anıng tıltagınta tetrü evrilip.
odun nızvanka arsıkıp utlısız boltumuz. (Arat ETŞ B.13E/ 133-136).

“anlayamamaktan ve bilememekten dolayı geri kaldık, ustaca verdiği öğüt ve nasihatleri unutuverdik; işte bu sebepten dolayı ters çevrilip, aşağılık ihtiraslara aldanıp nasipsiz (mükafatsız) olduk.”

(5) özni ögüp yadnı irip ölmigü azlanu.
övke üze örletilip öçeyü keglenü.
ürgüt tutçı ters körümüg öritmek başlaglıg.
öngi öngi tsuy ėrinçü yazuklar yaztımız. (Arat ETŞ B.13E/ 137-140).

“kendisini övüp yabancı olaranları yerip ölmeyecek (gibi) azımsayarak, öfke ile hiddetlendirilip, intikam ve kin besleyerek, daima ters görüş meydana getirip, türlü-türlü fenalık, kötülük ve günahlar işledik.”

ayı üküş at belgüler üze adıru sözlemiş.
anı buzup atkag sayu ertürü kizlemiş.
abipiray yolın azıp anggaru umatın.
arış arıg çın nom tözin ayıglap irtimiz. (Arat ETŞ B.13E/ 141-144).

“pek çok ad ve işâretler ile ayırarak söylemiş, onu bozup, her yol (ve) şarttan geçirerek gizlemiş, *Abhiprāya* (anlama) yolunu yanılıp anlayamadan, saf, temiz, doğru öğreti kökünü kötüleyip yerdik.”

ėnçsiretgü emgetgüte ivip terk tavranu.
intki yarag kılıngu üçün inilü yalvıru.
ėyin ögirmeklig işig ınaru kemişip.
istem tutçı edgü yıltız isilgü kıltımız. (Arat ETŞ B.13E/ 145-148).

“rahatsız etmek, zahmet çektirmekte acele edip, çabuk davranarak, elverişli hale getirmek için inleyip yalvararak, gönülden sevinme işini bir tarafa atıp, iyi kökü durmadan gittikçe azalttık.”

üdün üdün evlig barklıg kıınlıkta beklelip.
üküş ėlig tutug üze bekürü baglalıp.
öşi sakınç sakınmadın özelip atkanıp.
ünüş yolça bargu evriş üztümüz kestimiz. (Arat ETŞ B.13E/ 149-152).

“zaman- zaman ev-bark zindanında hapsedilip, sorumluluk ve yükümlülük ile sıkıca bağlanıp, geçit hakkında hiç düşünmeden, acı çekip (ve ona) bağlanıp saplanıp çıkış yoluna götürecek davranışı kopardık, kestik.”

F

amtı munung yürüntekin kılgalı tavranıp.
altun yaruk yaltrıklıg sudurka tayanıp.
ayıg kılınç öçgü işte aşuku evrilip.
anta basa utlı yankı işlemiş kergek ol. (Arat ETŞ B.13F/ 153-156).

“şimdi buna karşı bir çâre bulmaya çalışarak, altın ışıklı parlak *sutrā*’ya dayanıp, kötü işleri söndürme işinde acele edip, sonra karşılığı faydalı olan işleri yapmak gerektir.”

birök kimler ang başlayu bodıçıt öritip.
birtemleti nomug bulgu sakınç turgursar.
bir uçlugın köni nomug kop üdte küzetip.
bitimekte ulatı iş birgerü bütürser. (Arat ETŞ B.13F/ 157-160).

“eğer bir kimse en başta aydınlanma düşüncesini (bodhicitta) oluşturup, aynı zamanda öğretiyi bulma düşüncesi üretirse, bu amaçla doğru öğretiyi her vakit gözetip yazmak ve diğer işlerin hepsini tamamlarsa;”

una bu tört tapıg işin umışça iderip.
uzatı anıng tıdıgların uturu kiterip.
ugan arjı yarlıgınga udu ėyin evrilser.
utlı yankı kılmış bolur ulug er atanıp. (Arat ETŞ B.13F/ 161-164).

“işte bu dört kulluk işini gücü yettiği kadar yapıp, dâimâ engellerine karşı koyarak, onları giderip, kutsal Tanrı’nın buyruğuna uyup, kendi isteğiyle dönerse, büyük insan adını alıp, faydalı, karşılığı olan iş yapmış olur.”

anın amtı Tüzünlerim anı ince bilingler.
alpın bulmış bo etöznüng asıgın alınglar.
ayturulmış öt erigig adırıtlıg ongarıp.
alkınmaksız agılıg algu iş kılınglar. (Arat ETŞ B.13F/ 165-168).

“onun için, asillerim, bunu böyle biliniz, güçlükle elde edilen bu vücuttan faydalanınız, bildirilen öğüt ve nasihatleri iyice kavrayıp, tükenmez hazineyi elde edecek işler yapınız.”

amtı muna bo yükünçüg arıg kut kolunçug.
anı birük kimler tutsar arıtur kılınçıg.
an-tsang üze yaratılmış takşutın sözleyü.
alınglar ay Tüzünlerim anutmış bulunçug. (Arat ETŞ B.13F/ 169-172).

“işte şimdi bu hürmeti ve saf temiz vaadi, eğer onu kim tutarsa, amelini temizler; Antsang tarafından oluşturulmuş şiirini söyleyerek, ey asîllerim, hazırlatılmış olan kısmeti alınız.”

G

(1) kayu buyan ol muntın kazganıldı erser.
kamag tınlıg uguşı üçün evirmek kılur men.
kaltı sudanı ol urı teg kalısız birgerü.
kata kata alkınçsız körüglüg kapıgka kirzünler. (Arat ETŞ B.13G/ 173-176).

“nasıl sevaplar bundan dolayı kazanıldı ise, bütün canlılar topluluğu için de bu yönelmeyi dilerim; nasıl zengin (*Sudhāna)* on ogul gibi hepsi birlikte girdiyse tekrar tekrar tükenmez şekiller kapısından girsinler.”

(5) yapa kamag üç üdteki yalanguk arslanın.
yalanguz bir kşan üdte yapıtu tüz körüp.
yana yėlvi barıgılıg kutrulmak küç üze.
yaratıngu işlerinte yarp yaratınzunlar. (Arat ETŞ B.13G/ 177-180).

“bütün üç zamandaki insanların arslanını (Buddha), yalnız bir an içinde tamamen doğru görüp, tekrar sihirli tavrın kurtulma gücü ile kendilerini düzene sokma işlerinde sağlam bir şekilde gayret etsinler”

kėn keligme üdlerteki yėrtinçü yulası.
(10) kėng tering yėg nomlug tilgen evirür ıduklar.
kėrtü amrılmış nırvan bulgu ugraglıg neçe erser.
kinetmedin okadmadın kėn yakın barzunlar. (Arat ETŞ B.13G/ 181-184).

“sonra gelecek devirlerdeki yeryüzünün meşalesi, geniş, derin, üstün öğreti çarkını çeviren azizler, hakiki, sâkin, Ṇirvāna’yı bulmağa ne kadar niyetli iseler, gecikmeden, ardında (ve) yakınında olsunlar.”

bolmak sayu bo sansārta tugumug tutmışlar.
boş taş yıgıp buyan bilge biligig alkınçsız.
(15) pudgıl arıg koş yorıglı samadı kutrulmak.
bo bo edgülerig tolu agılık bützünler. (Arat ETŞ B.13G/ 185-188).

“her oluşta bu ölümlülerin dünyasında (samsara) doğmuş olanlar, boş görünüşe mâni olup, bitmez tükenmez iyilik ve bilgi ile temiz kişilik ve temiz hareket (samadhi), (gibi) kurtuluş ve buna benzer iyiliklerle dolu bir hazine meydana getirsinler.”

öz bakşıka üç erdini kutınga ınanıp.
ögdi sözlep tapıg tutup öz boşug kolunu.
öngilerning buyanınga töz ėyin ögirü.
(20) ürgüt nomlap ür turzun tep ötügçi bolzunlar. (Arat ETŞ B.13G/ 189-192).

“kendi üstatlarına ve üç cevher kutsallığına inanıp, övgüler düzüp kulluk ederek kendi bağışlanmasını isteyip, başkalarının iyiliklerine içten sevinip, daima vaaz edip, uzun yaşamayı istesinler.”

öngreki ol burkanlarnıng öritmiş yorımış.
ögretingü ėki türlüg işlerin işleyü.
özlüglerning aşayınga udu ėyin evrilip.
örmiş tugmış buyanların evirü bėrzünler. (Arat ETŞ B.13G/ 193-196).

“önceki o buddhaların ortaya çıkarıp hareket ettikleri, öğrenilmesi gerekli iki türlü işlerini tamamlayıp, canlıların niyetine göre dönüştürüp, var olan sevaplarını tevcih etsinler.”

(25) tört ulug tüş bütgüsinge ograyu tıldagı.
törümening ozgusınga soka al altagı.
töz tüp tayşıng kėrtü nomug töpüte iltinü.
törüsinçe tilte sözlep köngülte tutzunlar. (Arat ETŞ B.13G/ 197-200).

“dört büyük mükafatın elde edilmesine niyetlenme sebebi, doğumdan kurtuluşun tam (kesin) çâre ve tedbiri, köklü asıl büyük temel taşıt (tai- sheng) gerçek öğretisini baş üstünde taşıyıp, usulünce dil ile söyleyip, gönülde tutsunlar.”

Metin 14A

(1) alku kamag üç üdki burkanlarka
arış arıg nırvan tözlüg ıduk nomka.
ayagulug arya sangga kuvraglarka.
ayap külep alku üdte ınanurmen. (Arat ETŞ B.14A/ 1-4).

“tüm üç zamanlardaki bütün buddhalara, temiz, saf *Ṇirvāna* köklü kutsal kanuna, saygı değer *āryasanga* cemaatlere, saygı ile methederek, her zaman inanırım.”

(5) burkanlarnıng uluşınıng pramanusı.
bolsar neçe ança sanlıg uluş sayu.
bodlar üze alku üdte burkanlarka.
bulıtlayu tapıg üze tapınurmen. (Arat ETŞ B.14A/ 5-8).

“buddhalar diyarının zerresi ne kadar ise, o kadar sayıda her memlekette, vücudum ile tüm zamanlarda buddhalara bulut gibi kulluk ile tapınırım.”

başlagsıztın amtıkı bo üdketegi.
(10) batıl üküş etöz til köngülümtin.
basa yana az övkeli biligsiztin.
bar bolmışça kılınçımın ökünürmen. (Arat ETŞ B.14A/ 9-12).

“başlangıcı olmayan bir zamandan şimdiki bu zamana kadar, pek çok (kez) vücut, dil ve gönlümden, aynı zamanda hırs, öfke ve bilgisizlikten dolayı, yaptığım tüm amellerimden pişmanlık duyuyorum.”

alku kamag burkanlarnıng tüzünlerning.
adın yeme bartagçannıng yumkıgunung.
(15) akıglıglı akıgsızlı alku türlüg.
adruk edgü işleringe ögirürmen. (Arat ETŞ B.14A/ 13-16).

“bütün mevcut buddhaların, asîllerin, ayrıca bir de *prthagjana’*nın, hepsinin āsravalı ve āsravasız her türlü iyi işlerine sevinirim.”

yėleyülı çınlayulı ėki türlüg.
yėrtinçüke umug bolur uz ugurlug
yindem arıg bodiçit tėp atlıg küülüg.
(20) yėg üstünki ol köngülüg iltinürmen. (Arat ETŞ B.14A/ 17-20).

“gerçek ve aldatıcı, iki türlü, en doğru zamanda dünyaya ümit olacak, her vakit temiz *bodhicitta* diye şöhretlenmiş, en üstün olan gönülü beraberimde taşırım.”

14B

(1) tuyunmakıg tanuklagu üdketegi.
toyta yėgi üç erdinig umug tutup.
tutçı istim bodılıg yėg yorıg üze.
tolp yėrtinçüg tuyunmakta ornatayın. (Arat ETŞ B.14AB 21-24).

"**aydınlanmayı yaşama (tanıklama) zamanına kadar, her şeyden üstün olan üç cevheri ümit edinip, dâima *bodhi*'nin üstün hareketi ile tüm dünyayı aydınlatmada yer edineyim."**

(5) öritip yėg üzeliksiz bodıçıtıg.
ötünürmen küdenleyü tınlıglarıg.
ürgüt yorıp yėg yorıgta erinmeksiz.
özüm ozup ozgurayın öngilerig. (Arat ETŞ B.14AB 25-28).

"en üstün yüksek *bodhicitta'*yı meydana getirip, canlıları, misâfir karşılar gibi, buyur ederim, her vakit üstün hareketle üşenmeden yürüyüp, kendimi kurtarıp, başkalarını da kurtarayım."

alku üdte sözler üçün kėntü özüm.
(10) atınlarka kergek bolgay sakınç üze.
ança munça yıgıp koştum Prajnāsrīī.
asıg bolup tınlıglarka burkan bolzunlar. (Arat ETŞ B.14AB 29-32).

"her zaman söylenmek için, ben *Pratya Srī,* başkaların gerek olur düşüncesi ile, bunları bir şekilde toplayıp, bizzat nazmettim; Canlılara faydalı olsun, onlar da buddha olsunlar."

Metin 15

(1) yükünürmen bilge bilig paramıt kutınga.

[hikmet faziletinin erdemli saadetine hürmetle eğilirim]

kopı arıg münegüsüz yeg üküş tep.
koptın sıngar burkanlarka ögitilmiş.
kolulayu ülgüleyü bulgulugsuz.
(5) kurug bilge bilig sanga yükünürmen. (Arat ETŞ B.15/ 2-5).

“Her şeyi temiz, kusursuz, üstün ve çok diye bütün dünya buddhaları tarafından övülmüş, düşünülüp hesap edilerek bulunmayan, saf hikmet, senin önünde hürmetle eğilirim.”

Kök kalık teg yuklunmaksız azsız suksuz
körgülüg neng uzik ekşer tapgulugsuz.
körser sizni yėg yörügçe körmeksizin.
körür olar kėrtü arıg burkanlarıg. (Arat ETŞ B.15/ 6-9).

“gökyüzü gibi, tutulamayan, erişilmez hırssız ve tamahsız, görülemeyecek, harf ve hece ile bulunmaz, size baksalar bile, en üstün tefsir ile görmeyip onlar, ancak hakiki, temiz buddhaları görürler.”

adruklarka tükellig bir tüzünümnüng.
ayagulug burkannınglı ėkegününg
adırtlarıng adrukların kim yeme neng
ay tengrili aydınglı teg adırmazlar (Arat ETŞ B.15/ 10-13).

“seçkinliklere (ve) farklılıklara sahip asilimin, saygı değer burkanın (?) her ikisinin ayrlıklarını ve farklılıklarını hiçbir şekilde kimse ay ve ay ışığı gibi, birbirinden ayırmaz.”

ıduk nomnung ösen sısan tözi titmiş.
ınangulug anaçım-a sizke tayap.
inser tering tenglençsiz yeg tözüngüzke.
indin kıdıg uçsuz[160] bolur kimkeyime. (Arat ETŞ B.15/ 14-17).

“kutsal dharmānın *ösen sisen* kökü denilen inançlı anacığım, size dayanıp, derin, benzeri olmayan, üstün kökünüze inilse bile, huzur kıyısı herkese uçsuz olur.”

kirsiz arıg köngül üze bir keyki-e.
kimler sizni yang takıça kolulasar.
kėrtü çın yėg ulug sıdıg tanuklayur.
kėng tering uz sogançıg yėg asıglıgı. (Arat ETŞ B.15/ 18-21).

[160] Reşit Rahmeti Arat tarafından sözcük ucuz şeklinde verilmiştir. Ancak metin bağlamına “uçsuz” sözcüğü uymaktadır.

“kirsiz, temiz gönül ile bir defacık olsun kimler sizi usulüne göre isterse, doğru, dürüst, üstün büyük *siddhi’*yi tanıklar onun geniş, derin, iyi, tatlı ve üstün faydası.”

alku kamag üzeliksiz burknlarnıng.
adınlarka asıg kılur tüzünlerning.
aştaçı üklitteçi ögi anası.
(25) atırtlıgsız yarlıkarsız amrançıga. (Arat ETŞ B.15/ 22-25).

“bütün mevcut en üstün buddhaların, başkalarına yardım eden asîllerin, arttıran, çoğaltan anası, annesi, ayrılık gözetmeden, herkese merhamet edersiniz, ey sevgili.”

kayu neçe ımug ınag burkanlarnıng.
kamagunung yalanguz ögi siz erür siz.
kamagta yėg arıg süzük bolmak üze.
kamaglıg siz anası siz yarlıkarsiz. (Arat ETŞ B.15/ 26-29).

“daha nice ümit ve destek olan buddhaların, hepsinin biricik annesi siz oluyorsunuz; herkesten üstün, temiz, duru olmakla herkesinsiniz, annesisiniz, merhamet edersiniz.”

(30) ançakıa münegülüg münsüz erip.
ay yultuztın adurmış teg erdükintin.
arka kamag paramıtlar arasınta.
alkuta yeg adruk üze kögülür[161] siz. sözlükte (Arat ETŞ B.15/ 30-33).

“kusûr denilecek bir kusûr bulunmayıp, ay ve yıldızdan ayrılmış gibi olduğunuz için, diğer bütün faziletler arasında her şeyden üstün, seçkin olarak, siz övülürsünüz.”

öngi öngi vaynıkilıg toy kuvragta.
(35) üsteng yalanguz erser yime tang adınçıg.
öngler körkler atlar üze seçilür tėp.
üzeliksiz burkanlarnıng yarlıkı erür. (Arat ETŞ B.15/ 34-37).

“ayrı-ayrı *vaineyika* topluluğu, cemaâti içinde üstün yalnız olsa bile, nâdir, seçkin renkler, şekiller ve adlar ile seçilir diye en üstün burkanların sözü vardır.”

[161] Sözcük sözlükte meth etmek anlamındadır.

kaltı neteg kün tengrining çogı üze.
kar kıragu salkım suvı erür erser.
kamag kadgu nızvanılar ters süzekler.
kangım sizing küçüngüzte alkınurlar. (Arat ETŞ B.15/ 38-41).

“öyle ki, güneşin alevi ile kar, kırağı, buz suyu nasıl erir ise, bütün kaygı, hırslar, ters hastalıklar (?), Ey babam, sizin kudretiniz sâyesinde ortadan kalkar.”

ukmaz tuymaz munuklarıg korkıtur siz.
usal sımdag tınlıglarıg kındurur siz.
ornatmaktın yėg mengite tındurur siz.
ulug bilge erenlerig ögirdür siz. (Arat ETŞ B.15/ 42-45).

“anlamaz, uyanmaz budalaları korkutursunuz, gâfil, ihmâlkâr canlıları cezalandırısınız, yerleştirmekle üstün huzur içinde dinlendirirsiniz, büyük bilge insanları sevindirirsiniz.”

atkanmakı ilinmeki kimning birük.
anaçıma sizte yime boltukmasar.
atınlarta kaçan erser az övkesi.
az tenginçe törügey mü umuguma. (Arat ETŞ B.15/ 46-49).

“eğer bir kimsenin bağlanması, ilişmesi, ey anacığım, sizde de bulunmamış olsa idi. başkalarında bir gün hırs öfkesi az da olsa vücut bulur mu idi, ey ümidim!”

kayutın neng söötin berü kelmeksiz siz.
kaçan erser kayukama barmaksız siz.
kamag orun sayu körser kolulayu.
kangıçıma bilgelerke tapmaksız siz. (Arat ETŞ B.15/ 50-53).

“siz hiçbir yer ve zamandan beri gelmiş değilsiniz, hiçbir zaman hiçbir yerde de gidecek değilsiniz, hiçbir yerde de bakıp, gözetleyerek, ey babacığım, bilgelere tapanlardan değilsiniz.”

mundag yangın kimler sizni kolulayu.
munılayu körgeli neng umasarm-a
munçakıa ömek üze kutrulurlar.

muna bu mat mungadınçıg edgüng erür. (Arat ETŞ B.15/ 54-57).

“bu şekilde kim sizi derin derin düşünerek, böylece görmeğe hiçbir vakit muktedir olmasa bile, onlar bu kadarcık düşünmekle dahi kurtulurlar; işte bu senin fevkalâde bir iyiliğindir.”

körser sizni ol tınlıglar baglalurlar.
körmemektin olar yime baglalurlar.
(60) körü birletengrim sizni buzulurlar.
körmeser kim olar yime buzulurlar. (Arat ETŞ B.15/ 58-61).

“o canlılar sizi görünce bağlanırlar, görmeseler, yine size bağlanırlar, ey tanrım, sizi görür-görmez bozulurlar, görmeseler, yine onlar bozulurlar.”

adruk seçme sogançıg yeg tözlügüngtin.
atlıg küülüg titrüm tering bolmakıngdın.
alp tuygulug ongargulug erdükingdin.
(65) alku körmek körmemektin seçilür siz. (Arat ETŞ B.15/ 62-65).

“sizin seçkin, tatlı, üstün esaslı olmanızdan. Nâmlı, şanlı, keskin ve derin olmanızdan, Kuvvetli aydınlanmış, iyileştirme gücüne sâhip bulunmanızdan dolayı, bütün görmek- görmemekten seçilip ayrılırsınız.”

kutrulmaknıng yalanguz yolı siz bolmaktın.
koptın sıngar yana atın yol yokıntın.
kutka tegmiş burkan başın tüzünlerke.
kop üdlerte tapıngulug tayakı siz. (Arat ETŞ B.15/66-69).

“kurtulmanın tek bir yolu siz olduğunuzdan, hiçbir tarafta başka bir yol da bulunmadığından, saâdete ermiş buddha olmak üzere, bütün asîllere tüm zamanlarda hürmet edilecek desteğisiniz.”

(70) yėleyu teg savka sözke tayaklıgın.
yėlvi teg ök tınlıglarka okıtgalı.
yėrtinçününg umugları birer üdte.
yindem ermez nomlamakı nomlamazı. (Arat ETŞ B.15/ 70-73).

“büyülü sözlere dayanarak büyü gibi canlılara anlatmalı, her devirde yeryüzünün umudu (olan) Buddha’nın vaaz edip etmemesi şart değildir.”

öngüng körküng tepremking bolmamaktın.
(75) üküş azma sav söz yolı üzülmekdin.
öngilerke tayanmaksız bolmakındın.
ögdi yükünç yaratgalı kim titingey. (Arat ETŞ B.15/ 74-77).

“senin rengin şeklin ve hareketin olmadığı için, çok veya az da olsa, söz yolu kesildiği için, başkalarına dayanmamış olduğun için, (sana) övme ve secde etmeyi kim bırakabilir.”

munçulayu teg yėleyu savlar üze.
mundag yanglıg üjik ekşer padak üze.
(80) mungadınçıg öggülüg siz anaçım-a.
munçakıa ögdi şlok ötünür men. (Arat ETŞ B.15/ 78-81).

“bunun gibi büyülü sözler ile böylesi harfler ve mısrâlar ile fevkal’âde medhedilmeğe değersiniz, ey anacığım, fakat ben ancak bu kadar medhiye manzumesi sunabilirim.”

bilge bilig paramıtıg ögmekimtin.
birle tugmış buyan üze bu tınlıglar.
bilge bilig paramıtlıg keçig üze.
(85) birtemleti ol kıdıgta terk tınzunlar. (Arat ETŞ B.15/ 82-85).

“bilgi erdemini övmemden ortaya çıkan iyilik ile bu canlılar bilgi erdeminin geçidi ile geçip, tamamiyle o kıyıda çabucak dinlensinler.”

artuk tering bilge bilig paramıtka.
ayagulug nagarçunı bakşı üze.
ary-a-basça yaratılmış nırvıkalpa.
atlıg ögdig bıraty-a şiri takşut kostum. (Arat ETŞ B.15/ 86-89).

“**çok derin bilgi erdemi saygı değer *Nāgārjuna* hoca tarafından *Āryabhāşā* dilince düzenlenmiş *Nirvikalpa* adlı medhiyeyi ben *Pratya Sri* nazmettim.”**

(90) inçge tering bilge biliglig begimizning.

iniş üdtekilerke ulalzun tėp sakınçın koşmış.
ıduk kėrtü kurugug okıttaçı bu şloknı.
ilip tartıp kie bitimiş boldum asıg tutung. (Arat ETŞ B.15/ 90-93).

“ince, derin bilgili beyimizin gelecek zamanlardakilere ulaşması düşüncesi ile nazm edilmiş kutsal, gerçek boşluğu öğreten bu manzumeyi ancak iliştirip çekerek yazmış oldum.”

Metin 17

(1) tört şloklug nom üze
tutçı öger men üzüksüz
tüş birip munı teg buyanı
tuşayın sizinge maytrı (Arat ETŞ B.17/ 1-4).

“**dört mısralı öğreti ile durmadan aralıksız (sizi) överim, böyle bir sevaba katkıda bulunup size kavuşmayı isterim Maiterya!**

(5) sansarta ėrinç mini teg
sakınsar erti kimme yok
şaşmaksız burkan bolmışta
sakıngıl mini maytrı (Arat ETŞ B.17/ 5-8).

“Samsāra’da benim gibi bir günahkârı düşenecek bir kimse dahi yok, şaşırmayacak Buddha olduğunda beni (de) düşün Maytrı!.”

üç agu üze bulganmış
(10) üç uguşlug kılıktın
ünüş nomnung küçinte
üntürgil mini maytrı (Arat ETŞ B.17/ 9-12).

“Üç zehir ile bulanmış, üç soy tabiatından yükselmiş, kanun sayesinde beni yukarı (doğru) çıkart Maytrı!.”

altı kaçıglıg yagılarım
alıp iltkelir mini tamuka
(15) anı üçün sizinge evirtim
algıl mini maytrı (Arat ETŞ B.17/ 13-16).

Düşmanım (olan) altı duyu organım, beni cehenneme sürükler, bu sebeple yönümü size çevirdim, alın beni Maytrı!"

tügün nızvanılarka agukup
tüşgelir men una tamuka
tört kėrtü nomlug agatıg
(20) tözüni taturgıl maytri (Arat ETŞ B.17/ 17-20).

"Düğüm hırslarıyla zehirlenip, cehenneme düşerim, dört hakiki (gerçek) kanun çaresinin kökünü bana tattır Maytrı!"

ETŞ Metin 19[162]

(1) tay pay lin şı tip atlıg
tayşıng nomnun içinte
talulap yıgıp men kki kki
takşutka intürü tegindim. (Arat ETŞ B.19/ 11-14).

"**Tay pay lin şı diye adlanan Tayşing dharma kitabının içinden seçip bir araya getirerek ben Ki Ki nazma uydurmaya çalıştım."**

(5) abita tengri burkanıg
ayayu sakınmak ömekig
amrılıp olurgu dyanıg
ayu sözleyü bėrelim (Arat ETŞ B.19/ 15-118).

"Abita Tanrı Buddha'yı saygıyla yad edip, huzura erdirecek Dhyana'yı söyleyiverelim."

kimle yangınta
(10) kirip bışrungalı küseser (Arat ETŞ B.19/ 19-20).

"Kimler bu Dhyana usulünce (meditasyon) a girip olgunlaşmak isterse.."

a……lıg burkanıg
agdırgu indürgü önglerin (Arat ETŞ B.19/ 22-23).

…. Buddhayı yükseltip, indirip şekillerini"

[162] Ayrıca bk. P. Zieme, K. Kudara Kyoto 1985

anta basa bir tuşta
açagarh atlıg balıkta
(15) açataşaduru ėligning
anası vaytıh katunka (Arat ETŞ B.19/ 24-27).

“Daha sonraki bir zamanda Rājargha isimli şehirde Ajatasatru nun annesi Vaidei hatuna”

abita tengri burkanıg
artukrak mengilig uluşug
adırtlıg körkitü yarlıkap
(20) aça adıra nomlamış (Arat ETŞ B.19/ 28-31).

Abita Tanrı Buddha, huzur ve mutluluk diyarını detaylıca gösterip ayrıntılı bir şekilde vaaz ederek açıklamış.”

METİN 26= BT 43

(1) yime kuy şıpkanlıg ud yıl altınç
ay bir yangı agır ulug busat baçag
kün üze men üç erdinilerke
pek katıg süzük kėrtgünç köngüllüg
(5) upasanç sılıg tigin (Zieme BT XIII/46-1).

“**yine kuei shih-kan’a dahil sığır yılı, altıncı ayın ilk günü olan mübarek, büyük oruç gününde, ben üç cevhere çok kuvvetli ve temiz gönül ile inanan, Sılıg Tigin,”**

alku türlüg adalarta umug boltaçı
arış arıg bu yitiken sudur erdinig
agzanıp ming küün tükel yakturup
adınlarka ülemiş buyan küçinte (Zieme BT XIII/2-5).

“Her türlü tehlike anlarında ümit olan bu temiz, duru Yitiken Sutra cevherini ezberleyip, bin tam baskı bastırıp, başkalarına paylaştıran bu iyilik sayesinde,”

(10) adınçıg ıduk kagan kan suusı
agır buyanlıg kung tay kıu kutı
ançulayu ok kung kıu kutı kuşala sit ibala başlap

altun urugların birle (Zieme BT XIII/6-9).

"seçkin, aziz hükümdar saadeti, çok fazilet sahibi dul-imparotoriçe saadeti, aynı şekilde imparatoriçe saadeti ve Kusala ve Siddhipala başta olmak üzere, seçkin çocukları ile birlikte;"

alku üdte buyanları aşılıp üstelip
(15) adasız uzun yaşamakta ulatı
alku türlüg küsüşleri kanıp bütüp
alkunı bilteçi burkan kutın bulmakları bolzun (Zieme BT XIII/10-13).

"**her vakit iyilikleri artıp çoğalıp, kazasız ve belasız yaşamakla birlikte diğer tüm arzuları yerine gelip tamamlanarak her şeyi bilen Buddha saadetini bulsunlar."**

yana yime men sılıg tigin
ig agrıg üze bastıkmak tıltagı
(20) bu yitiken sudurnung yigin adruk
ėşitip igtin agrıgtın ozayın
ajunlar sayu kız etözinte togmayın
tėp kut küsüş öritü tegindim (Zieme BT XIII/14)).

"yine bir de ben Sılıg Tigin hastalıklara maruz kalmak sebebi ile, bu Yitiken Sutra'nın üstünlüğünü, seçkinliğini işitip, bu hastalıklardan kurtulayım ve hiçbir alemde kız olarak dünyaya gelmeyeyim diye, niyaz ve arzu ettim"

bu buyan edgü kılınç küçinte
(25) burkan kutın bulup biz esen. Sılıg tigin birle kininte
but kötürmeçe tınlıg oglanına
bulturayın nırvanıg ang tüpinde (Zieme BT XIII/15-18).

"bu fazilet ve iyilikler sayesinde buddha saadetini bulup, biz Esen ve Sılıg Tigin birlikte ayak üzerinde dolaşan canlıların oğullarına sonunda Nirvana'yı bulduralım."

Budhistlerin Müslümanlara Karşı Şiiri[163]

[163] Ayrıca bk. Tezcan Semih, Zieme Peter (1990). "Antiislamische Polemik in Einem Alttürkischen Buddhistischen Gedicht
aus Turfan", *Altorientalishe Forscuhungen,* 17-1, 146-151.

…….

(1) telim sögütlerni taglarnı
tengri telim çanvarnı kamagnı
tengri törütdi tėp sözlerler (Sertkaya 2004: 78).

“bütün ağaçları, dağları tanrı, bütün canlıları, hepsini tanrı yarattı diye söylerler.” (Sertkaya 2004: 79).

tengri törütürte bularnı
(5) teşükler tekmü katınta bar erti
tetürü biliglerin ündürüp
teğmeni terske bükser bolur mu (Sertkaya 2004: 78).

“**ne zaman ki tanrı bunları yarattı, ondan (Tanrıdan) önce yerlerinde sadece çukurlar (=boşluklar) vardı. Yanlış bilgi verdiği zaman ve hepsi tersine çevrilirse, böyle şey olur mu?”** (Sertkaya 2004: 79).

ilahi tengrining öz bodın
içtinki taşdınkı tüz ornın
(10) iç kim erser körmiş yok
istim musulmanlar ok sözlerler (Sertkaya 2004: 78).

“Semavi Tanrının kendi vücudunu içte ve dıştaki kendi mekanını hiç kimse görmemiştir. Müslümanlar her zaman böyle söylerler.” (Sertkaya 2004: 79).

bodın körmedin erip tengrining
bu sözlerig kim çın işitdi
burkan paygambarlarnıng yarlıgı
(15) bu söztin temdek ermez mü (Sertkaya 2004: 78).

“**Tanrı’nın vücudunu görmeden, kim bu sözleri gerçekten işitti? Buddha kılavuzlarının buyruğu bu sözden delil ispat olmaz mı?”** (Sertkaya 2004: 79).

…….

3.2.4. Dunhuang ve Turfan Metinleri

Dunhuang B12 Rājāvavādakasūtra

(1) bo yalnguklar inçip bargulug bolurlar
artukrak korkınçıg ölüm idisi kelmekintin
neng sizning bo öz yaşıngız berk yarp ermez
ėlig beg a neng sımdalmak kılguluk ermez (Zieme 1991: 87/1/a-d).

"bu insanlar şöyle varırlar, aşırı korkunç (bir) ölüm sahibi gelir, (ve) sizin bu ömrünüz hiçbir şekilde sağlam duramaz, (ve) o hükümdar umursamazlık gösteremez."

(5) ed tavarıg tėtmek üze etözüg küzedgü ol
yüz yüzegülerig tėtmek üze isig özüg küzedgü ol
ed tavarlı yüz yüzegülerig ançulayu ok isig özüg
alkunı tėtip munta inçip nomug küzedgü ol (Zieme 1991: 87/2/a-d).

"mal mülkten vazgeçmek vücudu muhafaza etmektir, yüz ve uzuvlardan vazgeçmek ise canı muhafaza etmektir, mal mülkten, yüz ve uzuvlardan ve dahi candan hepsinden vazgeçmek (ise) kanunu korumaktır."

nomça yorıdaçılar inçip nomug küzedmek kılur
(10) kaltı yay üdteki kün çogınta küzetinmiş teg
nomça yorıdaçılarnıng edgüsi asıgı bolar erür
nomça yorıdaçılar inçip üç yavlak yollarka barmazlar (Zieme 1991: 87/3/a-d).

"kanuna uygun hareket edenler kanunu sanki yaz ayında güneş ışığından korur gibi korurlar; Kanuna uygun hareket edenlerin iyiliği ve faydası budur, ve bu kişiler üç kötü yola (hiç) uğramazlar."

nom ermezte yorıtaçı sımdalmışlar
muntırdın ölüp unçsuz üç yavlak yollarka barır (Zieme 1991: 87/4/a-b).

"Kanun yoluna uğramayıp ihmal edenler ise, ölüme direnemeyip üç kötü yollara varırlar."

(15) kayuta erip turup neng ölüm tägmegülük
bulung yıngak ol inçip neng idi bultukmaz (Zieme 1991: 87/5/a-b).

“her nerede olsa hiçbir şekilde ölüme ulaşmadan kalamaz, ölümün ulaşmayacağı bir köşe bucak da bulunmaz.”

S sino Uigurische İnschrift von 1334

(1) tüü türlüg munı teg edgü savlarıg
tükel kezigçe egsüksüz tükel bititip
türüp bitigni okka baylatıp
türgenlerni kelürüp balıkka atturdı (Zieme 1991: 297/2-5).

“çeşit çeşit bunun gibi güzel sözleri, tamamen sıra ile eksiz olarak yazdırıp, dürüp büküp yazıyı oka takıp okçularını getirip şehire attırdı.”

(5) alku ėl bodun açıp körüp ertürü sevinişip
alıp ol bitigni açturu ünişip
atlıg yüzlüg beg baget barça yıgılışıp
ayıklıg tengrikenke ınçe tėp ötüg birdiler (Zieme 1991: 297/6-9).

“Tüm halk (yazıyı) açıp, bakıp çok sevinip, o yazıyı alıp açmak için toplanıp, şanlı şöhretli beyler hepsi bir araya gelip, saygıdeğer Tengriken’a arz ettiler.”

(1) kiçe bolgusın baka
kişi adakı amrılgusın küdä

gece olmasına bakarak kişi ayağının rahatını bekler.”

ot ara yaşa
oy yerlerte büke olurtılar

“ot içine gizleyerek, çukur yerlerde bükerek oturdular.”

(5) yaşa olurur bramanlar
yagıztın ünmiş teg topulup kelip
yaltandurmatın tuta alıp

“gizlenerek oturur Brahmanlar, topraktan sızar gibi bir araya gelip hareket etmeden alarak.”

engleri yarları kurıyu
engmiş teg kalıklarıg kılık kılınu

“teni (ve) tükrüğü kuruyp, ölçüsüz gibi gözüktüler.”

(10) ot çümganlerig aça
oy yerlerig kaza

“ot çimenleri aralayarak, çukur yerleri kazarak”

mandalların bayu
makişvariy okıyu ezrua tengrig yme ötünü

Mandaları bağlayarak, Mahesvara’yave Ezrua Tanrı Buda’ya dua okuyup”

kazguk üze yerig sança
(15) kapırıg üze yerig yırtızkayu

“**kazık ile yere batırsın, kürek ile yeri kazsın.”**

amuru kirtgünçlüg kutlug yalangçuklar
arıg aşsız bolmaklıg törü üze
agızlarınga anca kıya yme aş tançu alıp yimedilär

“ebediyen inanmış kutlu insanlar, saf ve aç olmak kanunu üzerine ağızlarına en ufak bir yiyecek alıp yemediler.”

buşılıg akın ügüzüg akıttılar
(20) burkan kutılık idiz sumır tagıg yapdılar

“Sadaka denizini akıttılar, Buddha için yüce Sumeru Dağını yarattılar”

kirtgünçlüg yalnuklarnıng
ögrünçlüg ügüzleri yaykaldı
kėrtgünçsüz yalnuklarnıng
busuşlug bulıtları örtülti

“ inançlı insanların sevinç nehirleri kabardı, inançsız insanlaın kaygı-keder bulutları (heryeri) kapladı.”

(25) üstünki tengriler ögrünçlügin sevinçligin bolup
üstürti kodı hua çeçeklerig ükşürü ükşürü yagıttılar

“Üstün tanrılar sevinçli olup, yukarıdan aşağıya demet demet çiçekler yağdırdılar.”

3.2.5. Din Dışı Metinler

(Erntesegen)(2) Hasat Bereketi (2)

(1) üşütüp tongurup simeklep
üç tört yıllardan berü beklemiş
tanglançıg edgü bo tarıglag yėrlerke
tarıgın urugın saça turup
(5) targıl kızıl öküzlerig
tartıp kelürüp sapanka koşturup unup sınıp katıglanıp
urugın yerke baturup ogulca kızca igidü
urgu bolgusun küzetü (Zieme 1991: 279).

“**toprağı soğutup, dinlendirip, hazır hale getirip üç dört yıldan beri nadasa bırakılmış bu olağanüstü iyi tarlalara ekini2 saçıp benekli kızıl öküzleri çekip sabana koşturup çaba ve gayret gösterip ekini toprağa ekip (tıpkı bir) oğul gibi kız gibi yetiştirip filiz verecek olanı koruyup”**

evini bışıp sargarıp
(10) edgüti bışıp akarıp
egirip…kılınıp
ertingü uz edgü orgu üdi boltukta (Zieme 1991: 280).

“başağı olgunlaşıp sararıp iyice olgunlaşıp… en iyi biçme zamanı geldiğinde..”

tegirmenke barıp min ögüp
teşgütke barıp er kılıp
(15) temürçike barıp orgak sokturup (Zieme 1991: 280).

“Değirmene gidip un öğütüp, burgu imalatçısına gidip burgu imal edip, demirciye gidip orağı biletip..”

küplüg idişlerte sorma alıp
tanyadivi tengrike
tapıgka udugka turunguzlar erser
tanyadivi tengri aşamakı teginmeki bozlun (Zieme 1991: 280).

“küp şeklindeki kaplardan sorma (buğday) birası alıp Dhanyedeva Tanrıya kurban verdiniz. Dhanyedeva tengri bereket versin”

(20) yavgan yagış yengi bor
yula küji tütşügte ulatılar üze
tapıntıngızlar erser bo sizlerning
tapınmış tapıgıngızlarnı
udunmuş udugunguzlarnı
(25) tanyadivi tengri körü
aşamakları teginmekleri bolzun (Zieme 1991: 281).

“**ziyafet, kurban kanı, yeni şarap, kandil, tütsü ve diğerleri ile kurban ettiğinizde (bağışladığınızda) bu sizlerin getirdiğiniz sunuları (kurbanları), yapmış olduğunuz hizmetleri Dhanyadeva Tanrı görüp yiyip kabul etmiş olsun.”**

ETŞ 28, U558 Eski Turfan’dan Manzumeler

(1) aklar bulıt örlep kökürep
alkuka mu kar yagurur
ak bir saçlıg karı anam
açıyu mu yaşların akıdur (Zieme 1991: 340).

“ak bulutlar yükselip, gürleyerek, her tarafa kar mı yağdırır; ak saçlı o ihtiyar annem acılar içinde mi göz yaşlarını akıtır.” (Arat 1991: 249).

(5) karalar bulıt örlep kökürep
kar mu yamgur ol yagurur
karı yaşlıg ol anam
kayguta mu yaşın akıtur (Zieme 1991: 340).

“**kara bulutlar yükselip, gürleyerek, kar mı yağmur mu yağdırır; O ihtiyar, yaşlı annem kaygı içinden mi göz yaşlarını akıtır.”** (Arat 1991: 249).

yazkı bulıt yaşlap kükürep
(10) yagmurlar mu ol yagıdur
yaşı kiçig alganlarım
yaşların mu akıdur (Zieme 1991: 340).

“bahar bulutları şimşek çakıp, gürleyerek, yağmurlar mı yağdırır; yaşı küçük aldıklarım göz yaşları mı akıtır.” (Arat 1991: 249).

küzki bulıt kükürep örlep
köp mü yagmur ol yagıdur
(15) köngül taşım ėki kiçig
köz yaşların mu ol akıdur (Zieme 1991: 340).

“sonbahar bulutları gürleyip, yükselerek, çok mu yağmur yağdırır; gönüldaşım, iki küçük göz yaşlarını mı akıtır.” (Arat 1991: 249).

ETŞ 29

(1) adaylarım kaçma kulun
atam kayda termü erki
amrak tomış ini kelin
agam kayda termü erki (Arat 1991: 252).

“yavrularım kaçak kulun, babam nerde? Der mi dersin? Sevgili doğan, küçük kardeş, gelin, ağam nerde der mi dersin?” (Arat 1991: 253).

(5) belde turgan bėş on oglan
begim kayda termü erki
bezeklikte kızlar kırkın
bertermü köngilin erki (Arat 1991: 252).

“beyim nerede? Der mi dersin harmdeki kızlar, cariyeler, kalpleri paralar mı dersin?” (Arat 1991: 253).

katta turgan kaç ol oglan

(10) kayda begim tėrmü erki
kagüşgulug künni küsep
kaygu……erki (Arat 1991: 252).

“katımda duran bütün o yiğitler nerede beyim der mi dersin? Kavuşma gününü arzulayıp, kaygı geçer der mi dersin.” (Arat 1991: 253).

KAYNAKÇA

Abik, Deniz (2010). "(İsim1 + lI/+lU) (İsim2 +lI/+lU) Kuruluşundaki İkilemeler", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi,* 17,2, s.1-20.

Abudukelimı Bumairimu (2006). *Uygur Türklerinin Dini İnanışı,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.

Açıl, Berat (2014). "Telmihe Telmih: Klasik Türk Edebiyatında Geleneğin İnşası", *Erdem Dergisi,* 67, s. 5-18.

Ağakay, Mehmet Ali (1954). "Türkçede Kelime Koşmaları", *TDAY Belleten,* Türk Dil Kurumu Yayınları, s.97-104.

Ağca, Ferruh (2006). *Eski Uygur Türkçesiyle Yazılmış Eserlerin Ses ve Şekil Özelliklerine Göre Tarihlendirilmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Ağca, Ferruh (2015). "Eski Türkçe kö:k tengri ve kö:k kalık İkilemeleri Üzerine", *Türkbilig,* 25, s. 201-221.

Akay, Hasan (1996). "Dilin Dili ve Şiirin Dili", *İlmi Araştırmalar,* 2, İstanbul, ss. 13-28.

Akerson, Fatma Erkman (2005). *Göstergebilime Giriş,* İstanbul: Multilingual.

Aksan, Doğan (2004). *Dilbilim ve Türkçe Yazıları,* İstanbul: Multilingual.

Aksan, Doğan (2005). *Yunus Emre Şiirinin Gücü,* Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksan, Doğan (2006). *Anadilimizin Söz Denizinde,* (2. Baskı), İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Aksan, Doğan (2009a). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi,* (4. Baskı). Ankara: Engin Yayın Evi.

Aksan, Doğan (2009b). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim,* (5. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu.

Aksan, Doğan (2013). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili,* (7. Baskı), Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aktan, Bilal (2010). "Divanü Lügâti't-Türk'te İkilemeler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* **28** (Güz), 1-12.

Aktulum, Kubilay (2000). *Metinlerarası İlişkiler,* (2. Baskı), Ankara: Öteki Yayınevi.

Aktulum, Kubilay (2018). "Metinlerarasılık Görüngüsünde Gerçeklik Ya Da Metnin Göndergeselliği, *Bilig*, Sayı: 85.

Alkaya, Ercan (2008). "Orta ve Doğu Karadeniz Ağızlarında Görülen İkilemler Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies,* Volume 3/3, Spring, s. 37-76.

Altay, Ayfer (2001). "Şiir Çevirisinde Çevrilemeyenler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt: 18, Sayı:1, ss. 29-43.

Altun, Hilal Oytun (2012). "Eski Anadolu Türkçesinde Benzetme Yapıları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Cilt:17, Güz, ss.165-192.

Altunbay, Müzeyyen (2013). "Bir söylem Biçimi Olaak İma Anıştırma ve İmaların İletişimsel Değeri", *Bildiriler Kitabı 13. Uluslararası Dil, Yzın ve Deyişbilim Sempozyumu: Basit Üslup,* Eylül, Kafkas Üniversitesi.

Arat, Reşit Rahmeti (1991). *Eski Türk Şiiri,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Arslan, H. Çağdaş (2018). "Eski Uygur Türkçesi Budist Metinlerdeki Sanskritçe Kökenli Bazı Özel Adlar Üzerine", *II. Uluslararası MultidisiplinerÇalışmaları Kongresi Bildiri TamMetni Kitabı,* (Ed. Deniz Abik), Akademisyen Kitabevi, s. 98-115.

Arslan, Hammet (2013). *Hint Dinlerinde Bir Arınma ve Aydınlanma Yolu Olarak Yoga,* (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.

Arslan, M. M. ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik Düşünme Ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi, *Milli Eğitim,* 35(171), 100–108.

Asiltürk, Baki (2015). "Cemal Süreya Şiirinde Dil, İmge ve Özel Ad Sürprizleri" *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl: 18, Sayı 29.

Atmaca Emine (2011). *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları,* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi..

Ayazlı Özlem (2012). *Altun Yaruk Sudur vı. Kitap,* Karşılaştırmalı Metin Yayını, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ayazlı Özlem (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ayazlı, Özlem (2011). "Mahāyāna Budizmi'ne Ait Sayı ve Zamanla İlgili Bazı Terimler", *Turkish Studies,* Volume 6/1, p. 653-659.

Aydemir Yaşar, Çeltik Halil (2009). "Gazalde İkileme Redif ve İkileme Kafiye", *Turkish Studies,* Volume 4/1, Winter.

Aydın, Erhan (1997). "Orhon Yazıtlarında Hendiadyoinler", Türk Dili, S. 544, Nisan, s. 417-421.

Aydın, Erhan (2006). "Eski Türk Yazıtlarında Benzetme İlgisiyle Kurulmuş Cümleler Üzerine", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:21, ss.65-72.

Aydın, İsmail Hakkı (2006). " Bir Felsefi Metafor "Yolda Olmak", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* Cilt 4, Sayı:3, s. 9-22.

Aydın, Mehmet (2014). *Dilbilim El Kitabı Temel Kavramlar ve Konular,* İstanbul: Akademik Kitaplar.

Aykanat, Timuçin (2012). "Bilginin Malzeme Olarak Kullanıldığı Sanatlar İle Metinlerarasılık Arasındaki Bağlantılar", *The Journal Of Academi Social Science Studies,* Volume:5, İssue 4.

Aykanat, Timuçin (2013). "Bir Şiiri Göstergebilimsel Açıdan Okumak Ya da Şeyhi'nin Bir Gazelinin Semiotik Analizi", *İnternational Journal of Social Science,* Volume: 6, İssue 3, p. 991-1008.

Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 24, Kış.

Balaban Tuğrul, Yapıcı Mehmet (2013). "Türkçe Öğretmen Adaylarının Tsavvufa İlişkin Metaforları," *Turkish Studies,* Volume 8/9, p. 745-755.

Bars, M. Emin (2015). "Battal Gazi Destanı'nda Göndergeler ve Anıştırmalar Üzerine Bir Deneme", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* Sayı 4/1, 465-490.

Barthold , V. (2004). *Orta Asya Türk Tarihi-Dersleri-,* (Yay. Haz. Hüseyin Dağ), Ankara: Çağlar Yayınları.

Barutçu F. S (1991). "Maniheist ve Buddhist Çevrelerde Türk Şiiri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara: sayı. 604 s.69-87, 1991. S.71-74.

Barutçu F. S (1992). "Eski Türkçede Buddha'nın 32 Lakṣanası", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,* 1987, s. 11-33.

Baş, Mustafa (2016). "Dinlerde ve Geleneksel Türk Dini Tarihinde Dağlarla İlgili İnanışlar Üzerine Bir İnceleme", *The Journal Of İnternational Social Research,* Volume: 9, İssue: 46.

Bayraktar, Nesrin (2004). *Dilbilimi,* Nobel Yayın Dağıtım, Ekim.

Bayram, Abdülkadir (2016). "Cemal Safi'nin Tek Hece Şiiri Üzerine Göstergebilimsel Bir Okuma Denemesi" *A. Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 57, Erzurum, s. 1743-1755.

Benzer, Ahmet (2009). "Dil Bilimi Kaynaklarında Edebî Sanatların Kullanımı" Turkish Studies, Volume 4/8, p. 725-746.

Berbercan, Mehmet Turgut (2013). "Kutadgu Bilig'de Fiillerin Çok Anlamlı Yapısına Genel Bir

Bozok, Emrah (2012). *Eski Uygur Türkçesinde İştikaklı İkilemeler,* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Bulut, Feyza (2018). "Metinlerarasılık Kavramının Kuramsal Çerçevesi", *Edebi Eleştiri Dergisi,* Cilt II, Sayı I. S. 1-19.

Buswell, E. Robert (2003). *Encyclopedia of Buddhisms*, Thomsan Gale, United Stated Of America.

Caferoğlu, Ahmet (2011). *Eski Uygur Türkçes, Sözlüğü,* (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Can, Meltem (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler, (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Ceylan, Nimet (2009). *Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza'nın Eserlerindeki İkilemeler,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Challaye, Felicien (1960). *Dinler Tarihi,* (Çev. Semih Tiryakioğlu), İstanbul: Varlık Yayınları Sayı 163.

Chauna Partap, Richmond Jessica (2015). *Ayurveda The Path to Hapiness,* Hunter Publishing.

Clark, Larry (1982). "The Manichean Turkic Pothi Book", *Altorientalische Forschungen*, 9: 145-218.

Conze, Edward (2005). *Kısa Budizm Tarihi,* (Çev. Ömer. C. Güngören), İstanbul: Yol Yayıncılık.

Coşkun, Menderes (2014). *Sözün Büyüsü edebi Sanatlar,* (4. Baskı), İstanbul: Dergah Yayınları.

Cruse D.A. (1986). *Lexical Semantics,* Cambridge University Press.

Çağatay, Saadet (1943). "Uygur Yazı Dili", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* Cilt:2, Sayı:5, s.77-88.

Çağatay, Saadet (1945). *Altun Yaruk'tan İki Parça,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çalışkan Nihal (2009). "Metaforların İzinde Bir Yazarın Kavramlar Dünyasına Giriş: Cemil Meriç'in Bu Ülke'sinde Kitap Metaforları", *Dil Araştırmaları,* Sayı 4, s.87-100.

Çandarlıoğlu, Gülçin (2003). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü,* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Çetin, Engin (2009). "Orhon Yazıtlarında İttat Kavramı", *Turkish Studies*, Volume 4/8, Fall, p, 826-838.

Çetin, Engin (2012). *Altun Yaruk Yedinci Kitap,* Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin, Adana: Karahan Kitabevi.

Çetin, Engin (2017). *Altun Yaruk Sekizinci Kitap,* Adana: Karahan Kitabevi.

Çınar, Bekir (2008). "Teşbih (Benzetme) Sanatına Dilbilimel Bir Yaklaşım", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1.

Çoraklı, Şahbender (2001). "Türkçenin Yaratma Gücü: İkilemeler I" AÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 17.

Demirci, Kerim (2017). *Türkoloji İçin Dilbilim Konular Kavramlar Teoriler*, (4. Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.

Demirel, Şengül (2013). *Hint İnanç Sisteminde Tanrı Kavramı,* (Basılmamış) Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirgüneş S, İşeri K. (2008). "Sessiz Gemi Şiirinin Anlambilimsel/Göstergebilimsel İncelenmesi, *Turkish Studies,* Volume: 3/4, s. 499-513

Dilçin, Cem (1995). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi,* (3. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dinar, Talat (2018). *Türkiye Türkçesinde Söz İçi Karşıtlık,* Ankara: Gazi Kitabevi.

Doğan, Ahmet (2006). "Hüsn-ü Aşk'ta İmgeler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, Elazığ.

Doğan, Gürken (2013). "Şiir Dili, Bağıntı ve Zayıf Sezdirmeler", *Bilig,* Sayı 64, s. 123-154.

Doğan, İsmail, Usta, Zerrin (2014). *Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı,* Ankara: Altınpost Yayınları.

Doğan, Nuh (2011): "Türkiye Türkçesi Fiillerinde Eş Anlamlılık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt: 4, Sayı: 19

Düşgün, Umut (2011). *En Eski Türk Şiiri Metinlerinin İmgebilim ve DeyişbilimYöntemleriyle İncelenmesi,* Muğla, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi.

Edgerton, Franklin (1953). *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammer and Dictionary*, Volume II, Motilal Banarsidass İndolgical Publishers.

Eliade, Mircae (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu,* (Çev. Ümit Altuğ), Ankara: İmge Kitabevi.

Eliade, Mircae (2014) *Dinler Tarihine Giriş,* İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Eliade, Mircae (2018). *Şamanizm,* (Çev. İamet Birkan), (4. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.

Eliade, Mircae (2019). "Dinlerdeki Sembollerin Araştırılması Konusunda Metodolojik Düşünceler", *Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri*, (ed. Mehmet Aydın), Konya: Literatürk Academia, s. 195-220.

Elmalı, Murat (2012). "Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Metamorfoz", *Acta Turcica*, Yıl IV, Sayı 2-1, Temmuz, s.1-34.

Elmalı, Murat (2014). "Göstergebilim Açısından Eski Uygurca Kuanşi İm Pusar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* 30, İstanbul, s.245-268.

Emre Ahmet Cevat (1945). *Türk Dilbilgisi,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eraslan, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, A. Bican (2004). *Türk Dili Tarihi,* Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdal, Marcel (1991). *Old Türkic Word Formation,* Vol 1, Otto Harrassowitz- Wiesbaden.

Erdem, Mehmet Dursun (2005) "Harezm Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine", *Bilig,* Bahar, Sayı 33, s.189-225.

Erdem, Mehmet Dursun (2009). "Göstergebilim (Semiotik) Açısından Rasim Özdenören'in İt Hikayesi", *Turkish Studies,*Volume 4/6, p. 120-169).

Erdemir, Canan (2014). *Bhāgavata Purāṇa'da Yaratılış,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erengil, Cengiz (2004). *Budizm,* İstanbul: İnsan Yayınları.

Ergin, Muharrem (2004). *Türk Dil Bilgisi,* İstanbul: Bayrak Yayınları.

Erkman- Akerson, Fatma (2005). *Göstergebilime Giriş,* İstanbul: Multilingual.

Erol Arslan, Hülya (2008). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri,* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Erol, Kemal (2014). "Necip Fazıl Kısakürek'in Muhasebe Şiiri Üzerine Anlambilimsel/Göstergebilimsel Bir İnceleme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Yıl: 2, Sayı 1.

Esin, Emel (1978). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslamiyete Giriş,* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Esin, Emel (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş,* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Fass, Dan (1988). "Metonymy and Metaphor: What's the Difference", Proceedings of the 12th conference on Computational linguistics - Volume 1.

Frath, Pierre (2001). "Polysemy, Homonymy and Reference" Proceedings of the JASGIL Seminar, Strasbourg 5-6 May, Albert Hamm ed, in RANAM, PP. 43-56.

Gabain, A. Von (2007). *Eski Türkçenin Grameri),* (Çev. Mehmet Akalın), 5. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gencan, Tahir Nejat (2001). *Dilbilgisi,* Ankara: Ayraç Yayınları.

Gömeç, Saadettin (2011). *Uygur Türkleri Tarihi*, (4. Baskı), Ankara: Berikan Yayınevi.

Grönbech, Kaare (2011). *Türkçenin Yapısı,* (Çev. Mehmet Akalın), (3. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Grünberg, Teo (1970). *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme,* Ankara: DTCF Yayınları.

Guiraud, Pierre (1975). *Anlambilim* (Çev. Berke Vardar), İstanbul: Gelişim Yayınları.

Gulcalı, Zamira (2013). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikayesi,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güler, Cengiz (2018). "Uygurlarda Buyan Evirmek ve Müslüman Türklerde Mevlid Duası Üzerine Bir Deneme", *Bayterel International Journal Of Academic Research,* Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 168-177.

Günay Ünver, Güngör Harun (2015). *Türklerin Dini Tarihi,* Ankara: Berikan Yayınevi.

Günay, Nesrin (2015). "Türk Dilinde Eş Anlamlılık ve "Gönül" "Yürek" "Kalp" Kelimeleri*, Türk Bilig*, 29, s. 121-146.

Gündüz Şinasi (2003). "Gnostik ntropoloji", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 7, Sayı, 14.

Hanh Thich Nhat (2014). *Buda'nın Öğretisi,* (edt. Lütfü Bozkurt), (2. Baskı), İstanbul: Okyanus Yayıncılık

Hatiboğlu, Vecihe (1981). *Türk Dilinde İkileme,* (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Huber, Emel (2008). *Dilbilime Giriş,* İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Irons A. Edward (2008). *Encyclophedia of Buddhisms,* United States of America: Facts on Files Publishing

Işık, Hidayet (2004). "İslam Bilginlerinin "Seneviyye" Adı Altında Dualist Dinlere ve Mezheplere Yaklaşımları" *Dini Araştırmalar,* Cilt:6, Sayı 18.

Işık, Hidayet (2012). "Gnostisizmin Genel Teolojik Arka Planı ve Tarihsel Gelişimi", *Gnostik Akımlar ve Oklütizm Sempozyumu,* İnönü Üniversitesi, Malatya.

İzgi, Özkan (1987). *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi,* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Jung, Carl Gustav (1998). *Psikoloji ve Din,* (Çev. Raziye Karabey), İstanbul: Okyanus Yayınevi.

Kahraman, Selçuk (2015). "Dilde Çok Anlamlılık ve Belirsizlik", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Karaağaç Günay (2013). *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim),* İstanbul: Kesit Yayınları.

Karaağaç Günay (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaağaç Günay (2015). *Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlemeleri,* Ankara: Akçağ Yayınları.

Karadağ, Metin (1998). "Türk Halk Şiirinde Anlam Çerçevesi", *Balıkesir Akademi Dergisi,* Sayı:6.

Karahan, Akartürk (2013). "Codex Cumanicus'ta Altanlamlılık (Hyponymy)" *Karadeniz Araştırmaları,* Güz, Sayı 29, s. 187-203.

Karahan, Leyla (2008). "Tekrar Gruplarında Ünlü Düzeni-Anlam İlişkisi Üzerine Düşünceler", *Prof. Dr. B. Ercilasun Armağanı,* Ankara: Akçağ Yayınları.

Karatayeva, S.K (2004). "İkilemelerin Yapısındaki Çince ve Sanskritçe Elementler (Eski Türkçe Sözlük ve Kırgız Materyallerinde)", (Çev. B.M Ermatova), *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 10. Sayı, 91-95.

Kaya, Ceval (1994). *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kayaoğlu, Tamer (2014). *Türk Halk Kültüründe Cennet İmgesi,* Baılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Keklik, Murat (2013). "Dilbilimsel Açıdan Şiir Dili ve Bu Bağlamda Baki'nin Gazellerinde Alışılmamış Bağdaştırmalar Duygu Değeri ve Uzak Çağrışımlar", *Turkish Studies,* Volume 8/9, Summer, p.1801-1818.

Kılıç, Ayşe (2012). *Budist Dönemi Türk Şiiri Üzerine İncelemeler: An-Tsang'a Ait Bir Şiir Metni (Metin, Tercüme, Notlar, Dizin, Tıpkıbasım),* Ankara: (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi.

Kılıç, Veysel (2009). *AnlamBilime Giriş,* İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Kılınç, Aziz (2007). "Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Ömer Seyfettin'in Halk Anlatı Kaynaklı Hikayeleri", I. Dünden Bugüne Ömer Seyfettin Sempozyumu. İstanbul, 09-11 Mart.

Kıran Zeynel, Kıran, Ayşe Eziler (2006). *Dilbilime Giriş,* Ankara: Seçkin Yayınları.

Kıran, Ayşe Eziler (2009). "Çağdaş Bir Düşünce Biçimi Olarak Göstergebilim", *Dilbilim,* Cilt:2, Sayı: 2, s. 1-16.

Klimkeit, Hans J (2009). "Türk Orta Asya'sında Budizm", (Çev. Mehmet T. Berbercan), *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 93, s. 93-108.

Korkmaz Ferhat (2017). "Metinlerarası İlişkilerin Klasik Retorikteki Kökeni Üzerine Bir Araştırma" Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature], Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı, s. 71-88.

Korkmaz, Ramazan (2002). *İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı,* Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkut, Ece (1996). "Şiirde Duygu Değeri ve Aşk", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi* Dergisi, 12, s.31-35.

Koskela, A, Murphy M, L (2006). "Polysmy and Homonymy", *Concise Encylopedia of Semantics,* University of Sussex, Brighton, UK, p. 711-714.

Koşoner Özgün, Yozgat Umut (2014). "Türkçede Kavramsal Karmaşıklar" İnternational Journal of Language Academy, Volume 2/4 Winter.

Kövecses, Zoltan (2010). *Metaphor: A Practical Introduction,* (Second Edition), OXFORD University Press.

Küçük vd. (2018). *Dinler Tarihi,* (10. Baskı), Ankara: Berikan Yayınevi.

Lakoff George, Johnson Mark (2015). *Metaforlar Hayat Anlam ve Dil,* Çev.(Gökhan Yavuz Demir), İstanbul: İthaki Penguen Kitap.

Leech, Geoffry (1981). *Semantics The Study of Meanings,* (Second Edition), Penguin Books, Great Britain by Richard Clay,

Levend, Agah Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı,* (4. Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi.

Levine, P.M (2005). Metaphorsandİmages of Classrooms, ERIC: EJ724893

Lyons, John (1968). *İntroduction to Theoretical Linguistics,* Newyork: Cambridge University Press,

Lyons, John (1977). *Semantics I,* Cambridgy Univerity Press

Lyons, John (1983). *Kuramsal Dilbilime Giriş,* (Çev. Ahmet Kocaman), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: Olgaç Basımevi.

Nadelyayev, V.M., D. M. Nasilov, E.R. Tenişev, A.M. Şçerbak, (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar*, Leningrad: Akademiya Nauk SSSR İnstitut Yazıkoznaniya.

Nıda, Eugene A (2003). *Dilbilim Üzerine Tartışmalar,* (Çev. Özcan Başkan), İstanbul: Multilingual.

Oda, Juten (1993). "Eski Bir Türk Şiirindeki Yol Temür Adlı Bir Zat Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları 3.*

Olivelle Patrick "Hair", *Encylopedia of Buddhis,* (Edt. Buswell, Robert E.), Volume I, Macmillan Reference USA.

Ortony, Andrew (1993). "The Role of Similarity in Similes and Metaphors", *Metaphor and Thought,* Cambridge Univeristy Press, ss.342-356.

Ölmez, Mehmet (1991). *Altun Yaruk III. Kitap,* (=5. Bölüm), Ankara: Odak Ofset

Ölmez, Mehmet (2001). "Eski Türk Şiirine Kısa Bir Bakış", *Hece Dergisi,* Tük Şiiri Özel Sayısı, s. 7-14.

Ölmez, Mehmet (2017). "Eski Uygurca İkilemeler Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,* 65, ss. 243-311.

Ölmez, Mehmet, (1998). "Şingko Şeli Tutung ve Eski Uygurcanın Sözvarlığına Katkıları", *Doğan Aksan Armağanı,* Ankara, s. 107-110.

Ölmez, Mehmet, Aris Gönül (2019) "Eski Uygurca Ölüler Kitabı Üzerine İkilemeler, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,* 67, Haziran, ss. 39-64.

Ölmez, Zuhal Kargı (1997). "Kutadgu Bilig'de İkilemeler I, *Türk Dilleri Araştırmaları 7.*

Özbent, Sueda (2013). "Sözlüksel Alan Teorisi ve Çeviri", *Diyalog,* Cilt:2, s. 55-66.

Özcan, Ceyda (2015). "Eski Uygurca Kuanşi İm Pusar Üzerine Notlar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Beletten,* Sayı: 63, s. 37-48.

Özel, İsmet (2000). *Şiir Okuma Klavuzu,,* (6. Baskı), İstanbul: Şule Yayınları.

Özertural, Zekine (2005). *Türk Kaynaklarında Mani'nin Öğetisi,* (Basılmamış) Doktora Tezi, Ankara.

Özgül, M. Kayahan (2003). *Kandille İskndil,* Ankara: Hece Yayınları

Öztürk, Nermin (2018). "Hinduzim'de Ganga Arti Ritüeli", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık, s.71-98.

Öztürk, Rıdvan (2011). "Kutadgu Bilig'de Geçen "Bayat" Kelimesinin Anlamı ve Kavram Alanı, *Dil Araştırmaları,* Sayı:9, s. 23-34.

Özünlü, Ünsal (2003). "Söz Bilimde Dil Yapıları ve Şiir İncelemeleri " II. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu, 9-10 Mayıs 2002, Çukurova Üniversitesi, Adana

Paivio. A, Walsh Mary (1993). "Psychologial Process in Metaphor Comprehension and Memory", *Metaphor and Thought*, Cambridge Univeristy Press,

Palmer, F.R. (1976). *Semantics,* Cambridge University Press, Cambridge.

Pandey Anurag vd. (2015). "İmportance of Buddhism İn Ayurveda",*World Journal of Pharmacy and Pharmaceutical Sciences,* Volume 4, İssue 05.

Pierini, Patrizia (2007). "Smile in English From Description To Translation", CİRCİLO de Linguistica Aplicada a la Communucacion 29, 21-43.

Pilten, Şahru (2013). *Türk Dilinde Izadırap Söz Bilgisi Bir Eş Anlamlılık İncelemesi,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Pommaret, Frençoise (2015). "The Chakravartin King: Symbolism of the Bhutanese Monarchy", dawnload Citation on ResearchGate.

Qasımova, Lale (2011). "Metinlerarası İlişkiler Bakımından Mustafa Kutlu'nun Beşlemesi", *Ankara Üniversitesi Türkiyet Araştırmaları Enstitüsü,* Erzurum, 46, s.61-68.

Reyhanoğulları, Gökhan (2018). "Necip Fazık Kısakürek'in Poetikasını "Şiirde Anlam Sorunu" Bağlamında Okumak, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 22, s.155-183.

Rhyner, Hans H. (2017). *Complete Book of Ayurveda,* United States of America: Llewellyn Publications .

Roux, J. Paul (2015). *Türklerin Tarihi,* (11. Baskı), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Sağlamgöncü, Tuba (2013). *Evliya Çelebi Seyehatnamesi'nin 1. Cildindeki İkilemeler,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Saraç, Yekta (2012). *Klasik Edebiyat Bilgisi*, (10. Baskı), Gökkubbe Yayınları: İstanbul.

Sarı, Mustafa (2011). "Türkiye Türkçesinde Eş Anlamlılıkla İlgili Bazı Sorunlar", *Turkish Studies,* Volume 6/1, p. 533-538.

Sarı, Mustafa (2012). "Türk Dilinde Eş Anlamlılık ve Sayru- Sökel Sözleri", *Türkish Studies,* Volume 7/3, p. 2219-2229, Ankara

Sarıkçıoğlu, Ekrem (2016). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi,* (8. Baskı), Isparta: Fakülte Kitabevi.

Saussure, Ferdinnd (1998). *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar), İstanbul: Multilingual.

Searle, John R. (1983). "The Understanding of Metaphore", *İntentionality,* Cambridge University Press, First Published.

Selçuk, Bahir (2013). "Nefî'nin Kasidelerindeki Farsça Yapılı İkilemelerin (Terkîb-i Tekerrürî) Ses ve Anlam üzenine Etkisi", *Ahmet Atilla Şentürk Armağanı,* İstanbul: Akademik Kitaplar, s.577-595.

Sertkaya, O,F (2004). "Burkancı (Budist) ve Manici (Maniheist) Türk Edebi Çevreleri- Nazım", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi,* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları: Ankara, s.25-135.

Sev, İ. Gülsev (2012). "Türkiye Türkçesinde *Gibi* Edatıyla Kurulan Benzetmeli Anlatımlar", *Turkish Studies,* Volume 7/4, p. 499-512.

Sheng, Ying (2007). "The Role of Culture in Metaphor", *US-Chin Foreign Language,* Volume 5, Januar, No.1.

Sponberg A, Hardacre H. (1988). *Maitreya, the Future Buddha,* Cambridge: Cambridge University Press.

Suçin, Mehmet Hakkı (2006). "Türkçe ve Arapça İkilemelerde Sözcük Dizilişi ve Ses Benzeşmesi", *Ekev Akademi Dergisi,*Yıl:10, Sayı 28, s.281-294.

Şahin, Fatih (2005). *Budizm'de Ṇirvāna Anlayışı,* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Kayseri.

Şahin, Nurullah (2014). "Fazıl Ahmed Bahadır'ın "Tarih Tüerkçe Konuşur" Adlı Şiirinin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* s 3/3, s. 185-195.

Şen, Serkan (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilimeler,* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun.

Şen, Serkan (2014). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri,* İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Taşağıl, Ahmet (2002). "Uygurlar", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C.II, s. 215-224.

Tekin, Şinasi (1960). *Uygurca Metinler Kuanşi İm Pusar,* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Tekin, Şinasi (1962). "Mani Dininin Uygurlar Tarafından Devlet Dini Olarak Kabul Edilişinin 1200. Yıldönümü Dolayısı İle Birkaç Not", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,* s.1-11.

Tekin, Şinasi (1963). "Uygurlarda Sevab Tevcihi Adeti ve İslamlıktaki Mevlid Duası", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* C. XII., İstanbul, s. 233-245.

Tekin, Şinasi (1965). "Uygur Bilgini Şıngku Seli Tutung'un Bilinmeyen Yeni Bir Çevirisi Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,* 66, s. 29-33.

Tekin, Şinasi (1965). "Uygur Edebiyatının Meseleleri Şekiller Vezinler", Ankara: *Türk Kültürü Araştırmaları,* Yıl II, Sayı 1-2.

Tekin, Şinasi (1971). *Uygurca Metinler II Maytrısimit Burkancıların Mehdisi Maiterya ile Buluşma Uygurca İptidai Bir Dram,* Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Tekin, Şinasi (2001). *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimeler ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler,* İstanbul: Simurg Yayınları.

Tekinb, Talat (1986). "İslam Öncesi Türk Şiiri", *Türk Dili,* S. 409, s. 3-42.

Tekinb, Talat (2003). *Orhon Türkçesi Grameri,* (2. Baskı), İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:9.

Teres Ersin, Bozkurt, Hüseyin (2015). "Mahtumkulu Firâkî'nin Şiirlerinde İkilemeler ve Özellikleri", *Folklor/Edebiyat,* Cilt:21, Sayı:81.

Tezcan Semih, Zieme Peter (1990). "Antiislamische Polemik in Einem Alttürkischen Buddhistischen Gedicht aus Turfan", *Altorientalishe Forscuhungen,* 17-1, 146-151.

Tezcan, Semih (1974). *Das Uigurische Insadi Sutra,* Academia-Verlag –Berlin.

Toklu, Osman (2003). *Dilbilime Giriş,* Ankara: Akçağ Yayınları.

Toklu, Osman (2013). *Dilbilime Giriş,* (5. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Tokyürek, Hacer (2011). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri,* Basılmamış Doktora Tezi.

Tokyürek, Hacer (2012). "Eski Uygurca Metinlere Göre Budizm'in Manizhaizm'e Etkisi", *Turkish Studies,* Volume 7/4, s. 2889-2906

Tokyürek, Hacer (2013). "Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları" *Türklük Bilimi Araştırmaları,* 1, s. 221-281.

Tokyürek, Hacer (2014). "Eski Uygurcada Ayurveda Tıbbı ve Beş Unsur", *Türkiyat Mecmuası,* Cilt: 24, Güz

Tokyürek, Hacer (2016). "Eski Uygur Budist Metinlerinde Şeytan, Yılan, Kadın İlişkisi", Türkiyat Mecmuası, c.26/1, s.301-310

Tokyürek, Hacer (2018). "Eski Uygur Metinlerinde Fizyoloji ve Mandala", *Dil Araştırmaları,* Bahar, s.27-46.

Tokyürek, Hacer (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç Karşılaştırmalı Metin Yayını,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tomlinson, Cybele (2002). *Ayurveda Wisdom,* Berkeley, California: Conari Press.

Toprak, Funda (2005). "Harezm Türkçesinde İkilemeler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,* Cilt V, Sayı 2, s.277-292.

Trier, Jost (1969). *Kelime Alanları ve Kavram Alanları Üzerine,* (Çev. Hüseyin Sesli), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

Tsvyk, G (2011). "The Problem of Polysemy in the English Language", *Ministry of Education, Science, Youth and Sport of Ukraine,* Van Franco Natıonal Unıversıty Of Lvıv college Of Educatıon.

Tuna, Osman Nedim (1948). "Türkçede Tekrarlar", *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* C III, s. 429-447.

Tuna, Osman Nedim (1986). "Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabiî Bir Ünsüz Dizisi", Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Turan, Emine Zehra (2013). "İnternational Journal Of Religious Sciences", Sayı 1, s.1-9.

Türkçe Sözlük (2005), Ankara: Türk Dil Kurumu.

Türkdoğan, Melike (2007). "Rasim Özdenören'in Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* Erzurum, Sayı:35.

Uçan, Hilmi (2010). "Söylem Göztergebilimi ve Duygu Değeri: Tevfik Fikret'in "Sitâyiş-i Hazret-i padişâhî" ve "sis" Şiirlerinde Sevgi ve Nefret" *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: XII, Sayı: 2.

Uçar, Erdem (2009). *Altun Yaruk Sudur V. Kitap Berlin Koleksiyonundaki Fragmanların Transliterasyonu ve Transkripsiyonu Açıklamalar ve Dizin,* Basılmamış Doktora Tezi.

Uçar, Erdem (2009). *Altun Yaruk Sudur, V. Kitap, Berlin Koleksiyonundaki Fragmanların Transliterasyonu ve Transkripsiyonu Açıklamalar ve Dizin*, Basılmamış Doktora Tezi.

Uçar, Erdem (2012). "Eski Türkçe Hapakslar", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* Cilt:9, Sayı 1, ss. 73-100.

Uçar, Erdem (2012)."On Taraftaki Bodhisattva'nınBuddha'ya Methiyesi:Altun Yaruk Sudur: X. Tegzinç,XXVIII. Bölök[R–M 644/18–649/08]", Dil Araştırmaları, Sayı:12, Bahar, ss 31-57.,

Uçar, Erdem (2013). "Altun Yaruk Sudur: X. Tegzinç XXIX Bölök [R-M 653/08-657/17]", *Modern Türklük Araştırmalarаı Dergisi/ journal of Modern Turkish Studies,* cilt: 10, Sayı 1, September.

Uçar, Erdem (2013). "Bodhisattva Ruciraketu"nun Buddha"ya Methiyesi: Altun Yaruk Sudur, X. Tegzinç, XXVIII. Bölök [R–M 649/09–653/07]", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 9/4, 2012 [2013], s. 82–102.

Uçar, Erdem (2013). "On Taraftaki Bodhisattva"nın Buddha"ya Methiyesi: Altun Yaruk Sudur: X. Tegzinç, XXVII. Bölök [R–M 644/18–649/08]", *Dil Araştırmaları,* S. 12, 2013, s. 31–57.

Uçar, Erdem (2013). *Altun Yaruk Sudur IX. Tegzinç,* İzmir: Dinazor Kitabevi.

Uçar, Erdem (2013). *Uygurca Altun Yaruk Sudur IX. Tegzinç Diplomatik Neşir Usulüyle Yayını, Tercüme, Açıklamalar ve Dizin,* İzmir: Dinazor Kitabevi.

Uçar, İlhan (2011). "Baş, kafa, ser" kelimelerinin eş anlamlılığı ve "baş" Kelimesine Divanü Lugati't-Türk Merkezli Bir Yaklaşım", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı 17.

Uçar, İlhan (2013). "Kavram, Çağrışım Kelime" Bağlamında Bitki Adlarına Anlam Bilimsel Bir Yaklaşım, *Turkish Studies*, Volume 8/1, Winter, p. 2672-2683.

Ufuk, Pilten Şahru (2015). "Dilbilimsel çıdan Benzetme ve Sait Faik Abasıyanık'ın Hikayelerindeki Görünümleri", *Türk Dili,* Cilt CIX, Sayı: 767-768 Kasım-Aralık.

Uğur, Nizamettin (2003). *Anlambilim*, Ankara: Doruk Yayınları.

Ulağlı, Serhat (2006). *İmgebilim "Ötekinin Bilimine Giriş",* Ankara: Sinemis Yayınları.

Ulmann, Stephen (1978). "Anlambilimi", (Çev. Ahmet Kocaman), *Türk Dili*, XXXVI, s. 355-363.

Üçok, Necip (2004). *Genel Dilbilim,* İstanbul: Multilingual.

Ünver, İsmail, (1988). "İkilemelerle Yazılmış Dört Gazel", *Türk Dili,* Cilt LV, Sayı 438, s.291-297.

Üstünova, Kerime (1998). "Dede Korkut Destanlarında Aralıklı İkilemeler", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi,* Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 464-470.

Vardar, Berke (1988). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: ABC Kitabevi.

Vicente Agustin, Falkum L. İngrid (2017). "Polysmy", *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics,* p. 1-31.

Wales Katie (2001). *A Dictionary of Stylistic,* (Second Edition), England: Longman, An İmprint of Pearson Education.

Weisgerber, L (1968). *Dilbili Metot Bilgisi,* (Çev. Hüseyin Sesli), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi,

Yakup, Abdurishid (1999). "Two Alliterative Uighur Poems From Dunhuang" *Linguistic Research,* 17-18, s.1-25.

Yakup, Abdurishid (2006). "Erken Dönem: Uygur Edebiyatı (VIII-XII Yüzyıl 1. Nazım*)", Türk Edebiyatı Tarihi*, 4 Cilt,1. Cilt. Editör: Talât Sait Halman, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 122.

Yaylagül, Özen (2005). "Dīvān-u Lûgāti't Türk'teki Ad Aktarmalı (Metonymy) Yapılar" *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, ss.77-88.

Yıldız, Hüseyin (2013). "Eski Uygur Türkçesinde İkilemelerde Yer Değiştirme Meselesi, İkileme Gruparı, Köprü İkileme ve Kelimeler Arası Kavram Geçişleri", İstanbul Kültür Üniversitesi, IV. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi Bildirileri.

Yıldız, Hüseyin (2013). "Eski Uygur Türklerinde Şeytan Kavramı", Milli Folklor, Sayı 100.

Yılmaz, Hüseyin (2007). *Budist Metafiziği,* Ankara: Hece Yayınları.

Yunusoğlu, Mağfiret Kemal (2016). *Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yunusoğlu, Mağfiret Kemal (2016). "Buddhist Türk Çevresi Metinlerine Göre Buddhizm'in "Işık" İmajı", *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri,* Cilt 2, s. 154-165.

Zengin aslı, Yaman Ümran (2018). "Eski Uygur Türkçesi Metinleri Üzerinden Budizm ve Manihaizm'in Savaşa Bakışı", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* Cilt 58, Sayı 1, s175-216.

Zeren, M. Ebru (2015). *Manihaizm ve Budizm'in Uygurlar'ın Kültür Hayatına Ekileri,* (Basılmamış) Doktora Tezi, İstanbul.

Zieme Peter (1976). "Şınko Şeli Tutung Übersetzer Buddhistischer Schriften Uns Uigurische", *Tractata Altaica,* Otto Harrassowitz Wiesbaden.

Zieme Peter (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren,* Berlin.[BT XIII].

Zieme Peter (1991). *Die Stabreimtexte der Uiguren von Turfn und Dunhuang,* Akademia Klado, Budapest.

Zieme Peter (1996). *Altun Yaruk Sudur. Vorworte und dar erste Buch,* Edition und Übersetzung der altturkischen Version des Goldglanzsutra (Suvarnaprabhasottamasutra) Turnhout [BT XVIII].

Zieme Peter, Kudara Kōgi (1985). *Uigurugo no Kanmuryojiko (Guanwuliangshoujing in Uigur),*Kyoto, p 1-196.

Zimmer, Heinrich (2004). *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler,* (Çev. Gül. Ç. Güven), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Zülfe Ömer (2012). "Şiir Dilinde Anlam Çağrışımları", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 9, İstanbul, ss. 151-166.

İnternet Erişimi:

http://dergipark.gov.tr/download/article-file/11471

http://hdl.handle.net/2433/88014.

http://sozluk.gov.tr/